WCZESNOŚREDNIOWIECZNE GRODZISKA W POLSCE

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 1 09.03.2020 10:50:09

Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk
Instytut Archeologii Uniwersyteu Jagiellońskiego w Krakowie

WCZESNOŚREDNIOWIECZNE GRODZISKA W POLSCE

Tom 4

POWIATY BOCHEŃSKI, BRZESKI, GORLICKI, MYŚLENICKI, OLKUSKI, OŚWIĘCIMSKI, TARNOWSKI

WOJEWÓDZTWO MAŁOPOLSKIE

pod redakcją

Jacka Poleskiego

Wrocław 2019

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 3 09.03.2020 10:50:09

Wydawnictwo Instytutu Archeologii i Etnologii
Polskiej Akademii Nauk
Ośrodek Badań nad Kulturą Późnego Antyku i Wczesnego Średniowiecza,
ul. Więzienna 6, 50-118 Wrocław

Wczesnośredniowieczne grodziska w Polsce

Redakcja serii
Wojciech Chudziak, Sławomir Możdzioch, Jacek Poleski

Recenzenci
Marcin Wołoszyn, Jacek Woźny

Redakcja techniczna
Paulina Poleska

Projekt okładki i opracowanie graficzne
Krystian Chrzan

Na okładce: powiat tarnowski:
Zawada Lanckorońska, pow. Tarnów, stan. 1 (grodzisko).
Numeryczny model terenu
(na podstawie materiałów Centralnego Ośrodka Danych Geodezyjnych i Kartograficznych przygotował D. Stefański).

Praca finansowana ze środków Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego
w ramach projektu „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki”
– nr umowy 11H 13 0213 82

NARODOWY PROGRAM
ROZWOJU HUMANISTYKI

ISBN 978-83-66463-13-4

© Copyright by Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk 2019

Przygotowanie do druku
Studio KROPKA dtp – *Piotr Kabaciński*

Druk i oprawa
Oficyna Wydawnicza Zimowit
35-105 Rzeszów, ul. Boya Żeleńskiego 273

Nakład: 50 egz.

Spis treści

Wstęp (*Jacek Poleski*) 7

POWIAT BOCHEŃSKI

1. Chełm, „Grodzisko", pow. Bochnia (*Jacek Poleski*, *Agata Sztyber*, *Michał Wasilewski*, *Michał Wojenka*) 17
2. Łapczyca, grodzisko, pow. Bochnia (*Jacek Poleski*) 31

POWIAT BRZESKI

3. Jadowniki Podgórne, „Bocheniec", pow. Brzesko (*Jacek Poleski*, *Agata Sztyber*, *Michał Wasilewski*, *Michał Wojenka*) 57

POWIAT GORLICKI

4. Biecz, „Góra Zamkowa", pow. Gorlice (*Jacek Poleski*) 69

POWIAT MYŚLENICKI

5. Poznachowice Górne, „Grodzisko", pow. Myślenice (*Jacek Poleski*) 81

POWIAT OLKUSKI

6. Zagórowa, „Grodzisko", pow. Olkusz (*Jacek Poleski*, *Agata Sztyber*, *Michał Wasilewski*, *Michał Wojenka*) 99

POWIAT OŚWIĘCIMSKI

7. Oświęcim, „Zamek", pow. Oświęcim (*Jacek Poleski*) 107

POWIAT TARNOWSKI

8. Demblin, „Grodzisko", pow. Tarnów (*Jacek Poleski*, *Andrzej Szpunar*, *Agata Sztyber*, *Michał Wasilewski*, *Michał Wojenka*) **127**
9. Wojnicz, grodzisko, pow. Tarnów (*Andrzej Cetera*, *Eligiusz Dworaczyński*, *Jacek Poleski*) 147
10. Zawada, „Grodzisko", pow. Tarnów (*Andrzej Cetera*, *Eligiusz Dworaczyński*, *Jacek Poleski*) 159
11. Zawada Lanckorońska, „Zamczysko" i „Mieścisko", pow. Tarnów (*Jacek Poleski*) 187

Bibliografia 237

Wstęp

W latach 2014–2019 archeolodzy z Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk (Oddział we Wrocławiu) we współpracy z zespołami badaczy z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie i Instytutu Archeologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu zrealizowali projekt badawczy „Atlas grodzisk wczesnośredniowiecznych z obszaru Polski" (projekt realizowano w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki, Moduł 1.1, nr 11H 13 0213 82). Jego głównym celem było zebrania wszystkich dostępnych informacji o grodziskach z terenu Polski, rozproszonych w bardzo obszernej literaturze, archiwach instytucji naukowych, muzealnych, konserwatorskich, a także prywatnych, najczęściej pozostałych po nieżyjących już archeologach. Informacje te były weryfikowane i syntetyzowane w formie wieloaspektowych baz danych o poszczególnych obiektach. W odniesieniu do wczesnośredniowiecznych grodzisk z terenu województwa małopolskiego w pojedynczych, koniecznych przypadkach wybrane stanowiska były poddawane badaniom nieinwazyjnym (pomiary anomalii magnetycznych, badania powierzchniowe, fotografie i filmy wykonywane kamerą przymocowaną do drona, wiercenia w celu rozpoznania stratygrafii, datowanie pozyskanych próbek drewna metodą C14 i dendrochronologiczną, opracowanie modelu 3D powierzchni grodziska z wykorzystaniem danych ze skanu LIDAR, pozyskanych z Centralnego Ośrodka Danych Geodezyjnych i Kartograficznych w Warszawie). Zebrane o grodziskach informacje, usystematyzowane w katalogowe, obszerne hasła zostały zapisane w elektronicznych bazach danych, w przyszłości umieszczone zostaną także na powiązanym z nimi portalu internetowym W długofalowej perspektywie jednym z efektów projektu badawczego „Atlas grodzisk wczesnośredniowiecznych z obszaru Polski", realizowanym już po jego zakończeniu (oczywiście w miarę pozyskiwania odpowiednich środków finansowych na ten cel) ma być publikacja pełnego katalogu grodzisk wczesnośredniowiecznych z terenu Polski (z wyłączeniem obszaru Polski północno-wschodniej, zamieszkanej wówczas przez ludność bałtyjską)[1]. W związku z tym, jeszcze w ramach realizacji wspomnianego projektu, prezentujemy kilka pierwszych zeszytów zamierzonej, mamy nadzieję wielotomowej serii publikacji. Zeszyty te różnią się od siebie w pewnych kwestiach szczegółowych, wynikających ze specyfiki wczesnośredniowiecznego budownictwa grodowego w poszczególnych regionach Polski. W każdym z tomów znajdują się jednak wszystkie dane, pozyskane w ramach poszukiwań w literaturze i archiwach, a także w wyniku nieinwazyjnych prospekcji poszczególnych grodzisk, pozwalające na możliwie pełną prezentację wiedzy o poszczególnych założeniach obronnych.

Konstruując schemat przedstawionego poniżej katalogu grodzisk należało znaleźć rozwiązanie pośrednie pomiędzy skróconą formą odpowiedzi na zestaw pytań „zadawanych" przez archeologa badanemu przez siebie stanowisku, a pełną monografią grodziska. Pierwsza z możliwości wymagałaby moim zdaniem zbyt daleko idącego zaufania do autora ze strony Czytelnika, bowiem w skróconej wersji katalogu nie sposób byłoby zawrzeć niezbędnego zestawu informacji źródłowych o stratygrafii stanowiska i odkrytych w trakcie badań zabytkach, pozwalających Czytelnikowi na weryfikację hipotez autora. Dotyczy to zarówno własnych badań autora, jak i interpretacji wyników prac wykopaliskowych innych badaczy. Druga z możliwości wiązałaby się z kolei z nadmiernym rozrostem objętości prezentowanego opracowania, zmieniającego się właściwie w zbiór monograficznych opracowań poszczególnych grodzisk.

Przy opracowaniu kwestionariusza katalogu wykorzystano doświadczenia autorów kilku opublikowanych monografii wczesnośredniowiecznych grodzisk (głównie spoza terenu województwa małopolskiego), badanych systematycznie przez kilka lub kilkanaście sezonów. Wymienić tu należy monograficzne opracowania wyników badań w Sandomierzu (Tabaczyński [red.], 1993; 1996A), Bruszczewie (Brzostowicz 2002), Bytomiu Odrzańskim (Moździoch 2002), Ostrowie Lednickim (Górecki 2002), jak i własne opracowanie monograficzne autora, dotyczące grodziska w Naszacowicach nad Dunajcem (Poleski 2004A; tegoż 2011). Niezmiernie ważne okazały się doświadczenia autora, które zyskał podejmując się zaszczytnej roli recenzenta kolejnych tomów monografii czołowych, państwowych grodzisk wczesnośre-

[1] Obecnie dysponujemy już bardzo obszerną, dwutomową publikacją grodzisk z obszaru Polski północno-wschodniej (Kobyliński 2017A,; tegoż 2017B).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 7 09.03.2020 10:50:10

dniowiecznych, wydawanych w ramach serii „Origines Polonorum" (dotychczas ukazało się 12 tomów)[2]. Autor korzystał także z własnych doświadczeń, związanych z opracowywaniem wyników badań kilku grodzisk wczesnośredniowiecznych znad Dunajca i Raby, jak i z terenu całej Małopolski (Poleski 2004B; tegoż 2011; tegoż 2013)[3]. Inspirujące były także dyskusje na temat zasad konstruowania katalogu grodzisk trzech archeologów prowadzących projekt badawczy „Atlas grodzisk wczesnośredniowiecznych z obszaru Polski", w ramach realizacji którego powstał prezentowany tom – Prof. dr hab. Sławomira Moździocha, Prof. dr. hab. Wojciecha Chudziaka oraz piszącego te słowa.

Schemat zastosowanego w tym tomie katalogu został zasadniczo opracowany przez autora już kilkanaście lat temu (Poleski 2004B, 195–372). Obecnie wprowadzono do niego niewielkie modyfikacje. W „nagłówku" kwestionariusza podano nazwę miejscowości, na gruntach której znajduje się stanowisko, nazwę miejscową grodziska, numer stanowiska w miejscowości (w obrębie konkretnego obszaru AZP), gminę, powiat i województwo. W tym punkcie podano również koordynaty geograficzne centralnego punktu każdego stanowiska, przydatne przy jego lokalizacji z zastosowaniem systemu GPS. W punkcie 1. omówiono położenie fizjograficzne stanowiska, jego stosunek do sieci hydrograficznej i informacje o glebach. W punkcie 2. zawarty został opis stanowiska, oparty zarówno na analizie widocznych obecnie elementów fortyfikacji grodziska, jak i, w odniesieniu do obwałowań niewidocznych na powierzchni gruntu, wynikach badań wykopaliskowych i analizie zdjęć lotniczych grodziska. W punkcie 3. opisana została stratygrafia stanowiska. Przyjęto zasadę oddzielnego opisywania stratygrafii wykopów nie połączonych ze sobą, w których natrafiono na wielowarstwowe, wielofazowe układy nawarstwień. W miarę możliwości szczegółowo zaprezentowano relacje stratygraficzne, nie zagłębiając się jednak bez koniecznej potrzeby w detale dotyczące zawartości geologicznej i kulturowej poszczególnych jednostek stratygraficznych (informacje na ten temat zawarte są w skondensowanej formie w opisach sygnatur do poszczególnych rycin, obrazujących rzuty i przekroje nawarstwień). W przypadku powtarzania się w poszczególnych wykopach na stanowisku podobnych lub prawie identycznych układów nawarstwień zrezygnowano ze szczegółowego opisywania relacji stratygraficznych wszystkich wykopów, uwypuklając jedynie ewentualne różnice między nimi. W punkcie 4. przedstawiono rekonstruowaną na podstawie wyników badań (o ile istniały ku temu dostateczne przesłanki) technikę budowy wałów, informacje o fosach, jak i opisy konstrukcji uznanych za przejścia bramne. Poszczególne konstrukcje wałów zostały oznaczone według własnej klasyfikacji typologicznej autora wałów wczesnośredniowiecznych grodów z terenu Małopolski Poleski 2004B, 120–140, tabl. 31–48), o ile istniały dostateczne przesłanki pozwalające podjąć próbę rekonstrukcji techniki budowy wału. W punkcie 5. podano informacje o zabudowie wnętrza grodu, informując o typach i liczbie odkrytych obiektów, jak i, w miarę posiadanych przesłanek, prezentując ich rekonstruowaną technikę budowy i pierwotną funkcję. W przypadku powtarzania się tego samego typu obiektów przedstawiono opis ogólny typu (wraz z zaznaczeniem brzegowych granic wymiarów serii obiektów jednego typu), oraz informacje o ich liczbie i rozmieszczeniu na stanowisku. W punkcie 6. zaprezentowano informacje o odkrytych w trakcie badań zabytkach ruchomych, w tym o kategoriach i liczbie odkrytych okazów (o ile w opublikowanych informacjach o stanowisku i dostępnych bazach archiwalnych znajdują się informacje na ten temat). W przypadku zabytków będących niezależnymi wyznacznikami chronologii, jak i zabytków wskazujących na funkcję poszczególnych obiektów lub całego założenia oraz zajęcia mieszkańców grodu (np. narzędzia, broń, ozdoby) informacje dotyczące zarówno zabytków, jak też ich kontekstu stratygraficznego, zostały przedstawione w szerszym zakresie. W odniesieniu do ceramiki naczyniowej wykorzystano w analizie porównawczej dwie typologie. Pierwszą z nich jest typologia brzegów ze znanego opracowania ceramiki z przedlokacyjnego Krakowa autorstwa K. Radwańskiego (1968), drugą typologię brzegów i wątków ornamentacyjnych z opracowania ceramiki z grodziska w Naszacowicach (Poleski 2004B, 16–90; z nieznacznymi modyfikacjami: Poleski 2011, 8–62)[4]. W punkcie 7. omówione zostały podstawy datowania grodziska i ewentualnych faz jego użytkowania, jak i propozycje dotyczące ich chronologii względnej i bezwzględnej. W punkcie 8. przedstawiona została historia badań na stanowisku, w punkcie 9. informacja o miejscach przechowywania dokumentacji badań i wydobytych w ich trakcie zabytków, w punkcie 10. odsyłacze do

[2] Redaktorem prowadzącym serii „Origines Polonorum" jest Prof. dr hab. Przemysław Urbańczyk

[3] Prezentowany poniżej katalog grodzisk jest nieznacznie zmodyfikowaną wersją katalogu z pracy o wczesnośredniowiecznych grodach w dorzeczu Dunajca (Poleski 2004B, 195–372).

[4] Niedawno została opracowana szczegółowa typologia wczesnośredniowiecznej ceramiki naczyniowej, pozyskanej w trakcie badań zachodniego odcinka wczesnośredniowiecznych wałów Wawelu – głównego członu krakowskiego grodu (Kukliński 2017, 22–135). Jej autor podchodzi do kwestii precyzyjnego datowania poszczególnych zespołów fragmentów naczyń z chwalebną ostrożnością, wskazując słusznie, iż pomimo pozyskania kilku dat bezwzględnych poszczególnych elementów wału skrzyniowego metodą dendrochronologiczną oraz palisady metodą radiowęglową, istnieją pewne wątpliwości, dotyczące możliwości wtórnego przemieszczania zabytków ruchomych w skomplikowanym procesie podepozycyjnym, charakterystycznym dla wielokrotnie naprawianych i przebudowywanych drewniano-ziemnych umocnień grodu.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 8 09.03.2020 10:50:10

literatury. Punkt 11. zawiera uwagi do zagadnień poruszonych w poprzednich punktach lub krótkie informacje np. o prehistorycznych stadiach zasiedlenia stanowiska, a także informacje o najstarszej wzmiance w źródłach pisanych o miejscowości, na gruntach której położone jest grodzisko,. Materiał ilustracyjny ograniczono do niezbędnego minimum, co nie oznacza, że jest on skąpy. Każde stanowisko zostało naniesione na mapę w skali 1 : 25 000. Zaprezentowano plan stanowiska z naniesionymi wykopami archeologicznymi (o ile istnieją opublikowane w sprawozdaniach lub dostępne w archiwach dane na ten temat), w miarę potrzeby również szczegółowe plany wybranych sektorów grodziska), jego fotografię lotniczą, rzuty i przekroje przez wały (wybór), rzuty i przekroje obiektów mieszkalnych i gospodarczych (wybór), ryciny wybranych zabytków ruchomych. W ramach realizacji projektu badawczego „Wczesnośredniowieczne grodziska z obszaru ziem Polski" do prezentowanego katalogu dołączono również numeryczne modele terenu stanowisk, wykonane przez Mgr. D. Stefańskiego Muzeum Archeologicznego w Krakowie, z wykorzystaniem danych pozyskanych z Centralnego Ośrodka Danych Geodezyjnych i Kartograficznych w Warszawie. Na niektórych stanowiskach wykonano również rozpoznanie ich stratygrafii z zastosowaniem świdra geologicznego, zadanie to wykonała ekipa pracowników Instytutu Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego w składzie: Dr M. Wojenka, Dr M. Wasilewski i Mgr A. Sztyber. Wybrane stanowiska zostały również sfotografowane i sfilmowane z zastosowaniem kamery umieszczonej na dronie, które to zadanie wykonał Mgr I. Pieńkoś. Na terenie kilku grodzisk Pan Piotr Wroniecki wykonał badania anomalii magnetycznych, które pozwoliły pozyskać nowe dane, odnoszące się do układu często całkowicie zniwelowanych linii wałów i fos, a także zlokalizować niektóre obiekty archeologiczne, tkwiące pod powierzchnią gleby. Niesłychanie ważnym etapem badań było pozyskanie szeregu datowań radiowęglowych i dendrochronologicznych próbek węgli drzewnych z wałów i fos kilku grodzisk z terenu województwa małopolskiego. Analizy te wykonał Prof. dr hab. M. Krąpiec (Laboratorium Datowań Bezwzględnych). Współautorami kilku rozdziałów w prezentowanym tomie są archeolodzy, którzy prowadzili badania na wielu grodziskach – MgrMgr A. Cetera, E. Dworaczyński, M. Myszka, R. Naglik i A. Szpunar. Dzięki ich uprzejmości mogliśmy wykorzystać ich niepublikowane rezultaty badań oraz dokumentację polową wykopalisk. W tym miejscu pragnę wyrazić im głęboką wdzięczność za wszechstronną pomoc i długie dyskusje na temat badanych przez nich stanowisk. Szczególne słowa wdzięczności winienem wyrazić w odniesieniu do mojego Przyjaciela z lat studiów, znakomitego archeologa i konserwatora, przedwcześnie zmarłego Mgr. Andrzeja Cetery. Jego głęboka wiedza o problemach eksploracji skomplikowanych układów stratyfikacyjnych w trakcie badań grodzisk, którą chętnie i bezinteresownie się dzielił, była mi często pomocą w moich pracach terenowych i studyjnych. Jako autorzy prezentowanego tomu jesteśmy dłużnikami wielu osób z placówek muzealnych, naukowych i konserwatorskich, których życzliwa i cierpliwie okazywana, wszechstronna pomoc pozwoliła na dotarcie do wielu informacji niepublikowanych, których wykorzystanie, mamy taką nadzieję, wzbogaciło prezentowane teksty rozdziałów. Wymienić w tym miejscu należy Koleżanki i Kolegów z Instytutu Archeologii i Etnologii PAN (Oddział w Krakowie), Instytutu Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego, Muzeum Archeologicznego w Krakowie, Muzeum Okręgowego w Tarnowie oraz Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie i Delegatury w Tarnowie tegoż Urzędu.

Dotychczasowe rezultaty badań nad budownictwem grodów przez wczesnośredniowiecznych Słowian, zamieszkujących do 1. połowy X w. tereny określane jako Słowiańszczyzna zachodnia (obszar obecnej Polski, Czech, Słowacji i wschodniej partii Niemiec), wskazują, iż w południowej i wschodniej części tego obszaru, obejmującej także historyczną Małopolskę, wznoszono od dwóch do trzech razy mniej założeń obronnych, niż w części zachodniej i północnej (Poleski 2004B, 162–165, tabl. 50; tegoż 2013, 200–201, ryc. 44; zob. także: Dąbrowska 1978). Równocześnie podkreślić należy, iż na tym terenie w fazie przedpaństwowej wczesnego średniowiecza (a w przypadku państwa morawskiego w IX w. także i państwowej), poza grodami o powierzchni nie przekraczającej 5 ha, wznoszono również założenia duże, o powierzchni ponad 5 ha (niektóre z nich liczyły ponad 10, 20, a w pojedynczych przypadkach nawet ponad 30 ha powierzchni). Nieco mniej „gęste" było także budownictwo grodowe w dorzeczu górnej Wisły w okresie państwowym, w porównaniu do innych części władztwa Piastów w XI – 1. połowie XIII w. (Poleski 2004B, tabl. 51; zob. też w odniesieniu do Wielkopolski i Śląska: Brzostowicz 2014; tegoż 2015; Moździoch 2015). Zaobserwowana prawidłowość skutkuje także i tym, że na obszarze Polski wschodniej, południowo-wschodniej i częściowo centralnej wczesnośredniowiecznych grodów jest proporcjonalnie dwa-trzy razy mniej, niż na porównywalnym co do powierzchni pozostałym terytorium kraju. Z tego też powodu pojęto decyzję, iż w przypadku drukowanych zeszytów katalogu wczesnośredniowiecznych grodzisk w odniesieniu do województwa małopolskiego zasada „jeden powiat – jeden zeszyt katalogu" nie zostanie bezwzględnie zastosowana. Weryfikacja grodzisk z województwa małopolskiego, dotychczas uznawanych za wczesnośredniowieczne oraz poszukiwania dotychczas nieznanych obiektów obronnych o takiej chronologii doprowadziła w efekcie do wykreślenia dwóch obiektów z listy tego typu stanowisk (zob. niżej). W efekcie, na obszarze województwa małopolskiego, liczącym 15 182 km² powierzchni, zewidencjonowano 19 pew-

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 9 09.03.2020 10:50:10

nych i domniemanych grodzisk, które zostały wzniesione i były użytkowane pomiędzy VIII a połową XIII w. (ryc. 1). Jeśli chodzi o frekwencję tych obiektów w odniesieniu do powiatów w województwie małopolskim, to na dziewiętnaście powiatów (pomijam tu trzy wydzielone miasta na prawie powiatów) wczesnośredniowieczne grodziska zidentyfikowane zostały w obrębie granic dziewięciu z nich. Najwięcej tak datowanych grodzisk (pięć) znajduje się w granicach powiatu nowosądeckiego, cztery w obrębie powiatu tarnowskiego, trzy na terenie powiatu krakowskiego i dwa w bocheńskim. Pozostałe pięć powiatów (brzeski, gorlicki, myślenicki, olkuski i oświęcimski) posiadają na swych terytoriach po jednym grodzisku wczesnośredniowiecznym. Na obszarze pozostałych dziesięciu powiatów nie zarejestrowano pozostałości wczesnośredniowiecznych grodzisk. Z tego też powodu, w odniesieniu do województwa małopolskiego publikowane będą jako zeszyty poświęcone wczesnośredniowiecznym grodziskom z terenu pojedynczych powiatów tylko powiat nowosądecki i przygotowywany do druku powiat krakowski. Wczesnośredniowieczne grodziska z pozostałych siedmiu powiatów zebrane zostały w prezentowanym tomie.

W katalogu wczesnośredniowiecznych grodzisk z terenu województwa małopolskiego nie uwzględniono kilku obiektów uznawanych zarówno dawniej, jak i obecnie za domniemane relikty założeń obronnych z interesującego nas okresu. Powodem jest niemożność udowodnienia na obecnym etapie ich archeologicznego rozpoznania, iż w istocie są, a przynajmniej mogą być pozostałościami grodów wczesnośredniowiecznych. I tak, jako tylko jedną z kilku możliwych hipotez należy potraktować sugestie co do wczesnośredniowiecznej metryki grodziska w Grodzisku nad Skawą (Tyniec 1994). Z rejestru domniemanych grodzisk wczesnośredniowiecznych wykreślono obiekt na krakowskim Kazimierzu, położony w pobliżu dawnego kościoła Św. Wawrzyńca (Radwański 1975, 242–243), bowiem widoczny w tym rejonie na starych planach Krakowa owalny bastion powstał po 1704 r. (Świszczowski 1979, 47). W katalogu nie umieszczono również uznawanego dawniej przez niektórych historyków za obiekt, którego istnienie wydawało się prawdopodobne, gródka plemiennego na Wzgórzu Klasztornym w Tyńcu pod Krakowem[5]. W zestawieniu nie zamieszczono informacji odnośnie do grodów, które w świetle źródeł pisanych zostały wzniesiono dopiero w ciągu 1. połowy XIII w., przede wszystkim w trakcie walk prowadzonych przez Piastów o Kraków. Przykładem może być „zamek" Henryka Brodatego w Skale nad Prądnikiem (Jura Ojcowska), co do identyfikacji którego istnieją do dziś poważne kontrowersje[6], „zamek Wyszogród" nad Prądnikiem[7], czy też grodzisko w Piekarach[8]. W prezentowanym obecnie zeszycie nie uwzględniono również dwóch grodzisk, w odniesieniu do których wyrażane były opinie, iż ich budowę można wiązać jeszcze z XII w. Chodzi tu o założenia w Starym Bielsku i Starym Olkuszu (Poleski 2004B, 423–424, tam starsza lite-

[5] Informacje o związkach rodu Toporczyków z Tyńcem i ich krytyczna interpretacja zob. J. Kurtyka (1997, 34, 44). Nie ulega wątpliwości, iż Tyniec należał pierwotnie do rodu Toporów, którym owe dobra skonfiskował Kaziemierz Odnowiciel, dawniej uważany za fundatora klasztoru benedyktynów w Tyńcu w 1044 r. (Labuda 1986; 1994; o obronnej roli klasztoru tynieckiego w średniowieczu zob.: Rokosz 1995). W tym miejscu należy wspomnieć, iż przeprowadzone ostatnio badania ratownicze na Wzgórzu Klasztornym w Tyńcu pod Krakowem wykazały, iż domniemany rów z palisadą, łączony przez G. Leńczyka z okresem istnienia w tym miejscu obronnej osady kultury łużyckiej, powstał po połowie XI w., już w okresie funkcjonowania na wzgórzu klasztoru benedyktynów (Zaitz 2000, 311–315). E. Zaitz uważa, iż brak przesłanek do wiązania tego rowu z jakąś linią obronną wokół klasztoru, której jego zdaniem najprawdopodobniej w ogóle nie było. Równocześnie E. Zaitz zaproponował nową interpretację warstw pod fundamentami prezbiterium kościoła klasztornego. O ile autorzy badań, Z. Woźniak i H. Zoll-Adamikowa (1971), uznali kompleks wspomnianych nawarstwień za domniemaną pozostałość wału grodziska kultury łużyckiej, to E. Zaitz uznał te jednostki stratygraficzne za warstwy wyrównawcze, nasypane celowo w to miejsce tuż przed budową kościoła romańskiego (przy okazji wspomniany autor z niezrozumiałych zupełnie powodów zmienił oznaczenia nawarstwień w stosunku do pierwotnych z publikacji źródłowej Z. Woźniaka i H. Zoll-Adamikowej). Zaproponowana przez E. Zaitza reinterpretacja wspomnianych nawarstwień została najprawdopodobniej dokonana bez koniecznej w takim przypadku weryfikacji kontekstu stratygraficznego odkrytych w nich zabytków ruchomych. Powstała ostatnio w Instytucie Archeologii UJ pod kierunkiem Prof. dr. hab. R. Madydy-Legutko praca magisterska (Madej 2003) zawiera pełny opis zawartości poszczególnych warstw w interesującym nas rejonie Wzgórza Klasztornego. Wnioski płynące z interpretacji kontekstu stratygraficznego odkrytej tu ceramiki są jednoznaczne: w najstarszej stratygraficznie warstwie wspomnianego nasypu pod prezbiterium kościoła romańskiego występują wyłącznie fragmenty naczyń kultury łużyckiej, w warstwach położonych powyżej materiały grupy tynieckiej kultury lateńskiej, zaś w warstwach stropowych skorupy wczesnośredniowieczne. W tej sytuacji trudno byłoby uznać, iż warstwy te powstały w wyniku jednorazowej niwelacji terenu, przeprowadzonej w XI w. Interesującym problemem jest w tym kontekście odtworzenie przyczyn stałej akumulacji materiałów na lekko nachylonym w tym miejscu stoku wzgórza już od okresu funkcjonowania tu osady kultury łużyckiej.

[6] Gród w Skale założył Henryk Brodaty w 1228 r., w związku z konfliktem z Konradem Mazowieckim o Kraków (Roczniki Długosza 1973, 312–313; Zientara 1975, 242–243, 262–263, 268). W 1237 r. Henryk pozwolił schronić się w grodzie w Skale Bolesławowi Wstydliwemu wraz z matką Grzymisławą, obawiającym się represji ze strony Konrada Mazowieckiego (Roczniki Długosza 1973, 350). Gród w Skale, broniony przez wojewodę Klemensa z Ruszczy, zdobył i zniszczył w 1242 r. Konrad Mazowiecki (Roczniki Długosza 1974, 37–38). Historycy i archeolodzy identyfikowali gród Skała Henryka Brodatego z zamkiem w Pieskowej Skale, otoczonym wałami klasztorem klarysek w Skale (Pustelnia bł. Salomei na wzgórzu „Grodzisko" nad Prądnikiem), ostatnio zaś z grodziskiem w Sułoszowej na północ od Pieskowej Skały (Kołodziejski 1995, 152; 1999).

[7] „Zamek Wyszogród" został zbudowany przez Konrada Mazowieckiego w 1231 r. jako przeciwwaga dla położonego również nad Prądnikiem „zamku" w Skale, wzniesionego z rozkazu Henryka Brodatego w 1228 r. (Żaki, Szuwarowski 1971; Kołodziejski 1995, 153)

[8] W 1247 r. Konrad Mazowiecki, zamierzając zdobyć Kraków, „edificat castrum prope Tinciam super ripam". Chodzi tu najprawdopodobniej o grodzisko w Piekarach pod Krakowem, badane wykopaliskowo w okresie przedwojennym (Leńczyk 1939; Kołodziejski 1995, 153; Rokosz 1995, 68).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 10 09.03.2020 10:50:10

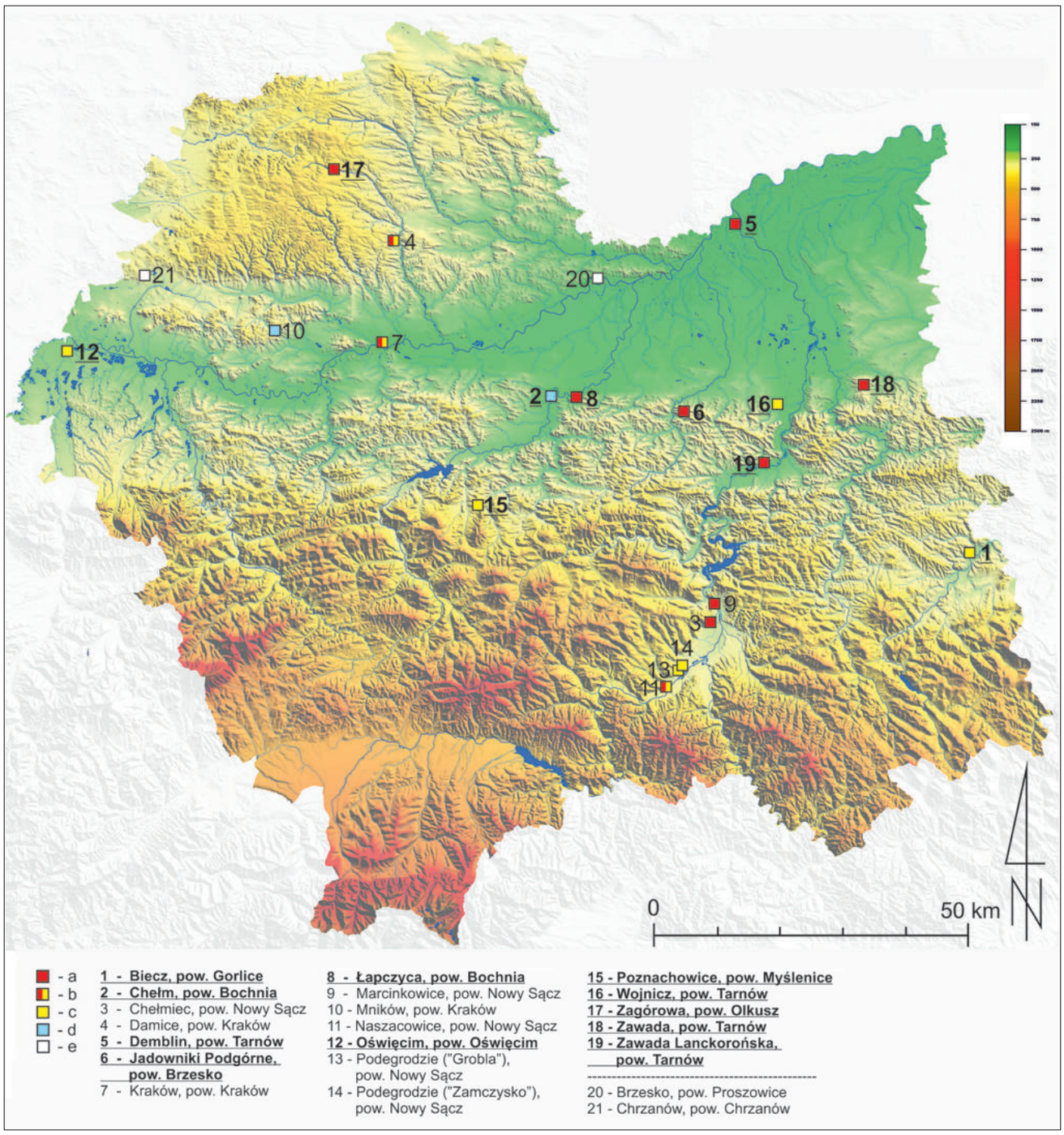

Ryc. 1. Grodziska wczesnośredniowieczne na terenie województwa małopolskiego.
a – pozostałości grodów przedpaństwowych (jedno- i wielofazowych, datowanych na okres przed X/XI w.), b – pozostałości grodów przedpaństwowych i państwowych (wielofazowych, datowanych na okres zarówno przed X/XI w., jak i po X/XI w.), c – pozostałości grodów państwowych (datowanych na okres po X/XI w.), d – domniemane grodziska wczesnośredniowieczne, e – grody państwowe, wymienione przed połową XIII w., których pozostałości nie odkryto. Nazwy i oznaczenia cyfrowe podkreślone – grodziska przedstawione w tym tomie „Atlasu" (rys. J. Poleski).

ratura). Ponieważ wyniki prowadzonych tam badań archeologicznych miały postać krótkich komunikatów i nie zostały dotychczas opracowane i w pełni opublikowane, zdecydowaliśmy ich nie uwzględniać. Powodem tej decyzji są informacje w owych komunikatach z badań, z których wynika, iż w trakcie archeologicznych eksploracji pozyskano też zabytki ruchome (a w przypadku Starego Bielska natrafiono też na resztki domostw o konstrukcji m.in. słupowo-ramowej), które można wiązać z XIII, a nawet XIV w. W tej sytuacji do czasu pozyskania przekonywujących przesłanek, pozwalających określić moment budowy wałów obu wymienionych grodzisk, wiązanie ich powstania z okresem przed XIII w. uznajemy za zbyt ryzykowny zabieg.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 11 09.03.2020 10:50:11

W ramach projektu badawczego „Atlas grodzisk wczesnośredniowiecznych z obszaru Polski" wykonano terenową weryfikację m.in. dwóch stanowisk, które zostały wprowadzone do literatury jako pozostałości wczesnośredniowiecznych grodów. Oba zostały poddane dokładnej prospekcji powierzchniowej. W obu przypadkach wykonano także wiercenia, których celem było rozpoznanie układu stratygraficznego w rejonie domniemanych wałów. W obu przypadkach badania te dały rezultat negatywny, w związku z czym stanowiska te wykreślono z rejestru grodzisk wczesnośredniowiecznych. Pierwsze ze zweryfikowanych negatywnie stanowisk to domniemane grodziska w Siedliskach (wzgórze „Kościelec"), pow. miechowski (Leńczyk 1983, 29, Dąbrowska 1973A, 250–251), drugie zaś to Trawniki, pow. bocheński, uznane za ewentualne pozostałości kasztelańskiego grodu w Brzesku (Poleski 2004B, 432–433).

Prezentowany katalog grodzisk wczesnośredniowiecznych z siedmiu powiatów województwa małopolskiego – bocheńskiego, brzeskiego, gorlickiego, myślenickiego, olkuskiego, oświęcimskiego, tarnowskiego – bazuje po części na danych, publikowanych już w kilku moich wcześniejszych pracach (Poleski 2004B; tegoż 2013). Znane już informacje zostały jednak w wielu miejscach uzupełnione o nowszą literaturę przedmiotu, pozwalającą między innymi na weryfikację niektórych wcześniej zgłaszanych propozycji datowania poszczególnych obiektów, ale przede wszystkim o nowe dane, pozyskane dzięki dostępowi do niepublikowanych zabytków i dokumentacji polowej wykopalisk. Najważniejsze jednak okazało się, jak już wcześniej wspomniałem, nawiązanie ścisłej współpracy z archeologami, którzy przed laty prowadzili na tych grodziskach badania, trwające niekiedy wiele sezonów. Ich wiedza o niuansach stratygrafii badanych przez nich stanowisk wielokrotnie okazywała się bezcenna.

Prowadzona przez ponad dwadzieścia lat (od początku lat 50-tych XX w.) akcja archeologicznego rozpoznawania i inwentaryzacji małopolskich grodzisk w podgórskiej i górskiej strefie Zachodnich Karpat, prowadzona przez Karpacką Ekspedycję Archeologiczną pod kierunkiem Prof. dr. hab. Andrzeja Żakiego, doprowadziła do ujawnienia i weryfikacji bardzo licznych grodzisk i zamczysk, pochodzących z różnych okresów (nie tylko zresztą w rejonie polskiej części Karpat). Wiele z nich uczestnicy tego naukowego przedsięwzięcia poddali sondażowym badaniom wykopaliskowym. W prezentowanych tomach „Atlasu grodzisk wczesnośredniowiecznych…", które zbierają informacje o tego typu obiektach z terenu województwa małopolskiego, rezultaty tych wieloletnich eksploracji zostały jednak odzwierciedlone w naprawdę niewielkim zakresie. Przyczyny tego stanu rzeczy są dwie. Pierwsza wiąże się ze zwyczajem informowania środowiska naukowego przez badaczy związanych z Karpacką Ekspedycją Archeologiczną o rezultatach kolejnych kampanii poszukiwawczych i wykopaliskowych, prowadzonych w zasadzie w każdym sezonie badawczym od początku lat 50-tych XX w., głównie poprzez publikację skrótowych komunikatów i parozdaniowych notatek o wynikach badań. Druga z kolei odzwierciedla losy materialnej spuścizny po działalności Karpackiej Ekspedycji Archeologicznej. Przeprowadzone, rozległe poszukiwania dokumentacji i zbiorów zabytków z badań, prowadzonych przez KEA na bardzo wielu grodziskach z terenu Małopolski, okazały się mało satysfakcjonujące. Miejsce przechowywania dokumentacji polowej badań większości stanowisk, rozpoznanych i eksplorowanych archeologicznie przez członków KEA, jest nieznane, tak, jak i większej części zbiorów zabytków ruchomych, wówczas pozyskanych (Kurczab 2003).

Lektura prezentowanych tomów „Atlasu grodzisk wczesnośredniowiecznych…" nasunie Czytelnikowi z pewnością taką oto refleksję: informacje dotyczące poszczególnych założeń obronnych różnią się od siebie zdecydowanie co do objętości i wartości poznawczej. W przypadku niektórych grodzisk poświęcone im rozdziały są bardzo obszerne, w każdym punkcie katalogu zawarty jest pokaźny zasób informacji, między innymi o fazach rozwoju danego obiektu, jego chronologii, planach rozmieszczenia obwałowań i fos, konstrukcjach wałów, odkrytych śladach po zabudowie mieszkalnej i gospodarczej, licznych zabytkach ruchomych. Inne z kolei grodziska opisane są na kilku zaledwie stronach, ich rozplanowanie, konstrukcja wałów i chronologia są określane w dużym przybliżeniu, a odkryte zabytki są nieliczne. Przyczyn tego stanu rzeczy jest kilka. Pierwsza z nich ma charakter obiektywny i wiąże się z wielkością i znaczeniem danego grodu (niezależnie od tego, czy chodzi o obiekty z fazy przedpaństwowej wczesnego średniowiecza, tzw. plemienne, czy też o grody państwowe), jak i okresem jego funkcjonowania i wypełnianymi funkcjami. Pozostałe przyczyny są natury subiektywnej i wiążą się ze stopniem rozpoznania drogą badań wykopaliskowych grodzisk, zakresem i jakością opracowania wyników tych prac, jak i zakresem opublikowania ich wyników. Należy podkreślić, że niekiedy rzetelnie przeprowadzone, niewielkie, jednosezonowe, ale w kluczowym „stratygraficznie" miejscu grodziska zaplanowane wykopaliska, następnie zaś dobrze opracowane i obszernie opublikowane ich wyniki przynoszą naprawdę solidny i poznawczo ważny rezultat. Dotyczy to jednak z reguły obiektów niewielkich, charakteryzujących się stosunkowo nieskomplikowanymi relacjami stratygraficznymi. Tak samo rzetelnie przeprowadzone wykopaliska, których wyniki zostały sprawnie i bezzwłocznie opracowane i opublikowane, w przypadku obiektów dużych, wieloczłonowych i wielofazowych, mogą okazać się niewystarczające. Dotyczy to szczególnie grodzisk z terenu Małopolski, gdzie obok wczesnośredniowiecznych grodów przedpaństwowych o stosunkowo niewiel-

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 12 09.03.2020 10:50:11

kiej powierzchni wznoszone też były założenia obronne o powierzchni kilkunastu, a nawet ponad dwudziestu hektarów, bardzo często wieloczłonowe i funkcjonujące niekiedy nawet ponad dwieście lat. Takie grodziska wymagają planowych, wielosezonowych prac archeologicznych i wymagają zastosowania zarówno w fazie wykopalisk, jak i przy opracowywaniu ich wyników procedur badawczych najwyższej jakości. Zakończeniem tak zaplanowanych prac winno być zawsze pełne opublikowanie ich wyników w postaci monograficznego opracowania źródłoznawczego. Najpewniej skala trudności stojących przed archeologami, badającymi te największe grodziska o bardzo skomplikowanych relacjach stratygraficznych, powodowała i nadal niekiedy powoduje, że nawet bardzo rzetelnie przeprowadzone wykopaliska nie zawsze (a właściwie rzadko) wieńczy w ostatecznym rezultacie pełna, monograficzna publikacja ich wyników. Tak więc zróżnicowany stan badań nad poszczególnymi, wczesnośredniowiecznymi grodziskami z terenu województwa małopolskiego jest wypadkową cech „stratygraficznych" poszczególnych obiektów, skali i jakości prowadzonych wykopalisk oraz prac studyjnych nad ich rezultatami, a w końcu stopnia ich opublikowania. O owych skomplikowanych uwarunkowaniach badań grodzisk wczesnośredniowiecznych i o katalogu „pytań", które winien zadać eksplorowanemu przez siebie stanowisku archeolog, pisał już wiele lat temu Profesor Michał Parczewski. Jego ustalenia, a co ważniejsze zalecenia, są w tej mierze nadal w pełni aktualne (Parczewski 1986).

Dostępne obecnie na wielu portalach kartograficznych modele ukształtowania powierzchni Polski, uzyskane przy zastosowaniu skaningu laserowego (tzw. LIDAR) ujawniają niekiedy obecność, przeważnie w rejonach trudniej dostępnych, zalesionych, pozostałości dotychczas nieznanych archeologom grodzisk. W przypadku województwa małopolskiego zarejestrowano kilka takich stanowisk. Poprzez analogie do znanych wcześniej i zbadanych wykopaliskowo obiektów tego typu można czasem wysuwać wstępne tezy o ich ewentualnym datowaniu (w przypadku obiektów małopolskich najczęściej mówi się o grodziskach późniejszych niż XII/XIII w.), a to w oparciu o czasem zawodne kryterium podobieństwa powierzchni i rozplanowania wałów i fos. Podkreślić jednak należy, że ich rzeczywista chronologia bez przeprowadzenia odpowiednich badań jest niewiadomą. Niestety, najczęściej muszą być to badania inwazyjne, czyli wykopaliskowe. Z tego też powodu żaden z odkrytych na podstawie analizy map „LIDAR-owych" obiektów z terenu województwa małopolskiego nie mógł być uwzględniony w prezentowanych tomach „Atlasu". Tym niemniej identyfikacja opisaną metodą nieznanych wcześniej grodzisk jest niewątpliwie bardzo cennym wkładem nowych możliwości „technologicznych" do archeologii nieinwazyjnej.

Należy na koniec wspomnieć, iż w odniesieniu do wszystkich znanych powszechnie (a więc nie tylko archeologom) stanowisk archeologicznych, w tym szczególnie grodzisk, istnieje stałe zagrożenie ze strony nielegalnych poszukiwaczy „skarbów", posługujących się wykrywaczami metali. Nie mniej groźne jest stałe rozorywanie niektórych grodzisk w trakcie regularnie prowadzonych prac rolnych. Oba te rodzaje zagrożeń odpowiednie służby konserwatorskie winny mieć stale na uwadze.

Jacek Poleski

POWIAT BOCHEŃSKI

1 CHEŁM, „Grodzisko” gm. Bochnia

Numer stanowiska w miejscowości:	1
Numer obszaru AZP:	104-60
Numer stanowiska na obszarze AZP:	77
Położenie	49°58’29”N / 20°18’48”E

1. Położenie

Stanowisko położone jest na wypłaszczeniu szczytowym i zboczach rozległego wzgórza (268,5 m n.p.m.), wchodzącego w skład pasma wzniesień tworzących północny próg Pogórza Wielickiego. Szczyt wzgórza wyniesiony jest ponad 70 m ponad terasę zalewową Raby. Wzgórze to umiejscowione jest w kolanie Raby, tuż nad samą rzeką (ryc. 2–8, 14, 15).

2. Opis stanowiska

Wały grodziska są słabo widoczne w terenie (najprawdopodobniej zostały zamyte od strony wewnętrznej aż po koronę na skutek działania procesów stokowych)[9]. Przebieg wałów rekonstruowany jest według układu wysokich, stromych skarp, rozdzielających poszczególne partie stanowiska. Zdaniem archeologów badających wykopaliskowo to stanowisko pod skarpami kryją się pozostałości linii umocnień (lepiej widoczny odcinek wału zewnętrznego grodziska położony jest na stoku południowym wzgórza). Kształt założenia (lub ewentualnego głównego członu grodziska, jeśli zostanie potwierdzone istnienie zewnętrznej linii wału) zbliżony jest do niezbyt regularnego trapezu z zaokrąglonymi narożnikami („przewężonego” w środkowej partii), o wymiarach 208 m po linii E–W i przeciwległych bokach E – o długości 207 m i W o długości 325 m (powierzchnia całości wynosi około 5,2 – 5,5 ha). Ewentualne dalsze podziały wewnętrzne areału domniemanej głównej części grodziska są jedynie hipotetyczne, bowiem trudno za pozostałości wałów uznać wszystkie skarpy, oddzielające pola na zboczach wzgórza. Wykonane w 2016. r. odwierty w celu rozpoznania stratygrafii stanowiska (ryc. 3; 13), przyniosły przesłanki, które zdają się potwierdzać istnienie wałów otaczających wypłaszczenie szczytowe wzgórza (szczególnie wyraźne od strony zachodniej, w linii odwiertów A–B). W odwiertach na linii C–D natrafiono też na akumulację nawarstwień, sugerujących obecność dodatkowej linii wału obronnego, biegnącej po linii SE–NW, poniżej domniemanego głównego członu grodziska (ryc. 15). Zmusza nas to do rozważenia pytania, czy domniemany główny człon grodziska nie był otoczony pierwotnie ze wszystkich stron dodatkową linią wału, co oznaczałoby, że jego powierzchnia mogła być znacząco większa od obecnie rekonstruowanej. Biorąc pod uwagę ukształtowanie wzgórza i zachowane od strony północnej, zachodniej i częściowo południowej strome skarpy, widoczne na zewnątrz wyniesionej ponad zbocza, najwyższej partii wzgórza (domniemany główny człon grodziska), można zaryzykować wstępną hipotezę, iż gród z dwiema liniami wałów mógł liczyć nawet ponad 12 ha powierzchni. Bez przeprowadzenia regularnych badań wykopaliskowych w różnych partiach wzgórza problemu tego rozstrzygnąć niestety nie możemy.

3. Stratygrafia stanowiska

Stratygrafia obwałowań nie została rozpoznana, na majdanie głównego członu grodziska i w badanych rejonach podgrodzi w trakcie wykopalisk prowadzonych przez A. Wałowy i M.; Cabalską nie stwierdzono występowania

[9] Prezentowany opis stanowiska różni się znacząco od przedstawionego przez J. Poleskiego w 2004. r. (Poleski 2004B, 382). Wynika to z uzyskania dostępu do nowych danych, między innymi bardzo dokładnego modelu 3D stanowiska, wykonanego na podstawie laserowego skaningu terenu (tzw. zdjęcie LIDAR) oraz wyników wierceń wybranych rejonów stanowiska, wykonanych w 2016. r. przez ekipę archeologów z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego. dane te pozwoliły na dokonanie bardzo istotnych korekt w planie, a więc i opisie domniemanego grodziska.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 17 09.03.2020 10:50:11

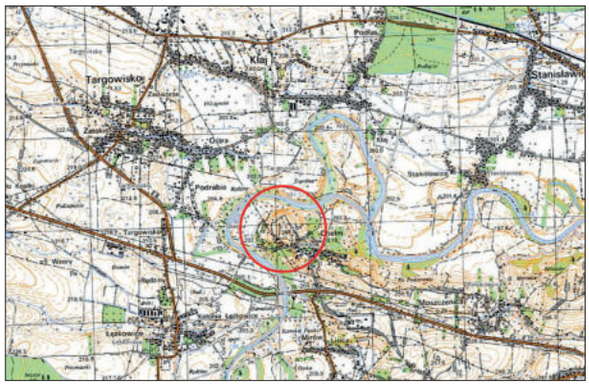

Ryc. 2. Chełm, pow. Bochnia, stan. 1 „Grodzisko" (grodzisko). Położenie stanowiska (fragment mapy 1 : 25 000, według danych Głównego Ośrodka Danych Geodezyjnych i Kartograficznych).

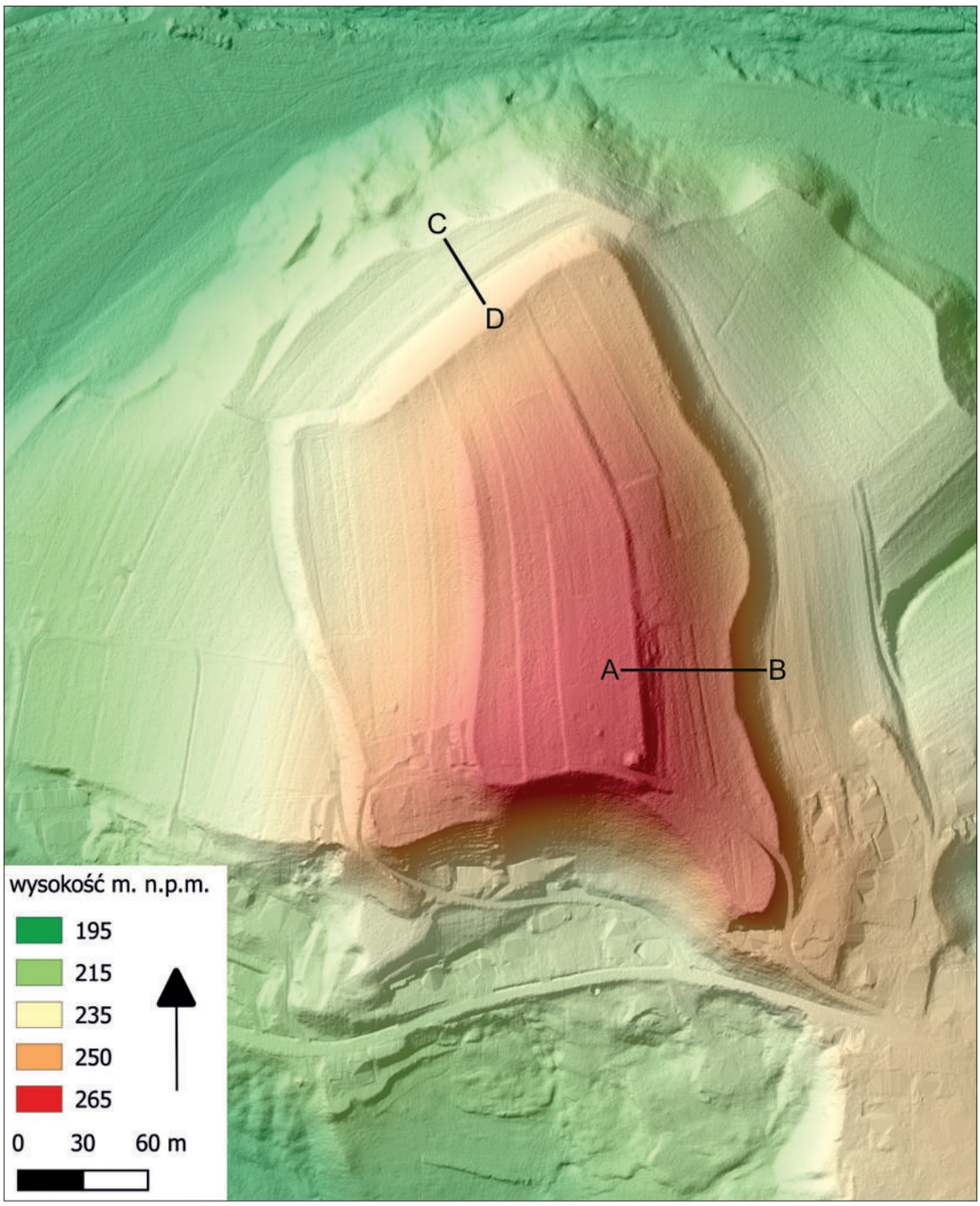

Ryc. 3. Chełm, pow. Bochnia, stan. 1 „Grodzisko" (grodzisko). Numeryczny model terenu (na podstawie materiałów Centralnego Ośrodka Danych Geodezyjnych i Kartograficznych przygotował D. Stefański). A–B i C–D – linie cięć profilowych, wytyczonych w trakcie rozpoznania stratygrafii na stanowisku metodą wierceń.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 18 09.03.2020 10:50:13

Ryc. 4. Chełm, pow. Bochnia, stan. 1 „Grodzisko” (grodzisko). Grodzisko na józefińskiej mapie Galicji z lat 1779–1783 (według: „Galicja…” 2013, t. 2, cz. B, sekcja 39).

Ryc. 5. Chełm, pow. Bochnia, stan. 1 „Grodzisko” (grodzisko). Zdjęcie lotnicze grodziska od strony N–W (fot. J. Poleski).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 19 09.03.2020 10:50:14

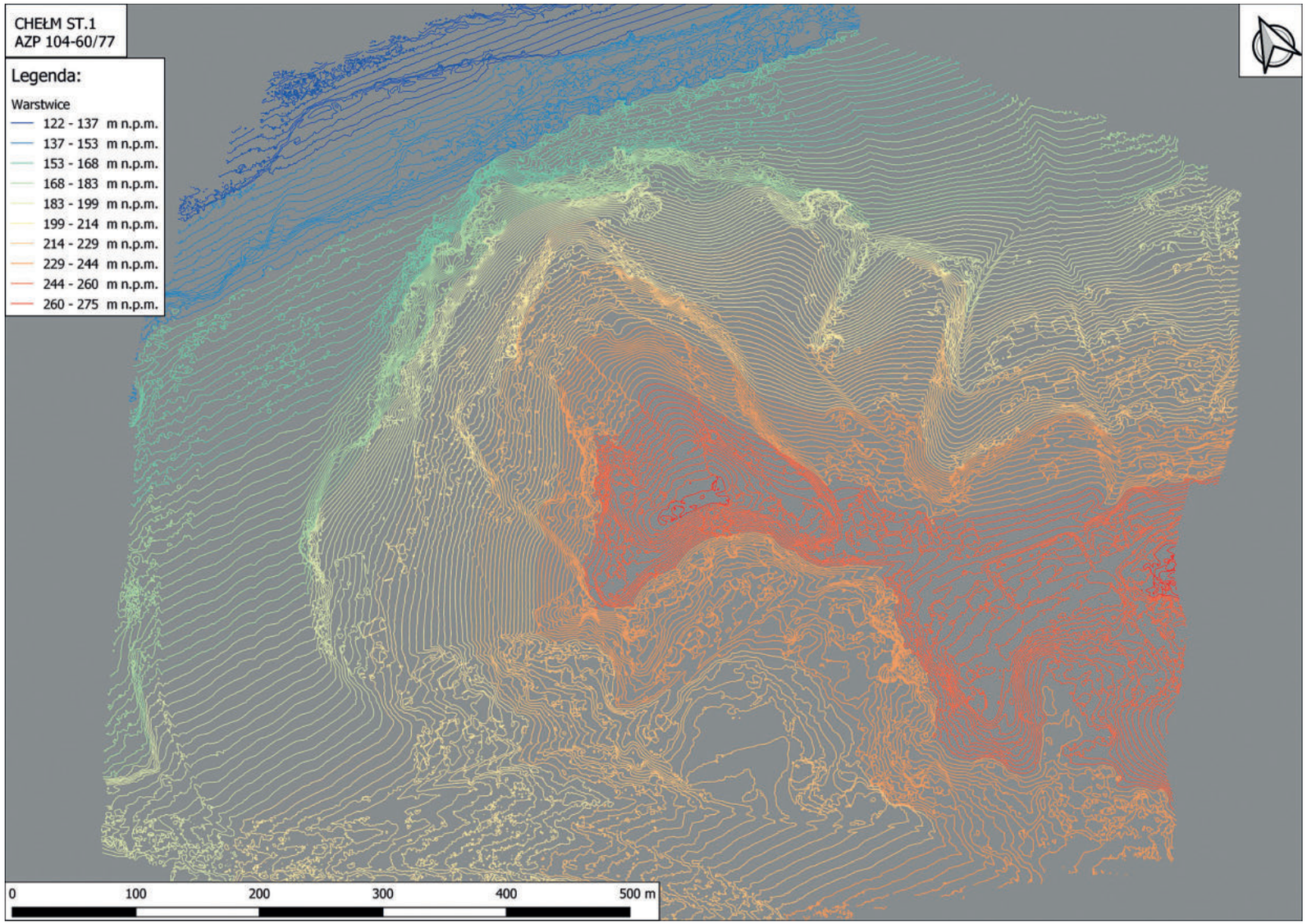

Ryc. 6. Chełm, pow. Bochnia, stan. 1 „Grodzisko" (grodzisko). Plan poziomicowy stanowiska z otoczeniem, sporządzony na podstawie zdjęć wykonanych z drona (autor: I. Pieńkoś).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 20 09.03.2020 10:50:14

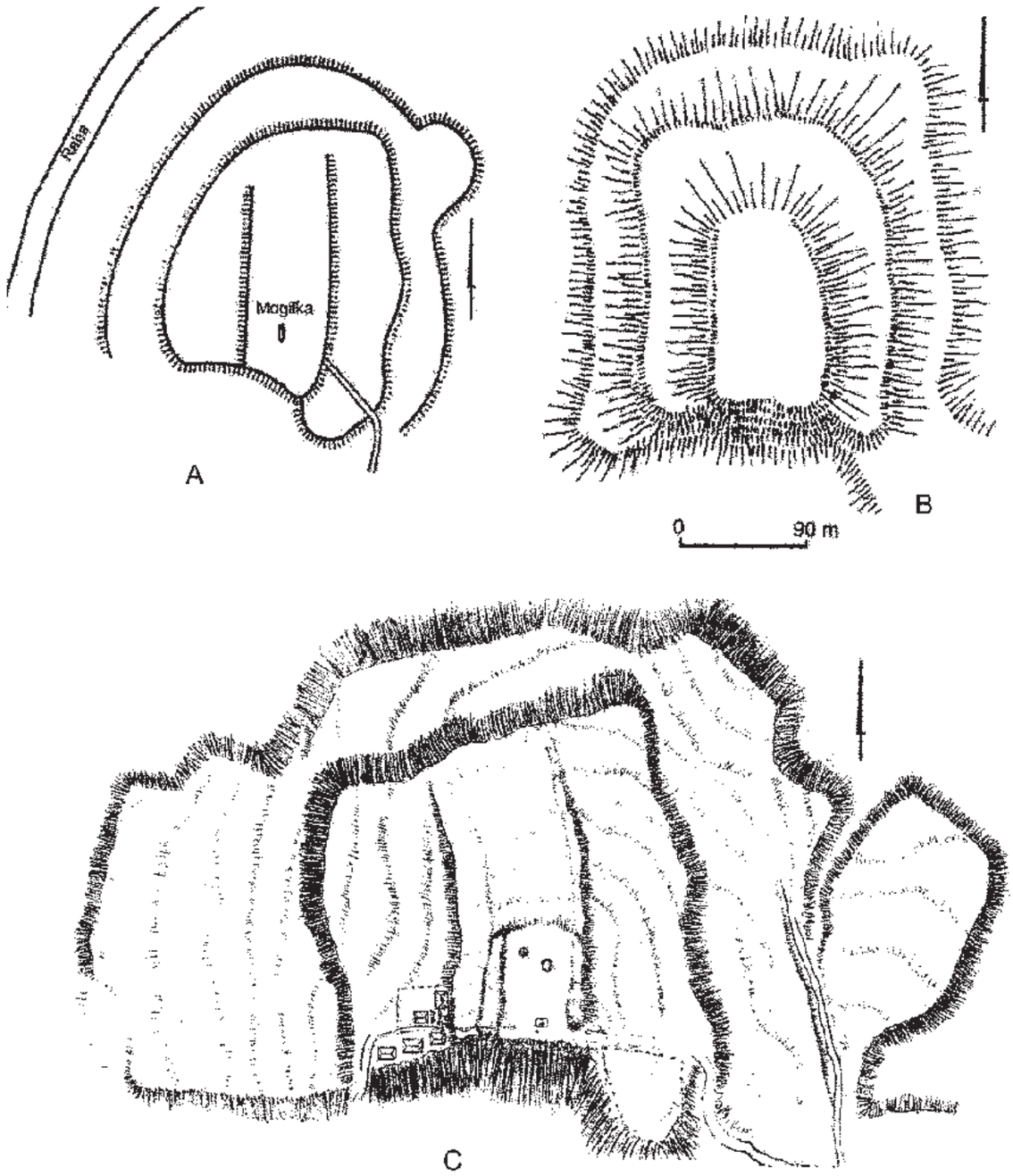

Ryc. 7. Chełm, pow. Bochnia, stan. 1 „Grodzisko” (grodzisko). A– plan grodziska według M. Wawrzenieckiego, B – plan stanowiska według A. Jodłowskiego, C – plan stanowiska według G. Mądrzyckiego (według: Cabalska 1970, Jodłowski 1968; Mądrzycki 2008).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 21 09.03.2020 10:50:15

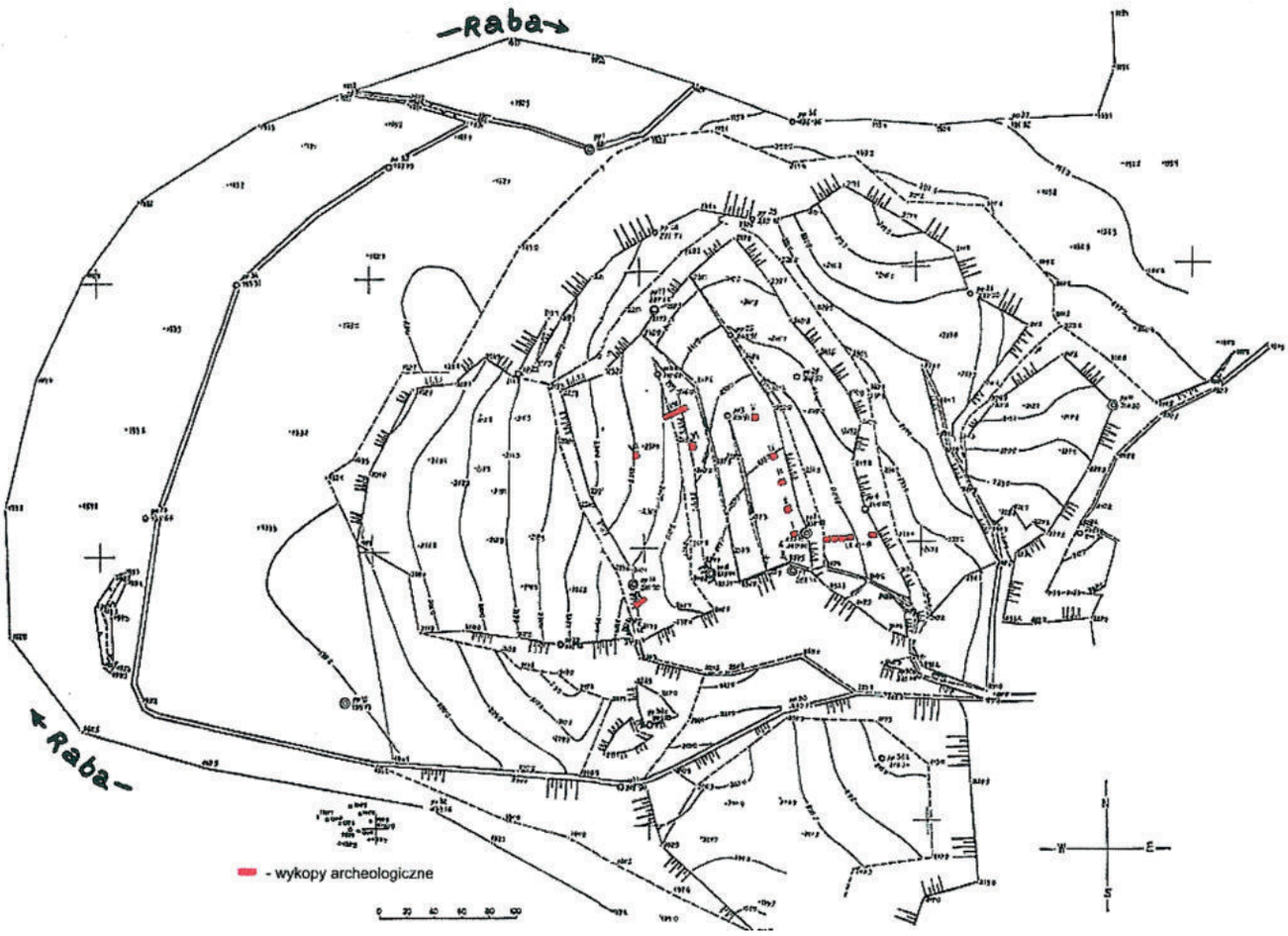

Ryc. 8. Chełm, pow. Bochnia, stan. 1 „Grodzisko" (grodzisko). Plan poziomicowy stanowiska z naniesionymi wykopami M. Cabalskiej i A. Wałowy (według: Wałowy 1974).

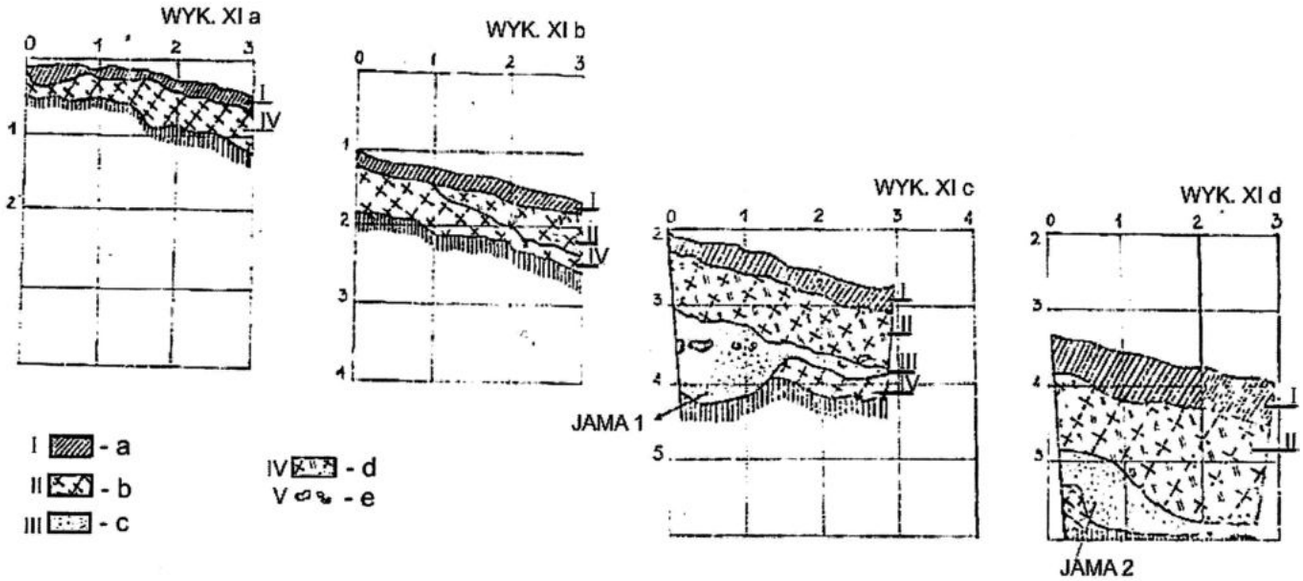

Ryc. 9. Chełm, pow. Bochnia, stan. 1 „Grodzisko" (grodzisko). Profile wykopów IXa – IXd, a – warstwa orna, b – czarna, lepka ziemia, c – ciemnobrunatna ziemia, d – zgliniony less, e – kamienie (według: Wałowy 1974).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 22 09.03.2020 10:50:16

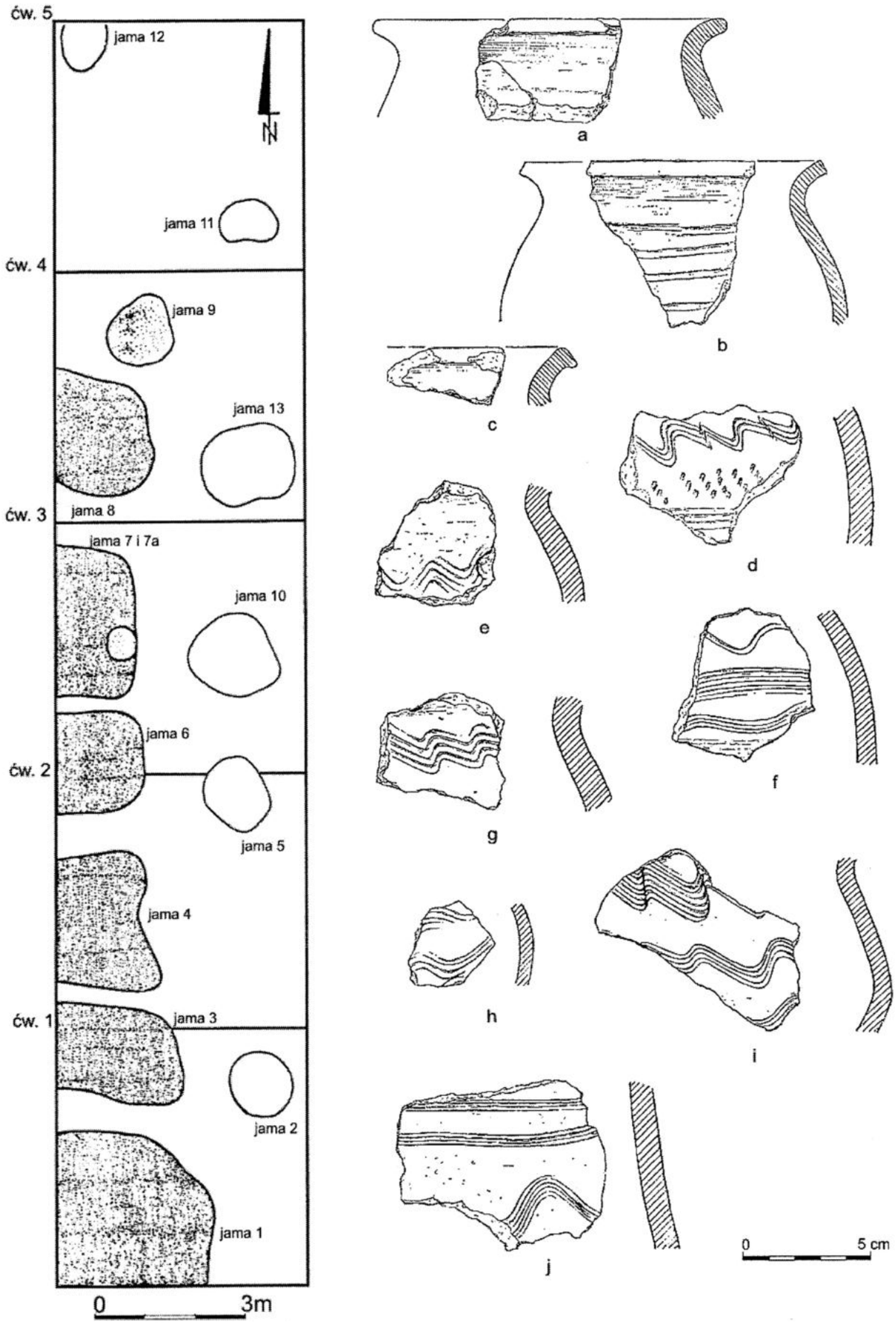

Ryc. 10. Chełm, pow. Bochnia, stan. 1 „Grodzisko” (grodzisko). Plan wykopu M. Cabalskiej z 1970, założonego na najniższym tarasie założenia. Zaszrafowane jamy datowane były przez autorkę badań na podstawie odkrytych w nich fragmentów naczyń glinianych (a–j) na IX–X w. (według: Cabalska 1972).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 23 09.03.2020 10:50:19

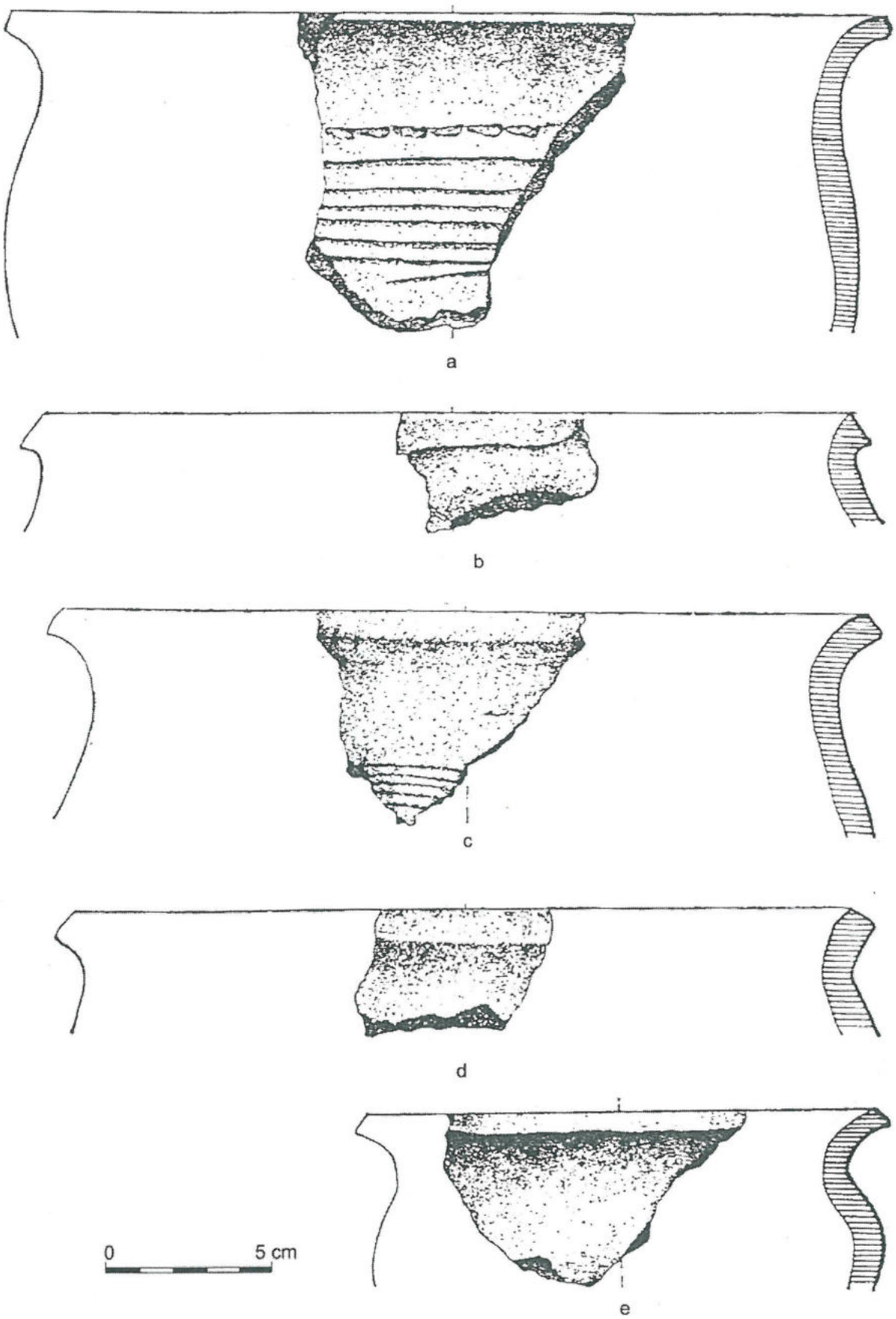

Ryc. 11. Chełm, pow. Bochnia, stan. 1 „Grodzisko" (grodzisko). a–e – fragmenty wczesnośredniowiecznych naczyń glinianych, znalezionych w trakcie badań M. Cabalskiej w 1966. r. (według: Cabalska 1970).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 24 09.03.2020 10:50:20

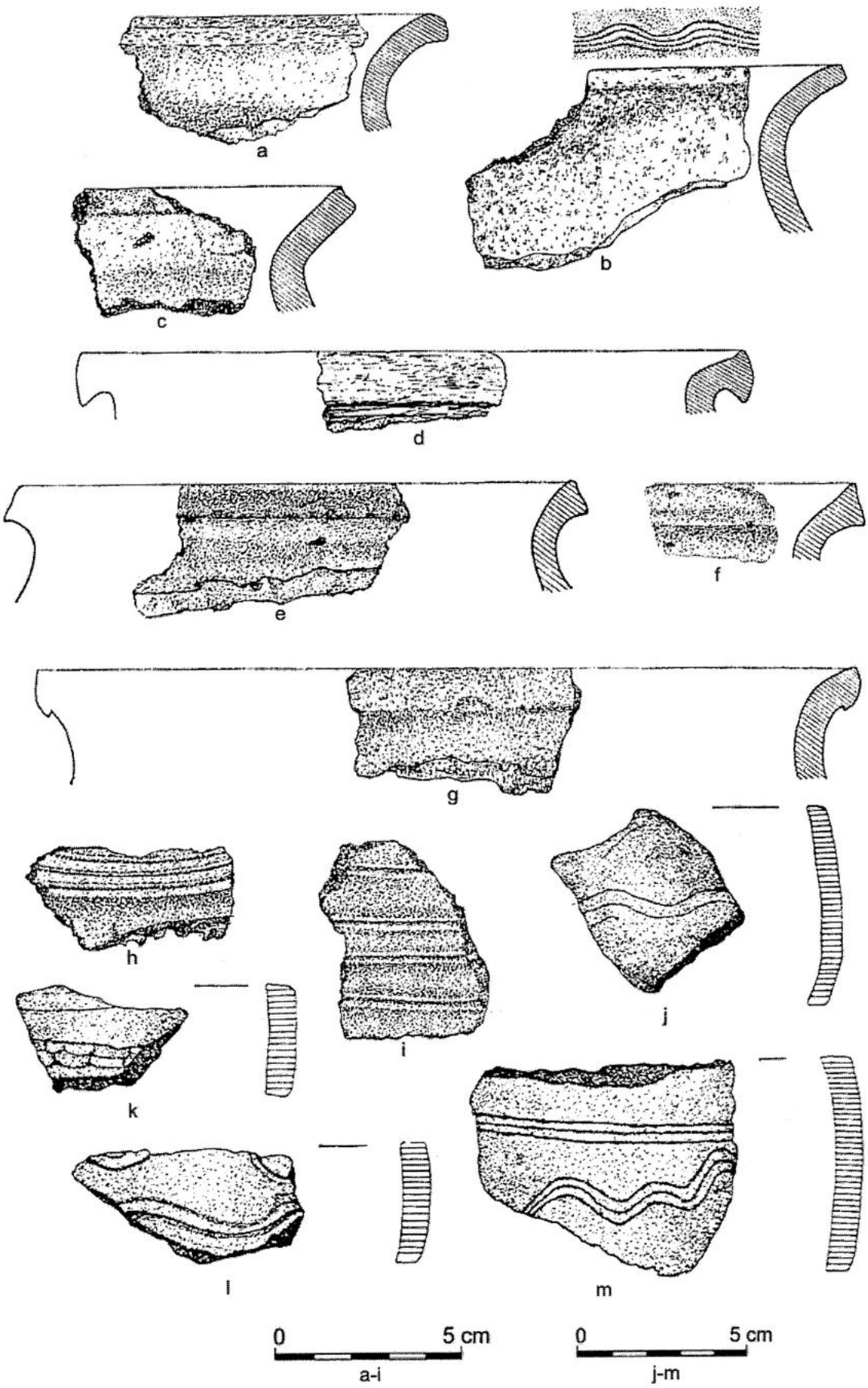

Ryc. 12. Chełm, pow. Bochnia, stan. 1 „Grodzisko” (grodzisko). Fragmenty wczesnośredniowiecznych naczyń glinianych, odkrytych w trakcie wykopalisk prowadzonych przez A. Wałowy w 1972. r. (a–i) i M. Cabalską w 1966. r. (j–m). Według: Cabalska 1970; Wałowy 1974.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 25 09.03.2020 10:50:20

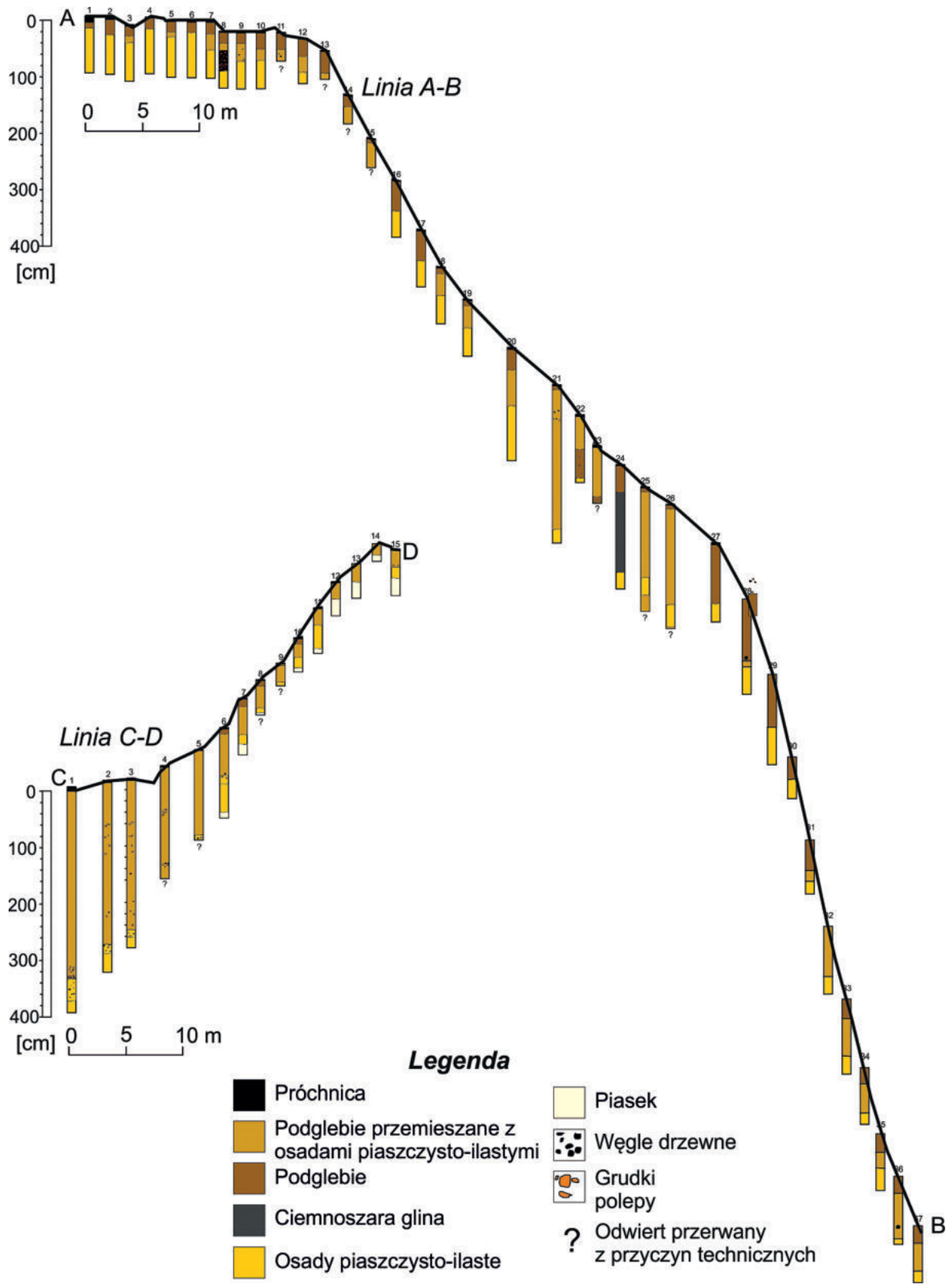

Ryc. 13. Chełm, pow. Bochnia, stan. 1 „Grodzisko" (grodzisko). Stratygrafia nawarstwień kulturowych na stanowisku, rozpoznana w trakcie wierceń świdrem geologicznym na liniach cięć profilowych A–B i C–D (wykonali: A. Sztyber, M. Wasilewski, M. Wojenka; rys.: M. Wojenka, J. Poleski).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 26 09.03.2020 10:50:21

warstw kulturowych o dużej miąższości, odkryte obiekty wkopane były w calec. W wykopach XIa–d z badań A. Wałowy (ryc. 9) natrafiono na rodzaj warstwy kulturowej o miąższości od kilkunastu do kilkudziesięciu cm (nakrywała ona kilka obiektów prahistorycznych), być może powstała ona w wyniku współcześnie prowadzonych prac rolnych. Jej „opadanie” w kierunku południowym, przy równoczesnym powiększaniu się jej miąższości, mogłoby wskazywać na istnienie od strony południowej wypłaszczenia szczytowego wzgórza jakiejś „bariery” o nieustalonym charakterze i chronologii. Bez przeprowadzenia badań wykopaliskowych na linii górnej krawędzi skarpy południowej, ograniczającej wypłaszczenie szczytowe wzgórza, stawianie tezy o ewentualnym istnieniu w tym rejonie reliktów wału byłoby jednak przedwczesne. W trakcie przeprowadzonych w 2016. r. przez ekipę archeologów z Instytutu Archeologii UJ odwiertów rozpoznawczych na linii A–B (ryc. 3; 13), obejmujących od strony zachodniej zewnętrzną skarpę (zachodnią) domniemanego wału udało się na linii odwiertów 19 – 26 rozpoznać swego rodzaju „zagłębienie” o szerokości ponad 15 m, w środkowej części sięgające głębokości ponad 2 m od obecnej powierzchni stanowiska. Bez przeprowadzeniu w tym miejscu regularnych badań wykopaliskowych trudno jednoznacznie przesądzać, czy jest to sztucznie wykonane przegłębienie przy wewnętrznej ścianie wału obronnego, jednakże odkrycie to czyni tę tezę bardziej prawdopodobną. O chronologii owego przegłębienia na podstawie przeprowadzonych odwiertów niestety nie można się wypowiadać. Zaskakujące rezultaty przyniosły odwierty wykonane na linii C–D (ryc. 13), w północnej partii stanowiska, poniżej wypłaszczenia szczytowego wzgórza (pomiędzy dolną krawędzią północnej skarpy, ograniczającej od tej strony wypłaszczenie szczytowe, a górną krawędzią skarpy, opadającej stromo ku północy, w kierunku nurtu Raby. Skarpa ta ogranicza biegnącą na linii SE–NW, nieco bardziej płaską partie północnego zbocza wzgórza, położonego poniżej wypłaszczenia szczytowego. W odwiertach stwierdzono wyraźną kumulację nawarstwień, których miąższość wzrasta bardzo znacząco w miarę opadania stoku wzgórza ku północy, by w pobliży górnej krawędzi skarpy wzgórza, opadającej ku biegowi Raby, osiągnąć miąższość blisko 4 m. Wydaje się raczej niemożliwe, aby wyłącznie prace rolne prowadzone współcześnie doprowadziły do tak znacznej akumulacji nawarstwień, zawierających zarówno drobne grudki polepy, jak i węgielki drzewne. Istnienie poniżej górnej linii wspomnianej skarpy ewentualnych pozostałości wału obronnego jawi się w tej sytuacji jako bardzo prawdopodobne, bowiem to właśnie one stanowiły sztuczną barierę, zatrzymującą spływające (i zapewne także w najnowszym okresie zorywane) warstwy ziemi z wyżej położonych partii stanowiska. O chronologii tej domniemanej linii umocnień nie możemy niestety wnioskować na podstawie trzech dat radiowęglowych, pozyskanych z dwóch odwiertów (zob. poniżej). Ich pochodzenie z okresu sprzed VII w. n.e. nie musi oznaczać, iż wał ten należy wiązać z którąś z prahistorycznych faz zasiedlenia wzgórza. Równie prawdopodobne jest, iż węgielki te znalazły się w tym miejscu na wtórnym złożu. Bez przeprowadzenia badań wykopaliskowych owego domniemanego wału więcej o jego datowaniu powiedzieć nie można. Wykonane w 2016. r odwierty wydają się potwierdzać istnienie na stanowisku reliktów wałów obronnych o nieustalonej chronologii.

4. Konstrukcja umocnień

Nie badane.

5. Zabudowa

Zabudowa związana z wczesnośredniowieczną fazą zasiedlenia wzgórza została słabo rozpoznana, w trakcie badań prowadzonych przez M. Cabalską w zachodniej partii domniemanego głównego członu grodziska odkryto jedynie pojedyncze jamy i paleniska (w tym jamę prostokątną o wymiarach 3×2 m). Nie wiadomo, czy były one pozostałościami budynków mieszkalnych (ryc. 10).

6. Inwentarz

Kilkadziesiąt fragmentów naczyń glinianych (ryc. 10:a –j; 11; 12), które autorki badań na podstawie cech formalnych, technologicznych i technicznych odnoszą do okresu sprzed XI w. (IX–X w.?).

7. Chronologia

IX–X w. Wczesnośredniowieczna faza zasiedlenia stanowiska datowana jest na podstawie analizy porównawczej odkrytych w trakcie wykopalisk, nielicznych fragmentów naczyń glinianych. W trakcie przeprowadzonych w 2016. r. wierceń pobrano cztery próbki węgli drzewnych z trzech odwiertów. Dwie z nich, pozyskane z jednego odwiertu z cięcia „profilowego” w najwyższej partii północnej części stanowiska (cięcie C–D; ryc. 13) mieściły się w ramach czasowych: 1215 (95,3%) 759calBC (MKL-3786 R_Date (2740,100) oraz 204calBC (95,4%) 130calAD (MKL-3787 R_Date (2020,70)). Trzecia próbka, pobrana z odwiertu 1 w najniższej partii północnej części stanowiska (cięcie C–D, ryc. 13), mieściła się w ramach czasowych: 212 (94,9%) 673calAD (MKL-3832 R_Date (1570,120). Dwie pierwsze z wymienionych powyżej próbek zostały pobrane z głębokości nieco ponad 2 m, trzecia zaś aż z głębokości 3,6 m. Czwarta z próbek pochodziła z odwiertu 8 w najwyższej partii stanowiska (cięcie A–B, ryc. 13), z głębokości 0,65 m. Jej datowanie mieściło się w ramach: 994 (95,4%) 1275calAD (MKL-3831 R_Date (890,90)).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 27 09.03.2020 10:50:21

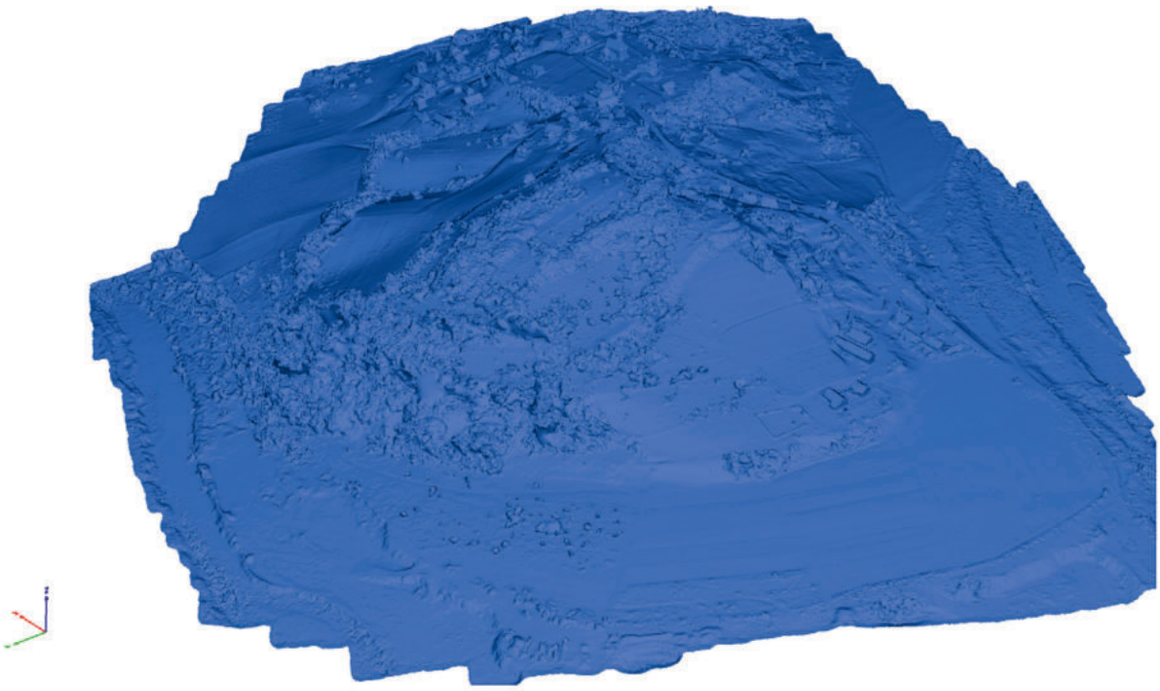

Ryc. 14. Chełm, pow. Bochnia, stan. 1 „Grodzisko" (grodzisko). Model 3D terenu stanowisk (widok od N–W), sporządzony na podstawie zdjęć wykonanych z drona (autor: I. Pieńkoś).

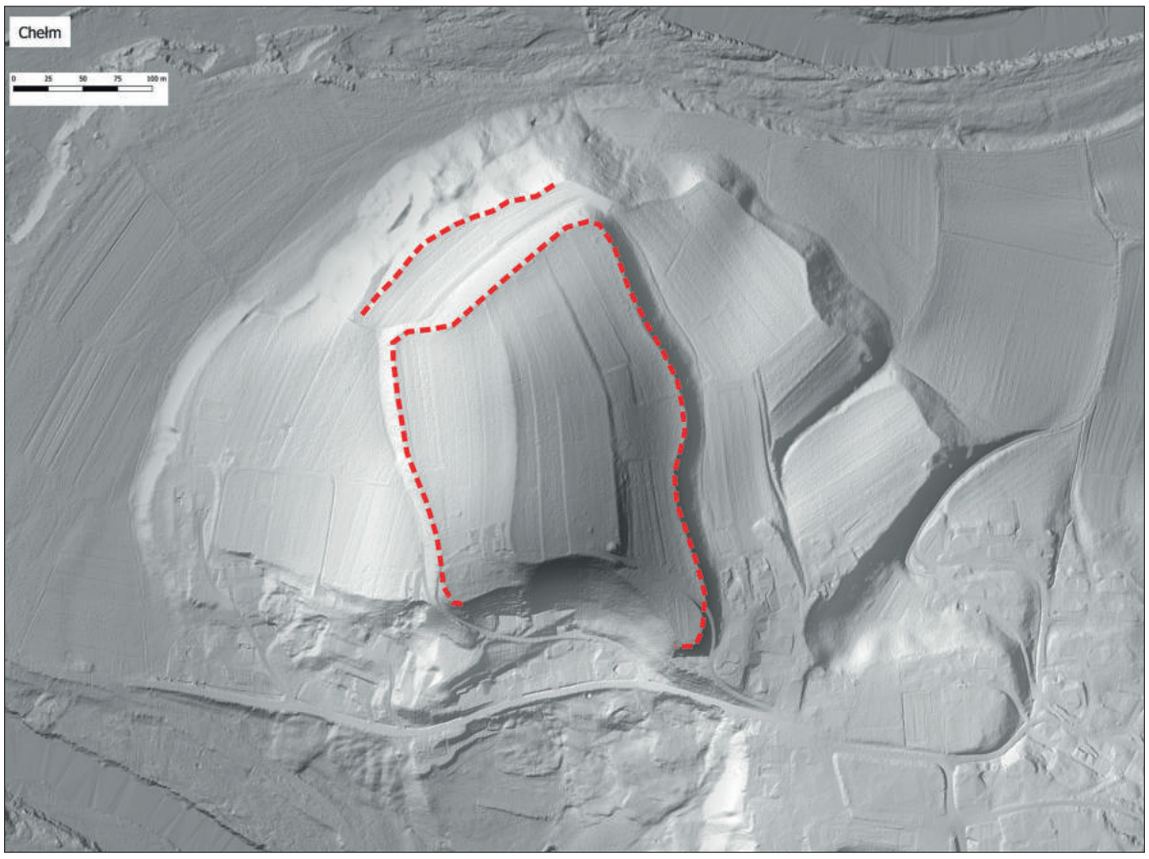

Ryc. 15. Chełm, pow. Bochnia, stan. 1 „Grodzisko" (grodzisko). Propozycja rekonstrukcji przebiegu linii domniemanych wałów wczesnośredniowiecznych, wykonana na podstawie rezultatów rozpoznania stratygrafii stanowiska metodą wierceń (rys. J. Poleski, w oparciu o numeryczny model terenu, wykonany na podstawie materiałów Centralnego Ośrodka Danych Geodezyjnych i Kartograficznych przez D. Stefańskiego).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 28 09.03.2020 10:50:22

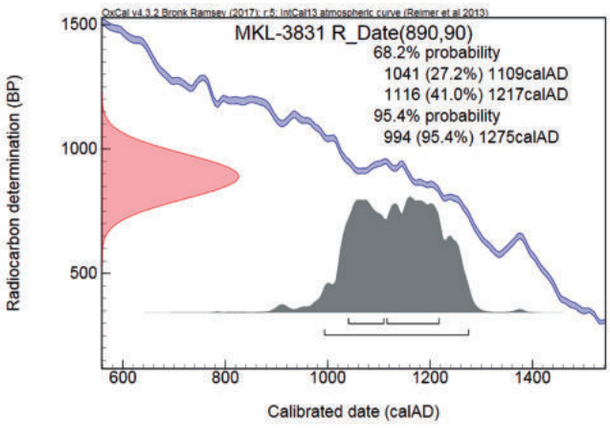

Miejsce odwiertu 8 znajduje się na najwyższym plateau wzgórza, w pobliżu niewielkiego „uskoku” terenu, będącego zapewne pozostałością intensywnie prowadzonych w tym miejscu w ostatnich dwustu latach prac rolnych (miedza). Nie jest jasne, czy w odwiercie natrafiono na jakiś obiekt, w którym znalazł się węgielek drzewny, którego ramy chronologiczne zamykają się w datach ustalonych metodą radiowęglową na koniec X – 2. połowa XIII wieku, czy też znalazł się on tam na wtórnym złożu. Jego datowanie zaledwie „zazębia się” z chronologią wczesnośredniowiecznych naczyń glinianych, odkrytych na stanowisku, które autorki badań słusznie wiązały z okresem sprzed XI w. Jeśli przyszłe badania wykopaliskowe potwierdzą istnienie reliktów wałów obronnych, to na obecnym etapie rozpoznania stratygrafii stanowiska bardziej prawdopodobne wydaje się, iż wczesnośredniowieczny gród istniał na wzgórzu przed XI w.

8. Badania

Stanowisko odkrył przed 1881. r. A.H. Kirkor, potem wielokrotnie wizytowane było przez archeologów, m.in. w latach 1901–1902 przez W. Demetrykiewicza i ponownie przez tego samego badacza, przy współudziale M. Wawrzenieckiego w latach 1908–1909. w 1932. r. stanowisko wizytował J. Żurowski, który w 1932. r. przeprowadził to niewielkie prace sondażowe. W tym samym roku stanowisko wizytował też G. Leńczyk. Po wojnie w latach 50-tych XX w. kilkukrotnie stanowisko to badał powierchniowo A. Żaki, który w latach 1958 i 1961 przeprowadził na nim niewielkie pracy sondażowe. Stanowisko badał też powierzchniowo S. Sochacki, w latach 1962–1963. Na stanowisku w latach 1966 i 1967 prowadziły równolegle dwie ekipy archeologiczne – M. Cabalskiej z Katedry Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego i K. Radwańskiego, A. Wałowy i R. Łomnickiej z Muzeum Archeologicznego w Krakowie. W roku 1972. badania wykopaliskowe kontynuowała M. Cabalska, zaś w 1972. r. A. Wałowy. Badania wykopaliskowe prowadzone przez obie ekipy objęły domniemany główny człon grodziska (ryc. 8). Prace te miały charakter sondażowy, w żadnym z wykopów nie natrafiono na pozostałości wałów obronnych, co wynikało najpewniej z ich lokalizacji poza liniami ich domniemanego przebiegu. Stanowisko powierzchniowo zbadali w 1992. r. A. Cetera i J. Okoński, zaś w 2016. r. ekipa archeologów z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego wykonała odwierty geologiczne w celu rozpoznania stratygrafii wybranych partii stanowiska.

9. Zbiory

Dokumentacja i zabytki z badań A. Wałowy znajdują się w Muzeum Archeologicznym w Krakowie, miejsce przechowywania dokumentacji i zabytków z badań M. Cabalskiej jest nieznane.

10. Literatura

Cabalska 1969; tejże 1970; tejże 1972; tejże 1975; Wałowy 1974; Cetera, Okoński 1995, 35–36, ryc. 7: Poleski 2004B, ; Mądrzycki 2008.

11. Uwagi

Najstarsza pisana informacja o miejscowości (Quelme, Chelm) pochodzi z 1198. r. (SHGWKS 1985, I/2, 330). Pierwotnie była to własność rycerska, przed 1198. r. we władaniu bożogrobców z Miechowa. Na stanowisku odkryto również obiekty neolityczne i z epoki brązu (wydają się być liczniejsze od wczesnośredniowiecznych). Stanowisko słabo rozpoznane.

Jacek Poleski, Agata Sztyber,
Michał Wasilewski, Michał Wojenka

2 ŁAPCZYCA, grodzisko, gm. Bochnia

Numer stanowiska w miejscowości:	1
Numer obszaru AZP:	104-60
Numer stanowiska w obrębie obszaru AZP:	86
Położenie:	49°57'57"N / 20°21'57"E

1. Położenie

Grodzisko położone jest na jednym z cyplowatych wyniesień północnej krawędzi Pogórza Wielickiego, tworzącej w tym miejscu południowe zamknięcie doliny Raby, płynącej w odległości ponad 100 m od krańca N grodziska. Stanowisko ulokowane jest na wyraźnie wyodrębnionym cyplu (241 m n.p.m.), wyniesionym około 45–55 m ponad dno terasy zalewowej Raby (ryc. 16–19), zbudowanym z utworów piaszczystych.

2. Opis stanowiska

Wypłaszczenie szczytowe cypla, na którym położone jest grodzisko (120×50 m), posiadało kształt nieregularnego, nieco nerkowatego owalu (ryc. 17; 20; 21; 44). Dłuższa oś plateau wzniesienia usytuowana jest na linii SW–NE. Cypel wyniesiony jest około 50 m ponad dno doliny Raby, jego zbocza są stosunkowo strome (nachylenie dochodzi do 35–40°). Od strony E wzgórze zostało zniszczone poprzez wybieranie gliny na potrzeby cegielni, zaś od strony N–W i W część zbocza wzgórza uległa obsunięciu (katastrofa ta miała miejsce z pewnością już po zakończeniu funkcjonowania wczesnośredniowiecznego grodu). Obsunięcie spowodowało zniszczenie partii W grodziska (m.in. całkowitej destrukcji uległ odcinek W wału o długości około 50 m.). Największe zniszczenia dotknęły partię N grodziska – sądzić można, iż w wyniku osunięcia się części cypla powierzchnia stanowiska uległa zmniejszeniu o co najmniej 30%. Ponieważ zachowana obecnie część grodziska liczy około 0,6 ha powierzchni, można przypuszczać, iż areał stanowiska w obrębie wałów liczył około 1 ha. Na powierzchni stanowiska wyraźnie widoczne są jedynie SW fragmenty wału. Od tej właśnie strony cypel przylegał do płaskowyżu, od którego oddzielało go szerokie siodło (najprawdopodobniej sztucznie pogłębione w trakcie budowy linii umocnień). Przewyższenie pomiędzy koroną wału a dnem siodła wynosi od 5 do ponad 13 m. Plateau cypla w obrębie wałów jest stosunkowo płaskie, lekko tylko nachylone w kierunku N i NE. Odcinek SE wału został prawie całkowicie zniwelowany, jego obecność w terenie zaznacza jedynie lekkie przewyższenie terenu na N od górnej krawędzi N stoku wspomnianego wyżej siodła. Najlepiej zachowany SW odcinek wału od strony wewnętrznej (majdanu) liczy sobie około 3–3,5 m. wysokości, jego szerokość dochodzi do 13–14 m. Dotychczasowe wyniki badań wskazują, iż gród otoczony był pojedynczą linią wału. Nie natrafiono na ślady wewnętrznego podziału powierzchni grodziska.

3. Stratygrafia stanowiska

Zdaniem A. Jodłowskiego w IX–X w. istniała w tym miejscu osada otwarta, na terenie której zbudowano w XI w. gród. Wymieniony autor założył, iż z umocnieniami wiążą się młodsze zabytki wczesnośredniowieczne, odkryte w warstwach w pobliżu wału i obiektach na majdanie grodziska. Na majdanie poza bezpośrednim sąsiedztwem wału nie stwierdzono obecności warstw kulturowych, odkryte tu obiekty wkopane były bezpośrednio w glinę calcową (ryc. 24). Jeśli chodzi o liczbę wyróżnionych przez A. Jodłowskiego faz osadniczych, to wydaje się, że na podstawie zachowanych reliktów umocnień w wykopie I, III (odcinek S wału) i V (odcinek E wału) można wydzielić więcej niż jedną fazę wału (ryc. 22; 23; 25). Analiza opublikowanej ryciny profilu wykopu III pozwala zauważyć, iż wydzielona przez wspomnianego badacza warstwa III zalega zarówno wewnątrz wypełniska wału jako warstwa konstrukcyjna, jak i na wewnętrznym stoku jego rozwalisk, już jako warstwa podestrukcyjna. Z kolei

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 31 09.03.2020 10:50:22

Ryc. 16. Łapczyca, pow. Bochnia, stan. 1 (grodzisko). Położenie stanowiska (fragment mapy 1:25 000, według danych Głównego Ośrodka Danych Geodezyjnych i Kartograficznych).

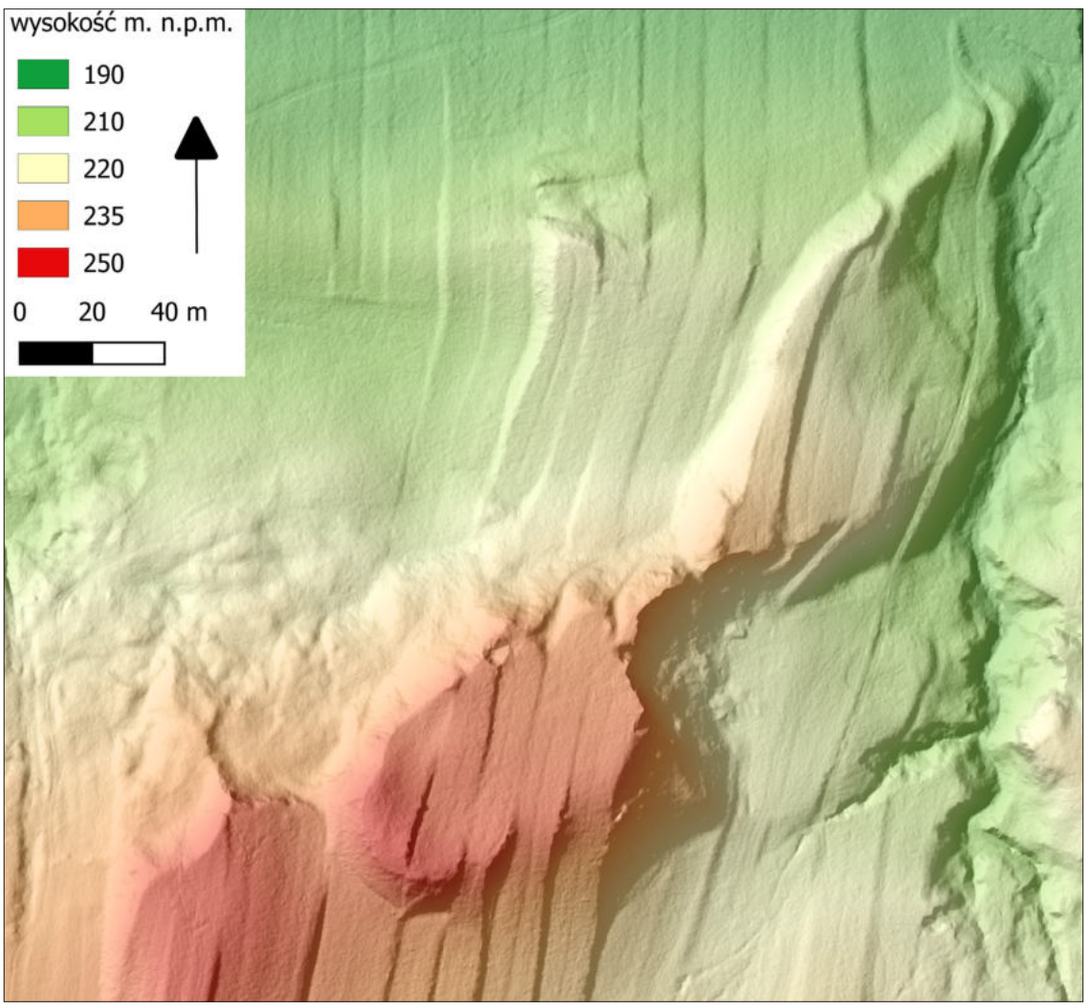

Ryc. 17. Łapczyca, pow. Bochnia, stan. 1 (grodzisko). Numeryczny model terenu (na podstawie materiałów Centralnego Ośrodka Danych Geodezyjnych i Kartograficznych przygotował D. Stefański).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 32 09.03.2020 10:50:24

Ryc. 18. Łapczyca, pow. Bochnia, stan. 1 (grodzisko). Grodzisko na józefińskiej mapie Galicji z lat 1779–1783 (według: „Galicja…" 2013, t. 2, cz. B, sekcja 39).

Ryc. 19. Łapczyca, pow. Bochnia, stan. 1 (grodzisko). Zdjęcie lotnicze grodziska od strony E (fot. J. Poleski).

w warstwie określonej jako calec widać w profilu przekopu przez wał resztki konstrukcji drewnianych. W sumie obecność w samym wale co najmniej dwóch różnych poziomów konstrukcji drewnianych (w tzw. warstwie III, jak i poniżej niej, w tzw. glinie calcowej), jak i wyraźna dwudzielność warstw podestrukcyjnych wskazują, iż właściwsze będzie przyjęcie, iż mamy tu do czynienia z dwiema fazami wału. W takcie badań prowadzonych w 1998 r. J. Poleski zidentyfikował w eksplorowanej partii odcinka W wału dwie fazy jego budowy (zob. niżej).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 33 09.03.2020 10:50:25

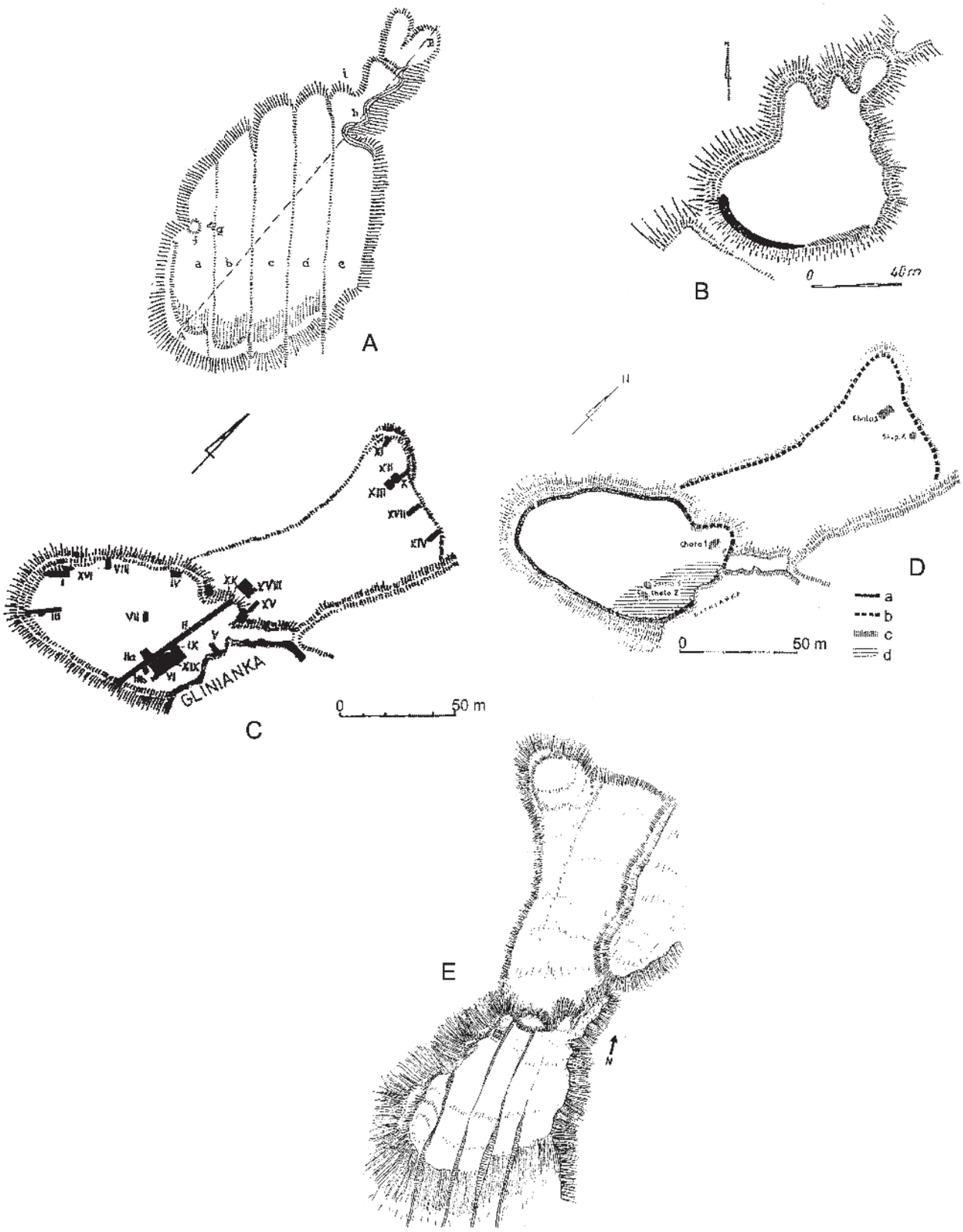

Ryc. 20. Łapczyca, pow. Bochnia, stan. 1 (grodzisko). Plany grodziska według: A – G. Leńczyka, B–D – A. Jodłowskiego, E – G. Mądrzyckiego. Plan D – a – wały pewne, b – przypuszczalny przebieg wału, c – chaty i jamy z młodszej fazy osadniczej, d – zasięg osady otwartej ze starszej fazy (według: Leńczyk 1983; Jodłowski; 1967; 1974; Mądrzycki 2008).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 34 09.03.2020 10:50:26

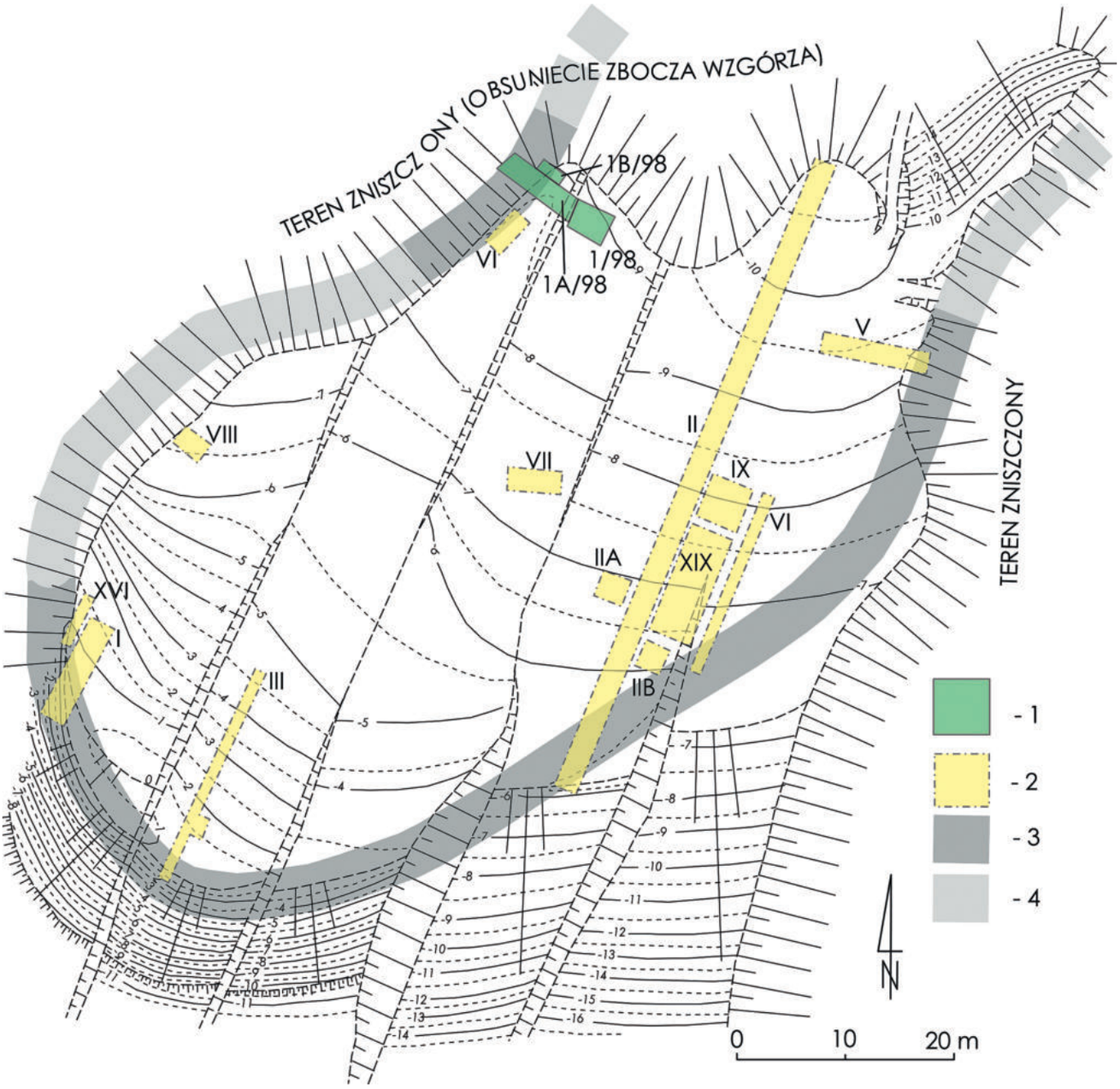

Ryc. 21. Łapczyca, pow. Bochnia, stan. 1 (grodzisko). . Plan grodziska. 1 – wykopy z 1998 r., 2 – wykopy z lat 1965–1967 i 1972, 3 – wał grodziska, 4 – rekonstruowany przebieg nie zachowanych odcinków wału (według: Poleski 2000).

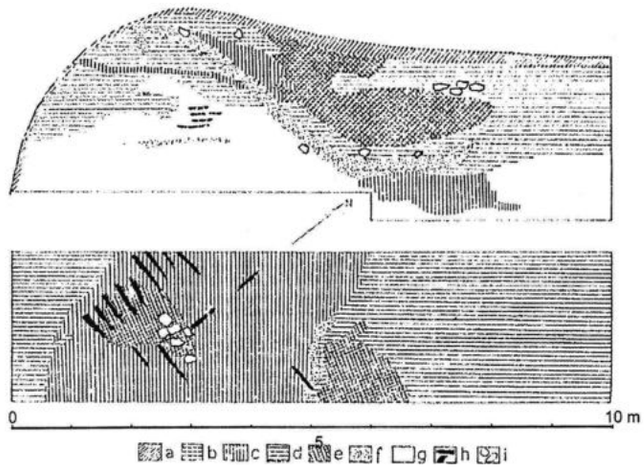

Ryc. 22. Łapczyca, pow. Bochnia, stan. 1 (grodzisko). Profil i rzut poziomy wykopu I z badań A. Jodłowskiego; a – warstwa I, b – warstwa II, c – warstwa III, d – warstwa IV, e – warstwa VI, f – warstwa VII, g – warstwa VIII (calec), h – zwęglone belki drewniane, i – kamienie (według: Jodłowski 1967, 1974).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 35 09.03.2020 10:50:27

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 36

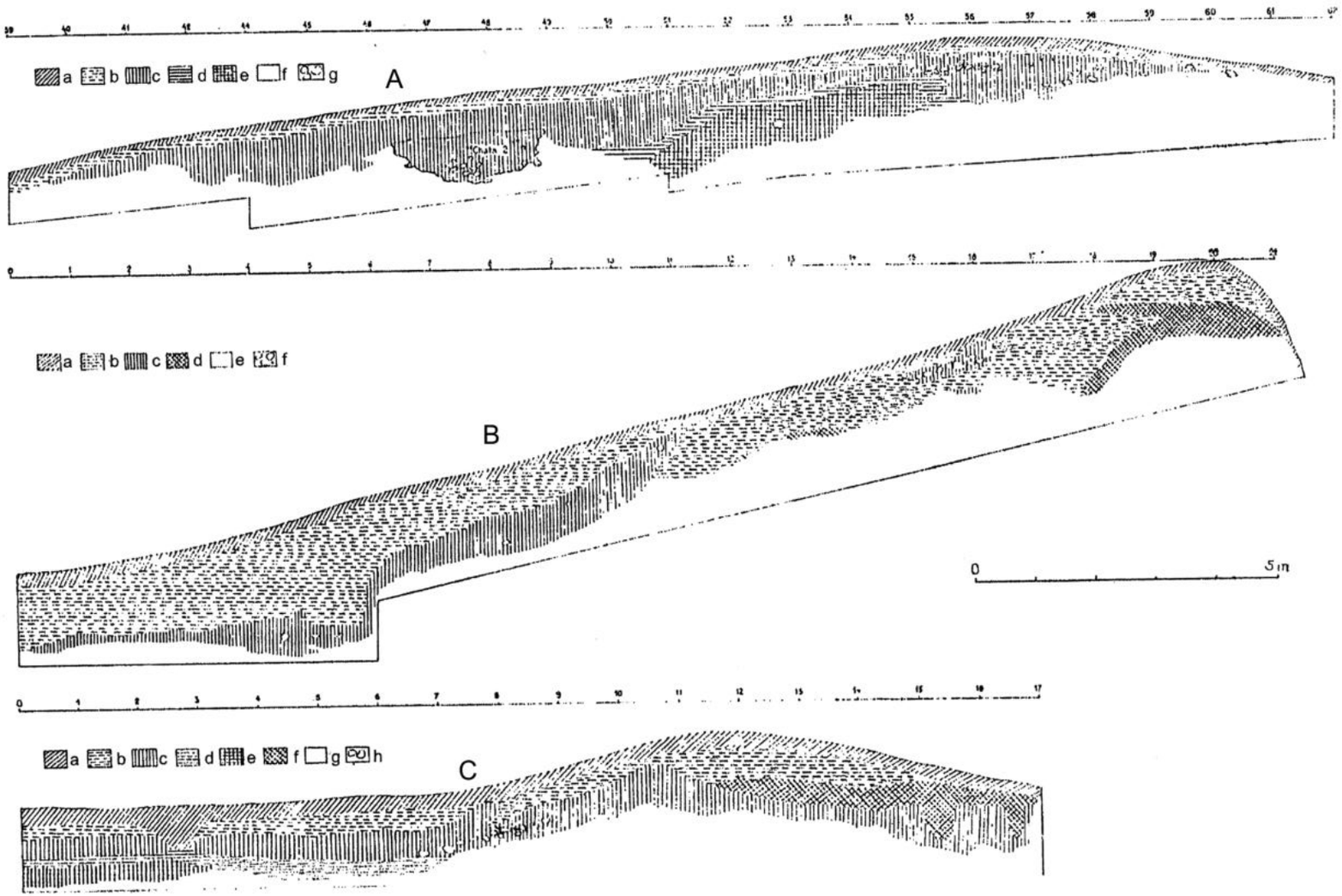

Ryc. 23. Łapczyca, pow. Bochnia, stan. 1 (grodzisko). Profile wschodnie wykopów z badań A. Jodłowskiego. A – wykop II (a – warstwa I, b – warstwa II, c – warstwa III, d – warstwa IV, e – warstwa V, f – calec, g – kamienie), B – wykop III (a – warstwa I, b – warstwa II, c – warstwa III, d – warstwa IV, e – warstwa VIII (calec), – g – kamienie), C – wykop IV (a – warstwa I, b – warstwa II, c – warstwa III, d – warstwa IV, e – warstwa V, f – warstwa VI, g – calec, h – kamienie). Według: Jodłowski 1974.

09.03.2020 10:50:27

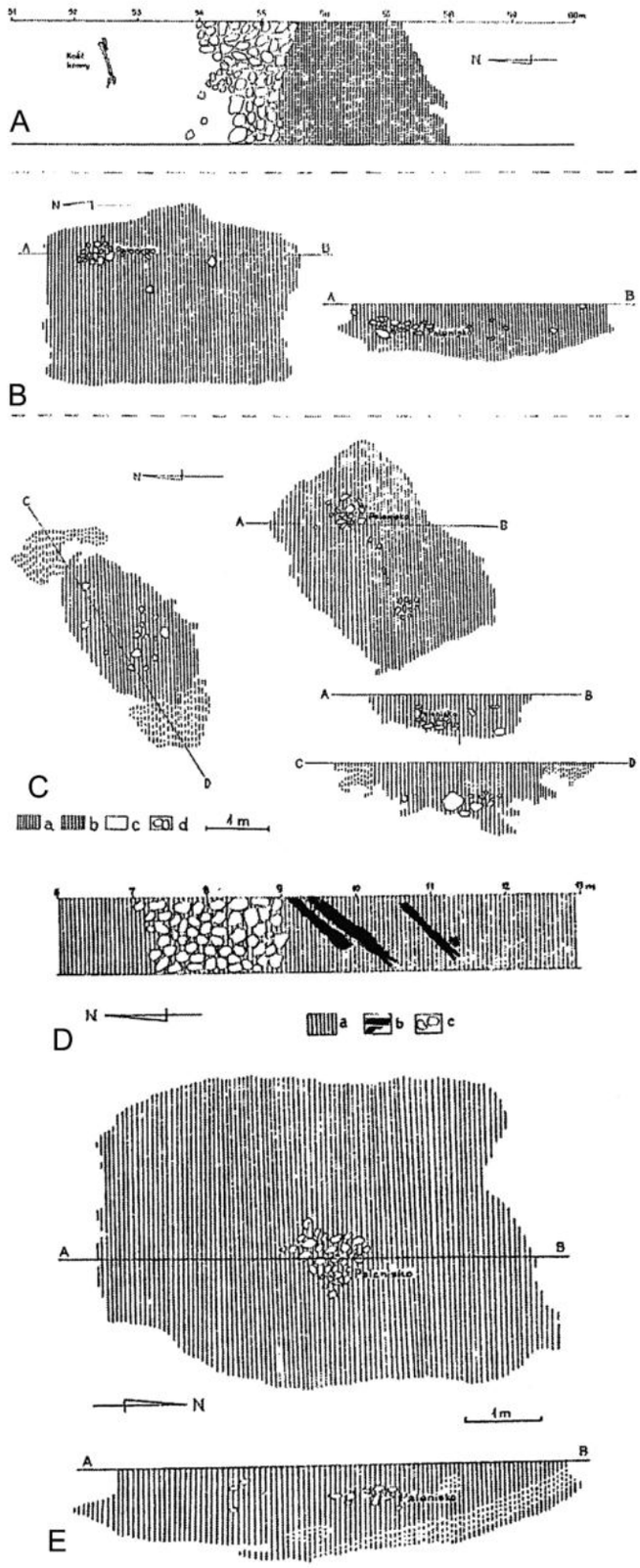

Ryc. 24. Łapczyca, pow. Bochnia, stan. 1 (grodzisko). A – rzut poziomy fragmentu wykopu II z badań A. Jodłowskiego na głęb. 60 cm, B – rzut poziomy i profil chaty 1 z badań A. Jodłowskiego, C – rzut poziomy i profil chaty 2 (A–B) i jamy 1 (C–D) z badań A. Jodłowskiego (a – ciemna ziemia, b – spalenizna wału, c – żółta glina – calec, d – kamienie), D – rzut poziomy fragmentu wykopu VI z badań A. Jodłowskiego (a – warstwa III, b – zwęglone belki, c – kamienie), E – Rzut poziomy i profil charty 3 (według: Jodłowski 1974).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 37 09.03.2020 10:50:28

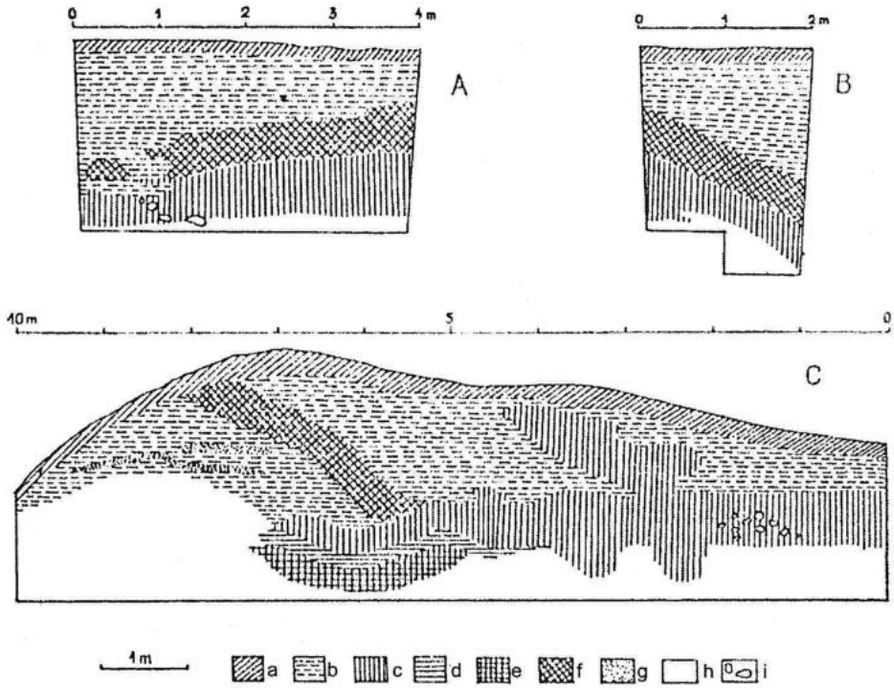

Ryc. 25. Łapczyca, pow. Bochnia, stan. 1 (grodzisko). A i B – profil zachodni i północny wykopu IV (A, B) i profil południowy wykopu V (C) z badań A. Jodłowskiego; a – warstwa I, b – warstwa II, c – warstwa III, d – warstwa IV, e – warstwa V, f – warstwa VI, g – warstwa VII, h – calec, i – kamienie (według: Jodłowski 1974).

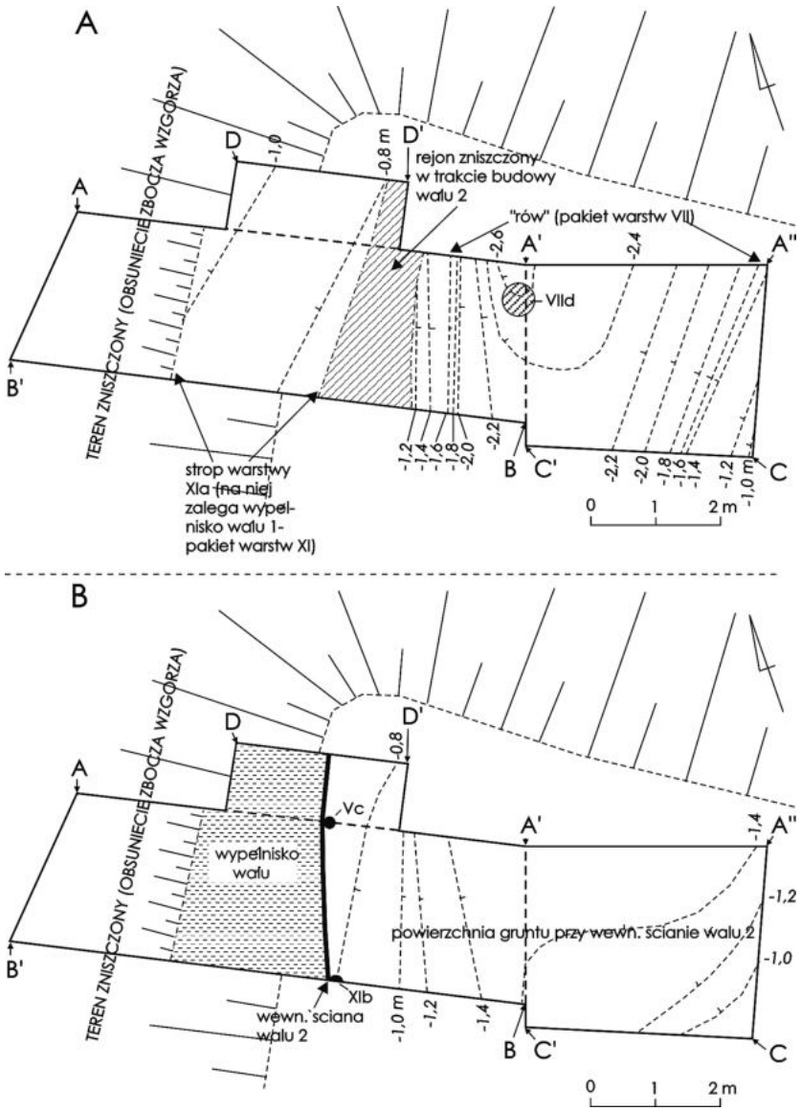

Ryc. 26. Łapczyca, pow. Bochnia, stan. 1 (grodzisko). Odcinki 1/98, 1a/98 i 1b/98. A – rozplanowanie obiektów i warstw, związanych ze starszą fazą wału, B – rozplanowanie obiektów i warstw, związanych z młodszą fazą wału (według: Poleski 2000).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 38 09.03.2020 10:50:28

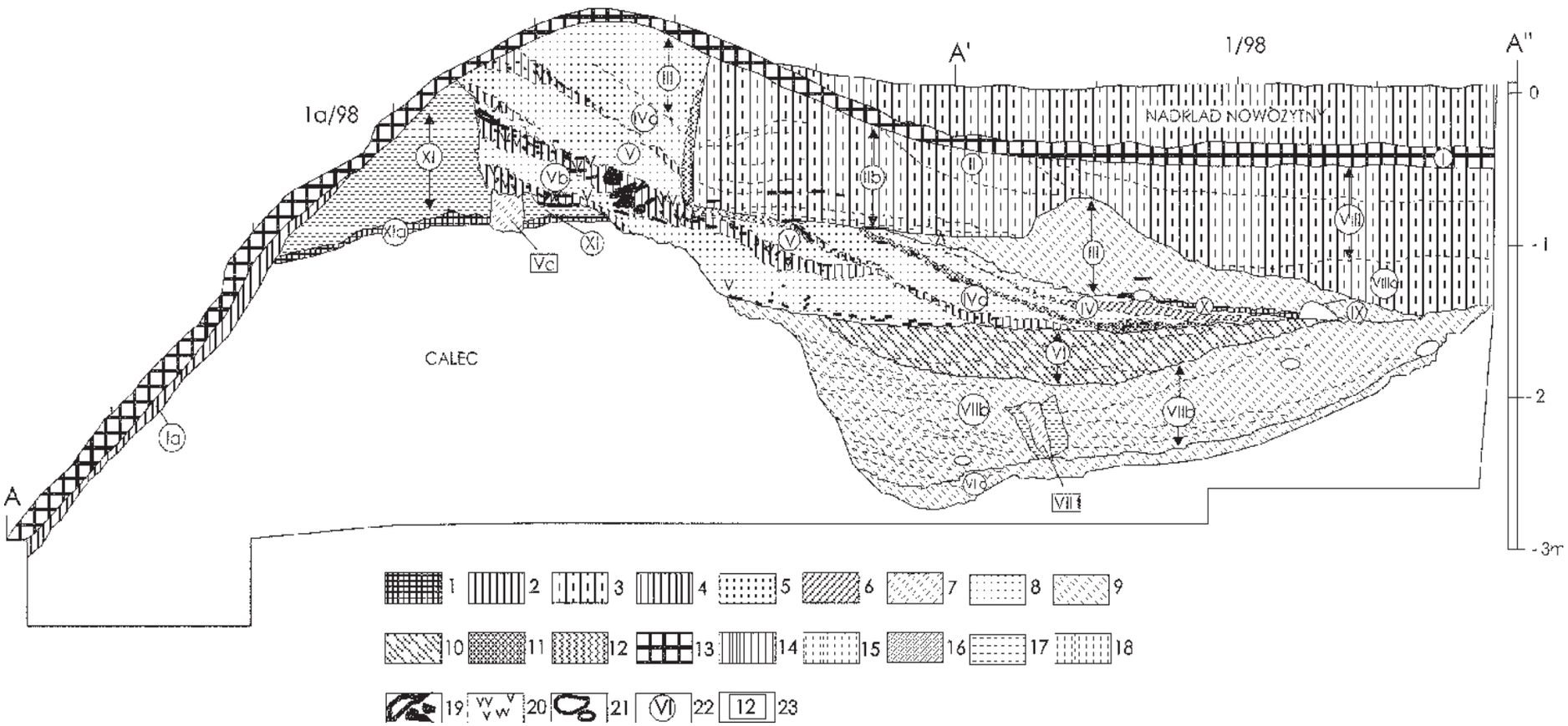

Ryc. 27. Łapczyca, pow. Bochnia, stan. 1 (grodzisko). Odcinki 1/98, 1a/98. Profil A–A'–A''. 1 – czarna glina, przesycona bardzo drobnymi węgielkami drzewnymi, 2 – czarno-brunatna glina, 3 – ciemno-brunatna glina, 4 – brunatna glina, 5 – jasno-brunatna glina, 6 – szaro-czarna glina, 7 – szara glina, 8 – żółta glina, 9 – żółto-brunatna glina, 10 – szaro-żółta glina, 11 – warstwa grud polepy i polepy rozlasowanej przez wodę, 12 – polepa wypalona in situ, 13 – nowożytny humus, 14 – szaro-brunatna glina, 15 – jasnoszaro-brunatna glina, 16 – jasnożółto-szara glina, 17 – biało-żółtawa glina, 18 – żwir zmieszany z żółto-brunatną gliną, 19 – zwęglone belki i dranice (czarne) i ślady zmurszałych dranic i belek, 20 – duże grudy polepy, 21 – kamienie, 22 – oznaczenia warstw i pakietów warstw i lamin, 23 – oznaczenia obiektów (według: Poleski 2000).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 39
09.03.2020 10:50:29

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 40

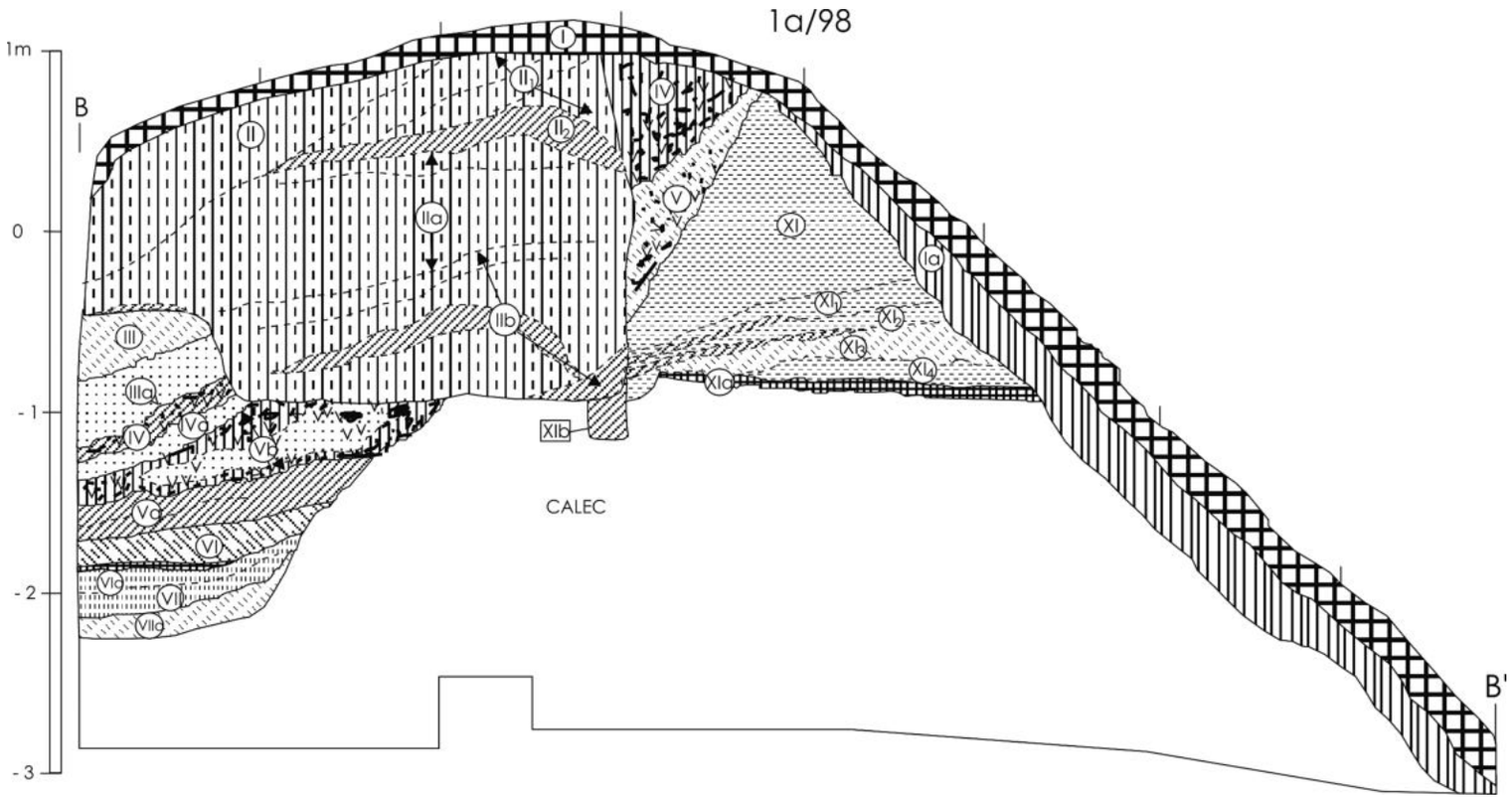

Ryc. 28. Łapczyca, pow. Bochnia, stan. 1 (grodzisko). Odcinek 1a/98. Profil B–B' (według: Poleski 2000).

09.03.2020 10:50:29

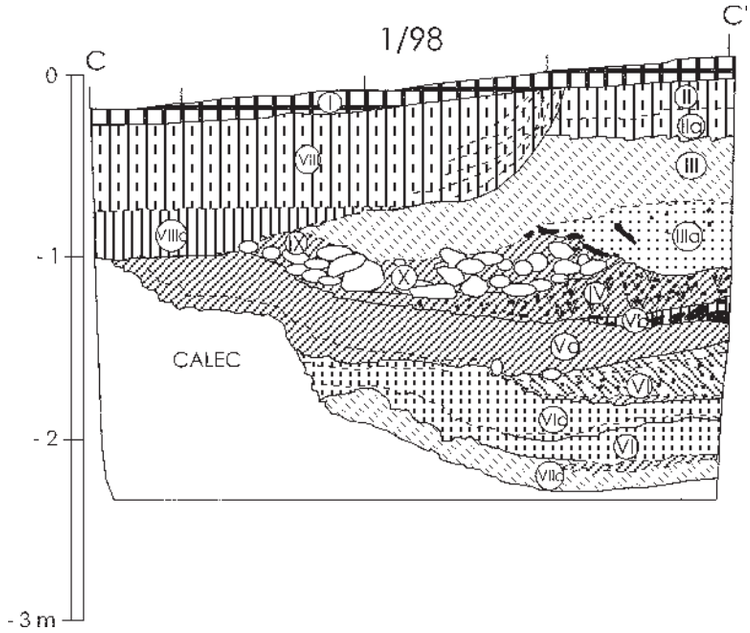

Ryc. 29. Łapczyca, pow. Bochnia, stan. 1 (grodzisko). Odcinek 1/98. Profil C–C' (według: Poleski 2000).

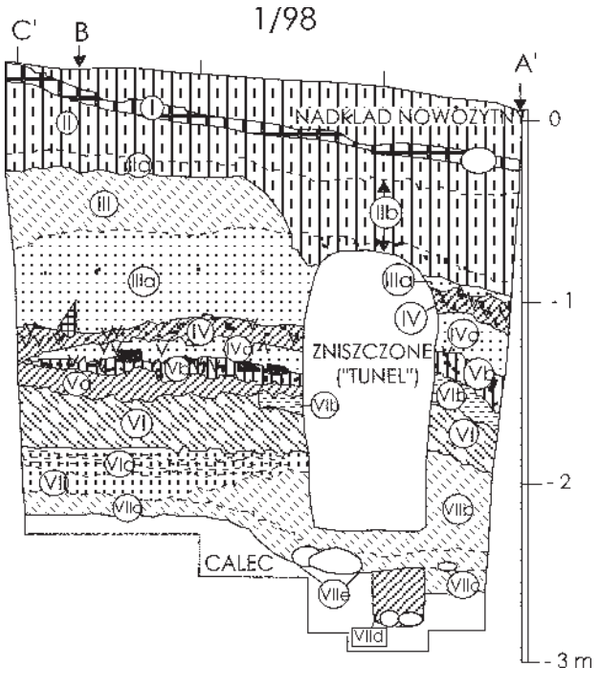

Ryc. 30. Łapczyca, pow. Bochnia, stan. 1 (grodzisko). Odcinek 1/98. Profil C'–B'–A' (według: Poleski 2000).

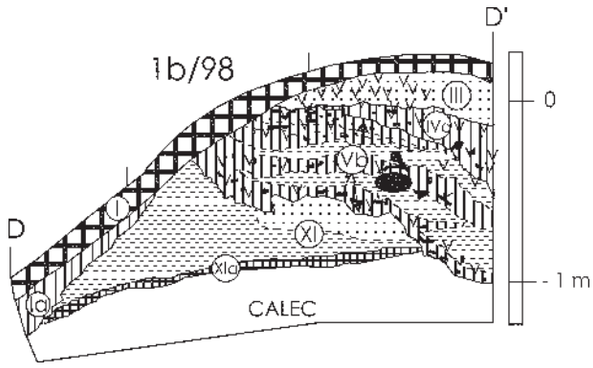

Ryc. 31. Łapczyca, pow. Bochnia, stan. 1 (grodzisko). Odcinek 1b/98. Profil D–D' (według: Poleski 2000).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 41 09.03.2020 10:50:29

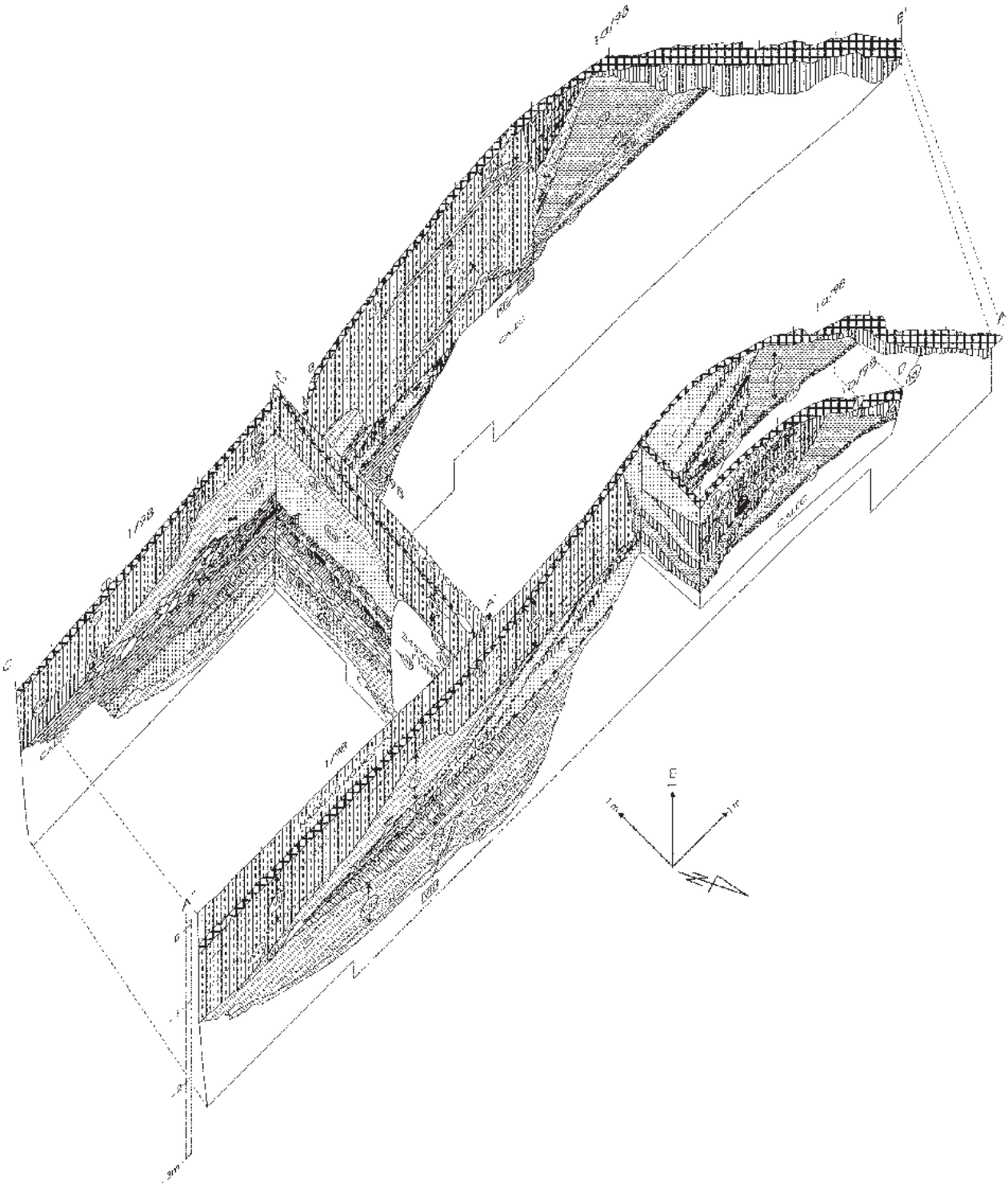

Ryc. 32. Łapczyca, pow. Bochnia, stan. 1 (grodzisko). Odcinki 1/98, 1a/98, 1b/98. Blokdiagram głównych profili przekopu przez wał (według: Poleski 2000).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 42 09.03.2020 10:50:30

Ryc. 33. Łapczyca, pow. Bochnia, stan. 1 (grodzisko). Odcinki 1/98, 1a/98. Fotografia profilu A–A'–A" (według: Poleski 2000).

4. Konstrukcja wałów

Wał grodziska A. Jodłowski przeciął w 6 miejscach. Profil umocnień w wykopie III, jak i fotografie zwęglonych elementów drewnianych wskazują, iż A. Jodłowski trafnie odtworzył technikę budowy starszej fazy wału grodu od strony S jako przekładkową. Wał zbudowany był w technice przekładki jednostronnej, składał się ze stosu o szerokości co najmniej 5 m (typ WIIIA1; ryc. 34; 35). Od strony wewnętrznej do wału przylegał pas bruku z kamieni, szerokości 1 m. A. Jodłowski sądzi, że pełnił on funkcję ulicy, biegnącej od strony wewnętrznej przy wale. Dolne partie wału od strony zewnętrznej były wsparte przez pionowo wkopane w calec słupy, co zapobiegało osuwaniu się wału w kierunku na zewnątrz. Technika budowy młodszej fazy odcinku S wału jest trudna do odtworzenia.

Nowe dane do rekonstrukcji liczby faz wału i technik jego budowy przyniosły badania przeprowadone w 1998. r. przez ekipę Instytutu Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego, kierowaną przez J. Poleskiego. Najstarszą warstwą w badanym rejonie stanowiska była lamina czarniawej gliny (XIa), przesycona bardzo drobnymi węgielkami drzewnymi (stratygrafia w badanym rejonie stanowiska została przedstawiona na ryc. 26–33). Jej miąższość wynosiła od kilku milimetrów do 3–4 cm. Warstwa zalegała na odc. 1a/98 i 1b/98. Pod nią znajdowała się warstwa XII (warstwa wymywania – strop calca). W warstwie XIa odkryto kilkadziesiąt fragmentów naczyń wczesnośredniowiecznych (ryc. 43:1–10), 2 przedmioty żelazne (ryc. 37:e, f) i kości zwierzęce.

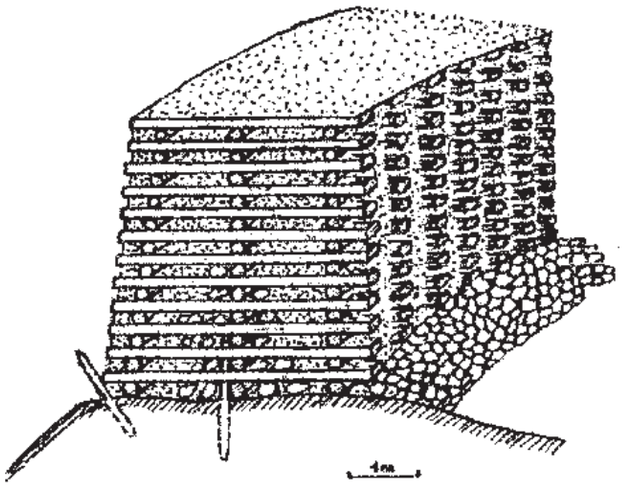

Ryc. 34. Łapczyca, pow. Bochnia, stan. 1 (grodzisko). Rekonstrukcja wału obronnego grodu – odcinek południowy (według: Jodłowski 1974)

Warstwa ta lekko opadała w kierunku zachodnim, „urywając się" na zboczu wzgórza. Nie było to naturalne wypłycenie się warstwy. Analiza zalegającej nad nią warstwy XI, związanej ze starszą linią umocnień, wskazuje, iż ta część zbocza wzgórza, wraz z biegnącym na jego krawędzi północno-zachodnim odcinkiem wału, obsunęła się kilkadziesiąt metrów w dół. Należy podkreślić, iż pod opisaną warstwą nie stwierdzono zalegania poziomu humusu pierwotnego, a więc przed jej powstaniem teren został zapewne celowo zniwelowany. Wiązało się to być może z budową wału, którego pozostałością jest być może żółtawa warstwa gliny (XI), zalegająca na stropie war-

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 43 09.03.2020 10:50:30

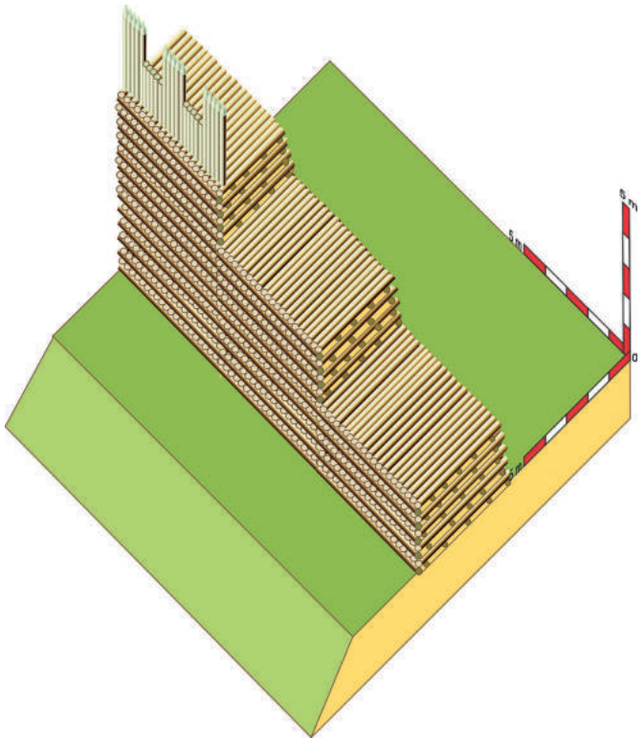

Ryc. 35. Łapczyca, pow. Bochnia, stan. 1 (grodzisko). Wał typu WIIIA1 (według: Poleski 2004B).

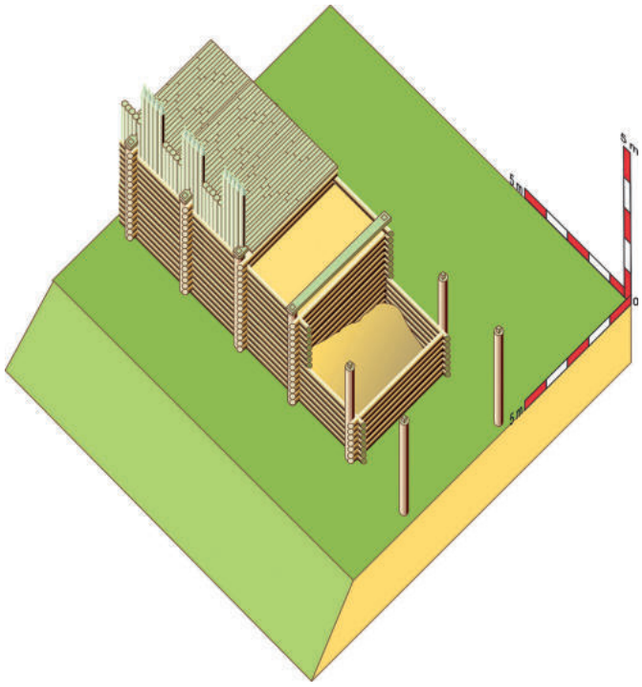

Ryc. 36. Łapczyca, pow. Bochnia, stan. 1 (grodzisko). Wał typu WIVC1 (według: Poleski 2004B).

stwy XIa. Zachowana miąższość tej warstwy dochodziła do 1,5 m. (w południowym profilu odc. 1a/98). W spągowej partii tej warstwy, w południowym profilu odc. 1a/98, wyodrębniał się wyraźnie pakiet warstw XI_1 – XI_4 o podobnym zabarwieniu i konsystencji (jasnożółto-biaława glina, przemieszana z drobnymi, pojedynczymi węgielkami drzewnymi). Warstwy te opadały w kierunku wschodnim, a więc ich kulminacja znajdowała się na zachód od odc. 1a/98, w miejscu zniszczonej partii wału. Warstwy XIa i XI zostały w zachodniej partii odc. 1a/98 zniszczone podczas budowy drugiej w tym miejscu grodziska linii umocnień (przykryły je warstwy popożarowe V i IV). Opisane warstwy najprawdopodobniej pierwotnie urywały się na zachodniej krawędzi rowu (ok. 1 m. na zachód od wschodniej granicy odc. 1a/98, obiekt związany z serią warstw VII), którego wydrążenie było najpewniej synchroniczne z okresem budowy wału starszego.

Możliwe są co najmniej dwie wersje rekonstrukcji funkcji i genezy warstw XI i XI_1 – XI_4. Pierwsza z nich zakłada, iż warstwy te są pozostałością wypełniska wału starszego (o nieznanej technice budowy), wedle drugiej wał ów biegł pierwotnie na zachód od odc. 1a/98, zaś warstwy XI i XI_1 – XI_4 powstały na skutek rozmywania tego wału przez wody deszczowe i roztopowe i akumulacji materiału przy jego wewnętrznym stoku. W pierwszym przypadku warstwa XIa byłaby starsza od momentu wzniesienia owego wału, w drugim zaś mogłaby być starsza lub równoczasowa z owym wałem. Wspomniany rów (wypełniony pakietem warstw VII – cienkich, licznych lamin spiaszczonej, żółtej i żółto-brunatnej gliny) odkryto na odc. 1/98 i częściowo we wschodniej partii odc. 1a/98. Jego dno zalegało co najmniej 1,6 m. poniżej poziomu warstwy XIa. Jego zachodnia ściana pierwotnie musiała być zbliżona do pionu. Była ona najprawdopodobniej szalowana poziomo ułożonymi belkami lub dranicami, podtrzymywanymi pionowo wkopanymi słupami. Jeden z takich słupów (VII d) odkryto poniżej dna rowu, na granicy odc. 1/98 i 1a/98. Jego średnica wynosiła ponad 40 cm, płaskie dno obiektu zalegało około 30 cm poniżej dna rowu. Opisany rów miał szerokość około 3,5 m, jego funkcja musiała być związana z systemem odwadniania okolic wału, zapobiegającego jego podmywaniu przez wody deszczowe i roztopowe. Rów został zamyty licznymi laminami spiaszczonej gliny. W północnym profilu odc. 1/98 widoczny był ślad po skośnie wbitym słupie (VII f), przecinającym dolne partie wypełniska rowu – być może był to ślad po wzmacnianiu ściany wewnętrznej owego rowu, ewentualnie ściany wewnętrznej starszego wału. Na stropie wypełniska rowu zalegały warstwy popożarowe wału młodszego (V i pakiet warstw IV). Tak więc biorąc pod uwagę aktualny stan zachowania badanego odcinka umocnień grodziska w Łapczywy nie można rozstrzygnąć, czy opisane powyżej warstwy i obiekty są pozostałością jednej, czy też dwóch faz osadnictwa. Jeśli prawidłowa byłaby druga z tych możliwości, to budowę wału starszego poprzedzałaby faza osadnictwa (otwartego?), w trakcie której doszło do uformowania się warstwy XIa.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 44 09.03.2020 10:50:31

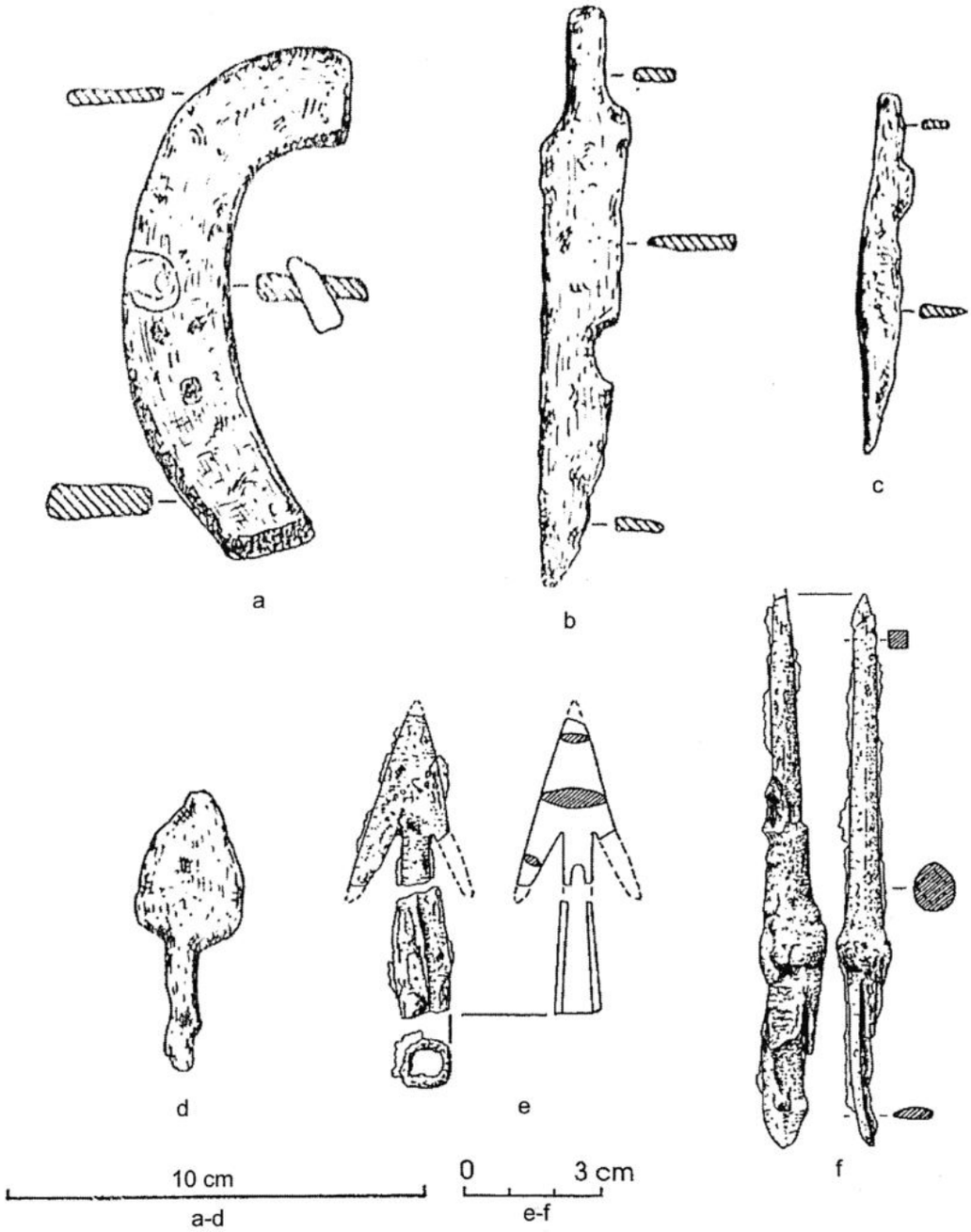

Ryc. 37. Łapczyca, pow. Bochnia, stan. 1 (grodzisko). Zabytki żelazne z grodziska (a – fragment podkowy, b–c – noże, d–e – groty strzał, f. fragment noża?), znalezione w trakcie badań A. Jodłowskiego (a – wykop XVIII, warstwa III, b – wykop X, XII lub XIII, c – wykop II, jama 1, d – wykop XVII, skupisko A), e–f – J. Poleskiego (odc. 1a/98, warstwa XIa). Według: Jodłowski 1972, 1974, Poleski 2000.

Drugi (młodszy, a równocześnie ostatni w tym rejonie grodu) wał został wzniesiony w momencie, w którym nastąpiło już całkowite zamycie opisanego powyżej rowu, związanego ze starszą linią umocnień. Do budowy wykorzystano rozwaliska starszego wału (pakiet warstw XI i XI_1 – XI_4), wkopując się w ich wewnętrzny stok. W ten sposób uzyskano pionową ścianę. Ściana ta wspierała się na słupach o średnicy 20 cm, wkopanych pionowo w starsze warstwy do głębokości 25–30 cm. Słupy te umieszczono dokładnie na linii pionowego „cięcia" starszych warstw (XI). Słupy te podtrzymywały pierwotnie ścianę młodszego wału. Konstrukcja owego wału mogła wykorzystywać drewniane izbice, łączone na zrąb i wspierane wspomnianymi słupami (Vc i XIb), lub słupy te wspierały szalunek z poziomo ułożonych belek. Zachowała się jedynie wewnętrzna partia młodszego wału (szerokości 2,2 m.), zewnętrzna uległa całkowitemu zniszczeniu na skutek obsunięcia części północno-zachodniej wzgórza. Na podstawie posiadanych danych nie można odtworzyć długości odcinka czasowego mię-

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 45 09.03.2020 10:50:31

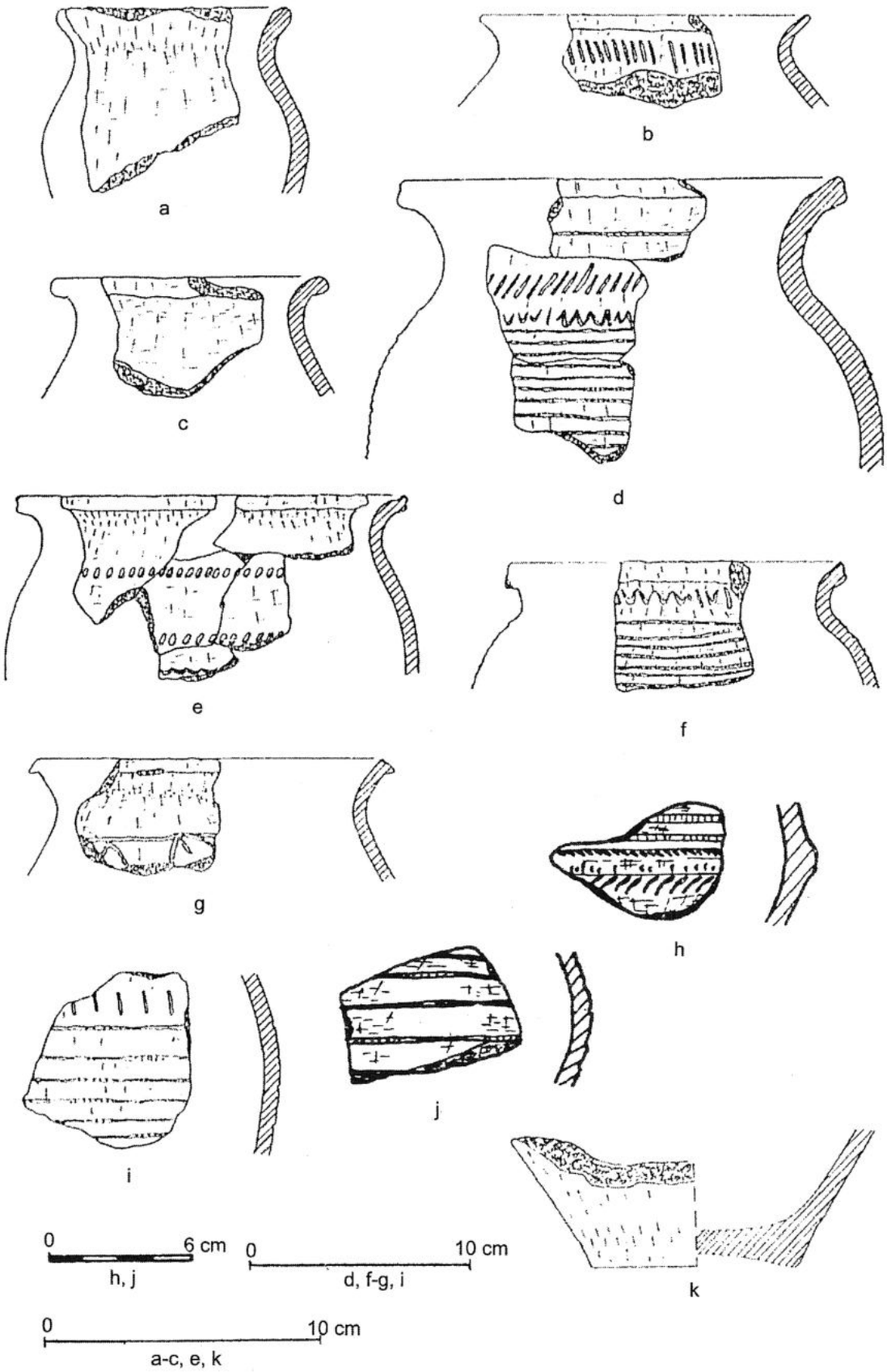

Ryc. 38. Łapczyca, pow. Bochnia, stan. 1 (grodzisko). a–k – fragmenty wczesnośredniowiecznych naczyń glinianych, znalezionych w trakcie badań A. Jodłowskiego (według: Jodłowski 1972; 1974).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 46 09.03.2020 10:50:31

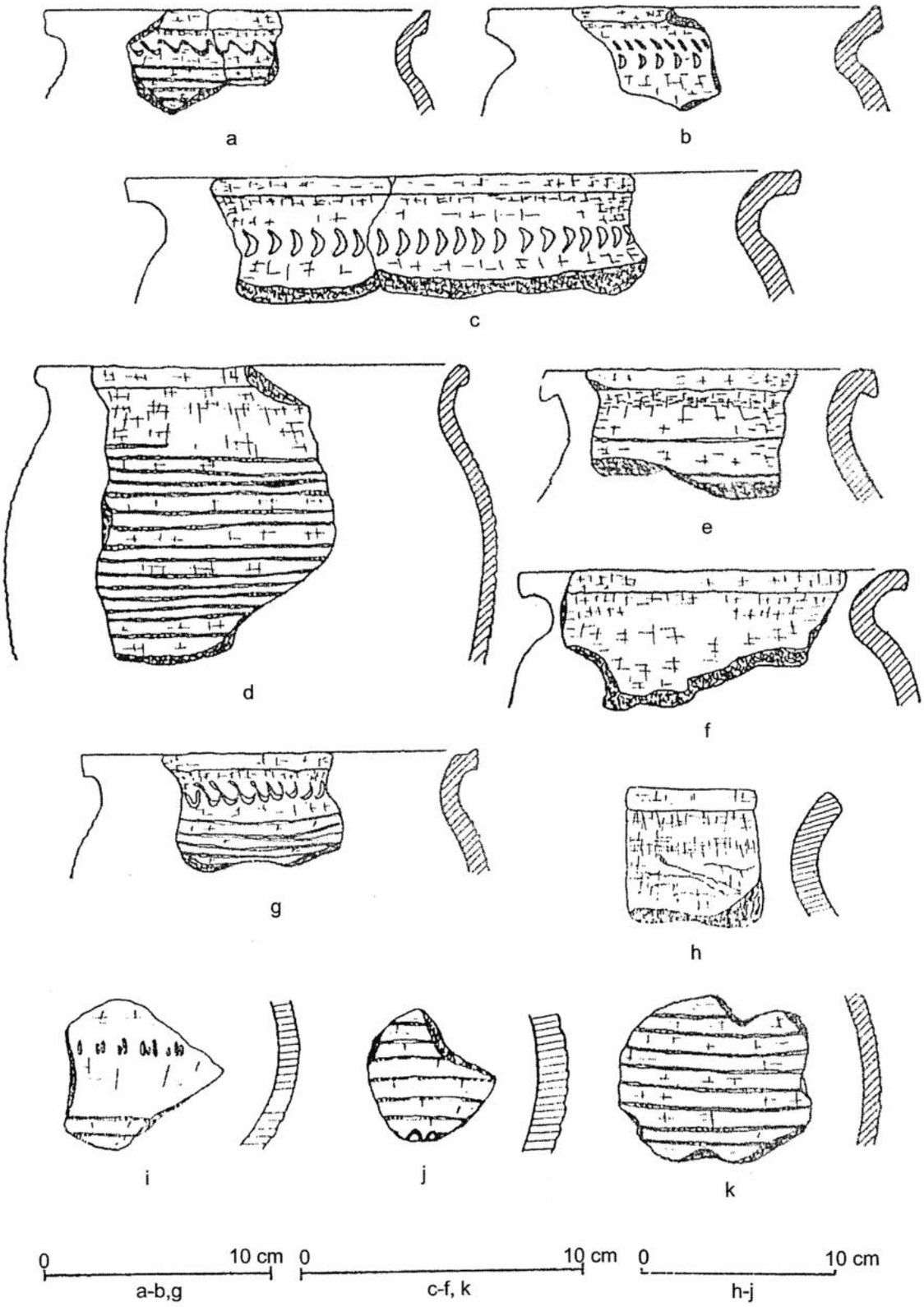

Ryc. 39. Łapczyca, pow. Bochnia, stan. 1 (grodzisko). a–k – fragmenty wczesnośredniowiecznych naczyń glinianych z badań A. Jodłowskiego (według: Jodłowski 1972; 1974).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 47 09.03.2020 10:50:31

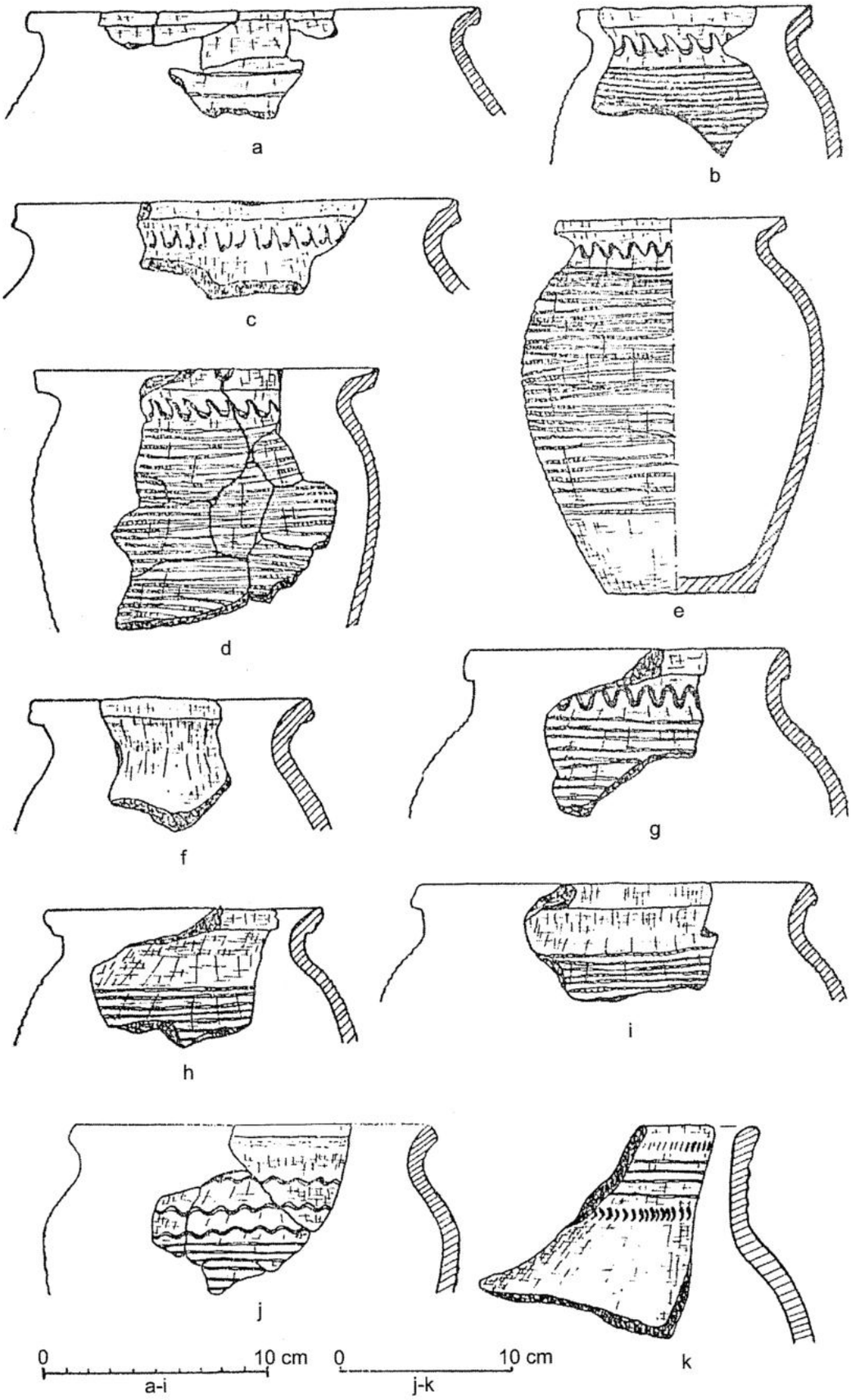

Ryc. 40. Łapczyca, pow. Bochnia, stan. 1 (grodzisko). a–k – fragmenty wczesnośredniowiecznych naczyń glinianych z badań A. Jodłowskiego (według: Jodłowski 1972; 1974).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 48 09.03.2020 10:50:32

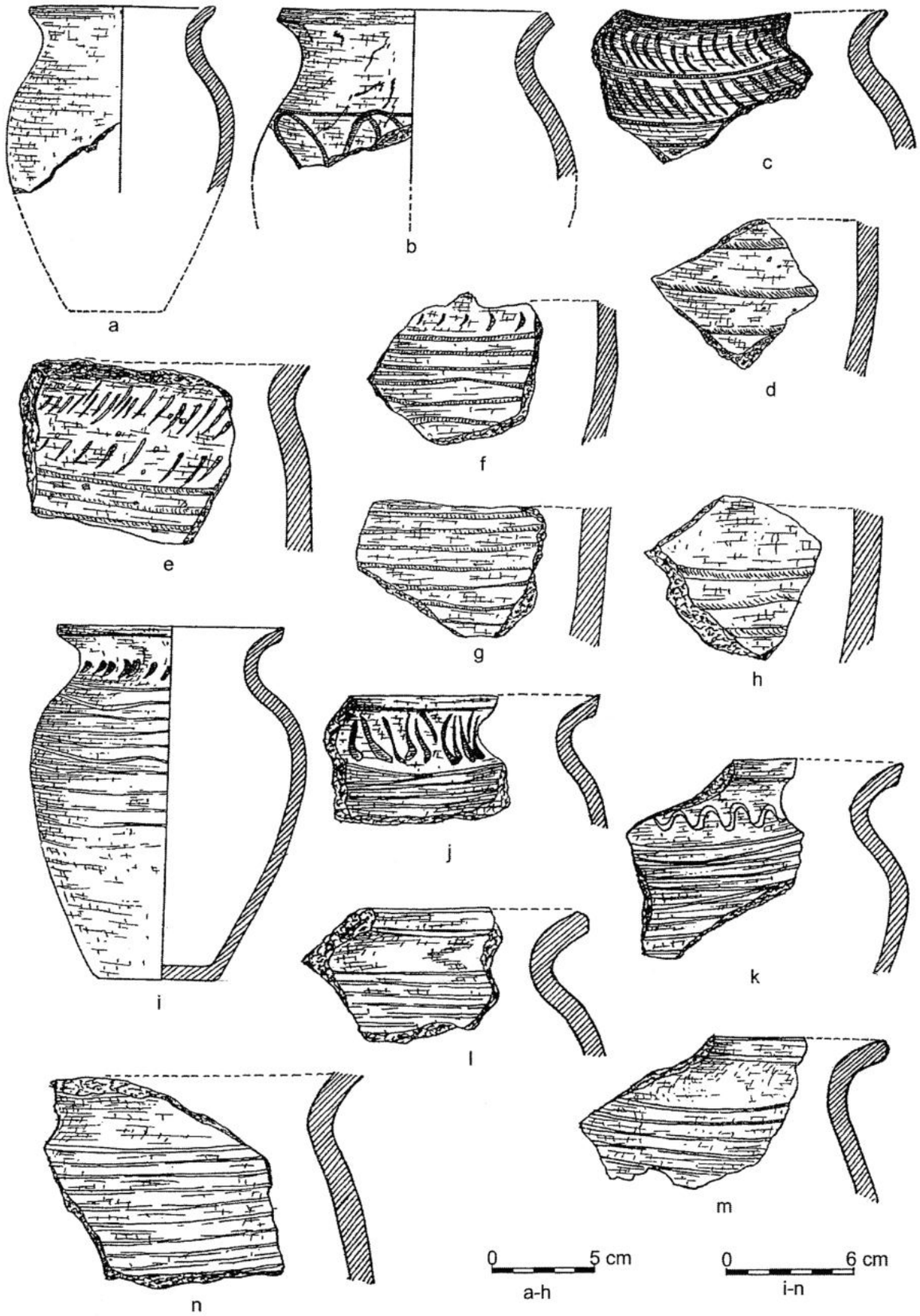

Ryc. 41. Łapczyca, pow. Bochnia, stan. 1 (grodzisko). a–n – fragmenty wczesnośredniowiecznych naczyń glinianych z badań A. Jodłowskiego, datowane przez autora badań na: około VII–IX w. (a–h – wykop VI) i około X–XII w. (i–j – wykop II, k–l – wykop V, m–n – wykop VI). Według: Jodłowski 1967.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 49 09.03.2020 10:50:32

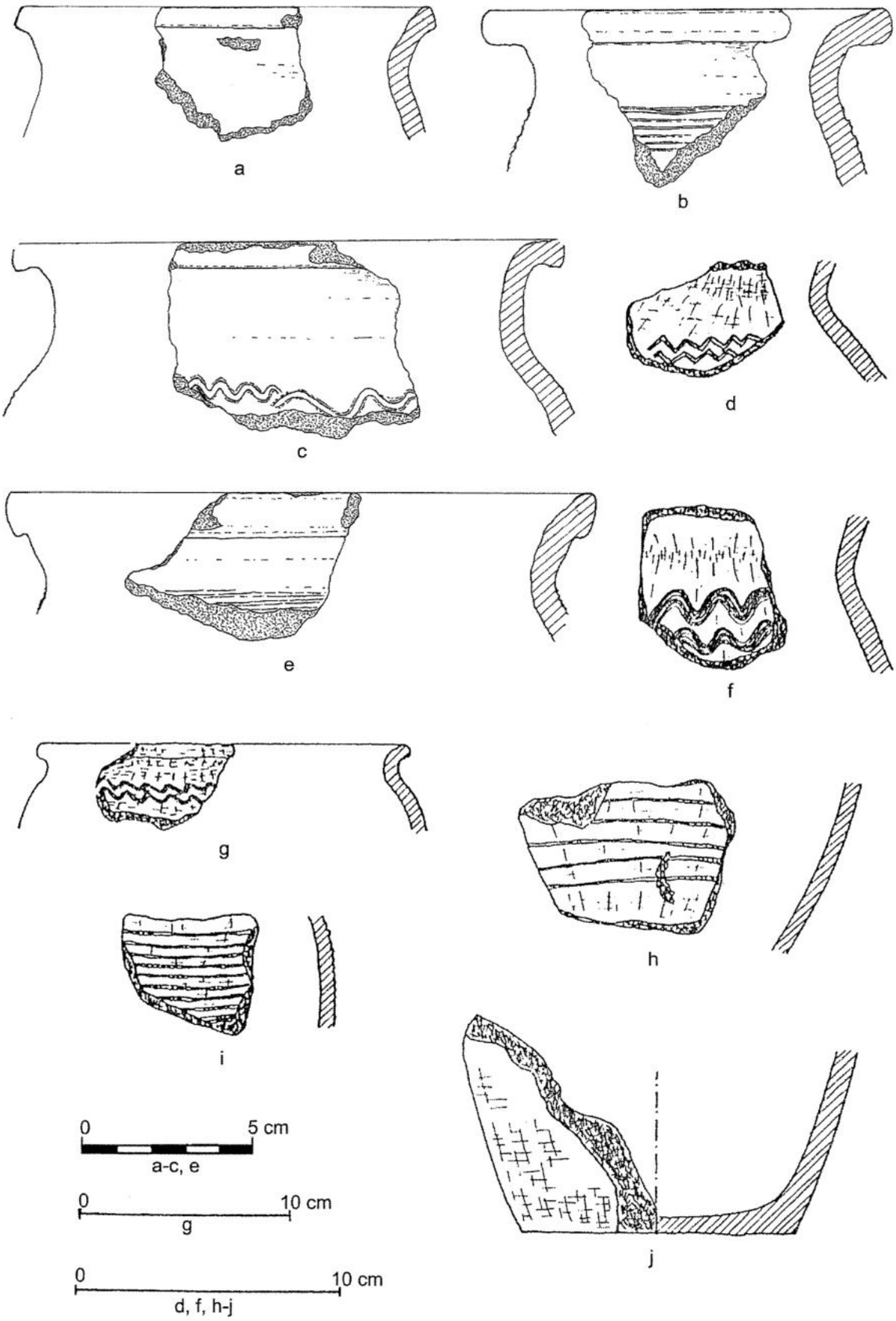

Ryc. 42. Łapczyca, pow. Bochnia, stan. 1 (grodzisko). a–j – fragmenty wczesnośredniowiecznych naczyń glinianych, znalezionych w trakcie badań A. Jodłowskiego (według: Jodłowski 1974).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 50 09.03.2020 10:50:32

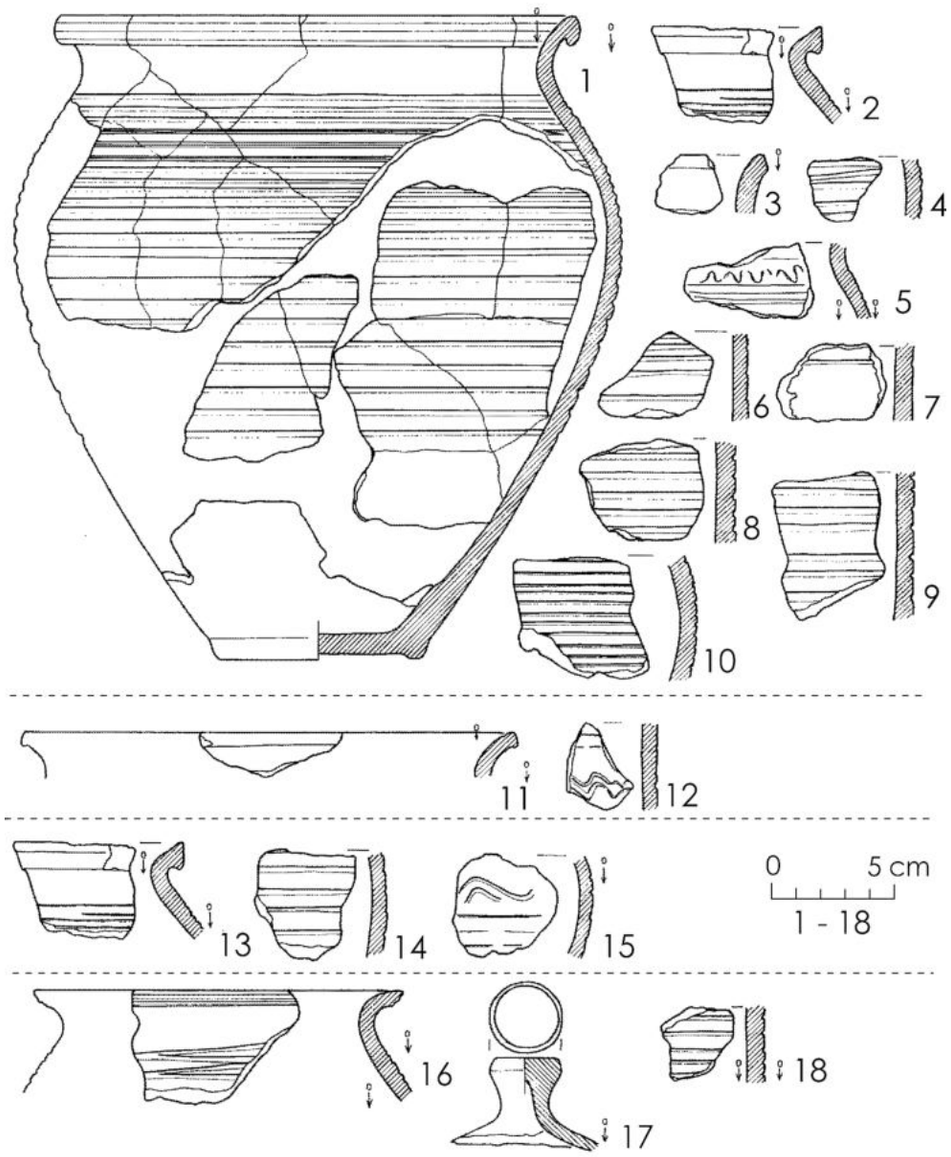

Ryc. 43. Łapczyca, pow. Bochnia, stan. 1 (grodzisko). Odcinki 1/98, 1a/98, 1b/98. Fragmenty naczyń glinianych. 1–10 – warstwa XIa, 11–12 – obiekt VIId, 13–15 – warstwa XI, 16–18 – warstwa IX (według: Poleski 2000).

dzy zniszczeniem starszego wału, a budową młodszego. Ten ostatni został spalony, o czym zaświadczają dużej miąższości warstwy podestrukcyjne, zalegające przy wewnętrznej ścianie wału. Warstwy te były silnie przesycone grudami polepy i węglami drzewnymi (pakiety warstw V i IV), w trakcie ich eksploracji natrafiono na kilkadziesiąt fragmentów silnie przepalonych belek, pochodzących z wewnętrznych ścian wału. Pożar opisanej linii umocnień kończy sekwencję osadnictwa wczesnośredniowiecznego w tym miejscu grodziska. Próbując zrekonstruować pierwotne rozmiary młodszego wału należy wziąć pod uwagą znaczną miąższość jego warstw podestrukcyjnych (pakiet warstw III, IV i V). Nie mając danych na temat pierwotnej szerokości tej fazy wału możemy jednak przypuszczać, iż jego wysokość wynosiła co najmniej 3–3,5 m

W południowym profilu odcinka 1/98 uchwycono warstwę dość dużych fragmentów piaskowca (IX i X), zalegającą na szerokości 2 m. na stropie warstwy IV. Warstwa ta powstała zapewne w sposób intencjonalny, jednak jej funkcja oraz czas powstania są trudne do odtworzenia. Na stropie warstw popożarowych młodszej fazy wału zaczęły akumulować się na skutek rozmywania rozwalisk umocnień kolejne warstwy żółtawej gliny (pakiet warstw III). W rozwaliska wału, od jego strony wewnętrznej, wkopany został w bliżej nieokreślonym czasie (zapewne jednak już w okresie nowożytnym) obiekt o pionowych ścianach, szerokości 2,2 m. (IIb). Obiekt ten przecinał warstwy popożarowe wału (pakiet warstw V, IV i III), jego płaskie dno zalegało około 2,2 m. poniżej zachowanej obecnie korony wału. Uchwy-

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 51 09.03.2020 10:50:32

cone w północnym profilu odcinka 1a/98 wypalenie zachodniej ściany i dna obiektu pozwala przypuszczać, iż jest to pozostałość nowożytnej ziemianki. Jej wypełnisko tworzyły warstwy szarobrunatnej, brunatnej i żółtawej gliny, zmytej do wnętrza obiektu z rozwalisk wału (warstwy II1, II2, IIa, IIb). Zapewne nieco tylko wcześniej, lub w tym samym czasie uformowały się czarnobrunatne i brunatne warstwy gliny (VIII, VIIIa), zalegające na stropie warstwy III na odc. 1/98. Warstwy te, miąższości około 1 m. powstały na skutek zmywania i zorywania materiału z wyżej położonych partii majdanu grodziska. Na stropie warstwy VIII zalegał humus nowożytny (I).

Badania odcinka NW wału w 1998 r. pozwoliły na określenie techniki budowy młodszej fazy wału. Do jego budowy wykorzystano rozwaliska starszego wału, wkopując się w ich wewnętrzny stok, uzyskując w ten sposób pionową ścianę. Ściana ta wspierała się na słupach o średnicy 20 cm, wkopanych pionowo w starsze warstwy, w odległości ponad 2 m jeden od drugiego. Podtrzymywały one pierwotnie drewnianą ścianę wewnętrzną młodszego wału. Konstrukcja owego wału mogła wykorzystywać drewniane izbice, łączone na zrąb i wspierane wspomnianymi słupami, lub słupy te wspierały szalunek z poziomo ułożonych belek. Zachowała się jedynie wewnętrzna partia młodszego wału (szerokości 2,2 m.), zewnętrzna uległa całkowitemu zniszczeniu na skutek obsunięcia części północno-zachodniej wzgórza. Z tego też powodu jako hipotezę należy traktować przypuszczenie, że również zewnętrzna ściana tego wału zbudowana była podobną techniką. Wał posiadał pierwotnie szerokość co najmniej 4 m (typ WIVC1; ryc. 36).

5. Zabudowa

W trakcie badań prowadzonych przez A. Jodłowskiego na majdanie grodziska odsłonięto kilka podłużnych, nieckowatych w przekroju jam na planie owalu i prostokąta z zaokrąglonymi narożnikami, największa miała wymiary 3,5×2 m (ryc. 24). Nie stwierdzono w nich wyraźnych pozostałości urządzeń grzewczych, tak więc nie wiadomo, czy były pozostałościami chat mieszkalnych (jeśli tak, to musiały być zbudowane na powierzchni gruntu, jamy pełniłyby wówczas rolę piwniczek).

6. Inwentarz

Z badań prowadzonych przez A. Jodłowskiego pochodzą stosunkowo liczne fragmenty naczyń glinianych (kilkaset), które autor badań dzieli na dwie chronologicznie różne grupy. Starsza odnoszona jest do funkcjonującej jego zdaniem wcześniej osady otwartej z IX–X w, młodsza natomiast wiązana jest z grodem, którego chronologię określił wymieniony badacz na XI–XII stulecie (ryc. 38–42). W trakcie tych prac wykopaliskowych odkryto również fragment podkowy żęlaznej, dwa żelazne noże i żelazny, trzpieniowaty grocik strzały (ryc. 37:a–d).

W trakcie przeprowadzonych w 1998. r. badań ratowniczych odkryto kilkadziesiąt fragmentów wczesnośredniowiecznych naczyń glinianych i dwa przedmioty żelazne[10]. Zalegające w najstarszej w tym rejonie stanowiska warstwie (XIa) żelazny grot strzały z zadziorami i fragment żelaznego noża (ryc. 37:e, f) nie wnoszą do kwestii chronologii stanowiska niczego istotnego, gdyż były to formy występujące we wczesnym średniowieczu w szerokich ramach czasowych. Pozycja stratygraficzna kilkunastu fragmentów naczyń glinianych, odkrytych w warstwie XIa (ryc. 43:1–10), obiekcie VIId (ryc 43:11–12) i warstwie XI (ryc. 43:13–15), wskazuje, iż były to przedmioty starsze od momentu budowy drugiej fazy wału. Są to fragmenty naczyń wykonanych z gliny schudzanej średnią ilością drobno- i średnioziarnistej domieszki tłucznia (w kilku przypadkach widoczna była domieszka drobnych fragmentów skały wapiennej). Naczynia wykonano techniką ręcznego lepienia (zapewne krokowo-ślizgową), zachowane górne fragmenty naczyń były obtaczane w partiach brzegowych. Odkryte fragmenty naczyń pochodziły z form garnkowatych, zdobionych przeważnie poziomymi żłobkami, wykonanymi narzędziem jednozębnym, pokrywającymi większą część powierzchni naczyń. Górne partie niektórych okazów zdobione były także liniami falistymi, wykonanymi narzędziem jedno- lub wielozębnym. Wśród brzegów naczyń występowały okazy z ukośnie ściętą krawędzią, krawędzią ukształtowaną pionowo, jak i brzegi zaokrąglone. Porównanie opisanych powyżej, nielicznych fragmentów naczyń do serii ceramiki z innych stanowisk małopolskich, np. z Krakowa (Radwański 1968), czy Naszacowic (Poleski 2011, 8–62) wskazuje, iż podobne okazy występują już od IX w. W tej sytuacji precyzyjne określenie daty budowy obu faz wału jest metodą archeologiczną niemożliwe. Podkreślenia wymaga odkrycie w trakcie badań w 1998. r. dużych partii naczynia obtaczanego (w partii brzegowej i szyjki silnie formująco), zdobionego ornamentem poziomych linii, wykonanych narzędziem jednozębnym (ryc. 43:1). Sytuacja stratygraficzna tego zabytku jest jednoznaczna – jest on starszy od drugiej fazy wału, której powstanie można po analizach dendrochronologicznych odnosić do przełomu IX i X w. Biorąc pod uwagę konieczność umieszczania okresu wykonania tego naczynia zapewne jeszcze w IX w. wzbudza zainteresowania stosunkowo zaawansowane ukształtowanie brzegowych partii tego okazu (silnie profilowany brzeg), wiązane tradycyjnie już z następnym stuleciem, podobnie zresztą, jak charakterystyczny ornament linii poziomych. Podkreślić trzeba, iż na terenie grodziska występują rów-

[10] Niewielka liczba odkrytych w trakcie referowanych badań zabytków wynika z wyeksplorowania badanego rejonu stanowiska w trakcie drążenia opisanej wcześnie, nowożytnej „ziemianki".

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 52 09.03.2020 10:50:32

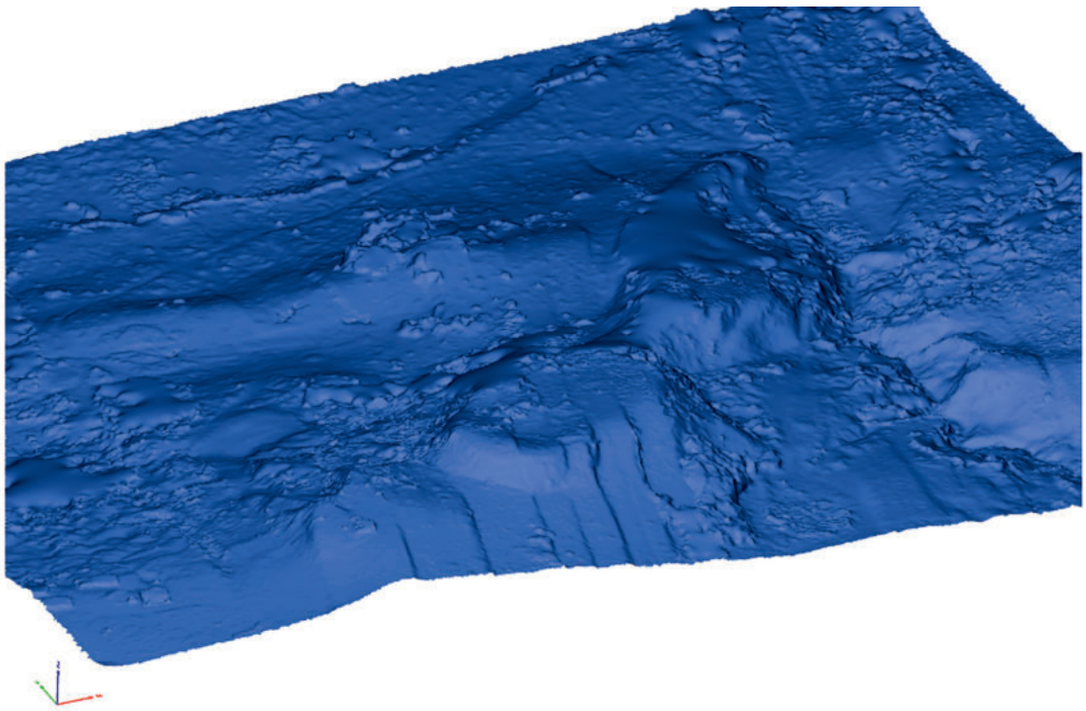

Ryc. 44. Łapczyca, pow. Bochnia, stan. 1 (grodzisko). Model 3D terenu stanowisk (widok od S–E), sporządzony na podstawie zdjęć wykonanych z drona (autor: I. Pieńkoś).

nież fragmenty naczyń, które można datować najwcześniej na XI w., na co wskazywał trafnie A. Jodłowski. W wykopie 1/98 wystąpiły one jednak w warstwach IX i X, które powstały już po spaleniu drugiej fazy wału. Wymienić tu można np. glinianą pokrywkę naczynia (ryc. 43: 17). Zabytki te wiążą się zapewne z osadnictwem na terenie ruin grodu, które można datować już na XI–XII w.

7. Chronologia

W publikacji wyników badań A. Jodłowski stwierdził, iż na opisywanym stanowisku najpierw w IX–X w. funkcjonowała otwarta osada, następnie zaś w XI–XII w. w tym miejscu istniał gród. Wyniki tych badań należy porównać do rezultatów prac prowadzonych przez J. Poleskiego w 1998. r.. W odniesieniu do kwestii chronologii wydaje się, iż zaproponowane przez A. Jodłowskiego datowanie założenia obronnego w Łapczycy na XI – poł. XIII w. należy uznać za niedostatecznie udokumentowane (badacz ten uznał, że zabytki starsze, datowane na IX–X w., wiążą się z funkcjonującą przed budową umocnień grodu osadą otwartą). Wynika to zarówno z faktu, iż zostało ono zaproponowane właściwie wyłącznie na podstawie analizy odkrytej na stanowisku ceramiki (pozostającej w zdecydowanej większości poza kontekstem stratygraficznym reliktów wału), jak i w konfrontacji z wynikami analizy dendrochronologicznej próbek drewna, pobranych z wału badanego przez J. Poleskiego. Należy wspomnieć, iż na możliwość wiązania wałów grodziska w Łapczycy z okresem przed XI w. wskazywał już A. Żaki (1974, 402, przypis 120). Podkreślić jednak trzeba, iż na terenie grodziska występują również fragmenty naczyń, które można datować najwcześniej na XI w., na co wskazywał trafnie A. Jodłowski. W wykopie 1/98 wystąpiły one jednak w warstwach, które powstały już po spaleniu drugiej fazy wału. Zabytki te wiążą się zapewne z osadnictwem na terenie ruin grodu, które można datować już na XI–XII w. Analiza dendrochronologiczna kilkunastu zwęglonych belek z rozwalisk drugiej fazy wału (z badań w 1998 r.) nie przyniosła również ostatecznego rozwiązania problemu datowania grodziska w Łapczycy. W wyniku korelacji jednostkowych krzywych dendrochronologicznych udało się zestawić lokalną chronologię stanowiska, liczącą 55 lat. Bardzo wysokie podobieństwo krzywych zdaniem M. Krąpca, autora analizy dendrochroniologicznej próbek węgli drzewnych z wału, zaświadcza o wycięciu drzew na budową drugiej fazy wału na niewielkim obszarze o zbliżonych warunkach wegetacji. Porównanie średniej krzywej przyrostów z Łapczycy do standardu dendrochronologicznego z Małopolski ujawniło dwie pozycje najlepszego dopasowania, mianowicie na r. 795 AD lub 888 AD. Należy podkreślić, iż są to daty alternatywne, która z nich jest tą właściwą na razie nie wiadomo (datowanie radiowęglowe – AD 970 ±97 – wskazuje raczej na młodszą datę dendrochronologiczną). Problem ten można będzie rozstrzygnąć pod warunkiem pozyskania dalszych próbek, pozwalających na wydłużenie lokalnej krzywej dendrochronologicznej z Łapczycy. Wymaga podkreślenia fakt, iż podane daty dotyczą ostatniego

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 53 09.03.2020 10:50:33

z zachowanych słojów zwęglonego drewna. Oznacza to, iż nie zachowała się zewnętrzna warstwa słojów (biel), a więc analizowane próbki drewna pochodziły w rzeczywistości z dębów młodszych o co najmniej siedem do kilkunastu lat. W tej sytuacji należy przyjąć, iż wał drugiej fazy zbudowano w początku IX lub na przełomie IX i X w. Podkreślenia wymaga, iż zdecydowanie bardziej prawdopodobna jest jednak młodsza z alternatywnych dat. Wskazuje na to obecność w warstwach związanych z młodszą fazą wału fragmentów naczyń, które, przy niewątpliwie jeszcze zbyt powierzchownym rozpoznaniu ceramiki z fazy plemiennej w Małopolsce, nie posiadają analogii wśród ceramiki z obiektów i warstw datowanych na okres przed IX w. W tej sytuacji datowanie pierwszej fazy wału ma charakter *terminus ante quem*, czyli moment wzniesienia starszej linii umocnień grodu w Łapczycy w sposób oczywisty wyprzedza budowę wału młodszego (faza II). Oznacza to, że wal fazy I wzniesiony został przed przełomem IX i X w. Budowę wału fazy II określa nam analiza dendrochronologiczna próbek węgli drzewnych, pochodzących z jego konstrukcji, która wskazuje na dwie alternatywne daty (zob. wyżej). Biorąc pod uwagę naszą dotychczasową wiedzę o wytwórczości garncarskiej w okresie przed XI w. na terenie Małopolski, zdecydowanie bardziej prawdopodobna jest data młodsza. Po uwzględnieniu nieobecnej z oczywistych powodów w badanych węglach drzewnych warstwy bielastej słojów oscyluje ona około przełomu IX i X stuleciu. Odkryte w trakcie badań A. Jodłowskiego, stosunkowo liczne fragmenty naczyń, charakterystycznych już dla młodszych etapów wczesnośredniowiecznej wytwórczości garncarskiej w dorzeczu górnej Wisły, jak i pojedyncze fragmenty podobnie datowanych naczyń z badań J. Poleskiego (pochodzące już z warstw młodszych od momentu spalenia wału fazy II) pozwalają na ramowe datowanie śladów osadnictwa na stanowisku po zniszczeniu wału młodszej fazy na XI–XII w.

8. Badania

Grodzisko w Łapczywy zostało odkryte już w 2. połowie XIX w., w 1880 r. wizytował je A.H. Kirkor, stwierdzając istnienie „podwójnych wałów okrężnych". Stanowisko po raz pierwszy badane było przez W. Demetrykiewicza w 1901 i 1908 r. Niewielkie prace sondażowe przeprowadzili tu A. Żaki i A. Krauss w latach 50-tych (wyniki tych badań nie zostały opublikowane). Systematyczne badania wykopaliskowe w latach 1965–1967 i 1972 przeprowadził A. Wymieniony badacz przeciął majdan grodziska rowem sondażowym o długości 62 m., w sześciu punktach przeciął też wał obiektu. A. Jodłowski badał też osadę położoną bezpośrednio na północ od grodziska, na terasie nadzalewowej Raby, którą uważał za rodzaj podgrodzia (chociaż w trakcie badań nie natrafił na linię umocnień tego stanowiska).

9. Zbiory

Dokumentacja i zabytki z badań A. Jodłowskiego znajdują się w zbiorach Muzeum Żup Krakowskich w Wieliczce, dokumentacja i zabytki z badań J. Poleskiego znajdują się w zbiorach Instytutu Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego.

10. Literatura

Jodłowski 1967; tegoż 1974; Poleski 2000; tegoż 2004B, 403–404; Mądrzycki 2008.

11. Uwagi

Miejscowość wymieniona po raz pierwszy w 1105. r. jako Labscicia, potem w 1229. r. jako Labsztyza (SHGWKS 2003 III/4, 831 i n.). Pierwotnie własność książęca, potem należała do benedyktynów tynieckich. Na terenie grodziska odkryto też warstwy i obiekty, w których zalegały fragmenty ceramiki z XI, a może nawet XII w. W tym okresie jednak wały grodu były już w ruinie. W odniesieniu do wyróżnionego przez A. Jodłowskiego podgrodzia, które miało przylegać do grodu właściwego od północy, około 30–40 m poniżej majdanu grodu, można wyrazić bardzo poważne wątpliwości. Po pierwsze brak jest w tym miejscu jakichkolwiek śladów umocnień, po drugie zaś teren przylegający do domniemanego podgrodzia od strony wschodniej położony jest kilka metrów wyżej, co poddaje w wątpliwość jego walory obronne. Niejasno rysuje się ewentualna funkcja północnej partii cypla, na którym położone jest grodzisko, którego silnie zniszczone partie opadają dość stromym stokiem w kierunku terasy zalewowej Raby. Zniszczenie tej partii cypla od strony zachodniej przez nurt Raby (zapewne w trakcie licznych powodzi następowały kolejne, wywoływane przez nie obrywy stoków cypla), zaś od strony wschodniej poprzez wielodziesięcioletnie wybieranie piasku, wyklucza niestety rozpoznanie drogą wykopaliskową, czy ta partia cypla również otoczona była wałem. jego ewentualne pozostałości zostały już zniszczone z wyżej wymienionych powodów.

Jacek Poleski

POWIAT BRZESKI

3 JADOWNIKI PODGÓRNE, „Bochniec”, gm. Brzesko

Numer stanowiska w miejscowości:	1
Numer obszaru AZP:	105-63
Numer stanowiska w obrębie obszaru AZP:	1
Położenie:	49°57’0”N / 20°37’59”E

1. Położenie

Grodzisko położone jest w części W szczytowego wypłaszczenia wzgórza „Bocheniec” (396,5 m n.p.m.). Wzgórze to wchodzi w skład pasma podobnych wzniesień, biegnących ze wschodu na zachód, tworzących północną krawędź Pogórza Rożnowskiego (ryc. 45–48). Od strony N, W i S stoki wzgórza są strome (35–40°), od strony E wypłaszczenie szczytowe wzgórza przed wałem podgrodzia (szerokości 60–80 m) jest prawie płaskie. Szczyt wzgórza od strony N wyniesiony jest około 180 m ponad dolinę Uszwicy i rozciągające się ku dalej ku północy Podgórze Bocheńskie, stanowiące fragment Kotliny Sandomierskiej. W górnej partii S zbocza wzgórza, w odległości około 100 m od SE narożnika wału podgrodzia, znajduje się źródło. Na wzgórzu „Bocheniec” występują gleby pyłowe, wytworzone ze skał osadowych. Część północna i środkowa majdanu głównego członu grodziska i podgrodzia znajdują się pod uprawą rolną, pozostałe partie stanowiska stanowią nieużytki pokryte w części rzadkim lasem sosnowym. Na terenie podgrodzia znajdują się zabudowania kilku gospodarstw oraz niewielka, nowożytna kaplica.

2. Opis stanowiska

Jest to obiekt dwuczłonowy, na planie owalu rozciągniętego po linii E–W, od strony E zamknięty prostym odcinkiem wału (ryc. 49–52; 57). Wymiary całości obiektu wynoszą 380×220 m (powierzchnia całości około 6,8 ha). Główny człon grodziska otoczony jest wewnątrz linią wału na planie owalu o wymiarach 220×150 m (powierzchnia około 2,7 ha). Majdan tej części grodziska w partii środkowej jest prawie płaski, od strony S i N nachylenie jego powierzchni wyraźnie wzrasta. Od strony N, W i S otacza go dodatkowa linia wału, biegnąca w odległości 10–20 m od wału wewnętrznego. N i S odcinki wału zewnętrznego biegną dalej w kierunku E, zamykając podgrodzie przylegające od E do głównego członu grodziska. Podgrodzie zamknięte jest od E prostym odcinkiem wału, biegnącego po linii NNE–SSW. Wał ten łączy się z końcami N i S opisanego wcześniej wału zewnętrznego (w narożniku NE tworząc kąt ostry, w narożniku SE kąt rozwarty). Między plateau głównego członu grodziska a jego wałem wewnętrznym widoczne jest, zwłaszcza od strony S i W, dość wyraźne zagłębienie. Nie można wykluczyć, iż na linii górnej krawędzi skarpy zewnętrznej plateau głównego członu grodziska mogła pierwotnie znajdować się jeszcze jedna linia umocnień. Równie prawdopodobne jest jednak przypuszczenie, iż wspomniane zagłębienie od strony wewnętrznej wału powstało w trakcie przygotowywania podłoża pod jego budowę (niwelacja terenu w formie poziomego tarasu ?). Wały zachowane są głownie w formie uskoków terenu ze stromą, zewnętrzną skarpą wysokości od 1 do blisko 5 m. Jedynie od strony W obie linie wałów mają postać ziemnych szańców, podobnie, jak wał podgrodzia od strony E (wysokości 2–4 m). Szerokość wałów wynosi obecnie 7–15 m. Wał wewnętrzny głównego członu grodziska został całkowicie zniwelowany od strony E. Od strony S wał podgrodzia został zniszczony przez osunięcie zbocza wzgórza, które zaznacza się obecnie w terenie w formie jaru o stromych stokach. Fragment tego wału widoczny jest jeszcze na planie grodziska, sporządzonym w 1907 r. przez W. Demetrykiewicza.

3. Stratygrafia stanowiska

W trakcie badań na majdanie głównego członu grodziska, jak i na terenie podgrodzia nie odkryto wczesnośredniowiecznych warstw kulturowych (pod warstwą ziemi

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 57 09.03.2020 10:50:33

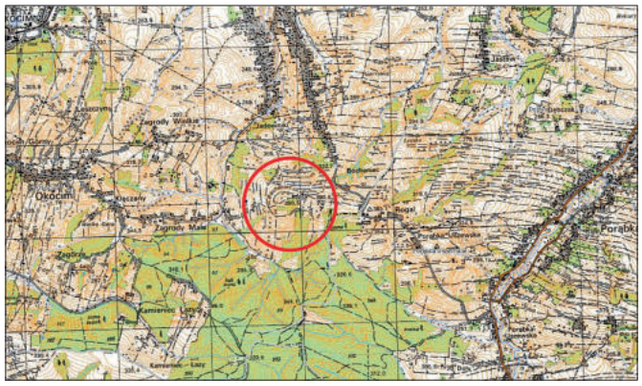

Ryc. 45. Jadowniki Podgórne, pow. Brzesko, stan. 1 „Bocheniec" (grodzisko). Położenie stanowiska (fragment mapy 1 : 25 000, według danych Głównego Ośrodka Danych Geodezyjnych i Kartograficznych).

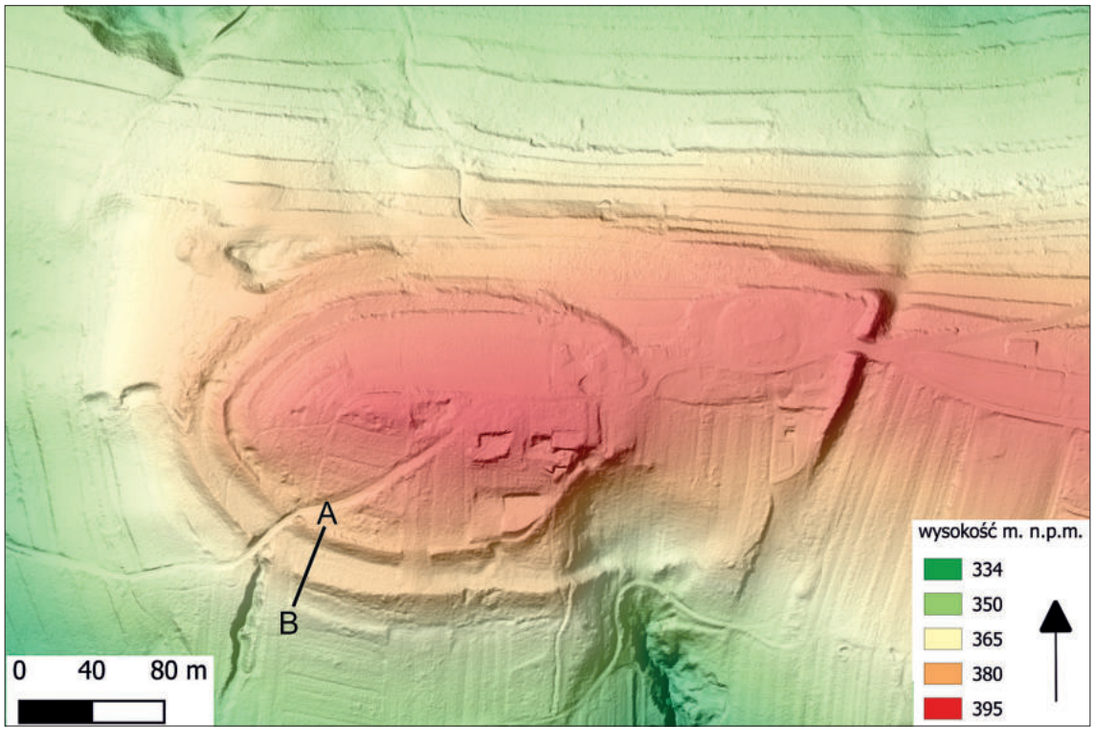

Ryc. 46. Jadowniki Podgórne, pow. Brzesko, stan. 1 „Bocheniec" (grodzisko). Numeryczny model terenu (na podstawie materiałów Centralnego Ośrodka Danych Geodezyjnych i Kartograficznych przygotował D. Stefański). A–B – linia cięcia profilowego, wytyczonego w trakcie rozpoznania stratygrafii na stanowisku metodą wierceń.

ornej zalegała calcowa glina fliszowa), jak i obiektów wkopanych w ziemię. Częściowy przekrój zewnętrznej partii odcinka N wału wewnętrznego grodziska, wykonany przez G. Leńczyka, wykazał istnienie tylko jednej fazy budowy tej konstrukcji. W 2017 r. ekipa archeologów z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego wykonała szereg odwiertów, mających na calu rozpoznanie stratygrafii grodziska, a konkretnie jego południowej partii wraz z wałami (ryc. 56). Od strony wewnętrznej wału wewnętrznego głównego członu grodziska natrafiono na ślady jego pożaru w postaci drobnych węgielków drzewnych i grudek polepy, podobnie zresztą, jak od strony wewnętrznej zewnętrznej linii wałów głównego członu grodziska. W obrębie nasypów wału w wierceniach nie natrafiono na wyraźne ślady konstrukcji drewnianych. Być może wiązało się to z obecnością w wypełniskach wałów sporej liczby fragmentów piaskowca, wykorzystanego poza gliną do ich usypania (kamień ten stanowił naturalny składnik fliszowego budulca wzgórza, na którym położone jest grodzisko).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 58 09.03.2020 10:50:34

Ryc. 47. Jadowniki Podgórne, pow. Brzesko, stan. 1 „Bocheniec” (grodzisko). Grodzisko na józefińskiej mapie Galicji z lat 1779–1783 (według: „Galicja…” 2013, t. 2, cz. B, sekcja 47).

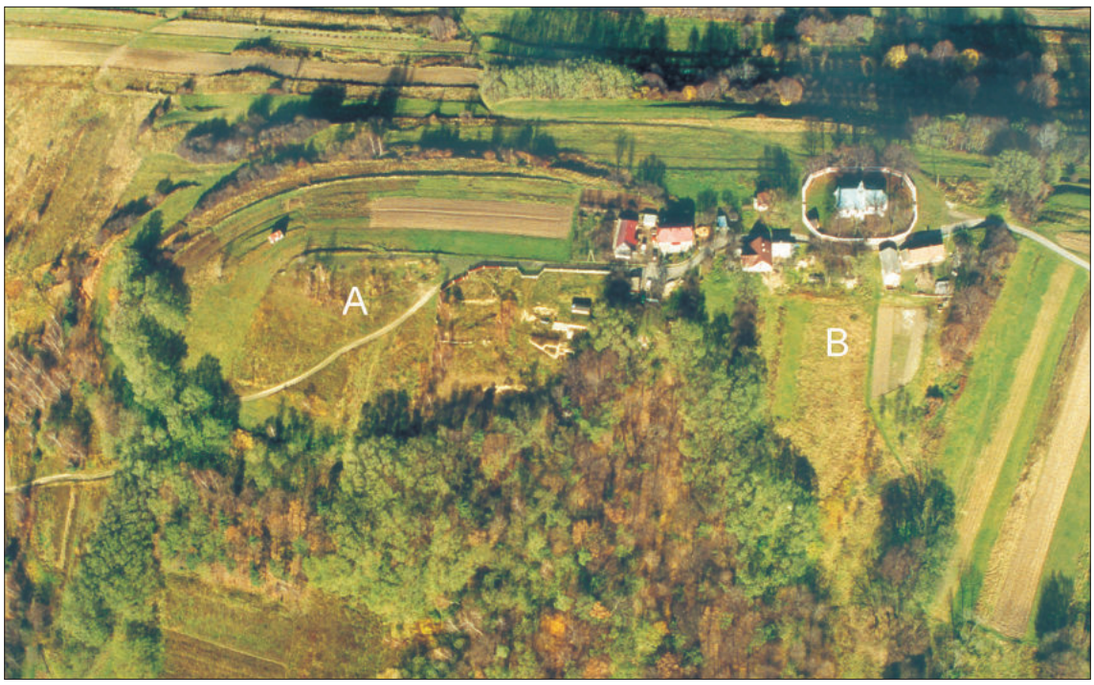

Ryc. 48. Jadowniki Podgórne, pow. Brzesko, stan. 1 „Bocheniec” (grodzisko). Zdjęcie lotnicze grodziska od strony W (według: Poleski 2004B).

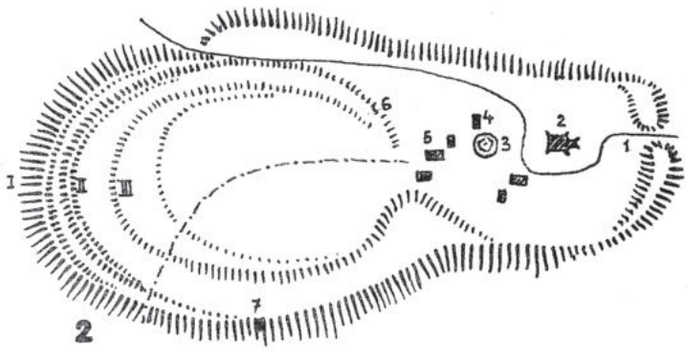

Ryc. 49. Jadowniki Podgórne, pow. Brzesko, stan. 1 „Bocheniec” (grodzisko). Plan grodziska z wykopami G. Leńczyka (według: Leńczyk 1983).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 59 09.03.2020 10:50:35

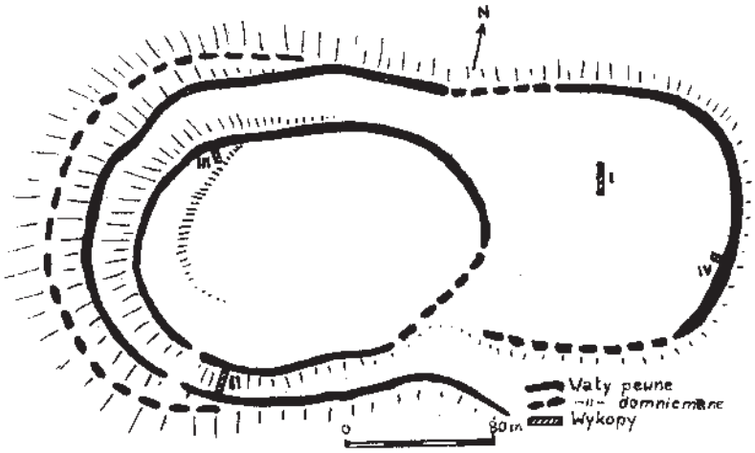

Ryc. 50. Jadowniki Podgórne, pow. Brzesko, stan. 1 „Bocheniec" (grodzisko). Plan grodziska z wykopami A. Jodłowskiego (według: Jodłowski 1968A).

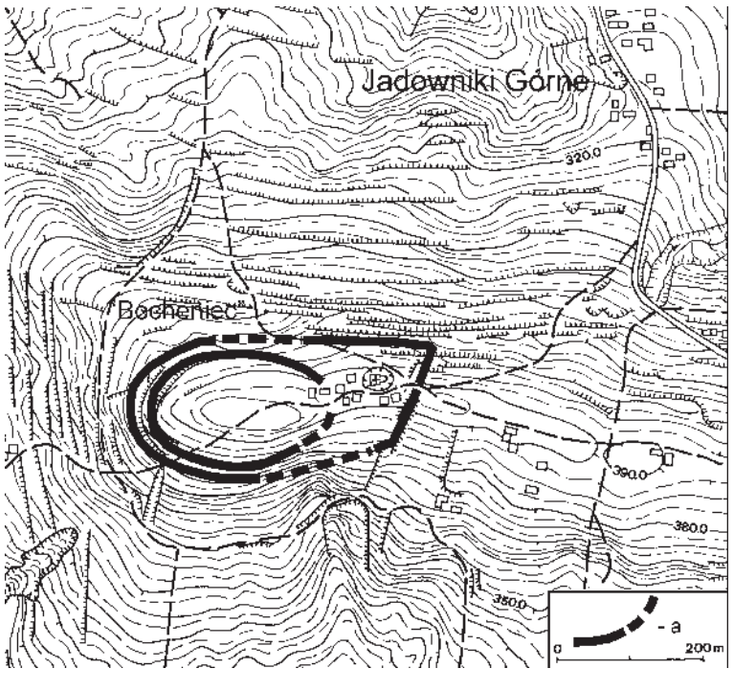

Ryc. 51. Jadowniki Podgórne, pow. Brzesko, stan. 1 „Bocheniec" (grodzisko). Położenie grodziska: a – wały widoczne w terenie i ich rekonstruowany przebieg (według: Poleski 2004B).

4. Konstrukcja **wałów**

G. Leńczyk wykonał przekop przez zewnętrzną partię odcinka N wału wewnętrznego głównego członu grodziska (ryc. 53). Odsłonił tam zwęglone belki dwóch warstw przekładki jednostronnej, oraz rozdzielające je pojedyncze belki od strony ściany zewnętrznej wału (typ WIIIA1). Belki były w przekroju okrągłe, ich średnica wynosiła 15–20 cm. Przy profilu E wykopu, na linii ściany zewnętrznej wału, odkryto wkopany pionowo w ziemię, pojedynczy słup, najprawdopodobniej spełniający funkcję zabezpieczenia konstrukcji przed osuwaniem się po zboczu wzgórza. Przyczyną zniszczenia wału był pożar, którego wyraźne ślady widoczne były zarówno w postaci zwęglonych belek, jak i warstwy podestrukcyjnej na stoku od strony zewnętrznej, w postaci warstwy grud polepy i węgli drzewnych. W trakcie badań prowadzonych na grodzisku przez A. Żakiego przecięto przekopem wał otaczający od zachodu podgrodzie (ryc. 54), w publikowanych materiałach brak informacji na temat wyników tych eksploracji.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 60 09.03.2020 10:50:35

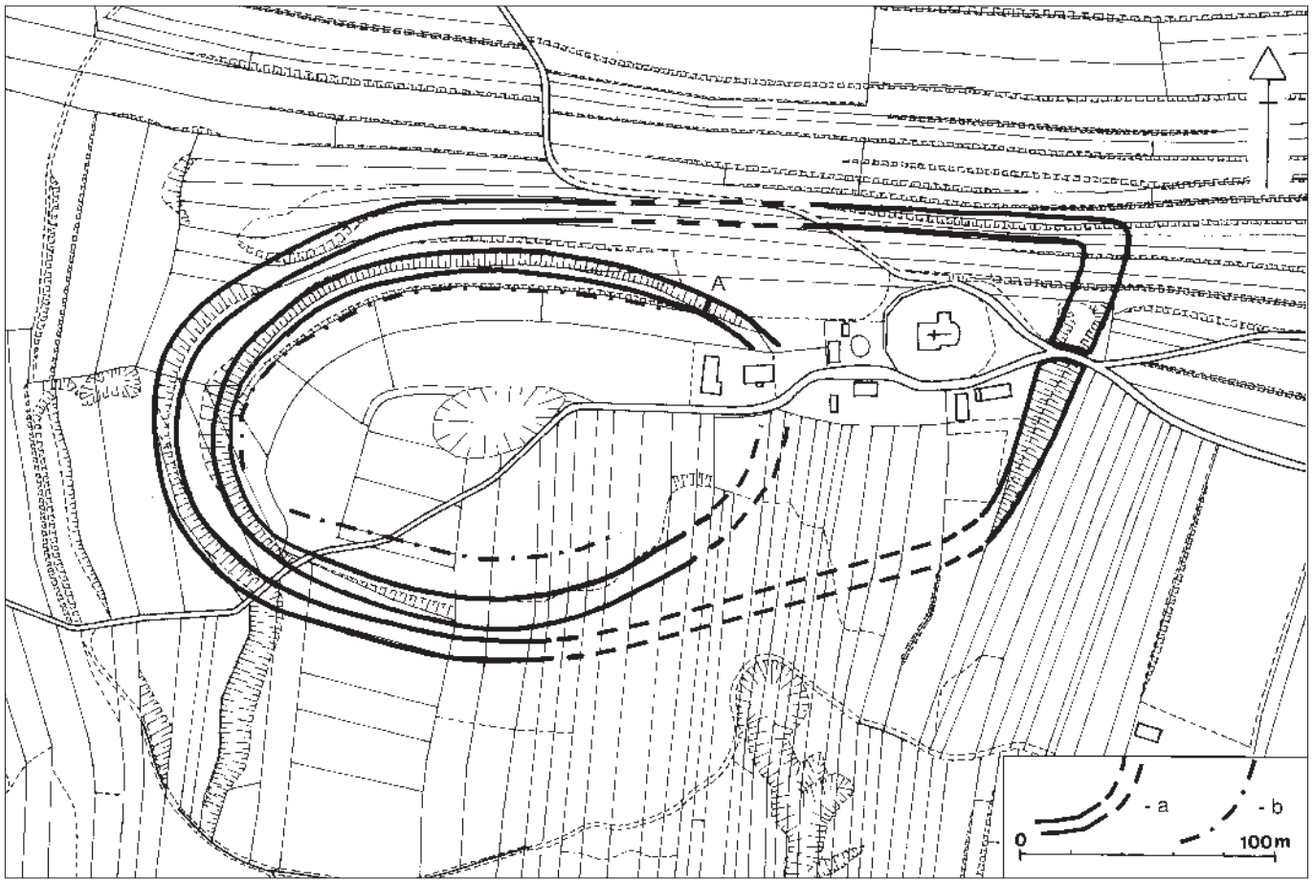

Ryc. 52. Jadowniki Podgórne, pow. Brzesko, stan. 1 „Bocheniec” (grodzisko). Plan grodziska: a – wały widoczne w terenie i ich rekonstruowany przebieg, b – górna krawędź skarpy wypłaszczenia szczytowego głównego członu grodziska. A – wykop G. Leńczyka (według: Poleski 2004B).

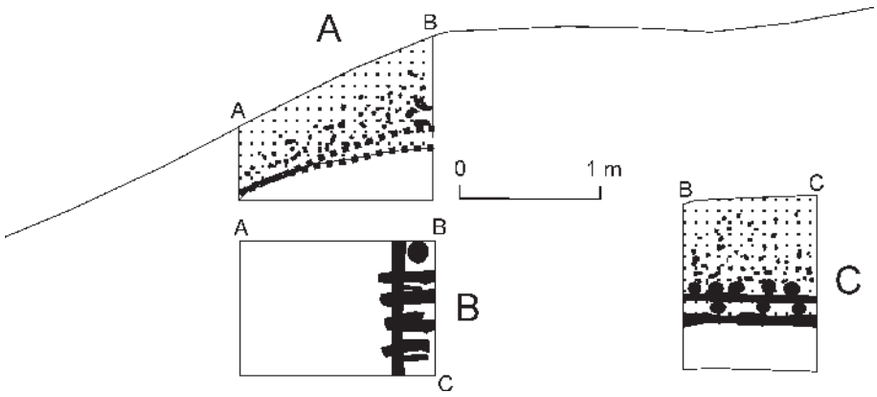

Ryc. 53. Jadowniki Podgórne, pow. Brzesko, stan. 1 „Bocheniec” (grodzisko). Wykop G. Leńczyka na północnym odcinku wału wewnętrznego głównego członu grodziska. A – profil E wykopu, B – plan wykopu na poziomie stropu calca, C – profil S wykopu (czarną barwą oddano węgle drzewne, przepalone belki i słup). Według: Leńczyk 1983; Poleski 2004B.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 61 09.03.2020 10:50:35

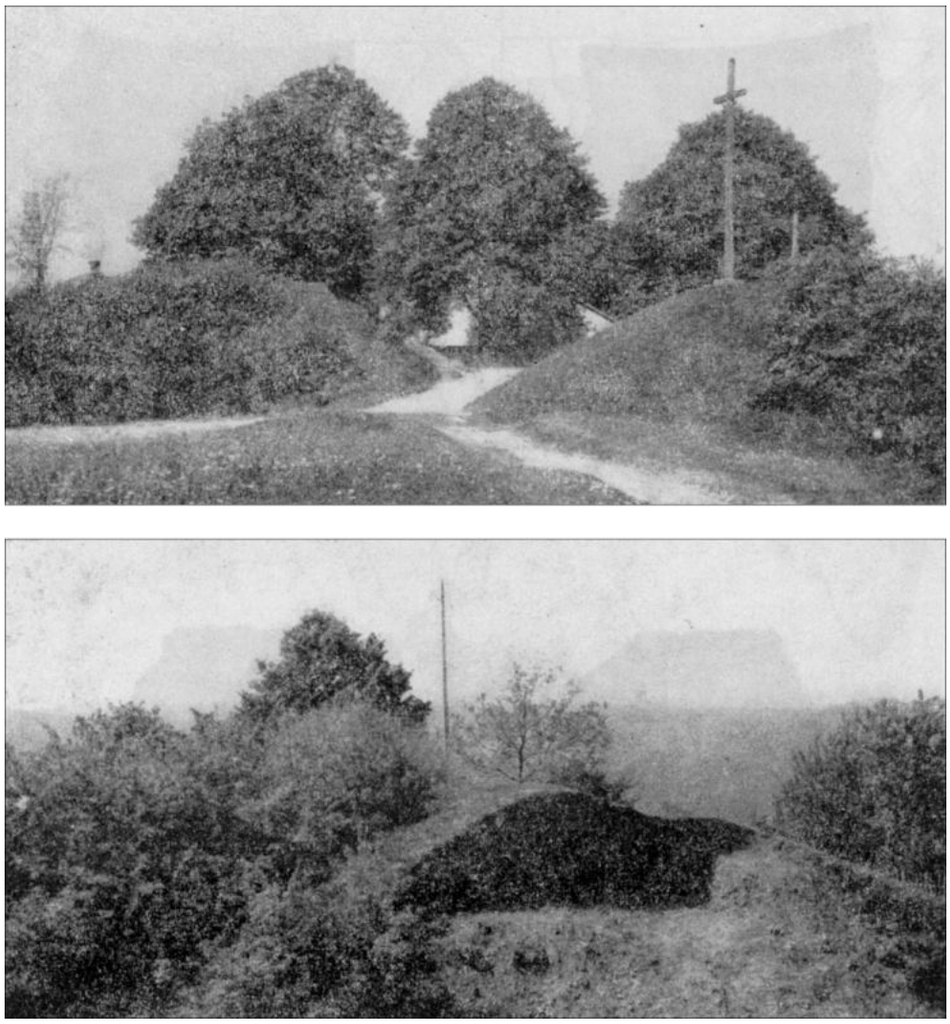

Ryc. 54. Jadowniki Podgórne, pow. Brzesko, stan. 1 „Bocheniec" (grodzisko). Wschodni odcinek wału podgrodzia (zdjęcie u góry) i przekop przez ten wał A. Żakiego (zdjęcie u dołu). Według: Żaki 1969A.

5. Zabudowa

W trakcie badań na majdanie grodziska nie odkryto obiektów wczesnośredniowiecznych.

6. Inwentarz

Kilkadziesiąt fragmentów naczyń glinianych (ryc. 55:1–17), żelazny, liściowaty grot strzały z tulejką (ryc. 55:18), 1 fragment i 1 cały okaz żelaznego noża (ryc. 55:19, 20). Podkreślenia wymaga, że pomimo przeprowadzenia na stanowisku sondażowych badań wykopaliskowych (co prawda w niewielkim zakresie) i wielokrotnej prospekcji powierzchniowych, odkryto tutaj niewielką liczbę zabytków wczesnośredniowiecznych.

7. Chronologia

IX–X w. Datowanie grodziska zostało oparte na analizie porównawczej kilkudziesięciu fragmentów naczyń, odkrytych w trakcie badań powierzchniowych i wykopaliskowych stanowiska. Skorupy i przedmioty żelazne zostały odkryte zarówno w kontekście stratygraficznym z wałami grodziska (w nasypie wału podgrodzia, ryc. 55:5–20), jak i na jego majdanie. Naczynia wykonane były techniką taśmowo-krokową, obtaczanie obejmowało ich górne partie (część brzegów była obtaczana silnie formująco, zob. ryc. 55:12, 14, 15, 16). Wśród brzegów przeważały okazy z grupy typów C z Naszacowic, wystąpiły też pojedyncze okazy z grup F i G. Ornamentacja naczyń w kilku przypadkach obejmowała co najmniej górną i środkową ich partię (był to ornament poziomych żłobków, wykonanych narzędziem jednozębnym lub pasma linii falistych, wykonanych grzebieniem garncarskim). Pozwala to na odniesienie odkrytej w Jadownikach serii ceramiki ogólnie do faz I(A) – II z Naszacowic. Odkryte w trakcie badań 2 fragmenty noży i grot strzały nie wnoszą do kwestii datowania stanowiska istotnych elementów. Pozyskane w trakcie wierceń przeprowadzonych w 2017. r. dwa węgielki drzewne okazały się być współczesne, tak więc ich datowanie me-

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 62 09.03.2020 10:50:35

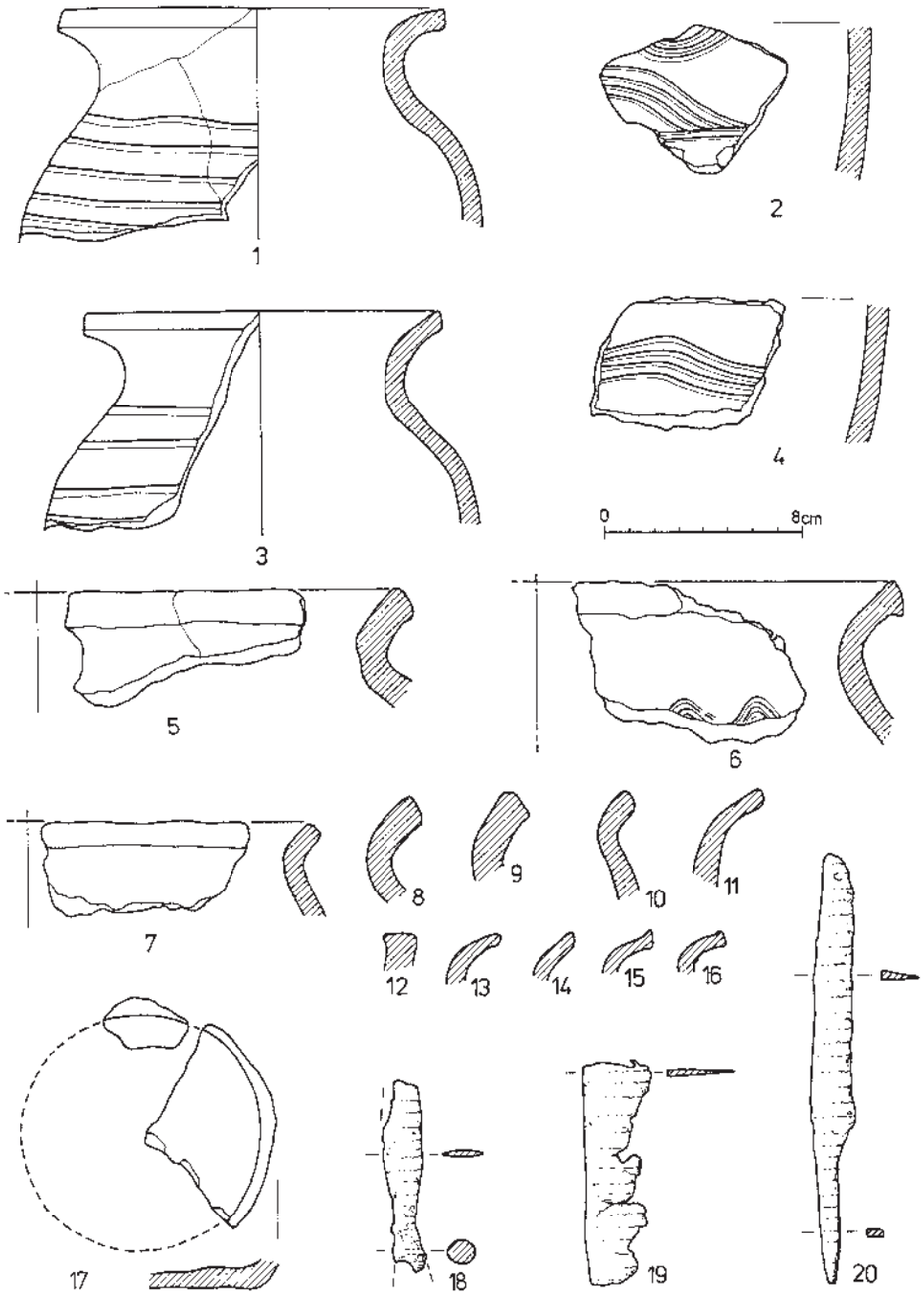

Ryc. 55. Jadowniki Podgórne, pow. Brzesko, stan. 1 „Bocheniec” (grodzisko). Wybór zabytków: 1–4 – z badań A. Jodłowskiego (1968 r.), 5–20 – z badań A. Żakiego (1966 r.) wschodniego odcinka wału podgrodzia (1–17 – glina, 18–20 – żelazo). Według: Jodłowski 1968; Żaki 1969A.

todą C14 nie wnosi do kwestii chronologii grodziska nowych danych.

8. Badania

Grodzisko odkrył przed 1907 r. W. Demetrykiewicz. Badania powierzchniowe i niewielkie badania sondażowe przeprowadził w latach 1932–1933 i 1946 G. Leńczyk, a także w latach 1966 A. Żaki i 1968 A. Jodłowski. Badania A. Jodłowskiego objęły w sumie powierzchnię 40 m² (otworzono 3 niewielkie wykopy: na podgrodziu, międzywalu i majdanie głównego członu grodziska, obserwacją objęto też wykop pod słup trakcji elektrycznej na wale podgrodzia). Na podstawie opublikowanych informacji, jak i dokumentacji polowej badań G. Leńczyka, możliwa była w miarę dokładna lokalizacja jedynie przekopu przez wał głównego członu grodziska, wykonanego w trakcie wykopalisk prowadzonych przez wspomnianego badacza. Rozpoznano wówczas jednym przekopem wał zewnętrzny grodziska od strony południowej (jego

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 63 09.03.2020 10:50:35

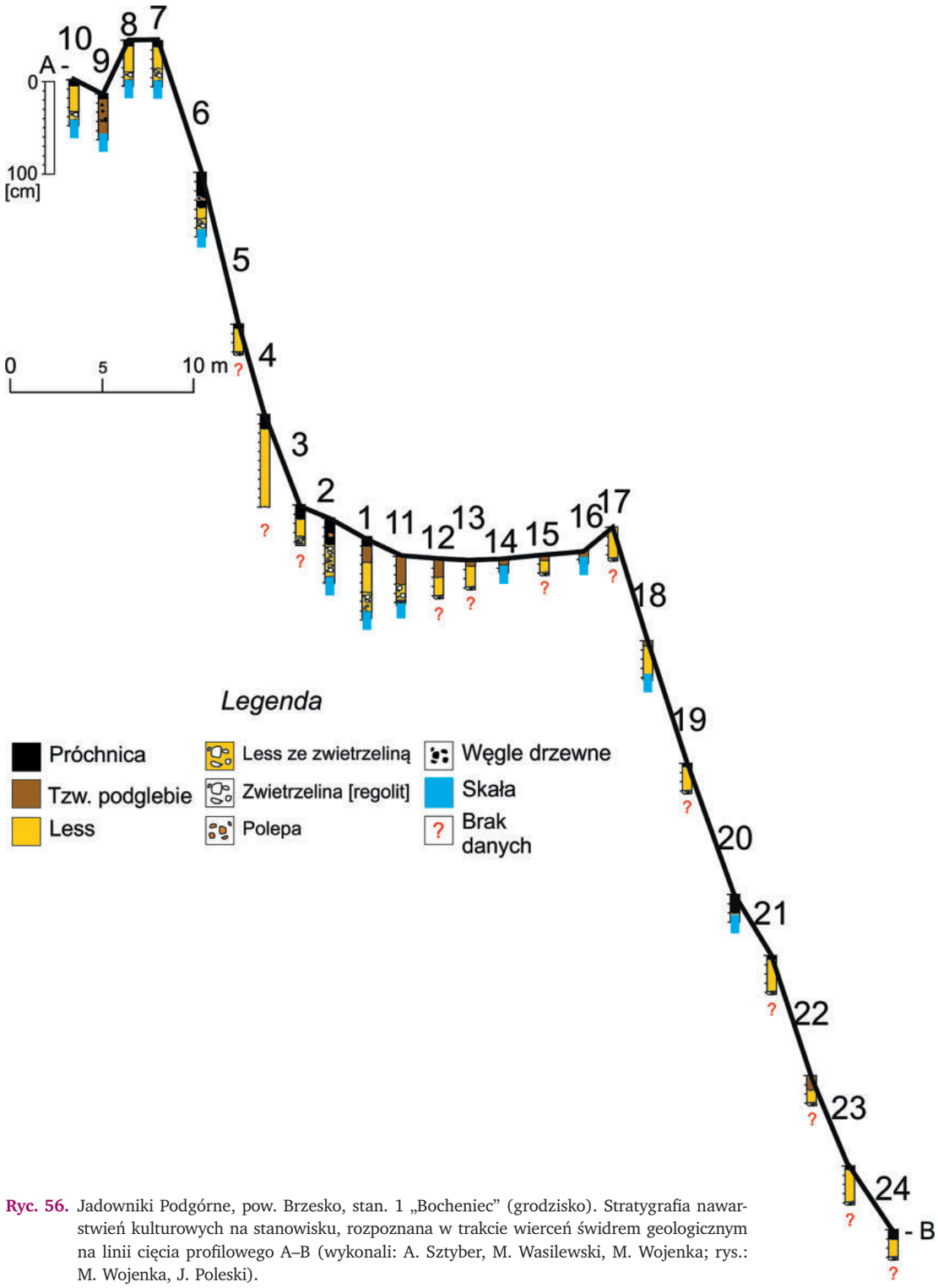

Ryc. 56. Jadowniki Podgórne, pow. Brzesko, stan. 1 „Bocheniec" (grodzisko). Stratygrafia nawarstwień kulturowych na stanowisku, rozpoznana w trakcie wierceń świdrem geologicznym na linii cięcia profilowego A–B (wykonali: A. Sztyber, M. Wasilewski, M. Wojenka; rys.: M. Wojenka, J. Poleski).

wewnętrzną partię) i niewielkimi szurfami rejon majdanu głównego członu i podgrodzia wschodniego grodziska. W 1995 i 1996 r. zdjęcia lotnicze stanowiska wykonał J. Poleski.

9. Zbiory

Zabytki i dokumentacja z badań G. Leńczyka przechowywane są w krakowskim Muzeum Archeologicznym, zaś z badań A. Jodłowskiego w Muzeum Żup Krakowskich w Wieliczce. Miejsce przechowywania dokumentacji i zabytków z badań A. Żakiego nie są znane. Eksplorację stanowiska prowadzono metodą warstw mechanicznych.

10. Literatura

Demetrykiewicz 1907, IX; Leńczyk 1983, 20; Żaki 1969A; Jodłowski 1968A; 1970, Poleski 2004B, 218–221.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 64 09.03.2020 10:50:36

Ryc. 57. Jadowniki Podgórne, pow. Brzesko, stan. 1 „Bocheniec” (grodzisko). Model 3D terenu stanowisk (widok od S–W), sporządzony na podstawie zdjęć wykonanych z drona (autor: I. Pieńkoś).

11. Uwagi

Pierwsza informacja w źródłach pisanych o miejscowości pochodzi z 1331. r. (SHGWKS 1989, II/2, 193 i n.), została zapisana w formie: Jadownicz, Jadowniky. Miejscowość stanowiła własność królewską. W trakcie badań na stanowisku odkryto także kilka fragmentów naczyń prehistorycznych (zapewne wiążących się z epoką brązu lub wczesną epoką żelaza). Według A. Jodłowskiego od strony W i NW grodziska mogła pierwotnie znajdować się jeszcze jedna, trzecia linia wału. Jej pozostałością miałaby być stroma skarpa, wysokości od kilkudziesięciu cm do ponad 1 m. Należy jednak podkreślić, iż podobne skarpy znajdują się w liczbie kilkunastu także na stoku N wzgórza, na którym położone jest grodzisko. Są to ukształtowane w sposób charakterystyczny dla terenów górskich miedze między polami. Istnienie hipotetycznego wału mogą zweryfikować dopiero przyszłe badania archeologiczne. W odległości około 250 m na E od grodziska widoczne jest niewielkie obniżenie terenu (szerokości kilku metrów, głębokości kilkudziesięciu centymetrów), biegnące w poprzek wydłużonego wypłaszczenia szczytowego wzgórza. Na jego terenie, pomiędzy odcinkiem E wału podgrodzia, a owym obniżeniem w trakcie badań powierzchniowych (A. Cetera i J. Okoński) znaleziono fragmenty naczyń wczesnośredniowiecznych. Funkcję tej osady, jak i jej relacje czasowe z grodem, będą mogły wyjaśnić badania archeologiczne.

Jacek Poleski, Agata Sztyber,
Michał Wasilewski, Michał Wojenka

POWIAT GORLICKI

4 BIECZ, „Góra Zamkowa”, gm. Biecz

Numer stanowiska w miejscowości:	2
Numer obszaru AZP:	110–69
Numer stanowiska w obrębie arkusza AZP:	2
Położenie”	49°43’35”N / 21°14’35”E

1. Położenie

Grodzisko położone jest na niewielkim wzgórzu o stromych stokach, położonym na lewym brzegu Ropy (291,4 m n.p.m.). Wysokość względna wzgórza zamkowego wynosi ponad 35 m w stosunku do terasy dennej rzeki (ryc. 58–61, 69, 70). Wzgórze Zamkowe wchodzi w skład płata wysoczyzny Pogórza Ciężkowickiego, oddzielającego w okolicy Biecza Obniżenie Gorlickie od Kotliny Jasielskiej.

2. Opis stanowiska

Powierzchnia owalnego wypłaszczenia szczytowego, a więc zapewne całego grodu, wynosiła około 56×30 m. Od strony południowej i południowo-wschodniej, kilka m poniżej plateau, znajdowało się kolejne wypłaszczenie na stoku wzgórza o szerokości do 10 m. Nie jest jasne, czy było ono integralną częścią wczesnośredniowiecznego założenia obronnego, czy też należy je wiązać z okresem funkcjonowania średniowiecznego zamku. Jeśli również ten fragment wzgórza wchodził pierwotnie w skład grodu wczesnośredniowiecznego, to jego powierzchnia mogła wynosić około 0,4 ha (ryc. 62, 63).

3. Stratygrafia stanowiska

Według A. Kunysza miąższość nawarstwień wczesnośredniowiecznych i średniowiecznych wynosiła do 280 cm. Opracowanie wyników jego badań przez L. Lenarczyka wykazało, iż w wykopach (ar 2 ćw. C, ar 6 ćw. C, wyk. IV) natrafiono na wczesnośredniowieczną warstwę kulturową o miąższości dochodzącej do 1 m. W opisach brak danych o jej wewnętrznym zróżnicowaniu, jednak pojedyncze ryciny profili wskazują na taką możliwość. Na ćw. C ara 2 natrafiono pod warstwą wczesnośredniowieczną na rów o szerokości 1 m. (ob. I) i owalną jamę o długości ponad 1 m, które zalegały pod warstwą wczesnośredniowieczną. Obiekty te także wiązały się z wczesnośredniowieczną fazą zasiedlenia stanowiska (ryc. 64–67). Brak informacji o stratygrafii rozpoznanej w trakcie badań A. Żakiego w opublikowanych notatkach z badań.

4. Konstrukcja wałów

W trakcie dotychczas prowadzonych badań nie udało się rozpoznać konstrukcji wałów grodziska. A. Kunysz w wykopie IV (na krawędzi E stoku wzgórza, ograniczającej dolne plateau założenia obronnego) natrafił na „spalone konstrukcje drewniane”, które wiązał z odkrytymi obok nich fragmentami naczyń kultury łużyckiej. Nie można jednak całkiem wykluczyć, że w tym wypadku materiały łużyckie zalegały na wtórnym złożu, zaś konstrukcje drewniane wiązać należy z okresem funkcjonowania wczesnośredniowiecznego grodu lub średniowiecznego zamku. Usytuowanie tych reliktów zdaje się wskazywać, iż były to pozostałości jakiejś konstrukcji obronnej, a nie budynku mieszkalnego lub gospodarczego. Według relacji naocznego świadka w czasie silnych opadów deszczu w obrywach ziemi na zewnątrz murów zamku pokazywały się duże fragmenty zwęglonego drewna, być może rozwaliska wczesnośredniowiecznego wału.

5. Zabudowa

Brak dokładnych danych, A. Kunysz w trakcie badań ujawnił pod brukiem średniowiecznym wewnątrz murów obwodowych (związanym z okresem funkcjonowania zamku) ślady palenisk, słupków i plecionki, być może pozostałości drewnianej zabudowy wnętrza wczesnośredniowiecznego grodu.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 69 09.03.2020 10:50:37

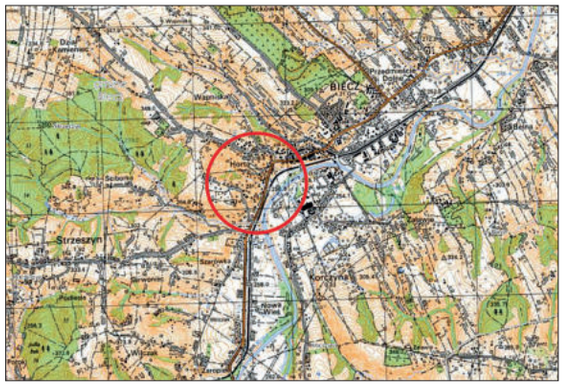

Ryc. 58. Biecz, pow. Gorlice, stan. 2 „Zamkowa Góra"(grodzisko). Położenie stanowiska (fragment mapy 1 : 25 000, według danych Głównego Ośrodka Danych Geodezyjnych i Kartograficznych).

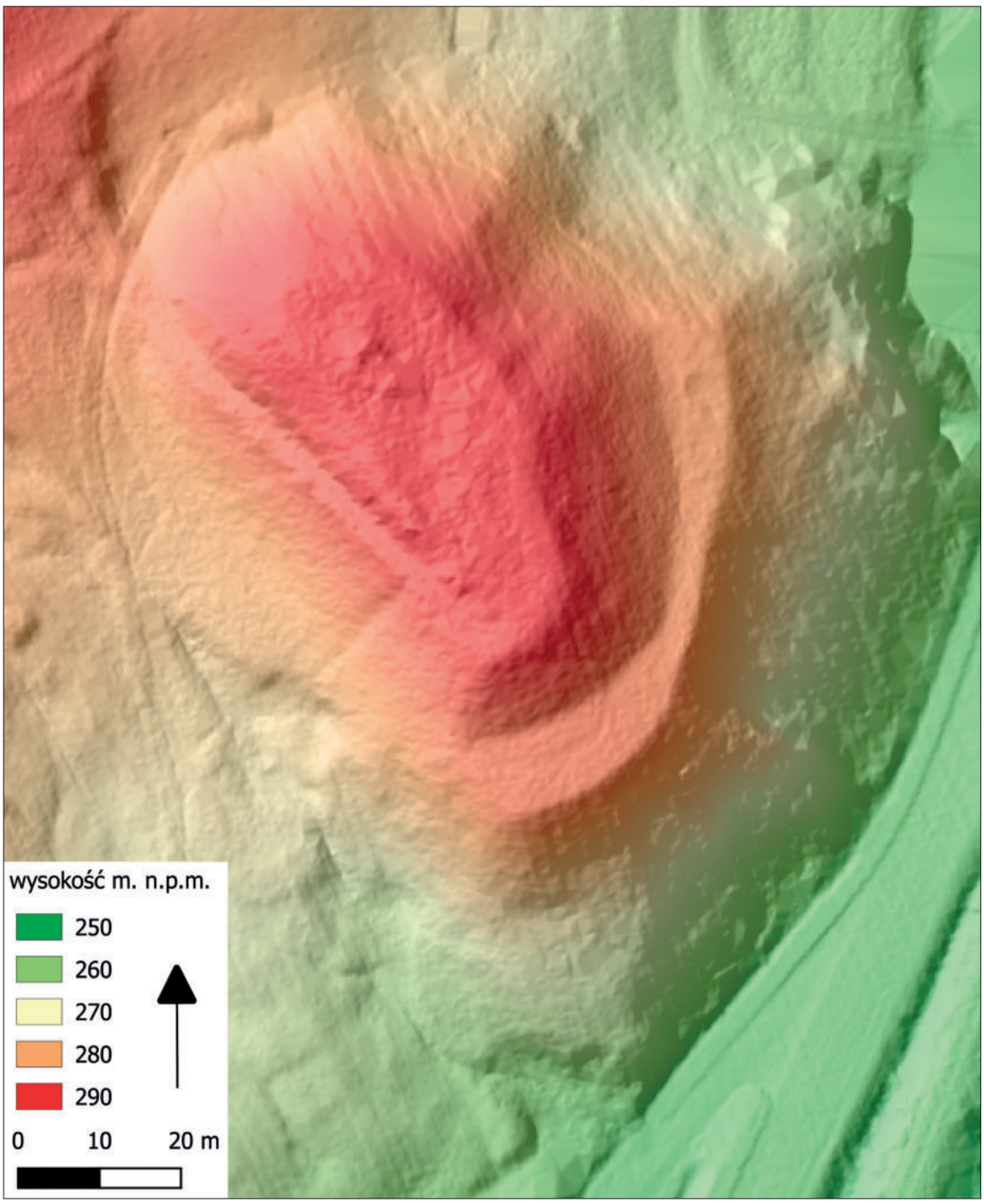

Ryc. 59. Biecz, pow. Gorlice, stan. 2 „Zamkowa Góra"(grodzisko). Numeryczny model terenu (na podstawie materiałów Centralnego Ośrodka Danych Geodezyjnych i Kartograficznych przygotował D. Stefański).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 70 09.03.2020 10:50:46

Ryc. 60. Biecz, pow. Gorlice, stan. 2 „Zamkowa Góra”(grodzisko). Grodzisko na józefińskiej mapie Galicji z lat 1779–1783 (według: „Galicja…” 2013, t. 3, cz. B, sekcja 68).

Ryc. 61. Biecz, pow. Gorlice, stan. 2 „Zamkowa Góra”(grodzisko). Zdjęcie lotnicze grodziska od strony S (według: Google Earth)

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 71 09.03.2020 10:50:47

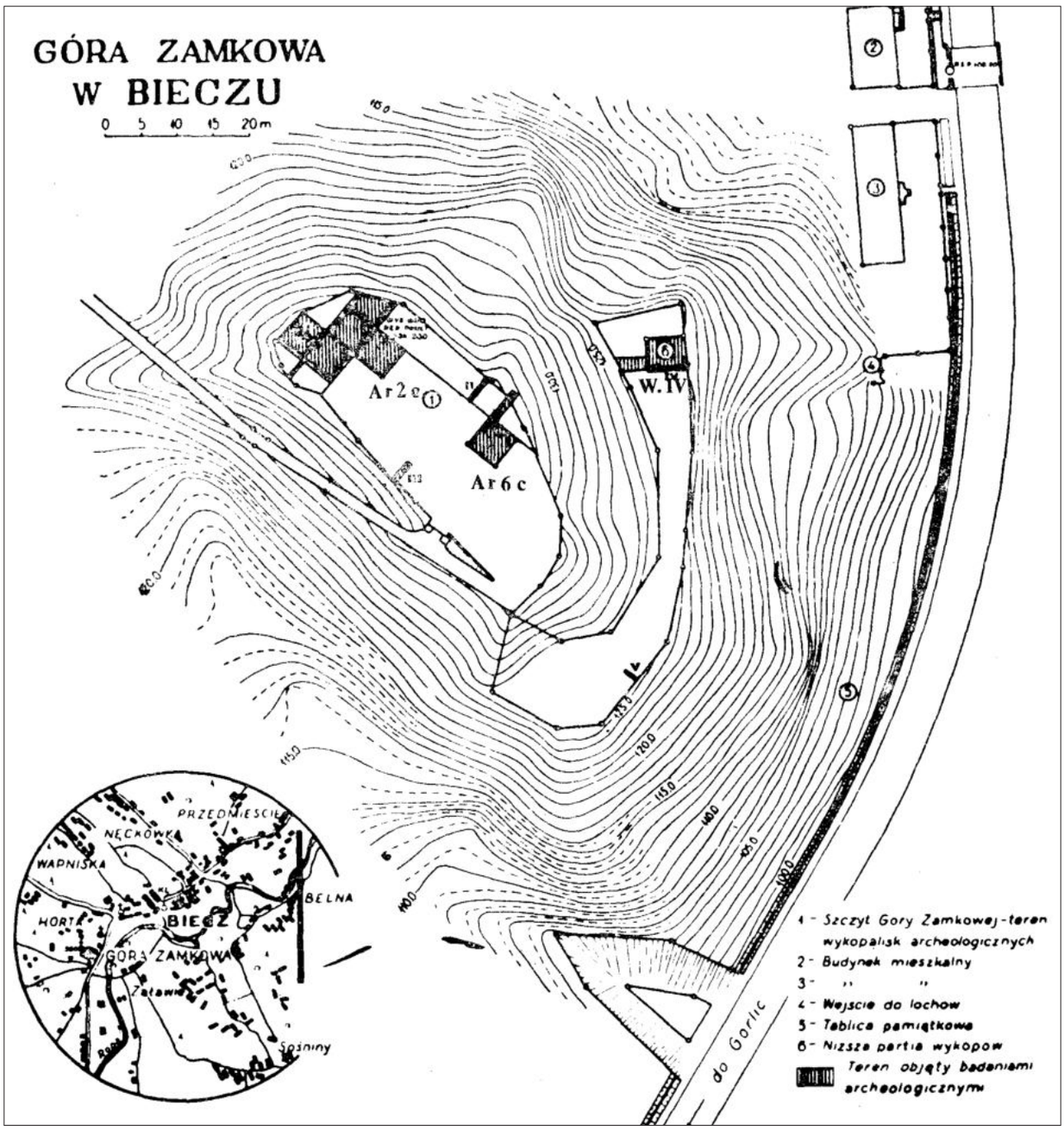

Ryc. 62. Biecz, pow. Gorlice, stan. 2 „Zamkowa Góra"(grodzisko). Plan sytuacyjno-wysokościowy Góry Zamkowej z naniesionymi wykopami archeologicznymi, badania A. Kunysza w 1961. r. (według: Kunysz 1963; tegoż 1968).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 72 09.03.2020 10:50:47

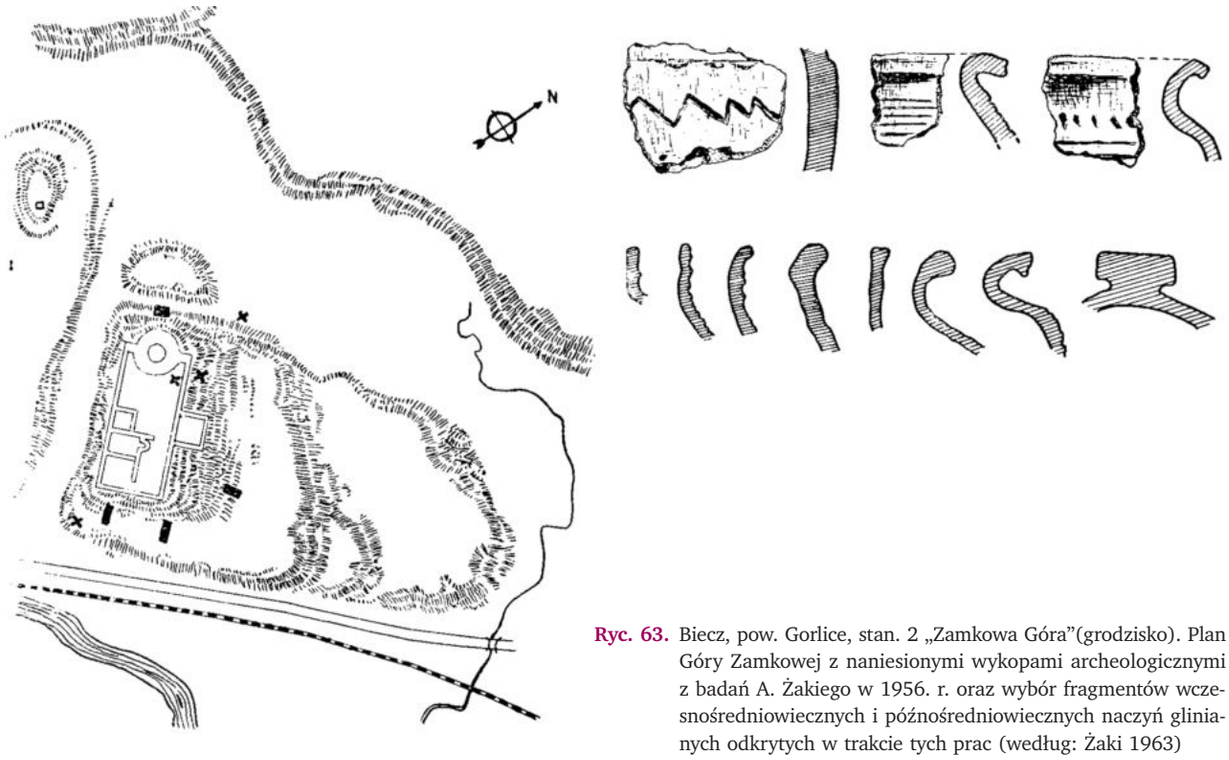

Ryc. 63. Biecz, pow. Gorlice, stan. 2 „Zamkowa Góra”(grodzisko). Plan Góry Zamkowej z naniesionymi wykopami archeologicznymi z badań A. Żakiego w 1956. r. oraz wybór fragmentów wczesnośredniowiecznych i późnośredniowiecznych naczyń glinianych odkrytych w trakcie tych prac (według: Żaki 1963)

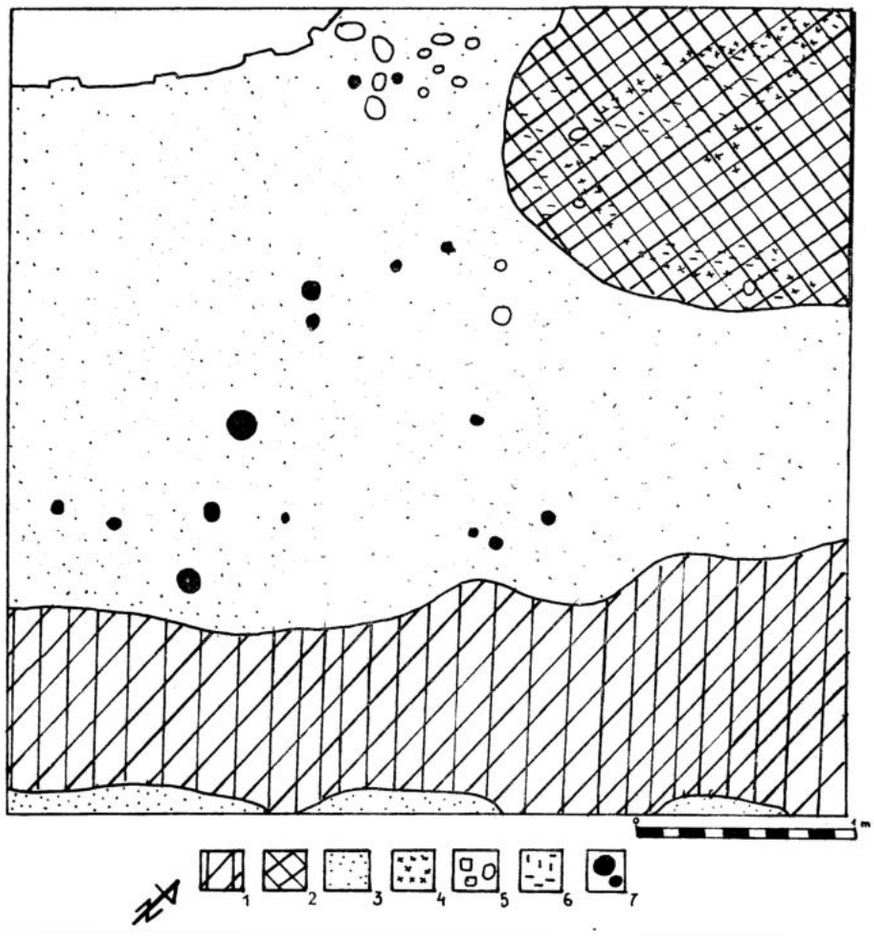

Ryc. 64. Biecz, pow. Gorlice, stan. 2 „Zamkowa Góra”(grodzisko). Ar 2 ćwiartka C, rzut wykopu na głębokości 270 cm (badania A. Kunysza w 1961. r.). 1 – obiekt I, II – obiekt II, 3 – calec, 4 – węgiel drzewny, 5 – kamienie, 6 – glina, 7 – ślady słupów (według: Lenarczyk 1984).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 73 09.03.2020 10:50:47

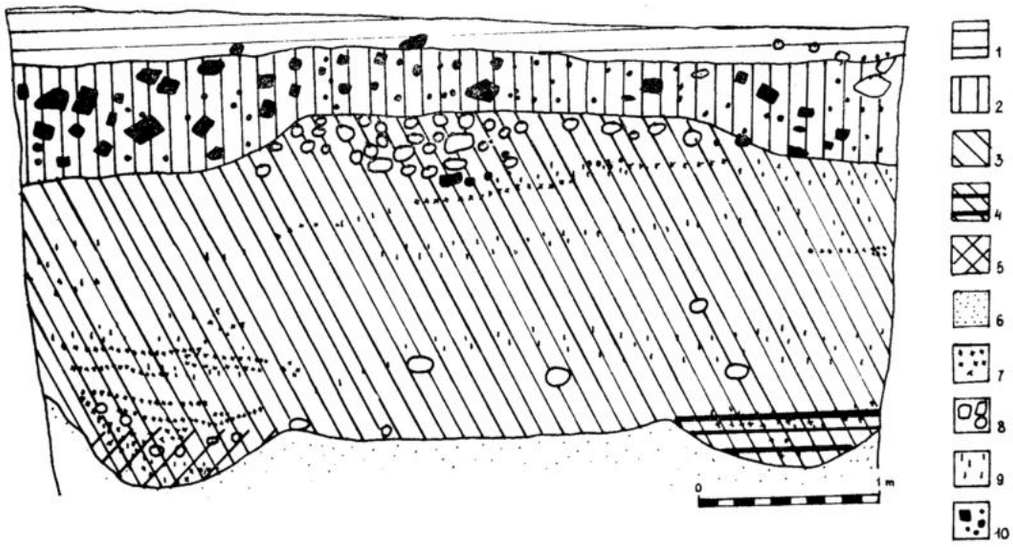

Ryc. 65. Biecz, pow. Gorlice, stan. 2 „Zamkowa Góra"(grodzisko). Ar. 2 ćwiartka C, profil północny ściany wykopu (badania A. Kunysza z 1961. r.). 1 – warstwa I, 2 – warstwa II, 3 – warstwa III, 4 – obiekt I, 5 – obiekt II, 6 – 6 – calec, 7 – węgiel drzewny, 8 – kamienie, 9 – glina, 10 – gruz (według: Lenarczyk 1984).

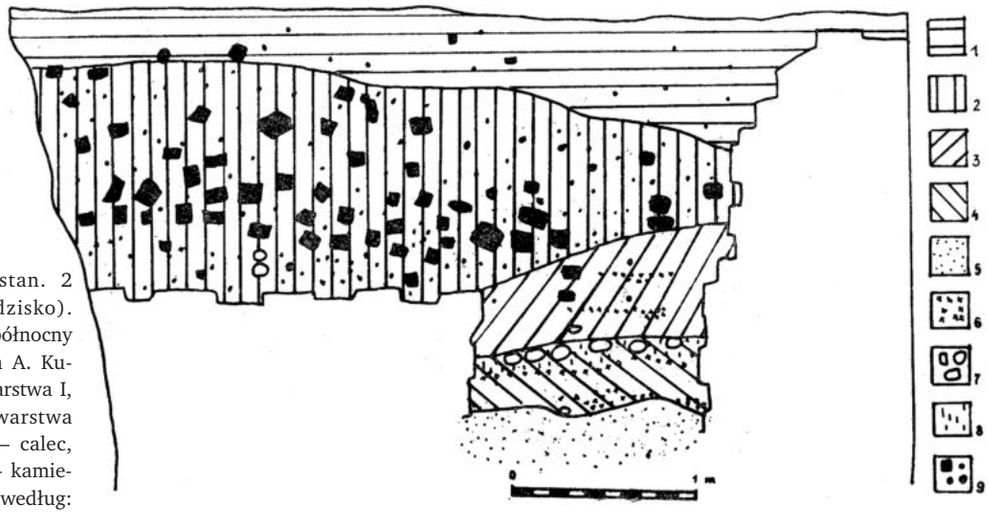

Ryc. 66. Biecz, pow. Gorlice, stan. 2 „Zamkowa Góra"(grodzisko). Ar 6 ćwiartka C, profil północny ściany wykopu (badania A. Kunysza z 1961. r.). 1 – warstwa I, 2 – warstwa II, 3 – warstwa III, 4 – warstwa IV, 5 – calec, 6 – węgiel drzewny, 7 – kamienie, 8 – glina, 9 – gruz (według: Lenarczyk 1984).

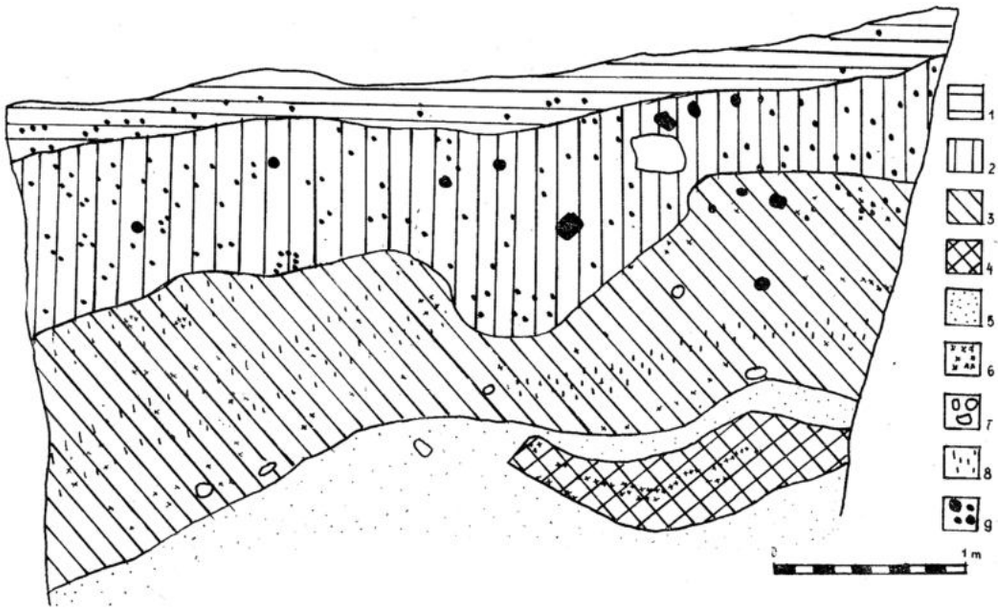

Ryc. 67. Biecz, pow. Gorlice, stan. 2 „Zamkowa Góra"(grodzisko). Wykop IV, profil południowej ściany wykopu (badania A. Kunysza z 1961. r.). 1 – warstwa I, 2 – warstwa II, 3 – warstwa III, 4 – obiekt I, 5 – calec, 6 – węgiel drzewny, 7 – kamienie, 8 – glina, 9 m – gruz (według: Lenarczyk 1984).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 74 09.03.2020 10:50:48

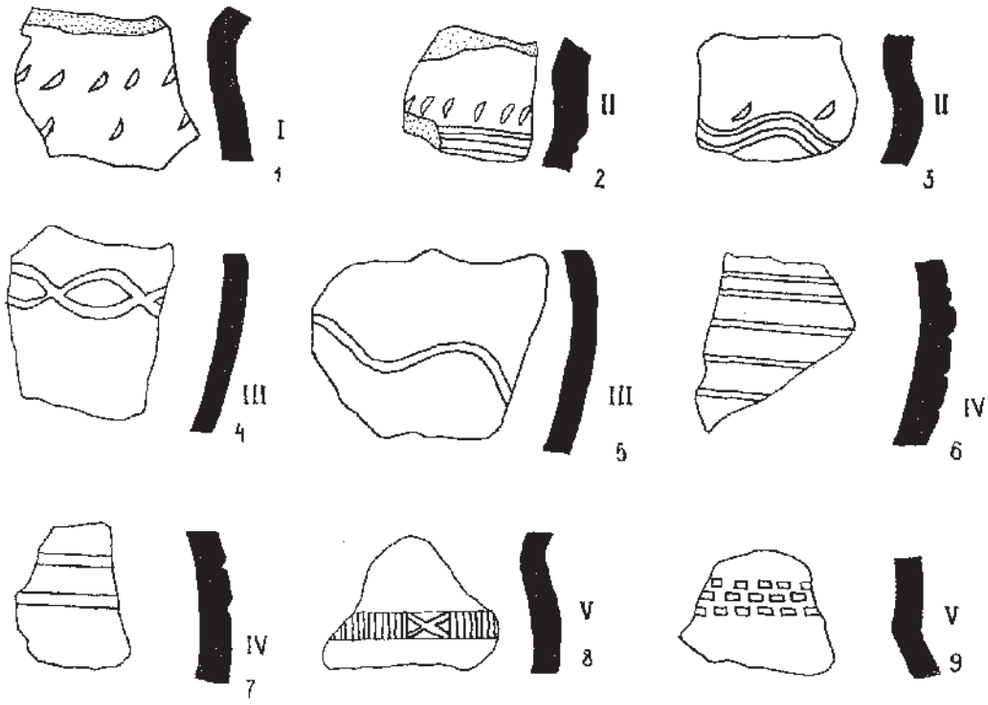

Ryc. 68. Biecz, pow. Gorlice, stan. 2 „Zamkowa Góra”(grodzisko). Typy ornamentów na ceramice wczesno- i późnośredniowiecznej (naczynia pozyskane w trakcie badań A. Kunysza z 1961. r.). Według: Lenarczyk 1984.

Ryc. 69. Biecz, pow. Gorlice, stan. 2 „Zamkowa Góra” (grodzisko). „Widok miasta Biecza” (mal. E.W. Kainko, 1843. r.), z lewej strony widoczna Góra Zamkowa.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 75 09.03.2020 10:50:48

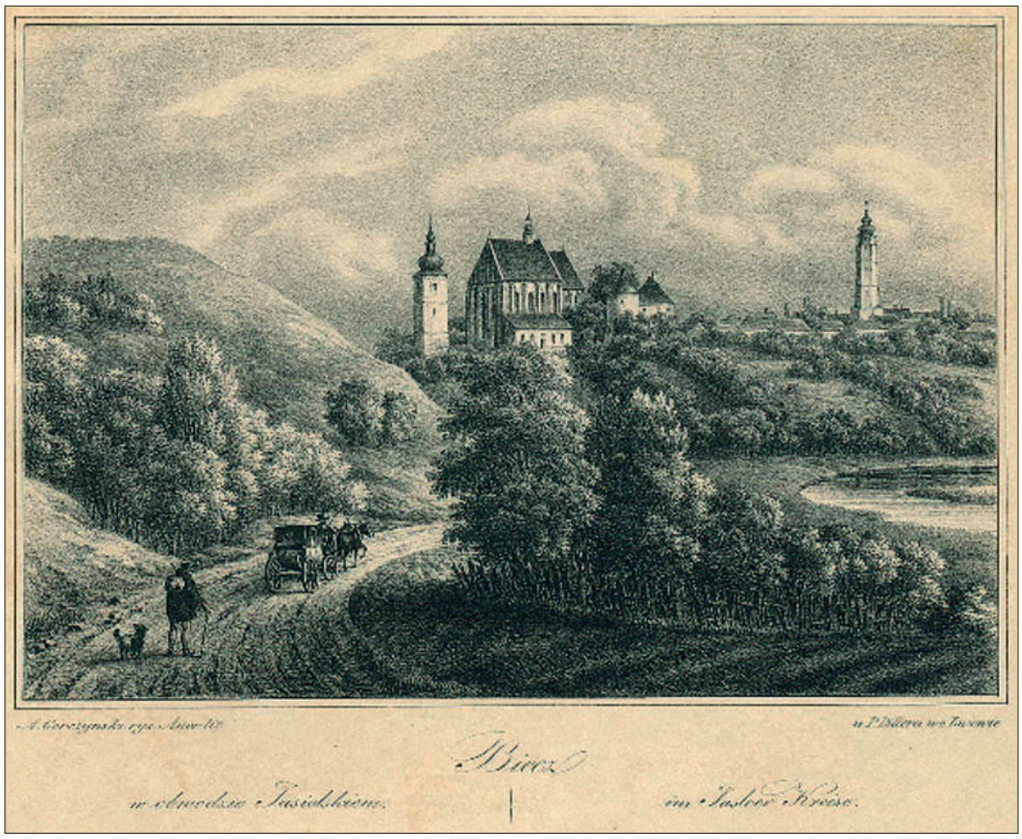

Ryc. 70. Biecz, pow. Gorlice, stan. 2 „Zamkowa Góra"(grodzisko). Biecz na litografii K. Auera (według rysunku A. Gorczyńskiego), z lewej strony widoczna Góra Zamkowa. Według: Auer 1837–1838.

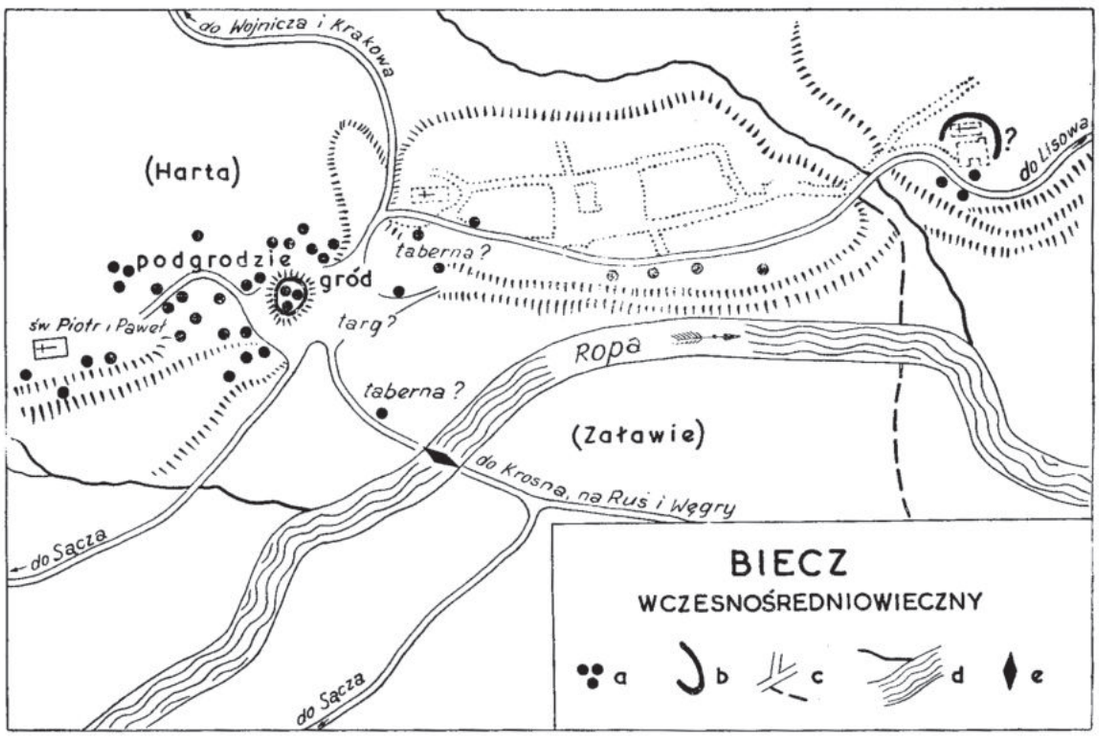

Ryc. 71. Biecz, pow. Gorlice, stan. 2 „Zamkowa Góra"(grodzisko). Szkic rekonstrukcyjny topografii wczesnośredniowiecznego Biecza według A. Żakiego (wariant Ic). Domniemane: a – skupiska domostw, b – wały obronne, c – ważniejsze drogi i ścieżki, d – sieć rzeczna, e – główna przeprawa przez Ropę (według: Żaki 1963).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 76 09.03.2020 10:50:49

6. Inwentarz

W trakcie badań odkryto kilkaset fragmentów glinianych naczyń wczesnośredniowiecznych, datowanych ogólnie na okres XI–XIII w. (ryc. 63, 68), a także przęślik z łupku owruckiego i brązową monetę bizantyńską Aleksego Komnena.

7. Chronologia

XI?, XII–XIII w. datowanie stanowiska zostało wypracowane w oparciu o analizę porównawczą odkrytych w trakcie badań wykopaliskowych fragmentów wczesnośredniowiecznych naczyń glinianych. Jest to określenie ram chronologicznych odkrytej w trakcie wykopalisk ceramiki naczyniowej, nie jest to natomiast datowanie nierozpoznanych dotychczas wałów wczesnośredniowiecznego grodu.

8. Badania

Sondażowe badania wykopaliskowe na terenie Wzgórza zamkowego prowadziły dwie ekipy: w 1956 r. pod kierunkiem A. Żakiego i w 1961. r. zespół pod kierunkiem A. Kunysza. W trakcie badań A. Żakiego założono w różnych miejscach Wzgórza Zamkowego 7 niewielkich wykopów sondażowych (ryc. 63), natomiast podczas wykopalisk A. Kunysza założono większy wykop w północnej części i nieco mniejszy w środkowej części wypłaszczenia szczytowego wzgórza, tudzież większy wykop na terenie niżej położonego „tarasu” od strony wschodniej, a oprócz tego jeszcze 3 wąskoprzestrzenne rowy sondażowe (2 na wypłaszczeniu szczytowym wzgórza i 1 w południowej partii niższego „tarasu” (ryc. 62).

9. Zbiory

Dokumentacja z badań A. Kunysza znajduje się w Muzeum Okręgowym w Rzeszowie, natomiast zabytki z tych wykopalisk przechowywane są w Muzeum Regionalnym w Bieczu. Miejsce przechowywania dokumentacji i zabytków z badań prowadzonych przez A. Żakiego jest nieznane.

10. Literatura

Żaki 1963, Kunysz 1963C; tegoż 1968A, 41–43; Lenarczyk 1984; Poleski 2004B, .

11. Uwagi

Pierwsza informacja o Bieczu w źródłach pisanych pochodzi z 1184. r. (SHGWKS 1980, I/1, 72 i n.), Biecz stanowił własność książęcą. Na przełomie XIII i XIV w. na miejscu grodu został wzniesiony murowany zamek królewski. Kasztelan biecki występuje w źródłach pisanych po raz pierwszy w 1243 r. W trakcie badań (prowadzonych przez A. Żakiego, później przez A. Kunysza) odkryto obok licznych fragmentów naczyń glinianych również przęślik z różowego łupku owruckiego i brązową monetę bizantyńską Aleksego Komnena (1081–1118 r.). Przy okazji studiów nad osadnictwem wczesnośredniowiecznym na terenie Biecza A. Żaki przedstawił hipotetyczną mapę rozlokowania głównych elementów krajobrazu osadniczego wokół wczesnośredniowiecznego grodu kasztelańskiego (ryc. 71).

Jacek Poleski

POWIAT MYŚLENICKI

5 POZNACHOWICE GÓRNE, „Grodziska”, gm. Raciechnowice

Numer stanowiska w miejscowości:	1
Numer obszaru AZP:	107-58
Numer stanowiska w obrębie arkusza AZP:	7
Położenie:	49°49’1”N / 20°8’41”E

1. Położenie

Grodzisko na górze „Grodzisko”w Poznachowicach Górnych położone jest na wschód od wsi, na jednym ze szczytów Beskidu Wyspowego, należącym do Pasma Cietnia. Grodzisko położone jest na wyniesieniu oddzielającym doliny Stradomki (na wschodzie) i Krzyworzeki (na zachodzie). Wzgórza tego pasma ukształtowane są w obrębie płaszczowiny śląskiej (jednej z formacji fliszu), składającej się głownie z piaskowców i łupków. Pokryte są lasem dolnoreglowym (ryc. 72–75).

2. Opis stanowiska

Założenie obronne położone jest na szczycie góry „Grodzisko” (617,9 m n.p.m.) w paśmie Cietnia. Wyniesione jest ono prawie 300 m ponad poziom doliny Stradomki (od strony wschodniej) i Krzyworzeki (od strony zachodniej). Zbocza wzgórza są strome, jedynie od strony południowo-wschodniej do szczytu wzgórza, na którym położony jest obiekt, przylega bardzo wąski grzbiet, łączący się z następną wyniosłością. Grodzisko jest założeniem dwuczłonowym (ryc. 76–77). Główny człon grodziska zajmuje wypłaszczenie szczytowe wzgórza i górne partie stoków. Jego obszar otoczony jest pojedynczą linią wału na planie owalu, a właściwie wrzeciona, którego „ostrze” skierowane jest ku południowemu wchodowi (w kierunku wąskiego garbu). Jego wymiary wynoszą 120×80 m. Wał otaczający tę część grodziska zachował się do wysokości 2 m (od strony wewnętrznej), jego szerokość u podstawy wynosi 10 m. W części północnej wału i przy narożniku południowo-zachodnim widoczne są wyraźne przerwy, być może któraś z nich to pozostałość pierwotnej bramy. W obrębie głównego członu grodziska wyraźnie wyodrębnia się mniejsze wypłaszczenie szczytowe, którego kształt zbliżony jest do owalu o wymiarach 40×30 m. Przekrój przy południowej krawędzi plateau ujawnił ślady jakiejś spalonej konstrukcji drewniano-ziemnej (być może była to pozostałość kolejnego, „wewnętrznego” wału, otaczającego najwyższą część grodu). Od strony północno-zachodniej do głównego członu grodziska przylega podgrodzie na planie regularnego czworoboku o wymiarach 122×55 m, otoczone pojedynczą linią wału. Wał ten ma wysokość 1,5–2 m, jego szerokość dochodzi do 3 m. W środkowej partii północno-wschodniego odcinka wału znajduje się „furtka” – pierwotne wejście na teren podgrodzia (natrafiono także na nikłe ślady podobnej „furtki” w przeciwległej partii muru podgrodzia). W odległości 12 m od północno-wschodniego narożnika wału głównego członu grodziska, na wąskim grzbiecie górskim, ulokowany jest poprzecznie do linii garbu podkowiasty wał. Kolejny podkowiasty odcinek wału znajduje się na tym samym grzbiecie, w odległości 55 m od poprzedniego. Szerokość obu wałów wynosi 3 m, wysokość do 1 m. Powierzchnia całości założenia wynosi nieco ponad 1,9 ha, zaś głównego członu wraz z wałami około 1,3 ha.

3. Stratygrafia stanowiska

Przekroje przez wał głównego członu grodziska, domniemany wał małego plateau w centralnej partii głównego członu grodziska, wał podgrodzia i pierwszy wał na grzbiecie na przedpolu SE głównego członu grodziska wykazały, iż są to konstrukcje jednofazowe, których funkcjonowanie zakończył pożar. Brak przesłanek, które pozwoliłyby określić relacje czasowe między poszczególnymi liniami umocnień. Badania majdanu głównego członu grodziska, jak i w obrębie podgrodzia wykazały, iż nikłej grubości warstwa kulturowa zakumulowała się jedynie w rejonach wewnętrznej podstawy poszczególnych linii wału.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 81 09.03.2020 10:50:50

Ryc. 72. Poznachowice Górne, pow. Myślenice, stan. 1 „Grodzisko" (grodzisko). Położenie stanowiska (fragment mapy 1:25 000, według danych Głównego Ośrodka Danych Geodezyjnych i Kartograficznych).

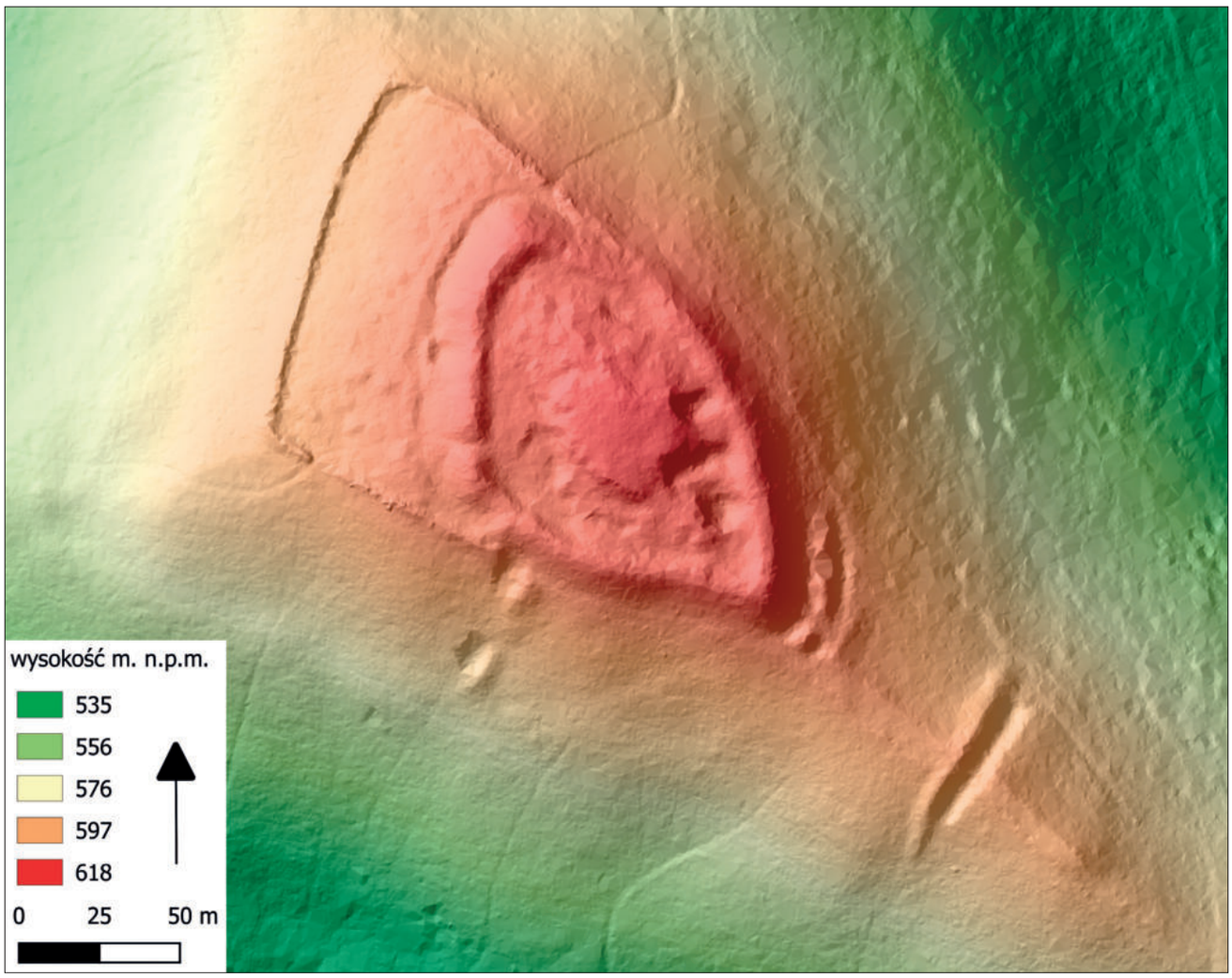

Ryc. 73. Poznachowice Górne, pow. Myślenice, stan. 1 „Grodzisko" (grodzisko). Numeryczny model terenu (na podstawie materiałów Centralnego Ośrodka Danych Geodezyjnych i Kartograficznych przygotował D. Stefański).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 82 09.03.2020 10:50:59

Ryc. 74. Poznachowice Górne, pow. Myślenice, stan. 1 „Grodzisko” (grodzisko). Grodzisko na józefińskiej mapie Galicji z lat 1779–1783 (według: „Galicja…” 2013, t. 2, cz. B, sekcja 33).

Ryc. 75. Poznachowice Górne, pow. Myślenice, stan. 1 „Grodzisko” (grodzisko). Zdjęcie lotnicze grodziska od strony S–E (fot. J. Poleski).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 83 09.03.2020 10:50:59

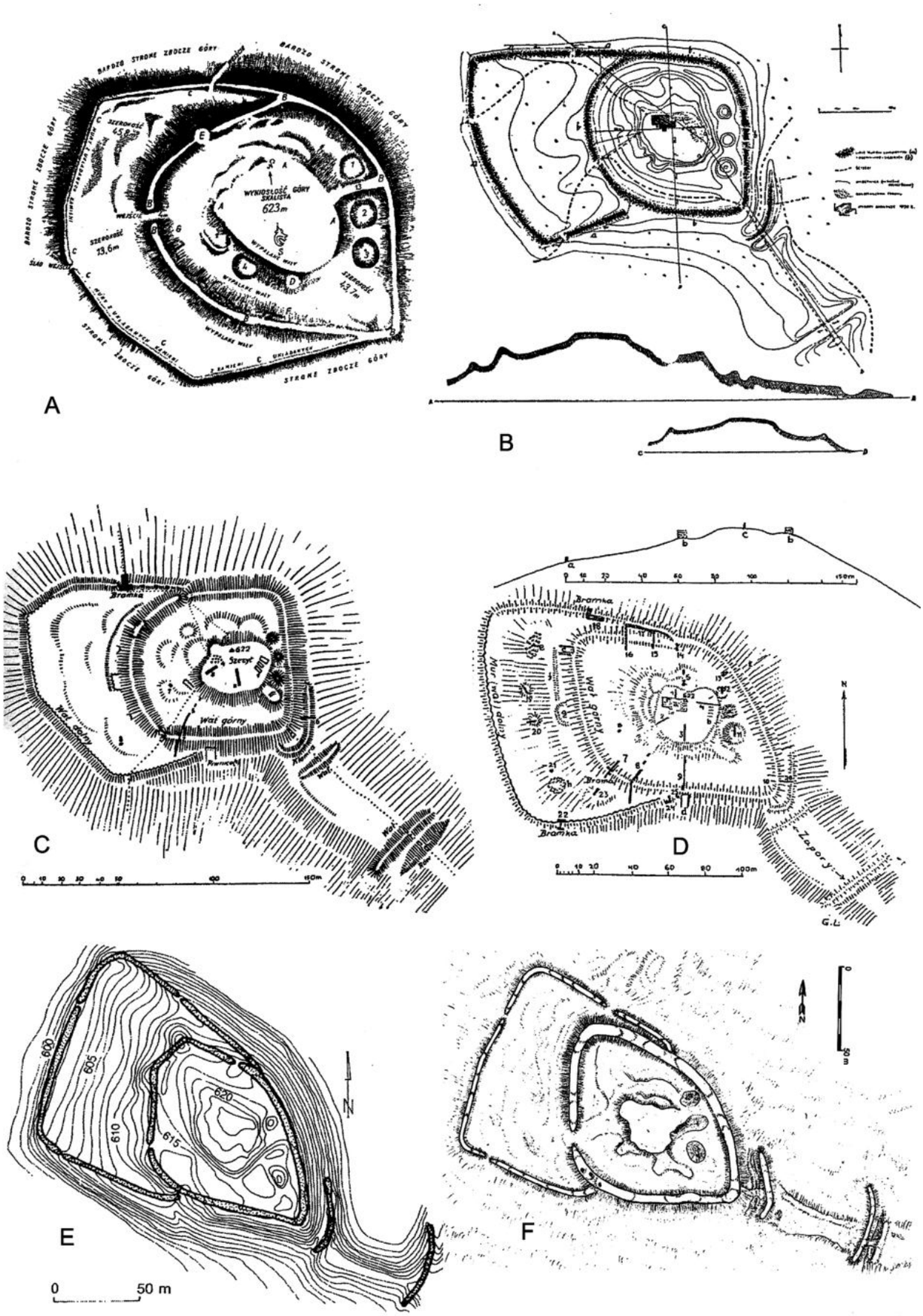

Ryc. 76. Poznachowice Górne, pow. Myślenice, stan. 1 „Grodzisko" (grodzisko). Plan grodziska według: a – W. Demetrykiewicza i M. Wawrzenieckiego, b – A. Żakiego, c, d – G. Leńczyka, e – A. Jodłowskiego, f – G. Mądrzyckiego (według: Jodłowski 1968; Leńczyk 1957, Marszałek 1993; Mądrzycki 2008; Żaki 1957).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 84 09.03.2020 10:50:59

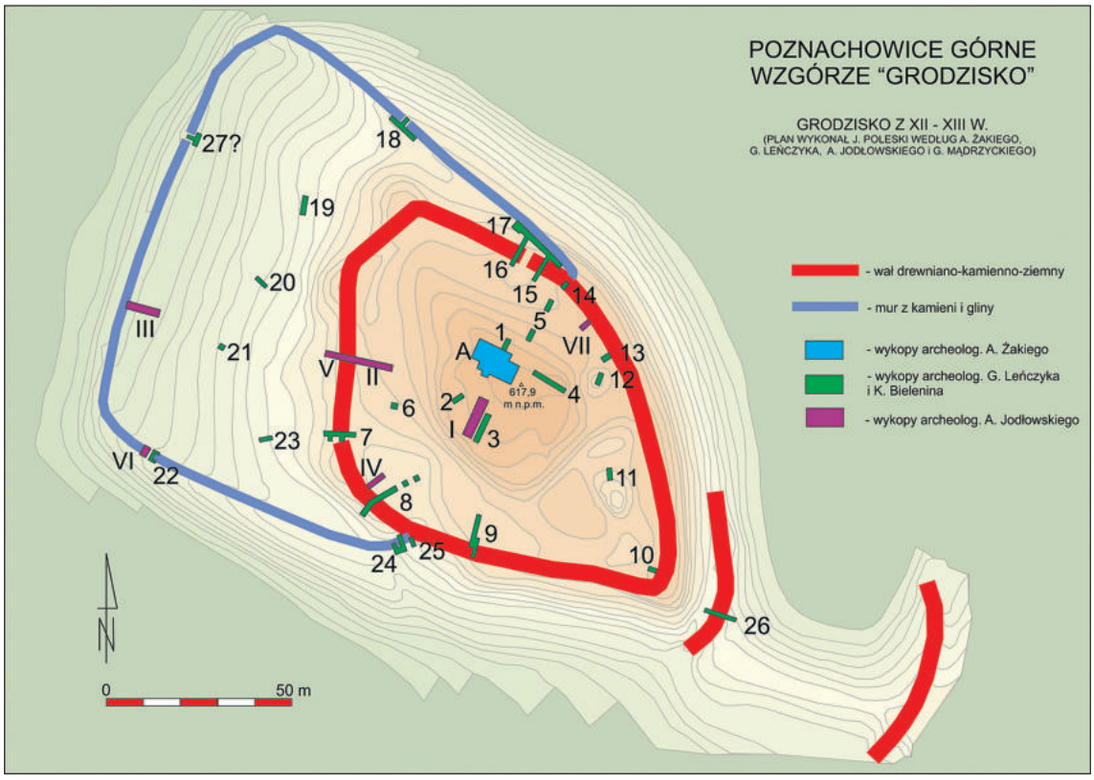

Ryc. 77. Poznachowice Górne, pow. Myślenice, stan. 1 „Grodzisko” (grodzisko). Plan grodziska z naniesionymi wykopami archeologicznymi (na podrysie geodezyjnym według: Jodłowski 1968A, rys. J. Poleski).

4. Konstrukcja wałów

Przy krawędzi południowej najwyższej partii plateau w obrębie głównego członu grodziska A. Jodłowski natrafił na warstwę węgli drzewnych, ziemi i kamieni grubości 10 cm, którą uznał za pozostałość jakiejś spalonej konstrukcji (ryc. 78:A). Nie wiadomo, czy są to pozostałości domniemanej wewnętrznej linii umocnień w obrębie głównego członu grodziska (problem ten mogą wyjaśnić dopiero przyszłe badania w rejonie domniemanego przebiegu owego wału). Konstrukcja wału głównego członu grodziska nie została dostatecznie dokładnie rozpoznana. G. Leńczyk w przekopie w pobliżu narożnika SW rozpoznał tam pozostałości trzech zwęglonych ścian, biegnących wzdłuż korpusu wału, ułożonych z poziomych belek (ryc. 78:B i C). Wspomniany autor nie precyzuje, czy był to rodzaj konstrukcji skrzyniowej, czy też rodzaj wewnętrznego wzmocnienia korpusu wału, zbudowanego z gliny i dużej ilości kamieni. Z kolei przekrój tej samej linii wału, w jego W części, pozwolił A. Jodłowskiemu na uchwycenie w profilu dwóch pionowo wkopanych w podłoże słupów, odległych od siebie o 7,2 m (odległość ta wyznaczała pierwotną szerokość opisywanego wału). Słupy te zapewne pierwotnie podtrzymywały pionowe, drewniane ściany zewnętrzną i wewnętrzną wału, zapewne skrzyniowego (ryc. 79:C). Ściany te tworzyły, jak się wydaje, poziomo, jedna nad drugą ułożone belki (zachowała się najniższa belka ściany wewnętrznej). Wypełnisko wału tworzyła glina i bardzo duża ilość kamieni. Wewnątrz wypełniska natrafiono na pozostałości spalonych belek, zapewne elementów pierwotnie stabilizujących wypełnisko wału (typ wału WIVC1). Zachowana wysokość wału sięgała w badanych miejscach do 2,4 m, w okresie funkcjonowania wynosiła co najmniej 4 m. W kilku innych przekopach przez wał głównego członu grodziska G. Leńczyk i A. Jodłowski natrafili na bardzo wyraźne ślady jego pożaru (ryc. 79:A, B; 80:A, B).

Pierwszy wał „zaporowy” (wykop 26) na grzbiecie wzgórza od strony SE głównego członu grodziska, miał konstrukcję drewniano-ziemną (G. Leńczyk przypuszczał, iż wewnętrzna ściana tego była „w rodzaju płotu”). Wał podgrodzia, badany przez G. Leńczyka i A. Jodłowskiego, zbudowany był głównie z kamieni. Od zewnątrz i wewnątrz ściany zbudowane były z ułożonych warstwami, nieobrobionych, ale ściśle do siebie dopasowanych płaskich fragmentów piaskowca. Tworzyły one pionowe lica „muru” (ryc. 80:C). W dolnej partii według G. Leńczyka kamienie wiązane były zaprawą wapienną, w wyższych – G. Leńczyk i A. Jodłowski zgodnie stwierdzają wiązanie kamieni gliną. Wypełnisko „muru” między ścianami zewnętrzną i wewnętrzną tworzył rumosz skalny i glina. szerokość „muru” wynosiła 1,8 m.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 85 09.03.2020 10:51:00

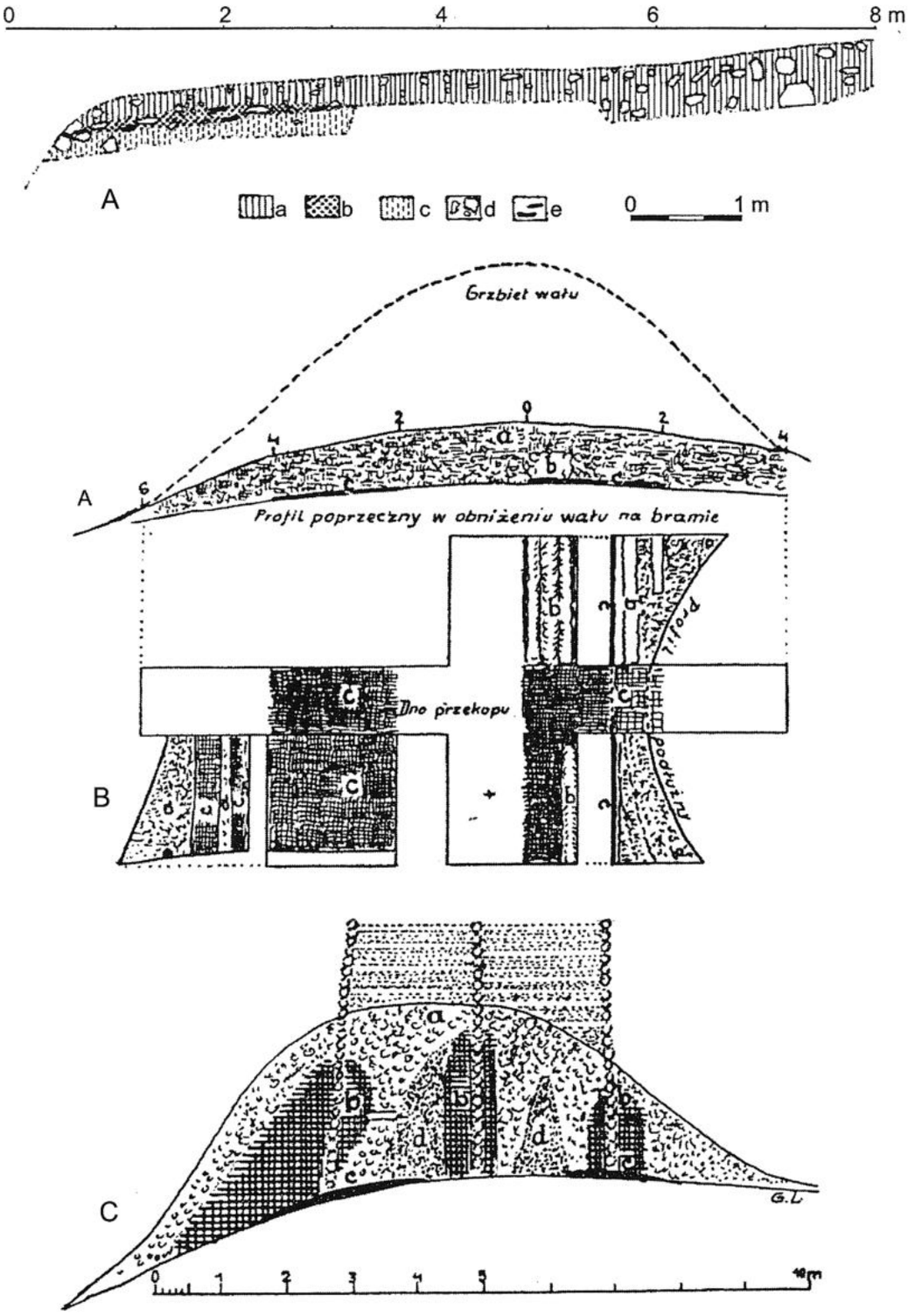

Ryc. 78. Poznachowice Górne, pow. Myślenice, stan. 1 „Grodzisko" (grodzisko).
A – Profil zachodni wykopu I na majdanie głównego członu grodziska, badania A. Jodłowskiego. a – humus, b – czarna ziemia z węgielkami drzewnymi i fragmentami naczyń wczesnośredniowiecznych, c – żółta glina (calec), d – kamienie, e – węgle drzewne (według: Jodłowski 1984).
B – profil i rzut poziomy wykopu „na bramie" w wale głównego członu grodziska, badania G. Leńczyka (wyk. 7). a – przepalona warstwa wypełniska wału, b – ślady belek w postaci przepalonych kamieni i ziemi, c – „pasy" miału węglowego na stropie calca (według: Leńczyk 1962).
C – profil wykopu 8 i rekonstrukcja wału głównego członu grodziska, badania G. Leńczyka. a – wypalone wypełnisko wału, b – zwały luźnych, przepalonych kamieni, c – miał węglowy z fragmentami naczyń glinianych kultury łużyckiej i kośćmi zwierzęcymi, d – ziemia, popiół i węgielki drzewne „rozdzielające luźne kamienie" (według: Leńczyk 1957; tegoż 1962).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 86 09.03.2020 10:51:00

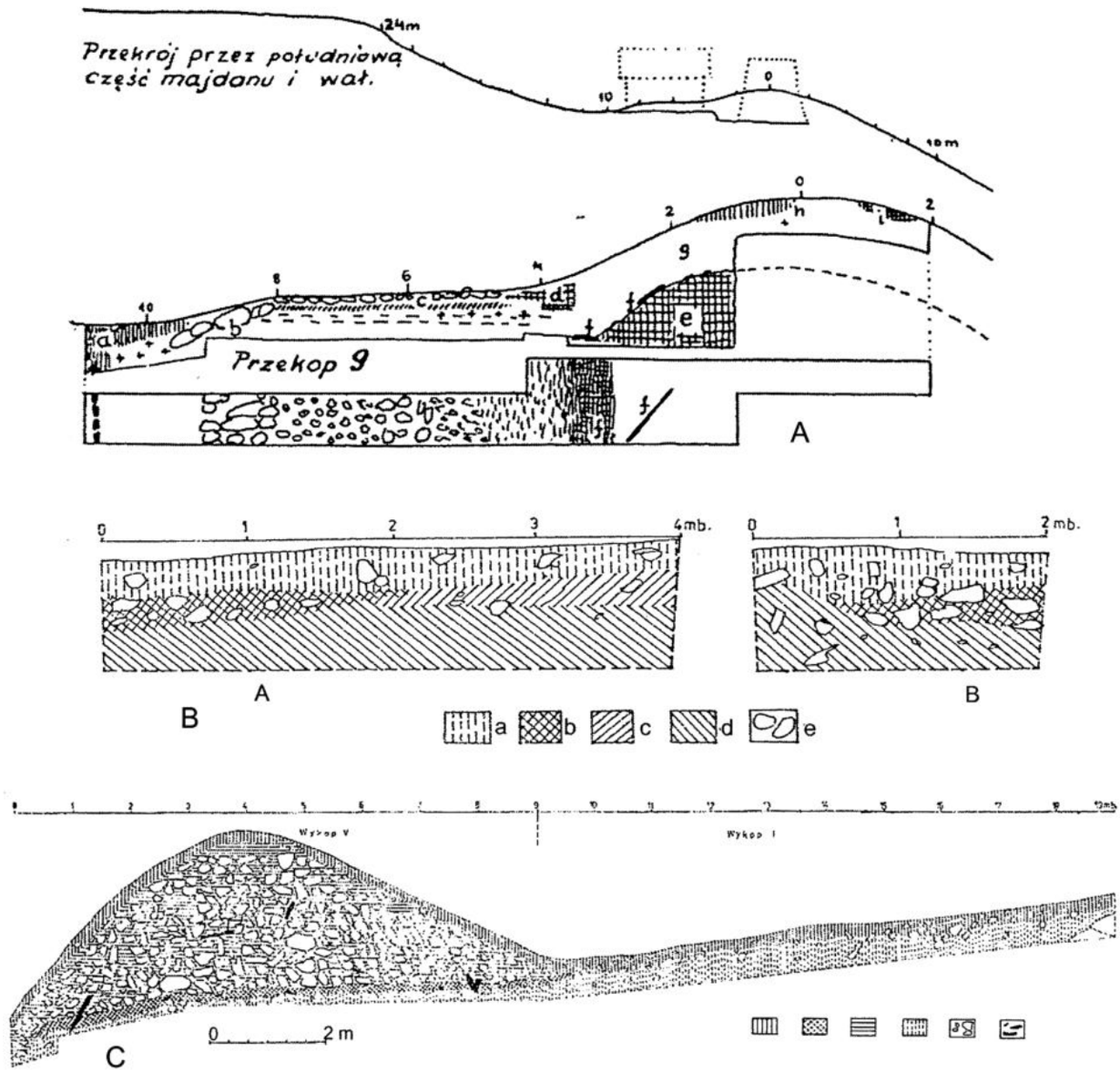

Ryc. 79. Poznachowice Górne, pow. Myślenice, stan. 1 „Grodzisko” (grodzisko).
A – Profil i rzut poziomy wykopu 9 przy wewnętrznym stoku południowego odcinka wał€ głównego członu grodziska, badania G. Leńczyka. a – rowek z ceramiką wczesnośredniowieczną, b – „podmurówka” kamienna, c – „wyściółka” kamienna, d – wypalona ziemia, e – wypalony rdzeń wału, f – węgle drzewne leżące przed wałem i na wale, g – nasyp, h – próchnica, i – wypalona ziemia (według: Leńczyk 1962).
B – Profil wschodni (A) i północny (B) wykopu VII, po wewnętrznej stronie północnego odcinka wału głównego członu grodziska, badania A. Jodłowskiego. a – humus, b – czarna ziemia z węgielkami drzewnymi i fragmentami naczyń wczesnośredniowiecznych, c – brązowo-żółta ziemia z fragmentami naczyń wczesnośredniowiecznych, d – żółta glina (calec), e – kamienie (według: Jodłowski 1984).
C – profil północny wykopów II i V przez wschodni odcinek wału głównego członu grodziska, badania A. Jodłowskiego. a – humus, b – czarna ziemia z węgielkami drzewnymi i fragmentami naczyń wczesnośredniowiecznych, c – przepalona glina koloru ceglastego z dużą ilością kamieni, d – żółta glina (calec), e – kamienie, f – węgle drzewne (według: Jodłowski 1984).

W centralnej partii odcinka NE wału podgrodzia istnieje do dziś zachowana w dolnej partii opisanego powyżej „muru” regularna furta o szerokości 1,2 m (od strony zewnętrznej jej szerokość wynosi około 1 m, ze względu na celowo uformowane z kamieni „węgary”). Prawie identyczną „furtę” odsłonięto także w SW partii „suchego” muru, otaczającego podgrodzie zachodnie grodziska (ryc. 81–83). Wszystkie opisane wały noszą ślady silnego pożaru (szczególnie wał otaczający główny człon grodziska).

5. Zabudowa

Brak wyraźnych pozostałości.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 87 09.03.2020 10:51:00

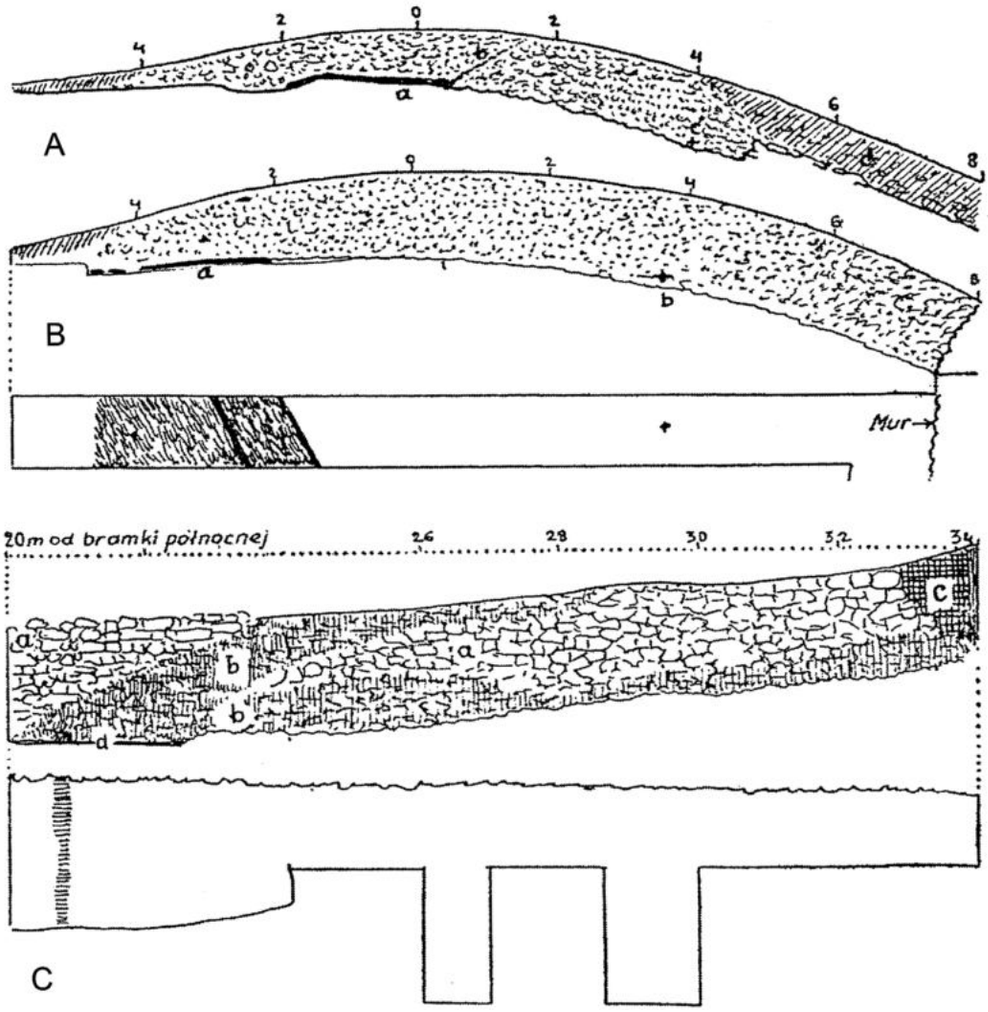

Ryc. 80. Poznachowice Górne, pow. Myślenice, stan. 1 „Grodzisko" (grodzisko).
A – profil wykopu 16 północnego odcinka wału głównego członu grodziska, badania G. Leńczyka. a – warstwa „miału" z węgli drzewnych, b – ścian wypalenia ściany zewnętrznej, c – miejsce odkrycia stopki kielichowatego naczynia kultury łużyckiej (według: Leńczyk 1962).
B – profil i rzut poziomy wykopu 15 na północnym odcinku wału głównego członu grodziska, badania G. Leńczyka. a – warstwa węgli drzewnych, b – miejsce odkrycia fragmentu naczynia grupy tynieckiej lub kultury puchowskiej (według: Leńczyk 1962; tegoż 1967).
C – odsłonięte lico wewnętrzne „suchego" muru podgrodzia i rzut poziomy wykopu 17, badania G. Leńczyka. a – partie muru bez śladów przepalenia, b – dwa „pasy" przepalonych kamieni w murze, c – styk muru z przepalonym wałem głównego członu grodziska, d – warstwa węgli drzewnych u stóp muru (według: Leńczyk 1962; tegoż 1967).

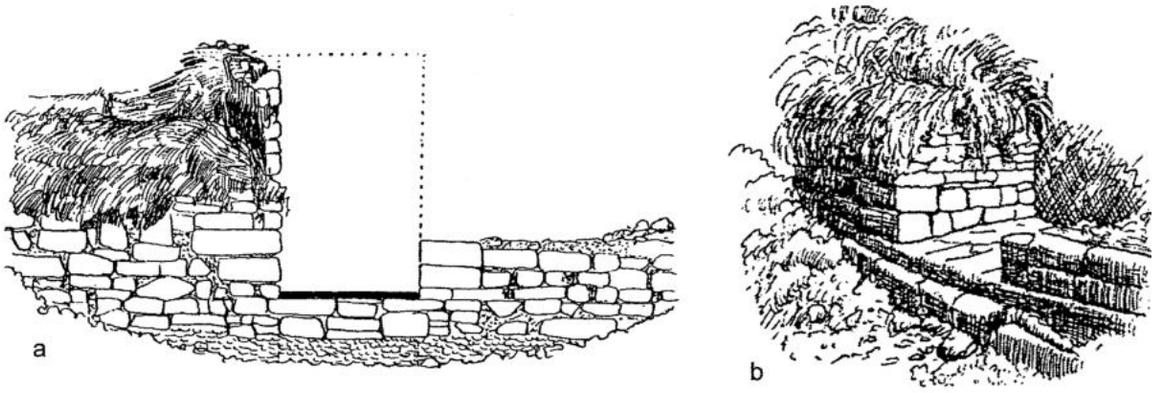

Ryc. 81. Poznachowice Górne, pow. Myślenice, stan. 1 „Grodzisko" (grodzisko). Wykop 18 na terenie podgrodzia, badania G. Leńczyka. Widok od zewnątrz „bramki" w północnym odcinku „suchego" muru od strony północno-wschodniej (a) i północnej (b). Według: Leńczyk 1957; tegoż 1967.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 88 09.03.2020 10:51:01

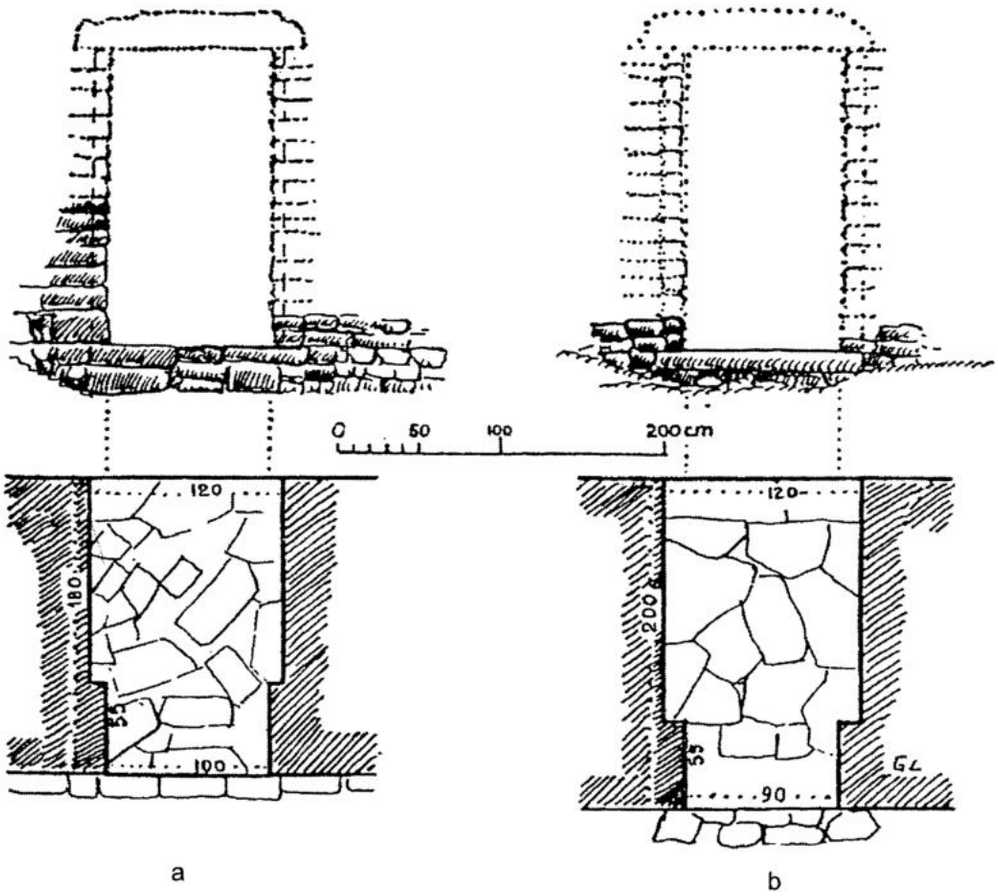

Ryc. 82. Poznachowice Górne, pow. Myślenice, stan. 1 „Grodzisko” (grodzisko). Odsłonięte w trakcie badań G. Leńczyka, zachowane dolne partie „bramek” w „suchym” murze podgrodzia – rzuty pionowe i poziome. a – „bramka” w północnym odcinku „suchego” muru (wykop 18), b – „bramka” w południowym odcinku „suchego” muru (wykop 22). Według: Leńczyk 1957; tegoż 1962; tegoż 1967.

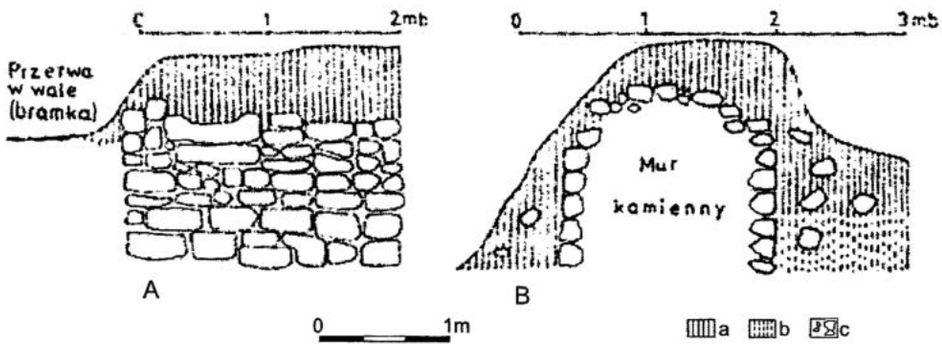

Ryc. 83. Poznachowice Górne, pow. Myślenice, stan. 1 „Grodzisko” (grodzisko). Wykop VI w rejonie „bramki” w południowym odcinku „suchego” muru podgrodzia, badania A. Jodłowskiego. A – fragment lica muru od strony wewnętrznej, B – profil zachodni wykopu. a – humus, b – żółta glina, c – kamienie (według: Jodłowski 1984).

6. Inwentarz

W trakcie kilku kampanii wykopaliskowych pozyskano niewielką lczbę zabytków metalowych (żelaznych i wykonanych z ołowiu), datowanych zarówno na XII–XIV w., jak i na czasy późniejsze (ryc. 84). Odkryto również kilkaset fragmentów naczyń glinianych, datowanych od XII do XIV–XV w. włącznie (ryc. 85–88). Podkreślić należy, iż G. Leńczyk i A. Jodłowski datowali fragmenty średniowiecznych naczyń już od XII w., natomiast A. Żaki konsekwentnie twierdził, iż początki młodszej od prahistorycznych faz zasiedlenia wzgórza „Grodzisko” datować należy około połowy XIII w. Kryteria formalne (typy

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 89 09.03.2020 10:51:01

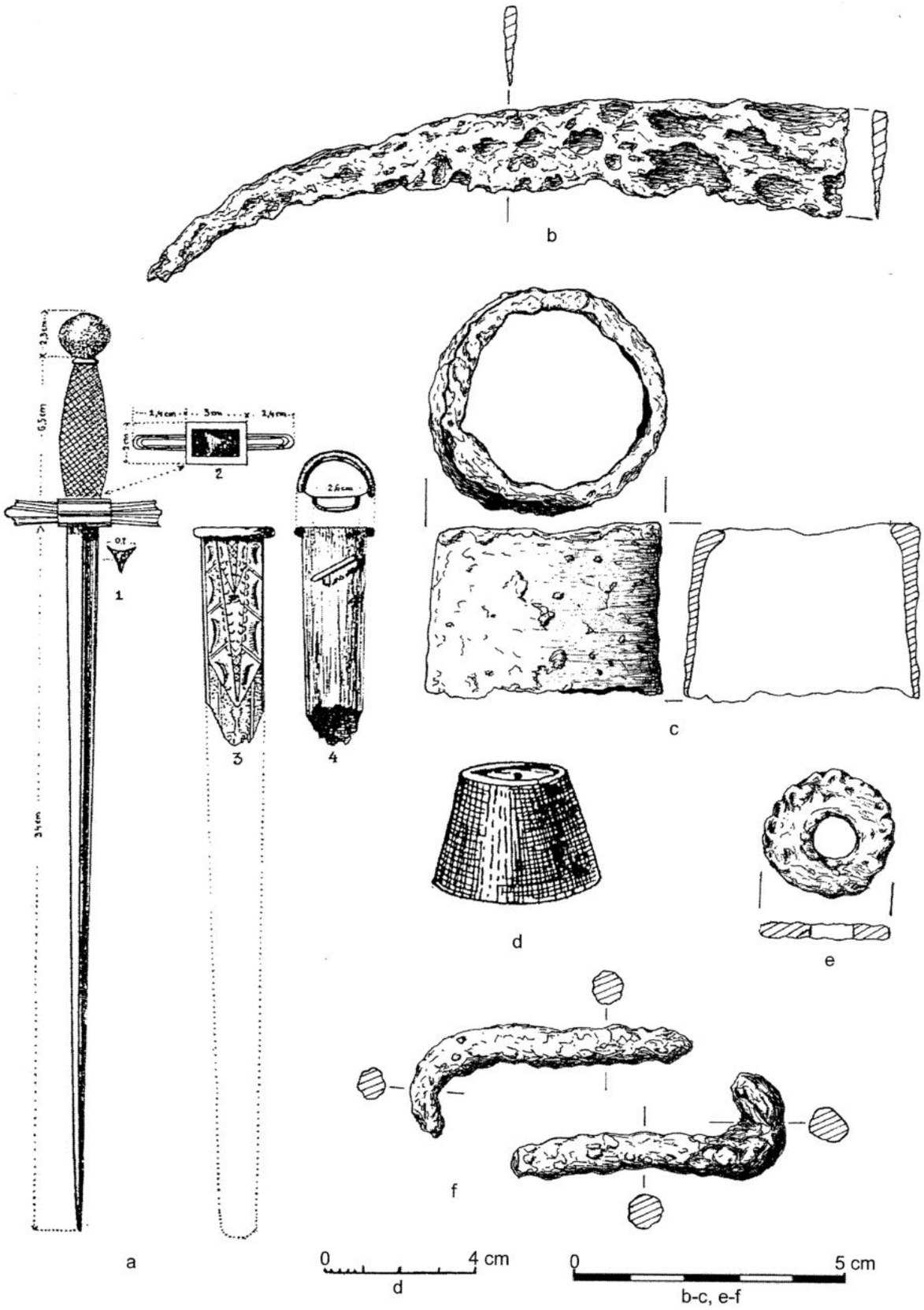

Ryc. 84. Poznachowice Górne, pow. Myślenice, stan. 1 „Grodzisko" (grodzisko). Zabytki metalowe znalezione podczas badań G. Leńczyka. a – nowożytny sztylet z miedzianym jelcem i fragmentem żelaznej pochwy, b – fragment żelaznego sierpa, c – żelazna skuwka, d – ołowiany przedmiot (ciężarek), e – żelazny krążek, f – dwa fragmenty żelaznego łańcucha (według: Leńczyk 1962).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 90 09.03.2020 10:51:01

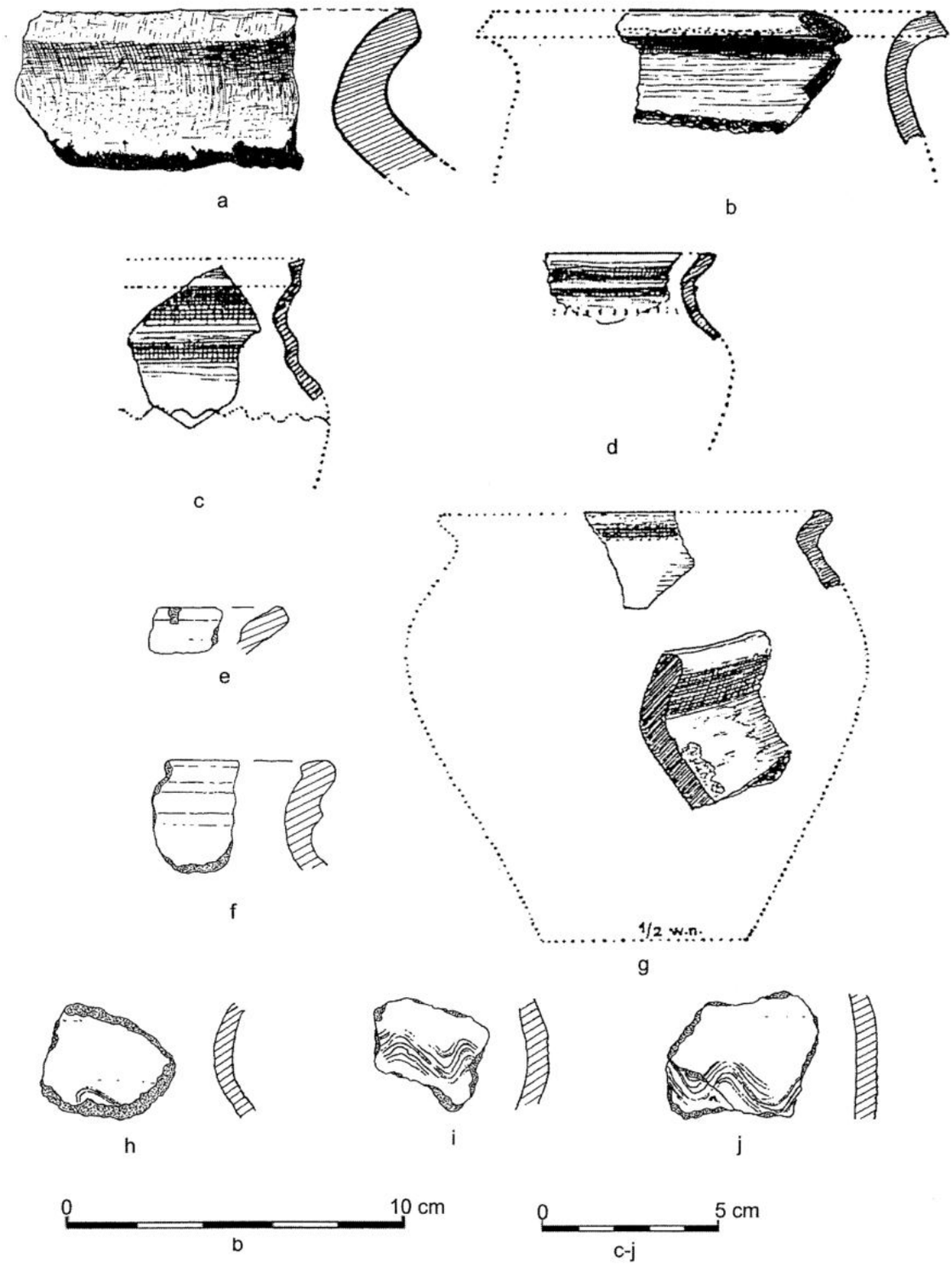

Ryc. 85. Poznachowice Górne, pow. Myślenice, stan. 1 „Grodzisko” (grodzisko). Fragmenty naczyń glinianych, znalezione w trakcie badań A. Żakiego (a) i G. Leńczyka (b–j). a – wykop A, b–d – wykop 9 (rowek u stóp wału), e–f, i–j – wykop 9 (wyższe nawarstwienia wału), g – wykop 7, h – jeden z wykopów na majdanie głównego członu grodziska (według: Żaki 1955; Leńczyk 1957; tegoż 1962).

form naczyń, ich brzegów) jak i kwestie technologiczne i techniczne w odniesieniu do ceramiki naczyniowej z terenu Małopolski nie pozwalają na obecnym stanie wiedzy o rozwoju wytwórczości garncarskiej na tym terenie na podjęcie próby sprecyzowania ram czasowych zbioru fragmentów naczyń z grodziska w Poznachowicach Górnych na okres węższy, niż wspomniany odcinek czasowy od XII do połowy XIII w.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 91 09.03.2020 10:51:01

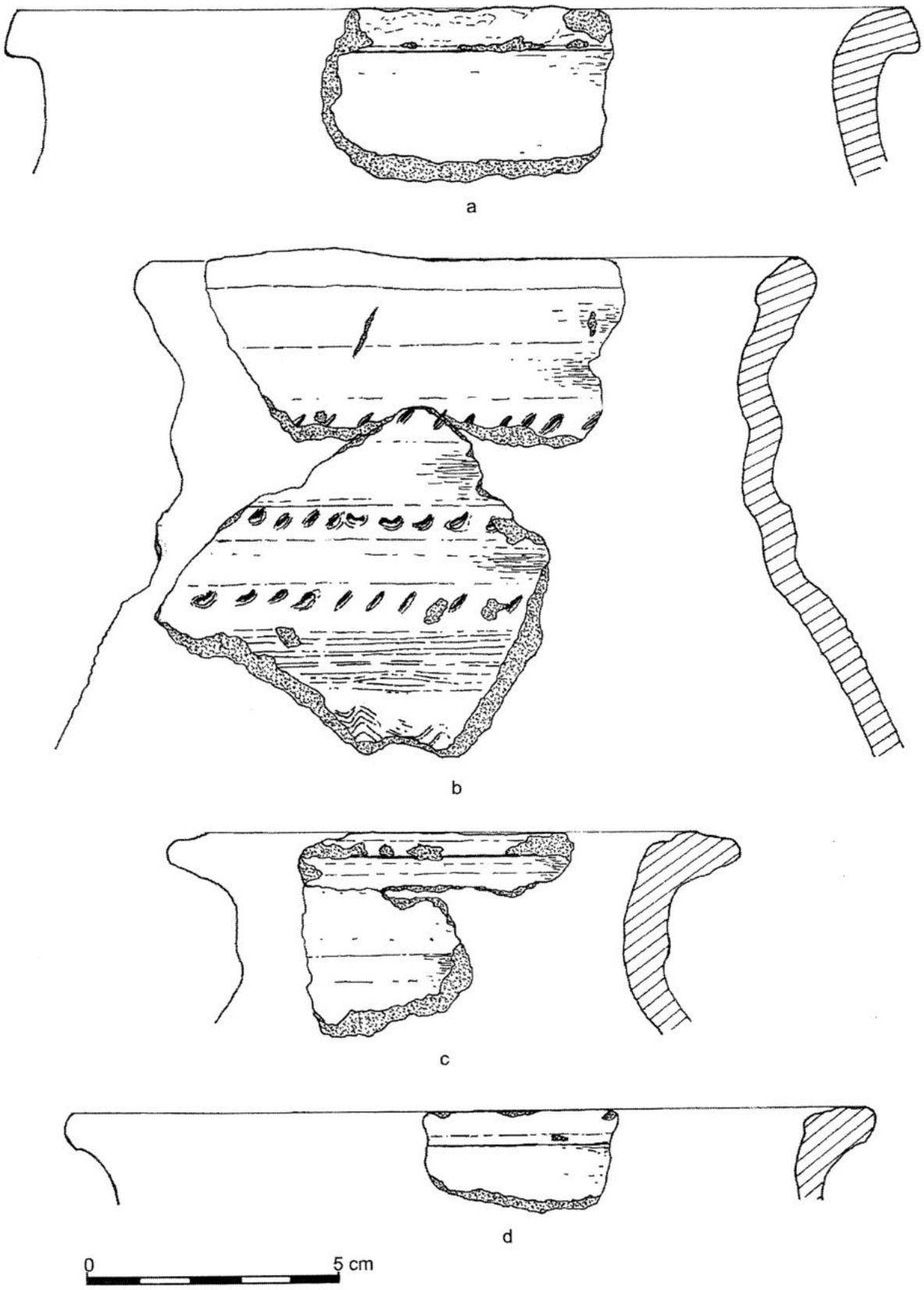

Ryc. 86. Poznachowice Górne, pow. Myślenice, stan. 1 „Grodzisko" (grodzisko). Fragmenty naczyń średniowiecznych, odkryte w trakcie badań A. Jodłowskiego (a, d) i G. Leńczyka (b, c). a – wykop I, b, c – wykop 9, d – wykop II (według: Jodłowski 1984;, Leńczyk 1962).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 92 09.03.2020 10:51:02

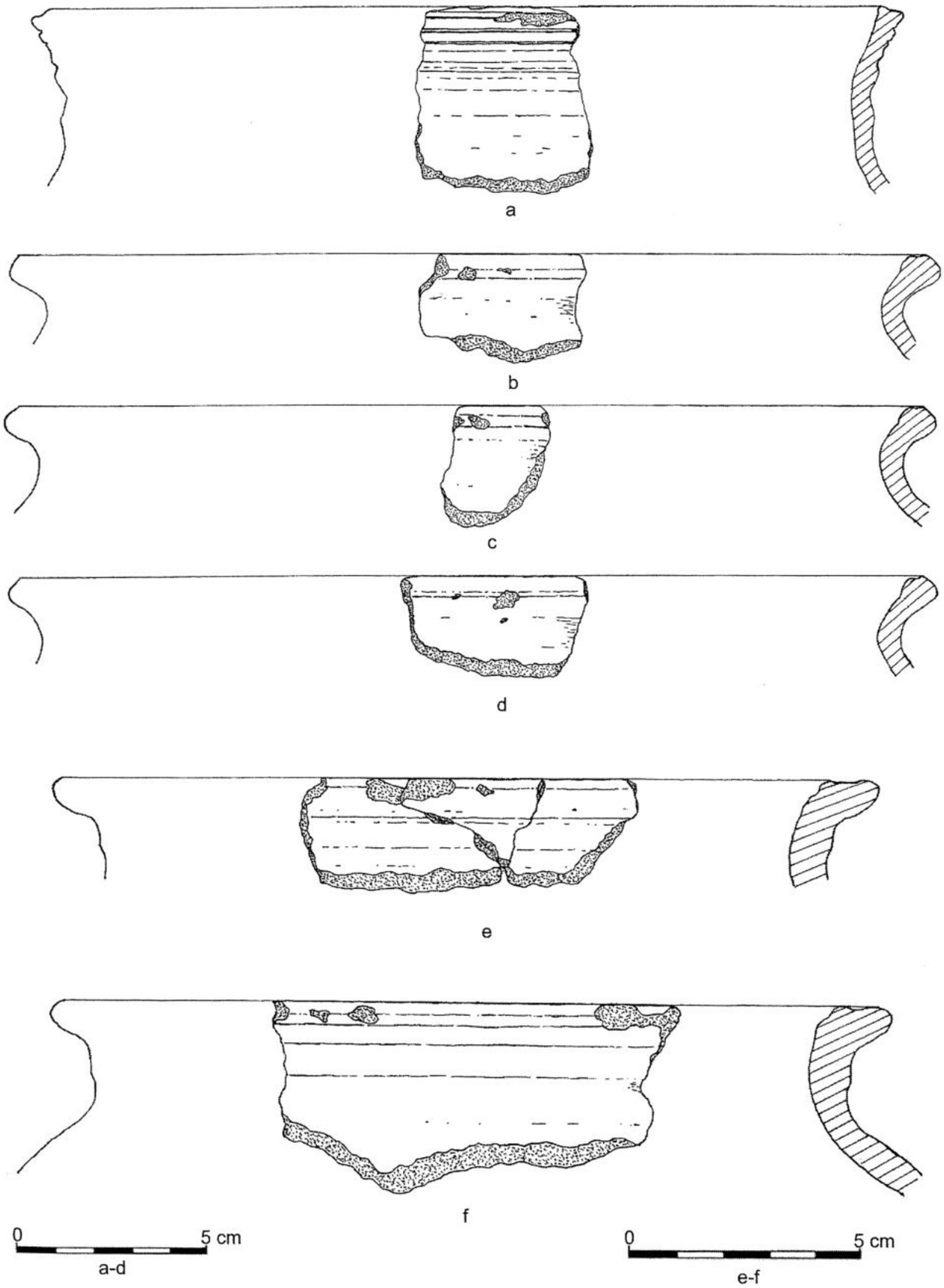

Ryc. 87. Poznachowice Górne, pow. Myślenice, stan. 1 „Grodzisko” (grodzisko). Fragmenty naczyń średniowiecznych, odkryte w trakcie badań G. Leńczyka (a, e, f) i A. Jodłowskiego (ab–d). a – wykop 2, b–d – wykop II, e–f – wykop 9 (według: Jodłowski 1984;, Leńczyk 1962).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 93 09.03.2020 10:51:02

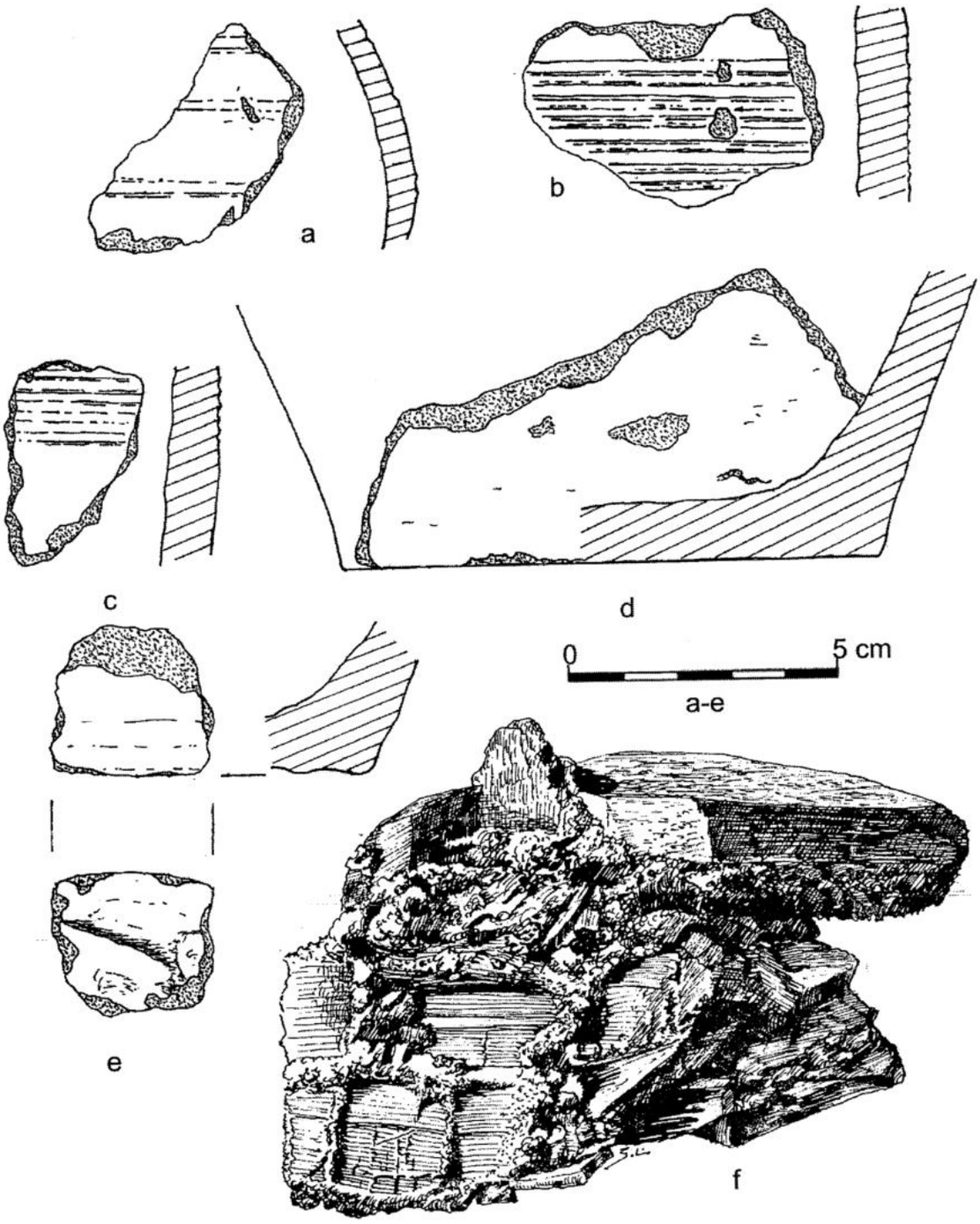

Ryc. 88. Poznachowice Górne, pow. Myślenice, stan. 1 „Grodzisko" (grodzisko). Fragmenty naczyń średniowiecznych, pozyskane w trakcie badań G. Leńczyka (a, d, f) i A. Jodłowskiego (b–c, e). a – wykop 18, b–c – wykop II, d wykop 19 lub 20, e – wykop V, f – wykop 8 (polepa z odciskami belek z wału głównego członu grodziska). Według: Jodłowski 1984;, Leńczyk 1962.

7. Chronologia

XII–XIII w. Jedynym kryterium datowania obwałowań grodziska była analiza porównawcza pozyskanych w trakcie badań fragmentów naczyń. Jak już powyżej wspomniano, zdaniem G. Leńczyka i A. Jodłowskiego, badających obwałowania grodziska, pochodzą one jeszcze z XII w., przy czym ze względu na zastosowaną technikę budowy („suchy" mur, w dolnych partiach na zaprawie wapiennej) wał podgrodzia zbudowano zapewne później od pozostałych odcinków umocnień. Nie wiadomo, czy miało to miejsce jeszcze w XII w., czy już po połowie XIII w. A. Żaki wyraził odmienną opinię, jego zdaniem całość założenia obronnego wzniesiona została dopiero w połowie XIII w. (Żaki 1970). Wobec rozbież-

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 94 09.03.2020 10:51:02

ności opinii archeologów badających grodzisko w Poznachowicach Górnych na obecnym etapie badań ostrożniej będzie jednak nie wykreślać tego obiektu z rejestru wczesnośredniowiecznych grodzisk państwowych, przy czym gdyby potwierdziła się metryka wałów sprzed XIII w., to byłby to najwyżej położony wczesnośredniowieczny gród na terenie Polski. Określenie dokładnej daty budowy wałów grodu mogłyby przynieść dopiero badania dendrochronologiczne resztek ich drewnianych konstrukcji.

8. Badania

Grodzisko po raz pierwszy wizytował w 1901 r. W. Demetrykiewicz, ponownie odwiedził ten obiekt w 1911 r. (wraz z M. Wawrzenieckim, który wówczas sporządził pierwszy plan założenia). W okresie międzywojennym grodzisko odwiedzali archeolodzy kilkukrotnie, w tym J. Kostrzewski, który w 1928 r. znalazł na jego powierzchni ułamki naczyń glinianych z domieszką grafitu (wiązał te znaleziska z obecnością Celtów na obszarze południowej Polski). Na terenie grodziska przeprowadzono kilkakrotnie niewielkie archeologiczne badania sondażowe: A. Żaki w 1952 r., G. Leńczyk i K. Bielenin w latach 1955 i 1956 oraz A. Jodłowski w latach 1979–1980. Dokładne badania powierzchniowe obiektu przeprowadził również G. Mądrzycki w 2006 r., który zebrał wszystkie dostępne w literaturze i archiwach informacje o badaniach obiektu i wykorzystał je w obszernej rozprawie magisterskiej o średniowiecznym osadnictwie w dorzeczu Raby.

9. Zbiory

Dokumentacja i zabytki z badań G. Leńczyka znajdują się w Muzeum Archeologicznym w Krakowie, dokumentacja i zabytki z badań A. Jodłowskiego znajdują się w Muzeum Żup Krakowskich w Wieliczce, miejsce przechowywania dokumentacji i zabytków z badań A. Żakiego nie jest znane.

10. Literatura

Leńczyk 1957; Żaki 1957; Jodłowski 1984; Poleski 2004B, 408–409; Mądrzycki 2008.

11. Uwagi

Miejscowość Poznachowice została wymieniona w źródłach pisanych po raz pierwszy w 1264. r , w dokumencie biskupa krakowskiego Prandoty w sprawie nadania dziesięciny cystersom ze Szczyrzyca (Kiryk 1970, 31). Należy podkreślić, iż w jednym z dokumentów z 1270 r. znajduje się wzmianka, dotycząca obowiązków ludności w zakresie napraw grodu krakowskiego i „castrum de Cyrich". Owo *castrum* uznane zostało przez historyków za zamek Szczyrzyc i jednoznacznie zidentyfikowane zostało z grodziskiem w Poznachowicach. W aktach z 1369 i 1408 r. obiekt ten nazywany jest już grodziskiem, czyli w tym czasie już nie funkcjonował jako założenie obronne (Kołodziejski 1994, s. 182; tegoż, 2002, s. 249). Koniec funkcjonowania grodu niektórzy autorzy wiążą z drugim najazdem tatarskim (1259/1260 r.), w trakcie którego najeźdźcy zniszczyli klasztor cystersów w pobliskim Szczyrzycu. Jeśli w istocie zagon tatarski zaatakował wówczas także i „castrum de Cyrich", to nie został on porzucony, skoro dokument z 1270 r. wspomina o obowiązku jego naprawy przez okoliczną ludność. Brak bezpośrednich przesłanek w źródłach pisanych, które pozwalałyby wprost wiązać trzeci najazd tatarski (1287/1288 r.) ze zniszczeniem grodu na wzgórzu „Grodzisko". Pamiętać jednak należy, iż wówczas dwa zagony tatarskie wyruszyły w kierunku południowym. Jeden z nich dotarł w okolice Podolińca (obecnie na terenie Słowacji), drugi zaś w okolice Starego Sącza, gdzie został rozbity przez posiłki węgierskie pod wodzą Jerzego z Sovaru. Być może któryś z tych oddziałów wyruszył drogą, którą 28 lat wcześniej zmierzał zagon Tatarów zmierzający do klasztoru w Szczyrzycu. Nie bez znaczenia dla kwestii upadku grodu w Poznachowicach Górnych pozostawał także rozwój miasta (lokowanego około 1310 r.) i budowa zamku w pobliskich Dobczycach. W trakcie badań odkryto pewną liczbę fragmentów naczyń kultury łużyckiej z okresu halsztackiego oraz liczną serię ceramiki z okresu lateńskiego, przez prowadzących wykopaliska archeologów trafnie przyporządkowaną do grupy tynieckiej kultury lateńskiej. Żadna z dotychczas przebadanych linii wału nie może być w świetle analizy kontekstu stratygraficznego ceramiki wczesnośredniowiecznej wiązana z którąś z prehistorycznych faz zasiedlenia stanowiska, wczesnośredniowieczna metryka tych umocnień wydaje się udowodniona (niezależnie od tego, czy najstarsze wały wzniesione zostały jeszcze przed XIII w., czy jak sądził A. Żaki około połowy XIII w.). Przedstawiona na ryc. 89 próba rekonstrukcji wyglądu grodu w Poznachowicach Górnych została „wzbogacona" o drewnianą wieżę mieszkalno-obronną w najwyższej partii głównego członu założenia. Jej istnienie jest jedynie domniemaniem, być może kwestię tę wyjaśnią przyszłe badania archeologiczne tej partii stanowiska.

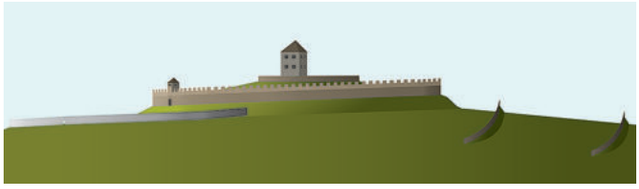

Ryc. 89. Poznachowice Górne, pow. Myślenice, stan. 1 „Grodzisko" (grodzisko). Rekonstrukcja wyglądu grodu, widok od strony zachodniej (naniesiono położenie domniemanej wieży mieszkalnej). Rys. J. Poleski.

Jacek Poleski

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 95 09.03.2020 10:51:02

POWIAT OLKUSKI

6 ZAGÓROWA, „Grodzisko”, gm. Trzyciąż

Numer stanowiska w miejscowości:	1
Numer obszaru AZP:	97-55
Numer stanowiska w obrębie arkusza AZP:	28
Położenie:	49°59’4”N / 21°0’9”E

1. Położenie

Grodzisko położone na lewym brzegu Dłubni, na naturalnie wyodrębnionym cyplu wysoczyzny (ryc. 90–93), wcinającym się w dolinkę rzeki (najwyższy punkt grodziska położony jest na wysokości 391 m n.p.m.). Obiekt wyniesiony jest około 35–40 m ponad poziom dna doliny Dłubni, od strony S i W zbocza cypla bardzo stromo opadają w jej kierunku, od N cypel łagodnie przechodzi w płaskowyż. Od strony E jest on odcięty od niego przez niewielki jar o stromych zboczach (wychodnia skały wapiennej o prawie pionowych ścianach). Stanowisko położone jest na wschodniej granicy Wyżyny Olkuskiej, wchodzącej w skład Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej. Pokryte jest glebami brunatnymi, wytworzonymi na podłożu lessowym.

2. Opis stanowiska

Grodzisko położone na lewym brzegu Dłubni, na naturalnie wyodrębnionym cyplu wysoczyzny, wcinającym się w dolinkę rzeki. Obiekt wyniesiony jest około 35 m ponad poziom doliny, od strony S i W zbocza cypla bardzo stromo opadają w jej kierunku, od N cypel łagodnie przechodzi w płaskowyż, od strony E jest odcięty od niego przez niewielki jar o stromych zboczach. Grodzisko posiada kształt ¼ koła. Powierzchnia obiektu wewnątrz obwodu wału wynosi poniżej 0,5 ha. Od strony S i W grodzisko otacza pojedyncza linia wału (szerokości 10–15 m, zachowanego do wysokości 1,5–2 m). Od strony płaskowyżu (N i E) grodzisko otoczone jest dodatkowo dwoma łukowato wygiętymi wałami. Są one położone w odległości 15–20 m od siebie, rozdzielają je tzw. suche fosy. Całość wachlarzowatego w kształcie grodziska ma powierzchnię około 1,5 ha. Podkreślenia wymaga, iż domniemany trzeci, zewnętrzny wał grodziska został rozpoznany w wyniku analizy zdjęć lotniczych, wykonanych w połowie lat 90-tych XX w. przez J. Poleskiego. Przeprowadzone w 2016. r. wiercenia ujawniły prawie całkowite zniwelowanie tej linii umocnień na skutek stale prowadzonych tam prac rolnych (ryc. 94–95).

3. Stratygrafia stanowiska

Na majdanie grodziska nie stwierdzono obecności warstw kulturowych. W przekrojach wałów nie ujawniono śladów więcej niż jednej fazy ich budowy. Na obecnym etapie badań można przyjąć, że był to gród jednofazowy.

4. Konstrukcja wałów

W trakcie badań sondażowych G. Leńczyk wykonał 3 przekroje przez wały wewnętrzny i środkowy (ryc. 96). Wały te zachowane były do wysokości 1–1,3 m. Wał wewnętrzny grodziska został przebadany niewielkimi przekopami od strony E i N. Pierwszy z nich objął wewnętrzną część wału, który w tej partii zbudowany był z dość dużych fragmentów łamanego wapienia (być może była to warstwa destrukcji – rozsypisko wału). Drugi z przekopów ujawnił ślady pionowej, wewnętrznej ściany wału, zbudowanej z drewna (konstrukcja skrzyniowa?), wzmacnianej wkopanymi pionowo co 80 cm słupami (typ WIVC1 ?). Szerokość tej linii umocnień wynosiła pierwotnie co najmniej 4 m. Od strony N przebadano też częściowo wał środkowy, ujawniając w jego wnętrzu bliżej nieokreśloną, spaloną konstrukcję drewnianą. Opisane wały wydają się być konstrukcjami jednofazowymi. Wykonane w 2016. r. przez ekipę archeologów z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego wiercenia pozwoliły na wstępne rozpoznanie stratygrafii na stano-

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 99 09.03.2020 10:51:03

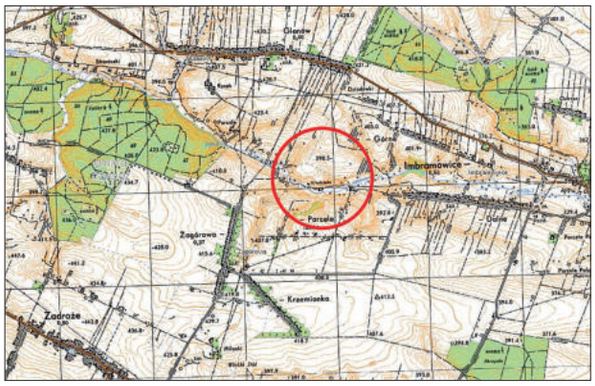

Ryc. 90. Zagórowa, pow., Olkusz, stan. 1 „Zamczysko" (grodzisko). Położenie stanowiska (fragment mapy 1 : 25 000, według danych Głównego Ośrodka Danych Geodezyjnych i Kartograficznych).

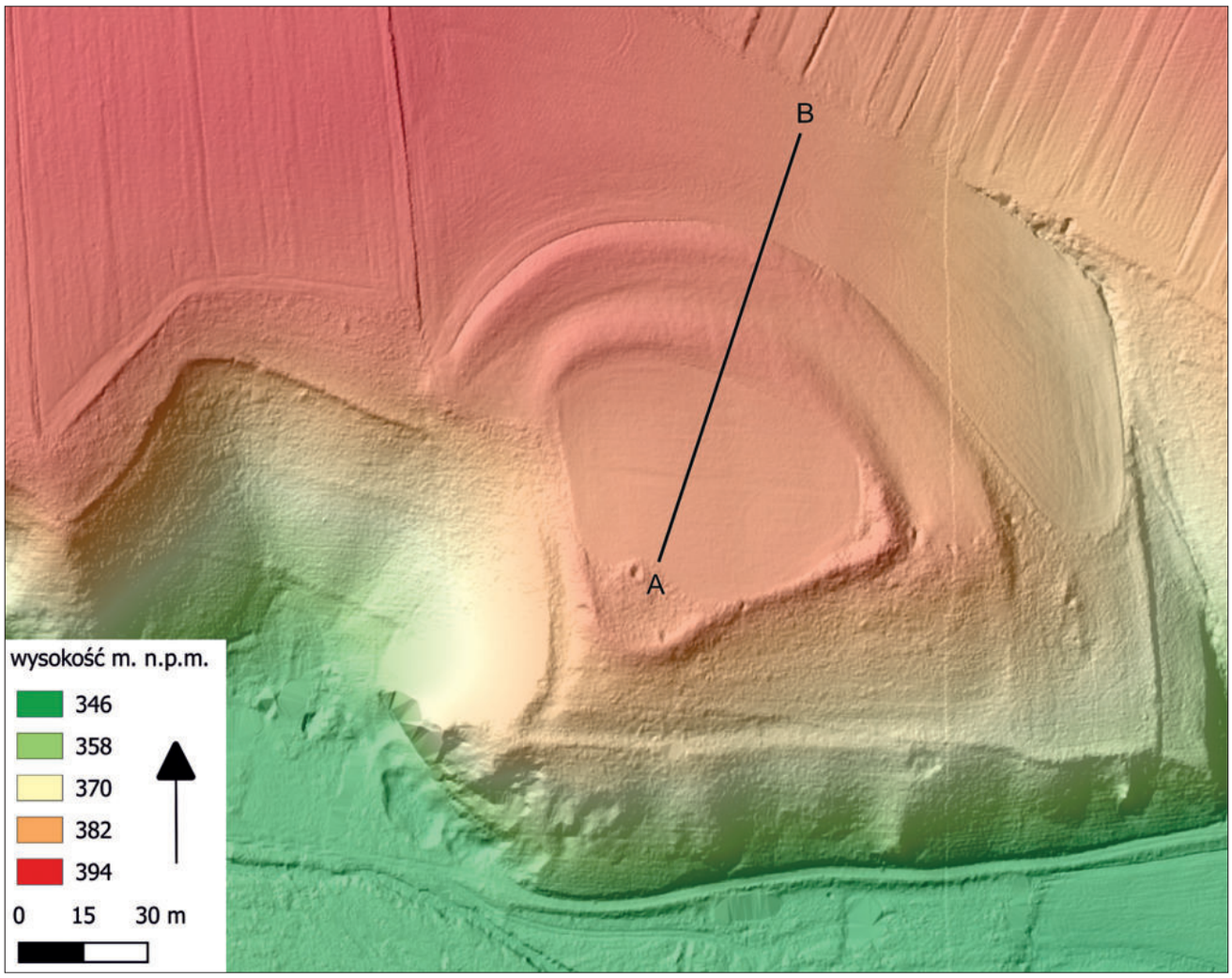

Ryc. 91. Zagórowa, pow., Olkusz, stan. 1 „Zamczysko" (grodzisko). Numeryczny model terenu (na podstawie materiałów Centralnego Ośrodka Danych Geodezyjnych i Kartograficznych przygotował D. Stefański).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 100 09.03.2020 10:51:04

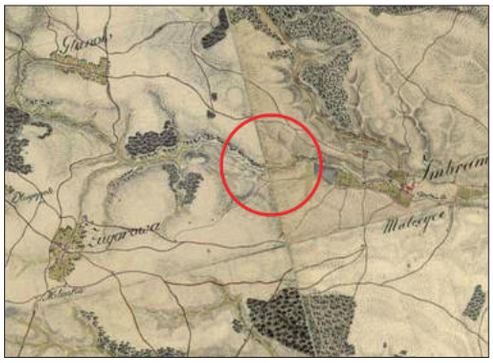

Ryc. 92. Zagórowa, pow., Olkusz, stan. 1 „Zamczysko” (grodzisko). Grodzisko na mapie Mayera von Heldensfelda/Karte von West Galizien (1801–1804). Dostępne na stronie internetowej w dniu 25.01.2020. r.: http://mapire.eu/en/map/firstsurvey/?layers=here=-aerial2%1C2%73C&bbox-2139625.2957586534%2C6487057.716506338%2C2844068.948434838%2C6864350.888121968.

Ryc. 93. Zagórowa, pow., Olkusz, stan. 1 „Zamczysko” (grodzisko). Zdjęcie lotnicze grodziska od strony N–E (fot. J. Poleski).

wisku (ryc. 97). Przecięto po linii północ-południe trzy linie wałów i północną część majdanu grodziska. Na majdanie natrafiono w jego centralnej partii na płat warstwy kulturowej o rozciągłości ponad 5 m i miąższości do 60 cm (być może była to pozostałość jakiegoś obiektu/obiektów). Wiercenia w rejonie wałów i tzw. suchych fos między nimi wykazały, że wały te były najpewniej strukturami jednofazowymi, których funkcjonowanie zakończył pożar. Oba wały miały pierwotnie szerokość u podstawy przekraczającą 6 m, natomiast dna fos między nimi zalegało odpowiednio na głębokości około 3 m (między wałem zewnętrznym i środkowym) oraz około 2 m (pomiędzy wałem środkowym i zewnętrznym) poniżej obecnej powierzchni gleby. Wiercenia ujawniły, iż wał zewnętrzny został prawie całkowicie zniwelowany na skutek stale prowadzonych prac rolnych. Wiercenia nie wniosły nowych danych odnośnie do konstrukcji wałów.

5. Zabudowa

Brak danych o zabudowie na majdanie grodu. W trakcie wierceń przeprowadzonych w 2016. r. w środkowej partii majdanu natrafiono na płat warstwy kulturowej (najpewniej wczesnośredniowiecznej, zob., niżej), której pochodzenie jest nieznane. Nie wiemy, czy była to pozostałość jakiegoś obiektu lub obiektów wkopanych w ca-

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 101 09.03.2020 10:51:05

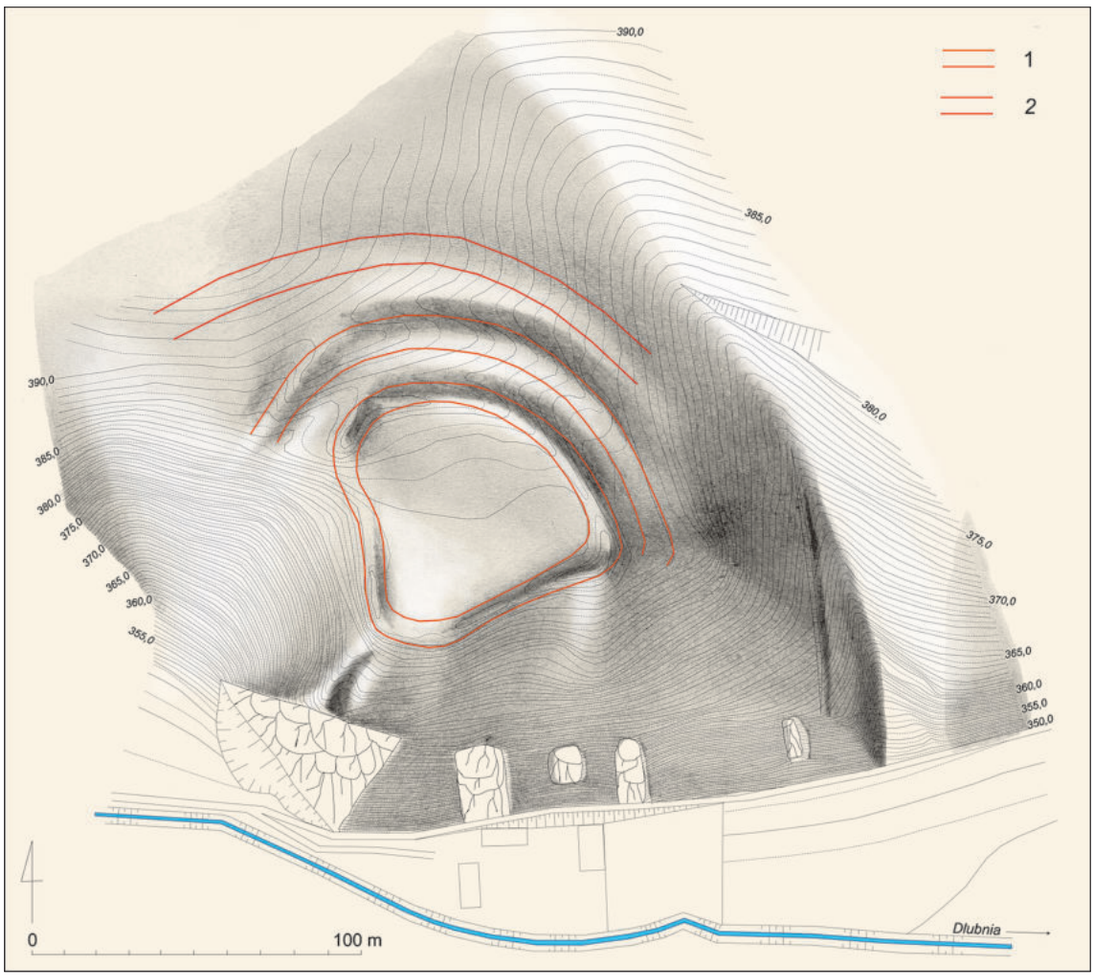

Ryc. 94. Zagórowa, pow., Olkusz, stan. 1 „Zamczysko" (grodzisko). Plan warstwicowy grodziska. 1 – wał wewnętrzny i środkowy grodziska, widoczne w terenie, 2 – przebieg domniemanego wału zewnętrznego grodziska, rekonstruowany na podstawie zdjęć lotniczych stanowiska, wykonanych w latach 80-tych XX w. (na podkładzie geodezyjnym z Archiwum Muzeum Archeologicznego w Krakowie rys. J. Poleski).

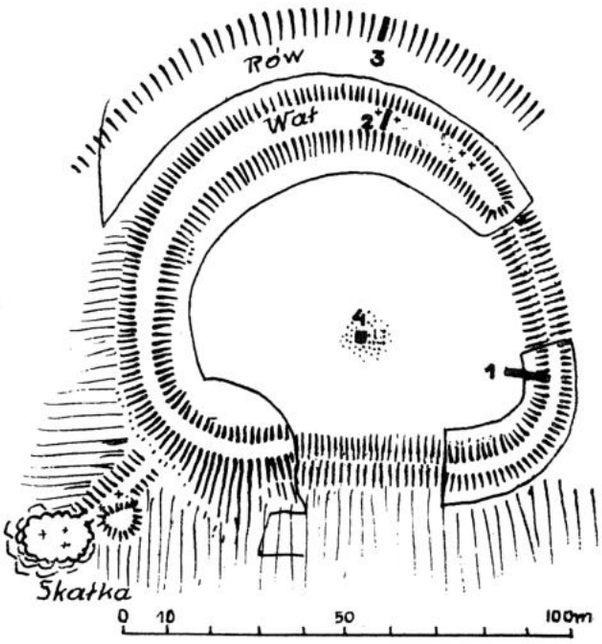

Ryc. 95. Zagórowa, pow., Olkusz, stan. 1 „Zamczysko" (grodzisko). Schematyczny plan grodziska z naniesionymi wykopami z badań G. Leńczyka (według: Leńczyk 1983

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 102 09.03.2020 10:51:05

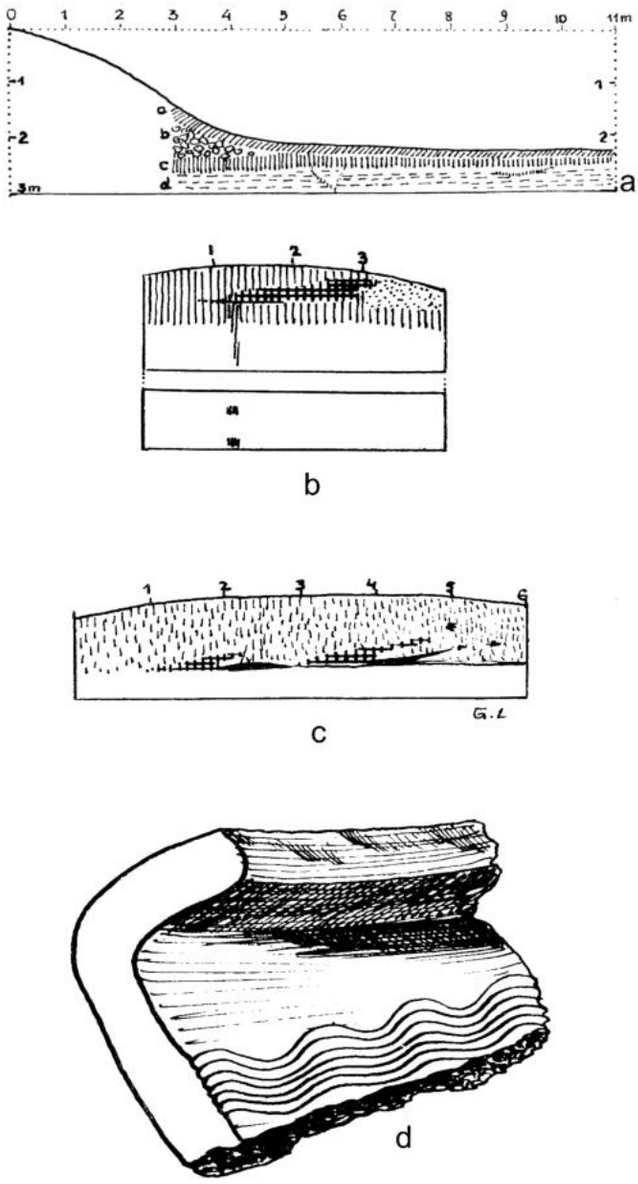

Ryc. 96. Zagórowa, pow., Olkusz, stan. 1 „Zamczysko” (grodzisko). a – profil południowy wykopu 1, b – profil zachodni wykopu 2, 3 – profil zachodni wykopu 3, 4 – fragment wczesnośredniowiecznego naczynia z wykopu 1, warstwa C (według: Leńczyk 1983).

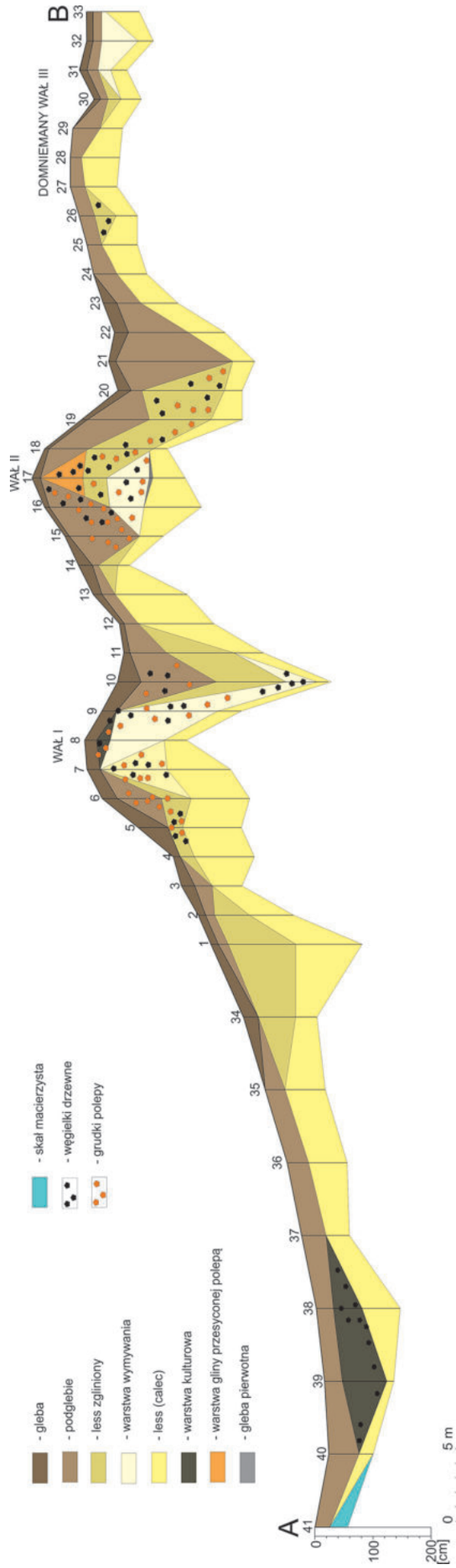

Ryc. 97. Zagórowa, pow., Olkusz, stan. 1 „Zamczysko” (grodzisko). Rekonstrukcja układu nawarstwień kulturowych na terenie grodziska w oparciu o wyniki wierceń wykonanych świdrem geologicznym na linii cięcia profilowego A–B (wykonali: A. Sztyber, M. Wasilewski, M. Wojenka; rys. J. Poleski).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 103 09.03.2020 10:51:06

lec, czy też z nieznanych przyczyn zakumulowana w tym miejscu warstwa kulturowa. Kwestię tę mogą ewentualnie wyjaśnić przyszłe badania archeologiczne.

6. Inwentarz

W trakcie badań G. Leńczyk odkrył kilkanaście fragmentów glinianych naczyń wczesnośredniowiecznych, które zasadnie wiązał z okresem przed XI w. (ryc. 96).

7. Chronologia

Na podstawie analizy odkrytej w trakcie wykopalisk ceramiki naczyniowej funkcjonowanie grodziska określono ramowo na IX–X w. W trakcie wierceń, przeprowadzonych w 2016. r. pozyskano próbkę węgla drzewnego z płata warstwy kulturowej na majdanie grodziska, który można ewentualnie interpretować jako obiekt archeologiczny wkopany w lessowe podłoże. W Laboratorium Datowań Bezwzględnych M. Krąpiec wykonał analizę C14 tej próbki, która po kalibracji mieściła się w ramach 862 (92,5%) 1161calAD.

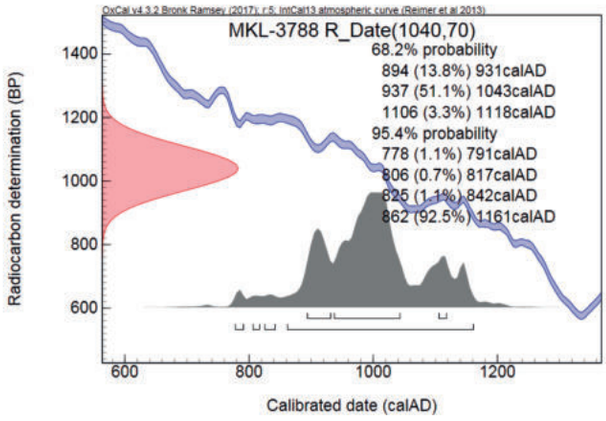

Pozwala to datować ów domniemany obiekt w szerokich ramach – od 2. połowy IX do 2. połowy XII w. Datowanie to nie wnosi niestety nowych danych do zasadniczej kwestii, a mianowicie uściślenia chronologii wałów grodziska.

8. Badania

Grodzisko zostało odkryte przez L. Kozłowskiego w 1909. r., wizytował je też w latach 1921–1929 J. Żurowski. Niewielkie badania sondażowe wykonał w 1948. r., G. Leńczyk.

9. Zbiory

dokumentacja i zabytki z badań G. Leńczyka znajdują się w Muzeum Archeologicznym w Krakowie.

10. Literatura

Leńczyk 1983, 35; Poleski 1995, 140–141: tegoż 2004B.

11. Uwagi

Nazwa miejscowości została wymieniona w źródłach pisanych po raz pierwszy w 1257. r. (Laberschek 1995, 165). Analiza zdjęć lotniczych, wykonanych przez autora i wykonane następnie szczegółowe badania powierzchniowe ujawniły obecność słabo czytelnych, prawie całkowicie zniwelowanych pozostałości trzeciej, zewnętrznej linii wału. Grodzisko w większej części (łącznie z tzw. wałem środkowym) jest na stałe wyłączone spod użytkowania rolniczego, czego niestety nie można powiedzieć o jego wale zewnętrznym, obecnie w zasadzie całkowicie zniwelowanym.

Jacek Poleski, Agata Sztyber,
Michał Wasilewski, Michał Wojenka

POWIAT OŚWIĘCIMSKI

7 OŚWIĘCIM, „Zamek”, gm. Oświęcim

Numer stanowiska w miejscowości:	1
Numer obszaru AZP:	103-49
Numer stanowiska w obrębie arkusza AZP:	1
Położenie:	50°2’23”N / 19°13’9”E

1. Położenie

Grodzisko położone jest na niewielkim wzgórzu (obecne wymiary plateau to 30×70 m), ulokowanym bezpośrednio nad prawym brzegiem Soły (pierwotna wysokość wzgórza we wczesnym średniowieczu – od 244 do 240 m n.p.m.). Stanowisko położone jest w centralnej partii Doliny Górnej Wisły, stanowiącej część Kotliny Oświęcimskiej (ryc. 98–101). Wzgórze posiada strome stoki, wyniesione jest 16 m ponad poziom otaczającego go terenu i około 20 m ponad poziom terasy dennej doliny. Wzgórze przybrało obecną postać w wyniku wyodrębnienia się fragmentu wysokiej terasy nadzalewowej Soły, na skutek procesu erozji tej terasy poprzez wielokrotne zmiany biegu rzeki. Do 1813. r. wzgórze zamkowe posiadało około dwukrotnie większą powierzchnię, jego zachodnia partia została całkowicie zniszczona na skutek powodzi w początkach XIX w. Pierwotny kształt wzgórza zamkowego, oddający najpewniej w ogólnym zarysie również wcześniejszy kształt kasztelańskiego grodu, widoczny jest na dwóch archiwalnych planach z końca XVIII w. (ryc. 102–103).

2. Opis stanowiska

Na terenie grodu zbudowano zamek królewski, którego fragmenty zachowane są do dzisiaj (ryc. 106–108, 110). Pierwotnie teren zajęty przez gród, jak i zamek, był z pewnością większy, obejmując przestrzeń co najmniej 0,5 ha. Zachodnia i częściowo środkowa część wzgórza zamkowego została zabrana przez wody Soły podczas katastrofalnych powodzi w 1805 i 1813 r. (stan wzgórza zamkowego po wspomnianych powodziach uwidaczniają jego widoki, sporządzone w XIX w.; ryc. 104–105). Badania wykonane w początkach lat 80-tych XX w. tzw. radarem podziemnym wykazały, iż pierwotnie od strony S, E i N Wzgórze Zamkowe otoczone było starorzeczem Soły (lub ewentualnie sztucznie wykopaną fosą). W trakcie badań ujawniono pod obwodowym murem średniowiecznego zamku relikty wschodniej partii wału wczesnośredniowiecznego grodu, wygiętej łukowato na końcu S i N, zgodnie z przebiegiem górnej krawędzi zbocza wzgórza. Na podstawie analizy dotychczas odsłoniętych reliktów umocnień można przypuszczać, iż gród otaczała pojedyncza linia wału, zaś kształt założenia był zbliżony do owalu (ryc. 99).

3. Stratygrafia stanowiska

Zarówno R. Naglik, jak i L. i T. Dębowscy rozpoznali w trakcie prowadzonych przez siebie badań sondażowych podobną sekwencję nawarstwień. Jako najstarsze interpretowane są warstwy kulturowe o miąższości do 30 cm, zalegające w układzie poziomym na majdanie grodu, u podstawy wału i pod spągiem rozpoznanej części (wewnętrznej) wypełniska wału. Warstwy te zdaniem wspomnianych archeologów miały wiązać się z istnieniem na Wzgórzu Zamkowym otwartej osady wczesnośredniowiecznej, funkcjonującej przed budową w tym miejscu grodu (wykop II/99 – warstwa IV, wykop IX/00 – warstwa III, wykop XIV/00 – warstwa IV; ryc. 109). Następnym etapem zasiedlenia stanowiska był okres budowy i funkcjonowania grodu państwowego. Znajduje to potwierdzenie zdaniem wspomnianych archeologów w kilku przekopach, w których warstwy ziemnego wypełniska wału zalegały na nawarstwieniach związanych z funkcjonowaniem tu wcześniej osady otwartej. Trzecim rozpoznanym przez cytowanych badaczy od strony stratygraficznej etapem osadnictwa była naprawa drewniano-ziemnych konstrukcji wału, dokonana po jego pożarze. W części E majdanu grodu (wy-

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 107 09.03.2020 10:51:07

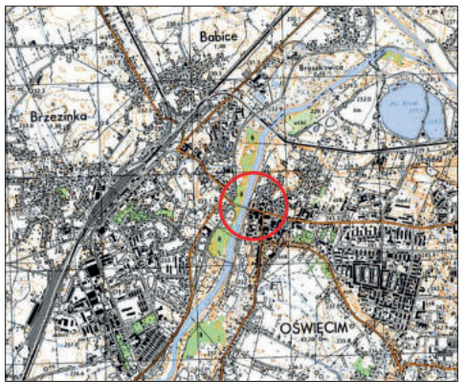

Ryc. 98. Oświęcim, pow. Oświęcim, stan. 1 „Zamek" (grodzisko). Położenie stanowiska (fragment mapy 1:25 000, według danych Głównego Ośrodka Danych Geodezyjnych i Kartograficznych).

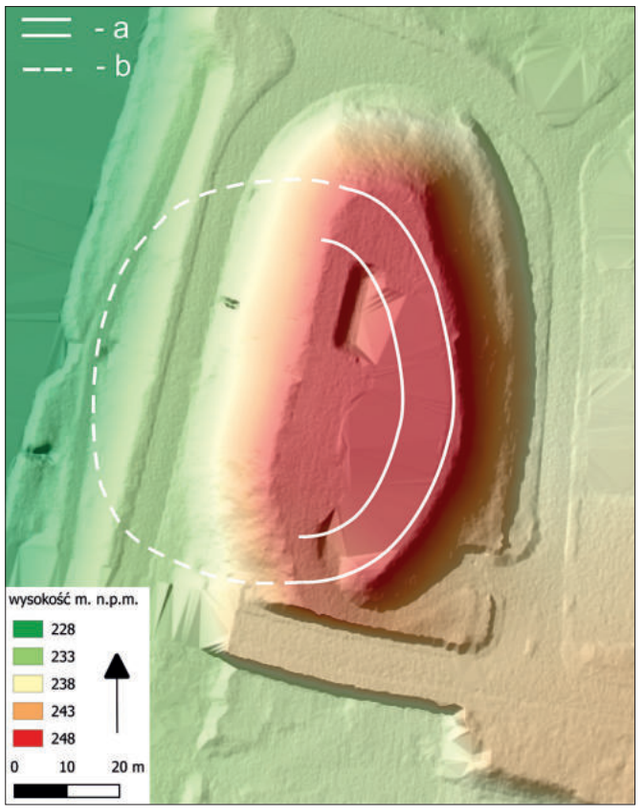

Ryc. 99. Oświęcim, pow. Oświęcim, stan. 1 „Zamek" (grodzisko). Numeryczny model terenu (na podstawie materiałów Centralnego Ośrodka Danych Geodezyjnych i Kartograficznych przygotował D. Stefański). a – rekonstruowany na podstawie badań archeologicznych przebieg wczesnośredniowiecznego wału grodu, b – rekonstruowany na podstawie starych planów zamku przebieg zachodniej partii wału grodu wczesnośredniowiecznego (sprzed powodzi z lat 1805 i 1813).

Ryc. 100. Oświęcim, pow. Oświęcim, stan. 1 „Zamek" (grodzisko). Grodzisko na józefińskiej mapie Galicji z lat 1779–1783 (według: „Galicja…" 2013, t. 2, cz. B, sekcja 10).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 108 09.03.2020 10:51:08

Ryc. 101. Oświęcim, pow. Oświęcim, stan. 1 „Zamek” (grodzisko). Zdjęcie lotnicze grodziska od strony S (według: Google Earth).

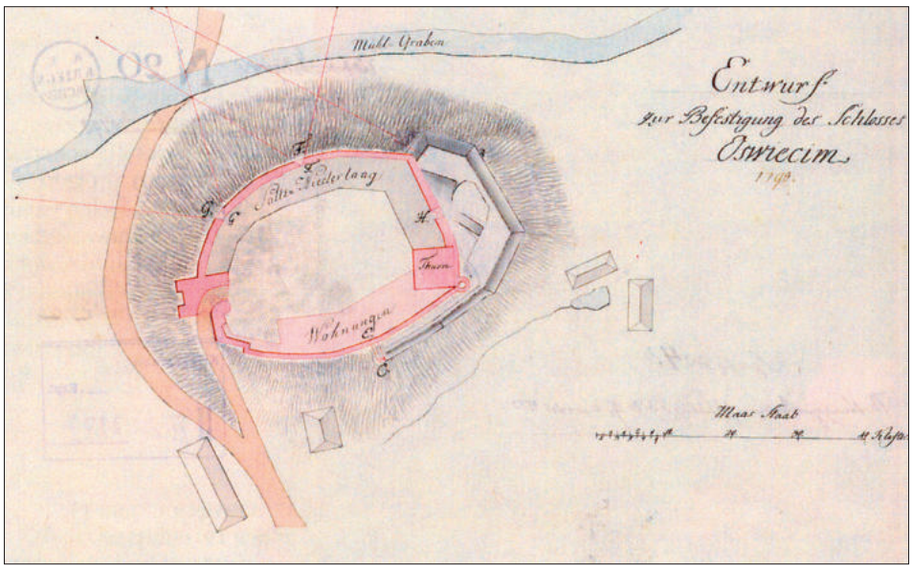

Ryc. 102. Oświęcim, pow. Oświęcim, stan. 1 „Zamek” (grodzisko). Projekt przebudowy fortyfikacji zamku w Oświęcimiu z 1790. r. („Entwurf zur Befestigung der Schlosses Oswiecim 1790”, Österreichisches Staatsarchiv, Kregsarchiv, Wiedeń, H III e 3377, nr 20.f). Plan obrazuje układ istniejących murów i zabudowań zamku oraz układ wzgórza (dawnego grodu kasztelańskiego) sprzed zniszczeń spowodowanych powodzią w 1813. r. (według: Zbieranowski 2018).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 109 09.03.2020 10:51:09

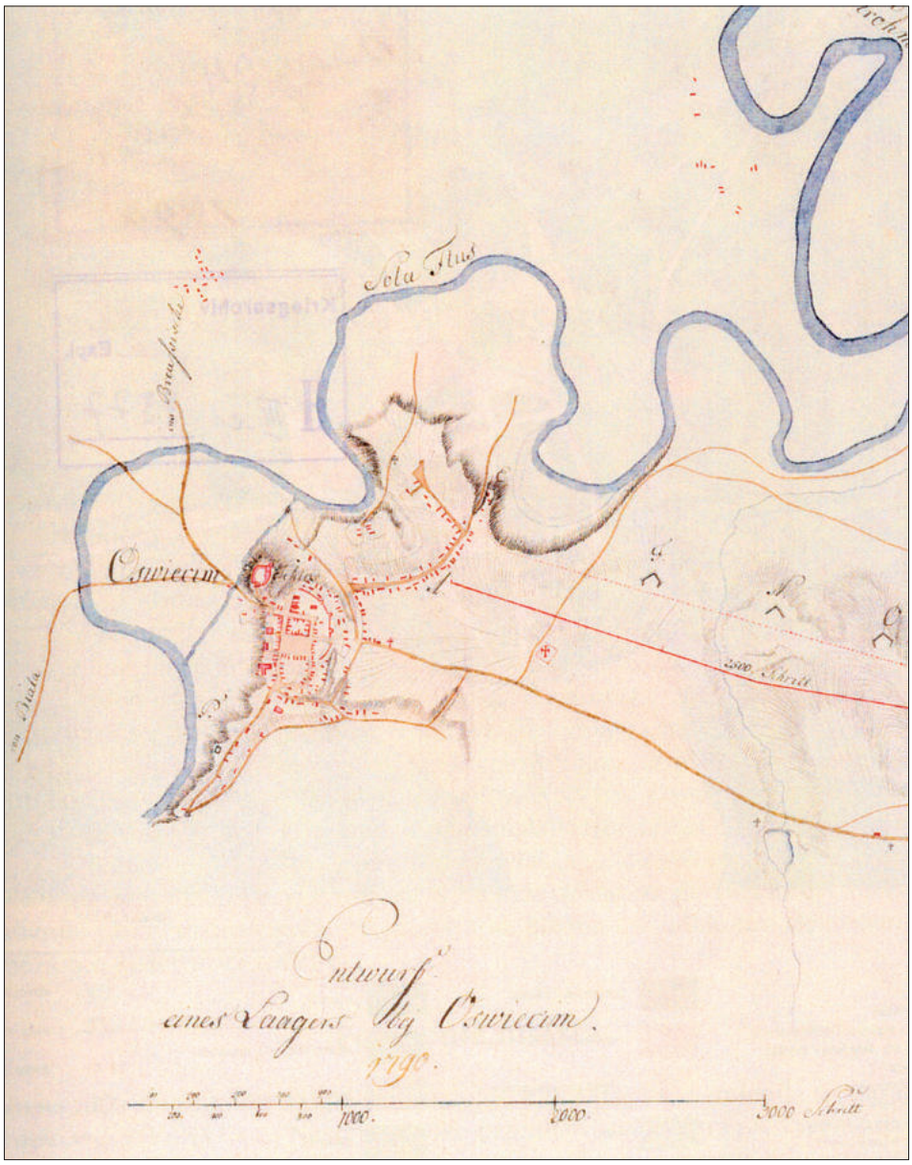

Ryc. 103. Oświęcim, pow. Oświęcim, stan. 1 „Zamek" (grodzisko). Fragment planu projektowanych obozów wojskowych w okolicy Oświęcimia, uwidoczniony zarys wzgórza zamkowego i murów miejskich sprzed zniszczeń spowodowanych powodzią z 1813. r. („Entwurf eines Lagers bei Oswiecim. 1790", Österreichisches Staatsarchiv, Kregsarchiv, Wiedeń, H III e 3377, nr 20.f). Według: Zbieranowski 2018.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 110 09.03.2020 10:51:09

Ryc. 104. Oświęcim, pow. Oświęcim, stan. 1 „Zamek” (grodzisko). „Zamek w Oświęcimiu”, drzeworyt K. Sosińskiego według rysunku L. Łepkowskiego (Tygodnik Ilustrowany z 1872. r.). Widok od strony rzeki, wzgórze zamkowe zniszczone od strony zachodniej w trakcie powodzi z 1813. r.

Ryc. 105. Oświęcim, pow. Oświęcim, stan. 1 „Zamek” (grodzisko). „Zamek w Oświęcimiu”, drzeworyt P. Boczkowskiego (Tygodnik Ilustrowany z 1878. r.). Widok od strony rzeki, wzgórze zamkowe zniszczone od strony zachodniej w trakcie powodzi z 1813. r.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 111 09.03.2020 10:51:10

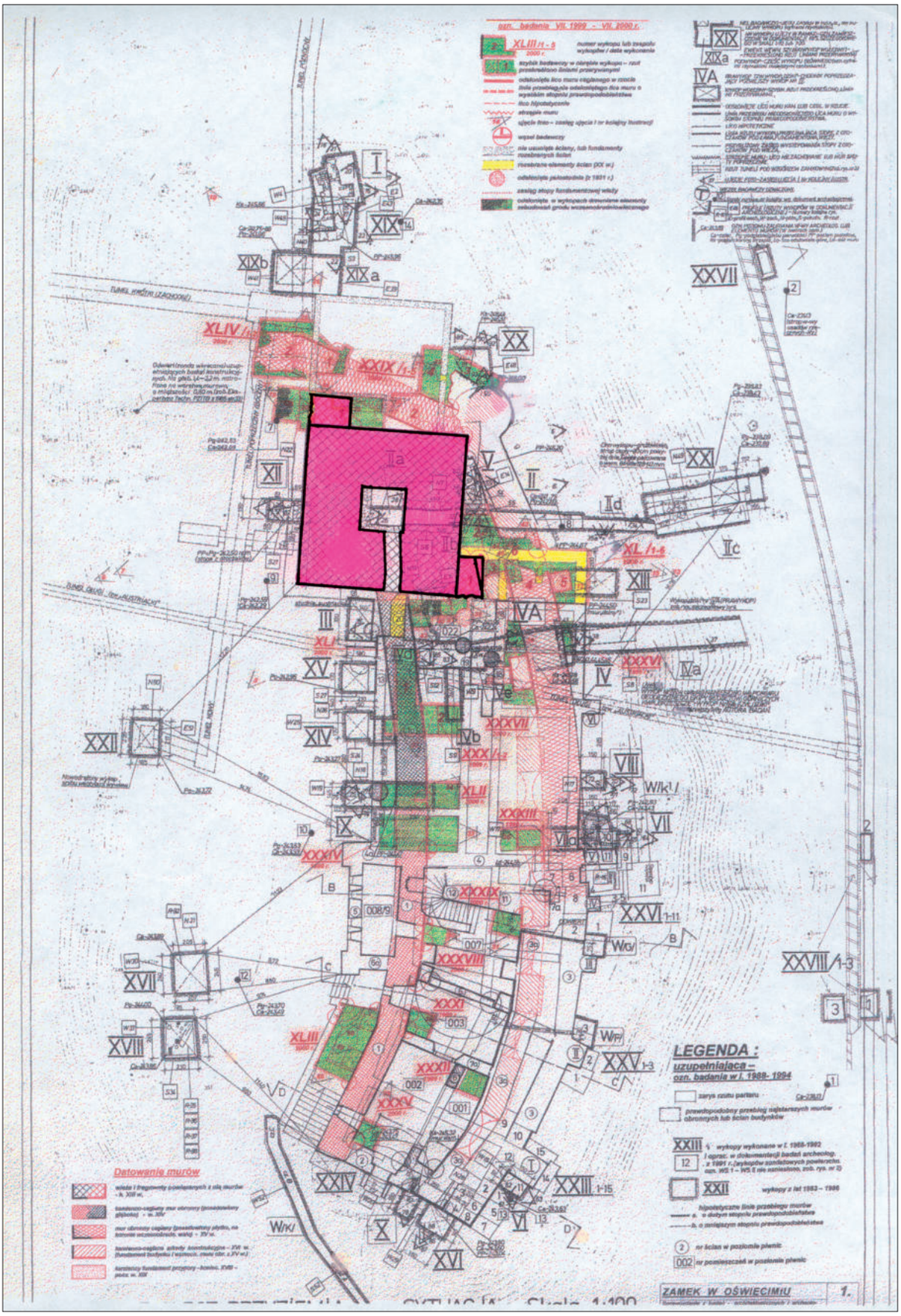

Ryc. 106. Oświęcim, pow. Oświęcim, stan. 1 „Zamek" (grodzisko). Plan wzgórza zamkowego z naniesionymi wykopami z badań z lat 1984–1986 (według: Naglik 1988).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 112 09.03.2020 10:51:11

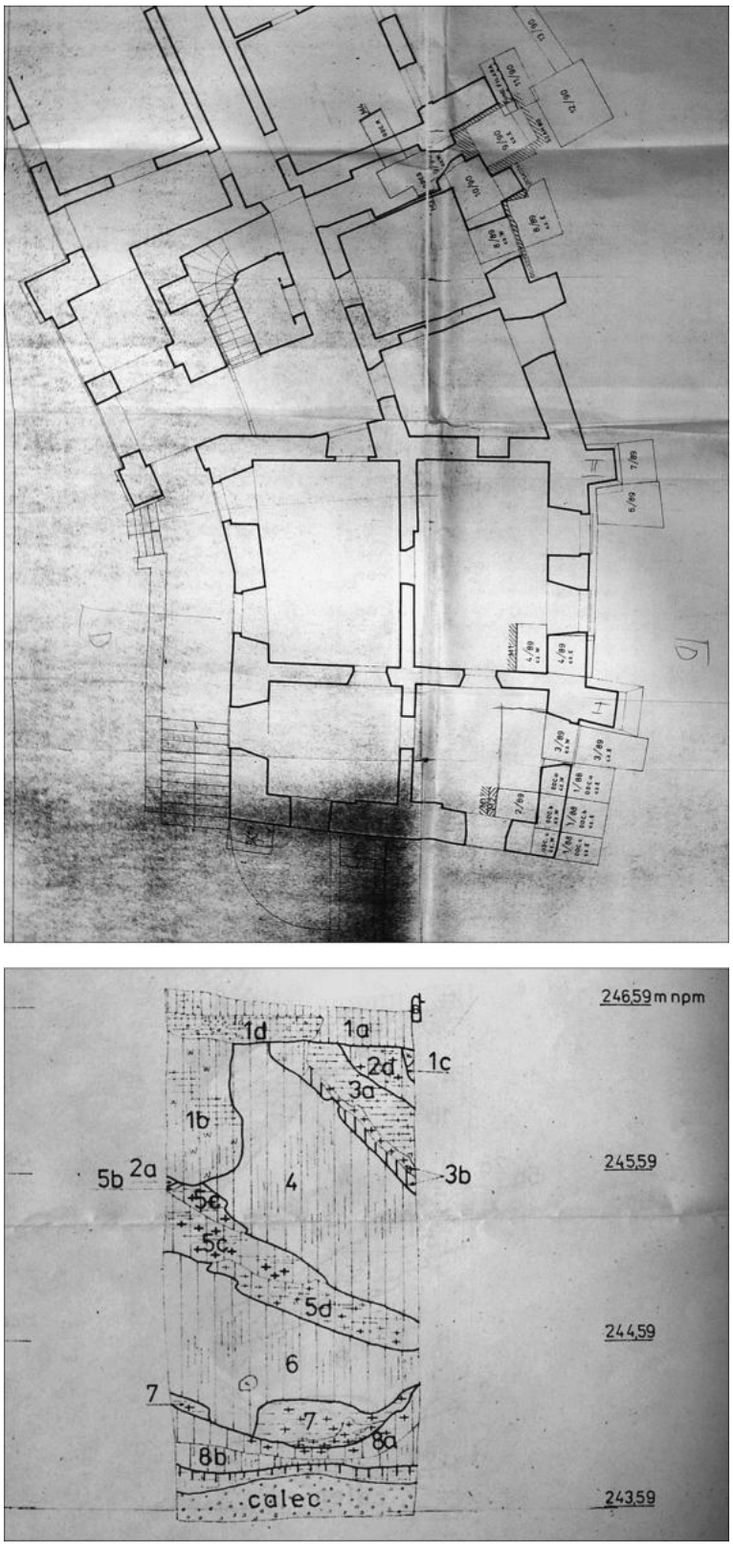

Ryc. 107. Oświęcim, pow. Oświęcim, stan. 1 „Zamek” (grodzisko). Rzut przyziemia południowo-wschodniej partii budynku zamku z lokalizacją wykopów z lat 1988–1990 (u góry) i profil południowy wykopu 5/89 z uchwyconym fragmentem nasypu wału (według: Dębowski 1991).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 113 09.03.2020 10:51:11

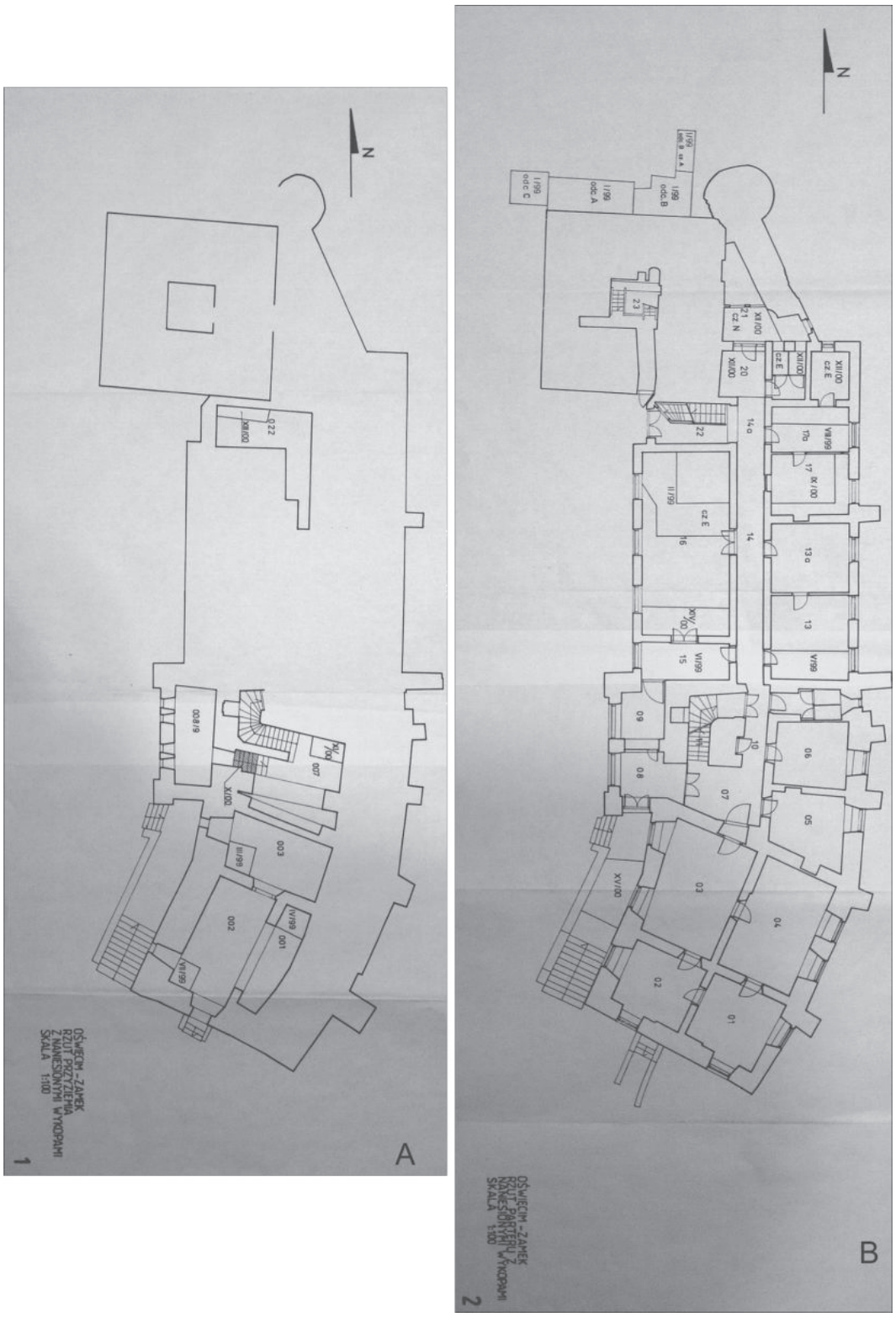

Ryc. 108. Oświęcim, pow. Oświęcim, stan. 1 „Zamek" (grodzisko). Rzut przyziemia (1) i parteru (2) zabudowań zamku z naniesionymi wykopami z lat 1999–2000 (według: Dębowska, Dębowski 2000).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 114 09.03.2020 10:51:12

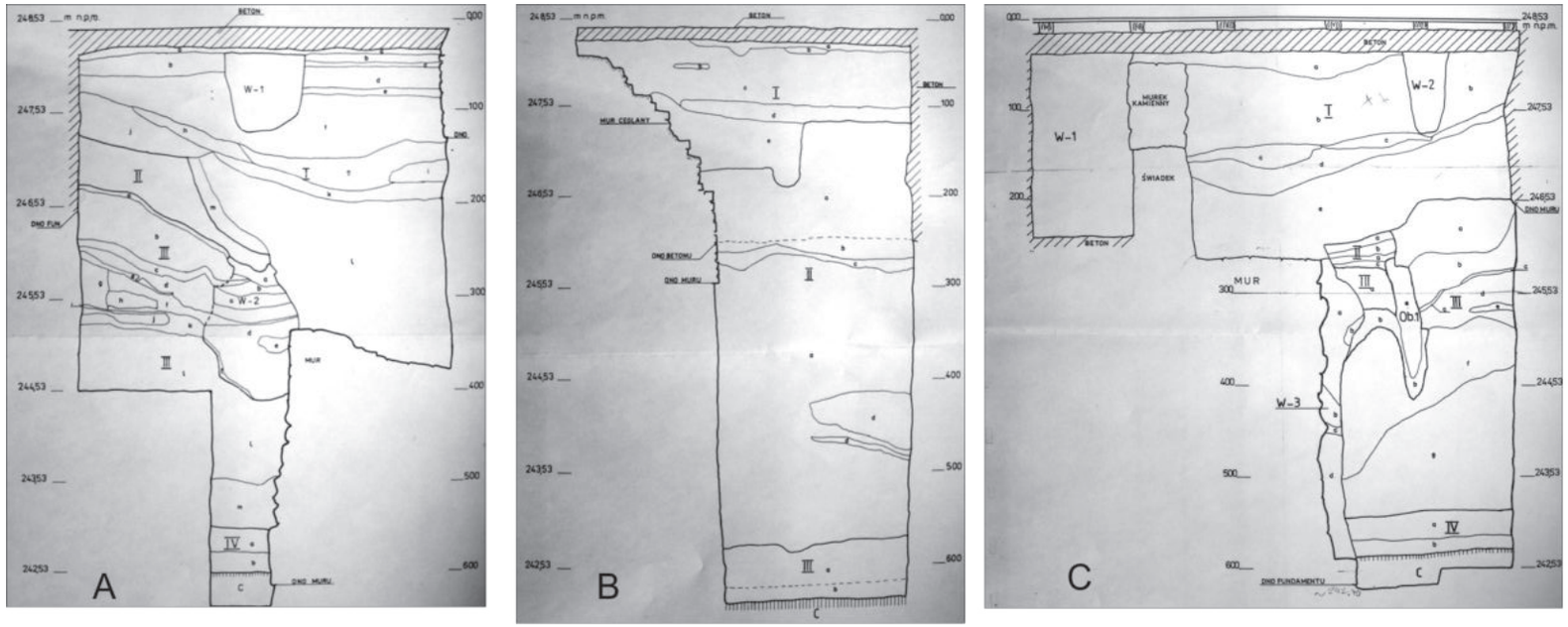

Ryc. 109. Oświęcim, pow. Oświęcim, stan. 1 „Zamek" (grodzisko). A – wykop II/99, profil południowy, B – wykop IX/00, profil południowy, C – wykop XIV/00, profil północny (według: Dębowska, Dębowski 2000).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 115
09.03.2020 10:51:13

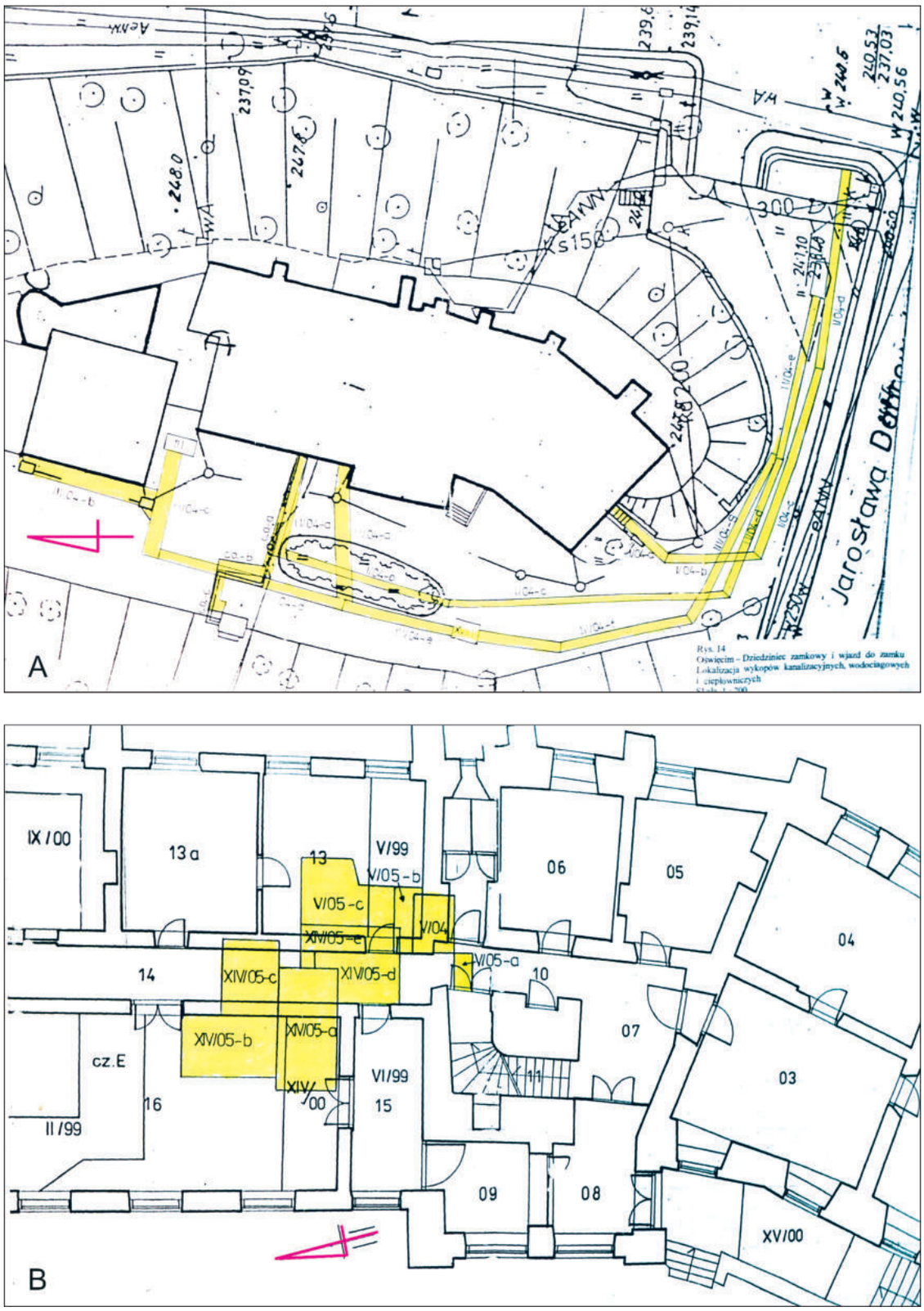

Ryc. 110. Oświęcim, pow. Oświęcim, stan. 1 „Zamek" (grodzisko). Nadzory archeologiczne nad wykopami instalacyjnymi (A) i wykopy archeologiczne (B) na Wzgórzu Zamkowym w latach 2004–2005 (według: Myszka 2006).

kop XVIII), w spągowej warstwie kulturowej natrafiono na układ kilkunastu pionowo wkopanych słupów i poziomo ułożonych belek, które można interpretować jako ślady co najmniej dwóch faz budowy jakichś konstrukcji drewnianych (być może mieszkalnych). Ich relacja czasowa do wału wczesnośredniowiecznego grodu pozostała nierozpoznana. Nieco inaczej rekonstruował etapy wczesnośredniowiecznego zasiedlenia wzgórza M. Mysz-

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 116 09.03.2020 10:51:14

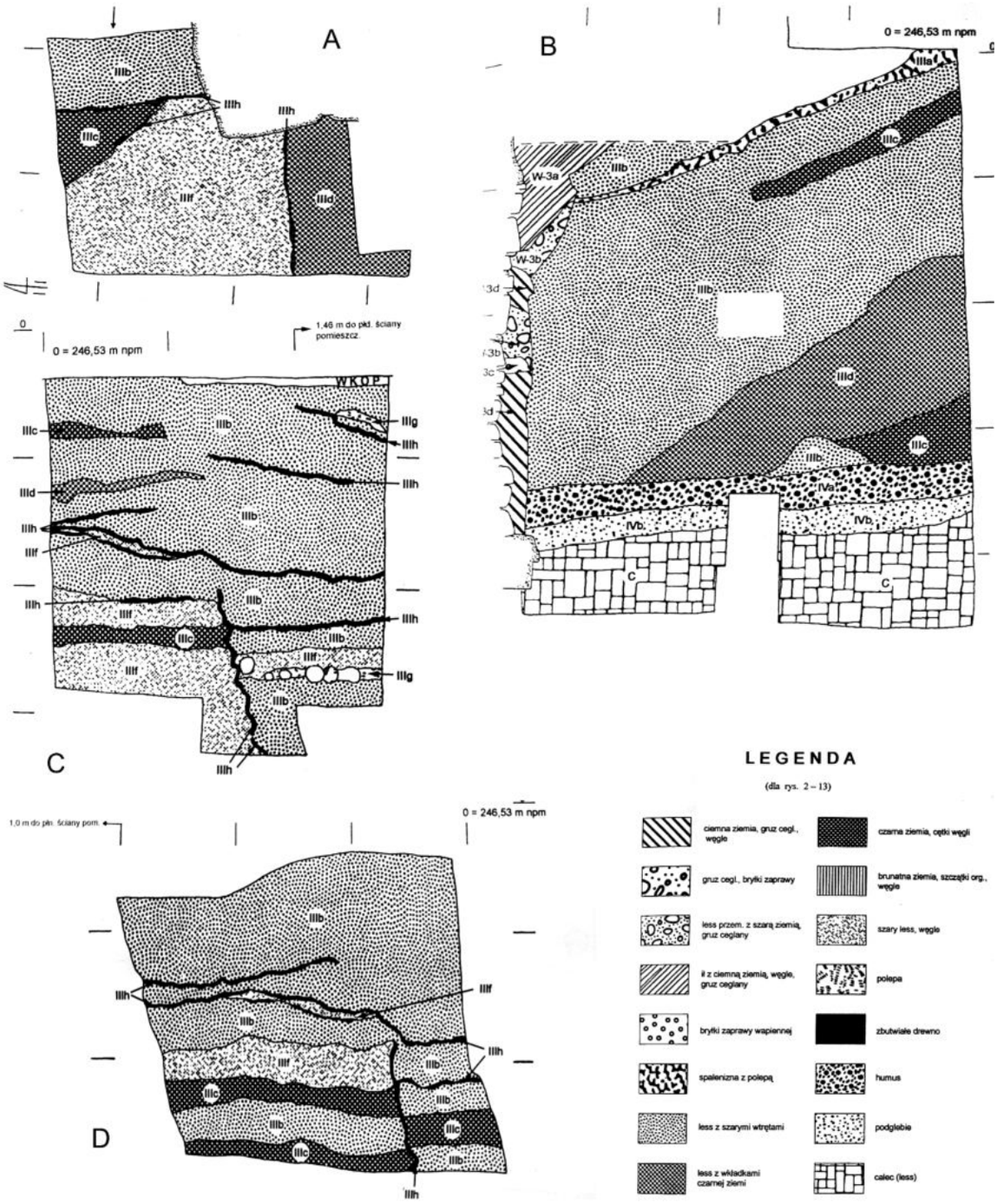

Ryc. 111. Oświęcim, pow. Oświęcim, stan. 1 „Zamek” (grodzisko). A – wykop V/05, odc. c, rzut poziomy skrzyń wału wczesnośredniowiecznego, B – wykop XIV/05, odc. a, profil północny, widoczny nasyp wału wczesnośredniowiecznego, C – wykop XV/05, odc. d, profil wschodni, widoczna pionowa ściana między skrzyniami wału wczesnośredniowiecznego, D – wykop XIV/05, odc. e, profil wschodni, widoczna pionowa ściana między skrzyniami wału wczesnośredniowiecznego (według: Myszka 2006).

ka. Jego zdaniem brak wyraźnych śladów funkcjonowania osady otwartej przed budową wału, którego relikty zbadał on w piwnicach centralnej partii istniejącego budynku zamku (ryc. 111, 113:A–C). Sądzi on, że wał grodu kasztelańskiego został wzniesiony „na surowym korzeniu” (w humusie pierwotnym, zachowanym pod stopą wału wczesnośredniowiecznego, nie natrafiono na zabytki ruchome, wskazujące na aktywność osadniczą przed rozpoczęciem budowy tej konstrukcji), natomiast nie wypowiada się w kwestii dokładnej daty rozpoczęcia tej inwestycji. Badacz ten wskazuje jedynie, że w świetle najstarszych wzmianek o Oświęcimiu jest oczywiste, że gród musiał już istnieć w 2. połowie XII w. Brak „kontaktu stratygraficznego” pomiędzy reliktami wału od

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 117 09.03.2020 10:51:15

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 118

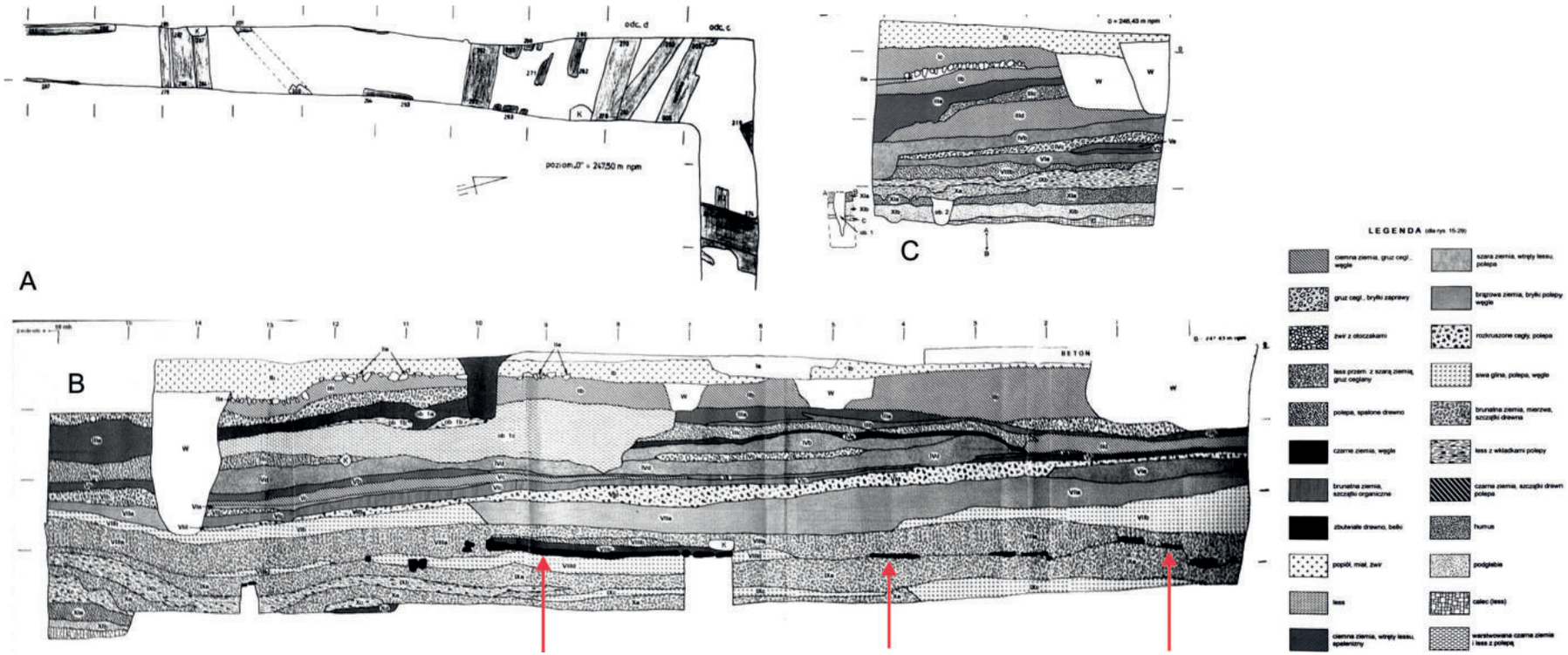

Ryc. 112. Oświęcim, pow. Oświęcim, stan. 1 „Zamek" (grodzisko). A – wykop III/04, odc. c, d, na dziedzińcu zamku, rzut na poziomie belek i dranic, datowanych metodą dendrochronologiczną po 1245. r., B – wykop III/04, odc. d, profil zachodni, czerwonymi strzałkami zaznaczono poziom zalegania belek i dranic, datowanych metodą dendrochronologiczną po 1245. r. (pod nimi zalegają nawarstwienia wczesnośredniowiecznego grodu), C – wykop III/04, odc. e, profil wschodni, fragment (według: Myszka 2006).

09.03.2020 10:51:15

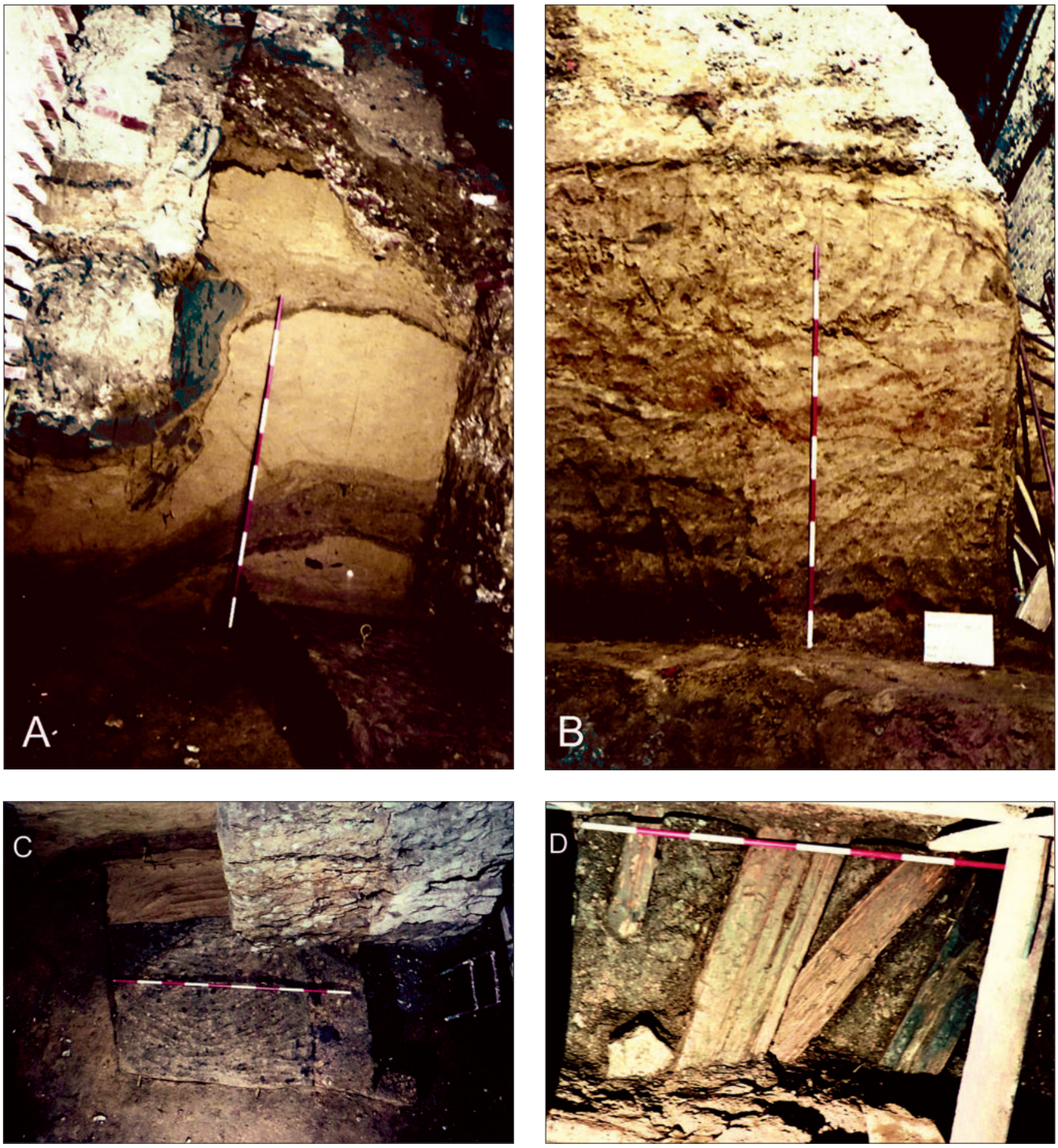

Ryc. 113. Oświęcim, pow. Oświęcim, stan. 1 „Zamek” (grodzisko). A – wykop V/05, odc. c, widoczne nasypy wału wczesnośredniowiecznego i ściany między jego skrzyniami), B – wykop XIV/05, odc. d, widoczna pionowa ściana między skrzyniami wału wczesnośredniowiecznego, C – wykop V/05, odc. c, widoczne w rzucie poziomym skrzynie wczesnośredniowiecznego wału, rozdzielone drewnianymi ścianami, D – wykop III/04, odc. d, na dziedzińcu zamkowym, widoczne drewniane belki i dranice, datowane metodą dendrochronologiczną po 1245. r. (według: Myszka 2006).

strony wschodniej wzgórza, a pozostałościami budynków (w tym plecionkowego), odkrytych na majdanie grodu, nie pozwala jednoznacznie określić relacji czasowych między nimi. M. Myszka, jak już wspomniano, za prawdopodobne uznaje funkcjonowanie wspomnianej zabudowy drewnianej na majdanie grodu (uznanej za pozostałych archeologów badających stanowisko za relikty starszej, otwartej, „przedgrodowej” osady) w tym samym okresie, co najstarsza faza wału. Bardzo interesujące okazały się wyniki nadzorów archeologicznych, prowadzonych przez M. Myszkę na dziedzińcu zamku (na zachód od istniejącego budynku z XVI–XX w.) nad liniowymi wykopami, drążonymi w związku z budową sieci kanalizacyjnej na wzgórzu zamkowym. Okazało się,

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 119 09.03.2020 10:51:16

że warstwy wczesnośredniowieczne zalegały w południowej i południowo-zachodniej partii dziedzińca pod warstwą belek i dranic jodłowych (datowanych metodą dendrochronologiczną na okres po 1245. r., zob. niżej). Ich miąższość wynosiła w tym rejonie stanowiska od 60 cm do blisko 1 m (ryc. 112, 113:D). Akumulacja tak dużej miąższości nawarstwień świadczy o intensywności procesów osadniczych do połowy XIII w. w obrębie wału kasztelańskiego grodu.

4. Konstrukcja wałów

Drewniano-ziemne o nierozpoznanej do końca konstrukcji. Na ziemny korpus wału natrafiono w kilkunastu niewielkich wykopach sondażowych, dzięki czemu udało się rozpoznać jego przebieg w zachowanej części Wzgórza Zamkowego. Jego szerokość zdaniem R. Naglika nie przekraczała 9 m (L. i T. Dębowscy podają szerokość 13 m, ale zapewne chodzi tu o szerokość wału wraz z jego warstwami podestrukcyjnymi; ryc. 109). W wykopie IX/2000 zachowana wysokość korpusu wału wynosiła 4,5 m. Po pożarze wał odbudowano, zdaniem L. i T. Dębowskich wewnętrzna ściana naprawionego wału miała postać szalunku z poziomo ułożonych belek, wspieranego słupami wbitymi pionowo w rozwaliska starszej fazy wału. Z kolei M. Myszka rozpoznał konstrukcję wału w centralnej partii piwnic pod istniejącym budynkiem zamku jako skrzyniową (ryc. 11, 13:A–C). Pełnych wymiarów owych skrzyń nie udało się rozpoznać. technikę budowy ścian owych skrzyń cytowany badacz rekonstruuje jako plecionkową. Ślady wybutwiałego drewna z owych pionowych ścianek skrzyń wału, widoczne na dokumentacji fotograficznej wykopalisk, w istocie są „falujące", co może sugerować plecionkową technikę ich budowy. Znane są jednak przypadki identycznego „falowania" wybutwiałych pozostałości ścian wałów wzniesionych ewidentnie w konstrukcji zrębowej[11].

5. Zabudowa

W trakcie badań nie natrafiono na ewidentne ślady obiektów mieszkalnych lub gospodarczych, związanych z okresem istnienia obwałowań wczesnośredniowiecznych. Być może pozostałościami jakiejś konstrukcji mieszkalnej były pionowo wkopane i wbijane słupy i słupki, odkryte w spągowych partiach nawarstwień kulturowych w niewielkim sondażu (XVIII). Wydaje się, iż mamy tu do czynienia co najmniej z dwiema fazami budowy jakichś konstrukcji drewnianych, niewątpliwie wzniesionych we wczesnym średniowieczu. Ich technika budowy i funkcja są trudne do odtworzenia (wysuwane były sugestie, iż w przypadku co najmniej jednego budynku zastosowana została technika plecionkowa budowy ścian). W kilku wykopach przy wewnętrznej podstawie wału odsłonięto poziom dranic, ułożonych w układzie poziomym. Autorzy badań sugerują, iż mogły to być pozostałości moszczonej drewnem uliczki dookolnej, biegnącej przy wewnętrznej ścianie wału.

6. Inwentarz

W trakcie badań odkryto bardzo liczne fragmenty naczyń glinianych, datowanych trafnie przez odkrywców ramowo na XI–XII bądź XI–XIII w. (ryc. 114:2–12; 115:1–19; 116:1–4, 6–11) oraz pojedyncze przedmioty żelazne, m.in. żelazną misę typu śląskiego (ryc. 114:1) oraz fragment noża (ryc. 116:4). Ze wzgórza zamkowego pochodzi także topór żelazny o stosunkowo rzadko spotykanej we wczesnym średniowieczu formie (jest to tzw. znalezisko przypadkowe, bez kontekstu stratygraficznego; ryc. 117). Jego spore rozmiary (długość około 25 cm!) i waga świadczą, że przedmiot ten pełnił najpewniej funkcję narzędzia, a nie uzbrojenie zaczepnego.[12]

7. Chronologia

Domniemana osada otwarta (?) – XI – początek XII w., gród – 1. poł. XII (lub połowa XII) – XIII w. (lub początek XIV w.). W części E majdanu grodu, późniejszego dziedzińca zamku, (wykop XII), w jednej z najniżej położonych warstw, datowanej na XII w. (poprzez analizę porównawczą odkrytej tam ceramiki naczyniowej) odkryto żelazną misę typu śląskiego. W świetle rezultatów wieloletniej dyskusji nad ramami chronologicznymi występowania tych przedmiotów na terenie wczesnośredniowiecznej Polski można przyjąć, iż funkcjonowały owe misy zarówno w fazie przedpaństwowej wczesnego średniowiecza, jak i po przełomie X i XI w., a więc od VII do XII w. (Poleski 2013, 116, tam starsza literatura). Datowanie faz osadnictwa wczesnośredniowiecznego oparte zostało wyłącznie na analizie porównawczej odkrytej w warstwach i obiektach ceramiki. Pożar wału nastąpił zdaniem R. Naglika w początkach XIII w., zaś zdaniem L. i T. Dębowskich około poł. XIII w. (wiążą go z najazdem tatarskim w 1241 r.). Niedługo po pożarze nastąpiła odbudowa wału drewniano-ziemnego, który

[11] Przykładem mogą być rezultaty wykopalisk, przeprowadzonych w 2018. r. przez ekipę archeologów z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego pod kierunkiem J. Poleskiego w rejonie wschodniego odcinka wału skrzyniowego krakowskiego podgrodzia – Okołu. Żmudna eksploracja reliktów drewnianych ścian tej konstrukcji ujawniła poziomo ułożone jedna nad drugą belki lub dranice – ewidentną pozostałość ściany wzniesionej w technice zrębowej (niepublikowane wyniki badań J. Poleskiego).

[12] Analogiczny wielki topór o identycznej formie do okazu z Oświęcimia pochodzi ze wczesnośredniowiecznego skarbu przedmiotów żelaznych z Krakowa-Kurdwanowa (Poleski, Rodak 2001, ryc. 4:2, 3), podobne topory znane są również w tym czasie w dorzeczu środkowego Dunaju (Rozmus 2016, ryc. 8:14).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 120 09.03.2020 10:51:16

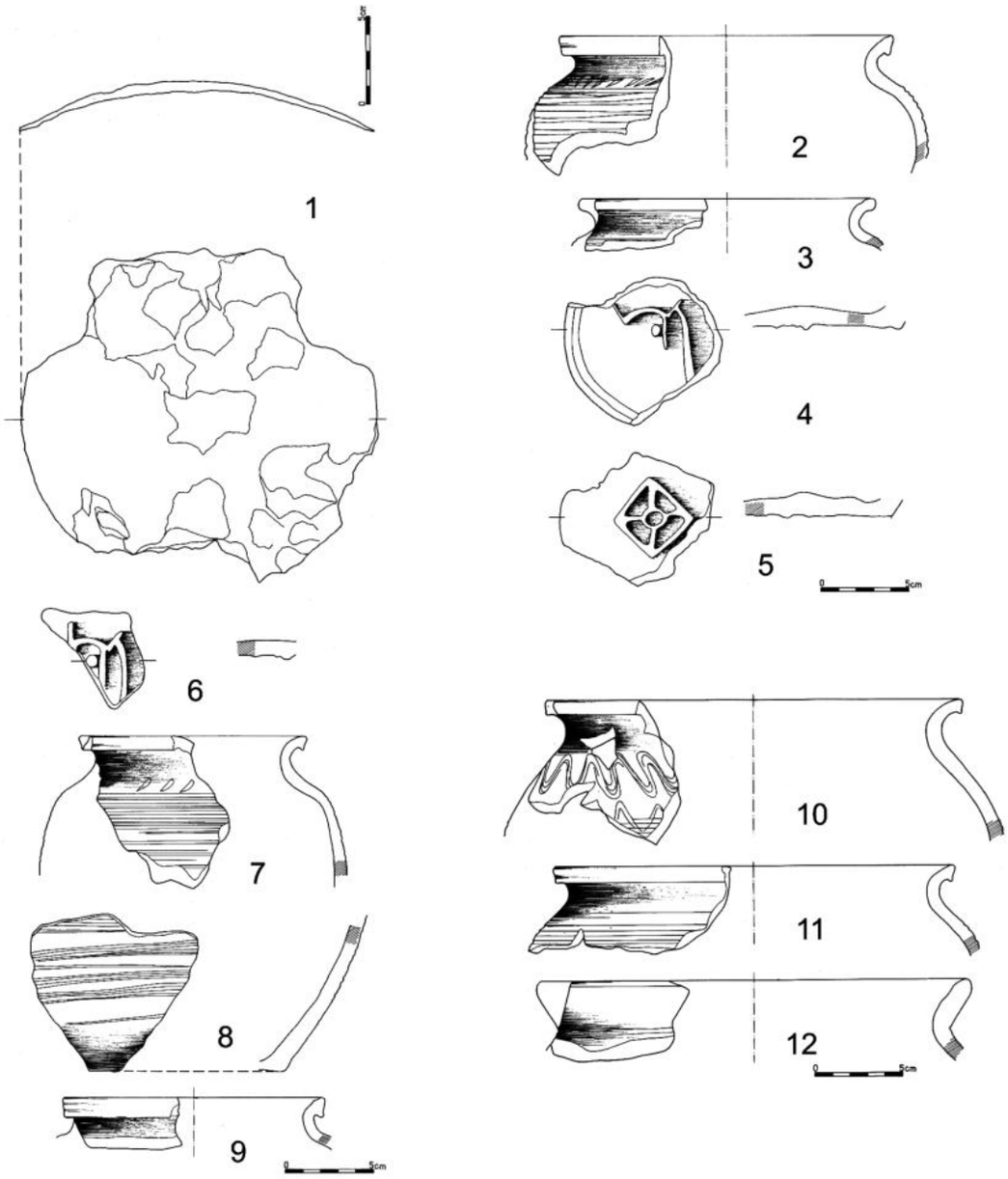

Ryc. 114. Oświęcim, pow. Oświęcim, stan. 1 „Zamek” (grodzisko). Wczesnośredniowieczne zabytki ruchome, pozyskane w trakcie badań w latach 1984–1986. 1 – żelazna misa typu śląskiego, 2–12 – fragmenty naczyń glinianych (według: Naglik 1988).

funkcjonował zdaniem L. i T. Dębowskich do początków XIV w. W ich opinii po wzniesieniu w początkach XIV w. w części NE wzgórza czworokątnej wieży ceglanej (wkopanej w korpus wału) przez pewien jeszcze okres (do momentu budowy pierwszego muru obwodowego zamku) wały pełniły nadal swą obronną funkcję. Nie udało się niestety pozyskać próbek drewna z konstrukcji wału, które mogłyby zostać poddane datowaniu metodą dendrochronologiczną lub C14. Pozyskano natomiast szereg świetnie zachowanych jodłowych belek i dranic z jednego z wykopów na dziedzińcu zamku (dawny majdan grodu), zalegających w jednej warstwie. Ich datowanie metodą C14 wsparte zostało analizą dendrochronologiczną jednej z belek, której rezultatem jest określenie powstania opisanej warstwy drewnianych elementów (konstrukcyjnych lub podestrukcyjnych) na okres po 1245. r.[13] Datowanie trzech belek z opisanej warstwy metodą radiowęglową dało następujące rezultaty:

[13] Datowanie obiema metodami zostało przeprowadzone przez Prof. M. Krąpca z krakowskiego Laboratorium Datowań Bezwzględnych.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 121 09.03.2020 10:51:17

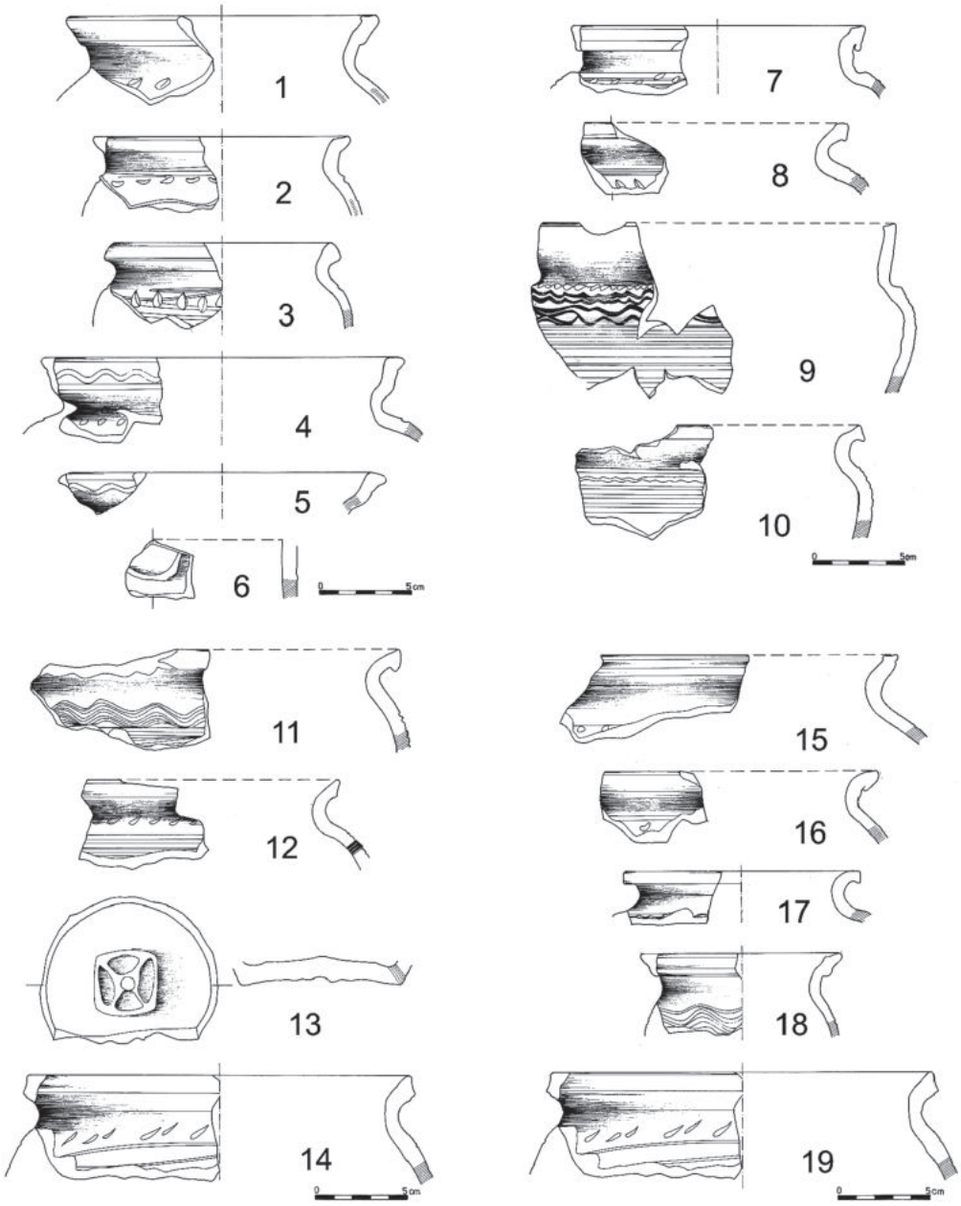

Ryc. 115. Oświęcim, pow. Oświęcim, stan. 1 „Zamek" (grodzisko). Wczesnośredniowieczne zabytki ruchome, pozyskane w trakcie badań w latach 1984–1986. 1–19 – fragmenty naczyń glinianych (według: Naglik 1988).

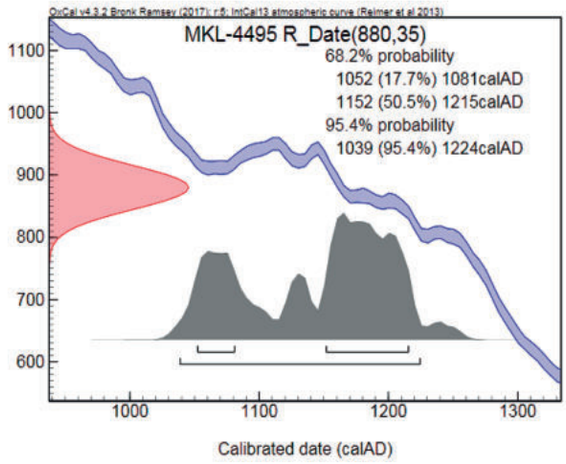

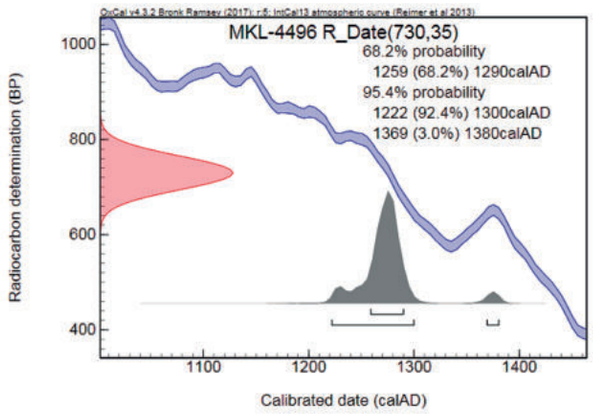

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 122 09.03.2020 10:51:18

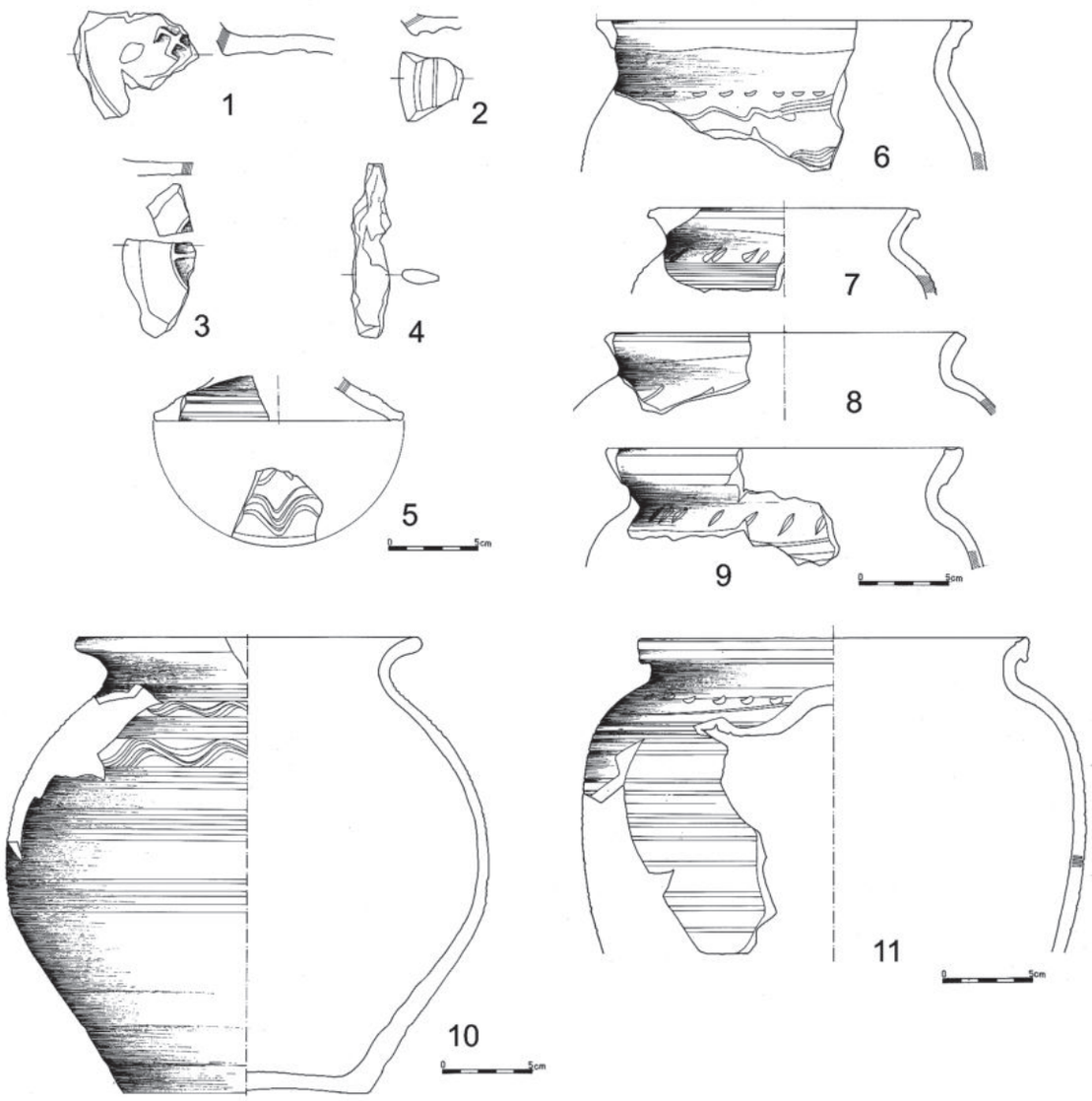

Ryc. 116. Oświęcim, pow. Oświęcim, stan. 1 „Zamek” (grodzisko). Wczesnośredniowieczne zabytki ruchome, pozyskane w trakcie badań w latach 1984–1986. 1–3, 5–11 – fragmenty naczyń glinianych, 4 – nóż żelazny (według: Naglik 1988).

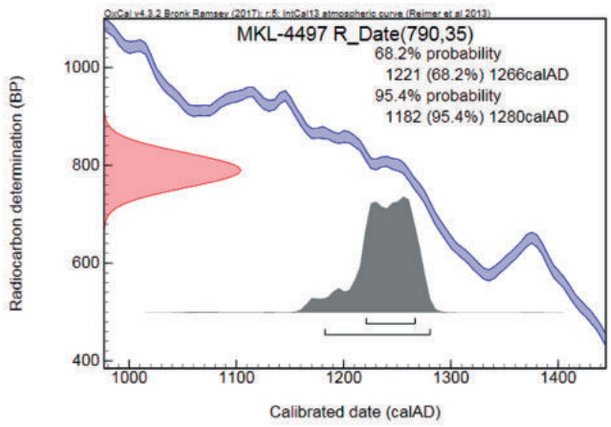

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 123 09.03.2020 10:51:18

Ryc. 117. Oświęcim, pow. Oświęcim, stan. 1 „Zamek" (grodzisko). Wczesnośredniowieczny topór żelazny, znalezisku luźne ze wzgórza zamkowego (według: Mądrzycki 2008).

Tak więc zalegające poniżej tej warstwy nawarstwienia kulturowe o miąższości do 1 m wiążą się z funkcjonowaniem na wzgórzu państwowego grodu (kasztelańskiego).

8. Badania

Badania archeologiczne na terenie wzgórza zamkowego w Oświęcimiu miały charakter wyprzedzający, ratowniczy i wiązały się z etapowo przeprowadzanym remontem budynku zamku i wymianą instalacji (zarówno w budynkach, jak i na tzw. dziedzińcu). W latach 1984–1986 badaniami kierował R. Naglik, w latach 1988–1990 T. Dębowski, w latach 1999–2000 L. i T. Dębowscy, zaś w latach 2004–2005 M. Myszka. W późniejszych latach niewielkie prace archeologiczne, związane z nadzorami w trakcie doraźnych napraw instalacji podziemnych prowadził G. Mądrzycki. Badania koncentrowały się głównie w partii przyziemi i piwnic głównego budynku zamku i średniowiecznej, czworobocznej wieży, objęto także nadzorami archeologicznymi wykopy instalacyjne na dziedzińcu zamku, położonym w zachodniej partii wypłaszczenia szczytowego wzgórza, jak i przy ścianach zewnętrznych głównego budynku zamku.

9. Zbiory

Dokumentacja i zabytki, pochodzące z badań archeologicznych, prowadzonych za wzgórzu zamkowym w Oświęcimiu przechowywane są w Muzeum Zamek w Oświęcimiu.

10. Literatura

IA 1985(1986), 140; Naglik 1988; Dębowski 1991, Dębowski, Dębowska 2001, Filipowicz, Filipowicz 2002, Myszka 2006; Poleski 2004B, 407–408.

11. Uwagi

Najstarsza wzmianka o Oświęcimiu dotyczy 1177 r. (lub 1179 r.). Informacja pochodzi z kroniki Wincentego Kadłubka, który pisze o okolicznościach zawarcia pokoju pomiędzy księciem krakowskim Kazimierzem Sprawiedliwym a księciem raciborskim Mieszkiem, synem Władysława II Wygnańca. Po buncie przeciwko Mieszkowi Staremu i przejęciu władzy w Krakowie przez księcia Kazimierza w 1177. r. przekazał on księciu raciborskiemu kilka nie wymienionych niestety z nazwy grodów, w zamian za obietnicę zawarcia pokoju. Nazwy tych grodów wymienia natomiast autor późniejszej „Kroniki wielkopolskiej" – były to Bytom i Oświęcim (Mika 2006, 99–100). Po raz pierwszy kasztelan oświęcimski został wymieniony w 1228 r.

Zastanawiające jest zakumulowanie na plateau wzgórza grodziskowego warstw kulturowych, odnoszonych do okresu funkcjonowania osady otwartej z XI – początków XII w., poprzedzającej zdaniem części archeologów prowadzących badania na wzgórzu zamkowym moment budowy wału grodu. Ukształtowanie wzgórza raczej nie sprzyjało naturalnej akumulacji nawarstwień (plateau wzgórza było nachylone w kierunku N i E), w związku z czym należy poważnie zastanowić się nad możliwością istnienia obwałowań już w pierwszej fazie wczesnośredniowiecznego zasiedlenia stanowiska, co wyraźnie sugeruje z kolei inny archeolog, prowadzący tu wykopaliska, M. Myszka. Podkreślić też należy, że ze źródeł pisanych wiadomo, iż Oświęcim i Bytom wraz z przynależnymi do nich ziemiami otrzymał od księcia krakowskiego Kazimierza Sprawiedliwego po 1177 r. książę opolski Mieszko Plątonogi. Gdyby przyjąć zaproponowane przez R. Naglika oraz L. i T. Dębowskich datowanie budowy wału grodu na 1. połowę lub nawet na połowę XII w., to musiałoby to oznaczać, iż niedługo po wzniesieniu grodu książę krakowski przekazał go księciu opolskiemu (co oczywiście nie jest całkowicie wykluczone).

Marian Myszka, Ryszard Naglik, Jacek Poleski

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 124 09.03.2020 10:51:18

POWIAT TARNOWSKI

8 DEMBLIN, „Grodzisko”, gm. Wietrzychowice

Numer stanowiska w miejscowości:	1
Numer obszaru AZP:	99-64
Numer stanowiska w obrębie arkusza AZP:	19
Położenie:	50°11’52”N / 20°44’4”E

1. Położenie

Grodzisko położone jest na piaszczystej łasze (176,1 m n.p.m.), na terasie dennej w widłach Wisły i Dunajca (ryc. 118–121). Stanowisko znajduje się w obrębie Niziny Nadwiślańskiej, stanowiącej część Kotliny Sandomierskiej. Teren ten stosunkowo często musiał być zalewany przez wody Wisły i Dunajca, czego dowodzi obecność namułów powodziowych, stwierdzona w trakcie badań wykopaliskowych. Obie te rzeki znajdują się obecnie w odległości od grodziska odpowiednio: Wisła 1800 m na N i Dunajec 500 m na E. Półkolista forma piaszczystej łachy jest ograniczona przez starorzecza Wisły i Dunajca (obecnie wyschnięte). Wyraźnie widoczne jest dzisiaj starorzecze od strony S grodziska, szerokości ponad 100 m, obniżone w stosunku do powierzchni grodziska o około 1,5–2 m. „Wyspa”, na której położone jest stanowisko, zbudowana jest z silnie uwarstwionych, gliniastych i gliniasto-piaszczystych aluwiów, na których zalegają charakterystyczne gleby dolin rzecznych, mady.

2. Opis stanowiska

Grodzisko to obiekt na planie półkola, którego wypukły bok zwrócony jest w kierunku północnym, zaś prosty odcinek wału biegnie wzdłuż górnej krawędzi wypłaszczenia łachy od strony południowej, z odchyleniem wzdłuż linii EES–WWN (ryc. 122). Na początku XX w. w terenie widoczne były znaczne odcinki wałów, obecnie niewielkie fragmenty wału widoczne są w kilku ogrodach, pomiędzy domami wsi Demblin, w północnej i północno-wschodniej części grodziska. Wał ma szerokość 4–8 m, jego wysokość nie przekracza 30–70 cm. Przebieg pozostałych odcinków wału został zrekonstruowany na podstawie wyników badań wykopaliskowych, jak i analizy wykonanych przez J. Poleskiego fotografii lotniczych obiektu, tudzież zobrazowania graficznego skanowania laserowego terenu (tzw. LIDAR). Przedstawiony poniżej opis odnosi się do zrekonstruowanej na tej podstawie pojedynczej linii wału. Należy podkreślić, że istnieją pewne przesłanki, które wskazują na możliwość istnienia w okresie funkcjonowania grodu więcej niż jednej linii wału. Długość obiektu, mierzona wzdłuż prostego, południowego odcinka wału, biegnącego wzdłuż górnej krawędzi „wyspy”, wynosi około 850 m (zaś mierzona od południowo-wschodniego narożnika do najdalej na zachód wysuniętej części wału wynosi około 950 m), szerokość około 500 m. Powierzchnia całości założenia (wraz z wałami) wynosi około 36 ha. Narożnik zachodni wału grodziska został ukształtowany poprzez ukształtowanie w tym miejscu prosto biegnącego odcinka umocnień, biegnących po linii NNW–SSE, „ostry” narożnik wschodni grodziska okazał się być wydzieloną dodatkową linią wału, oddzielną partią założenia obronnego. Analiza zdjęć lotniczych wykazała istnienie w tym narożniku pozostałości wału poprzecznego, odcinającego ów narożnik, który uzyskał przez to formę trójkątnego członu grodu, wydzielonego trzema prostymi odcinkami wału (o długości po linii zewnętrznej podstawy stoku wałów 180×200×150 m). Powierzchnia domniemanego głównego członu grodu wraz z otaczającymi go wałami wynosiła około 1,7 ha. Dokładna prospekcja terenowa ujawniła obecność w miejscu, w którym na fotografiach lotniczych zidentyfikowany został wał oddzielający główny człon grodziska w jego wschodnim narożniku, garbu o wysokości do 30 cm, szerokości około 15–20 m. W tym rejonie na powierzchni gruntu widoczne były drobne grudki polepy i bardzo drobne węgle drzewne. W tym miejscu przeprowadzono wiercenia, które potwierdziły obecność reliktów wału, który uległ spaleniu w wyniku bardzo silnego pożaru. Na fotografiach lotni-

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 127 09.03.2020 10:51:20

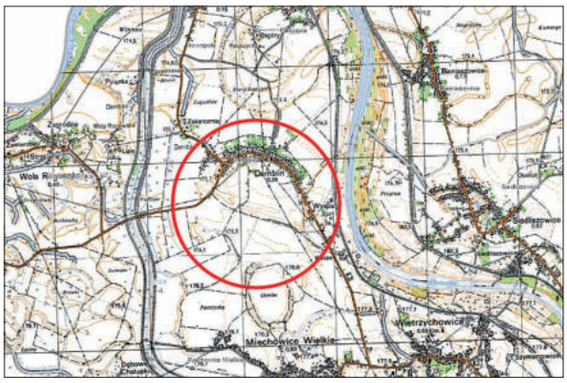

Ryc. 118. Demblin, pow. Tarnów, stan. 1, „Grodzisko" (grodzisko). Położenie stanowiska (fragment mapy 1 : 25 000, według danych Głównego Ośrodka Danych Geodezyjnych i Kartograficznych).

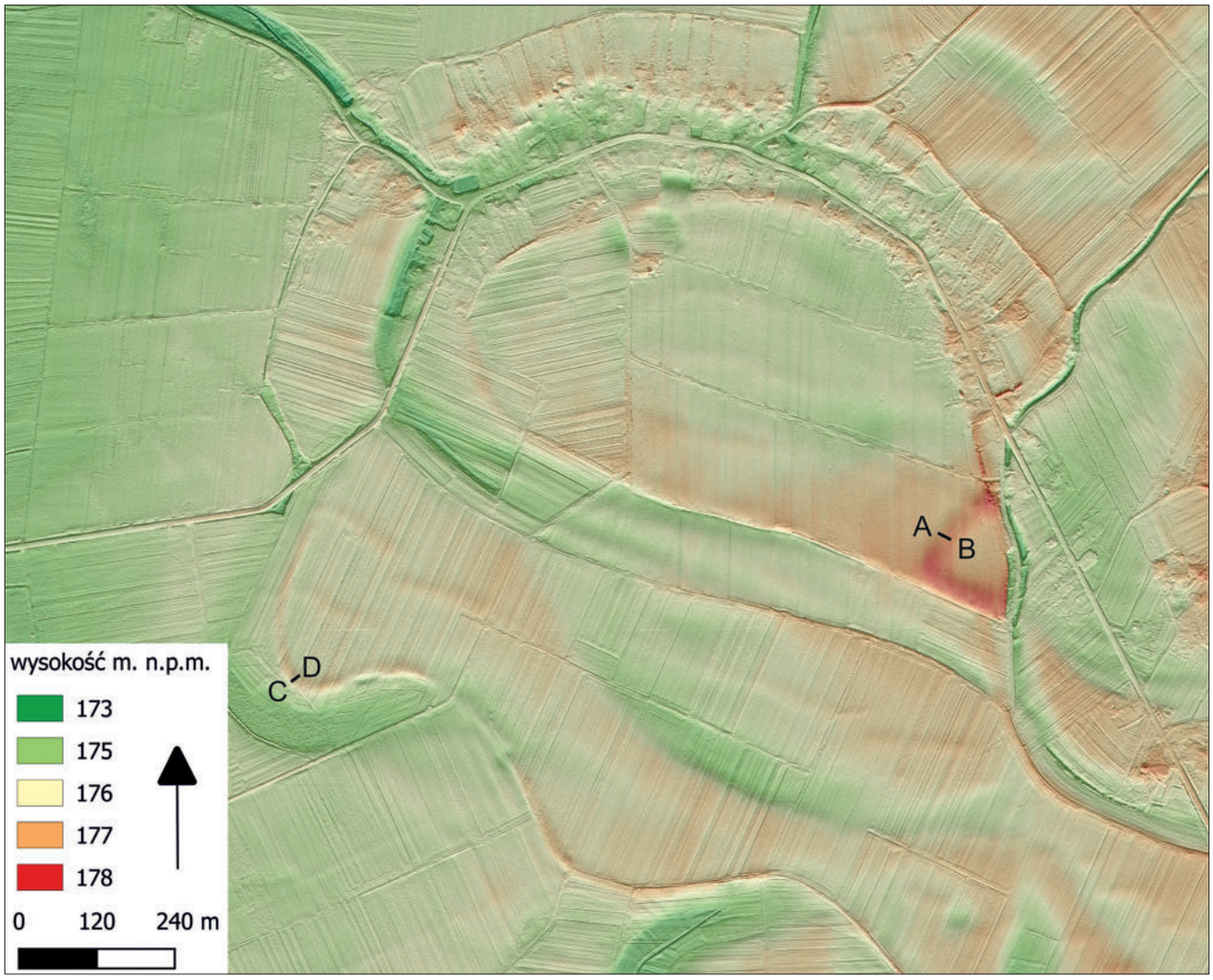

Ryc. 119. Demblin, pow. Tarnów, stan. 1, „Grodzisko" (grodzisko). Numeryczny model terenu (na podstawie materiałów Centralnego Ośrodka Danych Geodezyjnych i Kartograficznych przygotował D. Stefański). A–B i C–D – linie cięcia profilowego, wyznaczone podczas rozpoznania stratygrafii wybranych partii stanowiska metodą wierceń świdrem geologicznym.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 128 09.03.2020 10:51:21

Ryc. 120. Demblin, pow. Tarnów, stan. 1, „Grodzisko” (grodzisko). Grodzisko na józefińskiej mapie Galicji z lat 1779–1783 (według: „Galicja…” 2013, t. 3, cz. B, sekcja 53, 54).

Ryc. 121. Demblin, pow. Tarnów, stan. 1, „Grodzisko” (grodzisko). Zdjęcie lotnicze grodziska od strony S–E (według: Poleski 2004B)

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 129 09.03.2020 10:51:24

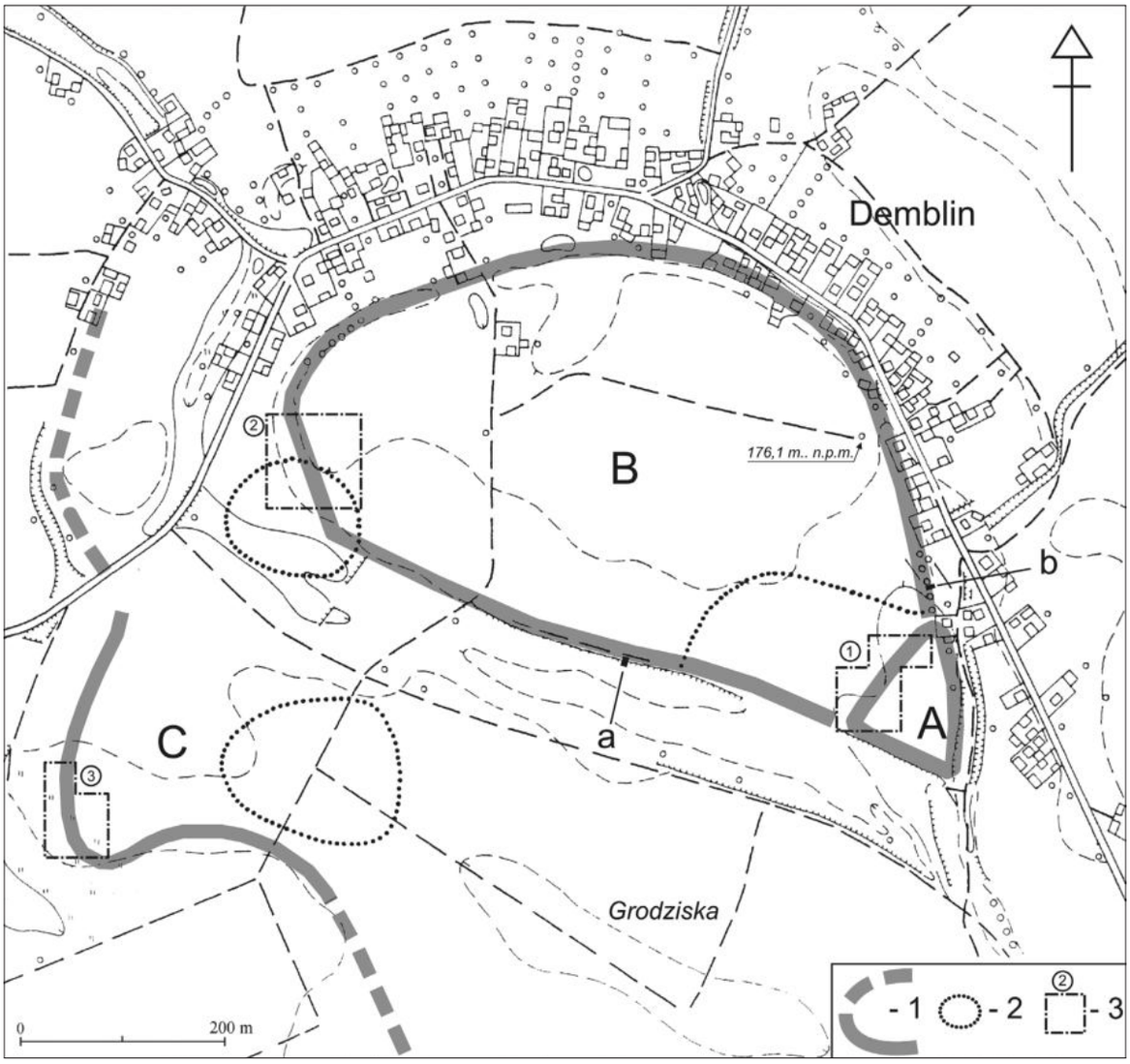

Ryc. 122. Demblin, pow. Tarnów, stan. 1, „Grodzisko" (grodzisko). Demblin, gm. Wietrzychowice, stan. 1 „Grodzisko". Plan grodziska i związanej z nim „grobli". 1 – wczesnośredniowieczne wały i „grobla" (częściowo widoczne w terenie, częściowo rekonstruowane na podstawie analizy zdjęć lotniczych i wyników badań archeomagnetycznych), 2 – koncentracje fragmentów naczyń wczesnośredniowiecznych na powierzchni stanowiska, 3 – obszary badane nieinwazyjną metodą archeomagnetyczną. A – wydzielony (główny) człon grodziska, B – majdan grodziska, C – obszar pomiędzy „groblą" a grodziskiem, a – wykop sondażowy E. Dąbrowskiej z 1963. r., b – wykop sondażowy A. Szpunara z 1997. r. (według: Poleski 2004B, Poleski, Szpunar 2016).

czych widoczny był na majdanie grodziska, w odległości około 70 m od południowego odcinka wału grodziska, pas ciemniejszej ziemi, szerokości kilku metrów, ciągnący się na długości ponad 300 m. Pełne rozpoznanie funkcji tego zaciemnienia nie jest możliwe bez przeprowadzenia badań wykopaliskowych, być może jest to pozostałość wewnętrznej linii fosy.

W odległości od około 300 m na południe od południowo-zachodniego krańca grodziska w trakcie badań powierzchniowych w 1995 r. A. Szpunar odkrył pozostałość spalonej konstrukcji drewniano-ziemnej, którą zidentyfikował jako południowy wał grodziska (szerokości do 8 m, wysokości do 1,2 m). Przeprowadzona przez A. Ceterę, J. Okońskiego i J. Poleskiego weryfikacja powierzchniowa owego obiektu, jak i analiza wykonanych przez J. Poleskiego zdjęć lotniczych grodziska w Demblinie wraz z jego najbliższym otoczeniem, mogą wskazywać na odmienną funkcję tego szańca. Niewykluczone, że jest to pozostałość wczesnośredniowiecznej grobli drewniano-ziemnej, po której przebiegała droga po linii wschód-zachód. Datowanie próbki zwęglonego drewna z tej grobli (odkrytego na powierzchni owego „wału"), wykonane metodą C14 w Laboratorium Radiowęglowym w Kijowie, oscyluje około połowy VIII w. (data niekalibrowana)[14]. Jednoznacznie należy wykluczyć możliwość wiązania opisanej konstrukcji z obwałowaniami grodzi-

[14] Nawet jeśli pobrana próbka pochodzi z wewnętrznych partii pnia dębu, to i tak „odmłodzić" po kalibracji ową próbkę można najdalej o 150–200 lat, o ile oczywiście nie mamy do czynienia z tzw. grubym

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 130 09.03.2020 10:51:25

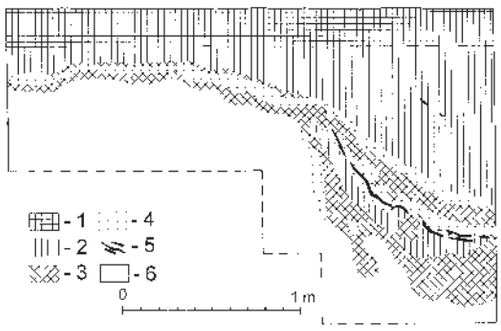

Ryc. 123. Demblin, pow. Tarnów, stan. 1, „Grodzisko” (grodzisko). Profil wschodni wykopu sondażowego E. Dąbrowskiej z 1963. r. na południowym odcinku wału grodziska. 1 – humus, 2 – warstwa namuliskowa, 3 – warstwa pożarowa, 4 – glina, 5 – węgiel drzewny, 6 – wał (według: Dąbrowska 1965).

ska, gdyż są one od niej oddzielone wyschniętym obecnie starorzeczem Dunajca. Analiza fotogrametrycznych zdjęć lotniczych okolic grodziska w Demblinie, przeprowadzona w 2001 r. przez J. Poleskiego, wykazała, że opisana grobla sięga po kilkaset metrów metrów na wschód i zachód od grodziska. Nierozwiązanym na razie problemem pozostaje relacja czasowa między ową domniemaną groblą a grodem w Demblinie, zaś weryfikacja funkcji domniemanej grobli będzie możliwa dopiero po przeprowadzeniu badań wykopaliskowych.

3. Stratygrafia stanowiska

W trakcie badań E. Dąbrowska założyła wykop sondażowy na zewnętrznej partii SSW odcinka wału grodziska, nie osiągając w trakcie eksploracji calca. Według wspomnianej badaczki odsłonięto tam jedną fazę budowlaną wału. Badania NE odcinka wału grodziska, przeprowadzone przez A. Szpunara, wykazały obecność reliktów dwóch faz wału. Niewielkie sondaże E. Dąbrowskiej we wnętrzu grodu, w pobliżu SSW odcinka wału, wykazały obecność pod warstwą gleby ornej zaleganie silnie shumusowionej warstwy brunatnoczarnej ziemi, o miąższości 60–70 cm. E. Dąbrowska nie formułuje hipotez co do genezy tej warstwy, wydaje się jednak prawdopodobne, iż uformowała się ona na skutek wielokrotnego zalewania terenu grodu przez wody powodziowe Wisły i Dunajca. W obrębie tej warstwy E. Dąbrowska wyróżniła kilka obiektów wczesnośredniowiecznych. Ich wydzielenia dokonano głównie na podstawie obserwacji skupień zabytków, bowiem nie było możliwości ścisłego wyznaczenia granic, a więc i odtworzenia kształtu oraz wymiarów tych obiektów.

błędem (uprzejma informacja Prof. dr. hab. Marka Krąpca z Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie).

4. Konstrukcja wałów

W trakcie badań w 1963 r. E. Dąbrowska założyła niewielki wykop sondażowy (długości 2,7 m) na zewnętrznej partii południowego odcinka wału grodziska, nie osiągając w trakcie eksploracji calca (ryc. 123). Według wspomnianej badaczki odsłonięto tam jedną fazę budowlaną wału. W trakcie eksploracji natrafiono na warstwy podestrukcyjne wału, „zsuwające” się do położonej bezpośrednio na południe od wału domniemanej fosy (lub raczej naturalnego obniżenia terenu – suchego starorzecza). W trakcie badań cytowana badaczka nie natrafiła na ślady po drewnianych elementach konstrukcji wału.

Badania północno-wschodniego odcinka wału grodziska, w pobliżu głównego członu obiektu, przeprowadzone przez A. Szpunara w 1997 r., wykazały obecność reliktów dwóch faz wału (ryc. 124, 125). W wykopie o wymiarach 10×2 m udało się uchwycić zewnętrzną partię wału na szerokości 3,5 m (starsza faza wału) i 5 m (młodsza faza wału). Na zewnątrz od nich zalegały ich warstwy podestrukcyjne. Pod wałem, na stropie calca zalegały w układzie poziomym warstewki 11e–11a (od stratygraficznie najstarszej do najmłodszej), o łącznej miąższości od 40 do 70 cm. Warstwy te, złożone z gliniastej ziemi o barwie brunatno-szarej, z licznymi żelazistymi wtrętami, uformowały się niewątpliwie przed budową starszej fazy wału. Warstwy te zawierały niezbyt liczne, bardzo drobne węgielki drzewne. Nie jest możliwe na obecnym etapie badań ustalenie chronologii tych warstw, ich układ zdaje się wskazywać, iż zostały one zakumulowane w tym miejscu na skutek działalności wód powierzchniowych, niewykluczone, że również przy udziale wód powodziowych. Najprawdopodobniej warstwy pakietu 16e–16a, zalegające bezpośrednio na wschód (na zewnątrz) od rowu palisady wału młodszego (12), na tej samej wysokości, co opisane powyżej war-

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 131 09.03.2020 10:51:25

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 132

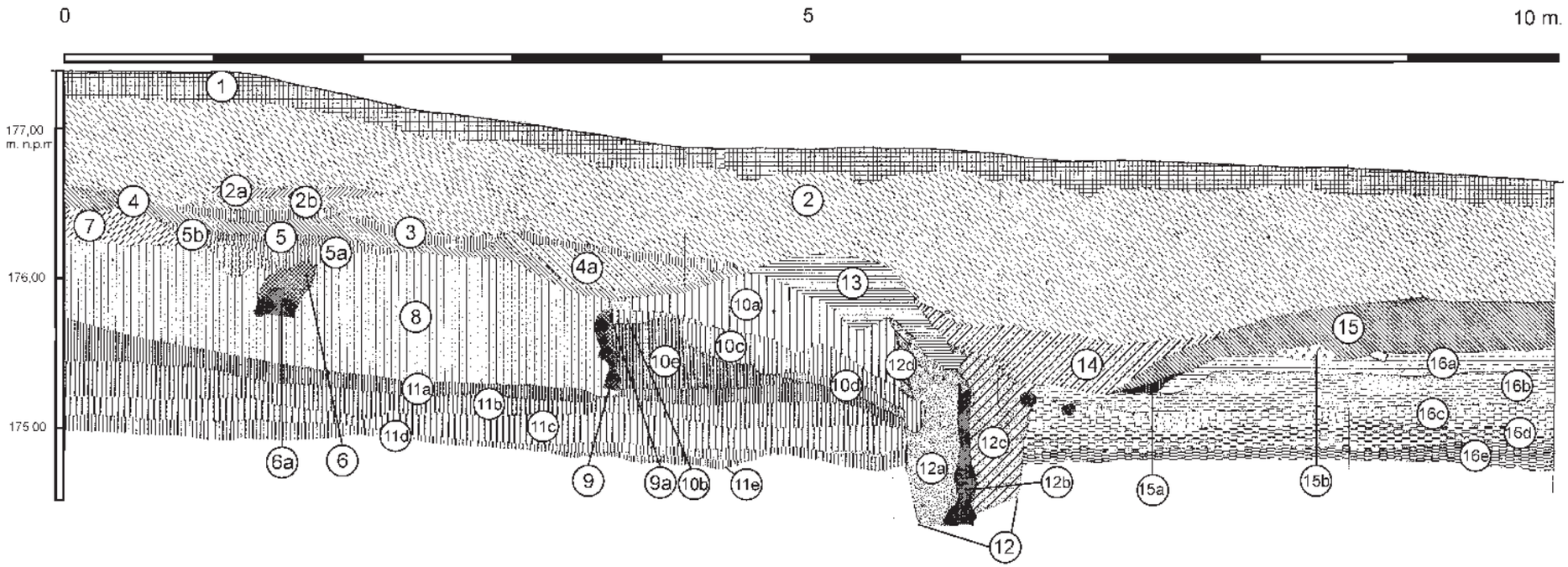

Ryc. 124. Demblin, pow. Tarnów, stan. 1, „Grodzisko" (grodzisko). Profil północny wykopu sondażowego A. Szpunara z 1997. r. w rejonie wschodniego odcinka wału grodziska (według: Poleski, Szpunar 2016).

09.03.2020 10:51:25

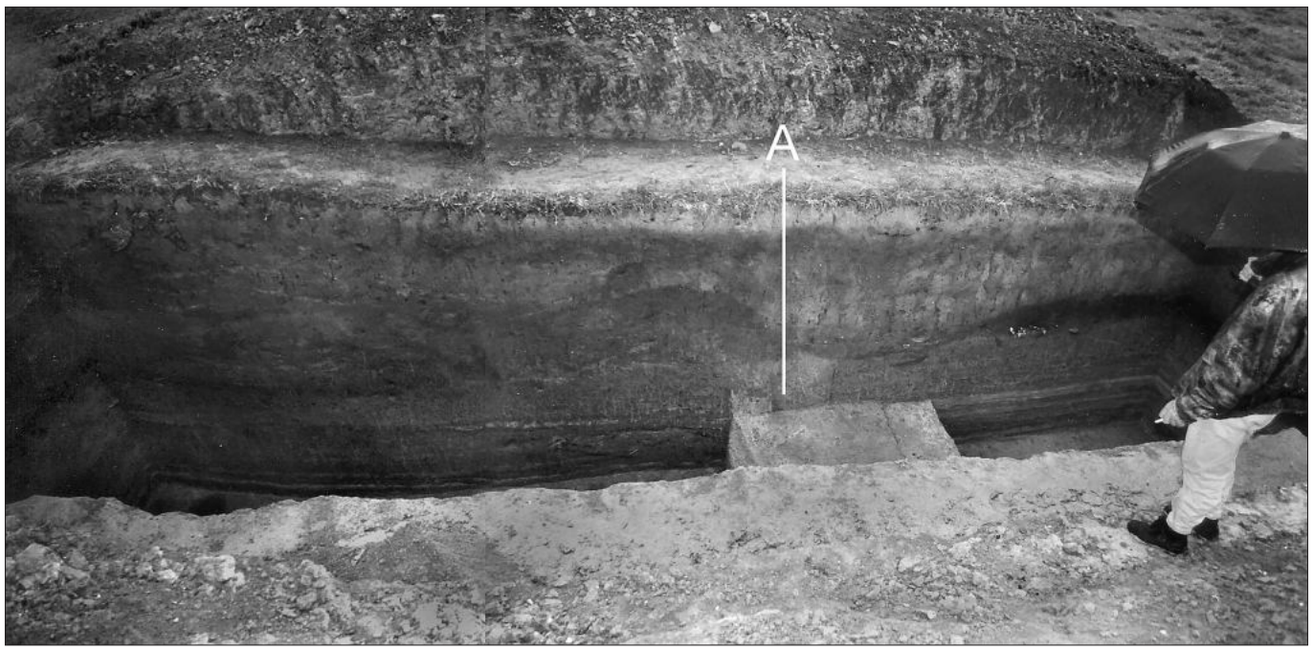

Ryc. 125. Demblin, pow. Tarnów, stan. 1, „Grodzisko” (grodzisko). Fotografia profilu północnego wykopu sondażowego A. Szpunara z 1997. r. w rejonie wschodniego odcinka wału grodziska. A – rów palisady (obiekt 12). Według: Poleski 2004B.

stwy pakietu 11, także w układzie poziomym (o podobnej strukturze), były współczesne okresowi formowania się pakietu warstw 11. Niewykluczone, iż oba te pakiety tworzyły pierwotnie jeden zespół nawarstwień, wtórnie rozdzielony później wkopem (rowem) pod palisadę młodszej fazy wału (12). W trakcie badań uchwycona została zewnętrzna partia starszej fazy wału (warstwa 8, miąższości do 70 cm), którą tworzyły liczne, różnorakiej grubości laminy piaszczystej ziemi barwy żółto-brunatnej, szaro-żółtej i szaro – brunatnej. Spoczywała ona na stropie opisanej wcześniej warstwy 11a. Od strony zewnętrznej (wschodniej) ziemne wypełnisko wału podtrzymywała drewniana, pionowa ściana, po której zachowały się zbutwiałe ślady po belkach (lub raczej dranicach – warstwa 9). Bezpośrednio na zewnątrz tej ściany zalegały warstwy 10e–10a, tworzące charakterystycznie opadające z wału w kierunku zewnętrznym warstewki podestrukcyjne z materiału spłukiwanego z jego wypełniska przez wody deszczowe i roztopowe. Warstwy te, jak i zalegające poniżej warstwy pakietów 11 i 16, przecinał rów (12) o szerokości 70–80 cm, płaskodenny, o zachowanej głębokości 1,4 m. Rów ten biegł równolegle do zewnętrznej ściany starszej fazy wału (9), w odległości około 1,5 m na zewnątrz niej (na wschód od niej). W centralnej partii jego wypełniska natrafiono na ślady po zbutwiałych, pionowo wkopanych, płaskodennych słupach o średnicy 20–30 cm, ustawionych jeden przy drugim (12b). Słupy te umacniały i stabilizowały warstwy wypełniska rowu (12a i 12c). W górnej partii wewnętrznej ściany opisanego rowu natrafiono na pionowo ukształtowaną, ciemniejszą warstwę ziemi (12d), być może była to pozostałość po wewnętrznym, pionowym szalowaniu palisady. Szalunek taki zapobiegałby wymywaniu przez wody deszczowe i roztopowe ziemi z wypełniska wału. Dowodem na to, iż wypełnisko takie pierwotnie istniało, jest obecność na stropie wypełniska rowu 12 warstwy podestrukcyjnej tego młodszego wału (13), która opadała w kierunku na zewnątrz wału (wschodnim). W wypełnisko starszego wału (warstwa 8) wkopany był płaskodenny słup o średnicy 25–30 cm, wychylony lekko na zewnątrz wału (6a, 6). Był to jeden z kilku słupów, wkopanych w formie palisady (równoległej do linii wału) w odległości około 2 m na zachód (do wnętrza wału) od pionowej, zewnętrznej ściany starszego wału i w odległości około 3,5 m na zachód od palisady – ściany zewnętrznej młodszej fazy wału. Nie jest jasne w jakim czasie, ani też w jakim celu słupy, tworzące tę „młodszą” stratygraficznie palisadę, zostały umieszczone w tym miejscu. Nie można całkiem wykluczyć, iż ich wkopanie mogło wiązać się z budową młodszej fazy wału. Nie jest też całkiem wykluczone, iż ta „młodsza” palisada (6a, 6) powstała już po zniszczeniu starszej fazy wału, a przed budową tzw. młodszej fazy wału, której ścianę zewnętrzną tworzyła „starsza” palisada (12). Niestety, sytuacja stratygraficzna w tym miejscu nie pozwoliła na uzyskanie odpowiedzi co do funkcji i chronologii względnej tej „młodszej” palisady. Wał w tym miejscu (jak i zapewne na większości swego obwodu) został zniszczony poprzez działalność wód deszczowych, roztopowych, a przede wszystkim powodziowych. Zalegające na stropie warstw 8, 10a, 13 i 16a, nawarstwienia (miąższości od 1 do 1,7 m) zakumulowane zostały w tym miejscu najpewniej już w okresie nowożytnym, a nawet współczesnym. Ze względu na brak możliwości zbadania

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 133 09.03.2020 10:51:25

wewnętrznej partii wału w tym miejscu grodziska nie jest możliwe określenie jego szerokości. Ukształtowanie terenu wskazuje jednak, iż wał (w obu fazach) mógł mieć szerokość od 6 do 8 m. Nie można niestety odtworzyć jego pierwotnej wysokości. Odkryte w trakcie eksploracji wału fragmenty naczyń pozwoliły ramowo określić datowanie założenia obronnego w Demblinie (zob. niżej).

Na obecnym etapie badań brak wystarczających przesłanek, aby odtworzyć technikę budowy wału starszej fazy (być może był to wał skrzyniowy). Można natomiast podjąć próbę hipotetycznej rekonstrukcji techniki budowy wału młodszej fazy. Wobec braku informacji o konstrukcji ściany wewnętrznej wału jako domniemanie należy potraktować sugestię, iż była to także palisada. W tej sytuacji opisaną konstrukcję hipotetycznie można zaklasyfikować jako typ WIVD1 według typologii konstrukcji wałów J. Poleskiego. Przed opisanym wałem nie stwierdzono obecności fosy, w warstwach wału, ani też w jego sąsiedztwie nie natrafiono na wyraźne ślady jego pożaru. Założony w odległości 10 m na zachód od przekopu przez wał z 1997 r. sondaż o wymiarach 1×1 m ujawnił, iż w widocznym tu lekkim obniżeniu terenu, biegnącym wzdłuż wewnętrznej krawędzi wału, zalega warstwa czarno-brunatnej, zhumusowionej ziemi, o miąższości do 1 m. Oznacza to, że pomiędzy eksplorowanym fragmentem północno-wschodniego odcinka wału, a wnętrzem grodu, znajdowało się obniżenie, którego dno zalegało poniżej poziomu majdanu grodziska. W tej sytuacji nie można wykluczyć, iż po wewnętrznej stronie owego obniżenia, od strony majdanu grodziska, biegła pierwotnie jeszcze jedna, wewnętrzna linia umocnień, dzisiaj zupełnie niewidoczna na powierzchni gruntu. Nie można też całkowicie wykluczyć, iż przed badanym wałem biegła także zewnętrzna linia umocnień, bowiem teren przed eksplorowanym odcinkiem wału jest zupełnie płaski, obniża się nieco dopiero w odległości kilkudziesięciu m w kierunku północno-wschodnim. Problem ten mogą wyjaśnić jedynie badania wykopaliskowe.

5. Zabudowa

Niewielkie sondaże Elżbiety Dąbrowskiej z 1963 r. we wnętrzu grodu, w pobliżu południowo-zachodniego odcinka wału, wykazały obecność pod warstwą gleby ornej zaleganie silnie zhumusowionej warstwy brunatnoczarnej ziemi, o miąższości 60–70 cm. W obrębie wspomnianej warstwy kulturowej E. Dąbrowska wyróżniła trzy paleniska wykładane kamieniami (obiekty nr 1, 4 i 5), z których największe, czworokątne, miało wymiary 1,6×1,8 m.

6. Inwentarz

W trakcie badań prowadzonych przez E. Dąbrowską odkryto kilkaset fragmentów naczyń glinianych (w tym fragmenty prażnicy), kości zwierzęce, jak i kilka tzw. zabytków wydzielonych. Wymienić tu należy dwa żelazne noże (ryc. 126:2, 6), domniemany, zniszczony grot włóczni (ryc.126:9), półkolistą żelazną sprzączkę (ryc. 126:8), zdobiony poziomymi liniami dwustożkowaty przęślik gliniany (ryc. 126:4) i dwa przęśliki z wapiennego łupku (ryc. 126:3, 5), grudkę cyny (ryc. 126:7), kolec kościany i półfabrykat kościany ze śladami obróbki (ryc. 126:1, 10), zdobioną ornamentem geometrycznym płytkę kościaną, zapewne wywodzącą się z kręgu kultury staromadziarskiej (ryc. 126:11).

Datowanie grodziska na wczesne średniowiecze potwierdza odkrycie w trakcie badań w 1963 r. na dnie domniemanej fosy kilku fragmentów naczyń wczesnośredniowiecznych, wśród nich garnkowatej formy, wykonanej techniką taśmowo-krokową o słabo formującym obtaczaniu partii brzegowej (ryc. 126:12). Brzeg naczynia zbliżony był do typu A6 z Naszacowic (Poleski 2004A, s. 27–90). Naczynie pokrywał w górnej partii brzuśca niezbyt regularny ornament poziomych i falistych linii w układzie poziomym, wykonany narzędziem wielozębnym (zbliżony do typu d12 z Naszacowic), podobnie jak wewnętrzną powierzchnię brzegu naczynia (typ i6 z Naszacowic). W fosie odkryto też fragment dna naczynia z odciskiem otworu po osi w tarczy koła garncarskiego (ryc. 126:13). W warstwie kulturowej we wnętrzu grodziska i w trzech powyżej opisanych obiektach odkryto fragmenty naczyń wykonanych techniką taśmowo-krokową, obtaczanych w górnych partiach (ryc. 127, 128, 129). Część brzegów wykonano techniką silnie formującego obtaczania, część obtaczano słabo formująco. Wśród brzegów można wyróżnić typy zbliżone do A3, A6, B3, D14, F1 i H4 z Naszacowic. Ornamenty pokrywające naczynia można zaliczyć do typów e2, f1, f13, i5, i6 oraz ogólnie do kombinacji wątków występujących w grupach typów f i h z Naszacowic. Pozwala to na stwierdzenie, iż wśród fragmentów naczyń odkrytych w Demblinie zdecydowana większość jest porównywalna do ceramiki z Naszacowic, związanej z fazami I(A) – II, czyli nie jest późniejsza niż X w. Tę hipotezę może do pewnego stopnia potwierdzać absencja naczyń z silnie profilowanymi brzegami typu 29 Radwańskiego i późniejszymi. Zgodzić się można z wnioskami Elżbiety Dąbrowskiej, iż wśród ceramiki z Demblina można wydzielić dwie podstawowe grupy techniczne – naczynia wykonane przy zastosowaniu do obtaczania ich górnych partii koła wolnoobrotowego, jak i naczynia silnie formująco obtaczane górą. Pokrywa się to również ze zróżnicowanym w obu grupach zestawem wątków ornamentacyjnych. W pierwszej z nich przeważają poziome, niezbyt starannie wykonane grzebieniem garncarskim pasma linii prostych i falistych. W drugiej grupie środkowe i dolne partie naczyń często pokryte są ornamentem poziomych linii, wykonanych przeważnie narzędziem jednozębnym, w górnych partiach stosowany jest ornament linii falistej lub nacięcia wykonane nożykiem garncarskim. Na obecnym etapie

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 134 09.03.2020 10:51:25

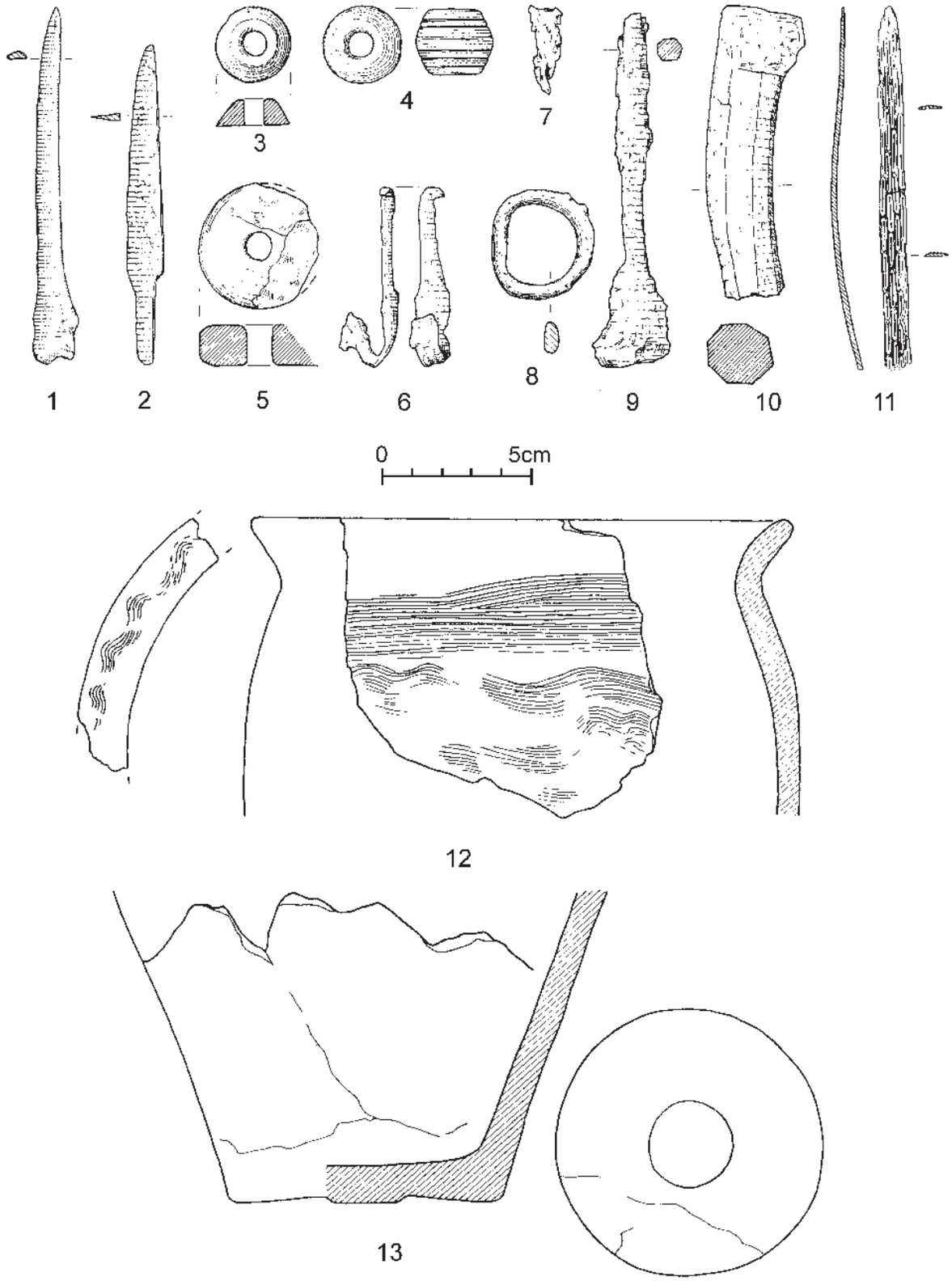

Ryc. 126. Demblin, pow. Tarnów, stan. 1, „Grodzisko” (grodzisko). Wybór zabytków z badań w 1963. r.: 1, 4, 8, 11 – obiekt 4; 2 – obiekt 1; 2, 3, 5–7, 9, 10 – palenisko w obiekcie 5; 12–13 – wypełnisko fosy (1, 10, 11 – kość, 2, 6, 8, 9 – żelazo, 3, 4, 12, 13 – glina, 5 – wapień, 7 – cyna (według: Dąbrowska 1965).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 135 09.03.2020 10:51:25

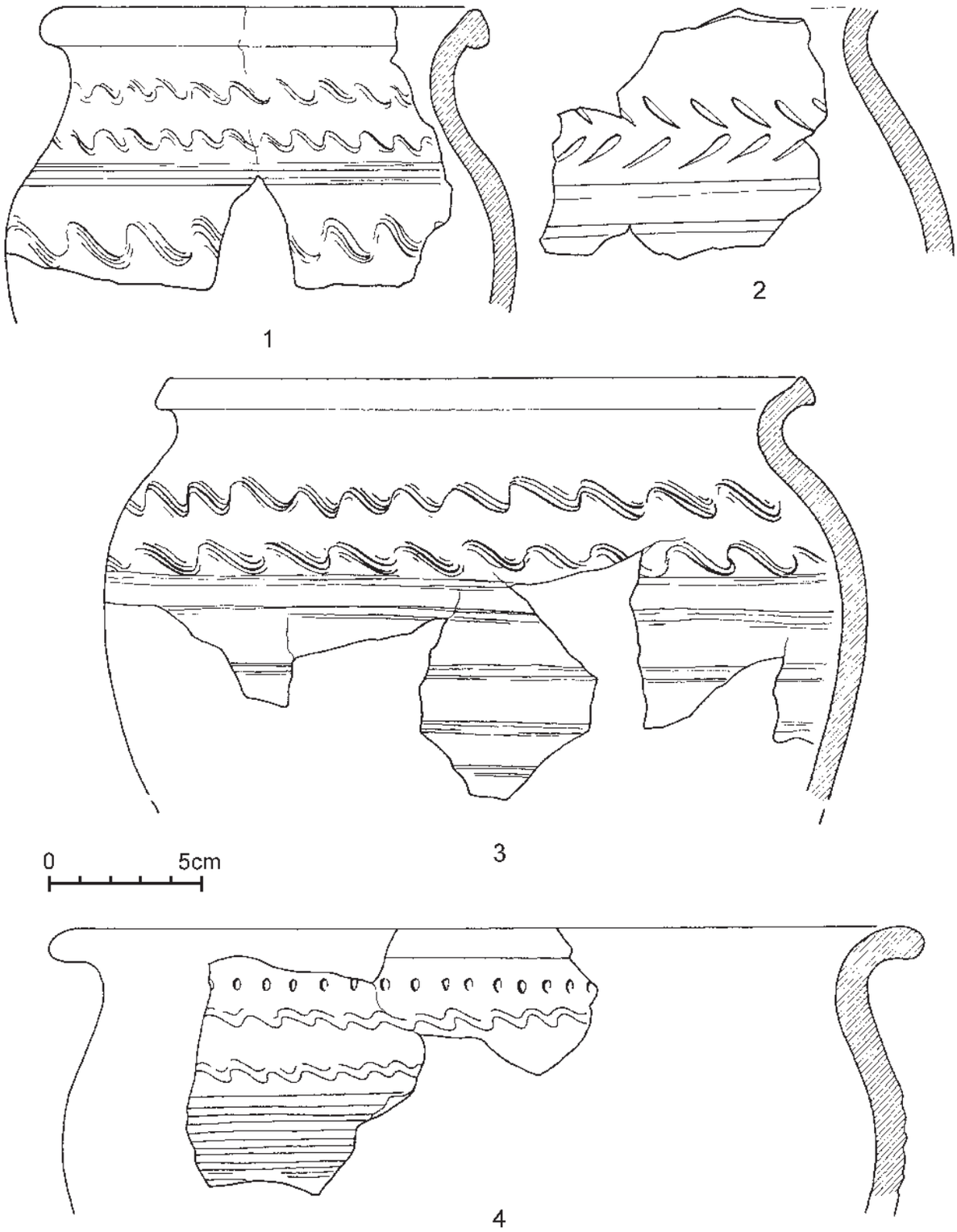

Ryc. 127. Demblin, pow. Tarnów, stan. 1, „Grodzisko" (grodzisko). Wybór zabytków z badań w 1963. r.: 1–4 – palenisko w obiekcie 5 (1–4 – glina). Według: Dąbrowska 1965.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 136 09.03.2020 10:51:26

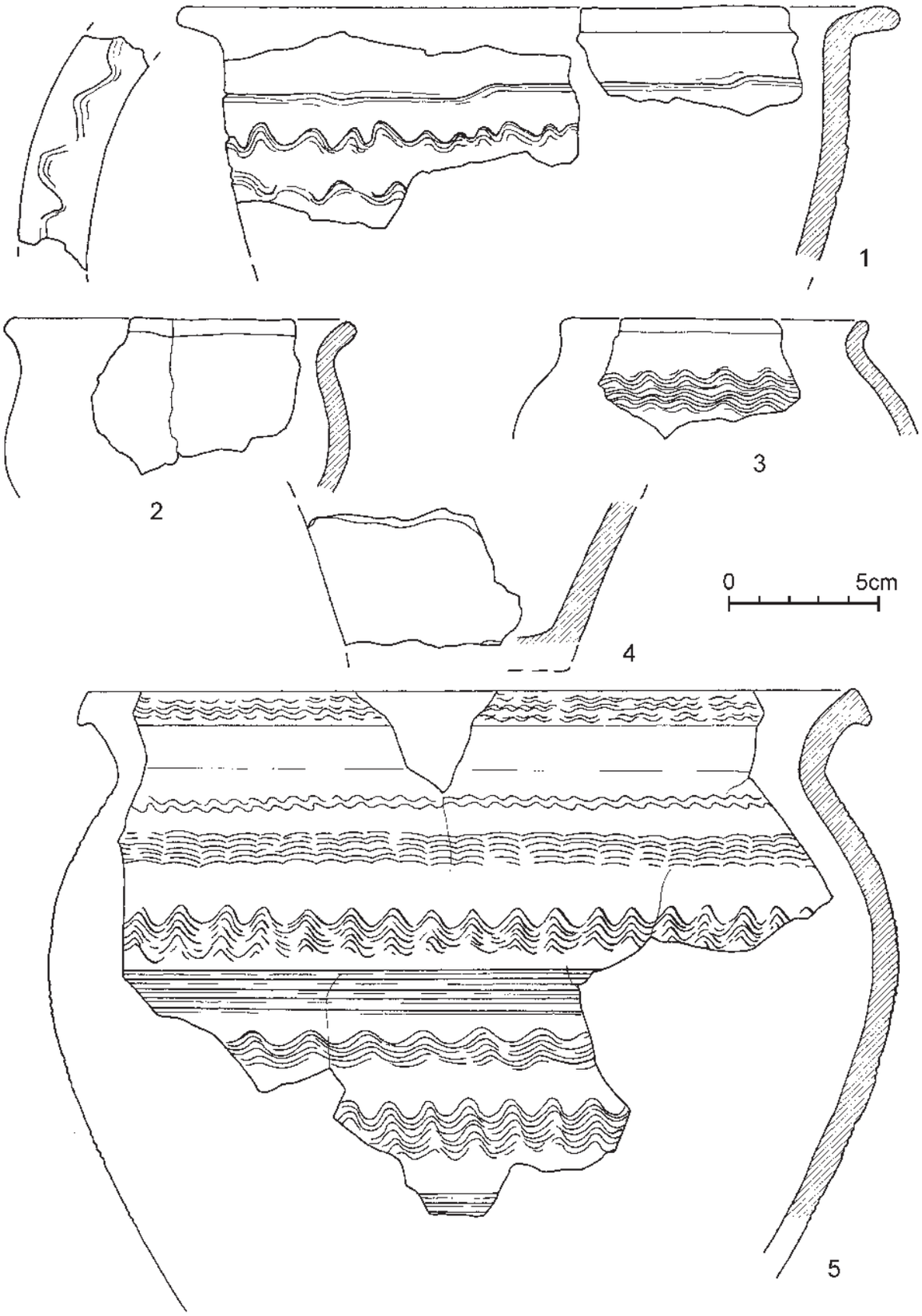

Ryc. 128. Demblin, pow. Tarnów, stan. 1, „Grodzisko” (grodzisko). Wybór zabytków z badań w 1963. r.: 1–4 – warstwa pod obiektem 5; 5 – z wykopu 1 (1–5 – glina). Według: Dąbrowska 1965.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 137 09.03.2020 10:51:26

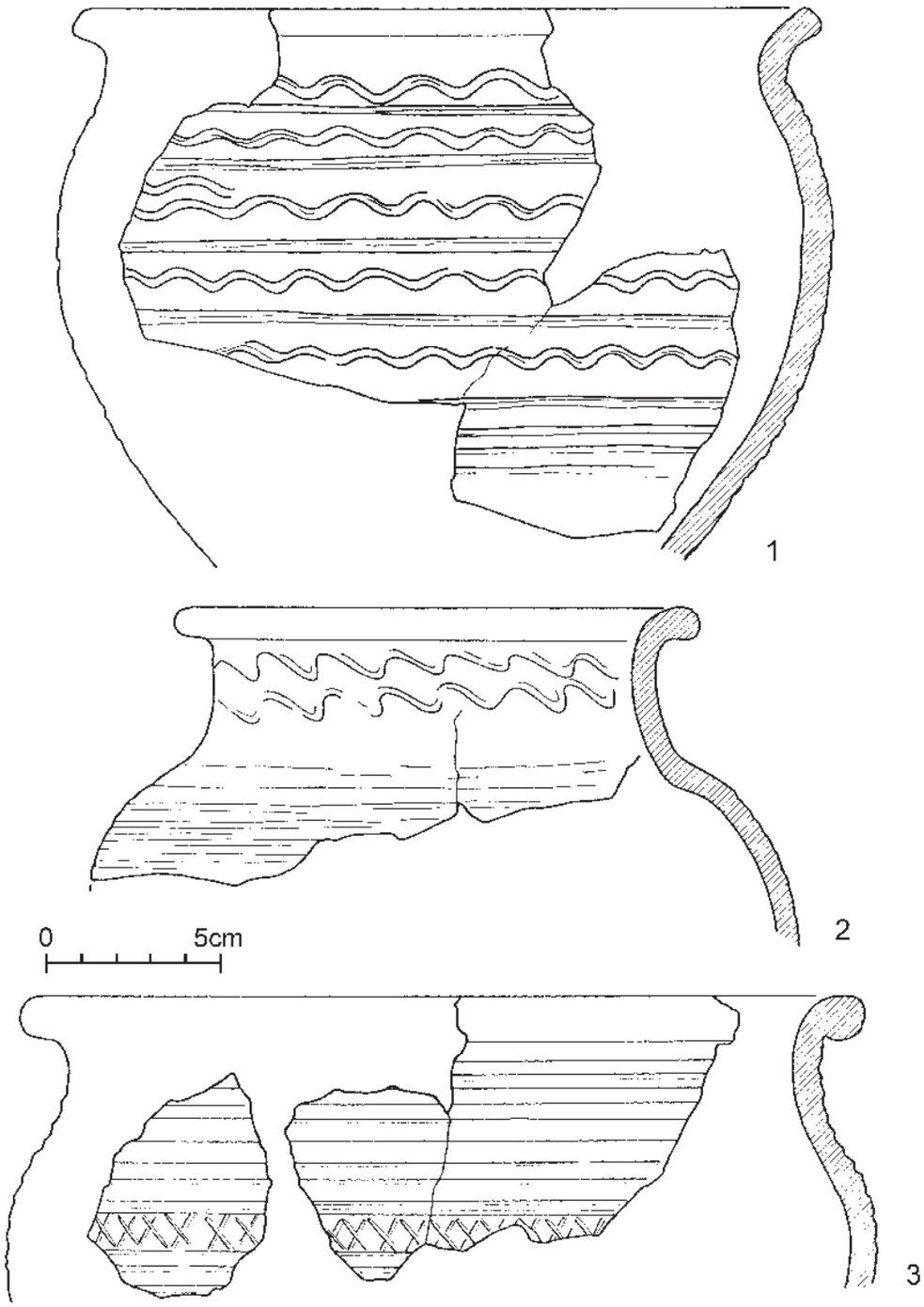

Ryc. 129. Demblin, pow. Tarnów, stan. 1, „Grodzisko" (grodzisko). Wybór zabytków z badań w 1963. r.: 1–3 – z wykopu 1 (1–3 – glina). Według: Dąbrowska 1965.

wykopaliskowego rozpoznania stanowiska przedwczesne byłoby jednak uznanie za pewnik, iż wyraźna, dwoista dyferencjacja ceramiki z grodziska oznacza dwie fazy funkcjonowania stanowiska we wczesnym średniowieczu – przedpaństwową i państwową. Jeśli nawet istotnie tak było, to nie mamy na razie przesłanek, które pozwoliłyby dokładniej datować obie fazy. Brak także stratygraficznych przesłanek, by odpowiedzieć na pytanie, czy w obu domniemanych fazach zasiedlenia funkcjonował wał, a jeśli tylko w jednej, to w której. Podkreślić należy, iż odkryte (głównie na wtórnym złożu) w trakcie badań wału grodziska w 1997 r. fragmenty naczyń (ryc. 130:a–i, 131:a, c–f, h–i) nie różnią się od opisanych powyżej, pozyskanych w trakcie badań w 1963 r. W sumie więc całość zbioru fragmentów naczyń z Demblina można ramowo datować na IX–X w., z zastrzeżeniem jednak, iż nie można wykluczyć w tym zbiorze komponentu, który może pochodzić jeszcze z VIII w.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 138 09.03.2020 10:51:26

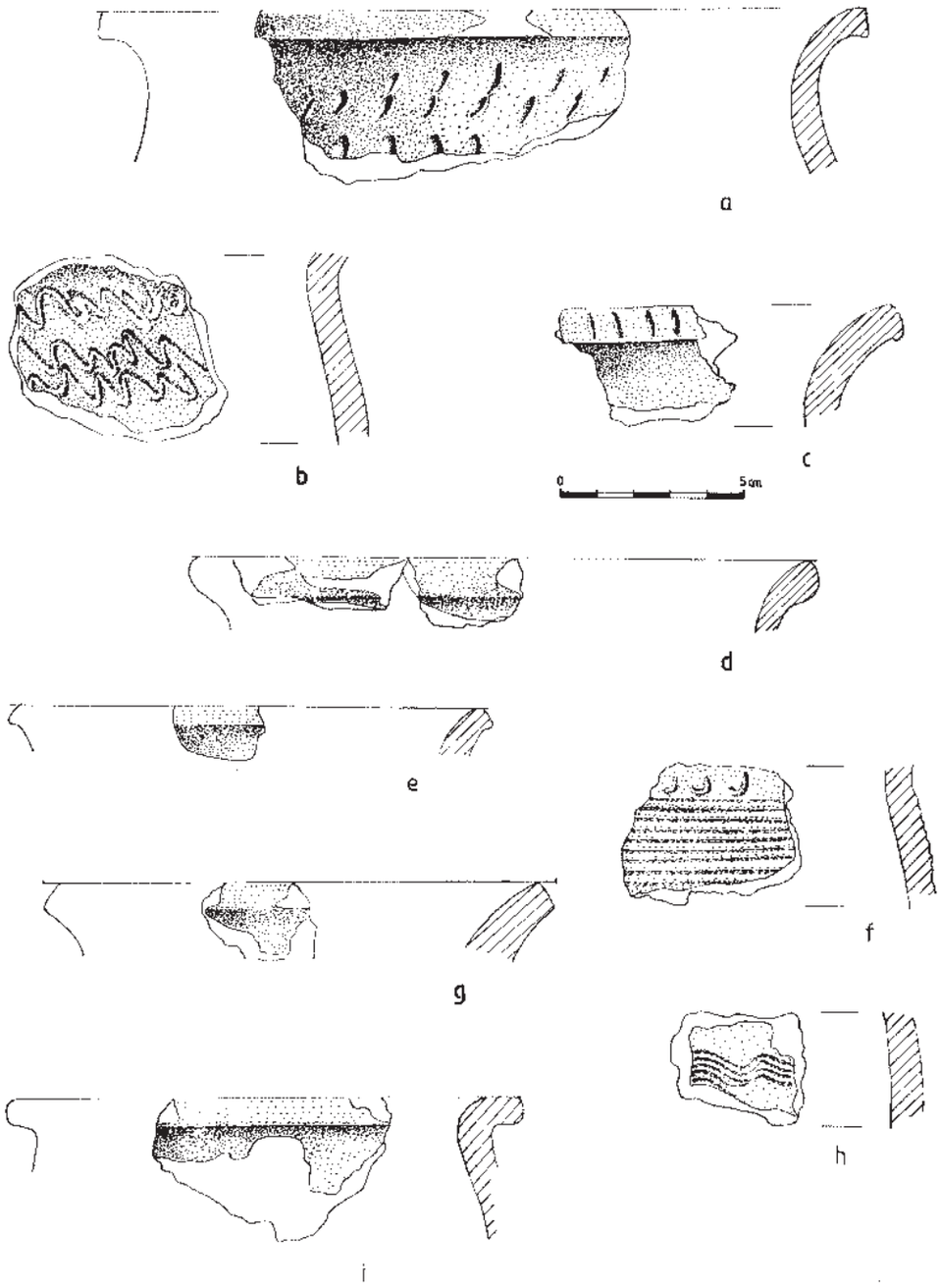

Ryc. 130. Demblin, pow. Tarnów, stan. 1, „Grodzisko” (grodzisko). Wybór zabytków z wykopu sondażowego A. Szpunara z 1997. r. w rejonie wschodniego odcinka wału grodziska (a–i – glina). Według: Poleski, Szpunar 2016.

7. Chronologia

Datowanie grodziska ramowo na IX–X w. wynika z przedstawionej powyżej analizy porównawczej fragmentów naczyń glinianych, odkrytych w trakcie wykopalisk.

Bardzo ciekawym znaleziskiem (odkrytym przez E. Dąbrowską na pograniczu obiektów 1 i 4), jest wydłużona płytka kościana, pokryta ornamentem geometrycznym w postaci czterech rzędów silnie wydłużonych, płaskich owali, przesuniętych względem siebie o ½ (ryc. 126:11). E. Dąbrowska przytacza jedyną dotychczas, zbliżoną pod względem typu ornamentu analogię, pochodzącą z Szeghalom „Kováshalom” na Węgrzech i datowaną ogólnie na X w. (Hampel 1907, tabl. 29). W publikacji źródłowej tego zabytku (Darnay 1905, 69–70, ryc. 3) autor komunikatu informował o znalezieniu wraz z tym zabytkiem także żelaznego strzemienia (Darnay 1905, ryc. 4), które znajduje liczne analogie wśród strzemion z kręgu kultury staromadziarskiej z końca IX – 1.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 139 09.03.2020 10:51:26

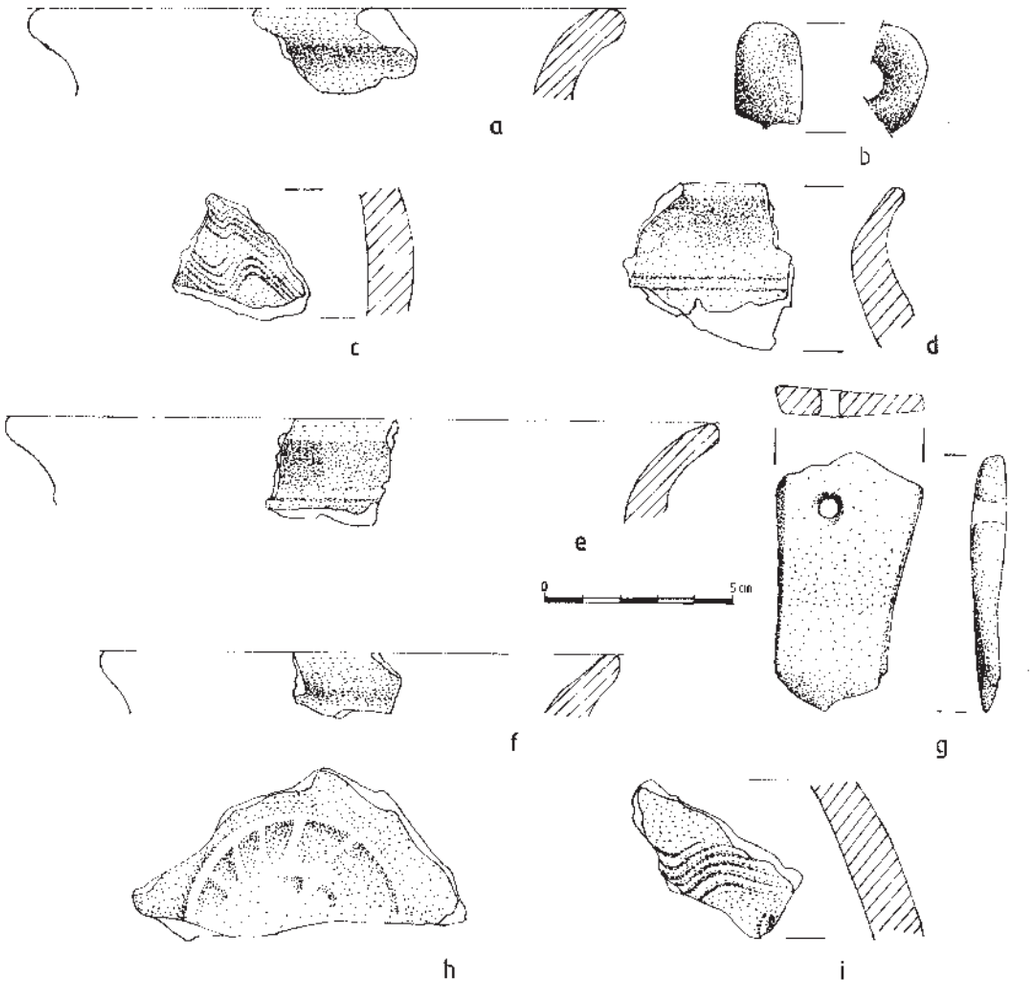

Ryc. 131. Demblin, pow. Tarnów, stan. 1, „Grodzisko" (grodzisko). Wybór zabytków z wykopu sondażowego A. Szpunara z 1997. r. w rejonie wschodniego odcinka wału grodziska (a–f, h–i – glina, g – kamień). Według: Poleski, Szpunar 2016.

połowy X w. na Węgrzech (Kovács 1986, ryc. 4:6–7), jak i na cmentarzysku staromadziarskim w Przemyślu, w grobie nr 6 (Koperski 1996A, 446, ryc. 5:4). Zabytek, na który powołuje się E. Dąbrowska, jest częściowo zachowanym żelaznym, dwuczęściowym wędzidłem, wyposażonym w dwa rogowe wąsy. To właśnie one są zdobione ornamentem identycznym, jak płytki z Demblina (wątek ornamentacyjny na płytkach jest ustawiony wzdłużnie do nich, na wąsach wędzidła poprzecznie). Odkrycie wędzidła wraz ze wspomnianym wcześniej strzemieniem wskazuje na możliwość datowania go na ten sam okres i powiązania go z kulturą Węgrów sprzed połowy X w. Potwierdza to w pełni odkrycie prawie identycznego wędzidła z rogowymi wąsami, odkrytego w grobie 129 na cmentarzysku staromadziarskim sprzed połowy X w. w Sárrétudvari-Hízóföld na Węgrzech (Nepper 1996, 270, ryc. 32). Również wąsy tego wędzidła w górnej części zdobione były ornamentem identycznym, jak płytka z Demblina. Odmienna funkcja zabytków z Węgier nakazuje pewną ostrożność w stawianiu hipotez w odniesieniu do płytki z Demblina, chociaż podobieństwo ornamentów jest uderzające. Hipotezie o związku egzemplarza z Demblina z kręgiem kultury staromadziarskiej nie przeczy rekonstrukcja jego funkcji jako kościanej okładziny łuku. Broń ta była typowym wyposażeniem koczowników, w tym Węgrów w okresie zajmowania ojczyzny. Podobne zabytki kościane w formie wydłużonych płytek, chociaż nieorrnamentowane lub pokryte innym typem ornamentu, pełniące funkcję okładzin i elementów konstrukcyjnych łuku, odkrywane są stosunkowo często w wyposażeniu grobów męskich na cmentarzyskach staromadziarskich z końca IX – 1. połowy X w. (Točik 1968, tabl. III:4–6, XXII:4–6, XXXB:1–4). Tego rodzaju kościane elementy łuku, odkrywane są także powszechnie na terenie Europy wschodniej, zarówno w kulturze Rusi Kijowskiej (Medvedev 1966, tabl. 2, 3, 5), jak i w środowisku koczowników (Froljowa 2000, ryc. 4, 5, 7) i datowane są szeroko na X–XIII w. W Polsce odkryto dotychczas jeden zespół zabytków tego rodzaju. Stanowił on część wyposażenia pochówka szkieletowego mężczyzny w Gródku nad Bugiem (Jastrzębski, Maciejczuk 1988, ryc. 4:4–6). Oprócz żelaznego miecza odkryto tam

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 140 09.03.2020 10:51:26

także kościane elementy łuku (pochówek jest datowany na XII w.). Jeśli potraktujemy jako pewnik dotychczasową absencję we wczesnośredniowiecznej Europie centralnej i wschodniej, z wyjątkiem środowiska staromadziarskiego, okazów płytek kościanych, ornamentowanych podobnie do egzemplarza z Demblina, to wówczas nasuwają się pewne istotne spostrzeżenia. Otóż jeśli zabytek ten związany był rzeczywiście z kulturą koczowniczych Węgrów z końca IX – 1. połowy X w., jak to zakłada E. Dąbrowska (1973B, 365), to jego odkrycie byłoby istotną przesłanką, pozwalającą hipotetycznie przyjąć możliwość ich penetracji w owym okresie także tej części dorzecza górnej Wisły. Na obecnym etapie badań wysuwanie tezy o najeździe koczowniczych Węgrów na gród w Demblinie byłoby jednak przedwczesne. Podkreślić należy, że z terenu Małopolski znamy już szereg zabytków pochodzenia węgierskiego, które można datować na tzw. okres zajmowania ojczyzny, czyli schyłek IX – połowę X w. Poza oczywistymi przykładami wyjątkowo cennych stanowisk sepulkralnych ludności madziarskiej z tego okresu (liczące kilkanaście pochówków cmentarzysko szkieletowe z Przemyśla i domniemany grób szkieletowy z Czechowic)[15], wymienić można jeszcze kilka stanowisk (grodziska i osad otwarte, a nawet jeden pochówek ciałopalny!), na terenie których odkryto szereg zabytków wywodzących się z kręgu kultury Wegrów z końca IX – 1. połowy X w. (Poleski 2017, 184–186, tam starsza literatura)[16].

Podczas wierceń w rejonie wału oddzielającego główny człon grodu od pozostałej części założenia i domniemanej fosy przed jego licem udało się pozyskać cztery próbki węgli drzewnych z trzech odwiertów (trzy próbki pochodziły z górnych partii wypełniska fosy, czwarta z górnej partii zewnętrznej części wału). Pozyskane metodą radiowęglową daty tych próbek przedstawiają się następująco;

W odwiercie 1 (fosa) pozyskano próbki z głębokości 20–40 cm i 40–60 cm:

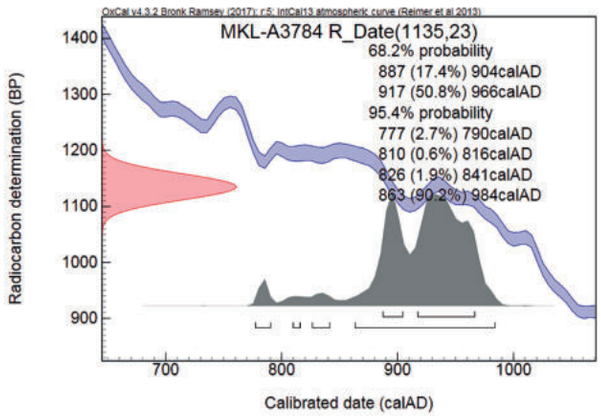

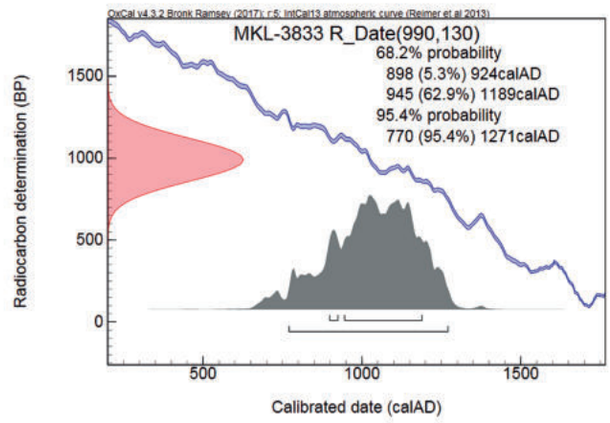

W odwiercie 2 (fosa) pozyskano próbkę z głębokości 110–115 cm:

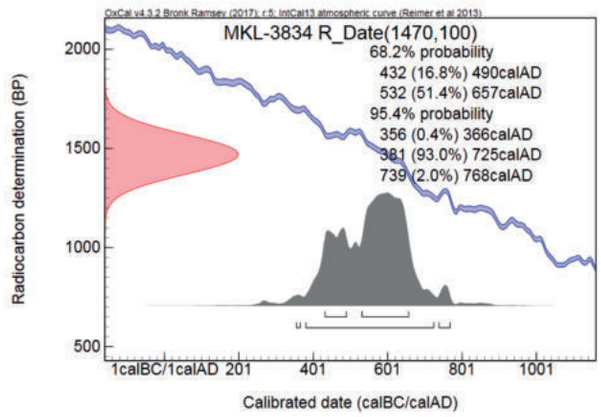

W odwiercie 4 (zewnętrzna, górna partia wału) pozyskano próbkę z głębokości poniżej 60 cm:

[15] Ostatnio M. Florek (M. Florek 2012) dokonał karkołomnej próby zmiany datowania cmentarzyska z ul. Rycerskiej w Przemyślu na koniec X – początek XI w. Główną podstawa jego wnioskowania jest mniemanie, iż niektóre naczynia znalezione w kilku grobach na cmentarzysku pochodzą z właśnie tego, późniejszego okresu. Autor nie był łaskaw zauważyć, iż kultura Węgrów w tym czasie jest już jednak zasadniczo różna od staromadziarskiej, jakiej ewidentne przejawy, w postaci darów grobowych, odkryto w kilku pochówkach na wspomnianym cmentarzysku. Zdecydowaną i moim zdaniem w pełni uzasadnioną polemikę z poglądami zaprezentowanymi przez M. Florka podjął M. Parczewski. Dysponuje on obecnie argumentem rozstrzygającym tę polemikę, mianowicie wynikami analizy C14 przeprowadzonej z próbek kolagenu, pobranego ze szkieletów dwóch pochowanych w Przemyślu na cmentarzysku „staromadziarskim" osobników. Datowania te jednoznacznie wskazują na trafne odnoszenie tych pochówków do okresu sprzed XI w. (dziękuję uprzejmie Prof. Michałowi Parczewskiemu za informacje na ten temat).

[16] W ostatnim okresie odkryto w województwie świętokrzyskim w Kaczycach (osada otwarta) i Lipniku (grodzisko) szereg zabytków, wywodzących się z kręgu kultury wczesnośredniowiecznych Węgrów (Florek 2017, 219, ryc. 7:2–7, 10; tegoż 2018, 300–303) Cytowany autor również i te zbiory zabytków skłonny jest datować dość szeroko, bo na X i XI w. W rzeczywistości najbliższe analogie, które zresztą trafnie M. Florek przytacza, wiązać należy ze wspomnianym okresem ekspansji Węgrów w rejon basenu środkowego Dunaju, czyli najpóźniej do połowy X w. „Rozciąganie" ram chronologicznych tych zespołów zabytków wynika być może z podtrzymywanego przez M. Florka przekonania o „późnej" chronologii cmentarzyska madziarskiego w Przemyślu (Florek 2017, 224), odnoszonej do 1. ćwierci XI w. W świetle ostatnich ustaleń M. Parczewskiego (zob. poprzedni przypis) teza ta nie może być uznana za trafną.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 141 09.03.2020 10:51:27

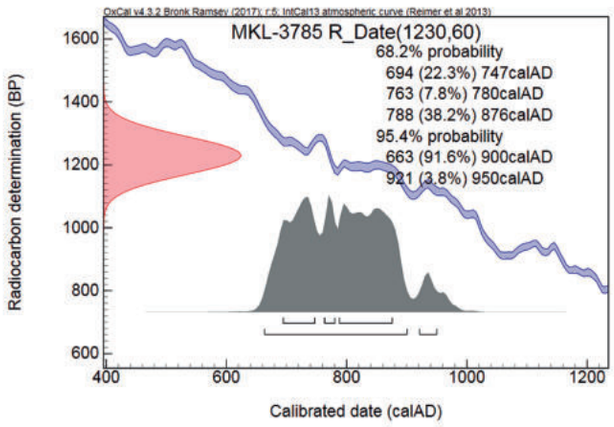

Wyniki tych datowań są nie do końca jednoznaczne – próbka pierwsza z odwiertu 1 w fosie wskazuje na IX–X w., natomiast druga tylko ogólnie na wczesne średniowiecze (od połowy VIII do połowy XIII w.). Próbka trzecia z odwiertu 2, także drążonego w fosie wskazuje na długi okres – od V do VIII w. (być może ten fragment belki pochodził z środkowej, „najstarszej" części pnia, liczącego np. 150–200 lat, lub do budowy wału użyto wydobytej gdzieś z terasy dennej partii tzw. czarnych dębów). W końcu czwarta próbka z odwiertu 4 (górna partia wału) pochodzi z okresu od połowy VII do połowy X w. Tak więc na obecnym etapie badań datowanie metodą C14 może nie do końca uściśliło moment budowy wału grodziska, natomiast potwierdziło ramowe datowanie okresu jego powstania na IX–X w., wypracowane wcześniej na podstawie analizy porównawczej ceramiki naczyniowej.

8. Badania

Grodzisko w Demblinie znane jest archeologom od ponad stu lat. Pierwsze informacje o tym stanowisku zostały opublikowane w sprawozdaniach z posiedzeń Komisji Antropologicznej PAU, odbytych w 1912 i 1913 roku (Demetrykiewicz 1914). Badania powierzchniowe prowadzili tam F. Bujak w czerwcu 1922 roku, J. Żurowski w 1923, oraz M. Trzepacz i G. Leńczyk w 1946 roku. W okresie powojennym, w 1954 r., teren grodziska penetrowali K. Godłowski i K. Radwański[17], zaś badania sondażowe z ramienia Zakładu Archeologii Małopolski IHKM PAN i Konserwatora Wojewódzkiego w Krakowie przeprowadziła we wrześniu 1963 roku Elżbieta Dąbrowska (Dąbrowska 1965A; 1965B. s. 195–200; 1973A, s. 155–157). Jesienią 1990 r. w ramach realizacji badań Archeologicznego Zdjęcia Polski na obszarze 99–64 teren grodziska został dokładnie spenetrowany. Odkryto 3 duże skupiska materiału zabytkowego obejmujące powierzchnię po kilka hektarów każde (ryc. 1). Andrzej i Barbara Szpunar, prowadzący te badania, określili nowy zasięg wałów, uznając słabo zaznaczony w terenie ziemny szaniec, położony na południe od grodu, za integralną część tego założenia (Szpunar 1995). Kolejna, powierzchniowa weryfikacja zasięgu wałów, przeprowadzona przez Andrzeja Ceterę i Jacka Poleskiego w 1996 roku wykazała, że nasyp uznany przez Andrzeja Szpunara i Barbarę Szpunar za wał jest zapewne groblą, zaś zasięg rzeczywistego grodu jest taki, jak zrekonstruowany w latach 60-tych XX w. przez Elżbietę Dąbrowską (Poleski 2004A, s. 209–217). Zdjęcia lotnicze, wykonane przez Jacka Poleskiego w połowie lat 90-tych XX w., ujawniły istnienie w południowo-wschodniej partii grodziska dodatkowej, wewnętrznej linii wału, wydzielającej w strefie skupiska powierzchniowego wczesnośredniowiecznej ceramiki, oznaczonego przez Andrzeja i Barbarę Szpunarów jako A (ryc. 122), oddzielny główny człon grodu na planie zbliżonym do trójkąta (ryc. 121). Penetracje archeologiczne ostatnich trzydziestu lat ujawniły postępujący proces niszczenia grodu. Wał północny, czytelny jeszcze w terenie, zaczyna zanikać. W tej sytuacji w 1997 r. Andrzej Szpunar podjął badania ratownicze[18], których celem było rozpoznanie konstrukcji wału, jego rozmiarów, chronologii, jak i funkcji. Chodziło więc m.in. o potwierdzenie, iż mamy do czynienie z wałem grodu, a nie licznymi w tym rejonie (terasa zalewowa Wisły i Dunajca) nasypami przeciwpowodziowymi. W 2015. r., w ramach realizacji „małopolskiej" części projektu NPRH „Atlas grodzisk wczesnośredniowiecznych z obszaru Polski", P. Wroniecki wykonał w trzech rejonach grodziska badania anomalii magnetycznych jego powierzchni (ryc. 132), co skutkowało potwierdzeniem rekonstruowanego układu obwałowań grodu[19]. Badania przeprowadzone na zachodnim odcinku wału, który oddzielał główny człon grodu od jego pozostałej części wykazały istnienie pod powierzchnią gruntu silnie przepalonych struktur w układzie liniowym. Układają się one w sposób jednoznaczny w równoległe do siebie linie, wyznaczające strefy silnego wypalenia glinianych struktur dawnego wału. Zakres anomalii wskazuje w tym miejscu na bardzo wysoki stopień przepalenia podziemnych struktur, odzwierciedlających zapewne gwałtowność pożaru, który zniszczył wał. W dwóch pozostałych sektorach udało się również wykazać obecność reliktów przepalonych struktur, które można interpretować odpowiednio jako zachodni odcinek wału grodziska oraz domniemaną groblę, umiejscowioną na południe od niego.

[17] Sprawozdanie K. Godłowskiego i K. Radwańskiego z dnia 13.03.1954 z badań powierzchniowych (maszynopis w Archiwum Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, oddział w Tarnowie).

[18] W badaniach wzięli także udział Barbara Szpunar i Jerzy Okoński.

[19] Pomiary przeprowadzono za pomocą dwusondowego magnetometru transduktorowego (fluxgate) Bartington Grad 601-2 w równoległych profilach przy gęstości pomiaru 0,25×0,5 m. Badania prowadzono w obrębie poligonów 40×40 m i utrwalonych w terenie za pomocą GPS RTK Trimble 5800. Łącznie pomiarami objęto powierzchnię około 4 ha.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 142 09.03.2020 10:51:27

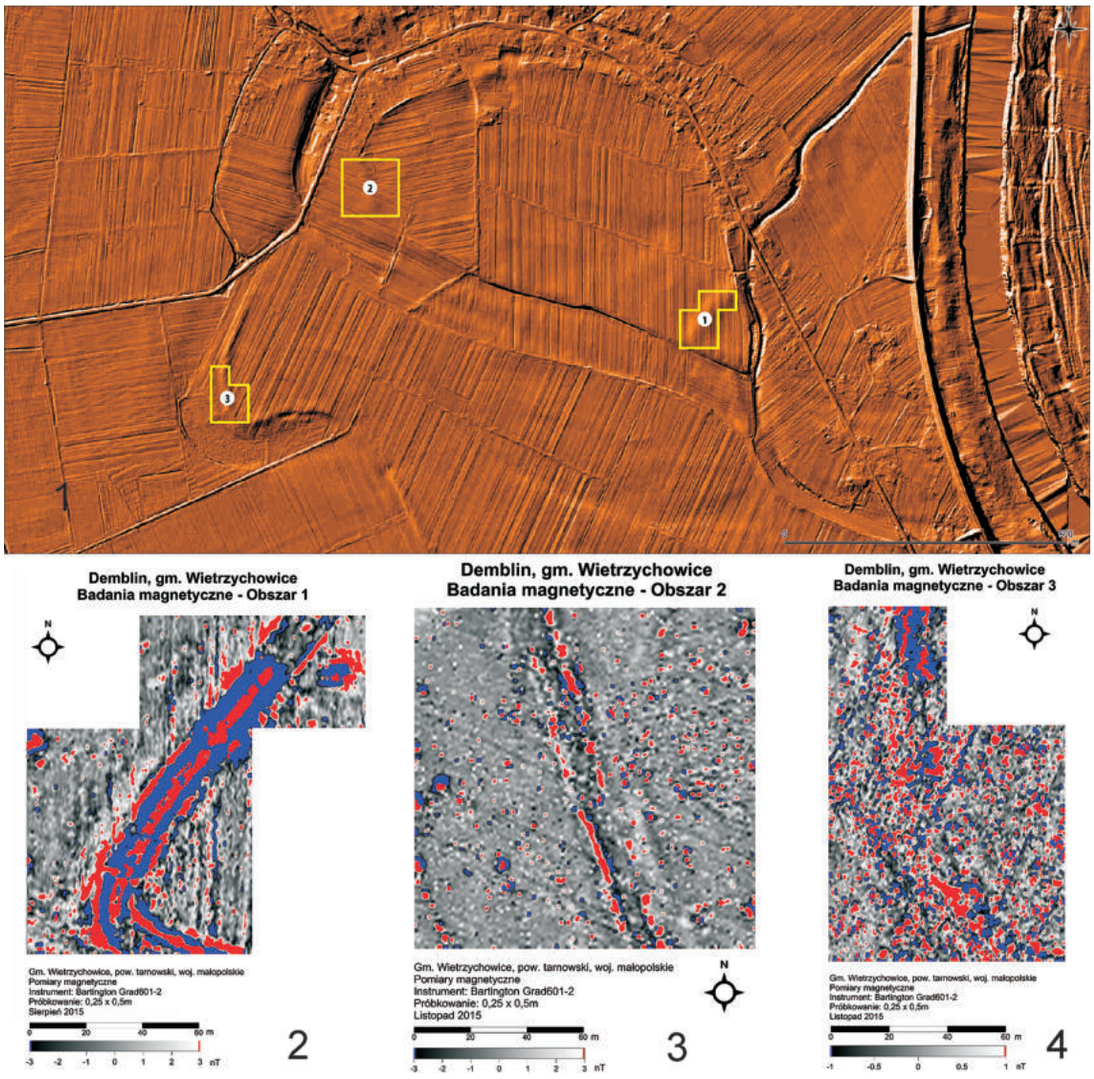

Ryc. 132. Demblin, pow. Tarnów, stan. 1, „Grodzisko” (grodzisko). Wyniki badań archeomagnetycznych przeprowadzonych w 2015. r. 1 – „cieniowane” zobrazowanie pomiarów lidarowych terenu grodziska i jego otoczenia z zaznaczonymi obszarami pomiarów archeomagnetycznych (1–3), 2 – wizualizacja pomiarów magnetycznych na obszarze 1, 3 – wizualizacja pomiarów magnetycznych na obszarze 2, 4 – wizualizacja pomiarów magnetycznych na obszarze 3 (wykonał P. Wroniecki). Według: Poleski, Szpunar 2016.

W 2017. r. ekipa archeologów z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego wykonała odwierty geologiczne w celu rozpoznania stratygrafii w dwóch rejonach stanowiska – w centralnej partii wału poprzecznego, oddzielającego główny człon grodziska od jego wielkiego podgrodzia-majdanu – cięcie A–B, a także na południowym odcinku domniemanej grobli lub wału, znajdującej się na południe od właściwego grodziska – cięcie C–D (ryc. 119, 133). Odwierty w wale północno-zachodnim głównego członu grodu i domniemanej fosy od jego strony zewnętrznej, północno-zachodniej (cięcie profilowe A–B) potwierdziły istnienie zarówno reliktów wału zniszczonego przez gwałtowny pożar, jak i poprzedzającej od zewnątrz ów wał fosy. Podkreślenia wymaga, że w większości odwiertów z trudem osiągnięto poziom calca, w trzech zaś zaprzestano wiercenia z powodu zaklinowania się wierteł (zarówno ręcznych, jak i z mechanicznym napędem). Powodem było natrafienie na zwartą, niesłychanie twardą warstwę silnie wypalonej, zbrylonej polepy.[20] Podkreślenia wymaga, że nie udało się w owych odwiertach rozpoznać szczegółów konstrukcyjnych wału, ani też określić liczby ewentualnych faz jego budowy i użytkowania. Rozpoznanie tych aspektów stratygrafii wymaga przeprowadzenia w tym miejscu pełnozakresowych badań wykopaliskowych. Szczególnie interesujące okazały się rezultaty wierceń na kulminacji wału (niezbyt imponującej, bo w odniesieniu

[20] Być może odwierty te udałoby się w pełni zrealizować stosując wiertnice przeznaczone do drążenia otworów w twardych utworach skalnych, jednakże projekt badawczy, w ramach którego realizowano to zadanie nie przewidywał środków na tak kosztowne przedsięwzięcie.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 143 09.03.2020 10:51:29

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 144

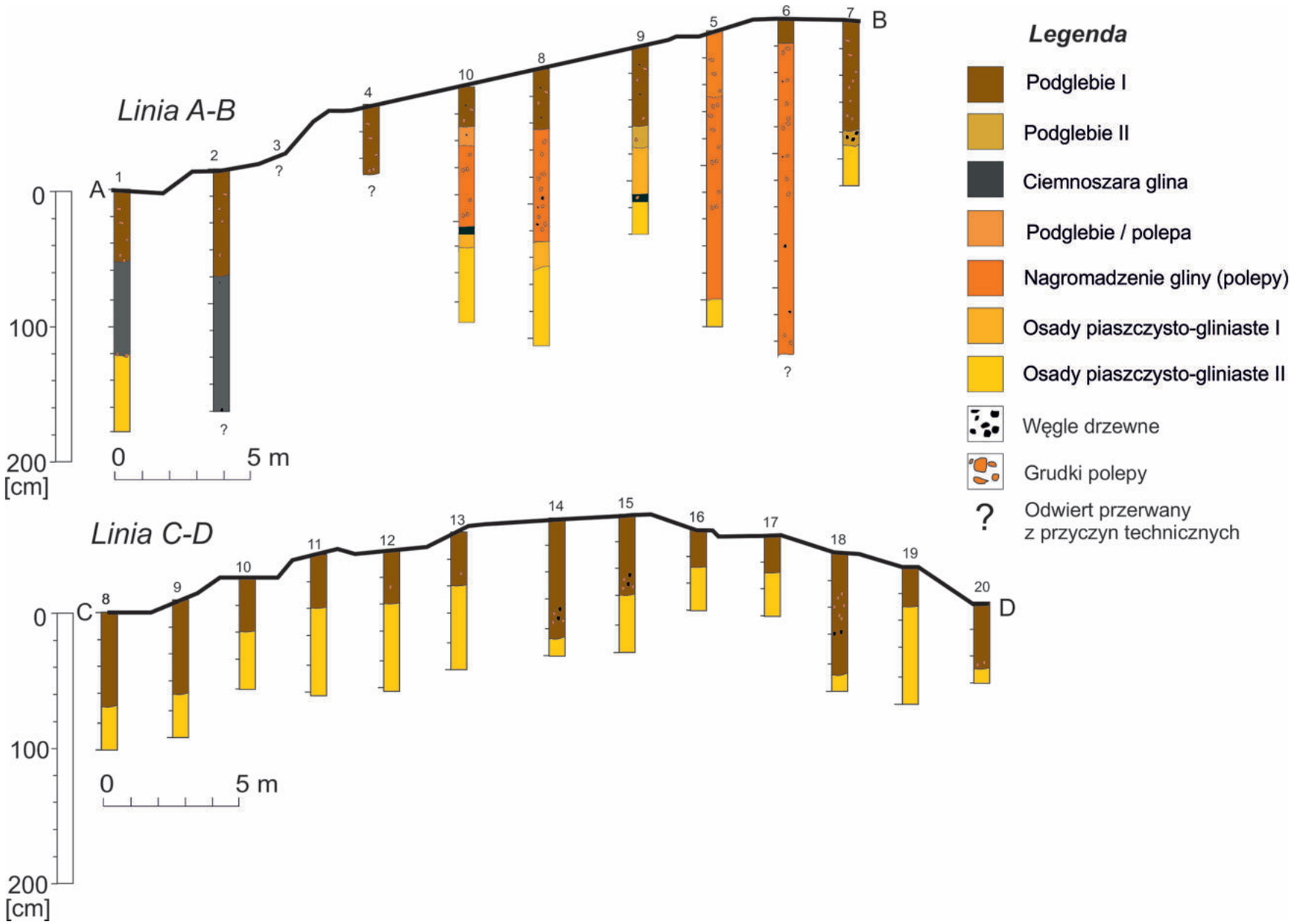

Ryc. 133. Demblin, pow. Tarnów, stan. 1, „Grodzisko" (grodzisko). Stratygrafia nawarstwień kulturowych na stanowisku, rozpoznana w trakcie wierceń świdrem geologicznym na liniach cięć profilowych A–B i C–D (wykonali: A. Sztyber, M. Wasilewski, M. Wojenka; rys.: M. Wojenka, J. Poleski).

09.03.2020 10:51:29

do powierzchni zapływu fosy wyniesionej o niespełna 1 m). W odwiercie 5 od samej powierzchni aż do głębokości 2 m zalegała zbita warstwa polepy, pod którą natrafiono na żółtawą glinę (nie jest pewne, czy był to już calec). W sąsiadującym od wschodu odwiercie 6 na całej głębokości otworu (do 2,6 m poniżej powierzchni gruntu) zalegała identyczna, zbita warstwa grud polepy. Z powodu zaklinowania się obu rodzajów świdrów na tej właśnie głębokości zaprzestano wiercenia, nie osiągając poziomu calca. na obecnym etapie rozpoznania wału jest zagadką z jakiego powodu w jego centralnej, najwyższej partii znalazły się warstwy polepy o tak imponującej miąższości. W odwiertach na linii C–D udało się potwierdzić obecność reliktów konstrukcji ziemnej z elementami drewnianymi, która uległa spaleniu (odkryto w odwiertach drobne grudki polepy i węgielki drzewne. dzięki serii odwiertów udało się pozyskać cztery próbki z rejonu fosy zewnętrznej i wału północno-zachodniego głównego członu grodziska, które poddano datowaniu metodą C14.

9. Zbiory

Zabytki i dokumentacja z badań E. Dąbrowskiej znajdują się w zbiorach Zakładu Archeologii Małopolski Instytutu Archeologii i Etnologii PAN w Krakowie. Dokumentacja i zabytki z badań A. Szpunara są przechowywane w zbiorach Muzeum Okręgowego w Tarnowie.

10. Literatura

Demetrykiewicz 1914, X; Żaki 1969B; Dąbrowska 1965A, 195–200; 1965B; 1973A, 155–157; Szpunar 1995; Poleski 2004B, 209–217; Poleski, Szpunar 2016.

11. Uwagi

Miejscowość została wymieniona w źródłach pisanych po raz pierwszy w 1381. r. (była wówczas własnością rycerską). E. Dąbrowska przypuszcza, że na terenie grodziska istniało osadnictwo do XI w. włącznie, brak jednak na to bezpośrednich dowodów w postaci zabytków, które musiałyby być datowane najwcześniej na XI w. E. Dąbrowska zakłada również możliwość istnienia starszej fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego, którą datuje na VI–VII w. (brak na to jakichkolwiek dowodów). Nie jest jasne, z jaką „starszą" fazą osadnictwa wiąże E. Dąbrowska warstwę próchnicy, odkrytą pod spągiem jednego z palenisk, oddzieloną od niego cienką warstwą piasku. Dotychczas przeprowadzone badania archeologiczne wskazują jednoznacznie, iż gród w Demblinie funkcjonował w IX–X w. (istnienie fazy odnoszonej przez Elżbietę Dąbrowską do VIII stulecia na obecnym etapie badań należy uznać za trudne do udowodnienia). Niewątpliwie był to największy gród wczesnośredniowieczny na terenie Polski. Badania wykopaliskowe i powierzchniowe wskazują, iż gród w Demblinie o powierzchni 36 hektarów nie był szczególnie gęsto zabudowany, ani też specjalnie intensywnie użytkowany. Różnił się więc on, tak, jak i zdecydowana większość przedpaństwowych grodów na terenie późniejszej Słowiańszczyzny zachodniej, od grodów wczesnopaństwowych, które były wielokrotnie gęściej zabudowane i zdecydowanie intensywniej użytkowane (Poleski 2004A, 153–187; tegoż 2013, 170–179, tam starsza literatura). Na terenie Małopolski w fazie plemiennej pierwsze grody zaczęły powstawać już w VIII w., jednak największe nasilenie akcji budowlanych przypada na wiek IX. Z jednej strony, jeśli uznamy ówczesne grody za stałe punkty obrony lub wręcz grody schronieniowe, to może to świadczyć o istnieniu stałego zagrożenia najazdami spoza terenów Małopolski, wywołujących wśród plemion zamieszkujących w dorzeczu górnej Wisły chęć zabezpieczenia się przed nimi. Można w tym miejscu wymienić przede wszystkim rosnącą potęgę państwa morawskiego (a wcześniej, w VIII w. zagrożenie ze strony kaganatu awarskiego). Z drugiej strony, należy się także liczyć z nasilającym się procesem wyodrębniania lokalnych elit plemiennych i umacniania ich roli i znaczenia wśród społeczności plemiennych. W tym przypadku można rozważać dwie przeciwstawne hipotezy. Według pierwszej, budowa grodów plemiennych na większym terytorium byłaby przejawem funkcjonowania jakiejś skutecznej, może „wielkoplemiennej" struktury władzy, która nakazała podległej sobie społeczności budowę szeregu założeń obronnych, w celu zapewnienia sobie nad mieszkającą tu ludnością skutecznej kontroli lub jako grodów schronieniowych dla tejże ludności, ewentualnie w obu tych celach naraz. Według drugiej, budowa grodów plemiennych była wynikiem rywalizacji szeregu lokalnych, konkurujących ze sobą także militarnie, przedstawicieli elit plemiennych, z których co wybitniejsze jednostki zdołały skłonić podległe sobie społeczności (opole lub „małe" plemię ?) do wzniesienia poszczególnych grodów (zob. np.: Biermann 2001, s. 630–632). Być może rację należy przyznać także tym archeologom i historykom (zob. np.: Urbańczyk 2000, 54–65; tegoż 2002, 39–40), którzy budowę grodów plemiennych uważają za materialną manifestację znaczenia lokalnych elit (książąt plemiennych), jak i przejaw siły i stopnia konsolidacji poszczególnych plemion. W odniesieniu do najstarszych grodów słowiańskich, których budowę można wiązać jeszcze z końcowymi stadiami fazy wczesnosłowiańskiej (z terenu Polski wymienić tu należy założenia w Szeligach i Haćkach), wyrażane były opinie o ich stosunkowo niewielkim znaczeniu jako stałych punktów obronnych. Podkreśla się raczej ich znaczenie symboliczne (kultowe ?), a także jako miejsc odbywania zgromadzeń, czy dokonywania wymiany o rozmaitym zasięgu (Szymański 1983, 98). Także Zbigniew Kobyliński (Kobyliński 1990, 150–153), rozpatrując funkcje owych najstarszych grodów, podkreśla głównie ich symbolicz-

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 145 09.03.2020 10:51:29

ne znaczenie dla społeczności plemiennych. Również Marek Dulinicz (Dulinicz 2000) skłaniał się do poglądu o symbolicznej roli owych grodów, wysuwając hipotezę o ich funkcji jako „miejsc rodzących władzę". Jeśli chodzi o funkcje pełnione przez grody plemienne w Małopolsce, to z pewnością nie można uważać ich za swego rodzaju proto-miasta. W trakcie badań nie odkryto na ich terenie większej liczby reliktów budynków mieszkalnych, która mogłaby wskazywać na zamieszkiwanie tych założeń stale przez duże grupy ludności. Część z tych obiektów w ogóle pozbawiona była śladów stałej zabudowy, pozostałe zaś zamieszkane były przez niezbyt wielkie grupy ludności. Podkreślić należy, że w trakcie ich badań nie odkryto również pozostałości po liczniejszych pracowniach rzemieślniczych. Rozpatrując kwestię funkcji wypełnianych przez gród w Demblinie wziąć należy również pod uwagę jego położenie (zob. niżej), sytuujące go zapewne na przecięciu szlaków łączących szereg centralnych ośrodków plemiennych w zachodnie Małopolsce. Nie bez znaczenia jest również usytuowanie grodu w Demblinie w widłach Wisły i Dunajca. Tak więc jedną z funkcji, które mógł wypełniać interesujący nas gród, była rola ośrodka wymiany. Sumując więc nasze rozważania założenie obronne w Demblinie było zapewne grodem o charakterze schronieniowym, ośrodkiem wymiany, pełniło też zapewne jakieś funkcje symboliczne, na obecnym etapie badań trudne jednak do odtworzenia.

Intrygującym problemem badawczym jest także lokalizacja grodu w Demblinie, w widłach Wisły i Dunajca. Obiekt ten położony jest mniej więcej pośrodku dwóch „rzędów" grodów plemiennych, które zbiegały się w rejonie Krakowa (Poleski 2013, 329, ryc. 41). Pierwsza grupa grodów usytuowana była na lewym brzegu Wisły (założenia w Damicach, Zagórowej, Stradowie, Szczaworyżu i domniemany gród w Siedliskach), druga zaś na jej prawym brzegu (grody w Łapczycy, Jadownikach Podgórnych, Zawadzie koło Tarnowa oraz domniemany gród plemienny w Chełmie nad Rabą)[21]. W okresie funkcjonowania obu grup grodów rozdzielała je Puszcza Sandomierska, zajmująca poszerzającą się w kierunku wschodnim dolinę Wisły. Nie do końca zadawalający stan archeologicznego rozpoznania grodziska w Demblinie nie pozwala na udzielenie bardziej wyczerpujących, a co ważniejsze udokumentowanych odpowiedzi na pytanie o jego funkcje. Warto jednak zwrócić uwagę na fakt, że wspomniany gród położony był w centrum terytorium, na którym zdecydowana większość mediewistów lokalizuje siedziby Wiślan.

Jacek Poleski, *Andrzej Szpunar*, *Agata Sztyber*, *Michał Wasilewski*, *Michał Wojenka*

[21] Pomijam w tym miejscu gród na stanowisku „Grodzisko" w Wiślicy, przede wszystkim z powodu pewnych wątpliwości co do datowania jego najstarszej fazy, wiązanej obecnie z wpływami czeskimi na terenie Małopolski (2. połowa X w.).

9 WOJNICZ, grodzisko, gm. Wojnicz

Numer stanowiska w miejscowości:	1, 3
Numer obszaru AZP:	105-65
Numer stanowiska w obrębie arkusza AZP:	1, 20
Położenie:	49°57'10"N / 20°50'5"E

1. Położenie

Grodzisko położone jest na wysokiej, prawie płaskiej terasie nadzalewowej lewego brzegu Dunajca (207,0 m n.p.m.), przylegając do jej krawędzi (ryc. 134–137). Krawędź terasy biegnie po linii NE–SW, ma postać stromej skarpy o wysokości kilku do kilkunastu m ponad poziom terasy dennej doliny Dunajca, która znajduje się u stóp grodziska, na SE od niego. Stanowisko położone jest u stóp Wysoczyzny Wojnickiej, stanowiącej w tym miejscu południową krawędź Kotliny Sandomierskiej. W odległości kilkuset m na S od grodziska znajdują się pierwsze wzniesienia północnej krawędzi Pogórza Wiśnickiego, stanowiącego fragment Pogórza Wielickiego. Podłoże geologiczne stanowiska tworzą pokłady lessopodobnych utworów, na których wykształciły się gleby typu pseudobielicowego. U podnóża skarpy terasy nadzalewowej Dunajca, na której znajduje się grodzisko, płynie niewielki potok Więckówka (dawniej zwany Stradomką), koryto Dunajca znajduje się obecnie 2,5 km na E od grodziska, chociaż silne meandrowanie tej rzeki uprawdopodobnia pogląd, iż we wczesnym średniowieczu jego główne koryto mogło znajdować się w pobliżu grodziska. Teren znajduje się obecnie pod współczesną zabudową Wojnicza, niektóre jego partie to ogrody, pola orne i nieużytki.

2. Opis stanowiska

Plan grodziska w Wojniczu został zrekonstruowany przez A. Ceterę i J. Okońskiego w oparciu o zachowane niewielkie odcinki obwałowań, jak i analizę planów katastralnych miejscowości z 2. połowy XIX w. i wyniki ratowniczych prac wykopaliskowych. Według wspomnianych autorów gród w Wojniczu był założeniem trójczłonowym z wydzieloną, główną częścią grodu, otoczoną dwiema dodatkowymi liniami wałów (ryc. 139, 140). Od strony SE (skarpy terasy nadzalewowej Dunajca) brak wyraźnych śladów wałów. Pierwotnie wzdłuż górnej krawędzi skarpy biegła jedna linia wału, co potwierdzają wyniki ratowniczych badań wykopaliskowych, prowadzone w południowej części głównego członu grodu. Główny człon grodu, znajdujący się w części Wojnicza zwanej Wajdowiczówką, przylega do górnej krawędzi skarpy terasy nadzalewowej, na południe od kościoła pod wezw. Św. Wawrzyńca. Rekonstruowany kształt głównego członu grodu zbliżony był do podkowy, rozciągniętej po linii SE–NW, o wymiarach (wraz z domniemanym wałem, zwanym dalej wewnętrznym) 120×100 m (powierzchnia blisko 1 ha). Główny człon grodu otaczał kolejny, tzw. środkowy wał (II), biegnący w odległości 80–100 m od wału wewnętrznego. Wał ten zamykał przestrzeń na planie niezbyt regularnego półkola o wymiarach 280×260 m (powierzchnia wraz z głównym członem grodu około 2.9 ha). Wykopaliskowe prace sondażowe wykazały, iż przestrzeń między wałem wewnętrznym i środkowym we wczesnym średniowieczu była zabudowana m.in. mieszkalnymi budynkami półziemiankowymi. Przy odcinku NE wału środkowego, od jego strony wewnętrznej, znajduje się kolegiata pod wezw. Św. Wawrzyńca. W wyniku przeprowadzenia niewielkich prac ratowniczych w zakrystii kościoła A. Cetera pozyskał przesłanki, potwierdzające funkcjonowanie w tym rejonie wczesnośredniowiecznego cmentarzyska szkieletowego, co wynikało już z badań przeprowadzonych w tym rejonie przez A. Żakiego. Nie można wykluczyć także obecności pod gotycką świątynią reliktów jej starszej, romańskiej fazy. Opisane dotychczas założenie otaczała trzecia, zewnętrzna linia wału (III). Biegła ona w odległości od 15 do ponad 100 m od wału środkowego. Wał zewnętrzny zamykał przestrzeń w kształcie trójkąta. Jego podstawę tworzyła linia górnej krawędzi skar-

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 147 09.03.2020 10:51:30

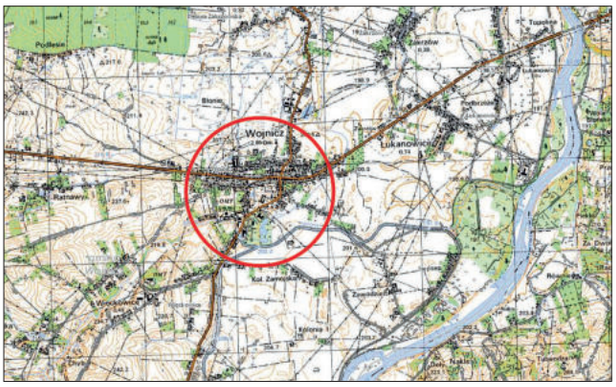

Ryc. 134. Wojnicz, pow. Tarnów, stan. 1 i 3 (grodzisko). Położenie stanowiska (fragment mapy 1 : 25 000, według danych Głównego Ośrodka Danych Geodezyjnych i Kartograficznych).

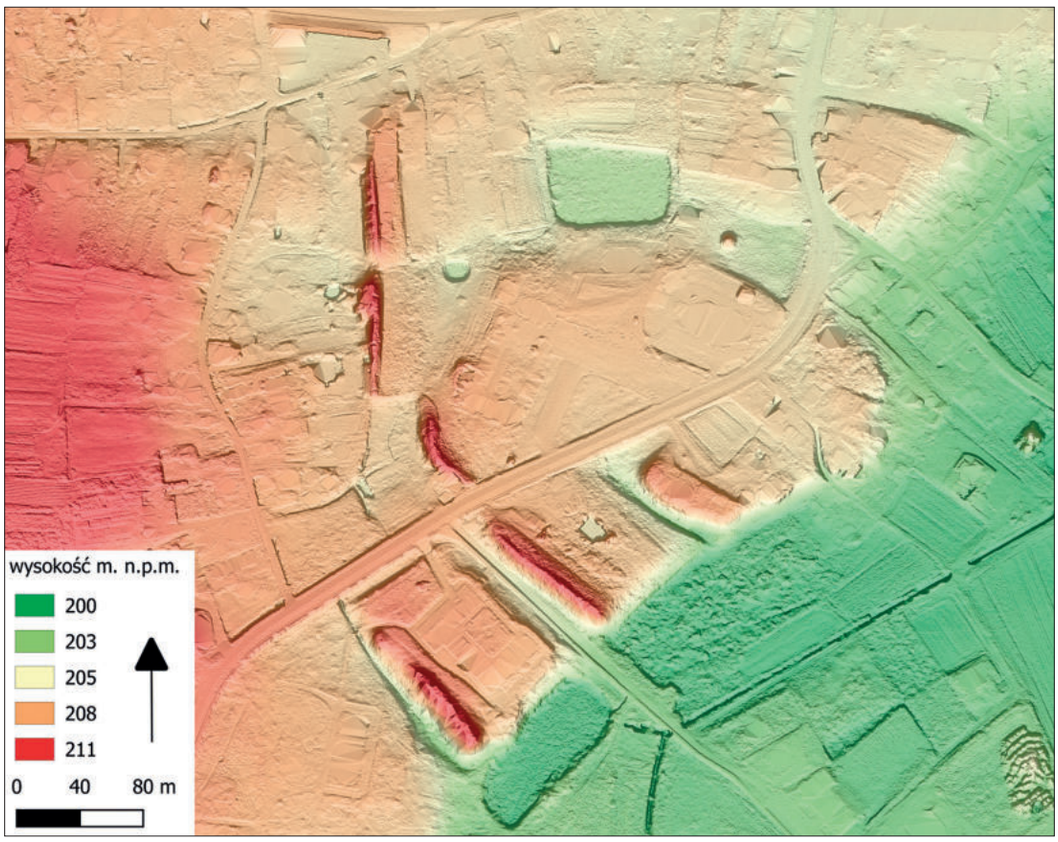

Ryc. 135. Wojnicz, pow. Tarnów, stan. 1 i 3 (grodzisko). Numeryczny model terenu (na podstawie materiałów Centralnego Ośrodka Danych Geodezyjnych i Kartograficznych przygotował D. Stefański).

Ryc. 136. Wojnicz, pow. Tarnów, stan. 1 i 3 (grodzisko). Grodzisko na józefińskiej mapie Galicji z lat 1779–1783 (według: „Galicja…" 2013, t. 3, cz. B, sekcja 56).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 148 09.03.2020 10:51:31

Ryc. 137. Wojnicz, pow. Tarnów, stan. 1 i 3 (grodzisko). Zdjęcie lotnicze grodziska od strony W (według: Poleski 2004B)

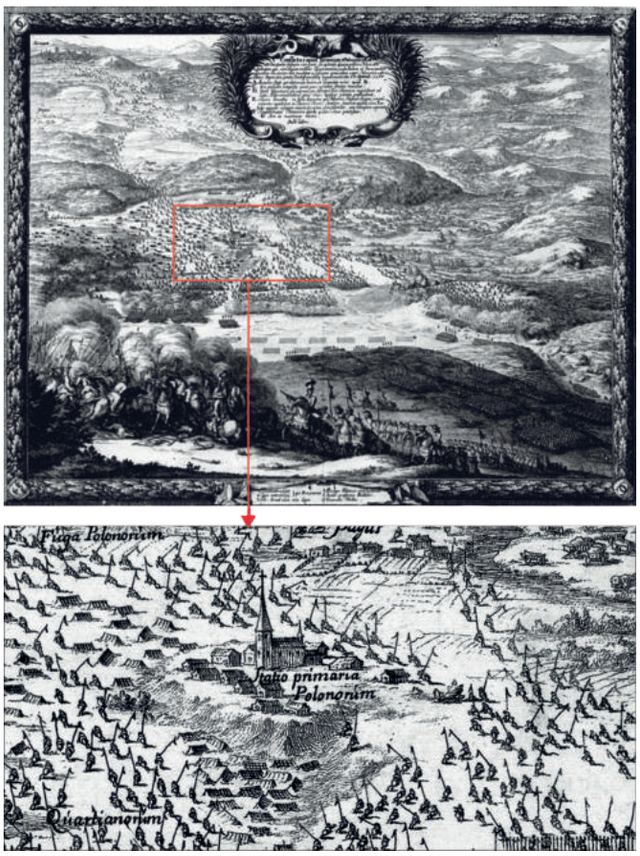

Ryc. 138. Wojnicz, pow. Tarnów, stan. 1 i 3 (grodzisko). Wojnicz w połowie XVII w. na sztychu przedstawiającym bitwę wojsk polskich ze szwedzkimi (3. października 1655. r.), sporządzonym przez Erika Dahlberga. Widoczne strome skarpy pagórka, na którym położony jest Wojnicz, zapewne częściowo są to zewnętrzne stoki rozwalisk wczesnośredniowiecznych wałów (według: Heyduk 1971).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 149 09.03.2020 10:51:31

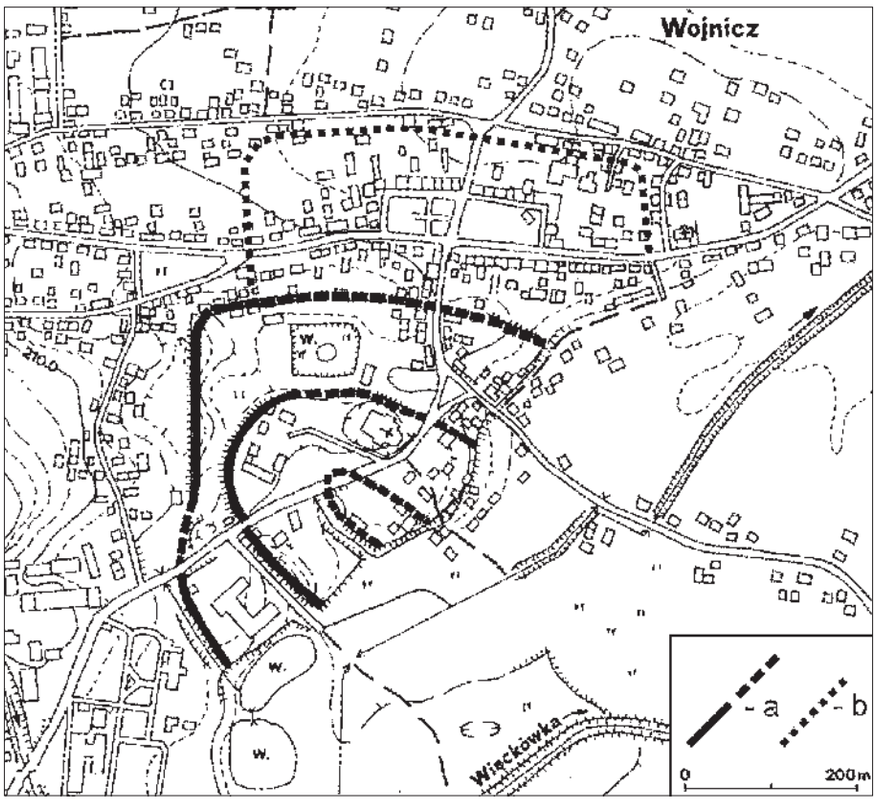

Ryc. 139. Wojnicz, pow. Tarnów, stan. 1 i 3 (grodzisko). Położenie grodziska (a – pewny i rekonstruowany przebieg wałów grodu kasztelańskiego, b – pewny i rekonstruowany przebieg wału obronnego miasta lokacyjnego). Według: Poleski 2004B.

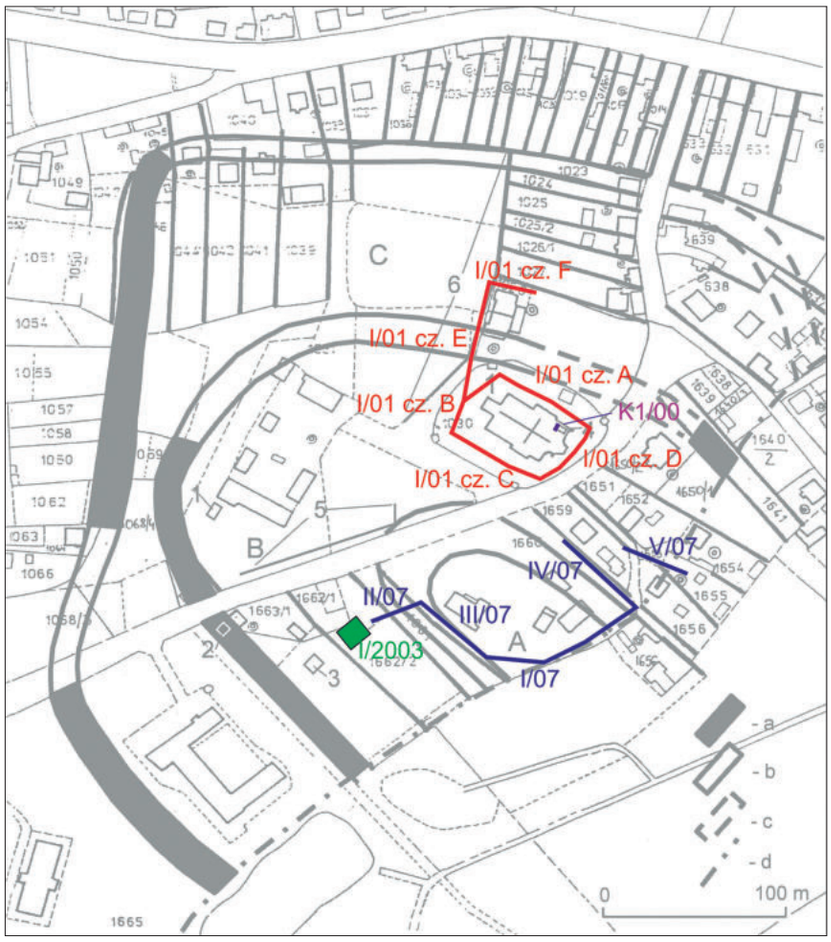

Ryc. 140. Wojnicz, pow. Tarnów, stan. 1 i 3 (grodzisko). Plan grodziska: a – wały widoczne w terenie, b – rekonstruowany przebieg wałów, c – domniemany przebieg wałów, d – górna krawędź terasy nadzalewowej Dunajca. Barwnymi sygnaturami oznaczono archeologiczne wykopy ratownicze (według: Poleski 2004B, z uzupełnieniami).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 150 09.03.2020 10:51:32

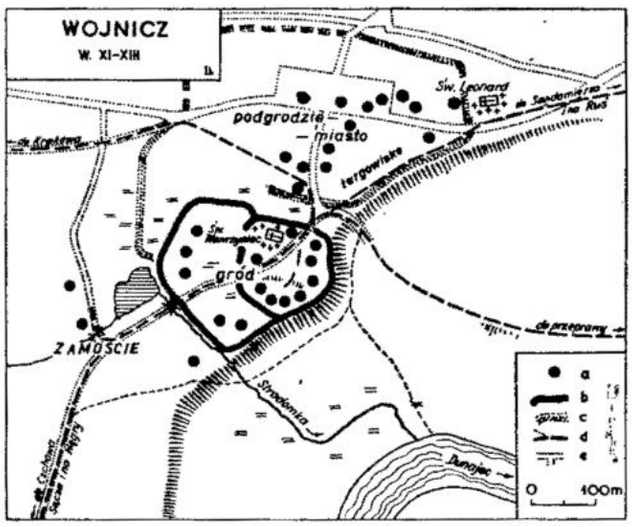

Ryc. 141. Wojnicz, pow. Tarnów, stan. 1 i 3 (grodzisko). Szkic rekonstrukcyjny topografii Wojnicza wczesnośredniowiecznego według A. Żakiego (wariant Ib i IIa). a – domniemane skupiska zabudowy, b – hipotetyczny przebieg wałów grodu, c – wały miasta lokacyjnego (XIII – XV w.?), d – hipotetyczny przebieg dróg, e – obecna sieć drożna (według: Żaki 1969).

py nadzalewowej Dunajca. Wyraźnie ukształtowany był szczyt NW trójkąta (lekko tylko zaokrąglony), od którego odchodziły pod kątem prostym dwa prawie proste odcinki wału, północny i zachodni. W odległości około 100 m od górnej krawędzi skarpy terasy nadzalewowej oba te odcinki wyraźnie zaokrąglały się, zmierzając ku SE. Przestrzeń pomiędzy wałem środkowym i zewnętrznym nie była gęsto zabudowana, co wstępnie wykazała obserwacja wykopów instalacyjnych na tym terenie. Powierzchnia grodu zamknięta w obrębie wału zewnętrznego wynosiła między 8 a 9 ha, choć pierwotnie mogła być większa (ze względu na zniszczenie odcinka SE obwałowań grodu przez obsuwanie się skarpy terasy nadzalewowej). Większa część obwałowań grodziska jest obecnie zniwelowana do poziomu gruntu (zaznacza się na polach ornych w postaci pasm węgli drzewnych i polepy). Zachowały się znaczne odcinki wału środkowego od strony W (190 m) i wału zewnętrznego od strony W (130 m). Ich wysokość wynosi odpowiednio: do 7 m i do 4,5 m, szerokość do 24 m i 18–20 m. Podkreślenia wymaga brak rozpoznania chronologii poszczególnych linii wałów. Nie wiemy więc nie tylko kiedy je zbudowano, ale czy trzy linie umocnień powstały jednocześnie i czy funkcjonowały w tym samym czasie. Zwraca uwagę odmienny plan rozlokowania wału zewnętrznego w stosunku do wału środkowego. Nie można całkowicie wykluczyć, iż wały te powstały w różnym czasie. Nie jest także całkowicie pewne, czy wał zewnętrzny można wiązać jeszcze z okresem sprzed lokacji miasta, chociaż jest to prawdopodobne. Na obecnym etapie badań można zakładać rozwiązania alternatywne tego problemu. Pierwsza możliwość jest taka, iż gród pierwotnie posiadał dwie linie wału (domniemaną wewnętrzną i tzw. środkową), druga zaś zakłada równoczesne wzniesienie trzech linii wału. W pierwszym przypadku gród liczyłby około 3 ha powierzchni, w drugim około 8–9 ha. Niezależnie od tego, która z hipotez okaże się prawdziwa, należy podkreślić, że Wojnicz należał do jednego z największych grodów państwowych sprzed poł. XIII w. na terenie Małopolski. Niewyjaśnioną pozostaje również kwestia relacji obwałowań grodu kasztelańskiego do drewniano-ziemnych wałów miasta lokowanego przed 1278 r. (Kiryk 1985, 174–175). Nie ulega wątpliwości, iż na miejscu grodu nie powstał zamek murowany, jednakże wały miejskie od południa oparły się o zewnętrzny wał grodu. Oznacza to, iż przynajmniej częściowo wykorzystano stare obwarowania grodu, lub że przez pewien czas funkcjonowały obok siebie gród (a raczej jego wały) i fortyfikacje miejskie (Żaki 1969B, ryc. 11; Cetera, Okoński 1994A). Uwidacznia to jeden z planów topografii średniowiecznego Wojnicza, opracowany przez A. Żakiego (ryc. 141). Najstarszy widok Wojnicza pochodzi z połowy XVII w., sporządził go E. Dahlberg (ryc. 138), przestawiając bitwę pod Wojniczem z 1655. r. Miejscowość uwidoczniona jest na wyraźnym wyniesieniu o stromych skarpach, zapewne są to stoki rozwalisk wczesnośredniowiecznych wałów grodu kasztelańskiego (wynika to z orientacji krajobrazu przedstawionego na miedziorycie).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 151 09.03.2020 10:51:32

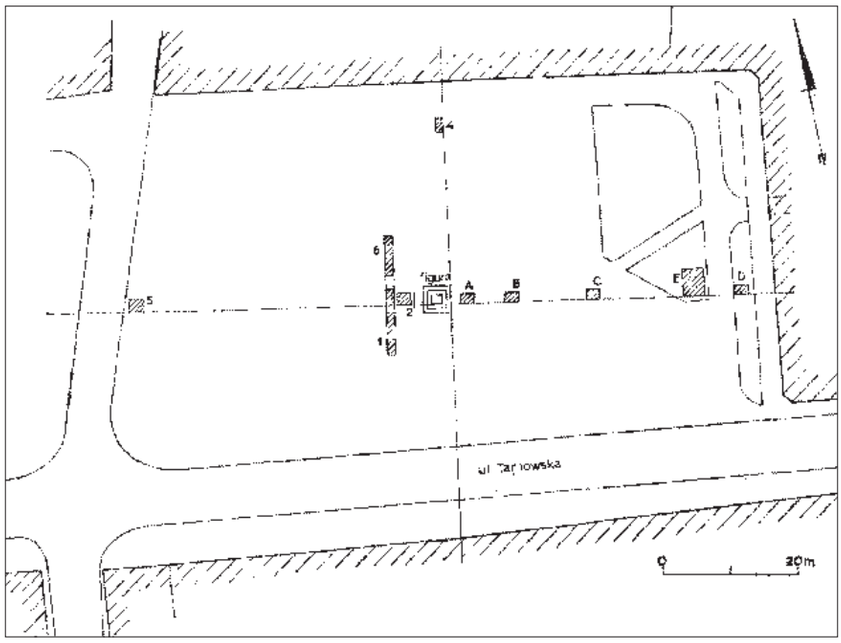

Ryc. 142. Wojnicz, pow. Tarnów. Lokalizacja wykopów na rynku, badania A. Żakiego, na terenie dawnej osady podgrodowej wczesnośredniowiecznego grodu kasztelańskiego (według: Żaki 1969).

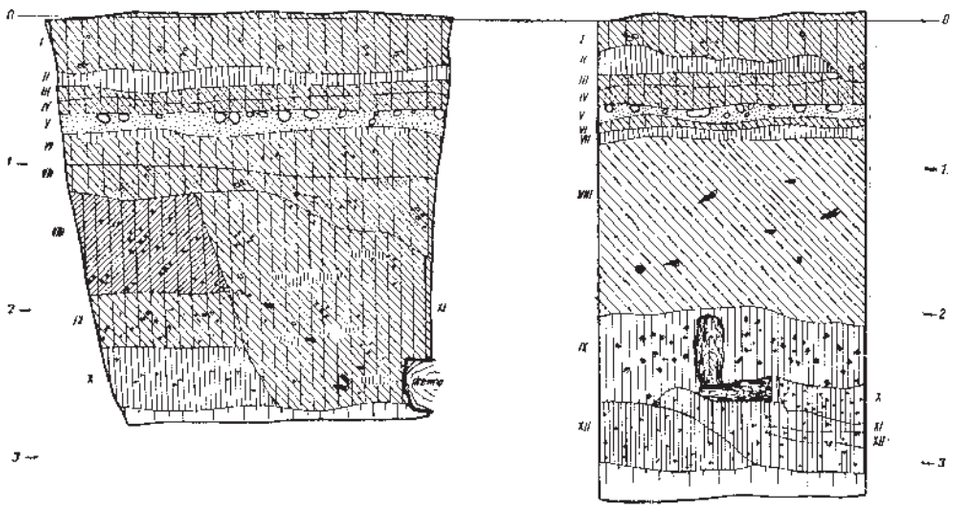

Ryc. 143. Wojnicz, pow. Tarnów. Profile dwóch wykopów sondażowych na rynku, badania A. Żakiego. Warstwy IX – XII pochodzą z wczesnego średniowiecza (według: Żaki 1969).

3. Stratygrafia stanowiska

W trakcie badań sondażowych, przeprowadzonych przez A. Żakiego w obrębie wałów grodziska przy zewnętrznej ścianie prezbiterium kolegiaty pod wezw. Św. Wawrzyńca, nie natrafiono na zachowane *in situ* wczesnośredniowieczne warstwy kulturowe (calec wystąpił na głębokości ponad 2 m od obecnej powierzchni gruntu). Odkryto jednak na wtórnym złożu fragment brązowego kabłączka skroniowego i fragmenty naczyń wczesnośredniowiecznych (ryc. 145). W trakcie badań ratowniczych, przeprowadzonych w niewielkim wykopie wewnątrz zakrystii (ryc. 146, 147), A. Cetera natrafił na głębokości ponad 1 m na warstwę związaną prawdopodobnie z funkcjonowaniem w tym rejonie wczesnośredniowiecznego cmentarzyska szkieletowego (zob. niżej). Stratygrafia wnętrza grodu nie została rozpoznana w stopniu wystarczającym. W trakcie nadzorów archeologicznych przy drążeniu wąskich wykopów instalacyjnych potwierdzono obecność wczesnośredniowiecznych warstw kulturowych, rozpoznano także stropowe partie zarysów zwartych obiektów

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 152 09.03.2020 10:51:32

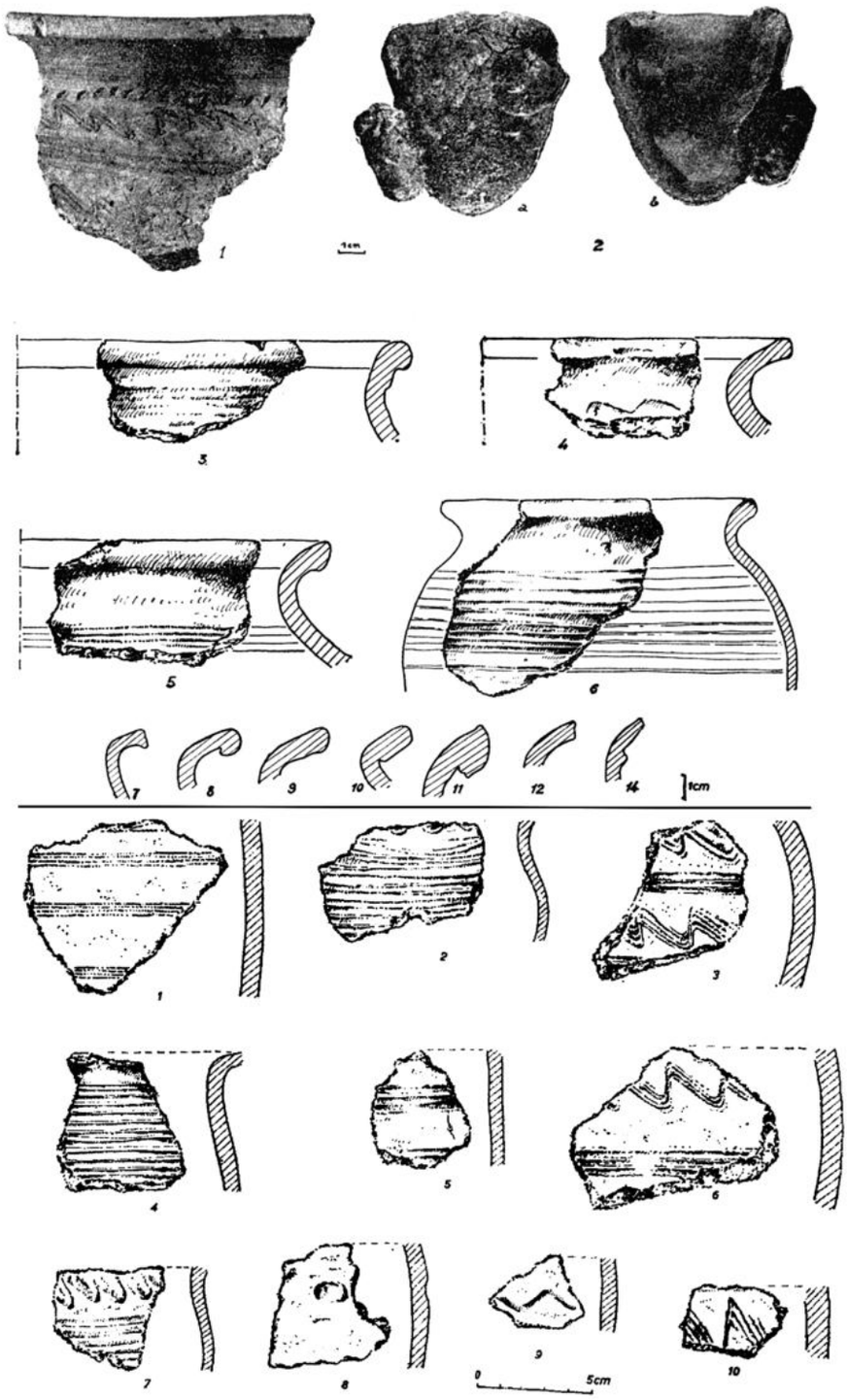

Ryc. 144. Wojnicz, pow. Tarnów. Fragmenty wczesnośredniowiecznych naczyń glinianych z badań osady podgrodowej na rynku (według: Żaki 1969).

archeologicznych z tego okresu. W przekopie instalacyjnym długości 280 (sięgającym 80–90 cm poniżej obecnej powierzchni gruntu) na ponad połowie jego długości nie osiągnięto poziomu calca. Dotyczy to przede wszystkim rejonu kolegiaty pod wezw. Św. Wawrzyńca, gdzie do głębokości poniżej 90 cm zalegały przemieszane warstwy nowożytne, związane z wielokrotnie podejmowanymi akcjami przebudowy kościoła (ryc. 148). W warstwach tych, na wtórnym złożu, zalegały również fragmenty naczyń wczesnośredniowiecznych. W części S grodziska, w rejonie ul. Jagiellońskiej (główny człon grodziska, badania J. Okońskiego), strop calca pojawił się w niektórych partiach wykopów pod budowę domu po zdjęciu humusu, na głębokości 30 cm. Na jego tle zarysowały się wkopane w calec obiekty wczesnośredniowieczne. W wykopie między domniemanym wewnętrznym wa-

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 153 09.03.2020 10:51:33

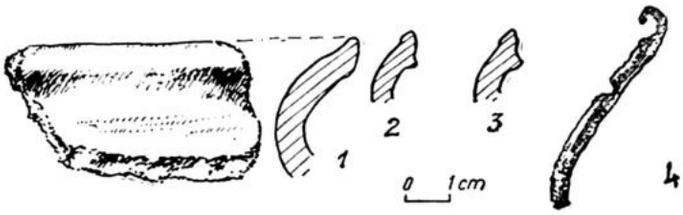

Ryc. 145. Wojnicz, pow. Tarnów, stan. 1 i 3 (grodzisko). Wykop sondażowy przy prezbiterium kolegiaty, badania Ą. Żakiego. 1–3 – fragmenty wczesnośredniowiecznych naczyń glinianych, 4 – brązowy kabłączek skroniowy, u dołu fotografia wykopu (według: Żaki 1969).

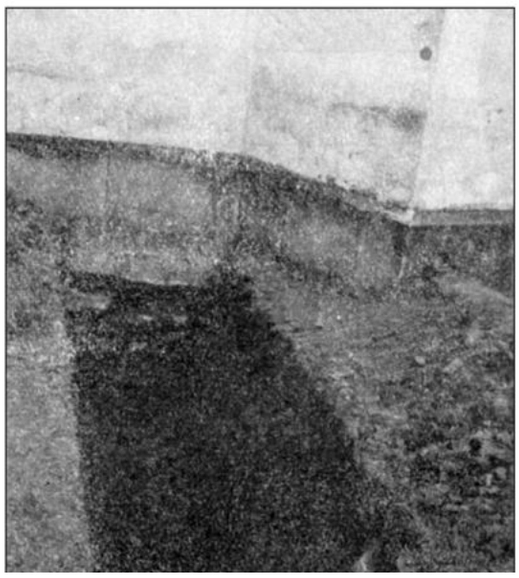

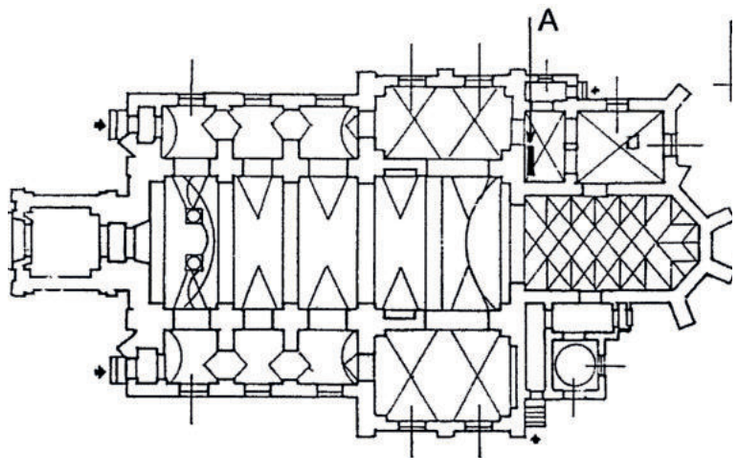

Ryc. 146. Wojnicz, pow. Tarnów, stan. 1 i 3 (grodzisko). Plan kościoła pod wezw. Św. Wawrzyńca: A – miejsce sondażu archeologicznego (według: Cetera 2000).

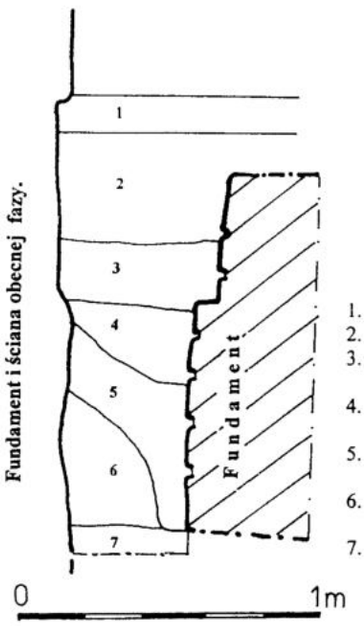

Opis warstw archeologicznych:

1. posadzka na wylewce cementowej
2. gruz kamienno-ceglany,zaprawa wapienna.
3. żółta glina,rozlasowane cegły,zaprawa,węgle drzewne (w-wa nasypowa, wyrównawcza)
4. czarna próchnica,szczątki organiczne,węgle drzewne,(poziom użytkowy).
5. próchnica z drobnym gruzem, węgle drzewne kości (wkop po ławę fundamentową)
6. glina z próchnica,dużo kości ludzkich,węgle drzewne(w-wa cmentarzyska)
7. żółta glina (calec?).

Ryc. 147. Wojnicz, pow. Tarnów, stan. 1 i 3 (grodzisko). Profil nawarstwień kulturowych odsłoniętych w zakrystii kościoła pod wezw. Św. Wawrzyńca (według: Cetera 2000).

łem (I) grodziska, a wałem środkowym (II), na W od domniemanego głównego członu grodu, natrafiono na wczesnośredniowieczną warstwę kulturową miąższości około 50 cm, jak i na kilka wkopanych w calec obiektów z tego okresu. Dotychczasowe badania nie doprowadziły do pełnego rozpoznania ewentualnych faz zabudowy wnętrza grodu. Stratygrafię wałów grodziska rozpoznano fragmentarycznie jedynie na odcinku N wału zewnętrznego (III), do głębokości 1,9 m (nie osiągnięto poziomu calca). Pod warstwą współczesnego humusu (głębokości do 30 cm) zalegała warstwa brunatnej gliny z grudami polepy i węglami drzewnymi (o miąższości do 90 cm).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 154 09.03.2020 10:51:33

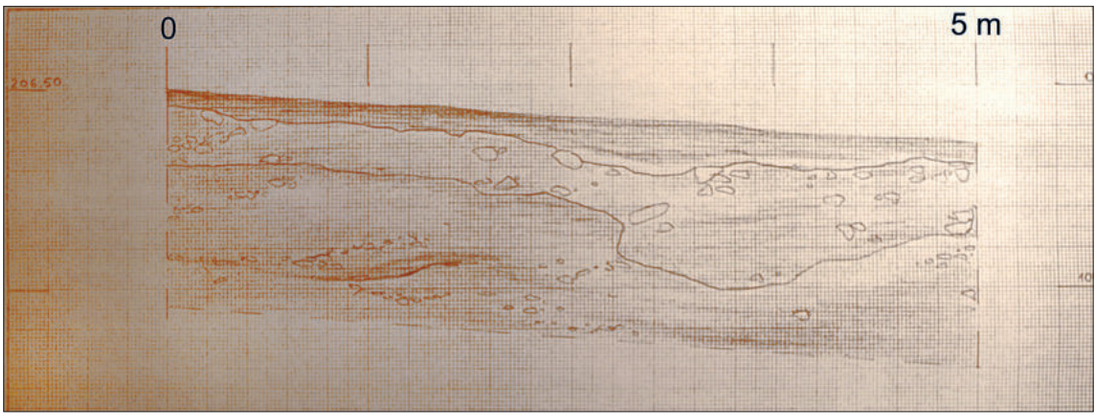

Ryc. 148. Wojnicz, pow. Tarnów, stan. 1 i 3 (grodzisko). Rejon Kościoła, nadzory archeologiczne nad wykopami instalacyjnymi, wykop I/2001, część E, profil zachodni. Układ nawarstwień kulturowych (nie osiągnięto poziomu calca). Według: Dworaczyński 2001).

Ta warstwa zalegała z kolei na warstwie silnie wypalonej polepy (miąższości 30–55 cm), zaś poniżej niej zalegała warstwa brązowej gliny „z próchnicą" (o nierozpoznanej miąższości). Autorzy badań uważają, iż natrafili na pozostałości wczesnośredniowiecznego wału.

4. Konstrukcja wałów

W wykopach sondażowych odsłonięto niewielkie partie pozostałości odcinka N wału zewnętrznego (III) grodziska o nierozpoznanej konstrukcji (były to na pewno struktury drewniano-ziemne) i nieznanej liczbie faz budowy. Uległy one w nieznanym czasie spaleniu. W przekopie instalacyjnym, biegnącym w bezpośrednim sąsiedztwie odcinka N domniemanego wału wewnętrznego (I), otaczającego główny człon grodu, natrafiono na uwarstwioną strukturę gliniastą (tzw. obiekt 8/93), którą wstępnie zinterpretowano jako podstawę tej linii wczesnośredniowiecznych umocnień. Po zewnętrznej stronie domniemanego wału w warstwach odkryto sporo węgli drzewnych i grud polepy, co może być śladem pożaru tej konstrukcji. W wykopach instalacyjnych pod kanalizację w południowej partii głównego członu grodziska natrafiono na pozostałości konstrukcji skrzyniowej wału (wykop III/2007 i IV/2007), który uległ spaleniu (widoczne były jego warstwy popożarowe, przesycone grudami polepy i węgielkami drzewnymi). Stratygrafia tego rejonu nawarstwień sugerowała zdaniem autorów badań istnienie starszej, słabo rozpoznanej fazy wału (nie osiągnięto poziomu calca), jak i fosy, do której osunęły się zmywane z góry warstwy podestrukcyjne starszej fazy umocnień (ryc. 149).

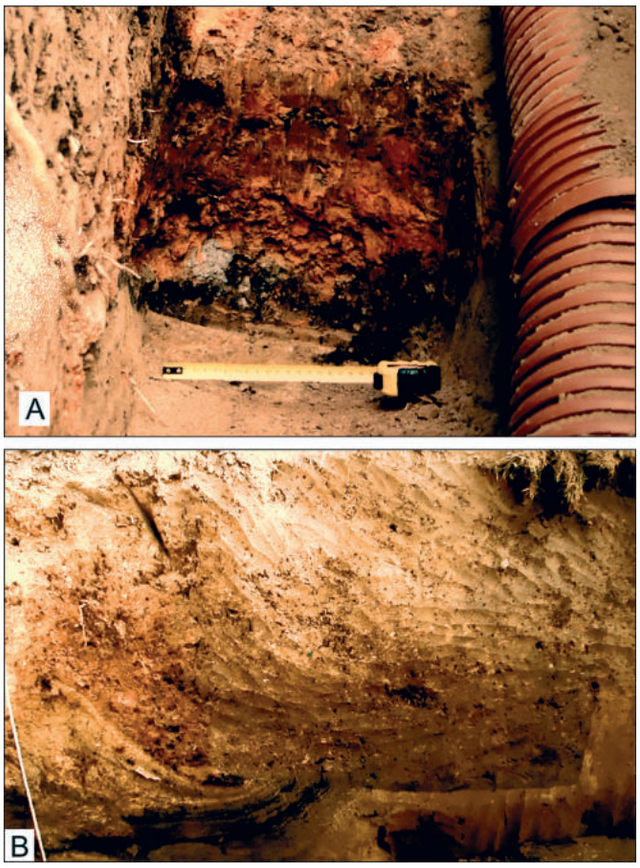

Ryc. 149. Wojnicz, pow. Tarnów, stan. 1 i 3 (grodzisko). Główny człon grodziska, część przy południowej skarpie, A – wykop III/2007, widoczne warstwy spalenizny i polepy oraz gliniaste wypełnisko wczesnośredniowiecznego wału (zapewne skrzyń), B – wykop IV/2007, profil południowy, część wschodnia, widok na wypełnisko skrzyń wczesnośredniowiecznego wału (faza II) i zasypisko starszej fosy (faza I). Według: Dworaczyński 2007.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 155 09.03.2020 10:51:33

5. Zabudowa

W części S grodziska, w rejonie ul. Jagiellońskiej, pod warstwą współczesnego humusu natrafiono na odsłonięte w niewielkiej części w wąskim wykopie instalacyjnym zarysy 6 wczesnośredniowiecznych obiektów, wkopanych w calec (4 kolejne odkryto w N części wykopu instalacyjnego). Trzy z tych obiektów zinterpretowano jako pozostałości płaskodennych, mieszkalnych budynków półziemiankowych (nr 1, 2 i 5–6). Uchwycona szerokość tych obiektów wynosiła 2,8–2,2 m, głębokość zalegania dna 70–90 cm od obecnej powierzchni gruntu. W wykopie między domniemanym wewnętrznym wałem (I) grodziska, a wałem środkowym (II), na W od domniemanego głównego członu grodu, natrafiono na 6 wkopanych w calec obiektów wczesnośredniowiecznych, zalegających pod wczesnośredniowieczną warstwą kulturową o miąższości około 50 cm. Trzy z nich były czworokątnymi ziemiankami o płaskim dnie (dna zalegały na poziomie 1,2–1,6 m poniżej obecnego poziomu gruntu). Odsłonięta w największym zakresie ziemianka (uchwycone wymiary: 3,7×3,1 m) posiadała najprawdopodobniej podłogę z drewnianych dranic lub belek. Pozostałe odkryte obiekty to głównie koliste jamy o nieokreślonej funkcji. Przy odcinku N środkowego wału (II) znajduje się kolegiata pod wezw. Św. Wawrzyńca. W odniesieniu do tej świątyni historycy wysuwają hipotezę o jej wczesnych początkach (XI–XII w.?, zob. niżej). Przeprowadzone przez A. Żakiego na zewnątrz prezbiterium prace sondażowe nie doprowadziły do ujawnienia pozostałości romańskiej świątyni, chociaż odkrycie w tym miejscu fragmentu wczesnośredniowiecznego kabłączka skroniowego z brązu może łączyć się z odkryciami, dokonanymi we wnętrzu zakrystii przez A. Ceterę. W trakcie badań ratowniczych odkryto tu pozostałości szkieletowego cmentarzyska starszego od fundamentów wczesnogotyckiego muru świątyni (ryc. 146, 147). Mur ten był starszy od istniejącego muru prezbiterium z XV w.; Cetera 2000). Jest więc prawdopodobne, iż pod istniejącym obecnie kościołem znajdują się relikty starszej, romańskiej fazy kościoła.

6. Inwentarz

Kilkaset fragmentów naczyń glinianych (ryc. 150), fragment brązowego kabłączka skroniowego, nóż żelazny.

7. Chronologia

X?, XI–XIII w. Datowanie grodziska zostało oparte na analizie porównawczej fragmentów naczyń, odkrytych głównie w trakcie ostatnio prowadzonych nadzorów nad pracami budowlanymi w obrębie wałów grodziska. Zdaniem J. Okońskiego i A. Szpunara (2002. ryc. 59–64; zobrazowane tu fragmenty naczyń pochodzą z wykopu założonego między domniemanym wałem wewnętrznym i środkowym grodziska, w jego części S, na W od domniemanego głównego członu grodu) ceramika ta pochodzi z okresu między X a XIII w. Można się z tym wnioskiem w dużej części zgodzić, bowiem opublikowane przez wspomnianych autorów ryciny ukazują naczynia garnkowate zaopatrzone w brzegi typowe dla młodszych faz wczesnego średniowiecza. Ich ornamentacja (m.in. kombinacja ukośnych nacięć nożykiem garncarskim na szyjce naczynia i poziomych żłobków na większej części powierzchni brzuśca) także pozwala na porównanie tej serii ceramiki do okazów z przedlokacyjnego Krakowa, datowanych na wspomniany powyżej okres. Należy podkreślić, iż zdecydowana większość zabytków została odkryta poza kontekstem stratygraficznym z wałami grodziska, a więc nie pozwala na ich bardziej szczegółowe datowanie. J. Okoński i A. Szpunar (2002, 199) dopuszczają warunkowo możliwość, że gród w Wojniczu powstał jeszcze w X w. jako założenie przedpaństwowe. Autorzy powołują się przy tej okazji na obecność wśród ceramiki takich fragmentów naczyń, które można wiązać z X w. Jest to wniosek podwójnie nieuprawniony. Po pierwsze nie ma wśród rozpoznanych serii wczesnośredniowiecznych naczyń z tej części Małopolski takich form, które występowałyby tylko w X w., z pewnością natomiast nie były już użytkowane od początków XI w. Po drugie zaś, nawet gdyby natrafiono na pozostałości fazy osadnictwa z X w. (pytanie, z którego odcinka tego stulecia!), to na razie autorzy dotychczasowych badań nie potrafią określić pełnej liczby ewentualnych faz ich budowy (jedynie o wale otaczającym główny człon grodziska można sądzić, iż jest to konstrukcja dwufazowa), ani tym bardziej wydatować tych akcji budowlanych. W tej sytuacji, nie wykluczając całkowicie *a priori* możliwości odkrycia w Wojniczu wału sprzed XI w., hipotezę tę należy uznać na obecnym etapie badań za niedostatecznie udokumentowaną.

8. Badania

Położenie reliktów grodu kasztelańskiego znane było historykom już od XIX w. Pierwszą inwentaryzację stanowiska przeprowadził w 1933 r. G. Leńczyk. Niewielkie prace sondażowe przeprowadzono w latach 1968–1970 pod kierunkiem A. Żakiego (opublikowano jedynie krótki komunikat z badań w 1968 r., które objęły rejon rynku miasta średniowiecznego i sąsiedztwo prezbiterium kościoła parafialnego). W 1982 r. niewielkie sondaże na terenie grodziska wykonał A. Szope. Od 1992 r. prace ratownicze na obszarze grodziska prowadzili A. Cetera i J. Okoński, E. Dworaczyński, w ostatnich latach także A. Szpunar. Przeprowadzili oni dokładne rozpoznanie powierzchniowe stanowiska, jego inwentaryzację z naniesieniem na plan zachowanych pozostałości umocnień,

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 156 09.03.2020 10:51:33

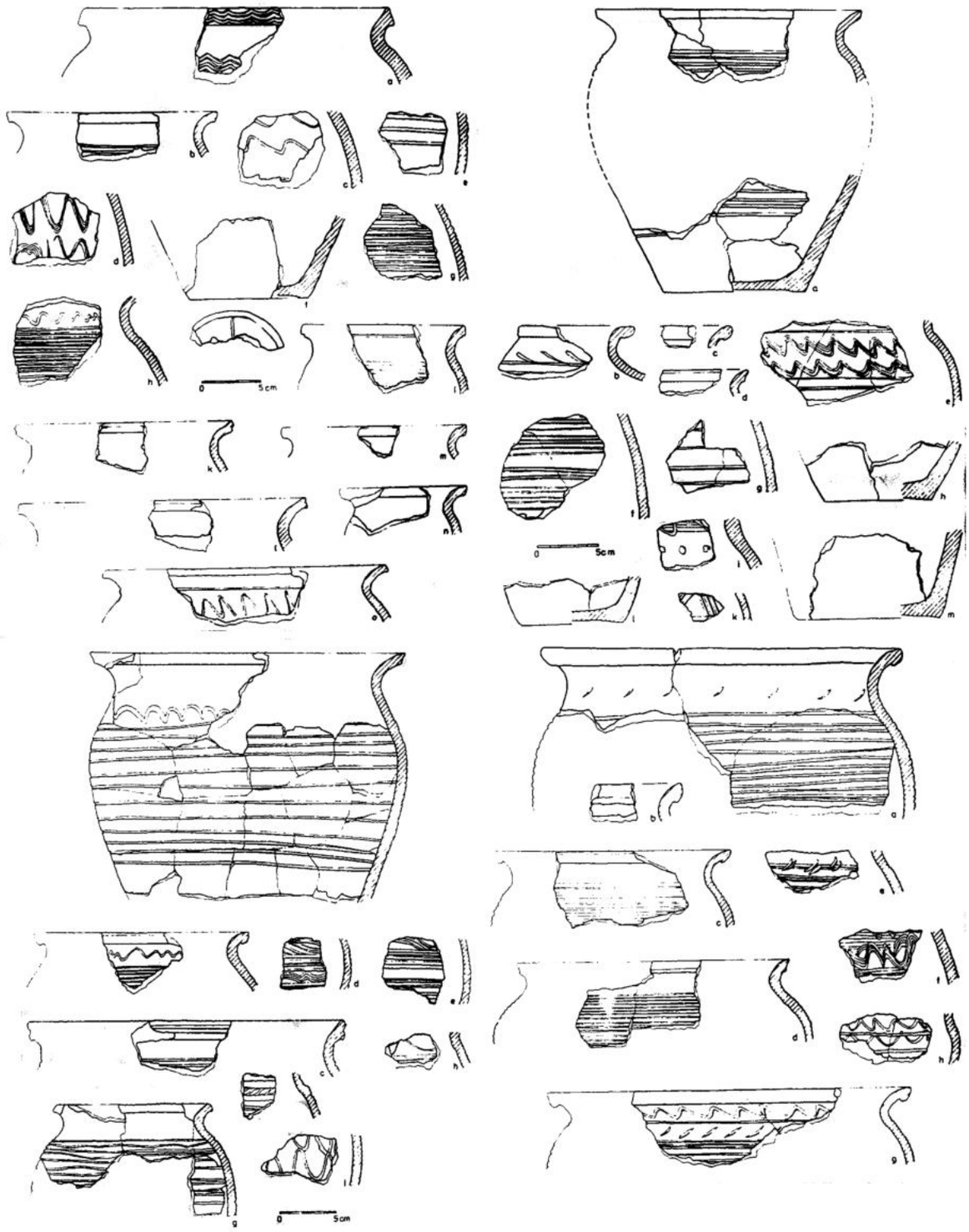

Ryc. 150. Wojnicz, pow. Tarnów, stan. 1 i 3 (grodzisko). Główny człon grodziska, wykop przy ul. Jagiellońskiej 20. Wybór fragmentów naczyń glinianych z nawarstwień wczesnośredniowiecznych (według. Okoński 2003).

jak i nadzorowali prace budowlane, prowadzone w tym rejonie. Dopiero ich badania doprowadziły do prawidłowego rozpoznania układu umocnień wczesnośredniowiecznych. W latach 1995 i 1996 J. Poleski wykonał zdjęcia lotnicze stanowiska. Od 1990 r. na terenie grodziska w trakcie prac budowlanych i drążenia wykopów pod rozmaite instalacje prowadzone były przez wspomnianych wyżej archeologów nadzory archeologiczne. Objęły one wał środkowy i zewnętrzny grodziska, przestrzeń między wałem wewnętrznym i środkowym, wnętrze głównego członu grodziska, jak i zakrystię kolegiaty pod wezw. Św. Wawrzyńca.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 157 09.03.2020 10:51:34

9. Zbiory

Miejsce przechowywania dokumentacji z badań A. Żakiego nie jest znane. Zabytki wydobyte w 1969 i 1970 r. znajdują się w zbiorach Izby Regionalnej w Wojniczu. Dokumentacja i zabytki z sondażu A. Szopego znajdują się w Muzeum Okręgowym w Tarnowie, dokumentacja z badań A. Cetery i J. Okońskiego przechowywana jest w zbiorach PSOZ w Tarnowie, dokumentacja i zabytki z badań J. Okońskiego i A. Szpunara są przechowywane w Muzeum Okręgowym w Tarnowie.

10. Literatura

Leńczyk 1983, s. 33–34; Żaki 1969B; Szope 1981, 67–69; Cetera, Okoński 1994A; tychże 1994C; IA 1995(1998), 111; Cetera 2000; Dworaczy ński 2001; tegoż 2007; Okoński, Szpunar 2002, 190–209; Okoński 2003; Poleski 2004B, 321–326.

11. Uwagi

Kasztelan wojnicki został wymieniony w źródłach pisanych po raz pierwszy w 1217 r. (była to równocześnie pierwsza wzmianka o Wojniczu – zapisanym jako „Woynicze"). Lokacja miasta na prawie średzkim nastąpiła przed 1278 r., przeniesienie miasta na prawo magdeburskie miało miejsce w 1349 r. (Kiryk 1985, 174–175). J. Szymański (1962, 138–139) przypuszcza, że kościół parafialny pod wezw. Św. Wawrzyńca (istniejący do dzisiaj w formie gotyckiej w obrębie wałów grodziska) pochodził sprzed XIII w. Pierwsza, nie do końca wiarygodna informacja, pojawiła się o tym kościele w Roczniku Świętokrzyskim, wynika z niej, iż świątynia istniała już w 1079 r. J. Szymański wysunął przypuszczenie, że kościół ten mógł ufundować Bolesław Krzywousty w 1109 r. Polemizuje z tym poglądem Z. Perzanowski (1989, 66), który sądzi, iż najwcześniej mogło to nastąpić w 1113 r. J. Szymański i Z. Perzanowski dopuszczają również możliwość datowania początków kościoła pod wezw. Św. Leonarda (położonego na zewnątrz odcinka E wałów miejskich) na początek XIII w. Podkreślić w tym miejscu wypada, że w źródłach pisanych brak jest pewnych wzmianek o obu świątyniach sprzed XIV w. Problem ich początków mogą wyjaśnić dopiero przyszłe badania archeologiczne. Warto podkreślić, iż od strony N do zewnętrznego wału kasztelańskiego grodu przylegały ziemne wały miasta lokacyjnego (Szymański 1967, 95–96). Przed jego lokacją, bezpośrednio na północ od wałów kasztelańskiego grodu, funkcjonowała współczesna mu osada otwarta, której relikty odkrył w trakcie prowadzonych na rynku prac sondażowych A. Żaki (ryc. 142–144).

Zachowane, niewielkie odcinki pojedynczej linii wału pozwalają na rekonstrukcję zarysu umocnień miejskich (powstałych po lokacji Wojnicza) na planie wydłużonego (wzdłuż linii E–W) prostokąta. Brak informacji o nich w źródłach pisanych, jak i brak ich rozpoznania drogą badań wykopaliskowych, uniemożliwia odpowiedź na pytanie o datę ich budowy, jak i relacje do wałów kasztelańskiego grodu. Na terenie grodu nie został wzniesiony po poł. XIII w. zamek murowany. Na stanowisku odkryto pojedyncze zabytki wiążące się z młodszą epoką kamienia i epoką brązu. Do wczesnośredniowiecznego grodu od strony północnej przylegała najprawdopodobniej współczesna okresowi jego funkcjonowania osada otwarta (stan. 2), na której miejscu w 2. poł. XIII w. lokowane zostało miasto. Na nikłe ślady osady z XI–XIV w, natrafiono także bezpośrednio na W od wałów grodziska (stan. 3).

Andrzej Cetera,
Eligiusz Dworaczyński, Jacek Poleski

10 ZAWADA, „Grodzisko”, gm. Tarnów

Numer stanowiska w miejscowości:	1
Numer obszaru AZP:	104-66
Numer stanowiska w obrębie arkusza AZP:	23
Położenie:	49°59’4”N / 21°0’9”E

1. Położenie

Grodzisko położone jest na wypłaszczeniu szczytowym wzgórza (320 m n.p.m.), wchodzącego w skład pasma wzniesień, tworzących północny próg Pogórza Ciężkowickiego (ryc. 151–156). Pasmo tych wzgórz góruje o 100–150 m ponad leżącym u ich północnej podstawy Płaskowyżem Tarnowskim, wchodzącym w skład południowej części Kotliny Sandomierskiej. Wypłaszczenie szczytowe wzgórza opada od strony N, E i S urywa się na górnej krawędzi stromych stoków o nachyleniu dochodzącym miejscami do 40°. Zbocze wzgórza od strony W jest nieco łagodniejsze. Partie S i W wypłaszczenia szczytowego są pocięte jarami o stromych stokach, z których część to wąskie dolinki małych strumyków (prawobrzeżne dopływy odległej o 2 km na zachód Białej Dunajcowej), pozostałe zaś to kotły osuwiskowe o szerokości ponad 100 m. Na powierzchni stanowiska zalegają słabe gleby terenów górskich, wytworzone na bazie skał osadowych, niescementowanych. Miejscami erozja powierzchniowa (na skutek stałego rozorywania) doprowadziła do prawie całkowitego zaniku warstwy gleby i podglebia, ujawniając piaskowcowe podłoże skalne (flisz karpacki).

2. Opis stanowiska

Grodzisko w Zawadzie to obiekt wieloczłonowy o skomplikowanym układzie obwałowań, dostosowanym do morfologii wzgórza, na którym jest położone (ryc. 156, 157). Rekonstrukcja rozplanowania obwałowań założenia obronnego jest możliwe tylko częściowo, w dodatku przy znaczącym wykorzystaniu wyników dotychczas przeprowadzonych badań wykopaliskowych. Wynika to po części ze znacznego rozorania wałów, po części zaś ze zniszczenia pierwotnego ukształtowania powierzchni wzgórza we wczesnym średniowieczu przez duże kotły osuwiskowe i głębokie jary, z których przynajmniej kilka powstało już po okresie funkcjonowania grodu. Główny człon grodziska położony jest w najwyższej partii wypłaszczenia szczytowego wzgórza. Dzieli się on wyraźnie na dwie części – wewnętrzną, otoczoną wałem I („gródek”) i zewnętrzną. Z obwałowań wewnętrznej części tego członu grodziska na powierzchni nie zachował się właściwie prawie żaden ślad, bowiem zostały one prawie całkowicie rozorane i zamyte materiałem spłukiwanym z wyższych partii majdanu. Rozplanowanie wału I można odtworzyć na podstawie wyników badań wykopaliskowych przeprowadzonych na jego obwodzie (przecięto go przekopami od strony SW, W i N), jak i analizy zdjęć lotniczych (ryc. 154, 155). Wewnętrzna część głównego członu grodu otoczona była pojedynczą linią wału. W trakcie wykopalisk stwierdzono obecność „suchej” fosy od strony zewnętrznej wału, jak i podobnego rowu o niejasnej chronologii i funkcji po jego wewnętrznej stronie. Wał tej części grodu zbudowano na planie nieregularnego koła (lub czworokąta o silnie zaokrąglonych narożnikach). Wymiary „gródka” wynosiły około 90×80 m, powierzchnia około 0,7 ha. Od strony S wał I i fragment majdanu „gródka” zostały zniszczone najprawdopodobniej na skutek osunięcia się tej partii zbocza wzgórza. Z tego też powodu nie wiemy jakie było zamknięcie od strony S zewnętrznej partii głównego członu grodziska, otaczającego „gródek”. Od strony N zachował się wygięty lekko łukowato odcinek wału (II), położony w odległości 50 m od odcinka N wału I. Wał II zachowany był na długości 300 m, jego szerokość u podstawy wynosiła ponad 30 m, wysokość od korony do dna „suchej” fosy przed nim (od strony N, szerokości 15–20 m) wynosiła ponad 10 m. Koniec E wału II znajdował się na górnej krawędzi wschodniego stoku wzgórza, ciętego w tym rejonie przez kilka bardzo stromych skarp,

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 159 09.03.2020 10:51:34

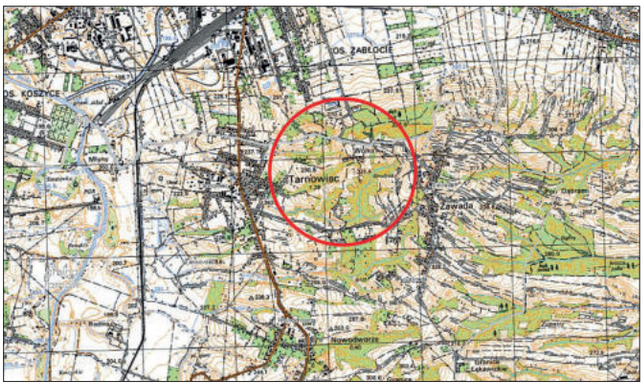

Ryc. 151. Zawada, pow. Tarnów, stan. 1 „Grodzisko" (grodzisko). Położenie stanowiska (fragment mapy 1 : 25 000, według danych Głównego Ośrodka Danych Geodezyjnych i Kartograficznych).

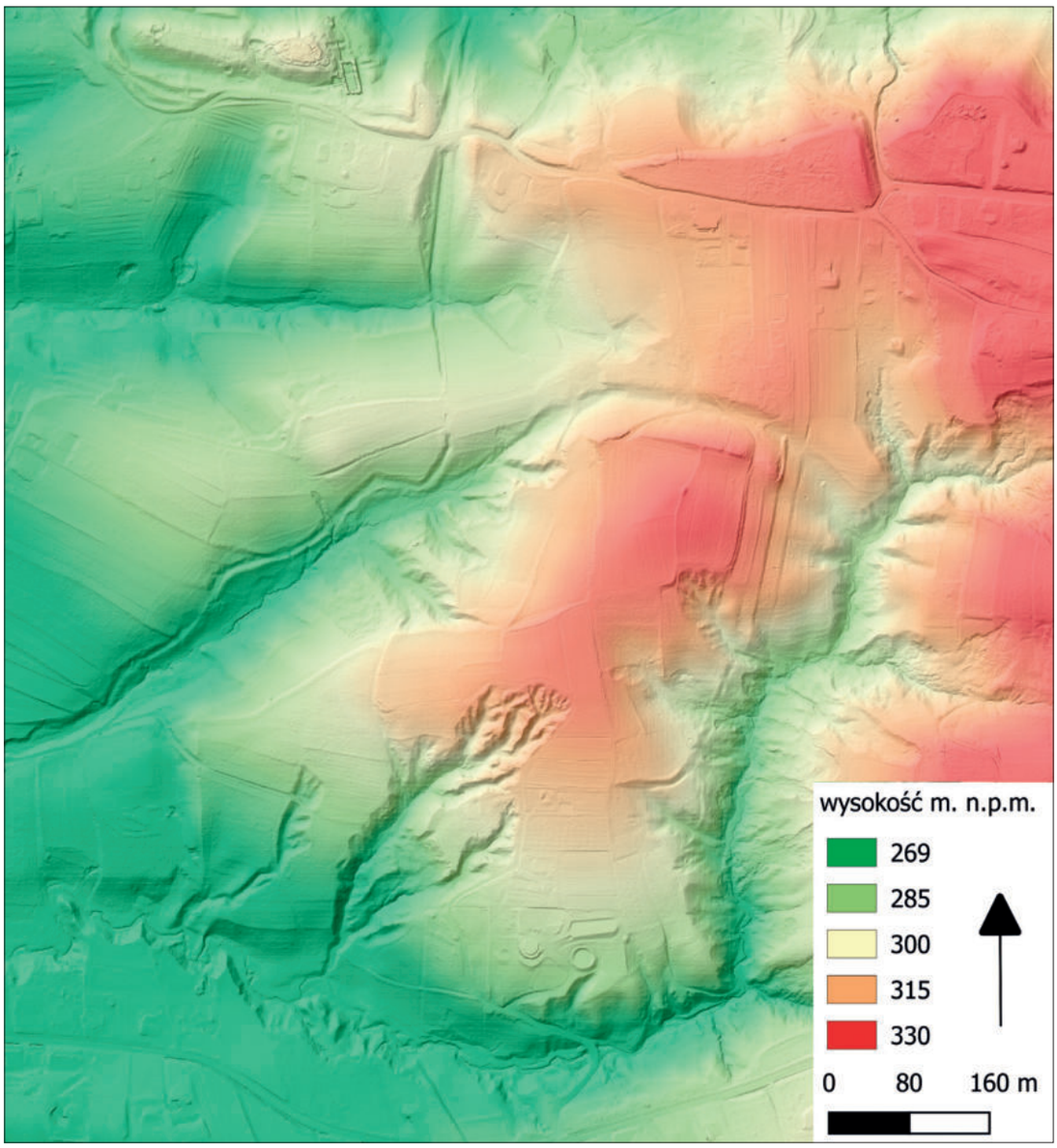

Ryc. 152. Zawada, pow. Tarnów, stan. 1 „Grodzisko" (grodzisko). Numeryczny model terenu (na podstawie materiałów Centralnego Ośrodka Danych Geodezyjnych i Kartograficznych przygotował D. Stefański).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 160 09.03.2020 10:51:37

Ryc. 153. Zawada, pow. Tarnów, stan. 1 „Grodzisko” (grodzisko). Grodzisko na józefińskiej mapie Galicji z lat 1779–1783 (według: „Galicja…” 2013, t. 3, cz. B, sekcja 56, 65).

Ryc. 154. Zawada, pow. Tarnów, stan. 1 „Grodzisko” (grodzisko). Zdjęcie lotnicze grodziska od strony S (według: Poleski 2004B)

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 161 09.03.2020 10:51:38

Ryc. 155. Zawada, pow. Tarnów, stan. 1 „Grodzisko" (grodzisko). Zdjęcie lotnicze grodziska – rozorane wały wewnętrznego obwodu wału głównego członu grodziska (widok od W). Według: Poleski 2004B.

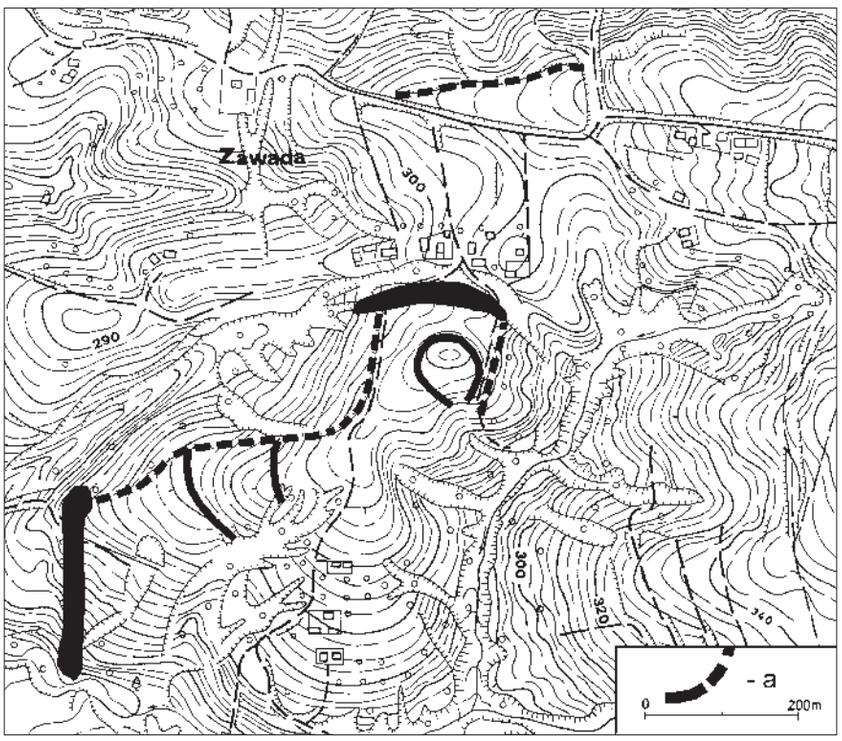

Ryc. 156. Zawada, pow. Tarnów, stan. 1 „Grodzisko" (grodzisko). Położenie grodziska: a – wały widoczne w terenie, rozpoznane w trakcie badań archeologicznych i rekonstruowany przebieg wałów (według: Poleski 2004B).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 162 09.03.2020 10:51:39

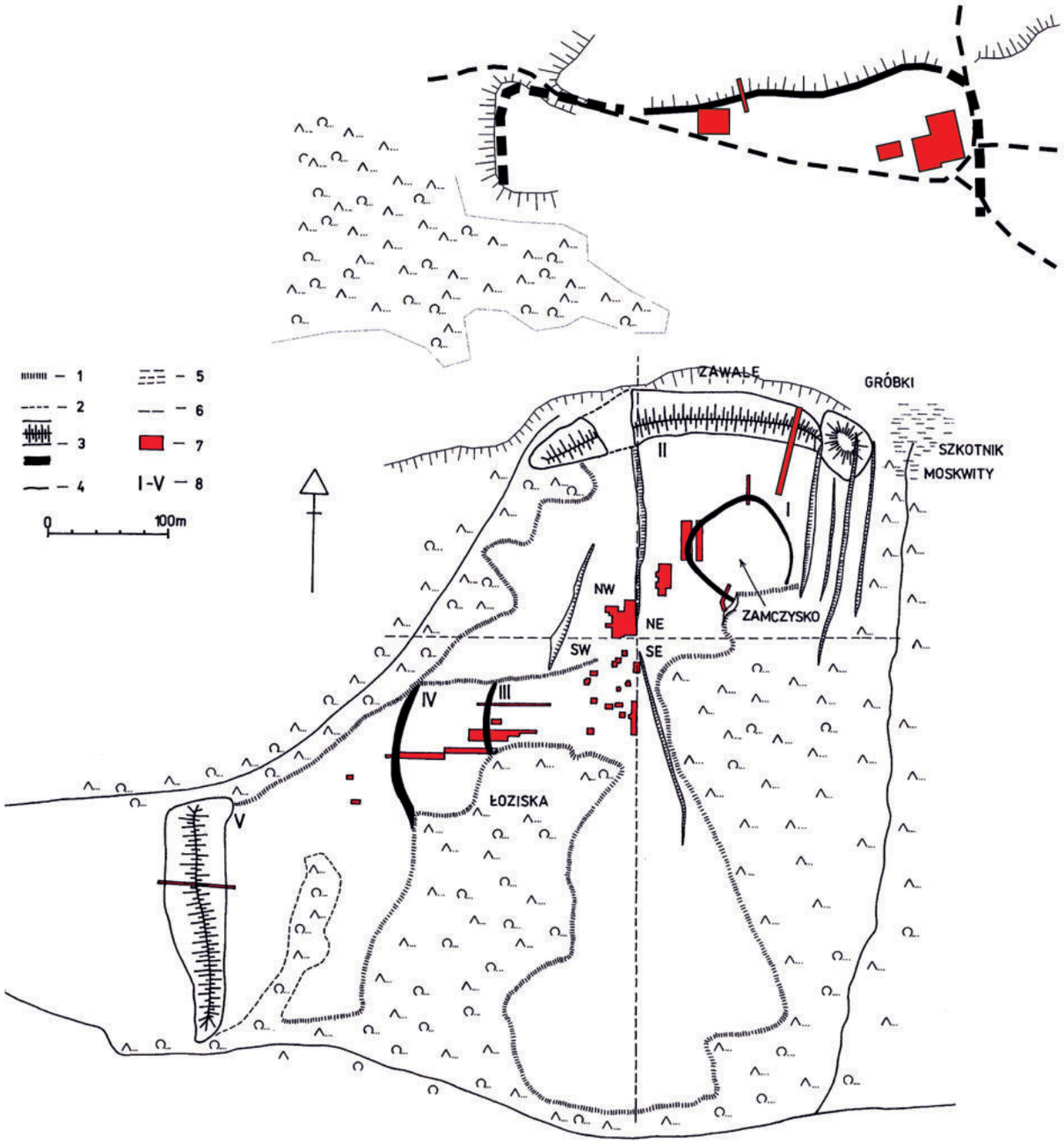

Ryc. 157. Zawada, pow. Tarnów, stan. 1 „Grodzisko” (grodzisko). Plan grodziska: 1 – naturalne uskoki terenu, 2 – teren zniszczony, 3 – wały, 4 – sieć wodna, 5 – teren zabagniony, 6 – granice rejonów wykopalisk, 7 – wykopy archeologiczne, 8 – numery wałów (według: Poleski 2004B, z uzupełnieniami).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 163 09.03.2020 10:51:39

biegnących po linii N–S. Jedna z tych skarp stanowiła najprawdopodobniej zewnętrzny stok rozwalisk wału, chroniącego zewnętrzną partię głównego członu grodu od strony E (problem ten mogą wyjaśnić dopiero przyszłe badania wykopaliskowe). Nie wiadomo dokładnie w którym rejonie mógł przebiegać odcinek wału, chroniący tę część grodu od strony W. Któraś z widocznych w terenie dwóch skarp, biegnących w odległości 50 i 100 m od W odcinka wału I, może się w przyszłości okazać reliktem domniemanego zachodniego odcinka wału zewnętrznej partii głównego członu grodziska. W kierunku SW od tej części grodziska opadało stosunkowo łagodnie zbocze wzgórza, ograniczone od strony NW i SE przez 2 szerokie jary o stromych zboczach (w pierwszym z nich płynął niewielki strumyk, mający swe źródło nieco na N od końca W wału II). Ta część grodziska (podgrodzie południowo-zachodnie) podzielona była na trzy części. Pierwsza z nich, przylegająca do głównego członu grodziska, miała wymiary 140×60 m, od strony W zamykał ją słabo zachowany odcinak wału (III). druga część (środkowa) miała wymiary 70×110 m, ją także pierwotnie zamykał od strony W łukowato wygięty odcinek wału (IV, rekonstruowany na podstawie wyników badań wykopaliskowych). Zewnętrzna, najniżej położona część opisywanego podgrodzia, miała wymiary 180×230 m, ją także od strony W zamykał prosty odcinek potężnego wału o długości 200 m (V). Zachowała się obecnie tylko zewnętrzna skarpa tego wału o wysokości dochodzącej do 3 m. Badania tej linii umocnień ujawniły obecność przed nim „suchej" fosy o szerokości przekraczającej 11 m i głębokości blisko 3 m. Kwestia przebiegu domniemanych linii wałów od strony SE i NW opisanego południowo-zachodniego podgrodzia wymaga rozstrzygnięcia drogą badań wykopaliskowych. Nierozwiązanym na razie problemem badawczym jest interpretacja wachlarzowato opadającego w kierunku zbocza S wzgórza (przylegającego od strony S do górnej, wewnętrznej partii opisanego powyżej podgrodzia SW), ograniczonego od strony E i W stromymi skarpami jarów (długość tego „członu" grodziska wynosiła po linii N–S 250 m, szerokość 50–220 m). Na powierzchni tej części stanowiska nie stwierdzono czytelnych pozostałości wałów. Ostatnio przeprowadzone badania wykopaliskowe stanowiska 101, położonego 200–300 m na N od wału II, zamykającego od tej strony główny człon grodziska, ujawniły nowe fakty. Okazało się, iż stanowisko uważane do tej pory za wczesnośredniowieczną osadę otwartą, od strony północnej zamknięte było potężnym wałem, biegnącym po linii górnej krawędzi zbocza wzgórza, opadającego w tym miejscu stromym stokiem w kierunku północnym. W tej sytuacji obszar wypłaszczenia szczytowego, położony między wałem II a opisanym powyżej wałem od strony N stanowiska 101, należy uznać za kolejne podgrodzie. Przebieg wałów tej części grodziska od strony E i W nie został ustalony, gdyż na powierzchni gruntu nie zachowały się po nich wyraźne ślady. Do czasu identyfikacji podgrodzia północnego powierzchnię grodziska w Zawadzie szacowano na około 9,5 ha, obecnie można uznać, iż rzeczywista powierzchnia całego założenia zamykała się w granicach pomiędzy 15 a 20 ha. Dokładniejsze jej określenie ze względu na brak informacji o przebiegu niektórych linii wałów jest na obecnym etapie badań niemożliwe. Stanowisko oprócz nazwy „Grodzisko" posiada także inne nazwy lokalne: „Zamczysko", „Wał", „Zawale".

3. Stratygrafia stanowiska

W trakcie badań stwierdzono, iż na terenie głównego członu grodziska, jak i podgrodzi, brak poza jednym niewielkim rejonem, pozostałości wczesnośredniowiecznych warstw kulturowych. Wszystkie dotychczas odkryte obiekty wczesnośredniowieczne zarysowały się na tle stropu calcowej gliny zaraz po zdjęciu warstwy gleby ornej. Niewielki płat wczesnośredniowiecznej warstwy kulturowej (miąższości do 40 cm) zakumulował się jedynie po wewnętrznej stronie wału III (na terenie górnej części podgrodzia SW). W kilku przypadkach stwierdzono przecinanie się wczesnośredniowiecznych obiektów w układzie poziomym, m.in. 3, 4 i 5 oraz 9 i 10 na terenie podgrodzia N. W przypadku kilku obiektów (mieszkalnych, półziemiankowych) stwierdzono na podstawie analizy stratyfikacji wypełniska dwufazowość ich użytkowania. Brak kontaktu stratygraficznego pomiędzy zdecydowaną większością obiektów odkrytych na majdanie głównego członu grodziska i podgrodzi nie pozwala określić relacji czasowych pomiędzy tymi obiektami. Ta sama sytuacja ma miejsce w przypadku relacji czasowych między owymi obiektami a wałami otaczającymi poszczególne części grodziska.

Badania wałów II, III, IV, V i wału podgrodzia N wykazały, że były to konstrukcje jednofazowe. Jedynie w odniesieniu do wału I autorzy badań wysunęli sugestię, iż może być to pozostałość dwóch kolejno wznoszonych linii umocnień. W przekopie V przez odcinek N wału I (wewnętrznej partii głównego członu grodziska – „gródka") uzyskano jednoznaczne informacje co do obecności reliktów dwóch faz wału (ryc. 158). Relikty starszego wału miały w przekroju formę ziemnego szańca (warstwy 27, 26 i 25). Szerokość nasypu u podstawy wynosiła blisko 6 m, zachowana wysokość około 1,5 m. Zagadkowa jest funkcja przegłębienia warstwy 26 od strony zewnętrznej wału, mającego formę jamy wkopanej w calec o szerokości około 1 m i głębokości do 80 cm. Nie wiadomo, czy była to pojedyncza „jama", czy też np. rów biegnący wzdłuż wału. Trudny do interpretacji jest trójkątny „klin" warstwy 29, wcinający się od wewnątrz w warstwę 25, czyli wypełnisko starszego wału. Jest to albo pozostałość wewnętrznej partii wypełniska tego wału, albo też jego warstwa podestrukcyjna. Pozostałości

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 164 09.03.2020 10:51:39

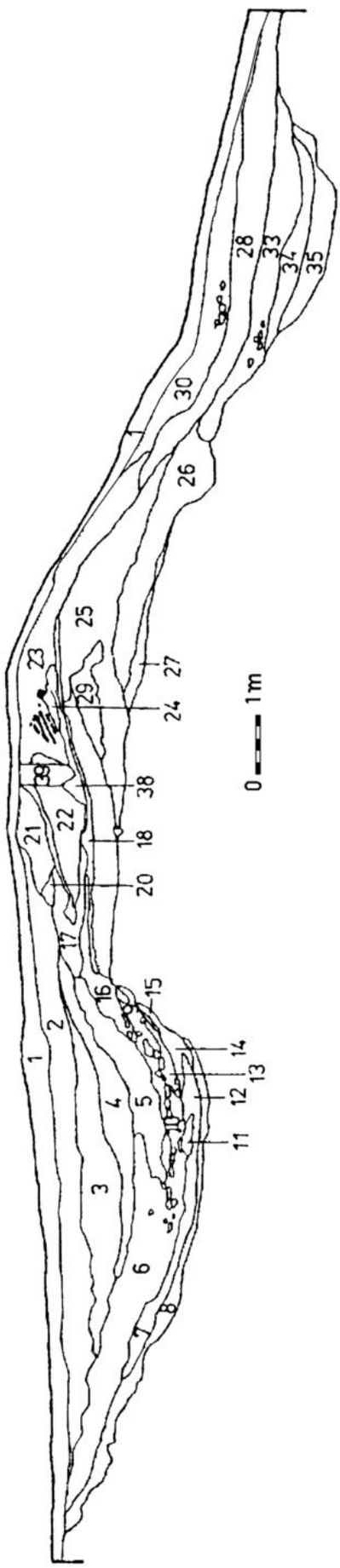

Ryc. 158. Zawada, pow. Tarnów, stan. 1 „Grodzisko” (grodzisko). . Profil zachodni przekopu V przez wał I: 1 – humus, 2 – brązowoszara, zgliniona próchnica z polepą, 3 – brązowa próchnica z dużą ilością polepy, 4 – sypka, luźna polepa z próchnicą i węglami drzewnymi, 5 – brązowa spiaszczona próchnica z polepą i węglami drzewnymi, 6 – popielatoszara, nieco zgliniona próchnica, węgle drzewne i grudki polepy, 7 – brązowopopielata, spiaszczona próchnica, węgle drzewne, 8 – ilasty piasek z minimalnymi wtrętami próchnicy, 9 – glina z polepą i spalenizną, 10 – brunatna, spiaszczona próchnica z polepą i spalenizną, 11 – żółty piasek z próchnicą i węglami drzewnymi, 12 – żółty, ilasty piasek warstwowany ze smugami próchnicy, 13 – jak 12, bardziej zgliniony, 14 – ilasta, brązowa zbita próchnica z drobnymi przepalonymi kamieniami, polepą, węglami drzewnymi, 15 – popielaty, warstwowany ił z wtrętami próchnicy, węgle drzewne i polepa, 16 – jasnobrązowa glina z niewielką domieszką próchnicy, węgli i polepy, 17 – brunatnoszara próchnica ze spalenizną, 18 – ciemnobrunatna, spiaszczona glina z wtrętami próchnicy i spalenizną, 19 – popielata, spiaszczona glina, pojedyncze węgle drzewne, 20 – jasna glina, 21 – zbrylona polepa, 22 – jasnobrązowa glina lessowa z pojedynczymi drobnymi kamieniami w stropie, nieco węgli drzewnych, 23 – próchnica z gliną i spalenizna, 24 – polepa, 25 – warstwowana glina z ilastymi smugami, 26 – ciemnopopielata glina z próchnicą, 27 – brązowoszara glina, 28 – jasnopopielata, spiaszczona glina z małą ilością węgli drzewnych i polepy, 29 – brązowa, ilasta glina z jasnymi, iłowymi smugami, węgle drzewne, 30 – spiaszczona próchnica, 31 – popielaty, ilasty piasek, 32 – jasnobrązowa, spiaszczona próchnica, 33 – popielatobrązowa, zgliniona próchnica z węglami drzewnymi, 34 – brązowa glina z popielatymi, iłowymi wytrąceniami, w spągu warstwy sporo węgli drzewnych, kamienie, 35 – jak 34, bez węgli drzewnych, 36 – warstwowane piaszczyste dno z małą ilością węgli drzewnych, 37 – jak 33, bez węgli drzewnych, 38 – biaława glina, 39 – wkop współczesny (według: Poleski 2004B).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 165 09.03.2020 10:51:40

młodszej fazy wału tworzyły warstwy 23 i 22, zalegające na stropie rozwalisk starszego wału (strop warstwy 25). Szerokość tego wału wynosiła również ponad 5 m. W jego wypełnisku natrafiono na ślady poziomych belek, ułożonych wzdłuż biegu wału. Przed wałem odkryto pozostałości obecnie całkowicie zamytej „suchej" fosy, o szerokości około 6 m i nieckowatym dnie zalegającym nieco ponad 1 m poniżej poziomu gruntu we wczesnym średniowieczu. Również po wewnętrznej stronie wału odkryto podobny rów, o szerokości około 6 m i głębokości ponad 1 m. Wczesnośredniowieczna metryka starszego wału nie budzi wątpliwości autorów badań, natomiast chronologia młodszej fazy tej linii umocnień jest ich zdaniem kwestią nie do końca jasną (ze względu na obecność zabytków nowożytnych w niektórych warstwach wypełniska rowu od strony wewnętrznej). W części NW „gródka" autorzy badań stwierdzili, iż rów biegnący po wewnętrznej stronie wału I przeciął częściowo starszy od niego obiekt wczesnośredniowieczny 85/98. Zdaniem autorów świadczy to o nowożytnej metryce owego rowu. Należy w tym miejscu zaznaczyć, że możliwa jest także inna interpretacja tej sytuacji stratygraficznej: obiekt 85/89 funkcjonował w tym czasie, co starsza faza wału, po czym został częściowo zniszczony podczas drążenia rowu, z którego pobierano glinę do wypełniska młodszej fazy wału. Przekop przez odcinek S tego samego wału I (ryc. 159) ujawnił podobną sekwencję nawarstwień do opisanej powyżej na przekopie V. Ze starszą fazą wału wiązały się warstwy 13 (?), 14–18 i domniemany płaskodenny obiekt rowkowy 10 (szerokości 40 cm, wkopany w calec do 80 cm, na krawędzi zewnętrznej granicy warstw tworzących wypełnisko starszego wału). Z wypełniskiem młodszej fazy wału związane były warstwy 12, 22, 23. Również w tym miejscu po wewnętrznej stronie wału znajdował się rów o szerokości ponad 3 m i głębokości około 1 m. Jeśli interpretacja obiektu 10 jako wąskiego rowu o pionowych ściankach, biegnącego równolegle do biegu wału, jest trafna, to jest to być może pozostałość po palisadzie, tworzącej zewnętrzną ścianę starszej fazy wału I. Hipoteza ta wymaga weryfikacji poprzez zbadanie innych odcinków wału I.

Wyniki badań wału II, zamykającego zewnętrzną część głównego członu grodziska od strony północnej, nie zostały dotychczas opublikowane (ryc. 161, 162). Według informacji autorów badań konstrukcja tego wału była identyczna jak wału V, zamykającego od strony W podgrodzie południowo-zachodnie[22]. Na koronie ziemnego szańca, tworzącego korpus wału II odkryto ślady po pionowo wkopanych słupach, najprawdopodobniej będących pozostałością konstrukcji wzmacniających górną, obecnie całkowicie zniwelowaną partię tej linii umocnień. Zachowane, spągowe partie wału III podgrodzia SW autorzy badań wiążą z fazą osadnictwa na stanowisku, którą jest datowana na wczesną epokę żelaza. Akumulacja od strony E tego wału wczesnośredniowiecznej warstwy kulturowej skłoniła jednak A. Ceterę i J. Okońskiego do wytłumaczenia tego faktu obecnością w tym miejscu także wczesnośredniowiecznej linii umocnień, dziś już całkowicie zniwelowanej. Wał IV zachował się jedynie w postaci wyraźnej skarpy o wysokości 3 m. Badania tego rejonu ujawniły w tym miejscu obecność kilku dołków posłupowych. Autorzy badań sądzą, że są one reliktem jakiejś lekkiej konstrukcji drewnianej, umieszczonej na górnej krawędzi skarpy (w typie konstrukcji płotowej lub palisadowej).

Eksploracja przekopu przez wał V, zamykający podgrodzie SW od zachodu przyniosła zaskakujące rezultaty. Zachowana dolna partia wału (o maksymalnej wysokości ponad 4 m) miała postać ziemnego, trapezowatego w przekroju szańca. U jego zewnętrznej podstawy w początkowym etapie budowy wału wzniesiono niewielki tzw. przeciwwał (szerokości 4 m, wysokości 1,7 m; warstwy 8, 12). Jego zadaniem było najprawdopodobniej podtrzymywanie zewnętrznych partii właściwego nasypu wału. Nasyp ten tworzyły w partii zewnętrznej i środkowej liczne warstwy gliny, usypane w dolnej części wału w układzie poziomym, wyżej nachylone w kierunku spadku stoku wzgórza (i zewnętrznej strony wału) pod kątem do 30° (w układzie od spągu warstwy: 16, 17, 11–4 i zapewne 3 i 2). Warstwy te były przekładane co kilkadziesiąt centymetrów warstwami poprzecznie ułożonych belek, także opadającymi w kierunku zewnętrznej podstawy wału (nie tworzyły one jednak konstrukcji przekładkowej, raczej były to warstwy stabilizujące trzon wału). Od strony wewnętrznej trzon wału zbudowano z około 11 warstw gliny, usypanych pod kątem blisko 45° (w układzie od stratygraficznie „najstarszej" do „najmłodszej": warstwy 8, 18–25). Szerokość szańca tworzącego wał wynosiła u podstawy 23 m, rekonstruowana wysokość co najmniej 5 m. Potwierdziły to późniejsze badania wału II, zbudowanego w identyczny sposób. Jego szerokość była zbliżona do wału V, natomiast w najwyższym miejscu korpus wału zachował się do wysokości 5 m (ryc. 160). Na poziomie korony szańca wału II natrafiono na doły posłupowe, będące najprawdopodobniej pozostałością górnej partii wału. Nie była to raczej prosta ściana palisadowa lub płotowa, lecz solidna konstrukcja drewniano-ziemna, dziś już całkowicie zniwelowana. Przed wałem V, w odległości 16 m od jego zewnętrznej podstawy, odkryto nieckowatą w przekroju „suchą" fosę (szerokości 11 m, głębokości blisko 3 m). Badania wału podgrodzia północnego (stanowisko 101) ujawniły, że zbudowano go w tej samej technice i podobnych wymiarach, co wały V i I (ryc. 177, 178).

[22] Serdecznie dziękuję MgrMgr Andrzejowi Ceterze i Jerzemu Okońskiemu za udostępnienie mi informacji o niepublikowanych wynikach badań z ostatnich sezonów wykopaliskowych na grodzisku w Zawadzie.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 166 09.03.2020 10:51:40

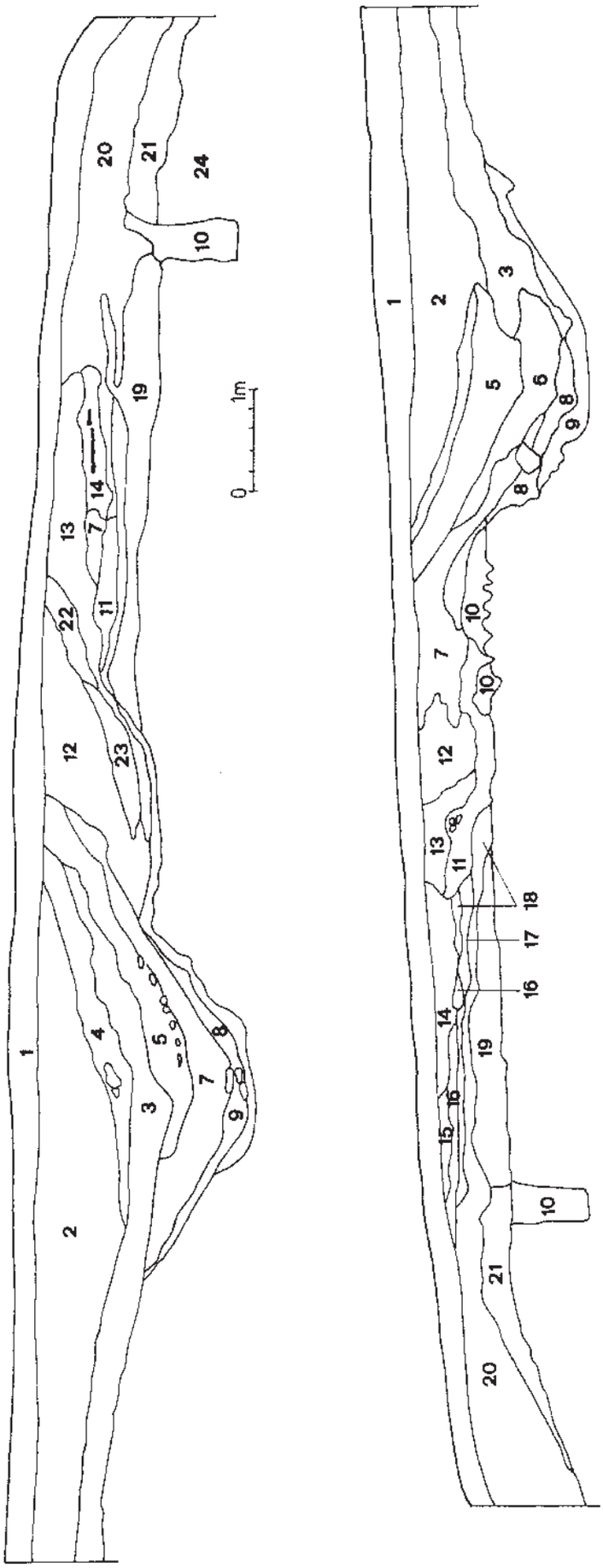

Ryc. 159. Zawada, pow. Tarnów, stan. 1 „Grodzisko” (grodzisko). Profile przekopu VI przez wał I: 1 – humus, 2 – ciemnobrunatna, zgliniona próchnica z polepą, głównie w części przy fosie, 3 – brunatna, zgliniona próchnica, 4 – grudy zbrylonej polepy, 5 – brunatna próchnica z polepą, 6 – czarna, zgliniona próchnica ze spalenizną, 7 – rozlasowana polepa ze spalenizną, 8 – polepa ze spalenizną i próchnica, 9 – ilasty piasek z węglami drzewnymi w spągu, 10 – jasnopopielata, ilasta glina, 11 – ciemnopopielata ilasta glina z polepą, węglami drzewnymi, przepalonymi kamieniami, 12 – popielata glina z polepą i spalenizną, 13 – brązowa glina, polepa, węgle drzewne, 14 – spalenizna, wtręty gliny, polepa, dranice, 15 – jasnopopielato-brązowa glina, w spągu węgle drzewne, 16 – żółta glina, 17 – popielatobrązowa glina, nieliczne węgle drzewne, 18 – ciemnopopielata glina, węgle drzewne, 19 – popielata, ilasta glina, pojedyncze węgle drzewne, 20 – jasnobrązowa glina z popielatymi wytrąceniami ilastymi, 21 – jasnopopielata, warstwowana glina ilasta, 22 – żółta glina z węglami drzewnymi, 23 – popielatoszara glina ilasta, węgle drzewne, 24 – calec (według: Poleski 2004B).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 167 09.03.2020 10:51:40

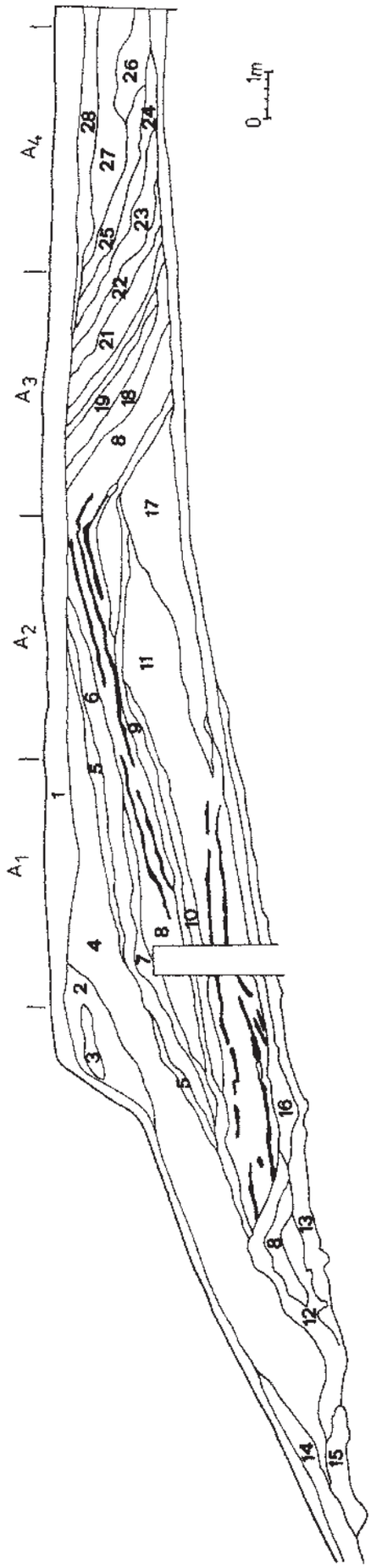

Ryc. 160. Zawada, pow. Tarnów, stan. 1 „Grodzisko" (grodzisko). Profil północny przekopu przez wał grodziska: 1 – humus, 2 – szara próchnica z gliną i dużą ilością zwietrzeliny fliszowej, 3 – jasna glina, 4 – glina, okruchy fliszu, zwietrzelina skalna, 5 – jasna glina, 6 – glina, żwir, flisz, piasek, 7 – spiaszczona glina, 8 – brązowa glina, 9 – brunatnoszara próchnica, węgle drzewne, 10 – jasnobrązowa glina, 11 – brązowoszara, spiaszczona glina, 12 – popielatoszara glina (przeciwstok), 13 – jasnopopielata, spiaszczona glina, 14 – szare, piaszczyste podglebie, 15 – pierwotna próchnica, 16 – ciemnobrunatna, zgliniona próchnica (warstwa kulturowa), 17 – żwir, 18 – popielata glina, okruchy fliszu, żwir, 19 – zgliniony piasek, 20 – piasek z drobnym żwirem, 21 – żółta glina z okruchami skał fliszowych, 22 – siwa glina, w stropie bloki piaskowca, 23 – brązowa glina z bardzo dużą domieszką zwietrzeliny fliszowej, 24 – zgliniona, szaropopielata próchnica, 25 – ciemna, zgliniona próchnica ze żwirem, 26 – brunatna glina z drobnym fliszem i żwirem, 27 – szara, spiaszczona glina, 28 – brązowa glina z piaszczystymi przewarstwieniami w spągu (według: Poleski 2004B).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 168 09.03.2020 10:51:40

Ryc. 161. Zawada, pow. Tarnów, stan. 1 „Grodzisko” (grodzisko). Fotografia przekopu przez wał II (wał zewnętrzny głównego członu grodziska), widok od S (według: Poleski 2004B).

Ryc. 162. Zawada, pow. Tarnów, stan. 1 „Grodzisko” (grodzisko). Fotografia przekopu przez wał II (wał zewnętrzny głównego członu grodziska), profil W wału (widok od SE). Widoczne liczne warstwy gliny, żwiru i piasku, tworzące nasyp ziemny wału (według: Poleski 2004B).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 169 09.03.2020 10:51:41

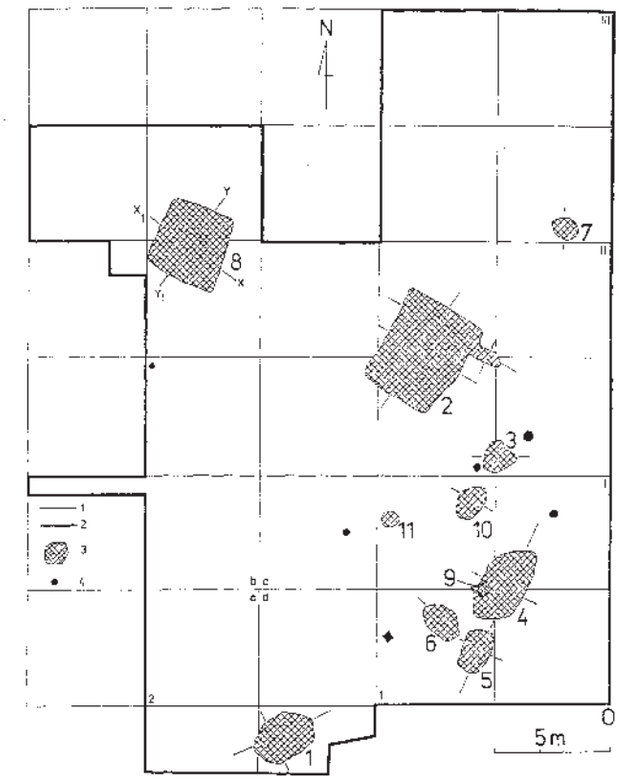

Ryc. 163. Zawada, pow. Tarnów, stan. 1 „Grodzisko" (grodzisko). Plan obiektów archeologicznych w rejonie NW grodziska: 1 – obiekty wczesnośredniowieczne, 2 – obiekty kultury łużyckiej, 3 – obiekty bez zabytków archeologicznych, 4 –słupy. Według: Cetera 1994; Cetera, Okoński 1994B.

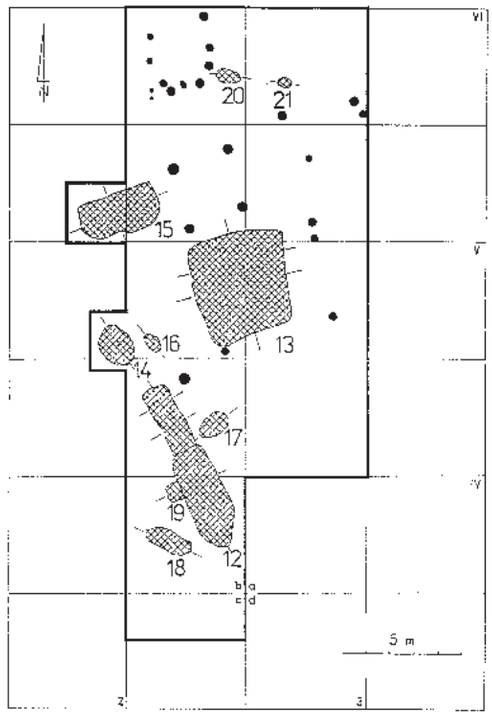

Ryc. 164. Zawada, pow. Tarnów, stan. 1 „Grodzisko" (grodzisko). Plan obiektów archeologicznych w rejonie NE grodziska (sygnatury jak na ryc. 163). Według: Cetera 1994; Cetera, Okoński 1994B.

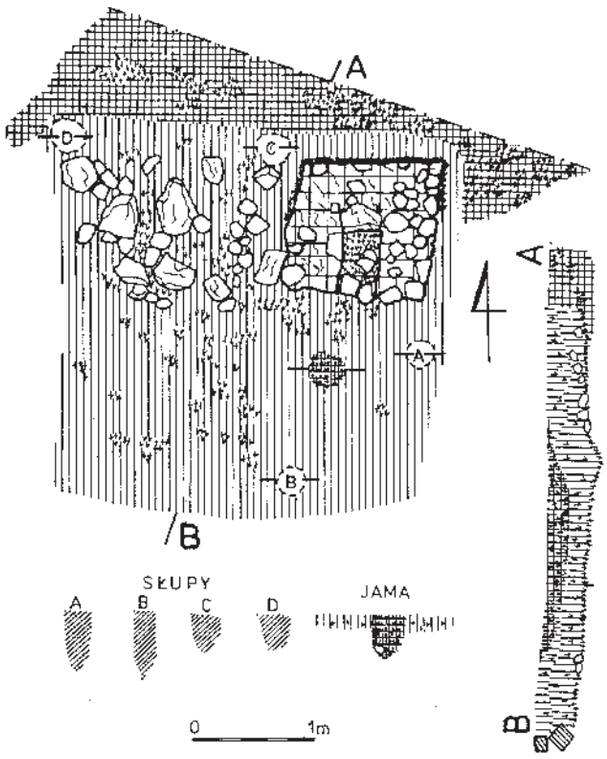

Ryc. 166. Zawada, pow. Tarnów, stan. 1 „Grodzisko" (grodzisko). Obiekt 9 i 10 z terenu podgrodzia północnego – rzut na poziomie dna obiektu 9 i profil (sygnatury jak na ryc. 165). Według: Cetera 1994; Cetera, Okoński 1994B.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 170 09.03.2020 10:51:42

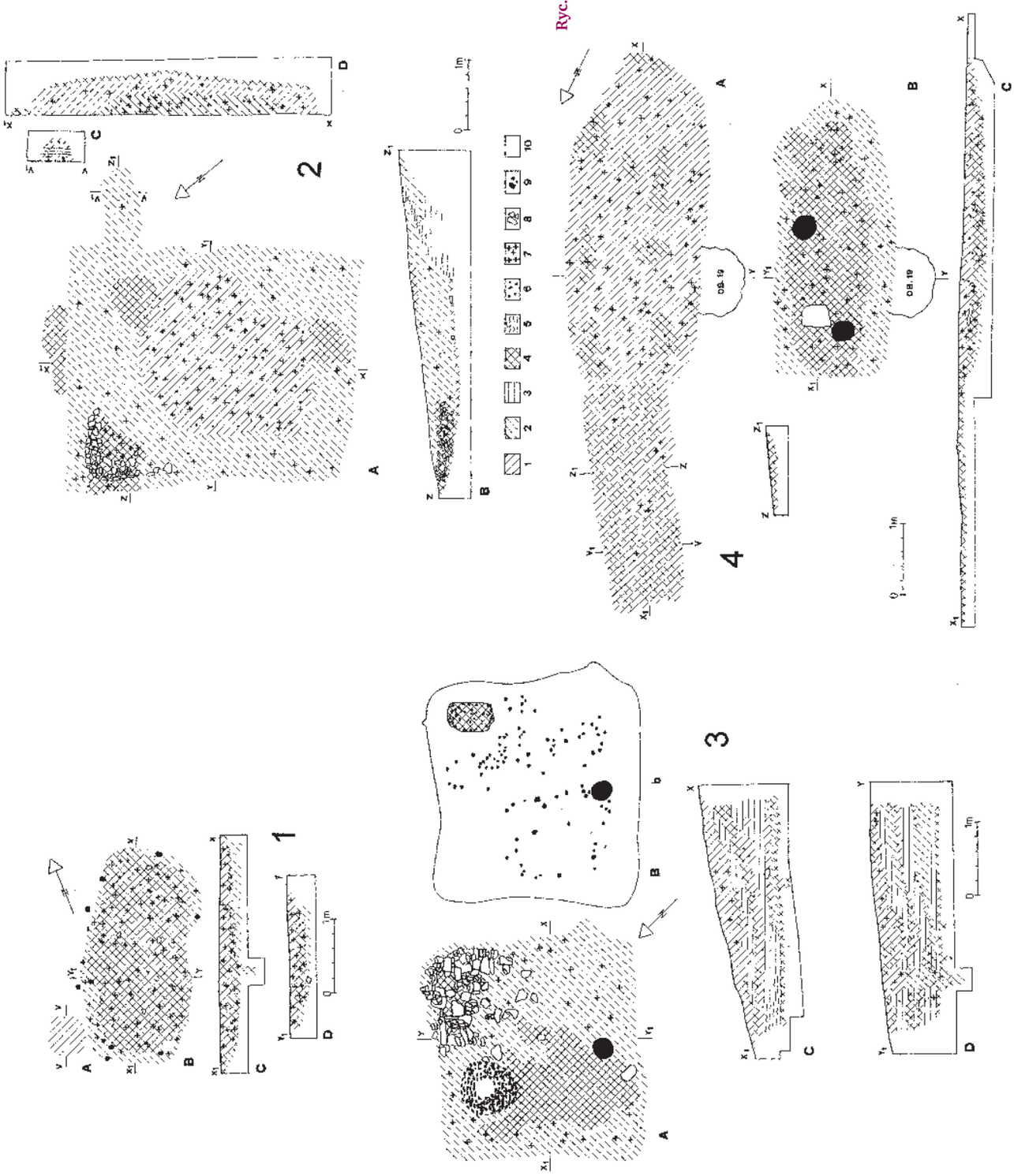

Ryc. 165. Zawada, pow. Tarnów, stan. 1 „Grodzisko” (grodzisko). Przykłady pozostałości budynków mieszkalnych i innych obiektów wczesnośredniowiecznych z grodziska. 1 – obiekt 9/83 i 4/83 (A, B – rzut na głęb. 40 cm, C,D – profile), 2 – obiekt 2/82 (A – rzut na głęb. 30 cm, B–D – profile), 3 – obiekt 8/83 (A – rzut na poziomie 110 cm, B – rzut na poziomie dna obiektu, C, D – profile), 4 – obiekt 12/83 (A, B – rzut na głęb. 25 i 40 cm, C – profil). Sygnatury: ciemnoszara próchnica, 2 – glina z domieszką próchnicy, 3 – glina, 4 – zgliniona próchnica z dużą ilością spalenizny, 5 – glina ilasta, 6 – polepa, 7 – węgle drzewne, 8 – kamienie, 9 – słupy, kołki, 10 – calec lessowy. Według: Cetera 1994; Cetera, Okoński 1994B.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 171 09.03.2020 10:51:42

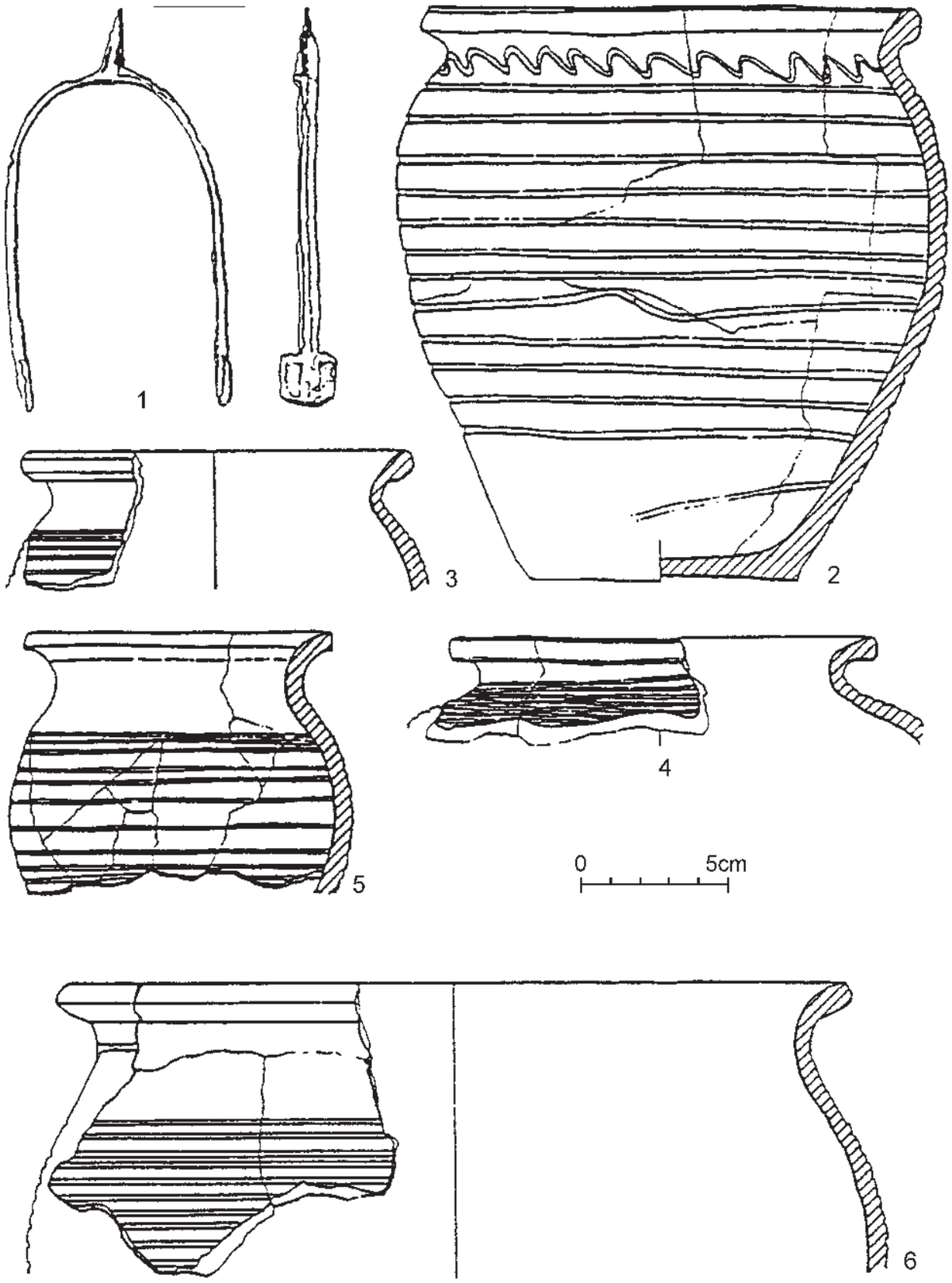

Ryc. 167. Zawada, pow. Tarnów, stan. 1 „Grodzisko" (grodzisko). 1–6 – zabytki z obiektu 76/88 (1 – żelazo, 2–6 – glina). Według: Cetera 1994; Cetera, Okoński 1994B.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 172 09.03.2020 10:51:42

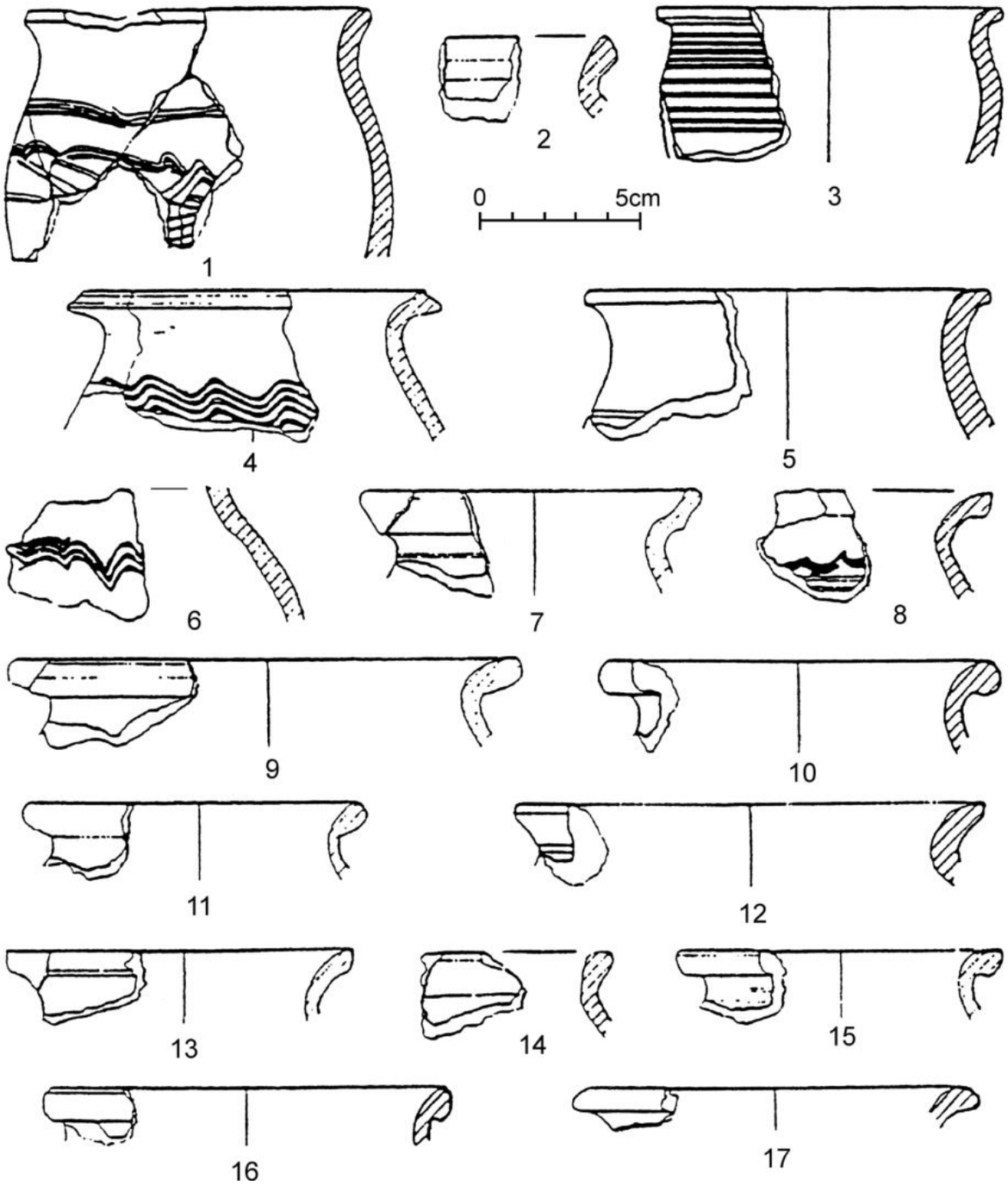

Ryc. 168. Zawada, pow. Tarnów, stan. 1 „Grodzisko” (grodzisko). 1–17 – zabytki z obiektu 76/88 (1–17 – glina). Według: Cetera 1994; Cetera, Okoński 1994B.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 173 09.03.2020 10:51:43

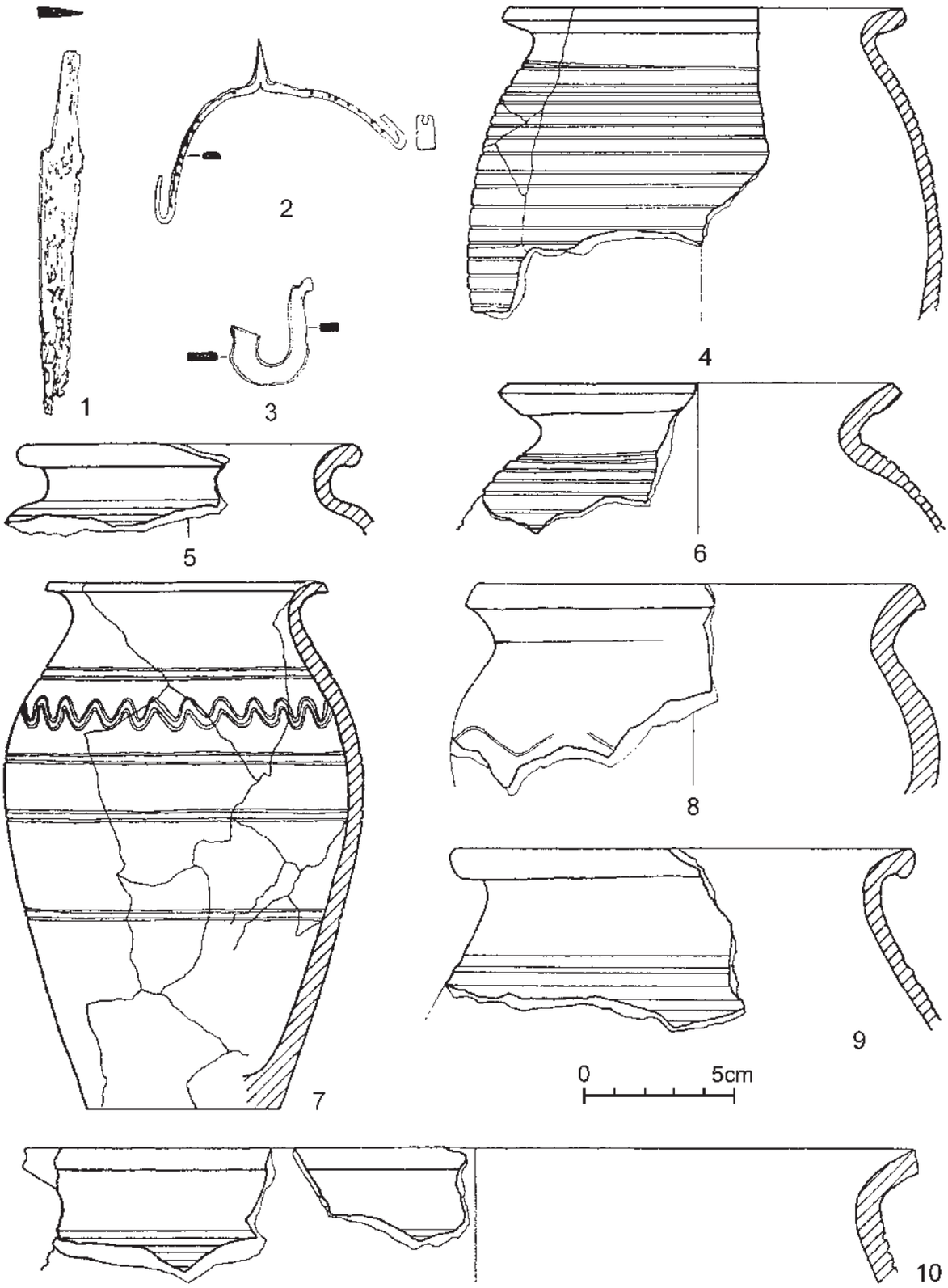

Ryc. 169. Zawada, pow. Tarnów, stan. 1 „Grodzisko" (grodzisko). 1–6 – zabytki z obiektu 76/88 (1 – żelazo, 2–6 – glina). Według: Cetera 1994; Cetera, Okoński 1994B.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 174 09.03.2020 10:51:43

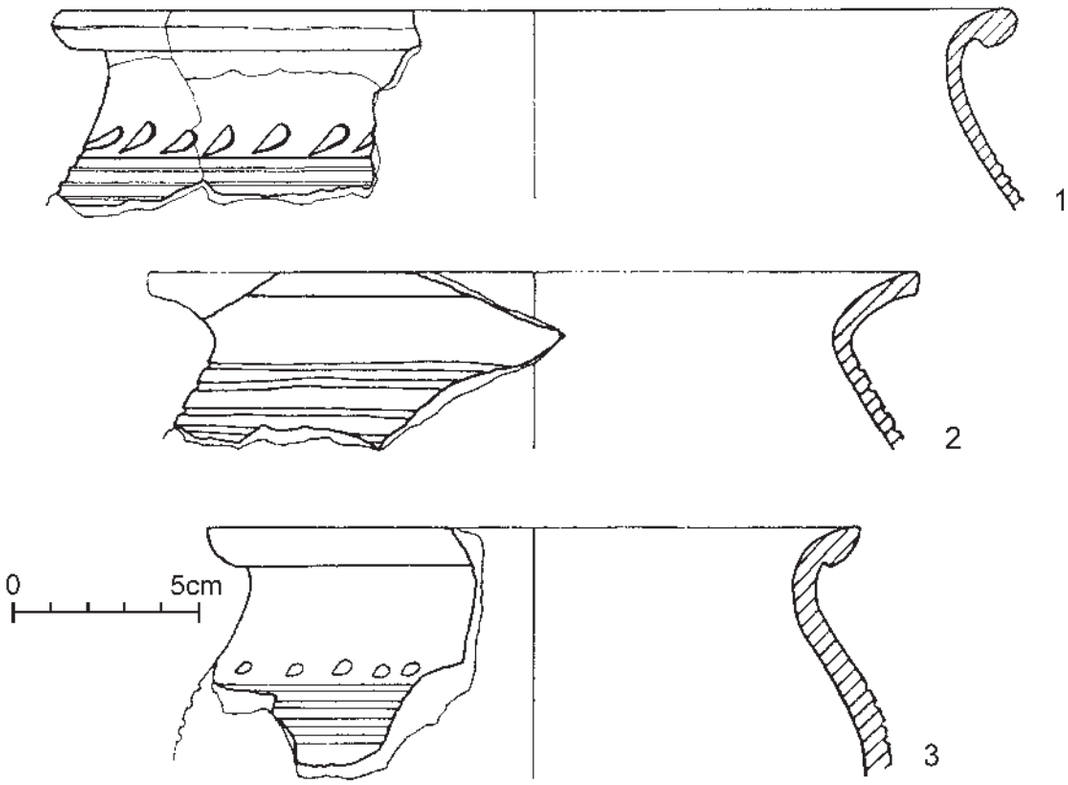

Ryc. 170. Zawada, pow. Tarnów, stan. 1 „Grodzisko” (grodzisko). 1–6 – zabytki z obiektu 76/88 (1 – żelazo, 2–6 – glina). Według: Cetera 1994; Cetera, Okoński 1994B.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 175 09.03.2020 10:51:43

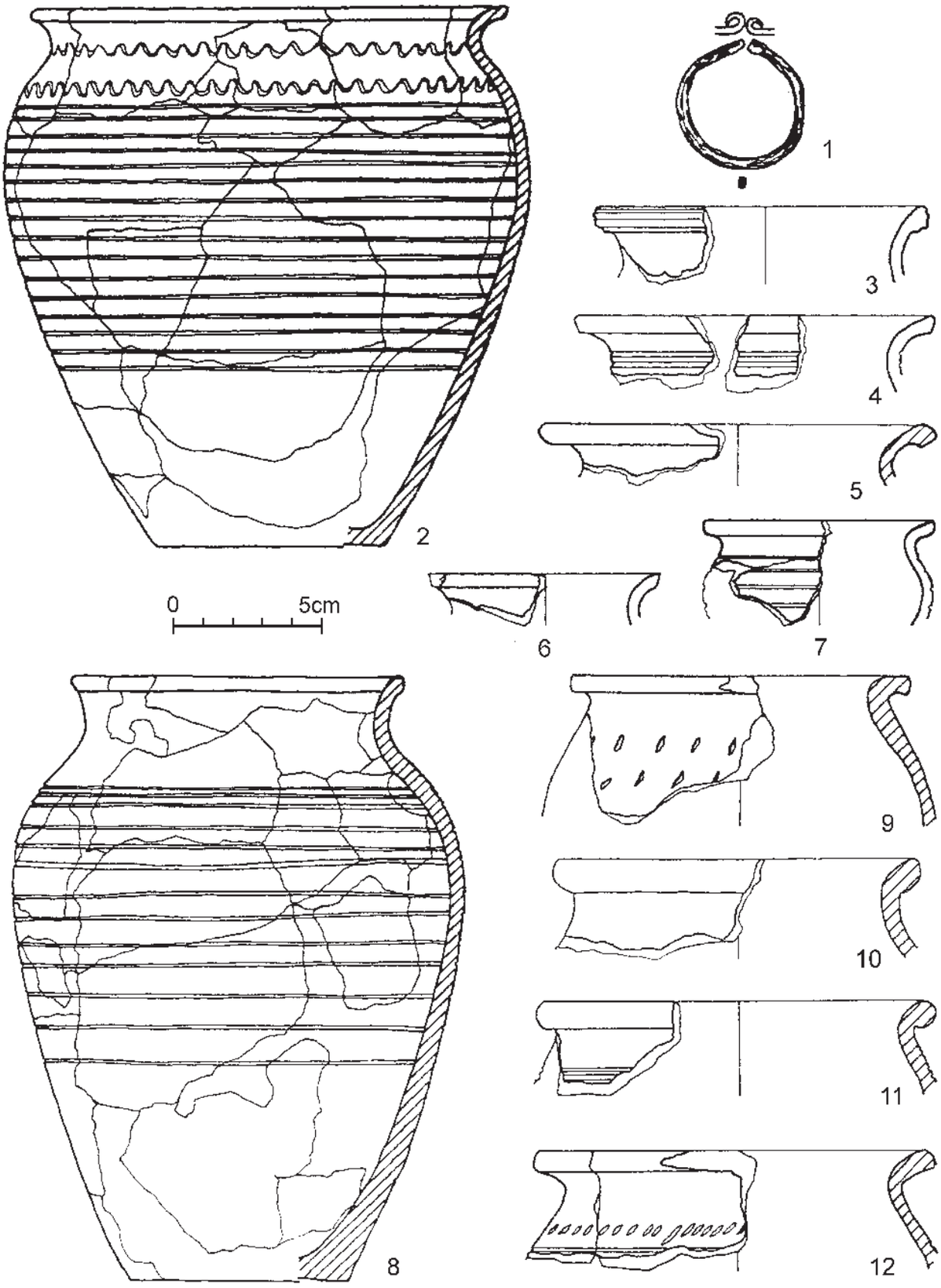

Ryc. 171. Zawada, pow. Tarnów, stan. 1 „Grodzisko" (grodzisko). 1–6 – zabytki z obiektu 76/88 (1 – żelazo, 2–6 – glina). Według: Cetera 1994; Cetera, Okoński 1994B.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 176 09.03.2020 10:51:44

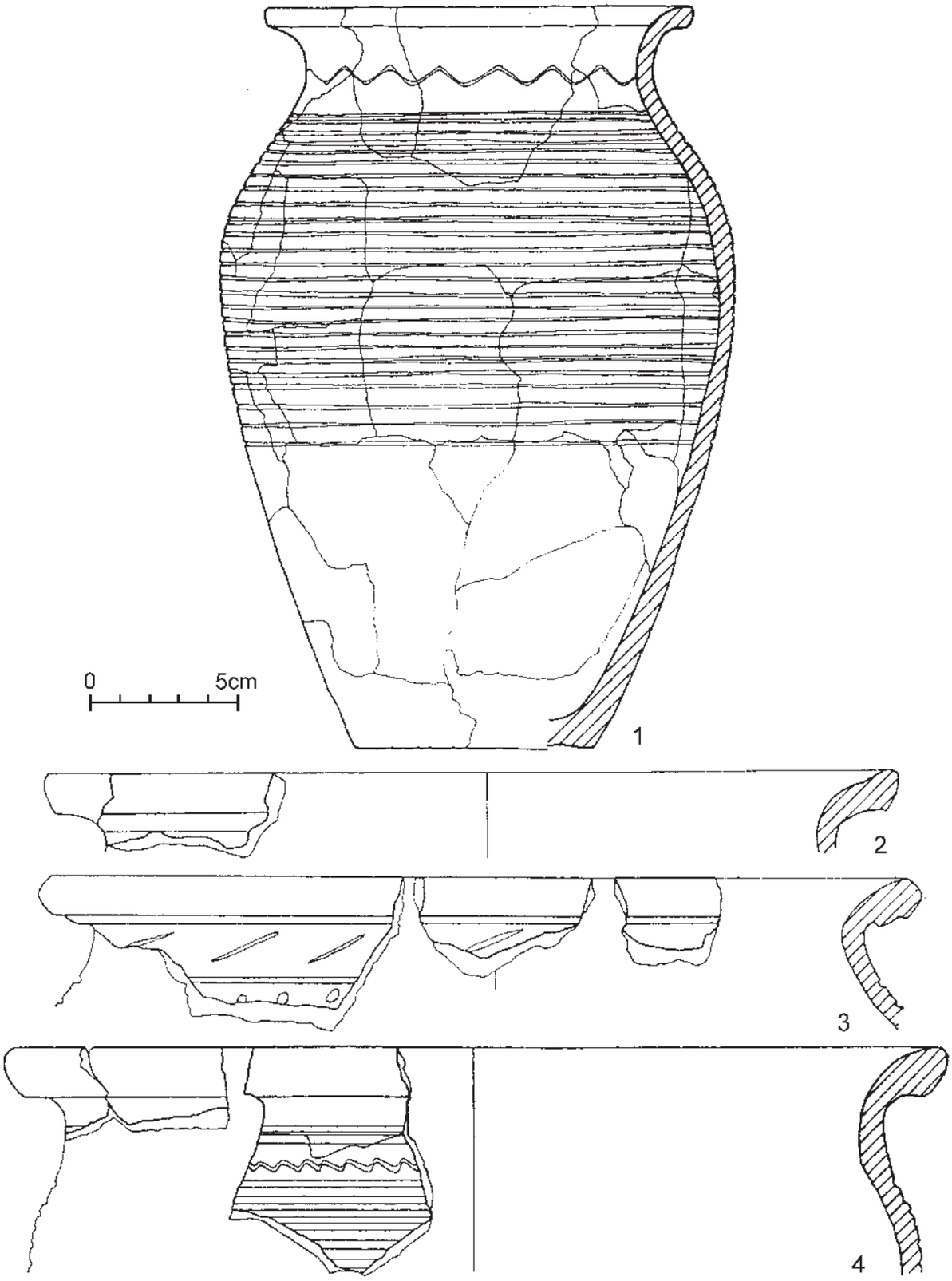

Ryc. 172. Zawada, pow. Tarnów, stan. 1 „Grodzisko” (grodzisko). 1–4 – zabytki z obiektu 66/86 (1–4 – glina). Według: Cetera 1994; Cetera, Okoński 1994B.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 177 09.03.2020 10:51:44

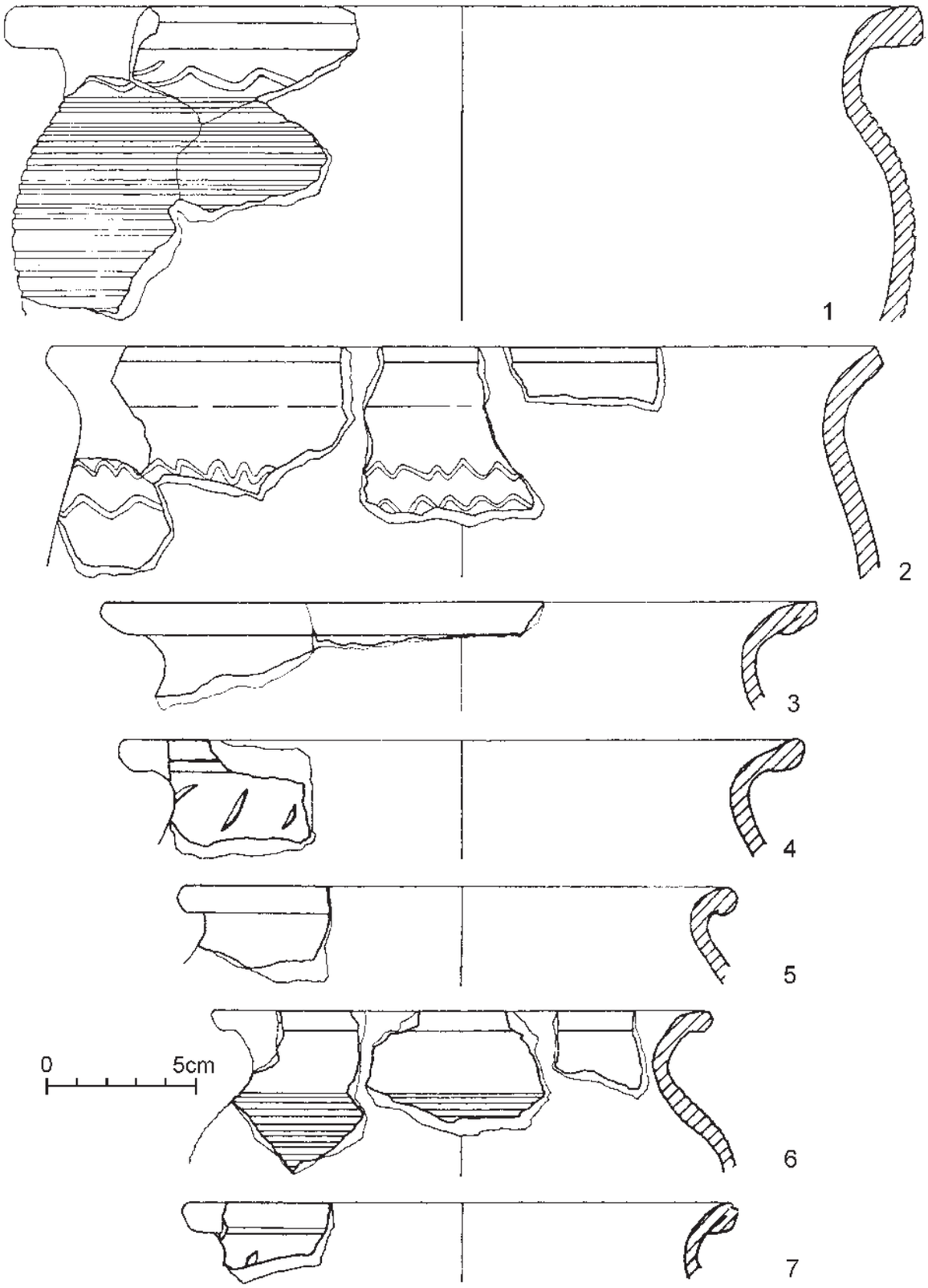

Ryc. 173. Zawada, pow. Tarnów, stan. 1 „Grodzisko" (grodzisko). 1–7 – zabytki z obiektu 66/86 (1–7 – glina). Według: Cetera 1994; Cetera, Okoński 1994B.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 178 09.03.2020 10:51:44

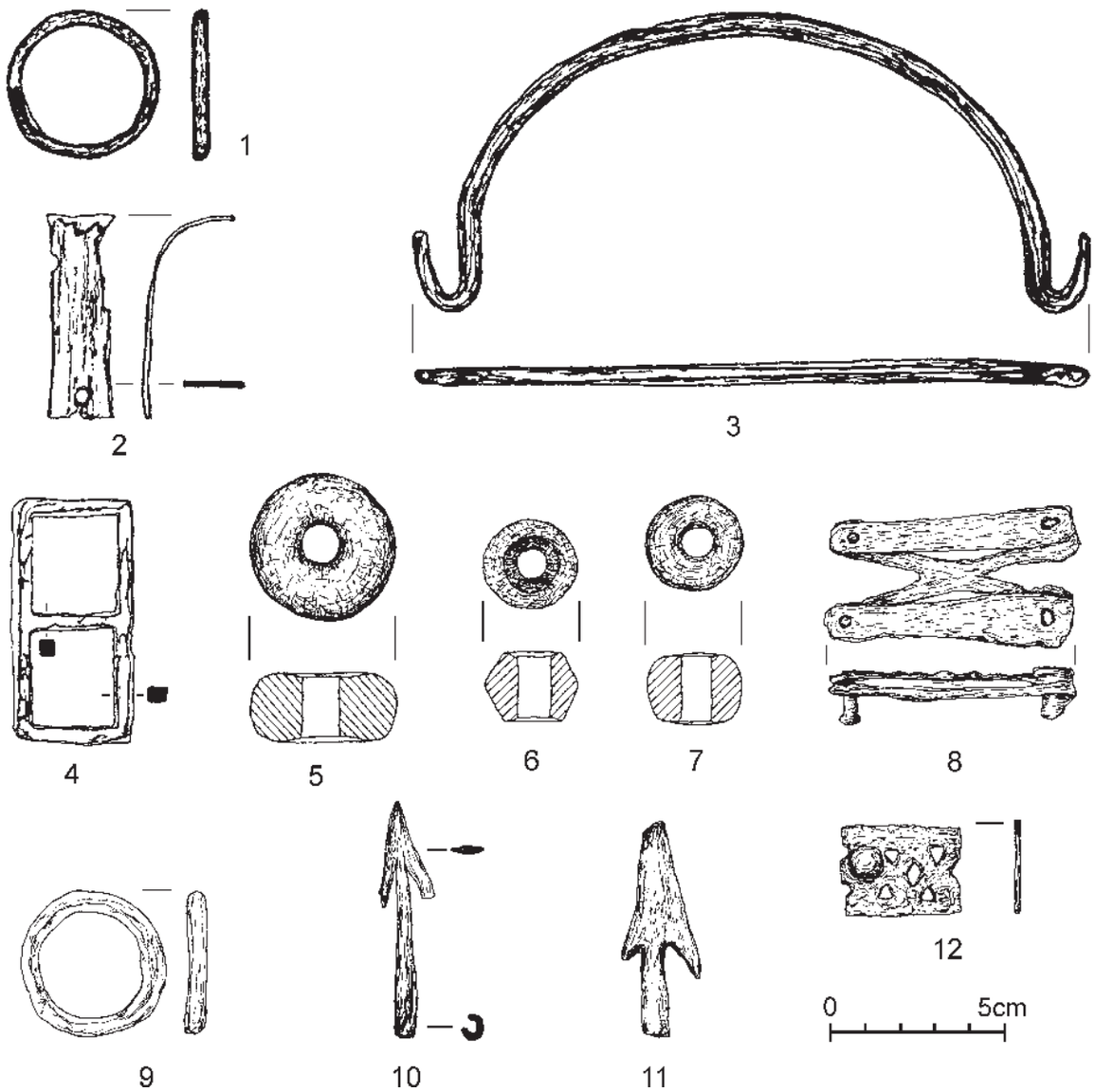

Ryc. 174. Zawada, pow. Tarnów, stan. 1 „Grodzisko” (grodzisko). Wybór zabytków z terenu grodziska: 2, 4 – obiekt 71/86, 3 – obiekt 32/85, 5 – obiekt 8/83, 6, 7 – obiekt 1/82, 12 – obiekt 2/82, pozostałe bez dokładnej lokalizacji (1–4, 8–11 – żelazo, 5–7, – glina, 12 – brąz). Według: Cetera 1994; Cetera, Okoński 1994B.

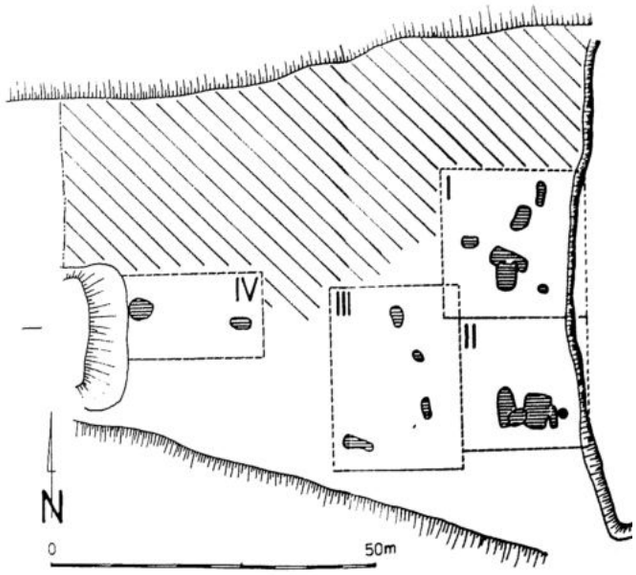

Ryc. 175. Zawada, pow. Tarnów, stan. 1 „Grodzisko” (grodzisko). Stanowisko 101, podgrodzie północne grodziska, plan wykopów z naniesionymi obiektami wczesnośredniowiecznymi, badania w 1994. r. (według: Zespół Pracowni Archeologiczno-Konserwatorskiej 1994).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 179 09.03.2020 10:51:44

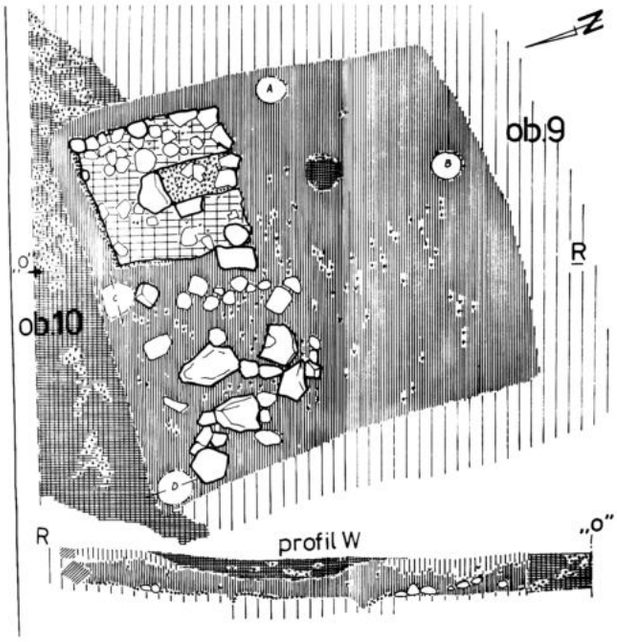

Ryc. 176. Zawada, pow. Tarnów, stan. 1 „Grodzisko" (grodzisko). Stanowisko 101, podgrodzie północne grodziska, badania w 1994. r. Rzut poziomy i profil zachodni obiektu 9 (półziemianka) i 10 (według: Zespół Pracowni Archeologiczno-Konserwatorskiej 1994).

Ryc. 178. Zawada, pow. Tarnów, stan. 1 „Grodzisko" (grodzisko). Przekrój przez wczesnośredniowieczny wał, zamykający podgrodzie od strony północnej, widok od północy (według: Cetera, Dworaczyński 2001).

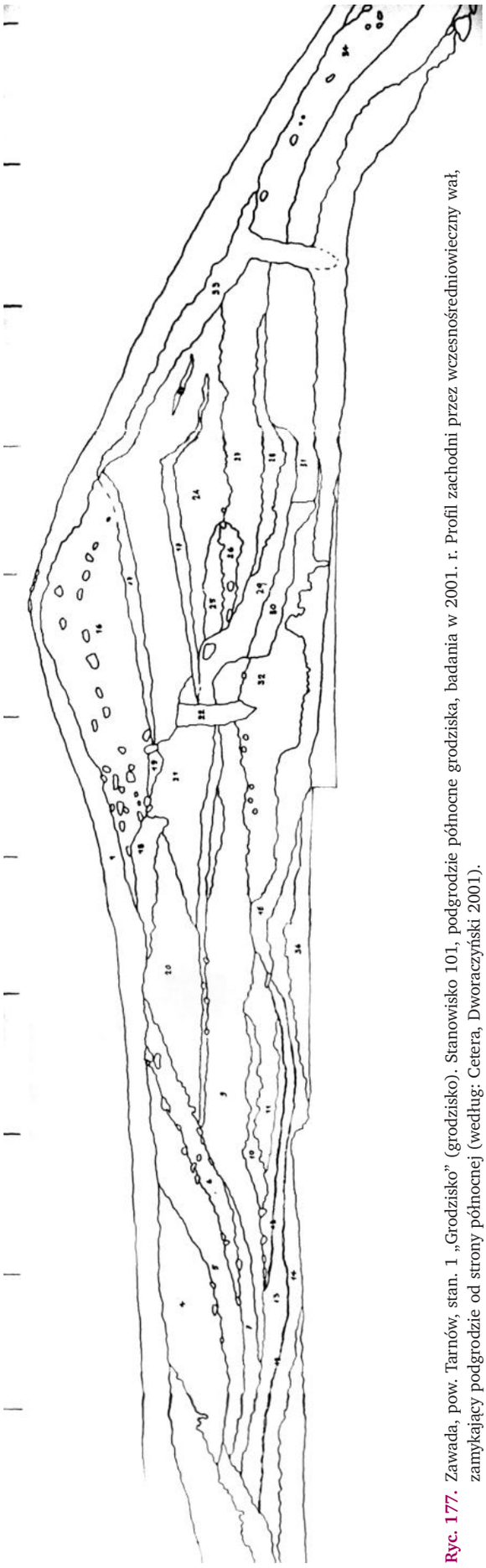

Ryc. 177. Zawada, pow. Tarnów, stan. 1 „Grodzisko" (grodzisko). Stanowisko 101, podgrodzie północne grodziska, badania w 2001. r. Profil zachodni przez wczesnośredniowieczny wał, zamykający podgrodzie od strony północnej (według: Cetera, Dworaczyński 2001).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 180 09.03.2020 10:51:45

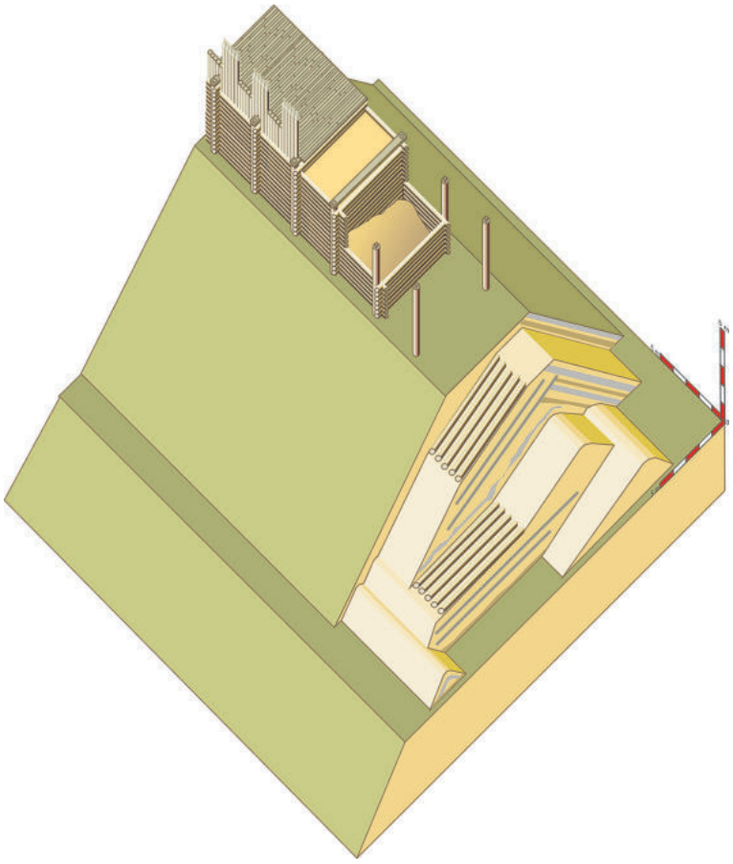

Ryc. 179. Wał typu WIIC (według: Poleski 2004B).

4. Konstrukcja wałów

Na podstawie powyżej opisanych reliktów wału I udało się odtworzyć niektóre szczegóły techniki jego budowy. Zewnętrzną ścianę wału tworzyła zapewne palisada z pionowych słupów, umieszczonych w wąskim rowie wkopanym w podłoże. Ziemne wypełnisko wału miało szerokość ponad 5 m. Nie natrafiono po jego wewnętrznej stronie na relikty rowu palisady lub linii pionowych słupów. Może to oznaczać, że od strony wewnętrznej wał ten nie posiadał pionowej, drewnianej ściany, lub że pionowa ściana wewnętrzna miała postać szalunku z poziomych belek, wspieranych pionowymi słupami, wkopanymi w ziemię co kilka metrów. Na podstawie posiadanych danych trudno zrekonstruować pierwotną wysokość tego wału, musiała ona jednak przekraczać 2 m. W opisanej sytuacji wał jeden można na obecnym etapie jego rozpoznania zaliczyć warunkowo do typu WIVD2. Wały V, II i wał północnego podgrodzia miały postać ziemnego szańca o stromych skarpach zewnętrznej i wewnętrznej i w przybliżeniu poziomej górnej płaszczyźnie. Na niej pierwotnie umieszczono jakąś konstrukcję drewniano-ziemną, wspieraną słupami wkopanymi pionowo w górne partie wspomnianego szańca. Wał ziemny miał u podstawy szerokość 23–25 m, jego wysokość wynosiła minimum 5 m. Nieznana jest pierwotna wysokość tych wałów wraz z górną, niezachowaną obecnie partią drewniano-ziemną. Opisany wał można zaliczyć do typu WIIC (ryc. 179). Przed wałem I, II i V umieszczone były „suche” fosy, w formie nieckowatych w przekroju rowów. W zachodniej partii wewnętrznej części głównego członu grodziska („gródek”) natrafiono na „przerwę” na obwodzie rowu biegnącego po wewnętrznej stronie wału I. W związku z obecnością w tym miejscu kilku dołów posłupowych autorzy badań przypuszczają, że w tym rejonie musiało znajdować się przejście bramne w wale I. Wykopy archeologiczne nie objęły tej domniemanej konstrukcji.

5. Zabudowa

W trakcie badań na majdanie głównego członu grodziska, jak i na terenie podgrodzi, odkryto 78 obiektów wczesnośredniowiecznych, wliczając w to także obiekty odkryte na terenie północnego podgrodzia, tj. stanowiska 101 (w statystyce tej nie uwzględniono dołków posłupowych i reliktów obwałowań). A. Cetera wyróżnia wśród nich kilka charakterystycznych typów. Znaczną ich część wspomniany badacz interpretuje jako pozo-

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 181 09.03.2020 10:51:45

stałości budynków, pełniących rozmaite funkcje. Można je podzielić na dwa zasadnicze typy: budynki naziemne i budynki wkopane w ziemię. Jako pozostałości po budynkach naziemnych traktuje A. Cetera niektóre jamy bez palenisk. Kilka z nich miało postać płytkich wkopów na planie wydłużonego prostokąta z zaokrąglonymi narożnikami lub wydłużonego owalu. Można je określić jako obiekty wannowate. Wymiary tych obiektów wynosiły od 2,6×1,9 m do 4,4×2,3 m (powierzchnia od 5 do 11,2 m^2). Ich płaskie dna były zagłębione w ziemię od 20 do 40 cm. W żadnym z tych obiektów nie natrafiono na pozostałości urządzeń grzewczych. Autor badań rekonstruuje technikę budowy ścian tych konstrukcji jako plecionkową, co potwierdza m.in. odkrycie 10 słupków rozmieszczonych regularnie wzdłuż górnej krawędzi obiektu 4/82 (ryc. 165:1). W przypadku innych obiektów wannowatych brak było przesłanek (ryc. 165:4), które pozwalałyby rekonstruować technikę budowy ich ścian, o ile wszystkie z tych obiektów je pierwotnie posiadały. Dach tego typu budynków był wzniesiony prawdopodobnie w technice na sochę i ślemię. A. Cetera uznaje opisane budynki plecionkowe za mieszkalne, jednakże ze względu na brak urządzeń grzewczych wykorzystywane jedynie w okresie letnim. Za pozostałość naziemnego budynku, zbudowanego w technice zrębowej, uznał autor obiekt 66/86. Była to prostokątna jama (5,4×3,2 m, powierzchnia ponad 17 m^2), w środkowej partii nieckowato zagłębiona do 30 cm. Zachowały się ślady po zwęglonych belkach ścian tej chaty, jak i tkwiące przy jednej ze ścian dołki posłupowe, być może związane z konstrukcją dachu. Budynki wziemne podzielił A. Cetera na kilka odmian. Pierwszą z nich tworzą czworokątne półziemianki o płaskim dnie, zagłębionym w podłoże do 50–60 cm. Wymiary tych obiektów zamykały się w granicach od 2,7×2,1 m do 4,2×3,9 m (powierzchnia od 5,7 do 16,4 m^2). Tylko w jednym z tych obiektów natrafiono na ślad paleniska przy jednej ze ścian. Zdaniem cytowanego autora ściany tych budowli wzniesione były głównie w konstrukcji plecionkowej, w jednym przypadku zastosowano być może konstrukcję zrębową. Funkcja mieszkalna opisanej grupy budynków jest domniemana, a to ze względu na brak we wnętrzu większości z nich urządzeń grzewczych. Drugą odmianę budynków wziemnych tworzy kilka czworokątnych półziemianek, których płaskie dna zagłębione były w podłoże do 0,6 – 1,2 m (ryc. 165:2, 3, 166, 176). Wymiary tych budynków wynosiły od 3,3×3,1 m do 5,2×4,4 m (powierzchnia od 10 do 23,4 m^2). W jednym z narożników tych obiektów umieszczone było urządzenie grzewcze w postaci paleniska lub piecyka na planie czworokąta, wykonanego z kamieni łączonych gliną. Do budynków tych prowadziły wejścia w postaci schodków, wydrążonych w gliniastym podłożu wewnątrz budynku, ewentualnie „korytarzyków" długości do 1,5 m i szerokości ponad 0,5 m. Odkryte wewnątrz budynków ślady elementów konstrukcyjnych pozwalają odtworzyć w niektórych przypadkach technikę budowy ścian jako zrębową. Ślady po pionowo wkopanych słupach przy ścianach obiektów lub w ich narożnikach należy wiązać z konstrukcją zadaszenia budynków. W kilku przypadkach odkryto w pobliżu wylotu kamiennego piecyka wkopane w podłoże gliniane naczynie. W obiekcie 8/83 odkryto na dnie chaty rozlasowany pierścień polepy o zewnętrznej średnicy 80 cm. Była to być może zniszczona kopuła pieca, nakładana na dolne partie jego ścianek z kamieni łączonych gliną. Funkcja mieszkalna opisanej grupy budynków raczej nie budzi wątpliwości.

A. Cetera zauważa pewne prawidłowości zabudowy wnętrza grodu. Otóż dotychczasowe wyniki badań pozwalają na stwierdzenie, że majdan pomiędzy odcinkiem W wału I, a wałem III, był zabudowany w trzech rzędach, układających się po linii N–S. Drugą prawidłowością jest dość rozproszony charakter zabudowy. Budynki grupują się w swego rodzaju gniazda. W ich obrębie występują zwykle czworokątne obiekty zagłębione w ziemię, obiekty wannowate, mniejsze jamy zasobowe, a czasem także zgrupowania słupów, być może śladów nieokreślonych budynków naziemnych (ryc. 163, 164, 176). Owe zgrupowania różnych typów budynków są zapewne pozostałościami swego rodzaju zagród, grupujących budynki o funkcji mieszkalnej i rozmaite budowle i obiekty o charakterze gospodarczym. A. Cetera podkreśla również, że spośród wyróżnionych grup budynków tylko w przypadku czworokątnych półziemianek przestrzegano dość rygorystycznie orientowanie ich narożników względem stron świata. Pozostałe obiekty nie wykazywały w tym względzie żadnych prawidłowości.

6. Inwentarz

W trakcie badań odkryto ponad 20 000 fragmentów wczesnośredniowiecznych naczyń glinianych. Prawie wszystkie zostały znalezione w wypełniskach obiektów wkopanych w calec na terenie głównego członu grodu i podgrodzi oraz w warstwie kulturowej przy podstawie jednego z wałów podgrodzia zachodniego (ryc. 167:2–6, 168, 169:4–10, 170, 171:2–12, 172–173). Wczesnośredniowieczne fragmenty naczyń wystąpiły w kontekście warstw konstrukcyjnych i destrukcyjnych wałów incydentalnie, jednakże ich obecność nie pozostawia wątpliwości co do chronologii poszczególnych linii umocnień. Pozyskany tam zbiór wczesnośredniowiecznej ceramiki, liczący ponad 20 000 fragmentów, stał się przedmiotem bardzo obszernego i kompetentnie przygotowanego opracowania autorstwa J. Okońskiego (Okoński 1989; 1995), z którego opublikowano niestety jedynie znakomity kwestionariusz cech technicznych, technologicznych i formalnych naczyń. Autor tej monografii przeszedł poprzez wszystkie niezbędne etapy postępowania analitycznego, przewidziane dla tego rodzaju masowej serii

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 182 09.03.2020 10:51:45

ceramiki. Wspomniany kwestionariusz cech technologicznych, technicznych i formalnych, charakteryzujących poszczególne fragmenty naczyń, pozwolił J. Okońskiemu na czytelne, syntetyczne zaprezentowanie serii ceramiki wydobytej z wypełnisk poszczególnych obiektów. Próba przeprowadzenia podziału chronologicznego opisanych w ten sposób zespołów ceramiki została podsumowana konstatacją, iż brak podstaw do podziału owych serii ceramiki na fazy. Cechy stratygrafii wypełnisk obiektów, z których pozyskano wykorzystane w cytowanym opracowaniu fragmenty naczyń, czynią w zasadzie niemożliwym odpowiedź na pytanie, czy ceramika ze stanowiska w Zawadzie w okresie, w którym było ono we wczesnym średniowieczu zasiedlone (IX–X w. – okres funkcjonowania grodu, XI w. – osadnictwo otwarte w ruinach grodu), stanowiła w istocie zbiór wewnętrznie mało zróżnicowany. Można rozważyć tu dwie możliwości. Pierwsza z nich jest taka, że w aspekcie technicznym, technologicznym i formalnym w produkcji naczyń glinianych w mikroregionie osadniczym koło Zawady w okresie od IX do XI w. nie zaszły istotne zmiany. Druga możliwość zakłada odwołanie się do procesów podepozycyjnych. Przyjmując, że produkcja naczyń glinianych w okolicach Zawady różniła się wyraźnie w IX, X i XI w. pod względem technologicznym, technicznym i formalnym, oczekiwalibyśmy, że w wypełniskach wczesnośredniowiecznych obiektów różniących się czasem funkcjonowania odkrywać będziemy wyraźnie zróżnicowane zespoły ceramiki. W rzeczywistości stała obecność pewnej grupy mieszkańców na terenie grodu mogła prowadzić np. do naruszania w XI w. wypełnisk obiektów uformowanych w IX lub X w. Oznacza to, że starsze serie ceramiki trafiały do wypełnisk młodszych obiektów „na wtórne złoże", tworząc zespoły naczyń, które w rzeczywistości razem w tym samym okresie nie występowały. Niezależnie od tego, która z hipotez jest prawdziwa, musimy stwierdzić, że właściwie jedynym sposobem ewentualnego rozwarstwienia chronologicznego serii ceramiki z Zawady byłoby jej wydatowanie w oparciu o analizę porównawczą do ceramiki pochodzącej z innych wczesnośredniowiecznych stanowisk z terenu Małopolski. Próbę taką można będzie oczywiście podjąć. Pamiętać jednak należy, że w okresie, w którym J. Okoński tworzył opracowanie zbioru naczyń z Zawady, jedynym wczesnośredniowiecznym stanowiskiem z terenu Małopolski (pomijając fazę wczesnosłowiańską), z którego pochodził dobrze udokumentowany ciąg typologiczno-chronologiczny ceramiki, był Kraków (Radwański 1968; 1975, 279–378). Rysuje się więc pewne niebezpieczeństwo w wykorzystywaniu ceramiki krakowskiej jako zbioru zabytków datujących (wykorzystywane są tu powszechnie przede wszystkim typy brzegów naczyń, wydzielone przez K. Radwańskiego). Wiąże się to z realną możliwością istnienia regionalizacji we wczesnośredniowiecznej wytwórczości naczyń na terenie Małopolski, przejawiającej się m. in. w nierównomiernym tempie przyjmowania pewnych nowych rozwiązań technicznych, technologicznych lub wzorców formalnych. Jest przecież możliwe, że ceramika produkowana na potrzeby centralnego grodu Małopolski, a potem Polski, charakteryzowała się w wielu aspektach wyższym stopniem zaawansowania. Pomimo tych zastrzeżeń w datowaniu stanowisk z młodszych faz wczesnego średniowiecza nadal wykorzystywane są ustalenia K. Radwańskiego w odniesieniu do ceramiki z przedlokacyjnego Krakowa.

Na terenie grodzisko odkryto 2 żelazne, tulejkowate groty strzał (ryc. 174:10, 11), żelazną ostrogę z zaczepami płytkowo-nitowymi (ryc. 167:1), żelazną ostrogę z haczykowatymi zaczepami odgiętymi na zewnątrz (ryc. 169:2), żelazną, prostokątną sprzączkę, będącą częścią uprzęży (ryc. 174:4), żelazną fibulę podkowiastą (ryc. 171:1), fragment blaszkowatego, ażurowego okucia brązowego z nitem (ryc. 174:12), żelazny kabłąk wiadra (ryc. 174:3), 2 żelazne kółka o nieokreślonej funkcji (ryc. 174:1, 9), nóż żelazny (ryc. 169:1), 2 fragmenty nieokreślonych przedmiotów żelaznych (ryc. 169:3, 174:2), dwuczęściowe, żelazne okucie z 4 nitami (ryc. 174:8) i 3 przęśliki gliniane (ryc. 174:5–7)[23]. W trakcie badań grodziska odkryto także sporą liczbę kości zwierzęcych.

7. Chronologia

IX–X w. – funkcjonowanie grodu, XI w. – funkcjonowanie osady w obrębie zniszczonych już fortyfikacji (?)

Odkryty w trakcie wykopalisk na terenie grodziska w Zawadzie pokaźny zbiór ceramiki wczesnośredniowiecznej autorzy badań po przeprowadzeniu analizy porównawczej z seriami ceramiki z innych wczesnośredniowiecznych stanowisk z terenu Małopolski datują ramowo na okres IX–XI w., bez możliwości wyróżnienia wyraźnych faz.

Dla określenia chronologii osadnictwa wczesnośredniowiecznego na terenie grodziska w opisanej sytuacji (brak zabytków precyzyjnie datujących w warstwach związanych z wałami) największe znaczenie będzie miało na obecnym etapie badań datowanie kilku przedmiotów, odkrytych w wypełniskach obiektów, usytuowanych poza rejonem wałów. Jako pierwszy należy wymienić żelazną ostrogę z zaczepami płytkowo-nitowymi (ryc. 167:1), którą odkryto w wypełnisku obiektu 76/88 w części SW grodziska. Zabytek ten zaliczyć należy do typu VB według typologii D. Bialekovej (1977, 136–138, ryc. 2), który na terenie Czech, Moraw i Słowacji występował w IX w., głównie w jego 2. połowie, jak

[23] W zestawieniu uwzględnione zostały tylko te spośród tzw. zabytków wydzielonych, które zostały opublikowane wraz z rycinami. W trakcie badań grodziska w Zawadzie odkryto ponadto pewną liczbę zabytków żelaznych, takich jak noże, blaszki żelazne i inne, niezidentyfikowane przedmioty.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 183 09.03.2020 10:51:45

i w pierwszych dziesięcioleciach X w., czego dowodzą ostatnio przeprowadzone badania grodziska I w Bojnej na terenie Słowacji (Pieta 2015). W wypełnisku obiektu 67/86 w SW części grodziska znaleziono żelazną ostrogę z haczykowatymi zaczepami odgiętymi na zewnątrz (ryc. 169:2). Ostrogi tego typu występowały na terenie Polski w starszych fazach wczesnego średniowiecza (oprócz fazy wczesnosłowiańskiej), pojedyncze okazy mogły być użytkowane nawet w X w. (Żak 1959; W. Szymański 1987, 359). W wypełnisku obiektu 66/86 w SW części grodziska odkryto prostą, żelazną fibulę podkowiastą z zakończeniami zwiniętymi w uszka (ryc. 171:1). Zabytki tego typu wywodzą się z kręgu skandynawsko-bałtyjskiego, gdzie występowały już w VIII w., na terenie Polski pojawiły się zapewne już w IX w. (Kočka-Krenz 1993, 128; Poleski 1992, 35, Jończyk 2013)[24]. Na terenach centralnej części Europy, położonych na zachód od Odry, fibule tego rodzaju są datowane na 2. połowę IX – 1. połowę X w. (Spiong 2000, 61), natomiast na terenie Rusi Kijowskiej na okres X–XIII w. (Sedova 1981, 89–92). Wraz z opisanymi powyżej trzema zabytkami w wypełniskach obiektów odkryto sporą liczbę fragmentów naczyń (ryc. 167:2–6, 168:1–17, 169:4–10, 170:1–3, 171: 2–12, 172:1–4, 173:1–7). Ponieważ jednak wspomniane żelazne zabytki wraz z odkrytymi w wypełniskach poszczególnych obiektów seriami fragmentów naczyń nie tworzyły zespołów zwartych, nie można na ich podstawie wyrokować o chronologii tej ceramiki. W opisanej sytuacji stratygraficznej, w której wszystkie odkryte dotychczas wczesnośredniowieczne obiekty mieszkalne i gospodarcze znajdowały się poza rejonem wałów (bez kontaktu stratygraficznego z nawarstwieniami umocnień), zarówno odkryte tam zabytki datujące, jak i fragmenty naczyń, nie mogą bezpośrednio datować tych fortyfikacji. Jak już wspomniano obecność w kontekście stratygraficznym wałów nielicznych fragmentów naczyń wczesnośredniowiecznych pozwala owe fortyfikacje datować na ten właśnie okres. Datowanie zbioru ceramiki z grodziska w Zawadzie na IX–XI w. pozwala stwierdzić, iż najprawdopodobniej w tym przedziale czasowym funkcjonowały wały grodu. Autorzy badań wykopaliskowych tego obiektu twierdzą, że materiały z XI w. są pozostałością osadnictwa funkcjonującego na wzgórzu już po zniszczeniu wałów. Okres ich funkcjonowania określają oni na IX–X w. Pośrednią przesłanką, wspierającą ich hipotezę stało się odkrycie opisanych powyżej dwóch ostróg. Obecność ostrogi z zaczepami płytkowo-nitowymi z IX w. pozwoliła A. Ceterze i J. Okońskiemu na wysunięcie przypuszczenia, iż wały grodu zostały wzniesione właśnie w tym stuleciu.

W trakcie badań wykopaliskowych stwierdzono, że jedynie w odniesieniu do wału I, otaczającego wewnętrzną część głównego członu grodziska („gródka") można wysunąć hipotezę, że była to konstrukcja dwufazowa (o ile uznamy za bardziej prawdopodobne przypuszczenie, iż druga faza tego wału powstała także we wczesnym średniowieczu). Pozostałe wały (II–V i wał podgrodzia północnego) wydają się być konstrukcjami jednofazowymi. W tej sytuacji należy odpowiedzieć na pytanie o relacje czasowe pomiędzy wałem I i pozostałymi liniami umocnień. Jeden fakt wydaje się nie wzbudzać wątpliwości, mianowicie identyczna technika budowy i wymiary potężnych drewniano-ziemnych wałów II, V i podgrodzia północnego wskazują, że wały te powstały na skutek akcji budowlanej podjętej w tym samym czasie (chociaż czas budowy tych ogromnych konstrukcji musiał być stosunkowo długi). Nie mamy niestety żadnych przesłanek, które pozwoliłyby odpowiedzieć na pytanie, czy starsza faza wału I („gródka" – wewnętrznej części głównego członu grodu) została wzniesiona przed budową pozostałych linii fortyfikacji, a jeśli tak, to jak długi był okres pomiędzy tymi dwiema domniemanymi akcjami budowy. Należy podkreślić, że równie prawdopodobna na obecnym etapie badań jest hipoteza, zakładająca równoczasowość pierwszej fazy wału I i pozostałych linii umocnień. Brak też niestety przesłanek, które pozwoliłyby określić moment zniszczenia pierwszej fazy wału I, budowy drugiej fazy wału I, jak i moment zniszczenia (lub porzucenia) opisywanego założenia obronnego. Dotychczas przeprowadzone badania nie dostarczyły niestety próbek drewna z wałów, które nadawałyby się do wykonania datowań metodą dendrochronologiczną lub radiowęglową.

8. Badania

Grodzisko jest znane od początków XX w. W latach 20-tych na stanowisku badania powierzchniowe przeprowadził B. Czapkiewicz, zaś pierwszy plan grodziska sporządziła w 1968 r. M. Nowosad-Grylowa. Pierwsze, szerokoprzestrzenne badania wykopaliskowe obiektu przeprowadzili w latach 1982–1989 i 1995–1996 i 2000 A. Cetera i J. Okoński. Badania na stanowisku prowadzili także E. Dworaczyński i B. Frankowicz-Szpunar. W ich wyniku rozpoznano stratygrafię wałów poszczególnych członów stanowiska. Właściwie rozmieszczona sieć wykopów pozwoliła też na rozpoznanie śladów osadnictwa zarówno na majdanie głównego członu grodziska, jak i jego podgrodzi. Stan rozpoznania obiektu należy uznać za dobry.

9. Zbiory

Część dokumentacji z badań grodziska znajduje się w zbiorach Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Delegatura w Tarnowie, część dokumentacji i zabytków w Muzeum Okręgowym w Tarnowie.

[24] Na temat najstarszych fibul podkowiastych, które można datować nawet na IX w. (z grodziska w Lubomii i osady w Łukawicy), zob.: Szydłowski 1970, 184; Jończyk 2013, 50.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 184 09.03.2020 10:51:45

10. Literatura

Czapkiewicz 1923, s. 102; Nowosad-Grylowa 1969; Cetera 1994; Cetera, Okoński 1984; tychże 1986A; tychże 1986B; tychże 1987; tychże 1988A; tychże 1988B; tychże 1990; tychże 1991A; tychże 1991B; tychże 1994B; Okoński 1989; tegoż 1990, 107–130; tegoż 1995; Zespół Pracowni Archeologiczno-Konserwatorskiej 1994; Cetera, Dworaczyński 2001; Frankowicz-Szpunar 2007; tejże 2009; Poleski 2004B, 326–345.

11. Uwagi

Nazwa miejscowości została wspomniana w źródłach pisanych po raz pierwszy w 1326. r. W odniesieniu do terenu stanowiska funkcjonują także nazwy: „Zamczysko”, „Wał”, Zawale”. Na grodzisku stwierdzono obecność śladów osadnictwa kultury łużyckiej. Autorzy badań uważają, iż jeden z wałów (III) wiąże się z tą właśnie fazą zasiedlenia stanowiska (zakładają oni, że na rozwaliskach tego prehistorycznego wału powstała we wczesnym średniowieczu niezachowana do dzisiaj *in situ* linia umocnień). W źródłach pisanych istnieją wskazówki, że w czasach nowożytnych (XVI w.) na rozwaliskach wału głównego członu grodu mogły być wzniesiono ziemne umocnienia. A. Cetera i J. Okoński uważają, że ich ewentualną pozostałością może być tzw. fosa wewnętrzna wału głównego członu grodziska, odkryta w kilku przekopach.

Andrzej Cetera,
Eligiusz Dworaczyński, *Jacek Poleski*

11 ZAWADA LANCKOROŃSKA, „Zamczysko” i „Mieścisko”, gm. Zakliczyn

Numer stanowiska w miejscowości:	1
Numer obszaru AZP:	106-64
Numer stanowiska w obrębie arkusza AZP:	3
Położenie:	49°52’15”N / 20°47’22”E

1. Położenie

Stanowisko położone jest w obrębie Obniżenia Zakliczyńskiego, rozdzielającego Pogórze Wiśnickie i Pogórze Rożnowskie. Stanowisko zajmuje dwa sąsiadujące ze sobą wypłaszczenia szczytowe wzgórza (328 i 320 m n.p.m.) leżącego na lewym brzegu Dunajca (ryc. 180–184), bezpośrednio na wschód od ujścia jego niewielkiego dopływu Wielenia. Na powierzchni stanowiska występują słabe gleby terenów górskich, wytworzone na podłożu fliszowym. W obrębie wałów podgrodzia („Mieścisko”), w jego części E, znajduje się źródłowa partia niewielkiego strumyka, lewobrzeżnego dopływu Wielenia.

2. Opis stanowiska

Grodzisko jest dwuczłonowe, jego mniejsza, południowo-zachodnia część („Zamczysko”) oddzielona jest od podgrodzia (część północno-wschodnia – „Mieścisko”) wąskim siodłem (ryc. 185, 186). Plateau „Zamczyska” położone jest około 110 m ponad dnem doliny Dunajca. Na „Zamczysku” widoczne są wyraźnie jedynie wały środkowy i zewnętrzny od strony północnej i zachodniej. Przebieg wałów na jego terenie można rekonstruować głównie na podstawie wyników badań G. Leńczyka. Wał wewnętrzny widoczny jest w terenie tylko w NE narożniku majdanu. Przebieg jego pozostałych partii pokrywa się z górną krawędzią skarpy wzgórza. Stok wewnętrzny tego wału prawie na całym jego obwodzie został przykryty przez warstwy zmyte w wyniku procesu stokowego z wyżej położonych partii majdanu. W niektórych miejscach górne partie wału zostały celowo zniwelowane w ciągu ostatnich 150–200 lat. Wał wewnętrzny (I według G. Leńczyka) biegł od strony południowej po linii prostej (EES–WWN) na długości około 120 m. Wał ten wyginał się w południowo-wschodnim narożniku w kierunku NNE pod kątem około 15° i biegł dalej po linii prostej na długości około 95 m, by w punkcie przecięcia z istniejącą obecnie drogą polną na „Mieścisko” lekko zakręcić w kierunku północnym. W północno-wschodnim narożniku majdanu, wał zakręcał pod kątem prostym w kierunku zachodnim, by dalej, wyginając się łagodnym łukiem ku południowemu zachodowi połączyć się w południowo-zachodnim narożniku majdanu z opisanym na początku południowym odcinkiem wału. Północno-zachodni odcinek wału wewnętrznego liczył około 230 m długości. W jego połowie, na północnym zboczu wzgórza, widoczne jest wyraźnie duże osuwisko. W tym właśnie miejscu obwód wałów wewnętrznego, środkowego i zewnętrznego (I, II i III według G. Leńczyka) został wyraźnie przerwany. Obsunięcie gruntu miało miejsce najprawdopodobniej już po pożarze ostatniej fazy obwałowań grodu, co trafnie sugerował już G. Leńczyk. Majdan „Zamczyska” w obrębie opisanego powyżej wału miał kształt niezbyt regularnego trapezu o powierzchni niewiele przekraczającej 1,5 ha. Majdan „Zamczyska” był stosunkowo płaski, lekko tylko nachylony w kierunku południowym i zachodnim.

Wał środkowy (II według G. Leńczyka) otaczał „Zamczysko” ze wszystkich stron. Wał ten oddalony był od górnej krawędzi wału wewnętrznego (I) od 20 m w części południowej „Zamczyska” do 30 m w części północnej. Od tej właśnie strony różnica wysokości między górną krawędzią wału I, a szczytem wału II wynosi obecnie 6 m. Różnica wysokości między krawędzią wału I, a dnem suchej fosy między wałem I i II wynosi około 10 m. Analiza wykonanych w 1993 i 1995 r. zdjęć lotniczych grodziska pozwala stwierdzić, iż G. Leńczyk trafnie rekonstruował przebieg wału II.

Wał zewnętrzny (III według G. Leńczyka), biegnący jedynie na odcinku między siodłem oddzielającym „Zam-

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 187 09.03.2020 10:51:46

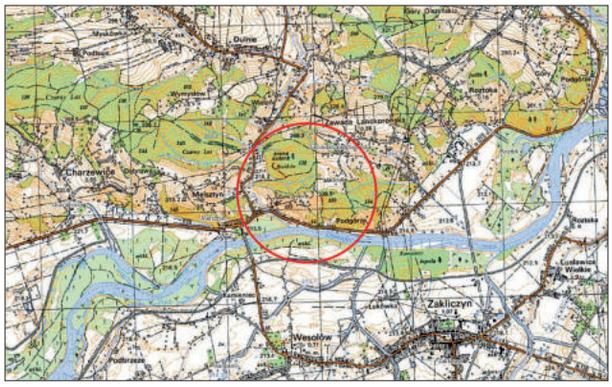

Ryc. 180. Zawada Lanckorońska, pow. Tarnów, stan. 1 (grodzisko). Położenie stanowiska (fragment mapy 1:25 000, według danych Głównego Ośrodka Danych Geodezyjnych i Kartograficznych).

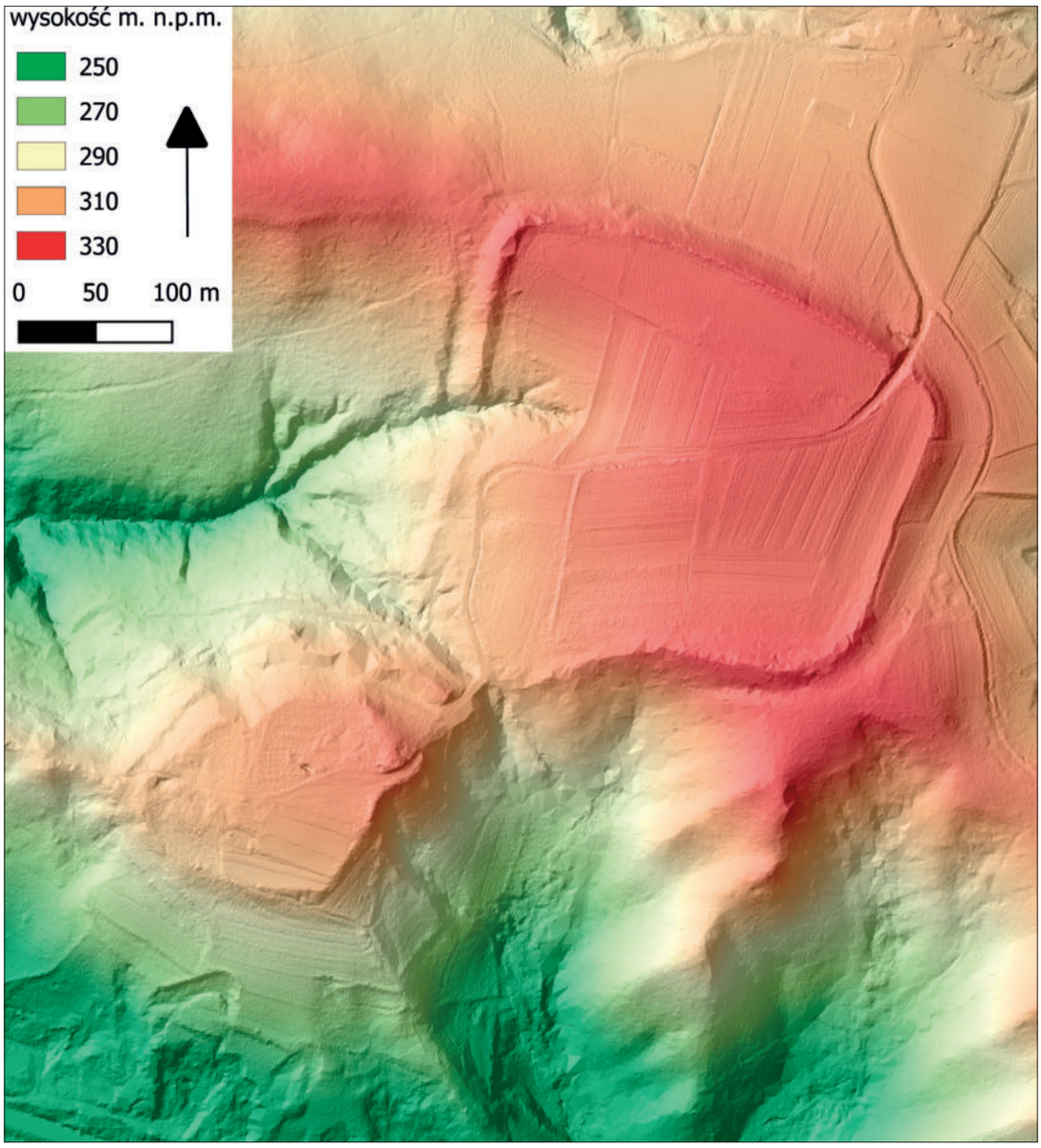

Ryc. 181. Zawada Lanckorońska, pow. Tarnów, stan. 1 (grodzisko). Numeryczny model terenu (na podstawie materiałów Centralnego Ośrodka Danych Geodezyjnych i Kartograficznych przygotował D. Stefański).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 188 09.03.2020 10:51:49

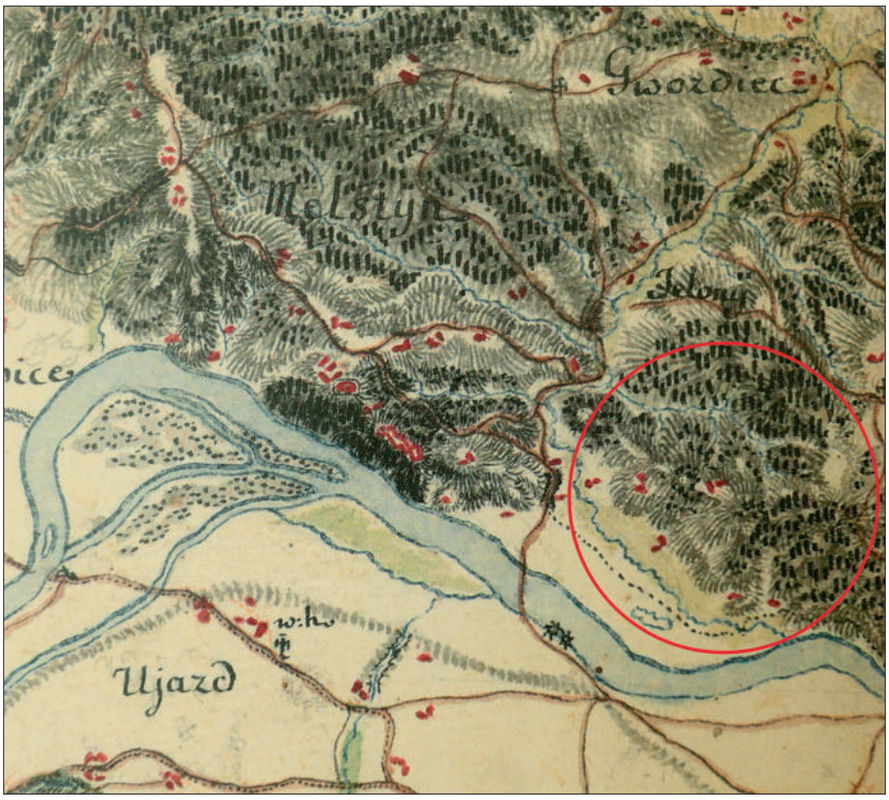

Ryc. 182. Zawada Lanckorońska, pow. Tarnów, stan. 1 (grodzisko). Grodzisko na józefińskiej mapie Galicji z lat 1779–1783 (według: „Galicja…” 2013, t. 2, cz. B, sekcja 48).

Ryc. 183. Zawada Lanckorońska, pow. Tarnów, stan. 1 (grodzisko). Zdjęcie lotnicze grodziska od strony W (według: Poleski 2004B). A – „Zamczysko” (główny człon grodziska), B – „Mieścisko” (podgrodzie).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 189 09.03.2020 10:51:50

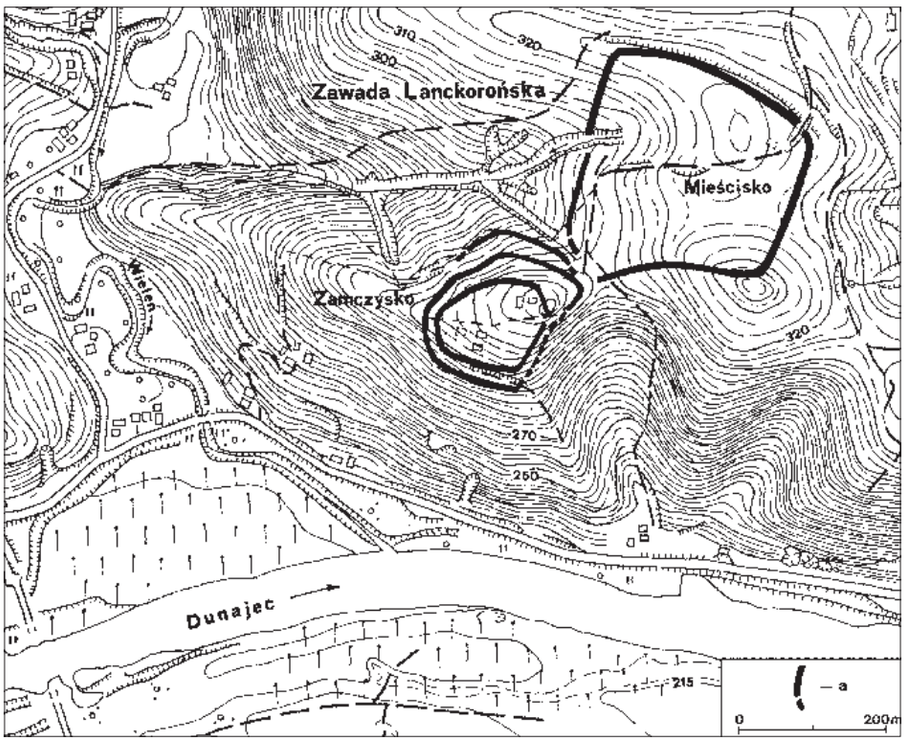

Ryc. 184. Zawada Lanckorońska, pow. Tarnów, stan. 1 (grodzisko). 1. Położenie grodziska: a – wały widoczne w terenie, rozpoznane w trakcie badań wykopaliskowych i rekonstruowany przebieg wałów (według: Poleski 2004B).

czysko" od „Mieściska" i narożnikiem NW „Zamczyska", liczył około 200 m długości. Jego szczyt odległy jest od szczytu wału środkowego (II) o około 30 m. Różnica wysokości między tymi wałami wynosi jeszcze dzisiaj aż 14 m. Zewnętrzny, północny stok wału III przechodzi w strome zbocze jaru, którym płynie niewielki strumyk, biorący swój początek na zachodnim zboczu „Mieściska". W sumie zewnętrzny obwód wałów „Zamczyska" tworzył niezbyt regularny czworobok z zaokrąglonymi narożnikami, wydłużony w kierunku północnym. Rzeczywisty kształt i rozplanowanie „Zamczyska" odbiegają znacznie od wyidealizowanego, bardzo regularnego układu obwałowań, zrekonstruowanego przez G. Leńczyka. Powierzchnia „Zamczyska" w zewnętrznym obwodzie wałów wynosi około 2,3 ha.

Przylegające do „Zamczyska" od strony północno-wschodniej podgrodzie („Mieścisko") posiada wał (pojedyncza linia) o imponującej jeszcze dzisiaj wysokości (w niektórych miejscach od strony zewnętrznej mierzy on 7 m wysokości). Obwałowania tworzą prostokąt o wymiarach 300 m (po linii EES–WWN) na 220 m (po linii NNE–SSW). Od strony północnej i wschodniej wał zachowany jest nieco gorzej, w terenie czytelny jest jedynie jego zewnętrzny stok. Stan zachowania wału od strony zachodniej i południowej jest znacznie lepszy, jego wysokość dochodzi do 6–7 m, szerokość u podstawy przekracza 20 m (sięgając w niektórych miejscach 28 m). Narożniki opisywanej linii obwałowań są tylko lekko zaokrąglone, stoki wału nachylone są pod kątem 20–25°. W narożniku SW „Mieściska" przebieg wału nie jest całkiem czytelny. Na podstawie analizy zachowanej części dokumentacji rysunkowej z badań R. Jamki można przypuszczać, że chociaż wał „Mieściska" zbliżał się w narożniku SW do tzw. bramy wschodniej w wale II „Zamczyska" na odległość około 40 m, to jednak nie łączył się on bezpośrednio z wałami głównego członu grodu. Wyniki badań G. Leńczyka (przekop XIII i XIV) wskazują jednak wyraźnie, iż wspomnianą bramę wschodnią w wale II „Zamczyska" łączyło z wałem podgrodzia coś w rodzaju „szyi". Tworzyły ją najprawdopodobniej dwa równoległe rzędy palisady, między którymi biegła droga. W połowie zachodniego odcinka wał „Mieściska" jest przecięty przez głęboki jar, szerokości około 25 m, którego dnem okresowo płynie w kierunku zachodnim niewielki strumyk. Ciek ten bierze swój początek już na terenie podgrodzia, w jego zachodniej części. Dokładna obserwacja przebiegu wału w tym miejscu wskazuje, iż w obręb podgrodzia celowo włączony został początkowy odcinek tego strumyka. Obecny stan badań nie pozwala odpowiedzieć na pytanie, czy budowniczym umocnień podgrodzia udało się w jakiś sposób „przerzucić" wał ponad jarem (biegnącym w tym miejscu po linii E–W). Jeśli tak było w rzeczywistości (a jest to najbardziej prawdopodobna ewentualność, biorąc pod uwagę konieczną integralność tej części linii obronnej wału), to w tym miejscu musiał istnieć rodzaj przepustu, umożliwiającego wypływanie

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 190 09.03.2020 10:51:50

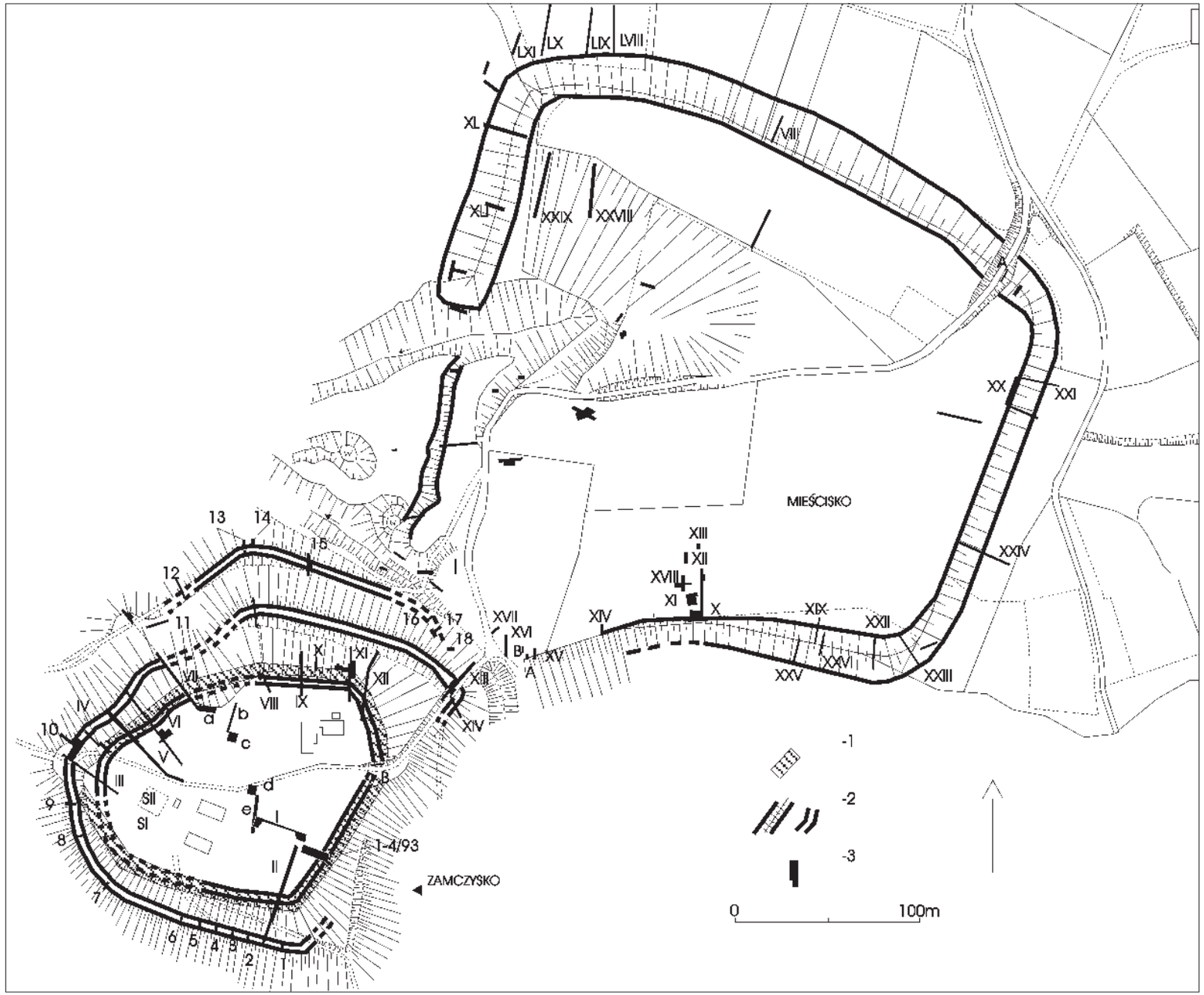

Ryc. 185. Zawada Lanckorońska, pow. Tarnów, stan. 1 (grodzisko). 1. Plan stanowiska: 1 – wał 1. i 2. fazy grodu wczesnośredniowiecznego, 3 – wały 3. fazy grodu wczesnośredniowiecznego, 3 – wykopy archeologiczne (według: Poleski 2004B).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 191 09.03.2020 10:51:51

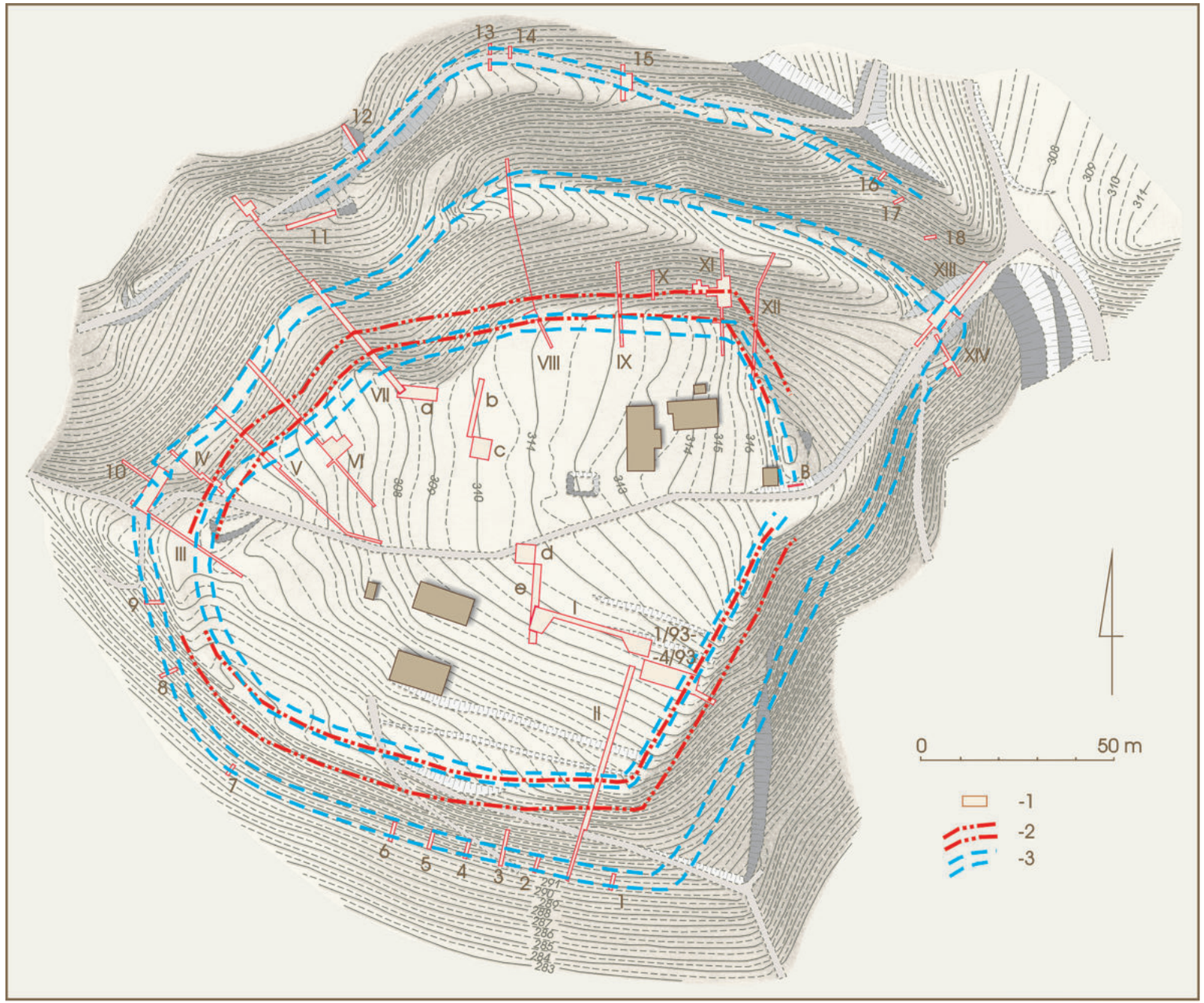

Ryc. 186. Zawada Lanckorońska, pow. Tarnów, stan. 1 (grodzisko). Plan głównego członu grodziska („Zamczysko"). 1 – wykopy archeologiczne (I–XIV, 1–18 – G. Leńczyka z 1938. i 1939. r., a–e – A. Żakiego z 1967. r., 1/93–4/93 – J. Poleskiego z 1993.r.); 2 – przebieg wału 5. i 6. fazy osadniczej (1. i 2. fazy wczesnośredniowiecznej grodu); 3 – przebieg wałów 7. fazy osadniczej (3. fazy wczesnośredniowiecznej grodu). Linie przerywane oznaczają rekonstruowany lub domniemany przebieg wału.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 192
09.03.2020 10:51:51

strumyka pod wałem, poza teren podgrodzia. Zachodni odcinek wału „Mieściska", biegnący na południe od opisanego jaru, jest zachowany znacznie gorzej. Jego przebieg zaznacza jednak w terenie obecność stromej skarpy o wysokości 3–3,5 m, biegnącej po linii NNE–SSW w kierunku narożnika SW podgrodzia. Majdan podgrodzia jest stosunkowo płaski jedynie w partiach północnej i wschodniej, pozostałe opadają łagodnie w kierunku zachodnim. W części północno-zachodniej majdan przecięty jest przez początkowy odcinek opisanego powyżej jaru. Powierzchnia podgrodzia zajęta jest prawie w całości przez pola orne, jedynie południowy i zachodni odcinek wału porośnięty jest starodrzewem bukowym. Powierzchnia „Mieściska" wynosi około 6,7 ha, tak więc całe grodzisko zajmuje obszar około 9 ha. W ciągu ostatnich 200 lat wały „Zamczyska" zostały bardzo silnie zniwelowane.

Na podstawie dotychczas przeprowadzonych badań można stwierdzić, że w dwóch pierwszych fazach osadnictwa wczesnośredniowiecznego na stanowisku (piąta i szósta faza osadnicza) na terenie wzgórza „Zamczysko" funkcjonował gród o powierzchni około 1,5 ha, na planie niezbyt regularnego czworokąta z zaokrąglonymi narożnikami, otoczony pojedynczym wałem. Ostatnia faza istnienia grodu wczesnośredniowiecznego wiązała się z otoczeniem głównego członu grodziska dodatkowymi liniami umocnień (wal II i III) oraz dobudowaniem od strony północno-wschodniej (wzgórze „Mieścisko") czworokątnego podgrodzia o powierzchni 6,7 ha, otoczonego pojedynczym wałem. Powierzchnia całości założenia wynosiła około 9 ha (ryc. 210).

3. Stratygrafia stanowiska

W związku z poważnymi kontrowersjami, dotyczącymi datowania absolutnego wałów „Zamczyska" i „Mieściska", przeprowadzono w 1993 r. badania weryfikacyjne wału I głównego członu Grodziska. Ich wyniki pozwoliły w sposób jednoznaczny stwierdzić, że wszystkie wały obu części grodziska (w tym wał I „Zamczyska", tzw. palisadowy), dotychczas uważane przez G. Leńczyka i wielu innych badaczy za związane z funkcjonowaniem grodu kultury łużyckiej, należy datować na wczesne średniowiecze (zob. poniżej uwagi odnośnie chronologii założenia). Ponieważ badania z 1993 r. przyniosły najwięcej wiarygodnych danych dotyczących stratygrafii i chronologii wałów „Zamczyska", stratygrafia w wykopach 1–4/93 zostanie omówiona w pierwszej kolejności, dalej zaś przedstawione zostaną uwagi o stratygrafii kilku kluczowych przekrojów przez wały „Zamczyska", wykonanych w trakcie badań w 1938. i 1939 r.[25] Taka kolejność postępowania wynika też z prawie całkowitej absencji w dokumentacji rysunkowej badań z 1938. i 1939 r. rzutów odsłanianych warstw i obiektów, poza kilkoma schematycznymi rycinami przebiegu słupów palisad lub układu belek konstrukcji przekładkowej w kilku przekopach przez wały. Utrudniało to w pełni udokumentowane zinterpretowanie widocznych na rycinach przekrojów pionowych przez wały relacji stratygraficznych. Możliwość porównania wyników badań odcinka E wału I „Zamczyska" do sytuacji stratygraficznej w przekopach przez wały, wykonanych przez G. Leńczyka i R. Jamkę, pozwoliła w większości przypadków wyjaśnić rodzące się wątpliwości w procesie interpretacji skomplikowanych układów stratygraficznych.

W wyniku interpretacji stratygrafii na **odc. 1/93–4/93** (ryc. 193–199, 208, 209), jak i dzięki ustaleniu przynależności chronologiczno-kulturowej odkrytych w warstwach i obiektach zabytków ruchomych (i datowaniu dendrochronologicznemu), stwierdzono, że w omawianym przekopie przez E odcinek wału I z prehistorycznym etapem zasiedlenia stanowiska wiązały się warstwa VIII i wszystkie „starsze" od niej stratygraficznie warstwy i obiekty. Strop warstwy VIII stanowił więc wczesnośredniowieczny poziom gruntu tuż przed rozpoczęciem budowy pierwszego wału wczesnośredniowiecznego. Ponieważ analiza stratygrafii na omawianym wykopie ujawniła obecność reliktów czterech faz osadnictwa prehistorycznego, śladem pierwszej fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego w tym rejonie „Zamczyska" są relikty piątej

[25] Ze względu na dużą liczbę przekrojów przez wały „Zamczyska", wykonanych przez G. Leńczyka, zdecydowałem się omówić w tym miejscu jedynie te najważniejsze, prezentacja całości sytuacji stratygraficznej w każdym z wykopów na grodzisku w Zawadzie Lanckorońskiej zostanie przedstawiona w przygotowywanej obecnie do druku monografii tego stanowiska. Dla jasności obrazu stratygrafii nawarstwień wczesnośredniowiecznych w opisach pominąłem (poza niezbędnymi wyjątkami) partie dotyczące warstw i obiektów prehistorycznych. Znajdą się one w przygotowywanej do druku monografii stanowiska. Dla ułatwienia i uczytelnienia opisów stratygrafii w poszczególnych wykopach, wykonanych w trakcie badań prowadzonych przez G. Leńczyka na „Zamczysku" i R. Jamkę na „Mieścisku", opatrzyłem numerami uwidocznione na rycinach w dokumentacji polowej warstwy i obiekty. Należy podkreślić, że wspomniani archeolodzy warstw i obiektów nie numerowali, często natomiast w dokumentacji opisowej, jak i na metryczkach z zabytkami zawarte są ich „przybliżające" opisy (np. „warstwa dolnego humusu na głębokości 2,20–2,50 m, na metrach 4–7"). Pozwala to w wielu wypadkach przyporządkować konkretne serie zabytków ruchomych do konkretnych jednostek stratygraficznych. Czytelnik winien jednak pamiętać, że numeracja warstw została wykonana przeze mnie ponad 60 lat po zakończeniu badań przez wspomnianych archeologów i że jednak znaczący odsetek zabytków ruchomych pozostanie bez możliwości powiązania z konkretnymi warstwami lub obiektami. Ryciny obrazujące sytuację stratygraficzną na „Zamczysku", rozpoznaną w trakcie badań prowadzonych przez G. Leńczyka, wykonałem na podstawie oryginalnej dokumentacji rysunkowej badań. Ryciny zamieszczone w publikacji G. Leńczyka (1950) zostały przez autora w niektórych partiach uproszczone lub „uzupełnione" w stosunku do faktycznie rozpoznanej sytuacji stratygraficznej. Nie jest to w żadnym wypadku zarzut w odniesieniu do G. Leńczyka, ponieważ w zdecydowanej większości przypadków także wedle mojego rozumienia spraw stratygrafii jego „uzupełnienia" i poprawki były w dużym stopniu uzasadnione. Dla zasady wolałem jednak przedstawić Czytelnikowi stan faktyczny stratygrafii stanowiska.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 193 09.03.2020 10:51:51

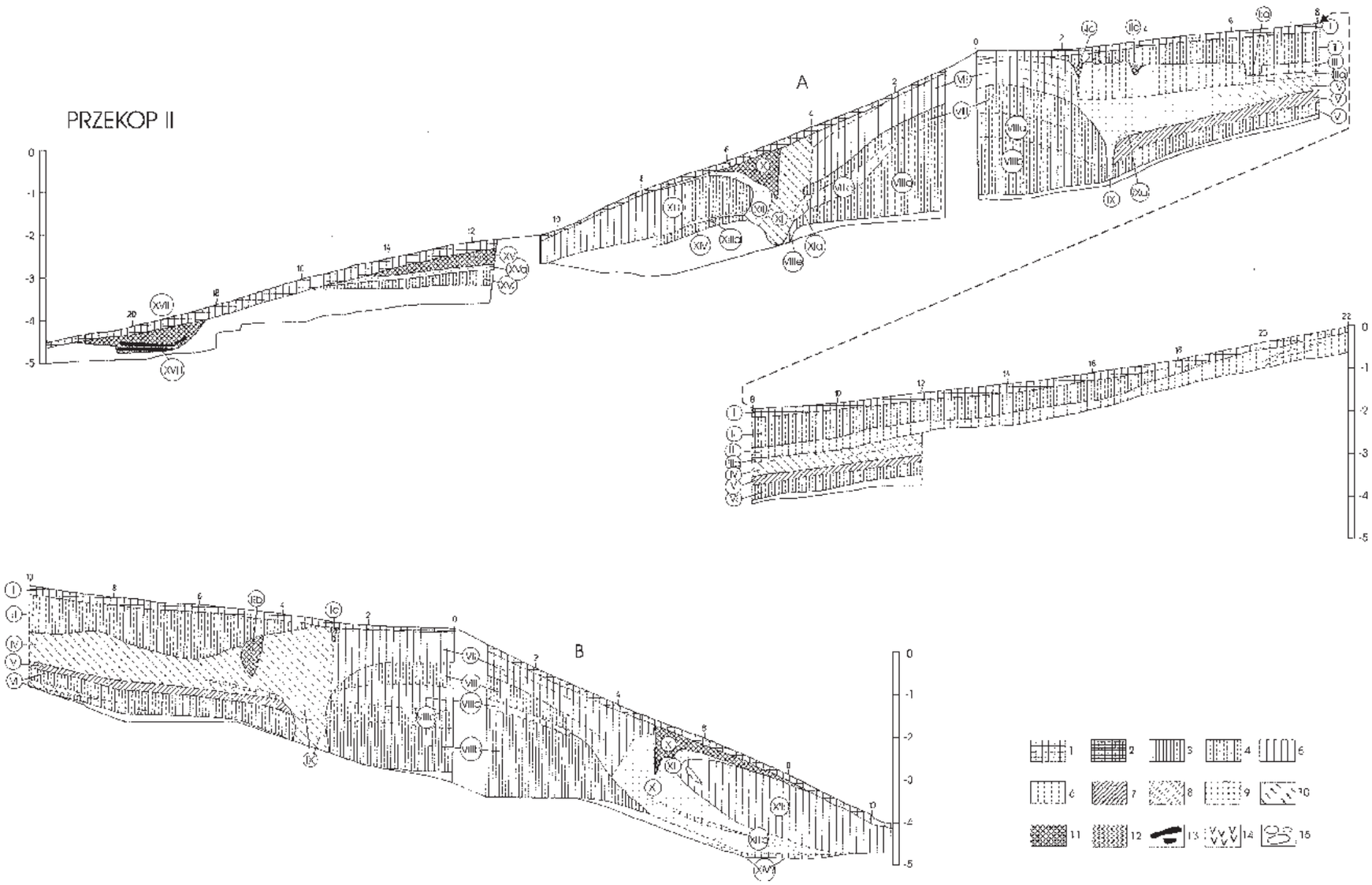

Ryc. 187. Zawada Lanckorońska, pow. Tarnów, stan. 1 (grodzisko). 1. Przekop II przez wał I i II głównego członu grodziska („Zamczysko"). A – profil E, B – profil W. Sygnatury: 1 – humus nowożytny, 2 – czarna glina z dużą ilością drobnych węgielków drzewnych, 3 – czarnobrunatna glina, 4 – ciemnobrunatna glina, 5 – brunatna glina, 6 – jasnobrunatna glina, 7 – szaroczarna glina, 8 – szara glina, 9 – żółta glina, 10 – żółtobrunatna glina, 11 – warstwa grud polepy, 12 – polepa wypalona *in situ*, 13 – spalone belki i dranice, 14 – grudy polepy, 15 – kamienie (według: Poleski 2004B).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 194
09.03.2020 10:51:52

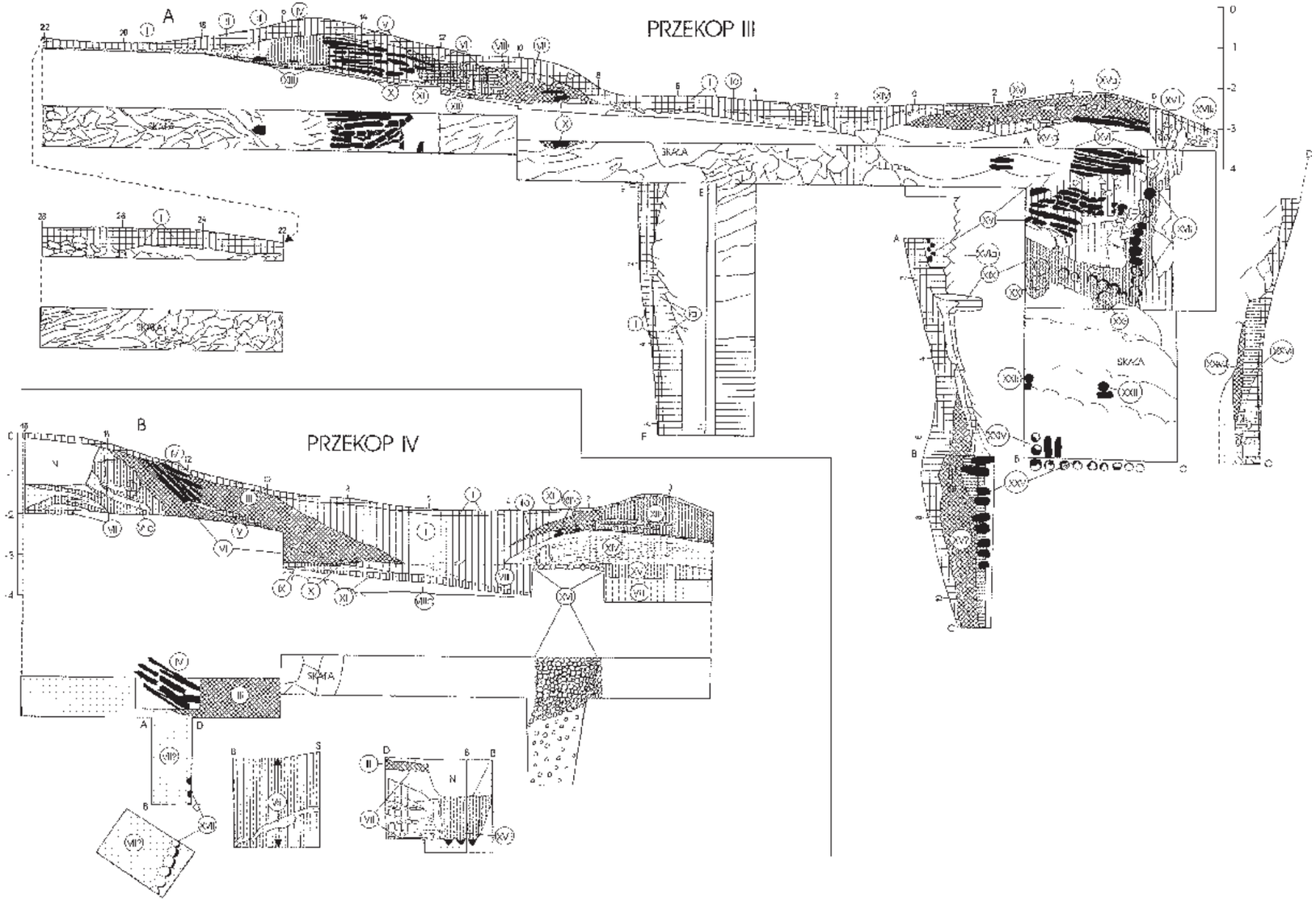

Ryc. 188. Zawada Lanckorońska, pow. Tarnów, stan. 1 (grodzisko). 1. A – profile i rzuty przekopu IV na wale I i II głównego członu grodziska („Zamczysko), B – profile i rzuty przekopu III na wale I i II głównego członu grodziska ("Zamczysko"). Sygnatury jak na ryc. 187 (według: Poleski 2004B).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 195 09.03.2020 10:51:53

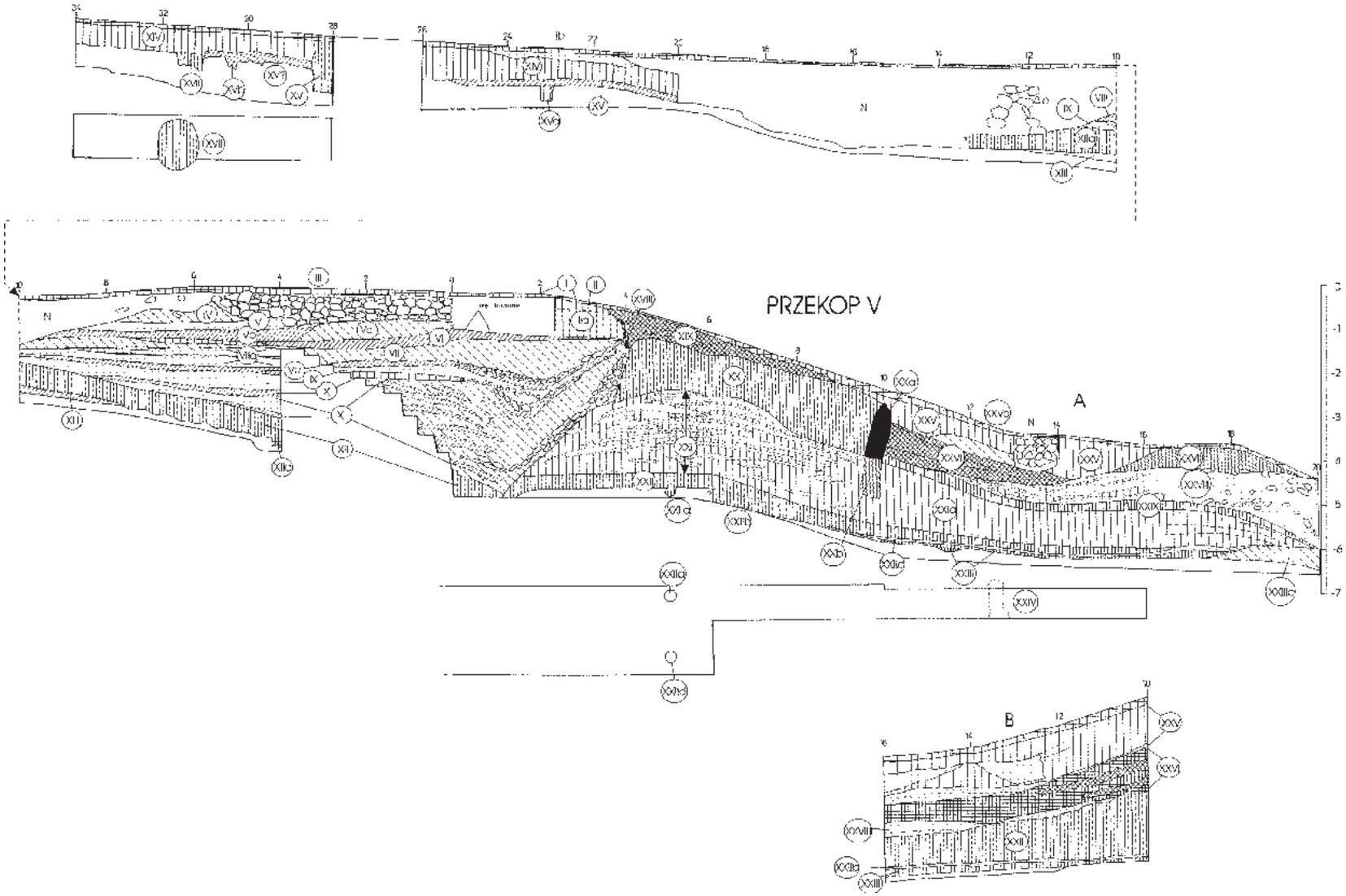

Ryc. 189. Zawada Lanckorońska, pow. Tarnów, stan. 1 (grodzisko). 1. Przekop V przez wał I i II głównego członu grodziska („Zamczysko"). A – profil NE, B – fragment profilu SW. Sygnatury jak na ryc. 187 (według: Poleski 2004B).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 196
09.03.2020 10:51:54

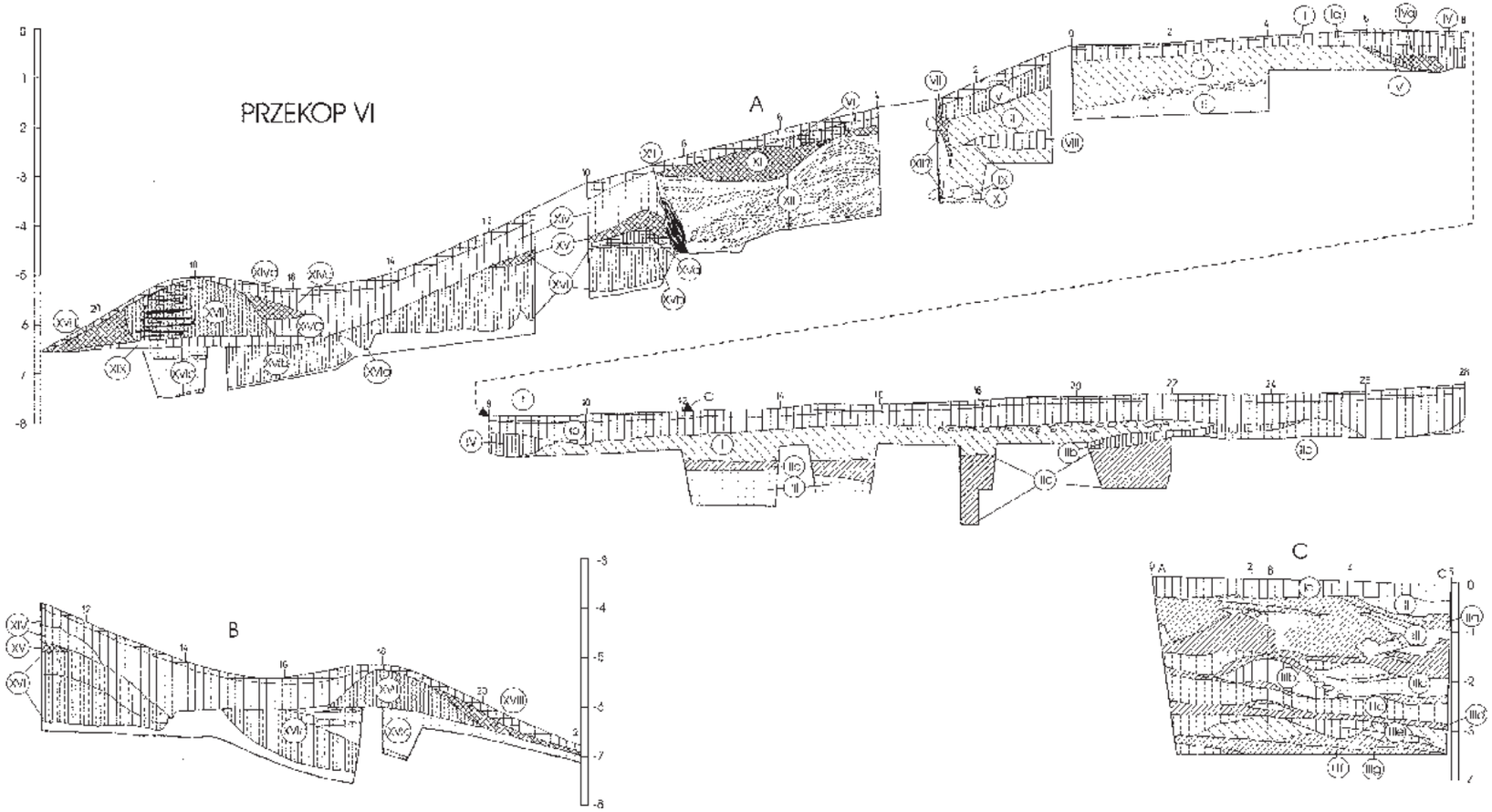

Ryc. 190. Zawada Lanckorońska, pow. Tarnów, stan. 1 (grodzisko). 1. Przekop VI przez wał I i II głównego członu grodziska („Zamczysko"). A – profil NE, B – fragment profilu SW, C – profile sondażu bocznego na m 17. Sygnatury jak na ryc. 187 (według: Poleski 2004B).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 197
09.03.2020 10:51:54

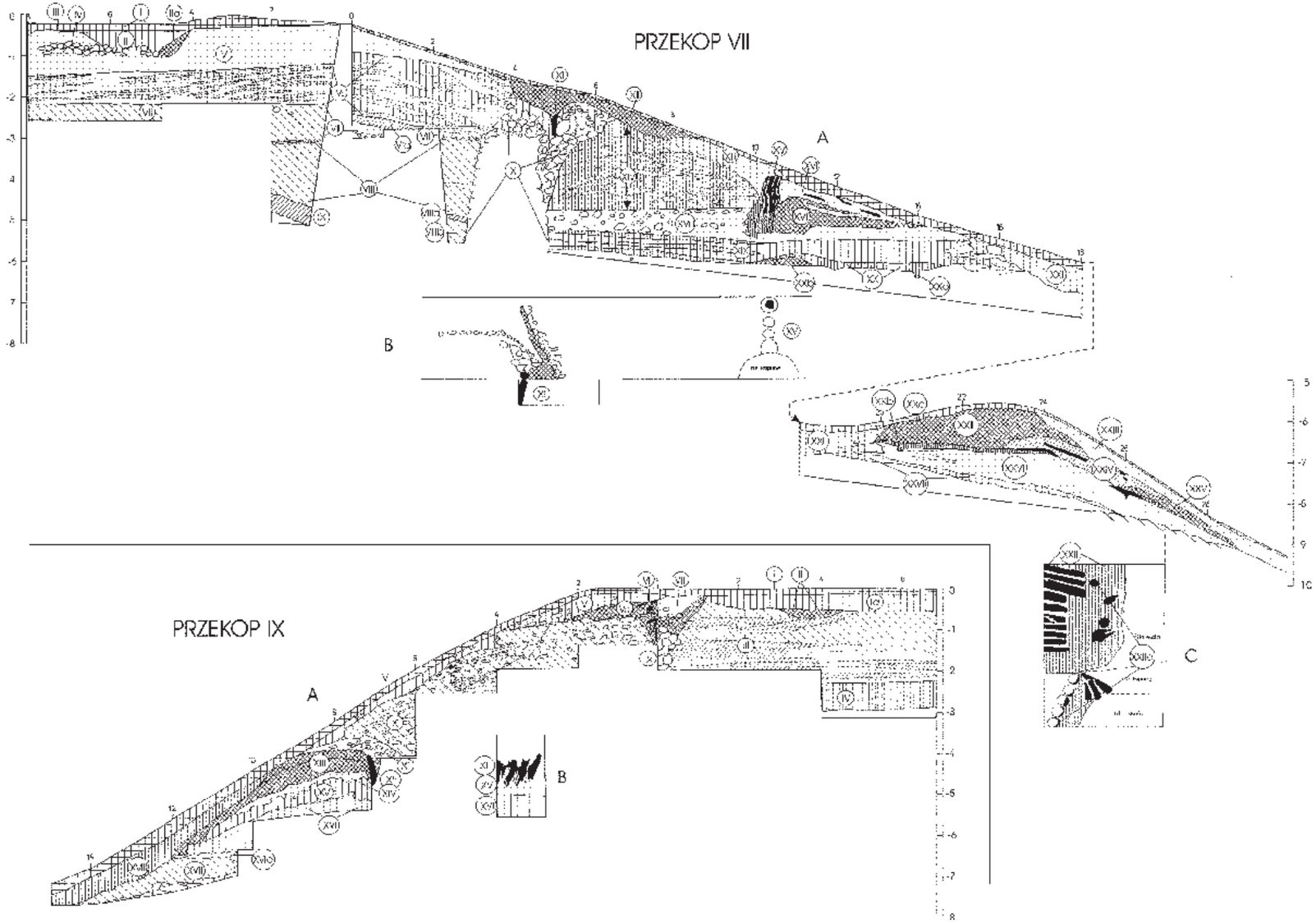

Ryc. 191. Zawada Lanckorońska, pow. Tarnów, stan. 1 (grodzisko). 1. Przekop VII na wale I i II głównego członu grodziska („Zamczysko): A – profil NE, B – rzut na poziomie palisady „górnej" i „dolnej". Przekop XI na wale I głównego członu grodziska ("Zamczysko"): A – profil E, B – profil wzdłużny palisady (XII). Sygnatury jak na ryc. 187 (według: Poleski 2004B).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 198 09.03.2020 10:51:55

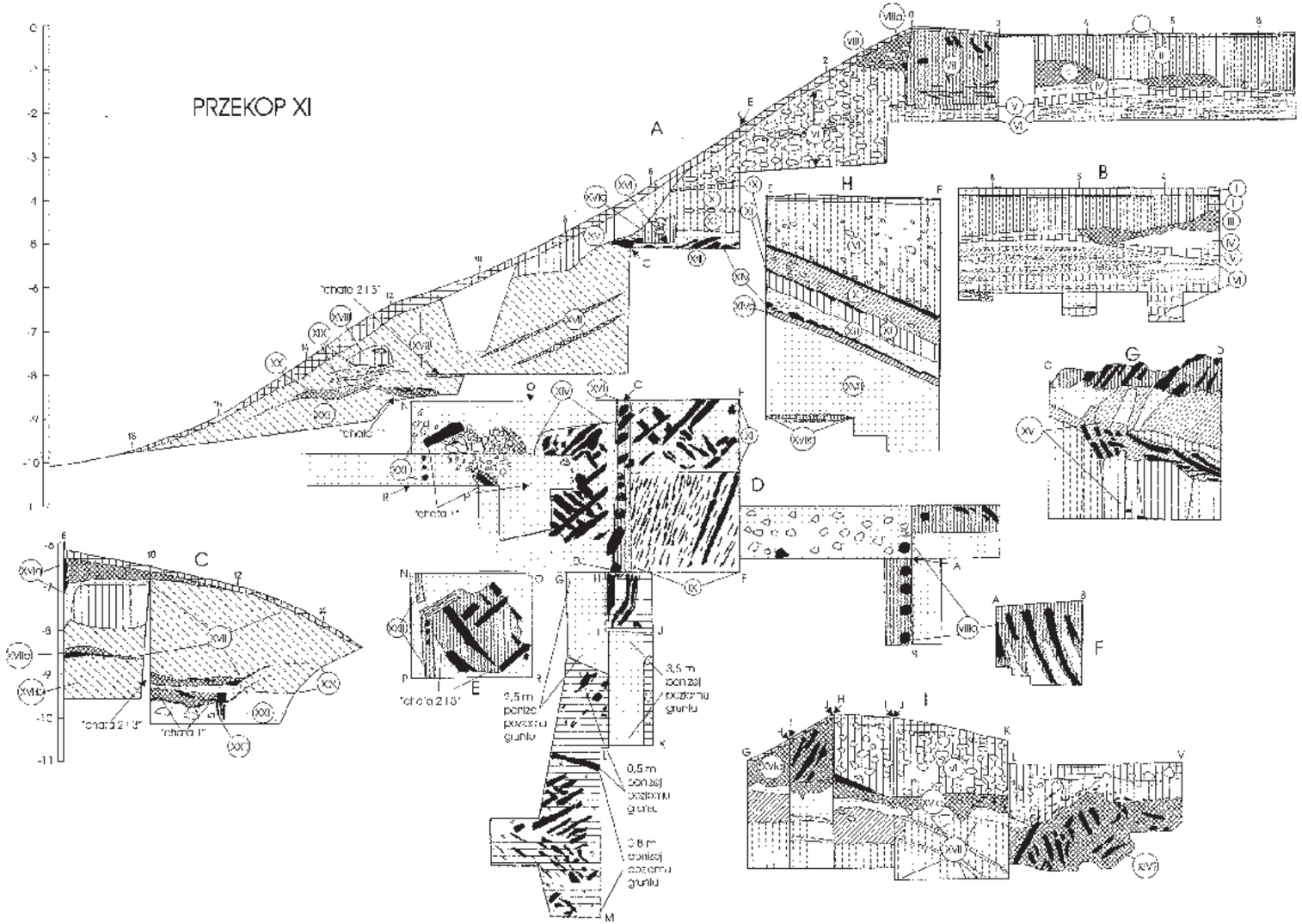

Ryc. 192. Zawada Lanckorońska, pow. Tarnów, stan. 1 (grodzisko). 1. Przekop XI przez wał I głównego członu grodziska („Zamczysko"): A – profil E, B i C – fragment profilu W, D – rzut wykopu i sondażu bocznego na różnych głębokościach (na poziomach występowania konstrukcji drewnianych), E – rzut sektora NOPR na poziomie „dolnej chaty", F – profil wzdłużny palisady VIIIa, G – profil wzdłużny palisady XVI, H – profil E–F trzech poziomów dranic wału starszego, I – profile E i S sondażu bocznego. Sygnatury jak na ryc. 187 (według: Poleski 2004B).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 199
09.03.2020 10:51:56

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 200

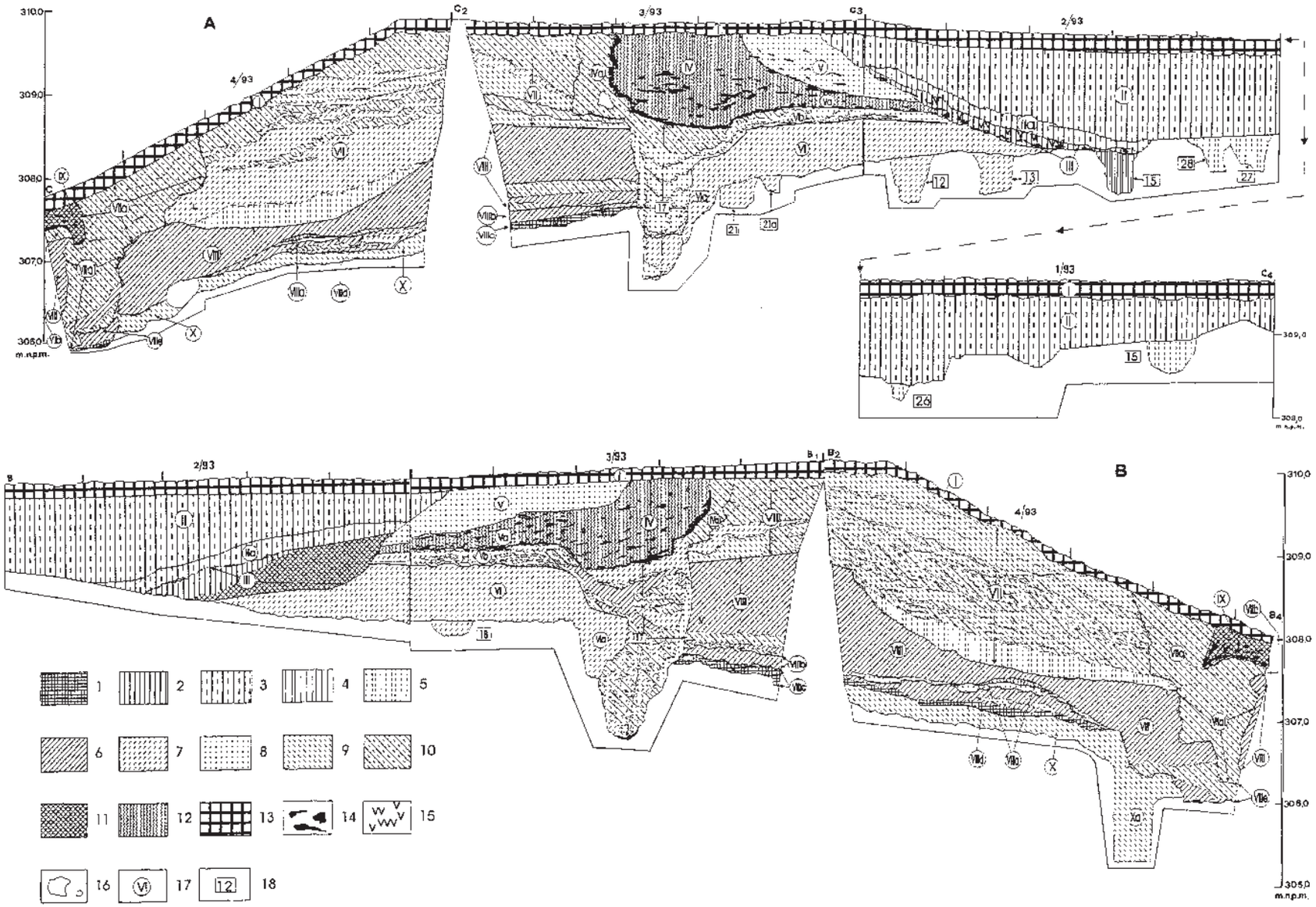

Ryc. 193. Zawada Lanckorońska, pow. Tarnów, stan. 1 (grodzisko). 1. A – odc. 1/93–4/93, profil C–C_2–C_3–C_4, B – odc. 2/93–4/93, profil B–B_1–B_2–B_4. 1 – czarna glina (przesycona bardzo drobnymi węgielkami drzewnymi); 2 – czarno-brunatana glina; 3 – ciemnobrunatna glina; 4 – brunatna glina; 5 – jasonbrunatna glina; 6 – szaro-czarna glina; 7 – szara glina; 8 – żółta glina; 9 – żółto-brunatna glina; 10 – szaro-żółta glina; 11 – warstwa grudek polepy; 12 – polepa wypalona *in situ*; 13 – humus nowożytny; 14 – zwęglone belki, dranice i większe węgle drzewne; 15 – większe grudy polepy; 16 – kamienie; 17 – oznaczenia warstw; 18 – oznaczenia obiektów (według: Poleski 2004B).

09.03.2020 10:51:56

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 201

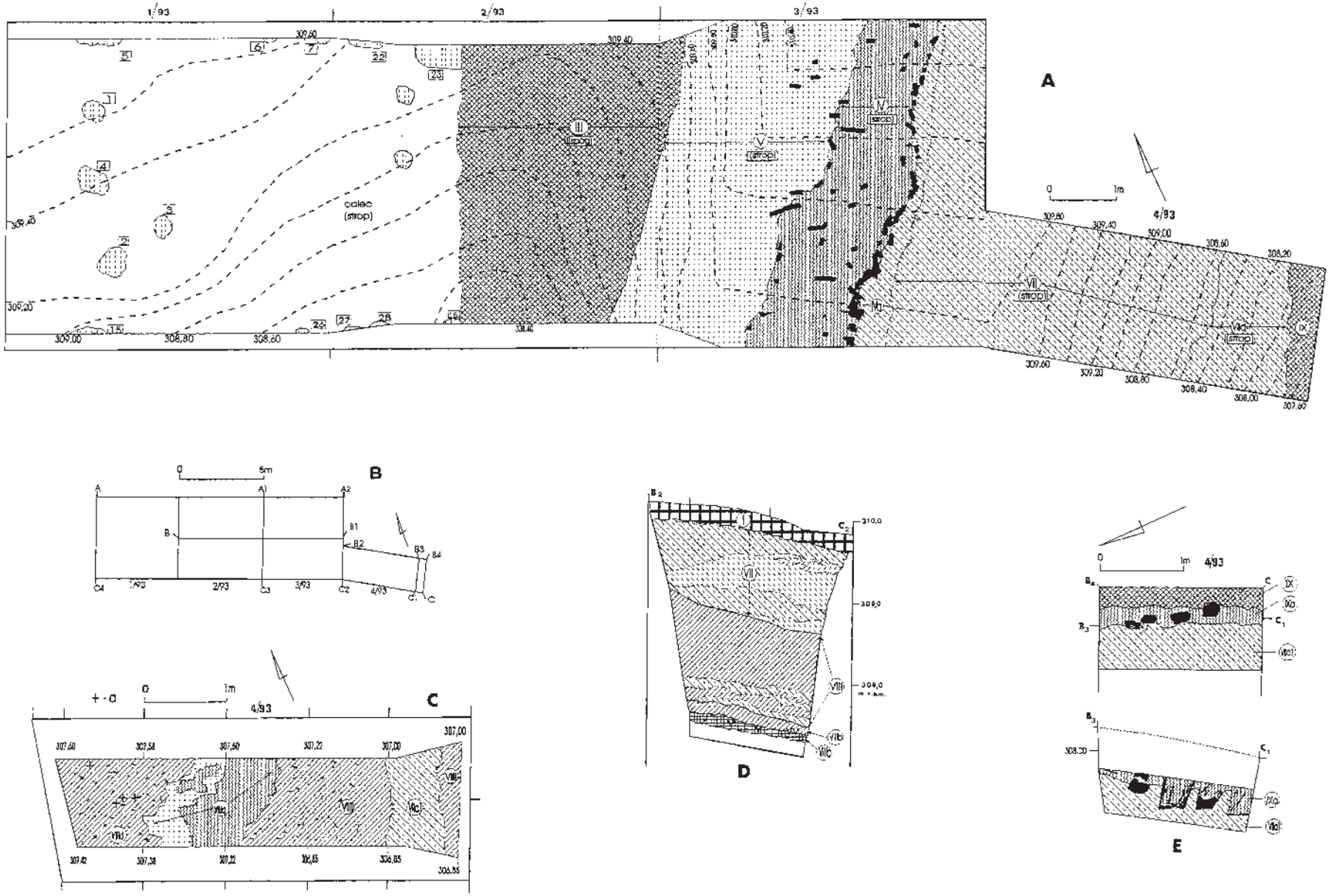

Ryc. 194. Zawada Lanckorońska, pow. Tarnów, stan. 1 (grodzisko). 1. A – odc. 1/93–4/93, rzut poziomy pozostałości wału 7. fazy osadniczej, B – odc. 1/93–4/93, układ głównych profili przez wał, C – odc. 4/93, rzut odcinka na poziomie stropu warstwy VIIIa, D – odc. 3/93, profil B_2–C_2, E – odc. 4/93, rzut poziomy i profil (B_3–C_1) obiektu IXa (palisada – ściana zewnętrzna wału 6. fazy osadniczej). Sygnatury jak na ryc. 193 (według: Poleski 2004B).

09.03.2020 10:51:56

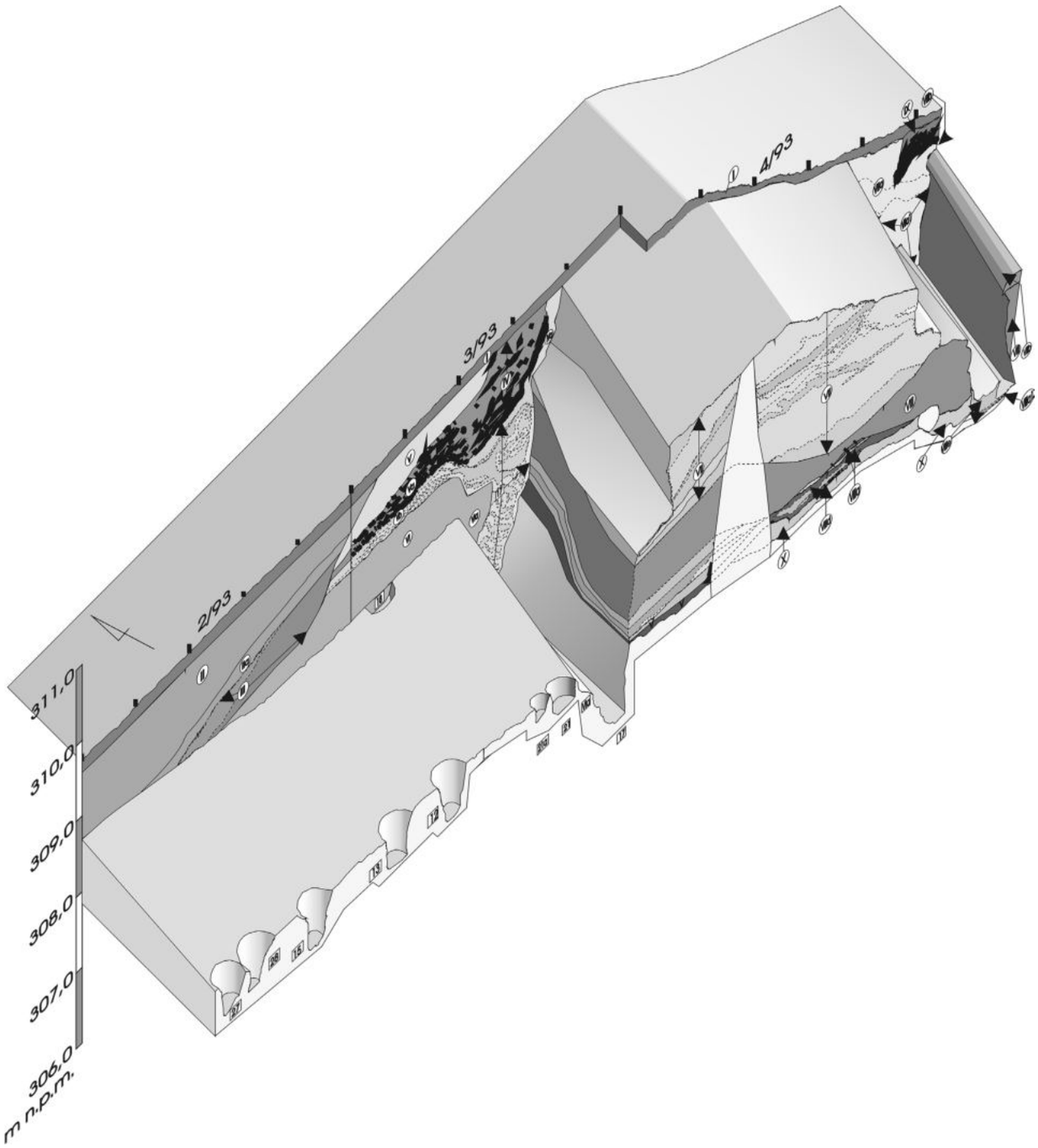

Ryc. 195. Zawada Lanckorońska, pow. Tarnów, stan. 1 (grodzisko). 1. Odc. 2/93–4/93. Aksonometria pozostałości wału I głównego członu grodziska (1. faza wczesnośredniowiecznego grodu). Według: Poleski 2004B)

z kolei fazy osadnictwa (w tej sytuacji 6. faza osadnictwa oznacza 2. fazę osadnictwa wczesnośredniowiecznego, zaś 7. faza osadnictwa jest synonimem 3. fazy wczesnośredniowiecznej, zob. niżej).

Pierwsza faza osadnictwa wczesnośredniowiecznego (piąta z kolei w tym rejonie „Zamczyska") wiąże się z budową w tym miejscu wału (ryc. 195). Zewnętrzną ścianę wału tworzyła najprawdopodobniej palisada, którą umieszczono w rowie (VIIa$_1$), wkopanym w starsze warstwy (VIII i VIIIe), odkrytym tuż przy wschodniej ścianie odc. 4/93. Na dnie rowka brak było wyraźnych śladów słupów, jednakże relacja opisanego obiektu do warstw wypełniska wału (VII), jak i jego kształt, a także liczne analogie z innych grodzisk upoważniają nas do postawienia tezy, iż w tym rowie umieszczone zostały słupy palisady. Poziom gruntu przed tym wałem wyznaczała prawdopodobnie uchwycona jedynie na niewielkim skrawku warstwa żółtawej gliny (VIIb). W tym miejscu należy od razu dodać, iż zarówno w rowku palisady (VIIa$_1$), jak i w warstwie VIIb nie natrafiono na ślady pożaru wału. Pozostałości ściany wewnętrznej opisywanego wału zostały zniszczone podczas budowy kolejnej linii

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 202 09.03.2020 10:51:57

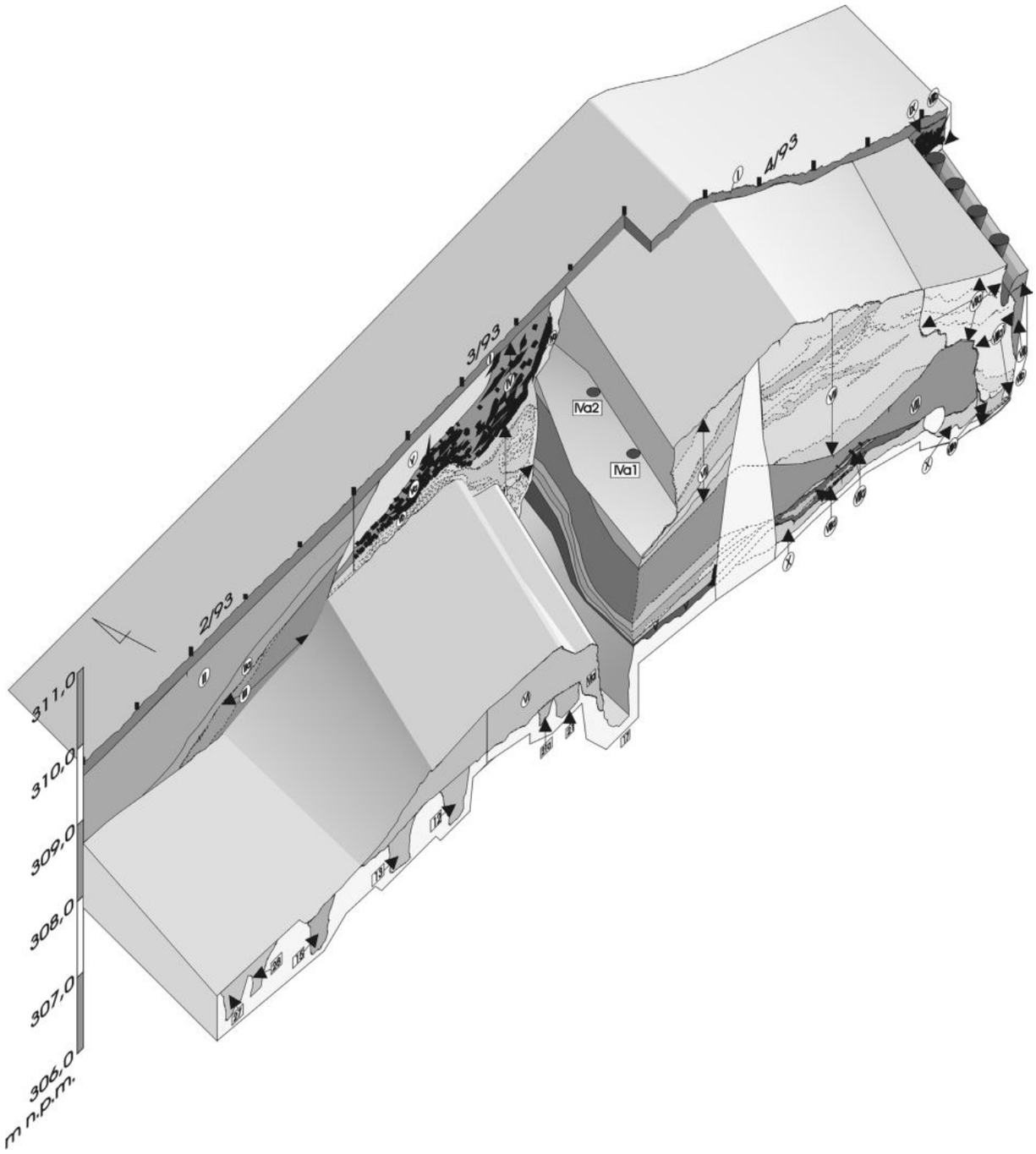

Ryc. 196. Zawada Lanckorońska, pow. Tarnów, stan. 1 (grodzisko). 1. Aksonometria pozostałości wału I głównego członu grodziska (2. faza wczesnośredniowiecznego grodu). Według: Poleski 2004B.

obwałowań (przez obiekt 17). Zachowane w zachodniej partii odc. 3/93 nawarstwienia, wiążące się z okresem budowy i funkcjonowania opisywanego wału 1. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego, pozwalają jednak z największym prawdopodobieństwem stwierdzić, iż ściana wewnętrzna biegła w miejscu, w którym znajduje się obiekt rowkowy 17 (czyli pozostałość po konstrukcji ściany wewnętrznej kolejnej fazy wału). Po stronie zachodniej tego obiektu natrafiono na warstwę szarawej, silnie spiaszczonej gliny, zawierającej stosunkowo dużą ilość drobnych węgielków drzewnych (warstwa VI). Warstwa ta rozciągała się od obiektu 17 na odc. 3/93 do linii biegnącej nieco ponad 2 m na zachód od granicy E odc. 2/93. W tym miejscu warstwa ta została zniszczona podczas prac niwelacyjnych, związanych z budową wału 3. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego. Warstwa VI, uchwycona na odc. 2/93 i 3/93, zalegała bezpośrednio na calcu, jej spąg łagodnie opadał w kierunku wschodnim. W odległości 3–3,2 m na zachód od granicy W odc. 3/93 uchwycono zachodni brzeg obiektu rowkowego, biegnącego równolegle do wału (obiekt VIa). Rowek ten od strony wschodniej został zniszczony przez wspo-

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 203 09.03.2020 10:51:58

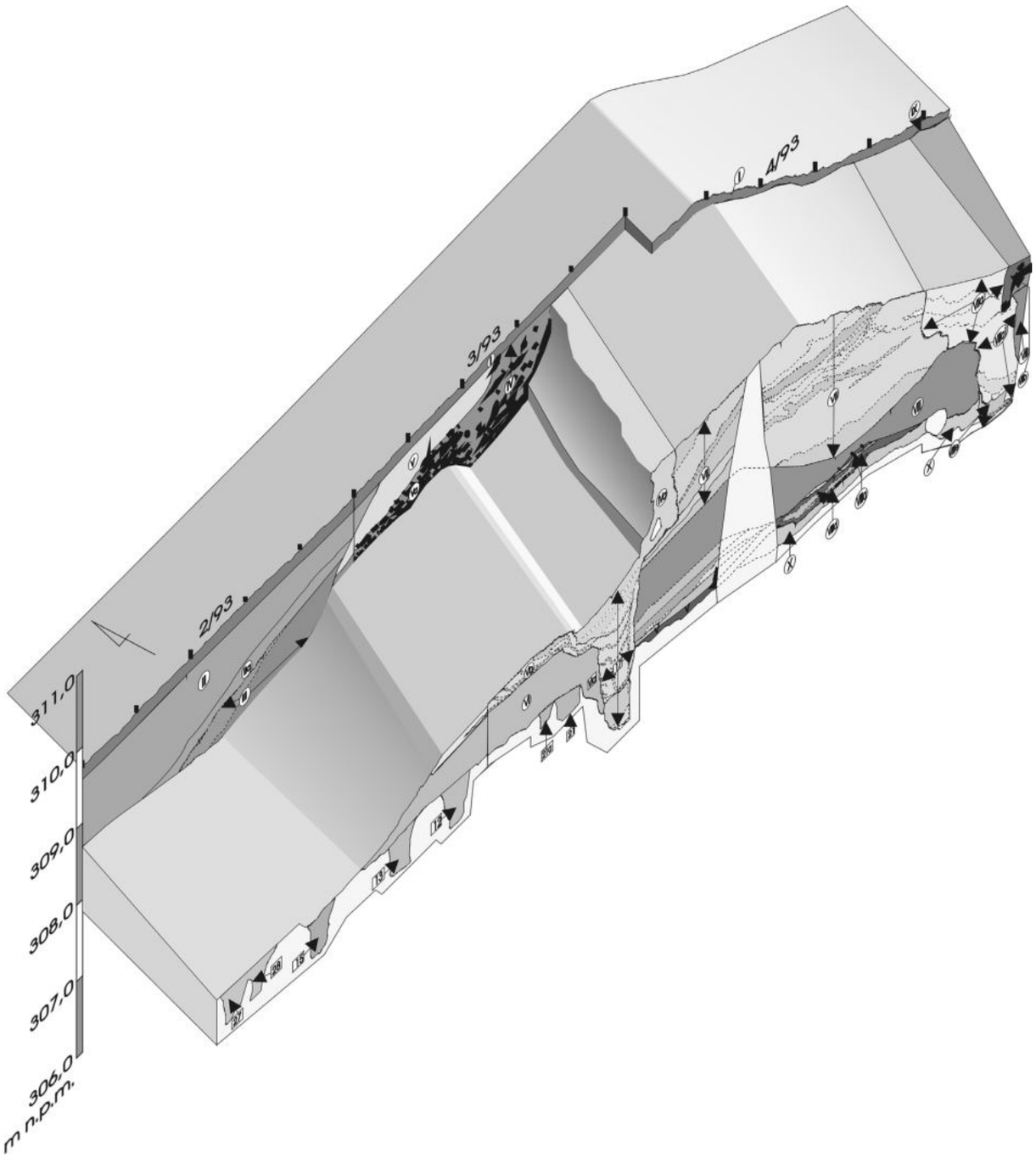

Ryc. 197. Zawada Lanckorońska, pow. Tarnów, stan. 1 (grodzisko). 1. Aksonometria pozostałości wału I głównego członu grodziska (3. faza wczesnośredniowiecznego grodu, stan po zakończeniu niwelacji pod budowę wału, przed wzniesieniem wału drewnianoziemnego). Według: Poleski 2004B.

mniany już obiekt 17 (także rów biegnący równolegle do wału). Szerokość rowka w górnej partii nie mogła przekraczać 80 cm, jego dno mogło zalegać około 1 m poniżej ówczesnego poziomu gruntu. Rowek ten powstał w okresie budowy opisywanego wału 1. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego, na stropie jego wypełniska zalegała warstwa VI. Dalej w kierunku wschodnim, za obiektem 17, zalegały opisane już wcześniej warstwy VIIIc, VIIIb i VIII. Miąższość warstwy VI wynosiła 50–60 cm, jej strop ukształtowany był poziomo. Wydaje się, iż opisywana warstwa, ze względu na konsystencję jak i specyficzne (i zapewne celowe) ukształtowanie terenu w tym miejscu, powstać musiała na skutek zmywania przez wody deszczowe i roztopowe materiału z wyżej położonych partii majdanu. Brak związku między opisywaną warstwą, a zalegającym na wschód od rowka VIa pakietem warstw VIIIc, VIIIb i VIII, mimo usytuowania ich prawie na tym samym poziomie, można tłumaczyć w sposób następujący. Otóż w trakcie budowy opisywanego wału 1. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 204 09.03.2020 10:51:59

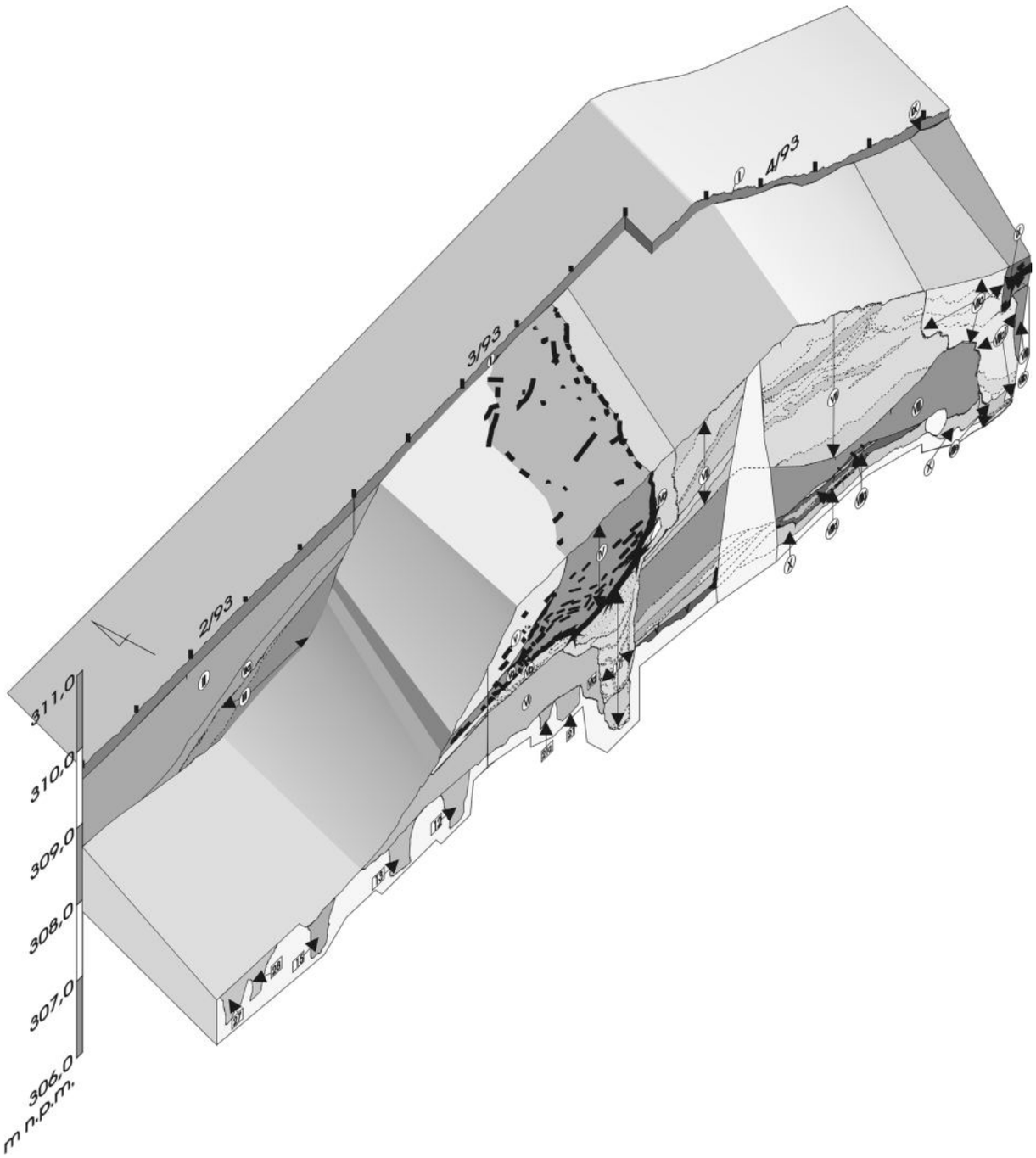

Ryc. 198. Zawada Lanckorońska, pow. Tarnów, stan. 1 (grodzisko). 1. Aksonometria pozostałości wału I głównego członu grodziska (3. faza wczesnośredniowiecznego grodu, zachowane relikty wału). Według: Poleski 2004B.

ścianę wewnętrzną tegoż wału poprowadzono po linii rowka (obiekt VIa). Czy obiekt ten pełnił funkcję swego rodzaju rowu odprowadzającego nadmiar wód deszczowych spod wewnętrznej ściany wału, czy też umieszczono w nim słupy konstrukcyjne tejże ściany, na podstawie posiadanych danych rozstrzygnąć nie można (bardziej prawdopodobna wydaje się ta druga możliwość). Nie znajdujemy niestety w tej kwestii wyraźnych wskazówek także w dokumentacji badań tej linii umocnień, przeprowadzonych przez G. Leńczyka. Pewne natomiast wydaje się celowe zniwelowanie aż do calca terenu leżącego przy wewnętrznej ścianie wału. Najprawdopodobniej właśnie wtedy zniszczona została seria starszych, prehistorycznych warstw VIIIb, VIIIc i VIII. W ten sposób warstwy z tego pakietu, które znalazły się pod budowanym wówczas wałem, niejako automatycznie stały się dolną częścią jego wypełniska. Należy zaznaczyć, iż w warstwie VI i w wypełnisku rowka VIa nie natrafiono na wyraźne ślady pożaru opisywanego wału.

Zasadnicze wypełnisko wału 1. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego tworzył pakiet warstw gliny, przesyconej gdzieniegdzie drobnymi okruchami piaskow-

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 205 09.03.2020 10:52:00

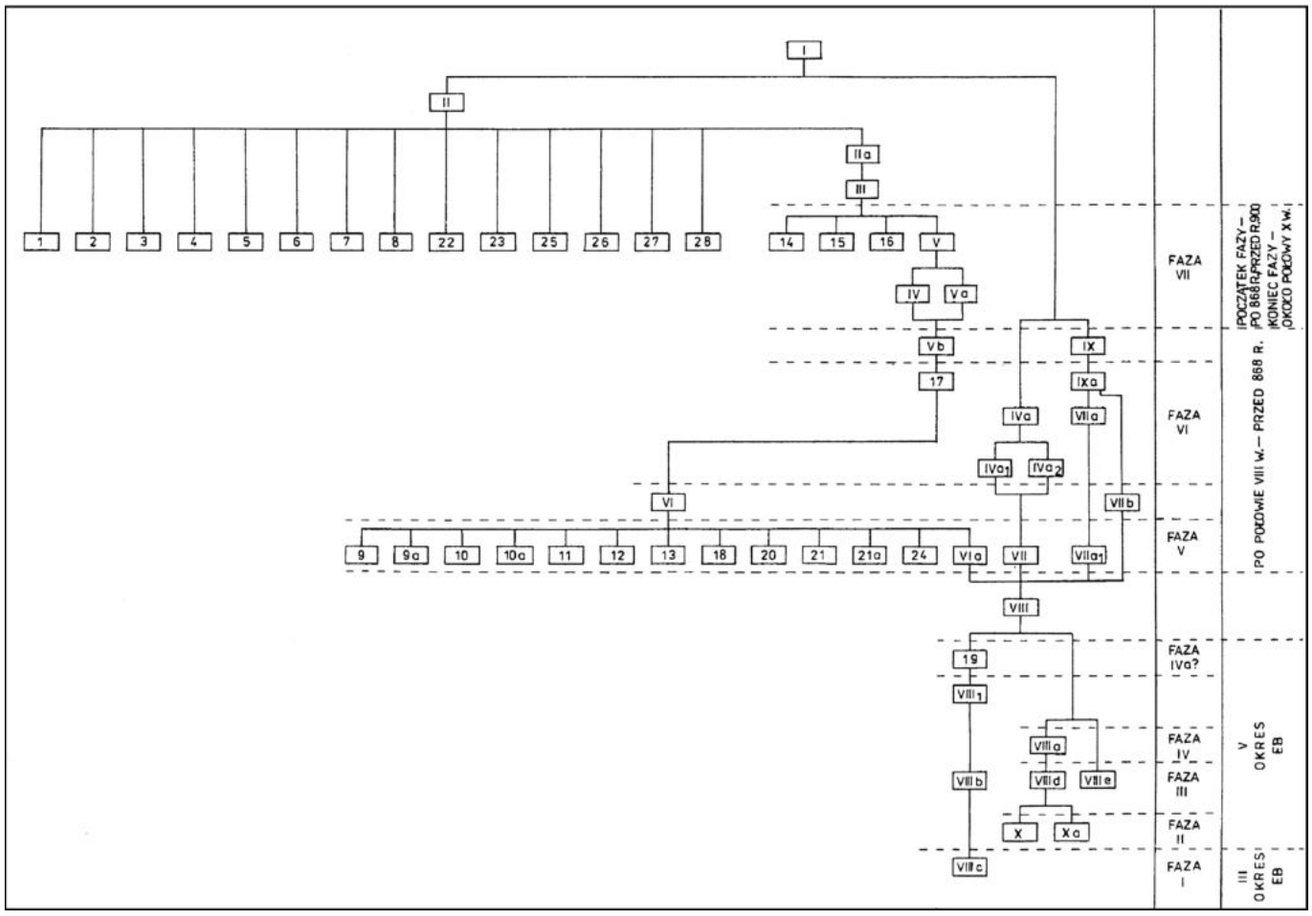

Ryc. 199. Zawada Lanckorońska, pow. Tarnów, stan. 1 (grodzisko). 1. Odc. 1/93–4/93, schemat relacji stratygraficznych (macierz Harrisa). Według: Poleski 2004B.

ca (warstwa VII). Od strony ściany zewnętrznej wału warstwy opisywanego pakietu opadały łagodnie w kierunku wschodnim, podobnie jak strop warstwy VIII, na którym spoczywały. Miąższość opisywanego kompleksu warstw wynosiła do 1,8 m. W opisywanej warstwie odkryto niezbyt liczne fragmenty naczyń prehistorycznych (III–V okres EB), jak również (w jej spągowej partii) niewielki fragment słabo profilowanego brzegu naczynia wczesnośredniowiecznego ze śladami obtaczania (ryc. 217:14). Najwyższy punkt stropu warstwy VII (zalegającej bezpośrednio pod darnią; warstwa I) wyniesiony był ponad poziom gruntu przed ścianą zewnętrzną wału o około 2,6 m. Należy podkreślić, iż poziom stropu warstwy VII nie był w rzeczywistości poziomem korony wału w okresie jego funkcjonowania. W tym rejonie „Zamczyska" wały zostały w ciągu ostatnich 200 lat silnie zniwelowane. Odcinek wału I położony około 8 m na północ od wykopów z 1993 r. jest wyższy o około 1,5 m. Tak więc rzeczywista wysokość ściany zewnętrznej opisywanej fazy wału musiała wynosić co najmniej 4 m. Szerokość opisywanego wału wynosiła około 7 m. Analiza dokumentacji badań G. Leńczyka dowodzi, iż gród w piątej fazie osadnictwa otoczony był tylko jedną linią wału (wał I, „palisadowy" według G. Leńczyka). Powierzchnia grodu liczyła wówczas nieco ponad 1,5 ha. Z opisaną powyżej warstwą VI wiązać należy kilka dołków posłupowych, odkrytych pod jej spągiem. Słupy te nie tworzyły jednak jakiegoś wyraźnego układu. Oprócz nich, także pod spągiem warstwy VI, odkryto dwa niewielkie, wyraźnie z nią związane zagłębienia (obiekty 9 i 18). Niezmiernie ważne było odkrycie w spągowej partii warstwy VI słabo profilowanego brzegu naczynia wczesnośredniowiecznego ze słabo zaznaczonymi śladami obtaczania (ryc. 217:12). Stanowi to dodatkowe potwierdzenie wczesnośredniowiecznej metryki opisywanego wału.

Należy podkreślić, iż budowa kolejnej fazy umocnień (2. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego) nie mogła być zbyt odległa w czasie od momentu zniszczenia opisanego wału. Wskazuje na to przede wszystkim prawie dokładne skopiowanie miejsca, techniki i wymiarów nowo wznoszonej konstrukcji. Analizując sytuację stratygraficzną w przekopach II–XII G. Leńczyka można wysnuć wniosek, iż w rzeczywistości rozpoznana w wykopach II i XII, jak i w przekopie przez wał z 1993 r., kolejna faza budowy umocnień, to zapewne pozostałość po renowacji wału 1. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego, która objęła jedynie wschodni i fragment po-

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 206 09.03.2020 10:52:01

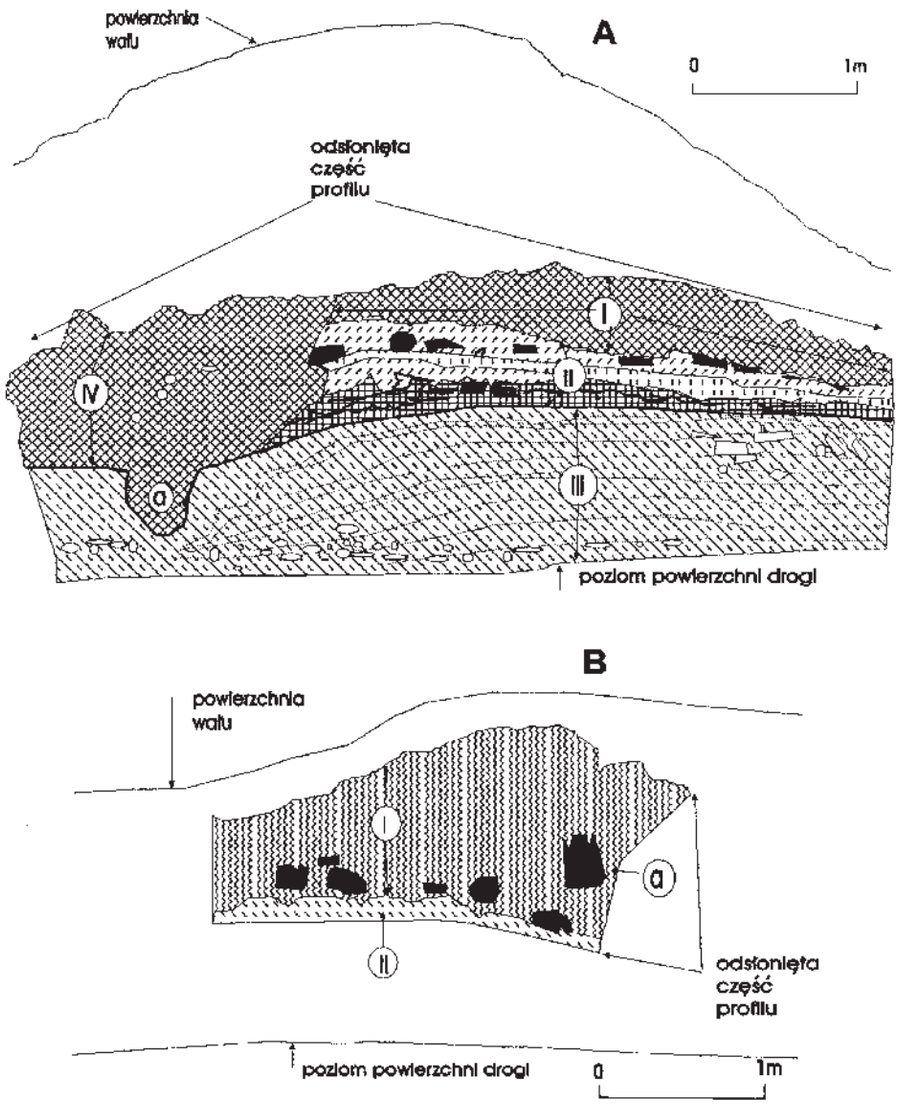

Ryc. 200. Zawada Lanckorońska, pow. Tarnów, stan. 1 (grodzisko). 1. A – profil A (przypadkowe odsłonięcie) północnego odcinka wału podgrodzia („Mieścisko”), B – profil B (przypadkowe odsłonięcie) wschodniego odcinka wału I głównego członu grodziska („Zamczysko”). Sygnatury jak na ryc. 193 (według: Poleski 2004B).

Ryc. 201. Zawada Lanckorońska, pow. Tarnów, stan. 1 (grodzisko). 1. Dolna partia stosu przekładki na południowym odcinku wału podgrodzia („Mieścisko”), 3. faza wczesnośredniowiecznego grodu. Wykop X, badania R. Jamki w 1938 r. (fot. R. Jamka).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 207 09.03.2020 10:52:01

Ryc. 202. Zawada Lanckorońska, pow. Tarnów, stan. 1 (grodzisko). „Zamczysko" (główny człon grodu), brama zachodnia (3. faza grodu wczesnośredniowiecznego). a – grzbiet skalny, b – rów wykuty w skale, c – wyżłobienie w skale na odrzwia (?), d – zwęglone słupy palisady, e – zwęglenia „pomostów" (konstrukcja przekładkowa) w wale II, – wypalone w glinie odciski pni z konstrukcji przekładkowej (według: Leńczyk 1950, ryc., 10).

Ryc. 203. Zawada Lanckorońska, pow. Tarnów, stan. 1 (grodzisko). „Zamczysko" (główny człon grodu), wykop V. a – zwęglone słupy palisady „zewnętrznej" (1. faza grodu wczesnośredniowiecznego), b – zwęglone słupy palisady „wewnętrznej" (3. faza grodu wczesnośredniowiecznego). Według: Leńczyk 1950, ryc. 12.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 208 09.03.2020 10:52:01

Ryc. 204. Zawada Lanckorońska, pow. Tarnów, stan. 1 (grodzisko). „Zamczysko” (główny człon grodu), przekop VII (?), wał II (3. faza grodu wczesnośredniowiecznego). Z lewej – otwory po wypalonych belkach konstrukcji przekładkowej, z prawej – wypalone w glinie calcowej odciski belek konstrukcji przekładkowej (według: Leńczyk 1950, ryc. 15).

Ryc. 205. Zawada Lanckorońska, pow. Tarnów, stan. 1 (grodzisko). „Zamczysko” (główny człon grodziska), wykop VIB, wał II (3. faza grodu wczesnośredniowiecznego). Zwęglone słupy palisady, stanowiącej ścianę zewnętrzną wału przekładkowego (według: Leńczyk 1950, ryc. 16).

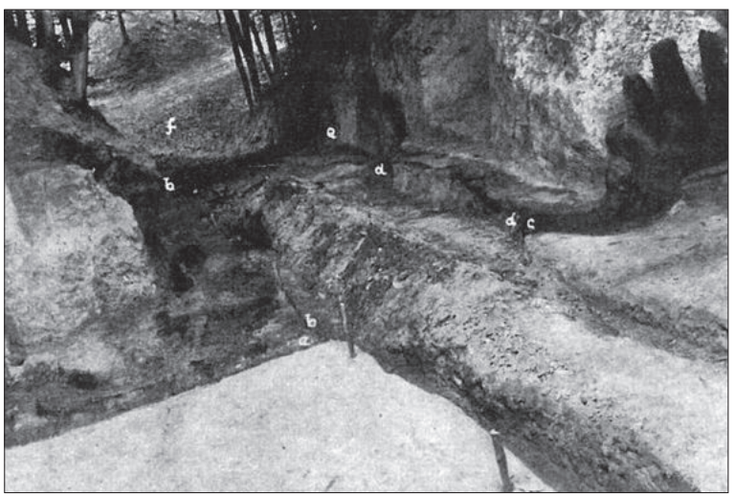

Ryc. 206. Zawada Lanckorońska, pow. Tarnów, stan. 1 (grodzisko). „Zamczysko” (główny człon grodziska), wykop III, wał II (3. faza grodu wczesnośredniowiecznego), tzw. brama zachodnia. a, d, e – zwęglone słupy wewnętrznej ściany bramy, b, f – zwęglone słupy drugiej, przeciwległej ściany bramy, c – zwęglone słupy palisady, tworzącej zewnętrzną ścianę wału II, zbudowanego w konstrukcji przekładkowej (Leńczyk 1950, ryc. 17).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 209 09.03.2020 10:52:02

Ryc. 207. Zawada Lanckorońska, pow. Tarnów, stan. 1 (grodzisko). „Zamczysko" (główny człon grodziska), wykop XIII, wał II (3. faza grodu wczesnośredniowiecznego), tzw. brama wschodnia. Zwęglone słupy palisady, stanowiącej jedną ze ścian wewnętrznych bramy (według: Leńczyk 1950, ryc. 18).

Ryc. 208. Zawada Lanckorońska, pow. Tarnów, stan. 1 (grodzisko). 1. Odc. 1/93–3/93, pozostałości wału I głównego członu grodziska („Zamczysko"), widoczne relikty wału 3. fazy wczesnośredniowiecznego grodu i jego warstwa pożarowa (widok od W). Według: Poleski 2004B.

łudniowego odcinka wału I. W pozostałych przekopach G. Leńczyka stwierdzono obecność tylko jednej fazy wału o opisanej konstrukcji. Hipotetycznie można oczywiście założyć, że w istocie rozplanowanie w terenie kolejnej fazy wału na tyle różniło się od poprzedniej, iż nie zdołano go uchwycić w pozostałych wykopach, ale przy tej liczbie przekopów przez wał „Zamczyska" jest to bardzo mało prawdopodobne.

Pozostałości kolejnej fazy wału, wiążące się z 2. fazą osadnictwa wczesnośredniowiecznego, odkryto prawie dokładnie w tym samym miejscu, co opisane powyżej obiekty $VIIa_1$ i VIa (rowki, w których umieszczone by-

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 210 09.03.2020 10:52:03

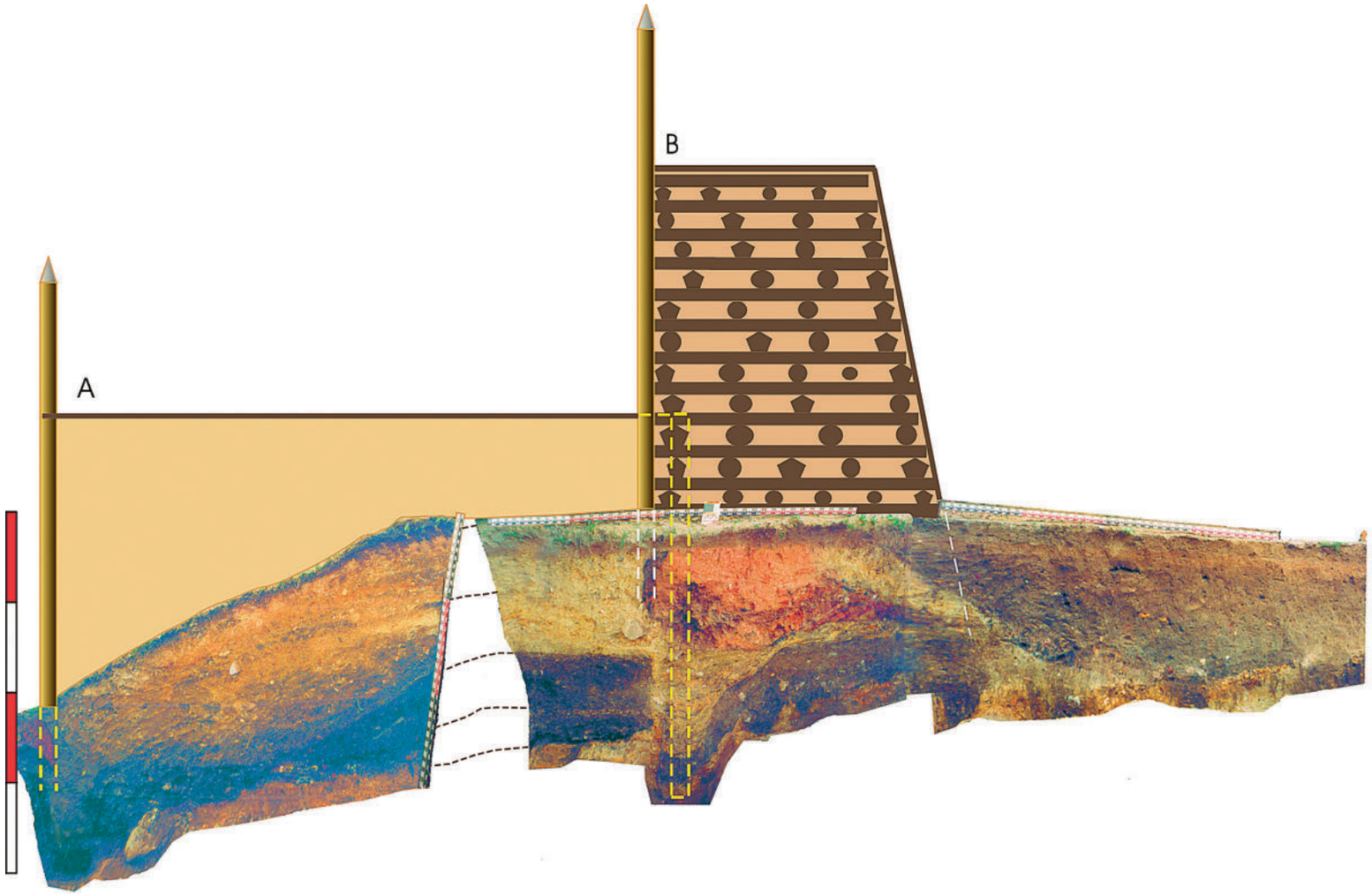

Ryc. 209. Zawada Lanckorońska, pow. Tarnów, stan. 1 (grodzisko). Profil południowy przekopu przez wał I głównego członu grodziska („Zamczysko") na odc. 2/93–4/93. A – rekonstrukcja przekroju 2. fazy wału wczesnośredniowiecznego, B – rekonstrukcja przekroju 3. fazy wału wczesnośredniowiecznego (według: Poleski 2004B).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 211 09.03.2020 10:52:03

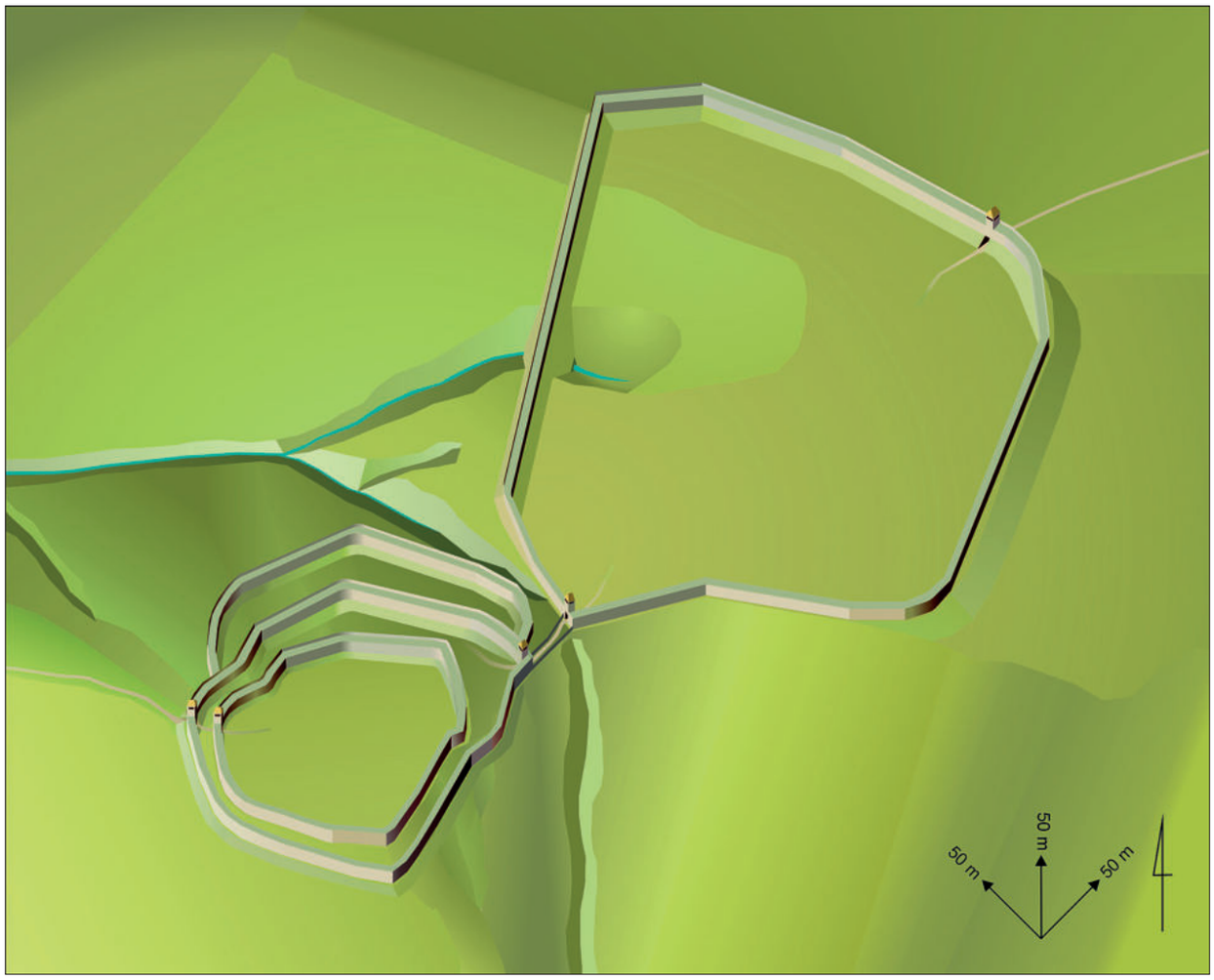

Ryc. 210. Zawada Lanckorońska, pow. Tarnów, stan. 1 (grodzisko). Aksonometryczna rekonstrukcja wyglądu grodu 3. fazy wczesnośredniowiecznej (widok „z lotu ptaka" od strony S). Na rysunku nie naniesiono domniemanej zabudowy mieszkalnej. Lokalizacja bramy w wale I głównego członu grodziska domniemana (według: Poleski 2004B).

ły dolne końce słupów tworzących ściany zewnętrzną i wewnętrzną wału 1. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego). Tuż przy granicy E odc. 4/93 natrafiono na dolne końce czterech słupów palisady (ryc. 194:E, 196), wykonanych z pni dębów. Wkopane były one w warstwę VIIa i górną część wypełniska rowka $VIIa_1$. Warstwa VIIa zalegała na stropie rowka $VIIa_1$, powstała ona po zawaleniu się słupów palisady (ściany) zewnętrznej wału 1. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego, na skutek wymywania gliny z jego wypełniska, albo też w trakcie budowy opisywanego wału 2. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego, jako uzupełnienie wypełniska tegoż wału. Powracając do opisu słupów należy stwierdzić, iż po przecięciu ich profilem wzdłużnym okazało się, że były one wkopane w grunt nie głębiej niż 40–50 cm. Ich końce były płasko ścięte, średnica wynosiła 25–30 cm. Słupy te układały się dokładnie na tej samej linii, co dno rowka starszej palisady ($VIIa_1$), jednak ich dolne końce zalegały około 1,2 m powyżej niego. Słupy palisady nie przylegały ściśle do siebie, luki między nimi miały szerokość 10–15 cm. Wskazuje to na możliwość istnienia pierwotnie po wewnętrznej stronie opisywanej ściany wału czegoś w rodzaju szalunku z ułożonych poziomo, jedna nad drugą, belek lub dranic. Zapobiegałoby to wymywaniu gliny z wypełniska wału przez deszcze i wody roztopowe. Pierwotna wysokość ściany zewnętrznej opisywanego wału musiała być zbliżona do wysokości ściany wału starszego, gdyż poziom gruntu przed ścianą wału 1. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego był wyższy od poprzedniego o niecałe 20 cm. Przed opisaną ścianą uchwycono początkowy fragment jego warstwy popożarowej (IX). Zalegała ona na stropie domniemanej warstwy użytkowej przed zewnętrzną ścianą wału 1. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego (VIIb).

Pozostałości ściany wewnętrznej opisywanego wału w postaci obiektu rowkowego (17) odsłonięto na odc. 3/93 dokładnie w tym samym miejscu co rowek VIa, czyli relikty ściany wału starszego (1. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego). Obiekt ten biegł równolegle do wału, w odległości około 7 m na zachód od palisady (obiekt IXa), stanowiącej ścianę zewnętrzną tego wału (ryc. 194). Rów ten przecinał od wschodu spago-

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 212 09.03.2020 10:52:04

we warstwy wypełniska wału starszego (warstwa VII), a także warstwy VIII, VIIIb i VIIIc, od zachodu przecinał warstwę VI i rów VIa. Głębokość rowu wynosiła 2,1 m od ówczesnego poziomu gruntu (stropu warstwy VI) do jego płaskiego dna. Rów ten zagłębiał się w calec poniżej spągowych, starszych warstw o około 90 cm. Szerokość rowka w górnych partiach wynosiła 50–60 cm, przy dnie 20–30 cm. Najwyższa część obiektu (do głębokości 50 cm poniżej ówczesnego poziomu gruntu) była poszerzona w kierunku zachodnim, jej szerokość wynosiła około 1,5 m. W profilu S odc. 3/93 ściany rowu były prawie pionowe, lekko zwężające się w kierunku dna. W profilu N odcinka górne partie rowka wyraźnie „wybrzuszały się" w kierunku wschodnim, zgodnie z nachyleniem zbocza wzgórza w tym punkcie „Zamczyska". To odchylenie od pionu powstało zapewne już po zniszczeniu opisywanego wału, na skutek naturalnego osuwania się spągowych warstw kulturowych pod naciskiem masy gliny wypełniska wału, zgodnie z kierunkiem nachylenia stoku. Biorąc pod uwagę kształt i rozmiary rowu oraz jego usytuowanie w stosunku do wypełniska wału, można przypuszczać, iż umieszczono w nim słupy palisady, tworzącej ścianę wewnętrzną opisywanego wału. Przypuszczenie to dodatkowo potwierdza obecność w spągowej partii rowka czarnobrunatnych zaciemnień, z których dwa posiadały kształt zbliżony do kolistego. Minimalna grubość tych zaciemnień nie pozwala jednak stwierdzić z całkowitą pewnością, że były to ślady dolnych końców słupów palisady. Od strony wschodniej do opisanego powyżej rowka przylegała warstwa żółtawej gliny (warstwa Vb), dość wyraźnie laminowana szarożółtymi przewarstwieniami. Warstwa ta zalegała na stropie warstwy VI (a więc prawie poziomo, z lekkim nachyleniem w kierunku wschodnim), jej miąższość wynosiła 15–20 cm. Jej konsystencja i wewnętrzne uwarstwienie wskazują, iż powstała ona na skutek zmywania przez wody deszczowe i roztopowe materiału z wyżej położonych partii majdanu. Czas jej powstania można synchronizować z okresem funkcjonowania opisywanego wału 2. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego lub, co bardziej prawdopodobne, z okresem niewiele późniejszym od momentu zniszczenia tego wału. W warstwie tej nie odkryto wyraźnych śladów pożaru, musimy jednak mieć na względzie, iż stropowe partie warstwy Vb najprawdopodobniej zostały zniszczone podczas budowy ostatniej fazy obwałowań (związanych z 3. fazą osadnictwa wczesnośredniowiecznego). Należy też pamiętać, iż w prawie żadnym z przekopów przez wał I G. Leńczyk nie natrafił na ślady pożaru po wewnętrznej stronie tzw. wału palisadowego, natomiast wszędzie uchwycił oczywiste pozostałości po spaleniu jego ściany zewnętrznej.

Z opisanym obiektem 17 wiąże się integralnie ślad po pionowym wkopie (IVa), przecinającym wypełnisko wału 1. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego (warstwa VII) około 50–60 cm na wschód od granicy rowka 17 (ryc. 193, 196). Ten pionowy wkop kończył się 15 cm powyżej spągu warstwy VII. Jego płaskie dno (właściwie rodzaj stopnia) dochodziło do krawędzi obiektu 17. Wkop ten został zasypany bezładnie wrzuconą do niego gliną zawierającą sporo drobnych okruchów piaskowca. Ściana opisywanego wkopu w profilu S odc. 3/93 była prawie idealnie pionowa, natomiast w profilu N w górnej partii odchylała się na zewnątrz, ku wschodowi. Wiązało się to z wcześniej już wspomnianym osuwaniem się w niektórych miejscach starszych warstw kulturowych zgodnie z kierunkiem nachylenia stoku wzgórza w tym miejscu „Zamczyska". Opisywany wkop od strony zachodniej został zniszczony w trakcie budowy ostatniej fazy obwałowań, związanej z 3. fazą osadnictwa wczesnośredniowiecznego. Dokładnie pod wschodnią ścianą opisywanego wkopu natrafiono na dwa koliste dołki posłupowe (IVa_1 i IVa_2), wkopane pionowo w spąg warstwy VII i warstwę VIII prawie na 80 cm (ryc. 196). Słupki te miały średnicę około 15 cm, odległe były od siebie o 70 cm. Analizując wzajemne relacje stratygraficzne między opisanymi obiektami i warstwami można wysnuć wniosek, iż opisane słupki i wiążąca się z nimi pionowa ściana wkopu IVa to pozostałość po pionowej ścianie, związanej najprawdopodobniej z okresem budowy wału 2. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego. Rekonstruując następstwo zdarzeń można przyjąć, iż w pierwszym etapie budowy wkopano się nieco w wewnętrzny stok rozwalisk wału starszego (związanego z 1. fazą osadnictwa wczesnośredniowiecznego), czyli warstwę VII. W celu zabezpieczenia jej przed osuwaniem się postawiono swego rodzaju roboczy szalunek, wspierany przez wkopane pionowo w podłoże słupy. Zabezpieczywszy w ten sposób rozwaliska starszego wału przed osuwaniem się, przystąpiono do drążenia głębokiego na ponad 2 m rowu, położonego w odległości około 0,5 m na zachód od owej ściany. Następnie w rowie tym zostały umieszczone słupy palisady, stanowiącej ścianę wewnętrzną wznoszonego wału. Po ich umieszczeniu w rowie (obiekt 17) lukę między palisadą a szalunkiem zasypano gliną. Można oczywiście wyobrazić sobie odmienną interpretację opisanych powyżej warstw i obiektów, jednakże przedstawiona powyżej wydaje się w sposób najpełniejszy tłumaczyć wzajemne relacje między nimi. Gród w Zawadzie Lanckorońskiej w 2. fazie osadnictwa wczesnośredniowiecznego, identycznie jak i w 1. fazie, otoczony był pojedynczą linią wału, jego powierzchnia nie uległa zmianie. Zarówno w warstwie Vb, jak i w warstwie IX (warstwa popożarowa przy zewnętrznej ścianie wału) odkryto jedynie po kilka fragmentów naczyń, które należy datować na III–V okres EB. Pozycja stratygraficzna warstw związanych z wałem 2. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego wskazuje jednak w sposób jednoznaczny, iż wał ten jest młodszy od wału 1. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego, a więc musiał on powstać we wczesnym średniowieczu.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 213 09.03.2020 10:52:04

W wewnętrzną partię rozwalisk opisanego powyżej wału 2. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego wcinały się dość dobrze zachowane, i przez to dogodne do prawidłowego zinterpretowania, relikty najmłodszej fazy wału (ryc. 197, 198, 208). Jego pozostałości wyznaczają ostatnią, 3. fazę osadnictwa wczesnośredniowiecznego, uchwyconą w tym rejonie stanowiska. Warstwy związane z tym wałem zalegały głównie na odc. 3/93, zaś warstwy popożarowe, powstałe po jego zniszczeniu, na odc. 2/93. Rozwaliska tej fazy wału zostały w ciągu ostatnich 150–200 lat zniwelowane w tym rejonie „Zamczyska" o około 1,5 m. Z tego też powodu na odc. 3/93 natychmiast po zdjęciu warstwy ornej ukazały się wypalone na kolor pomarańczowo-wiśniowy warstwy konstrukcyjne tej fazy wału. Zachowały się *in situ* dolne partie jego konstrukcji. Zalegały one na stropie warstwy Vb i stropie wypełniska obiektu 17, przecinając od strony wschodniej wkop IVa. Na stropie warstw konstrukcyjnych wału 3. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego zalegała warstwa gleby ornej (I), dalej zaś ku zachodowi warstwa popożarowa, powstała po spaleniu opisywanego wału. Zasadniczą część reliktów opisywanej linii umocnień tworzyła warstwa wypalonej *in situ* na kolor wiśniowopomarańczowy gliny, przemieszanej z licznymi, drobnymi okruchami przepalonego piaskowca (warstwa IV). Od strony wschodniej warstwę tę ograniczały zwęglone, silnie zniszczone resztki po pionowych słupach, tworzących zewnętrzną ścianę wału. Mocno sprasowane, sypkie resztki tych słupów „wybrzuszały się" wyraźnie w kierunku wschodnim. Zapewne i w tym przypadku mamy tu do czynienia z wcześniej opisanym zjawiskiem nieznacznego obsuwania się warstw po zboczu wzgórza, na którym umiejscowiony został wał. Dolne końce słupów zalegały około 1 m poniżej obecnego poziomu gruntu, tworzona zaś przez nie ściana zewnętrzna biegła w odległości od 2,2 m (przy ścianie S) do 1 m (przy ścianie N) od granicy E odc. 3/93. Spąg opisywanej warstwy zalegał poziomo na stropie wypełniska obiektu 17, na głębokości 1–1,2 m poniżej obecnego poziomu gruntu. Dolne partie warstwy IV przechodziły płynnie w warstwę Va, która stanowiła w istocie jej przedłużenie w kierunku zachodnim. Warstwę tę tworzyła wypalona na kolor pomarańczowo-wiśniowy glina, przemieszana z bardzo licznymi drobnymi i średniej wielkości węgielkami drzewnymi. Miąższość tej warstwy wynosiła od 15 cm na jej zachodnim krańcu po 40 cm w miejscu, w którym płynnie przechodziła w warstwę IV. Na jej stropie, a także na zachodnim „stoku" warstwy IV, zalegała warstwa V, którą tworzyła żółtawa, zbita glina. Natrafiono w niej na ślady po zwęglonych belkach. Ich układ wskazywał wyraźnie, iż warstwa ta stanowiła integralną część omawianego wału, a mianowicie wewnętrzną (od strony majdanu) partię jego nasypu.

Podsumowując dane uzyskane w trakcie eksploracji opisanych warstw, jak i wyniki wcześniejszych badań G. Leńczyka i R. Jamki, można podjąć próbę stosunkowo dokładnej rekonstrukcji techniki budowy i wymiarów wału 3. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego. Jako jego podstawę wykorzystano rozwaliska wału 2. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego. W początkowej fazie budowy wkopano się w wewnętrzny stok tych rozwalisk, uzyskując w ten sposób zniwelowaną do poziomu płaszczyznę. Na niej właśnie postawiono wał z jednego rzędu (stosu) przekładki jednostronnej. Oznacza to, iż wał zbudowano z kilkunastu warstw belek, ułożonych poziomo, poprzecznie do biegu wału. Kolejne warstwy rozdzielone były nielicznymi belkami ułożonymi równolegle do biegu wału. Luki między belkami wypełniono gliną. W badanym miejscu w stosie przekładki wału od strony wewnętrznej musiało być umieszczonych nieco mniej belek, gdyż ta właśnie część nie uległa wypaleniu na polepę. Potwierdza to, obserwowane w profilu S odc. 3/93, łagodne przechodzenie warstwy IV w warstwę V. Szerokość podstawy opisywanego wału w badanym rejonie wynosiła nieco ponad 3 m. O zastosowaniu tej techniki budowy świadczą zarówno resztki belek odkryte w warstwach IV i V, jak i analiza profili przekopów przez wał I z badań G. Leńczyka (przekopy II, III, IV i XI). Całkowitego potwierdzenia sposobu budowy tej fazy wału dostarczyła analiza odsłoniętego w tym sezonie przypadkowego profilu w rejonie przecięcia wału I przez drogę prowadzącą na „Mieścisko" (zob. niżej). Brak większych fragmentów belek zachowanych *in situ* w warstwie IV i V należy tłumaczyć ich prawie całkowitym spaleniem. Śladem po nich są bardzo liczne, niezbyt duże węgle drzewne, które zalegały w tych warstwach. Ścianę zewnętrzną opisywanego wału stanowiła przylegająca od strony wschodniej do stosu przekładki palisada, złożona z pionowych słupów, umieszczonych jeden obok drugiego. Średnica tych słupów wynosiła od 20 do 30 cm, między nimi zachowane były odstępy do 15 cm. Te informacje wynikają z analizy dokumentacji z badań G. Leńczyka, gdyż stan zachowania słupów palisady na odc. 3/93 pozwalał stwierdzić jedynie pionowe ułożenie ich resztek. Najprawdopodobniej górne partie tych słupów połączone były ze stosem przekładki w celu zabezpieczenia ich przed odchylaniem się na zewnątrz. Górne końce słupów palisady tworzyły zapewne przedpiersie wału. Zbieżność przebiegu słupów palisady wału 3. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego z przebiegiem w tym samym miejscu pod nią rowu palisady-ściany wewnętrznej wału 2. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego (obiekt 17) jest zupełnie przypadkowa. W przekopach III, IV i XI z badań G. Leńczyka taka zbieżność nie występowała. Podczas budowy opisanego wału od jego strony wewnętrznej wkopano się w grunt aż do calca, niszcząc warstwy starsze (Vb i VI). W ten sposób u podstawy wału 3. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego powstało lekkie zagłębienie terenu, w którym zalegały warstwy popożarowe, powstałe po jego spaleniu (III).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 214 09.03.2020 10:52:04

Zreferowane powyżej wyniki badań na odc. 1/93–4/93 pozwoliły na ponowną interpretację przekopów przez wały głównego członu grodziska („Zamczysko"), wykonanych przez G. Leńczyka w 1938 i 1939 r. Najbardziej zbliżoną do opisanej powyżej sytuację stratygraficzną rozpoznano w **przekopie II** (ryc. 187), umiejscowionym na odcinku S wału I, w pobliżu jego narożnika SE. W profilu E przekopu uchwycono 2 kolejno wkopywane w starsze (zapewne prehistoryczne) nawarstwienia rowy, równoległe do biegu wału, związane najpewniej z zewnętrzną ścianą wału 1. i 2. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego (obiekty XI i XII – rów starszy, X – pozostałość rowu i warstwa popożarowa młodszej linii umocnień wczesnośredniowiecznych). W rowach tych tkwiły najprawdopodobniej słupy palisad, tworzących ściany zewnętrzne kolejno wznoszonych linii umocnień (wał I na „Zamczysku"). Należy podkreślić, iż w profilu W przekopu starszy rów przedstawiony został inaczej, niż w profilu E, tak, jak gdyby stanowił integralną część najstarszego pakietu warstw, zalegających na stropie calca, na zboczu wzgórza. Tę niezgodność mogłyby wyjaśnić dopiero weryfikacyjne badania wykopaliskowe. Ponad 6 m na N od opisanych rowów, w kierunku wnętrza grodu, uchwycony został rów (IX), który przecinał starsze nawarstwienia. Część z nich tkwiła pod wypełniskiem wału 1. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego (warstwy VIII, VIIIa, VIIIb), pozostałe zalegały po zewnętrznej stronie rowu, na stropie calca na majdanie grodu (warstwy V i VI). Wypełnisko wału tworzyły warstwy gliny (VII). Nie jest całkowicie jasne, czy zalegająca pod nim warstwa VIII jest stropową partią nawarstwień prehistorycznych, czy też należy już do dolnej partii wypełniska wczesnośredniowiecznego wału. Po stronie wewnętrznej wału, jeszcze przed podjęciem budowy wału 3. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego, nagromadziły się warstwy żwiru i gliny (III, IIIa, IV), zmyte w to miejsce z wyżej położonych partii majdanu grodu. Zapewne z budową wału 3. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego należy wiązać doły posłupowe (rowy po palisadach ?), widoczne w profilu E i W przekopu (IIb i IIc). Poza nimi na omawianym odcinku nie zachowały się wyraźne relikty najmłodszej linii wczesnośredniowiecznego wału I. W odległości ponad 13 m na S od zewnętrznej ściany wału 1. i 2. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego zalegały spągowe partie spalonego wału przekładkowego (wał II; warstwy XVII i XVIII), tworzącego drugą, zewnętrzną linię umocnień głównego członu grodu w 3. fazie osadnictwa wczesnośredniowiecznego. Wał ten posadowiono na swego rodzaju poziomym „tarasie", wkopanym w stok wzgórza. Zachowana szerokość wału wynosiła w tym miejscu około 3 m, w profilu E widoczne były najniższe, poziome belki przekładki (poprzeczne do biegu wału). Do pewnego stopnia podobną sytuację stratygraficzną rozpoznano w **przekopie XII** (w rejonie narożnika NE wału I, na S od niego). Trudność interpretacji tej sytuacji wynika z braku pewności co do osiągnięcia poziomu calca w rejonie przebiegu wału I (Leńczyk 1950, tabl. XXVI). Domniemane, wielofazowe struktury wałów wczesnośredniowiecznych zalegają w tym rejonie „Zamczyska" na gliniastym, wielowarstwowym nasypie o szerokości do 12 m i wysokości ponad 3 m. Związek tego nasypu z prehistorycznymi stadiami zasiedlenia stanowiska wydaje się najbardziej prawdopodobny. W nasyp ten wkopanych zostało równolegle do biegu wału kilka rzędów słupów, które zapewne wiązały się z wałem 1. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego. Wał ten był co najmniej jeden raz naprawiany (byłaby to więc pozostałość umocnień 2. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego). Być może z wałem 3. fazy wiązał się zwęglony, pionowo wkopany w starsze warstwy słup, widoczny w profilu przekopu w odległości 2 m od kulminacji wału w kierunku wnętrza grodu. Od zewnątrz do słupa tego przylegała konstrukcja z dużych kamieni (rodzaj „suchego" muru) szerokości 2 m, o nieznanej chronologii i funkcji. stopień rozpoznania tej części wału I uniemożliwia pełną interpretację stratygrafii odsłoniętych tu układów nawarstwień.

Bardzo istotne wiadomości o chronologii względnej wczesnośredniowiecznych obwałowań głównego członu grodziska przyniosła eksploracja **przekopu III** w części NW „Zamczyska" (ryc. 188:A, 202, 206). Odkryto tam na linii wału I (wewnętrznego) pozostałości wału przekładkowego, który jednoznacznie można wiązać z umocnieniami 3. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego. Wał ten miał szerokość 4 m (warstwy IV i V), w jego wypalonym na ceglasto wypełnisku natrafiono na 9 sprasowanych warstw zwęglonych belek, ułożonych poziomo, poprzecznie do biegu wału. Należy podkreślić, że spąg tego wału zalegał na stropie calca, który w tym miejscu tworzyła wychodnia uwarstwionej skośnie skały fliszowej (piaskowiec). Potwierdza to więc bez wątpienia tezę, że wewnętrzny wał przekładkowy głównego członu grodu był samodzielną konstrukcją, nie związaną chronologicznie ze starszymi od niego wałami „palisadowymi" (1. i 2. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego). W odległości 14 m na W od zewnętrznej ściany opisanego wału natrafiono na pozostałości wału II, zbudowanego w identycznej technice przekładki jednostronnej (XV, XVa, XVI). Szerokość tego wału również wynosiła około 4 m, jego ścianę zewnętrzną tworzyła palisada z pionowo wkopanych słupów (XVII). Opisany wał II także uległ spaleniu. Ze względu na identyczną konstrukcję, technikę budowy, wymiary i stopień destrukcji pożarowej wał ten można uznać za współczesny wałowi I (wewnętrznemu) 3. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego. W tym właśnie przekopie odsłonięto przejście bramne przez wał II. Szerokość bramy od zewnątrz wynosiła około 4 m, brama lekko poszerzała się w kierunku wnętrza grodu. Ściany bramy tworzyły 2 rzędy palisady (XIX i XXV), ustawione poprzecznie do biegu wału i podtrzy-

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 215 09.03.2020 10:52:04

Ryc. 211. Zawada Lanckorońska, pow. Tarnów, stan. 1 (grodzisko). Rekonstrukcja wyglądu i techniki budowy bramy zachodniej w wale II głównego członu grodu (3. faza grodu wczesnośredniowiecznego). Według: Poleski 2004B.

mujące jego wypełnisko drewniano-ziemne. Przy ścianie S bramy odkryto 2 dodatkowe, pionowo wkopane słupy (XX i XXI), odległe od siebie o 2,1 m. Jeden z tych słupów stał w pobliżu linii ściany zewnętrznej wału, ale już we wnętrzu bramy, drugi zaś po środku ściany bramy, biegnącej w poprzek wału. Przy tej ścianie tkwił najprawdopodobniej jeszcze trzeci taki słup (na linii wewnętrznej ściany wału II, wewnętrzna partia bramy nie została odsłonięta). Przy przeciwległej ścianie bramy odkryto podobny, dodatkowy pionowy słup (XXIV). W linii środkowej bramy odsłonięto 2 pary pionowo wkopanych słupów (XXII i XXIII), dzielących przejście bramne na 2 części o szerokości około 2 m każda. Interpretacja opisanego układu słupów we wnętrzu przejścia bramnego jest utrudniona ze względu na brak informacji o wyglądzie górnej partii wału i przejścia bramnego. Na obecnym etapie badań najbardziej prawdopodobne wydaje się jednak, iż słupy te miały za zadanie wspierać jakąś konstrukcję wznoszącą się nad przejściem bramnym ponad poziom korony wału II. Już G. Leńczyk (1950, 68–72, ryc. 40, 41) sugerował, że w tym miejscu nad bramą umieszczona była wieża. Jego teza w świetle dostępnych przesłanek wydaje się przekonująca (rekonstrukcja bramy zob. ryc. 211). Prawie identyczne przejście bramne w tej samej linii wału II odkrył od strony E „Zamczyska" G. Leńczyk w **przekopie XIII** (Leńczyk 1950, tabl. XXVII). Wymiary bramy były identyczne jak opisanej wyżej, również ściany boczne bramy zbudowane zostały w formie palisad (ryc. 207). Nie odkryto jednak przy nich dodatkowych pionowych słupów (brak słupów na linii środkowej bramy został spowodowany zniszczeniem tej części nawarstwień przez współczesną drogę polną). Od strony S bramy wał II posiadał na niewielkim odcinku ścianę zewnętrzną i wewnętrzną w formie pionowej palisady (**przekop XIV**, Leńczyk 1950, tabl. XXVII). Brama w wale II od strony E łączyła się z dwoma rzędami pionowych palisad, tworzących rodzaj „szyi", łączącej w 3. fazie osadnictwa wczesnośredniowiecznego główny człon grodu z podgrodziem („Mieścisko").

W **przekopie IV** (ryc. 188:B) uchwycono fragment korpusu starszej linii umocnień wału I głównego członu grodziska (VII i VIIa), na którym spoczywały zwęglone resztki przekładki (IV), tworzącej korpus wału I w 3. fazie osadnictwa wczesnośredniowiecznego. Od strony zewnętrznej stosu przekładki zachowały się spalone resztki pionowych słupów palisady (XVI), tworzącej ścianę zewnętrzną tego wału. W odległości 9 m na zewnątrz od opisanego wału natrafiono na wewnętrzne partie zwęglonej konstrukcji przekładkowej wału II (XIII). Brak przesłanek, które pozwoliłyby zinterpretować niewielki ziemny nasyp o wysokości około 1 m (XIV), na którego stropie zalegały szczątki wspomnianego wa-

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 216 09.03.2020 10:52:04

łu II. Być może był to rodzaj podwaliny pod ten wał, wyrównującej podłoże przed rozpoczęciem wznoszenia stosu przekładki. Jednoznaczny obraz relacji stratygraficznych pomiędzy starszymi nawarstwieniami prehistorycznymi, a najstarszą fazą wczesnośredniowiecznego wału I na „Zamczysku" przyniosła eksploracja **przekopu V** (ryc. 189, 203). Wał 1. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego spoczywał na stropie nawarstwień o miąższości ponad 2 m (XXI, XXII). Zewnętrzna ściana wału w postaci palisady zachowała się doskonale w formie zwęglonych słupów (XXa), przed którymi po pożarze tej linii umocnień utworzyły się warstwy popożarowe przesycone polepą (XXVI). Wypełnisko wału tworzyły warstwy gliny (XX), których przekrój wyznaczał szerokość wału (6 m). Nie do końca jasna jest kwestia konstrukcji ściany wewnętrznej opisywanej fazy wału I, a to ze względu na brak rzutów poziomych odkrytych tam warstw i obiektów. Na podstawie analizy ryciny przekroju poprzecznego wału można przypuszczać, że przed budową wału 1. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego od strony wewnętrznej planowanej linii umocnień zniwelowano teren, pogłębiając go poniżej ówczesnej powierzchni gruntu (zdejmując uformowane tam warstwy prehistoryczne) i zagłębiając się o co najmniej kilkadziesiąt cm poniżej pierwotnego poziomu gruntu na wzgórzu (jeszcze sprzed zasiedlenia tego miejsca w III okresie epoki brązu). Odzwierciedleniem tej niwelacji jest wyraźnie widoczny „uskok" na granicy najniższej warstwy od strony wewnętrznej wału (XII) i najstarszej warstwy pod wałem (XXII). Na linii tej granicy biegła pierwotnie wewnętrzna ściana wału 1. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego. Po przeprowadzeniu niwelacji od strony majdanu głównego członu grodu uzyskano „stopień", zbudowany ze wspomnianych wcześniej warstw prehistorycznych (XXI, XXII) o wysokości ponad 2 m. Na tak uformowanym postumencie zbudowano właściwy wał omawianej fazy. Zagadkowa jest funkcja i układ warstwy kamieni, zalegającej na granicy wewnętrznej ściany opisanego wału w układzie ukośnym, lekko odchylonym od pionu w kierunku spadku stoku. To odchylenie od pionu (zarówno wspomnianej warstwy kamieni, jak i korpusu wału) mogło być wtórne. Wywołały go naturalne procesy stokowe, powodujące ukośne odchylenie się rozwalisk wału 1. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego na zewnątrz, zarówno pod naciskiem mas gliny i kamieni (VI–XI) zmywanych z wyżej położonych partii majdanu i gromadzących się przy wewnętrznej podstawie tego wału, jak i później pod naciskiem wału I związanego z 3. fazą osadnictwa wczesnośredniowiecznego. Pozostałością tego wału jest zapewne uchwycony w górnej partii profilu zwęglony pionowy słup, jeden z elementów palisady tworzącej ścianę zewnętrzną tego wału (XVIII), jak i warstwa popożarowa tego wału (XIX), leżąca po jego zewnętrznej stronie na stropie rozwalisk wału 1. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego. W omawianym przekopie nie uchwycono wyraźnych pozostałości przekładkowego korpusu tego wału (został on zapewne całkowicie zniwelowany w okresie nowożytnym). Podkreślenia wymaga absencja w tym rejonie głównego członu grodziska pozostałości wału I, związanego z 2. fazą osadnictwa wczesnośredniowiecznego (czyli fazy naprawczej wału 1. fazy). Najprawdopodobniej destrukcja, która spowodowała konieczność odbudowy wału 1. fazy, dotknęła jedynie odcinek E tej linii umocnień. W odległości 6 m od zewnętrznej ściany wału 1. fazy natrafiono na ziemny szaniec szerokości około 1 m, który G. Leńczyk zinterpretował jako dolną partię przekładkowego wału II, związanego z 3. fazą osadnictwa wczesnośredniowiecznego. Należy podkreślić, iż ów domniemany wał posadowiono na szerokiej glinaistej ławie o miąższości ponad 1 m, która powstała zapewne jeszcze przed pożarem wału 1. fazy. W tej sytuacji trudno uznać chronologię względną domniemanego wału II w tym miejscu grodu za dostatecznie wyjaśnioną. Bardzo podobnie przedstawiała się sytuacja stratygraficzna w **przekopie VI** (ryc. 190, 205). Odsłonięto tu także korpus wału I, związanego najprawdopodobniej z 1. fazą osadnictwa wczesnośredniowiecznego (XII), oraz relikty palisady – jego ściany zewnętrznej (XIII). Przed tą ścianą zalegała pokaźna warstwa popożarowa (XVa, XVb), uformowana na stropie nawarstwień prehistorycznych (XVI). Pozostałością wału 3. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego były słabo zachowane pozostałości jego zewnętrznej palisady (VII), wkopane w warstwy gliny (II, II, VII, IX, X), zakumulowane po wewnętrznej stronie wału 1. fazy. W górnych partiach profilu natrafiono na warstwy popożarowe wału 3. fazy, zarówno po jego stronie zewnętrznej (XI), jak i wewnętrznej (IVa, V). Również w tym miejscu „Zamczyska" nie zachował się do dzisiaj przekładkowy korpus wału 3. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego. Znakomicie utrwalony został natomiast związany z tą fazą osadnictwa wał II, znajdujący się w odległości 8 m od zewnętrznej ściany wału fazy 1. Wał II miał w tym miejscu szerokość ponad 4 m, zachowana wysokość jego korpusu wynosiła 1,2 m. W wypalonym na ceglasto wypełnisku tego wału widoczne były silnie sprasowane pozostałości zwęglonych belek blisko 20 warstw przekładki. Również i w tym przekopie nie natrafiono na relikty wału 2. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego.

Sytuacja stratygraficzna w **przekopie VII** (ryc. 191, 204) była w znacznym stopniu zbliżona do opisanej powyżej w odniesieniu do przekopów V i VI, chociaż zauważono również pewne istotne różnice. Korpus wału 1. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego (XIV, X), spoczywał na poziomo ukształtowanym stropie warstw prehistorycznych (XVIII–XXb). Od strony wewnętrznej wypełnisko tego wału tworzył rodzaj „suchego" muru o szerokości około 2 m, zbudowanego z osadzonych na glinie, dużych otoczaków (X). Ponieważ nie ulega raczej

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 217 09.03.2020 10:52:04

wątpliwości, iż owa konstrukcja tkwiła wewnątrz korpusu wału (łącznie z nią miał on około 6 m szerokości), najpewniej osłonięta drewnianą konstrukcją ściany wewnętrznej tego wału, należy zastanowić się nad jej funkcją. Wydaje się, że budowniczowie tej linii umocnień postanowili ten odcinek wału I dodatkowo wzmocnić od strony wewnętrznej. Zapewne liczyli się z możliwością destrukcyjnego działania wód deszczowych i roztopowych, które zmywały w rejon podstawy wału duże ilości materiału z wyżej położonych partii majdanu. Okazało się to skutecznym sposobem ochrony wału, bowiem pomimo zakumulowania się przy jego wewnętrznej ścianie warstw zmywowych o miąższości równej wysokości wału (VI–IX), ściana ta prawie w ogóle nie odchyliła się od pionu. W omawianym przekopie odsłonięto dobrze zachowane, zwęglone dolne końca słupów palisady – zewnętrznej ściany wału 1. fazy (XV), jak i zalegającą po jej zewnętrznej stronie warstwę popożarową (XVII). W strop rozwalisk wału 1. fazy (od strony wewnętrznej) wkopana została kolejna palisada (XI), stanowiąca zapewne zewnętrzną ścianę wału 3. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego. Po jej zewnętrznej stronie zalegała warstwa powstała po pożarze tej linii umocnień (XII). W odległości ponad 9 m od ściany zewnętrznej wału 1. fazy odkryto resztki dolnych partii wału II (przekładkowego; warstwa XXII), z zachowanymi dolnymi partiami zwęglonych partii słupów palisady, stanowiącej ścianę zewnętrzną tej linii umocnień (XXIIa). Na odcinku N wału I głównego członu grodziska, w **przekopie IX** (ryc. 191), eksplorację przerwano powyżej poziomu stropu calca. Fragmentarycznie odsłonięte relikty wału 1. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego pozwoliły na identyfikację jego ściany zewnętrznej – palisady (XII) i gliniastego wypełniska (X). Po stronie zewnętrznej wału zalegała warstwa uformowana po jego spaleniu (XIII). Na stropie rozwalisk tej fazy umocnień odkryto niewielkie relikty zwęglonych belek i wypalonych na polepę warstw gliny wału przekładkowego (VII), związanego z 3. fazą osadnictwa wczesnośredniowiecznego.

W pobliżu narożnika NE wału I głównego członu grodziska założono **przekop XI** (ryc. 192). Również i w obrębie tego przekopu na większej jego części nie osiągnięto poziomu calca. Pomimo to udało się jednoznacznie zidentyfikować gliniaste wypełnisko wału 1. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego (VI, X, XII, XIII), jak i zwęglone resztki dolnych końców słupów palisady, tworzącej jego ścianę zewnętrzną (XVI). Dolne warstwy wypełniska tego wału rozdzielały swoiste warstwy wyrównawcze-wzmacniające, ułożone z dranic i belek, ułożonych pod różnym kątem w stosunku do przebiegu linii wału (IX, XI, XIV). Od strony wewnętrznej w górną partię rozwalisk opisanego wału wkopano się podczas budowy przekładkowego wału, związanego z 3. fazą osadnictwa wczesnośredniowiecznego. Utworzono w ten sposób poziomo ukształtowany taras (podobnie, jak na E odcinku wału I, zbadanym w 1993. r.), na którym posadowiono stos przekładki wału 3. fazy (VII), którego szerokość u podstawy w tym miejscu wału wynosiła około 3 m. Natrafiono także na dobrze zachowane, zwęglone pozostałości słupów palisady, tworzącej zewnętrzną ścianę tego wału (VIIa). Odkryto również warstwy popożarowe tej linii umocnień, zalegające od strony zewnętrznej i wewnętrznej wału (VIII, III)[26].

Przebieg i technikę budowy odcinka S i W wału II głównego członu grodziska, związanego z 3. fazą osadnictwa wczesnośredniowiecznego, rozpoznał G. Leńczyk w serii niewielkich **sondaży 1–10** (Leńczyk 1950, tabl. XXVIII:1–10). Wał ten na wspomnianych odcinkach zbudowany był identycznie, jak jego partie N i SE, rozpoznane w przekopach głównych przez obwałowania tej części grodziska. Korpus wału składał się z belek ułożonych w 1 stos przekładki jednostronnej, szerokości u podstawy około 3,5–4 m. Ścianę zewnętrzną tego wału stanowiła palisada z pionowo wkopanych słupów. Wał III głównego członu grodziska, otaczającego od N i NW i związany najprawdopodobniej również z 3. fazą osadnictwa wczesnośredniowiecznego, rozpoznał G. Leńczyk (1950, tabl. XXVIII:11–15) w **sondażach 11–15**. Technika budowy tego wału, jak i jego wymiary były prawie identyczne, jak wcześniej opisanego wału II (nie natrafiono jednak we wspomnianych wykopach na wyraźne pozostałości palisady od strony zewnętrznej wału). Również ta linia umocnień uległa zniszczeniu na skutek pożaru.

W trakcie badań w 1993 r. zadokumentowano przypadkowo odsłonięty profil (oznaczony jako **A**; ryc. 200:A) we wschodniej ścianie przejazdu przez wał „Mieściska", w pobliżu jego narożnika NE. Odsłonięty fragment umocnień szeroki był na nieco ponad 5 m, wysoki na 1,8 m. Właściwie niewiele różnił się on od poprzednio opisanego wału 3. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego, odsłoniętego w trakcie badań w 1993 r. na E odcinku wału I „Zamczyska". Widoczne tu były górne partie nasypu pod wał właściwy (III), najniższe warstwy belek przekładki (II), dołek po słupie palisady-ściany zewnętrznej wału (a), warstwa popożarowa przed zewnętrzną ścianą wału (IV). Jedyna różnica to tylko wymiary wału (uchwycono go na szerokości 4 m, nie natrafiając jeszcze na pozostałości jego wewnętrznej ściany). Podstawa wału to szaniec ziemny, wzniesiony tuż przed postawieniem na nim stosu przekładki. Identyczną sekwencję warstw obserwujemy na zachowanych rysun-

[26] W dolnej partii opisanego przekopu natrafiono na kompleks warstw i poziomo ułożonych, zwęglonych belek, a także pozostałości kilku pionowo wkopanych słupów (palisady), określonych przez G. Leńczyka jako pozostałości trzech faz „chat łużyckich" (XVIII–XXII). Kwestia chronologii tych konstrukcji pozostaje jednak otwarta, szczególnie w związku z faktem identycznej, skośnej do biegu wału orientacji wyrównawczych warstw belek w dolnej partii wypełniska wału 1. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego, jak i wspomnianych resztek „chat łużyckich".

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 218 09.03.2020 10:52:05

kach profilów wału „Mieściska", pochodzących z badań R. Jamki. Szczególnie dobrze zachowane były drewniane warstwy konstrukcji przekładki tzw. jednostronnej na odcinku S wału podgrodzia, na wykopach XIX, XXII, XXIII, XXV, XXVI, a zwłaszcza X (ryc. 195; z tego ostatniego wykopu R. Jamka pobrał kilkanaście fragmentów belek, wydatowanych ponad 60 lat później metodą dendrochronologiczną, zob. niżej). Biorąc pod uwagę, iż zachowane relikty wału w profilu A na „Mieścisku" osiągają wysokość od podstawy (od strony zewnętrznej) 4 m, można przyjąć, iż wał ten pierwotnie musiał mieć wysokość co najmniej 6 m. Również z tego miejsca wału pobrano kilka próbek drewna (obrobione belki dębowe) do badań dendrochronologicznych.

W tym miejscu należy wyraźnie podkreślić, iż wały przekładkowe „Zamczyska" (związane z 3. fazą osadnictwa wczesnośredniowiecznego w tej części stanowiska), jak i wał przekładkowy „Mieściska", zbudowane zostały w identycznej technice, miały podobne wymiary, zastosowano też do ich wzniesienia identycznie obrobione pnie dębu (o przekroju wielokątnym). Przesłanki te wskazują, iż wał 3. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego na „Zamczysku" (I według G. Leńczyka), wały II i III na „Zamczysku", jak i wał „Mieściska", zbudowane zostały zasadniczo w tym samym czasie, tworząc umocnienia dwuczłonowego grodu o powierzchni 9 ha. Wały te zniszczył bardzo silny pożar, którego ślady widoczne były na ich całym obwodzie, zarówno w wykopach G. Leńczyka i R. Jamki, jak i na badanych w 1993 r. odcinkach. Przyczyny tego pożaru nie są znane, chociaż być może właśnie z nimi wiązać należy odkrycie przez G. Leńczyka kilku żelaznych grotów strzał w próchnicy w rejonie tzw. bramy wschodniej wału II na „Zamczysku". Analiza zachowanych rycin profili umocnień „Mieściska" pozwala stwierdzić, że wał podgrodzia na całym obwodzie posadowiono na ziemnym, trapezowatym w przekroju szańcu o szerokości u podstawy dochodzącej w niektórych miejscach do 15 m. Jego wysokość wynosiła od 1,5 do prawie 3,5 m. Szerokość u podstawy stosu przekładki wału podgrodzia wynosiła 4,5–5,5 m. Na całym obwodzie tego wału zastosowana została tzw. przekładka jednostronna, złożona z jednego stosu belek. Ścianę zewnętrzną tego wału tworzyła palisada z pionowo wkopanych słupów o średnicy 15–30 cm.

4. Konstrukcja wałów

Przeprowadzone w 1993 r. badania pozwalają na odtworzenie techniki budowy pierwszego wału wczesnośredniowiecznego (piąta faza osadnicza w tym miejscu grodziska, pierwsza wczesnośredniowieczna). Wał ten w badaniach prowadzonych na „Zamczysku" przez G. Leńczyka został oznaczony jako I. Zewnętrzną ścianę wału tworzyła palisada, którą umieszczono w rowie, wkopanym w starsze warstwy (prehistoryczne). Rów ten zagłębiał się w grunt na około 150 cm, jego górna partia była szersza (40–50 cm), dolna – zwężająca się od strony zachodniej uskokiem – węższa (20–30 cm). Pozostałości ściany wewnętrznej opisywanego wału zostały zniszczone podczas budowy kolejnej linii obwałowań. Zachowane w zachodniej partii odc. 3/93 nawarstwienia, wiążące się z okresem budowy i funkcjonowania opisywanego wału 1. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego, pozwalają jednak z największym prawdopodobieństwem stwierdzić, iż ściana wewnętrzna biegła w miejscu, w którym wkopano następnie obiekt rowkowy, w którym umieszczono słupy palisady tworzącej ścianę wewnętrzną kolejnej fazy wału. Pewne przesłanki stratygraficzne wskazują na możliwość identycznej techniki wzniesienia ściany wewnętrznej wału 1. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego. Najprawdopodobniej w trakcie budowy tej linii umocnień zniszczona została seria starszych warstw prehistorycznych wewnątrz obwodu opisanego wału. Niektóre partie tych warstw, które znalazły się pod budowanym wówczas wałem, zostały wykorzystane jako dolna część jego wypełniska. Zasadnicze wypełnisko wału 1. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego tworzył pakiet warstw zbitej, żółtawej gliny, przesyconej gdzieniegdzie drobnymi okruchami piaskowca. Wysokość ściany zewnętrznej opisywanej fazy wału musiała wynosić co najmniej 4 m. Doliczając do tego wysokość przedpiersia, które najprawdopodobniej tworzyły górne końce słupów palisady (ściany zewnętrznej), różnica między poziomem gruntu przed wałem, a szczytem ściany zewnętrznej wynosić musiała co najmniej 5 m. Porównując wyniki badań w 1993 r. z rezultatami badań G. Leńczyka można z dość dużym prawdopodobieństwem założyć, że górna powierzchnia opisywanego wału była płaska. Można też przypuszczać, iż górne końce słupów palisady musiały być w jakiś sposób powiązane z wałem, gdyż inaczej parcie masy gliny wypełniska wału spowodowałoby szybkie odchylenie ściany na zewnętrz i w konsekwencji jej zawalenie. Szerokość opisywanego wału wynosiła około 7 m (wał typu WIVD1; ryc. 214). Analiza stratygrafii na odc. 1/93–4/93 w powiązaniu z wynikami badań G. Leńczyka w wykopach II i XII, pozwala na stwierdzenie, iż opisany wał z nieznanych nam przyczyn na wschodnim i częściowo południowym odcinku został naprawiony. Efekty tej akcji naprawczej oznaczono jako wał 2. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego. Budowa kolejnej fazy umocnień nie mogła być zbyt odległa w czasie od momentu zniszczenia wschodniego i częściowo południowego fragmentu opisanego powyżej wału. Wskazuje na to przede wszystkim prawie dokładne skopiowanie miejsca, techniki i wymiarów nowo wznoszonej konstrukcji. Pozostałości tej akcji budowlanej zidentyfikowano w wykopach II i XII, jak i w wykopach 1/93–4/93, w pozostałych przekopach G. Leńczyka stwierdzono obecność tylko jednej fazy wału o opisanej konstrukcji. Należy w związku z tym uznać, iż poza wymienionym

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 219 09.03.2020 10:52:05

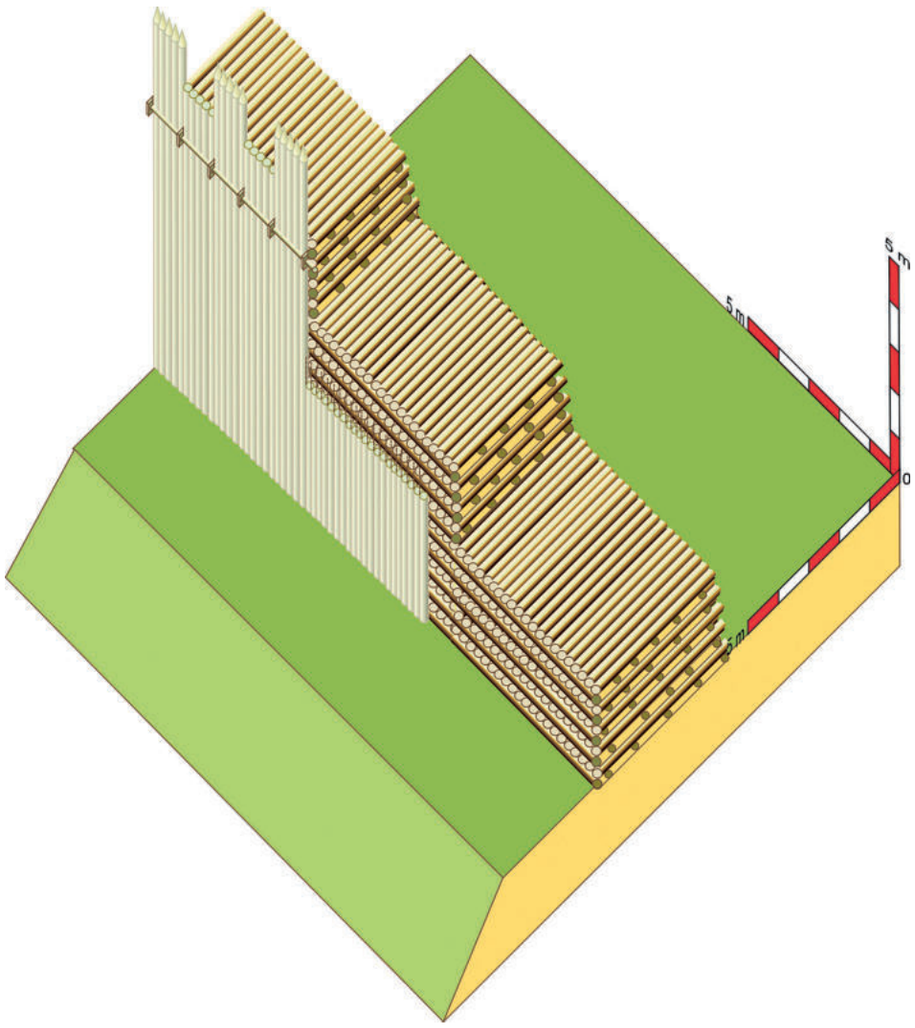

Ryc. 212. Wał typu WIIIA2 (według: Poleski 2004B).

rejonem wał 1. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego funkcjonował bez zmian, powiązany z naprawionymi fragmentami.

Ścianę zewnętrzną wału 2. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego tworzyły dębowe słupy wkopane w grunt nie głębiej niż 40–50 cm. Ich końce były płasko ścięte, średnica wynosiła 25–30 cm. Słupy te układały się dokładnie na tej samej linii co dno rowka starszej palisady (ściany zewnętrznej wału 1. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego), jednak ich dolne końce zalegały około 1,2 m powyżej niego. Słupy palisady nie przylegały ściśle do siebie, luki między nimi miały szerokość 10–15 cm. Wskazuje to na możliwość istnienia pierwotnie po wewnętrznej stronie opisywanej ściany wału czegoś w rodzaju szalunku z ułożonych poziomo, jedna nad drugą, belek lub dranic. (zapobiegałoby to wymywaniu gliny z wypełniska wału przez deszcze i wody roztopowe). Pierwotna wysokość ściany zewnętrznej opisywanego wału musiała być zbliżona do wysokości ściany wału starszego, gdyż poziom gruntu przed ścianą wału 1. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego był wyższy od poprzedniego o niecałe 20 cm. Przed opisaną ścianą uchwycono początkowy fragment warstwy popożarowej, składającej się głównie z grud polepy i dość dużych węgli drzewnych. Spaleniu uległy zarówno opisywany, naprawiony odcinek wału (wał 2. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego), jak i połączony z nim wał starszy (1. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego). Pożar musiał być gwałtowny, gdyż wypaleniu na kolor pomarańczowy uległa glina podłoża między dolnymi końcami palisady. Pozostałości ściany wewnętrznej opisywanego wału w postaci obiektu rowkowego odsłonięto na odc. 3/93 dokładnie w tym samym miejscu co słabo zachowane relikty ściany wału starszego (1. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego). Obiekt ten biegł równolegle do wału, w odległości około 7 m na zachód od palisady, stanowiącej ścianę zewnętrzną tego wału. Głębokość rowu wynosiła 2,1 m od ówczesnego poziomu gruntu do jego płaskiego dna. Szerokość rowka w górnych partiach wynosiła 50–60 cm, przy dnie 20–30 cm. Najwyższa część obiektu (do głębokości 50 cm poniżej ówczesnego poziomu gruntu) była poszerzona w kierunku zachodnim, jej szerokość wynosiła około 1,5 m. Biorąc pod uwagę kształt i rozmiary rowu oraz jego usytuowanie

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 220 09.03.2020 10:52:05

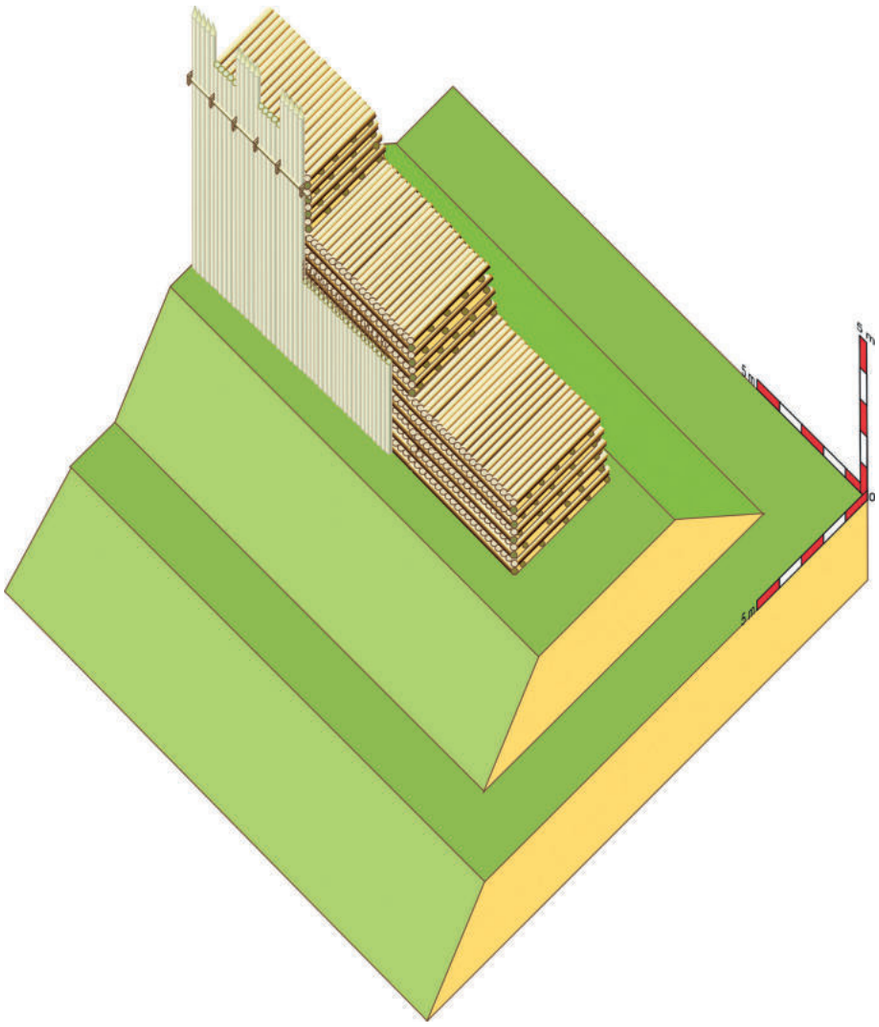

Ryc. 213. Wał typu WIIIA3 (według: Poleski 2004B).

w stosunku do wypełniska wału, można przypuszczać, iż umieszczono w nim słupy palisady, tworzącej ścianę wewnętrzną opisywanego wału. Przypuszczenie to dodatkowo potwierdza obecność w spągowej partii rowka czarnobrunatnych zaciemnień, z których dwa posiadały kształt zbliżony do kolistego. Opisany wał, podobnie jak wał 1. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego, należy zaliczyć do typu WIVD1. Gród w Zawadzie Lanckorońskiej w 2. fazie osadnictwa wczesnośredniowiecznego, identycznie jak i w 1. fazie, otoczony był pojedynczą linią wału, jego powierzchnia nie uległa zmianie.

Podsumowując dane uzyskane w trakcie badań prowadzonych w 1993 r., jak i wyniki wcześniejszych badań G. Leńczyka i R. Jamki, można podjąć próbę stosunkowo dokładnej rekonstrukcji techniki budowy i wymiarów wałów 3. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego. Na obwodzie wału I na „Zamczysku” jako jego podstawę wykorzystano rozwaliska wału 1. i 2. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego. W początkowej fazie budowy albo wkopano się w wewnętrzny stok tych rozwalisk, albo też usypano na tych rozwaliskach glinianą podwalinę, uzyskując w ten sposób zniwelowaną do poziomu płaszczyznę. Na niej właśnie postawiono wał z jednego rzędu (stosu) przekładki jednostronnej. Oznacza to, iż wał zbudowano z kilkunastu warstw belek, ułożonych poziomo, poprzecznie do biegu wału. Kolejne warstwy rozdzielone były nielicznymi belkami ułożonymi równolegle do biegu wału. Luki między belkami wypełniono gliną. Szerokość podstawy opisywanego wału wynosiła od nieco ponad 3 m do 4,5 m. Ścianę zewnętrzną opisywanego wału stanowiła przylegająca do stosu przekładki palisada, złożona z pionowych słupów, umieszczonych jeden obok drugiego. Średnica tych słupów wynosiła od 20 do 30 cm, między nimi zachowane były odstępy do 15 cm. Najprawdopodobniej górne partie tych słupów połączone były ze stosem przekładki w celu zabezpieczenia ich przed odchylaniem się na zewnątrz. Górne końce słupów palisady tworzyły zapewne przedpiersie wału. Próbując rekonstruować wysokość opisanego wału musimy uwzględnić dane z badań G. Leńczyka, według którego wał przekładkowy (II) mógł mieć wraz z przedpiersiem wysokość 3,5–5 m. Nie jest całkiem jasne jak wyglądała ściana wewnętrzna wału. Najprawdopodobniej nie była ona idealnie pionowa, lecz lekko nachylona w kie-

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 221 09.03.2020 10:52:05

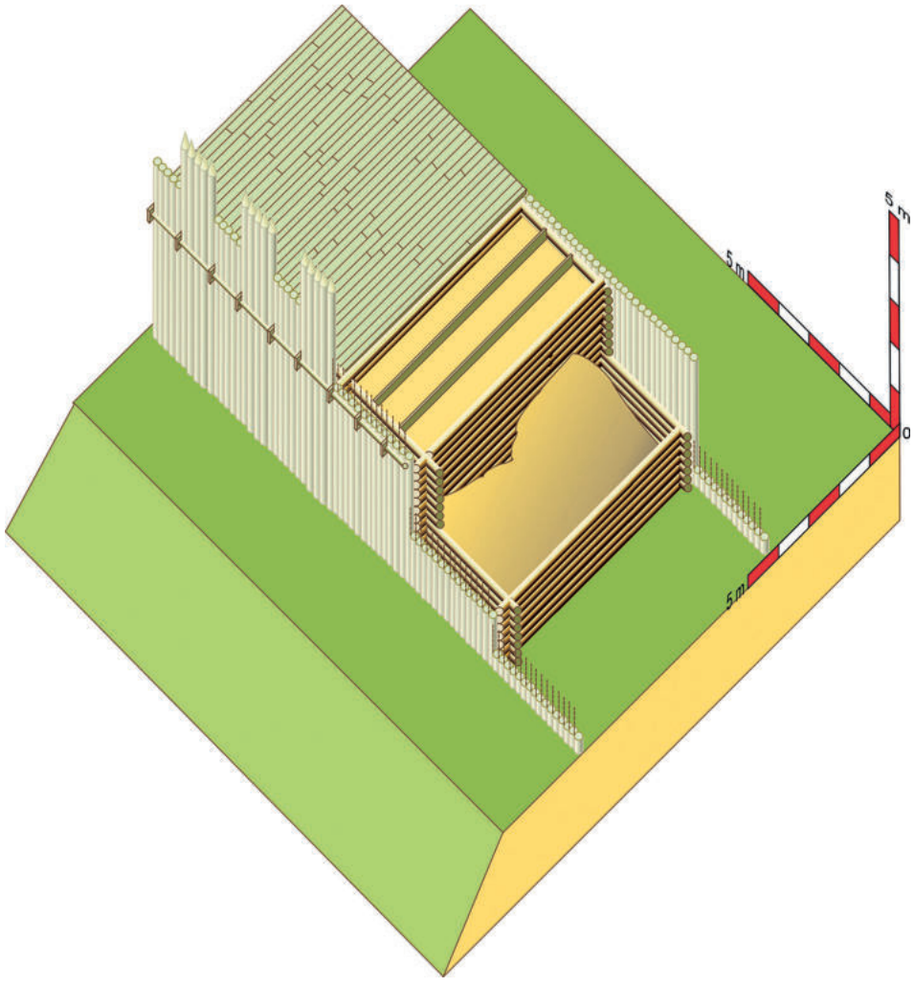

Ryc. 214. Wał typu WIVD1 (według: Poleski 2004B).

runku wnętrza wału, tak że jego korona była węższa od podstawy. Można przypuszczać, iż nachylenie stoku wewnętrznego wału nie przekraczało 60–70°. Polepszało to zdecydowanie statykę całej konstrukcji, z drugiej jednak strony glina z tego miejsca narażona była na wymywanie przez wody deszczowe i roztopowe. W tej sytuacji można podejrzewać, iż stok wewnętrzny wału był pierwotnie oszalowany, np. poziomo, jedna nad drugą ułożonymi dranicami (taki rodzaj pokrycia stoku wymagał zapewne wzmocnienia pionowo ustawionymi słupami). Opisany wał należy zaliczyć do typu WIIIA2 (ryc. 212). Identyczna była także technika budowy wałów II i III „Zamczyska" oraz wału podgrodzia („Mieściska"). Wały zewnętrzne „Zamczyska" w zależności od usytuowania na zboczu wzgórza wzniesiono na celowo nadsypanym, ziemnym szańcu – platformie o powierzchni zbliżonej do poziomu (stanowiącej rodzaj podwaliny), bądź też posadowiono na wkopanym w stok wzgórza, poziomo ukształtowanym tarasie. Wał podgrodzia na całym obwodzie posadowiono na ziemnym szańcu o szerokości u podstawy dochodzącej w niektórych miejscach do 15 m (konstrukcję tej linii umocnień rozpoznał R. Jamka, przecinając każdy z czterech odcinków wału kilkoma przekopami; ryc. 201). Jego wysokość wynosiła od 1,5 do prawie 3,5 m. Szerokość u podstawy stosu przekładki wału podgrodzia wynosiła 4,5–5,5 m. Wał ten należy zaliczyć (ze względu na zastosowanie pod nim trapezowatego w przekroju ziemnego szańca, rodzaju podwaliny) do typu WIIIA3 (ryc. 213). Wały głównego członu grodu i podgrodzia 3. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego uległy w całości spaleniu.

W trakcie badań wału II głównego członu grodziska, związanego z 3. fazą osadnictwa wczesnośredniowiecznego, G. Leńczyk odsłonił na odcinku E i W tej linii umocnień pozostałości dwóch przejść bramnych. Lepiej zachowana brama od strony W przecinała wał przekładkowy o szerokości 4 m. Szerokość przejścia bramnego od strony zewnętrznej wału wynosiła około 4 m, lekko się zwiększając ku wnętrzu grodu. Ściany bramy tworzyły palisady, ustawione poprzecznie do obiegu wału. Przy tych ścianach ustawiono po 3 dodatkowe, pionowe słupy, podobnie jak najprawdopodobniej 3 pary podwójnych pionowych słupów na linii środkowej bramy. Słupy te zapewne podtrzymywały konstrukcję nadbramia (drewniana, czworokątna wieża ?), wyniesioną ponad poziom korony wału (ryc. 210, 211). Brama wału II od strony E

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 222 09.03.2020 10:52:06

posiadała identyczne wymiary i konstrukcję, chociaż nie odkryto dodatkowych słupów przy ścianach bramy, jak i na jej linii środkowej (być może wynikało to z gorszego stanu zachowania reliktów tej bramy). G. Leńczyk rozpoznał fragmentarycznie sposób połączenia głównego członu grodu w 3. fazie osadnictwa wczesnośredniowiecznego z podgrodziem. Na linii wąskiego siodła, łączącego te dwie części grodu, umieszczono 2 rzędy palisady (w odległości około 4 m od siebie), tworzącej rodzaj szyi. Można domniemywać, iż od strony podgrodzia w jego wale znajdowało się również przejście bramne, podobne do opisanego powyżej od strony głównego członu grodu (na odcinku E wału II).

W trakcie badań wałów I – III głównego członu grodziska, jak i wału podgrodzia (związanego z 3. fazą osadnictwa wczesnośredniowiecznego) nie stwierdzono obecności przed nimi celowo wykopanych fos. Wynikało to zapewne z dużej twardości przesyconej kamieniami calcowej gliny fliszowej, jak i obecności w wielu miejscach tuż pod darnią wychodni skał piaskowcowych.

5. Zabudowa

Na terenie głównego członu grodziska („Zamczysko") nie odkryto pozostałości wczesnośredniowiecznych obiektów mieszkalnych lub gospodarczych. Na terenie podgrodzia („Mieścisko") R. Jamka odkrył zespół dołów posłupowych, które zinterpretował jako pozostałości wczesnośredniowiecznych budynków mieszkalnych. Wymiary domniemanych chat wynosiły 3,8×3,8 m, 4×3 m, 10×4 m. Brak bliższych danych co do ich lokalizacji w obrębie podgrodzia, zastosowanej techniki budowy i podstaw datowania tych obiektu (ta część dokumentacji polowej badań R. Jamki zaginęła). Z tego powodu brak możliwości ustosunkowania się co do interpretacji tych obiektów, których technika budowy (jak i stosunkowo duże wymiary jednego z nich) stosowana była we wczesnośredniowiecznym budownictwie mieszkalnym na terenie Polski niezmiernie rzadko. Minimalna liczba (domniemanych) wczesnośredniowiecznych obiektów mieszkalnych, odkryta podczas stosunkowo szeroko zakrojonych badań stanowiska, jak i niewielka liczba ceramiki z tego okresu, nakazują postawić pytanie o sposób użytkowania grodu w Zawadzie Lanckorońskiej. Na obecnym etapie badań nie ulega wątpliwości, że założenie to we wczesnym średniowieczu nie było zamieszkałe stale przez znaczącą grupę ludności.

6. Inwentarz

W trakcie badań prowadzonych przez G. Leńczyka i R. Jamkę odkryto kilka tysięcy fragmentów naczyń prehistorycznych. Blisko tysiąc fragmentów naczyń wiązało się z wczesnośredniowiecznym stadium zasiedlenia stanowiska (ryc. 217:12–17, 218:10, 11). Prawie wszystkie te fragmenty odkryto niestety poza kontekstem stratygraficznym z warstwami konstrukcyjnymi lub destrukcyjnymi trzech wyróżnionych faz obwałowań wczesnośredniowiecznych (jak i poza obiektami mieszkalnymi z tego okresu, których na grodzisku w zasadzie nie odkryto, z wyjątkiem domniemanej chaty słupowej). Ceramika została wykonana techniką taśmowo-krokową, górne i po części środkowe partie naczyń były obtaczane (w partiach brzegowych niektóre okazy były obtaczane silnie formująco). Wśród form naczyń dominowały zdecydowanie garnki, brzegi naczyń reprezentowały formy prostsze, wyraźna była absencja takich typów brzegów, które należałoby datować już na XI w. W ornamentyce zdecydowanie przeważają linie poziome, wykonywane narzędziem jednozębnym (ornament obejmował w wielu przypadkach większą część brzuśca naczynia), pozostające bardzo często w kombinacjach z ornamentem linii falistych (pojedynczych i wielokrotnych), zdobiących szyjkę. Często linie faliste (wykonane zarówno narzędziem jedno- jak i wielozębnym) występowały jako samodzielny wątek zdobniczy na naczyniach. Górne partie niektórych naczyń ozdobiono ukośnymi nacięciami nożyka garncarskiego. Ten typ ornamentu na terenie Małopolski pojawił się na szerszą skalę dopiero w X w. Odkrycie kilku fragmentów naczyń w kontekście stratygraficznym najstarszej fazy wału wczesnośredniowiecznego głównego członu grodu (I) pozwoliło jedynie datować ową linię umocnień na ten właśnie okres (zob. niżej).

Na terenie głównego członu grodziska odkryto przypadkowo 2 wczesnośredniowieczne skarby, oba w części SE majdanu. Pierwszy z nich to zespół kilkudziesięciu ozdób srebrnych i paciorków szklanych, zdobionych wtopioną srebrną i złotą folią (ryc. 215; zob. wyczerpującą monografię tego zespołu: Zoll-Adamikowa, Dekówna, Nosek 1999). Drugi skarb tworzyło około 10 żelaznych grzywien siekieropodobnych (ryc. 216; zob.: Żaki 1961). Oba depozyty odkryte zostały niestety poza kontekstem stratygraficznym z konkretnymi nawarstwieniami wału lub obiektami na majdanie grodu. W 1969. r dostarczono do Muzeum Archeologicznego w Krakowie żelazną grzywnę siekieropodobną, która miała zostać odkryta na terenie grodziska w Zawadzie Lanckorońskiej (ryc. 218:1). Niestety nie można ustalić, czy jest to to kolejne znalezisko tego rodzaju z terenu grodziska, czy też zabytek ten pochodzi z wyżej opisanego skarbu przedmiotów tego typu, opisanego w cytowanej powyżej pracy A. Żakiego.

Na terenie grodziska odkryto również 8 żelaznych grotów strzał, w tym 1 trzpieniowy z płaskim liściem (ryc. 217:7), 3 liściowate z tulejką (ryc. 217:4, 6, 218:3), 2 tulejkowate z zadziorami (ryc. 217:8, 218:2), 2 trzpieniowe trójlistne (ryc. 217:3, 5). Poza kontekstem stratygraficznym odkryto też 1 cały grot włóczni typu V według Nadolskiego (1954) i domniemany fragment drugiego, żelaznego grotu (ryc. 217:11, 10). Na terenie „Mieściska"

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 223 09.03.2020 10:52:06

Ryc. 215. Zawada Lanckorońska, pow. Tarnów, stan. 1 (grodzisko). Rekonstrukcja wyglądu garnituru biżuterii srebrnej i szklanej ze skarbu odkrytego na terenie głównego członu grodziska (skarb zdeponowano po poł. X w). Według: Poleski 2004B.

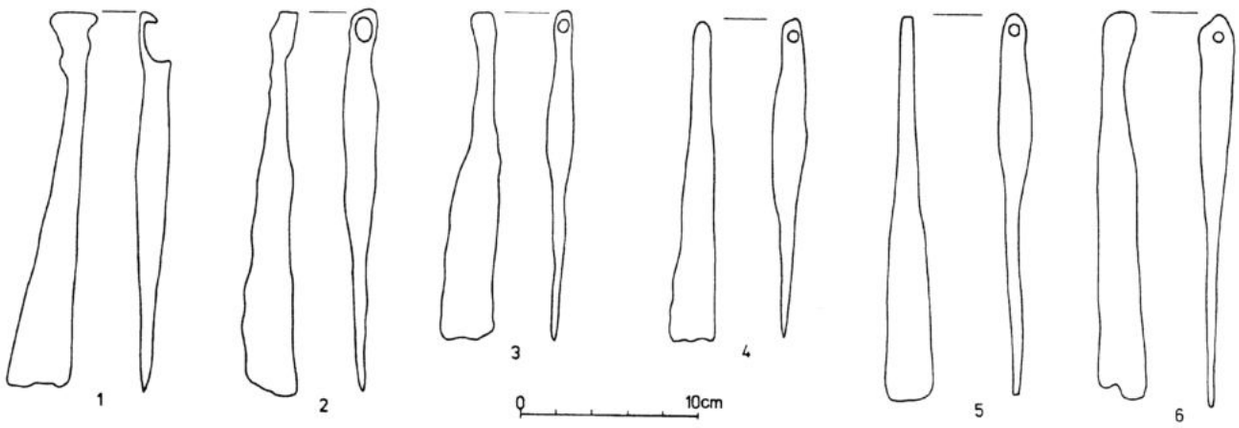

Ryc. 216. Zawada Lanckorońska, pow. Tarnów, stan. 1 (grodzisko). 1. 1–6 – wybór żelaznych grzywien siekieropodobnych ze skarbu odkrytego przypadkowo na terenie głównego członu grodziska („Zamczysko"). Według: Poleski 2004B.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 224 09.03.2020 10:52:07

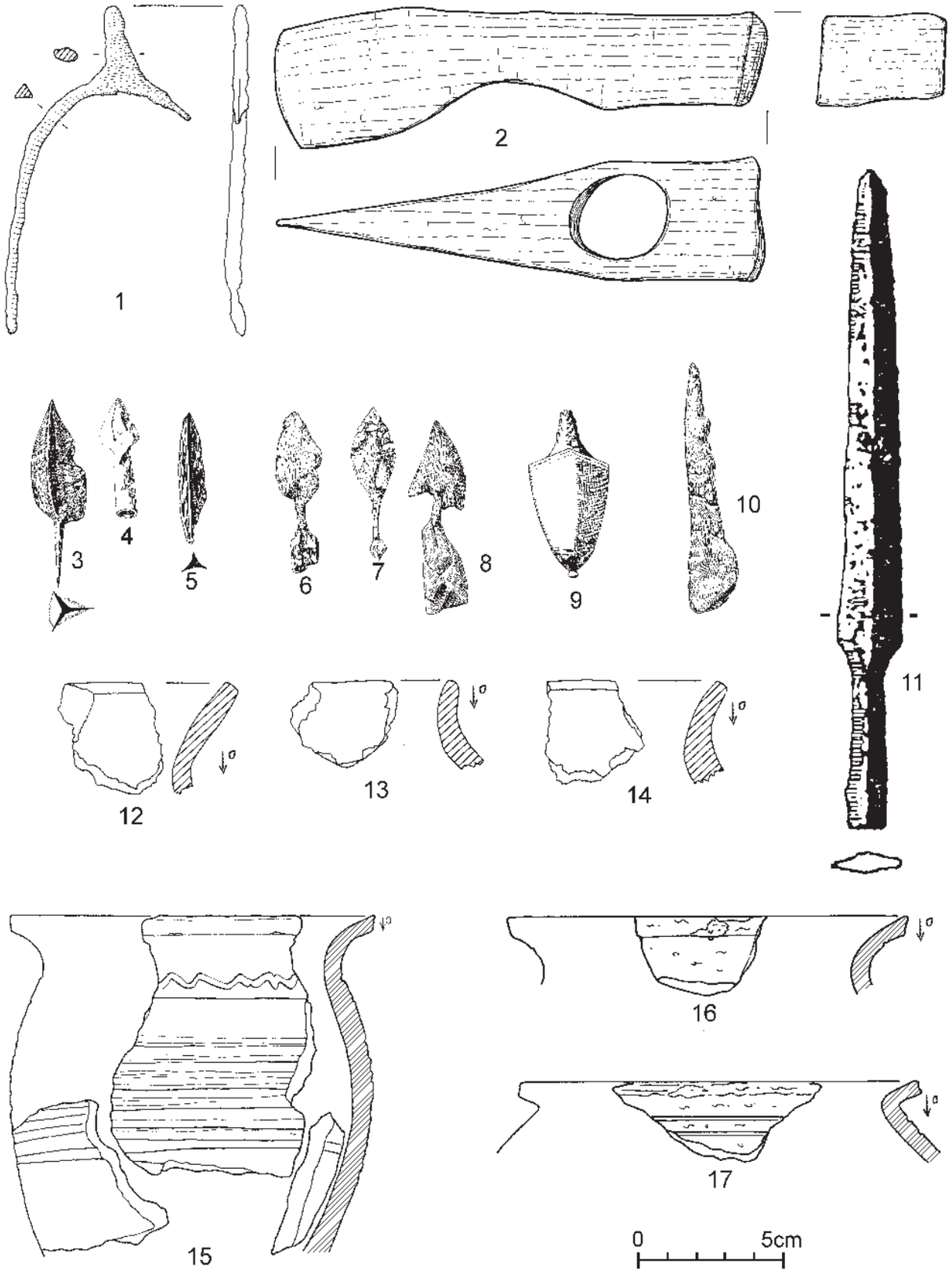

Ryc. 217. Zawada Lanckorońska, pow. Tarnów, stan. 1 (grodzisko). 1. Wybór zabytków: 1 – ostroga odkryta w 1938.r. przez R. Jamkę na terenie „Mieściska” (badania z 1938. r.), 2 – znalezisko przypadkowe z terenu grodziska, 3–5 – z warstwy próchnicy przed bramą zachodnią wału II głównego członu grodziska (okolice wykopu XIII na terenie „Zamczyska”), 6–10 – z wykopów na terenie „Zamczyska” (bez lokalizacji, badania G. Leńczyka), 11 – z terenu „Zamczyska” (bez lokalizacji, badania A. Żakiego, rycina bez skali), 12 – odc. 3/93, warstwa VI (spąg), 13 – odc. 3/93, warstwa VIII (strop), 14 – odc. 4/93, warstwa VII (spąg), 15–17 – wykop V/m 12–14/warstwa XXIX (przekrój przez wał I i II głównego członu grodziska). 1–8, 10, 11 – żelazo, 9 – brąz, 12–17 – glina (według: Poleski 2004B).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 225 09.03.2020 10:52:07

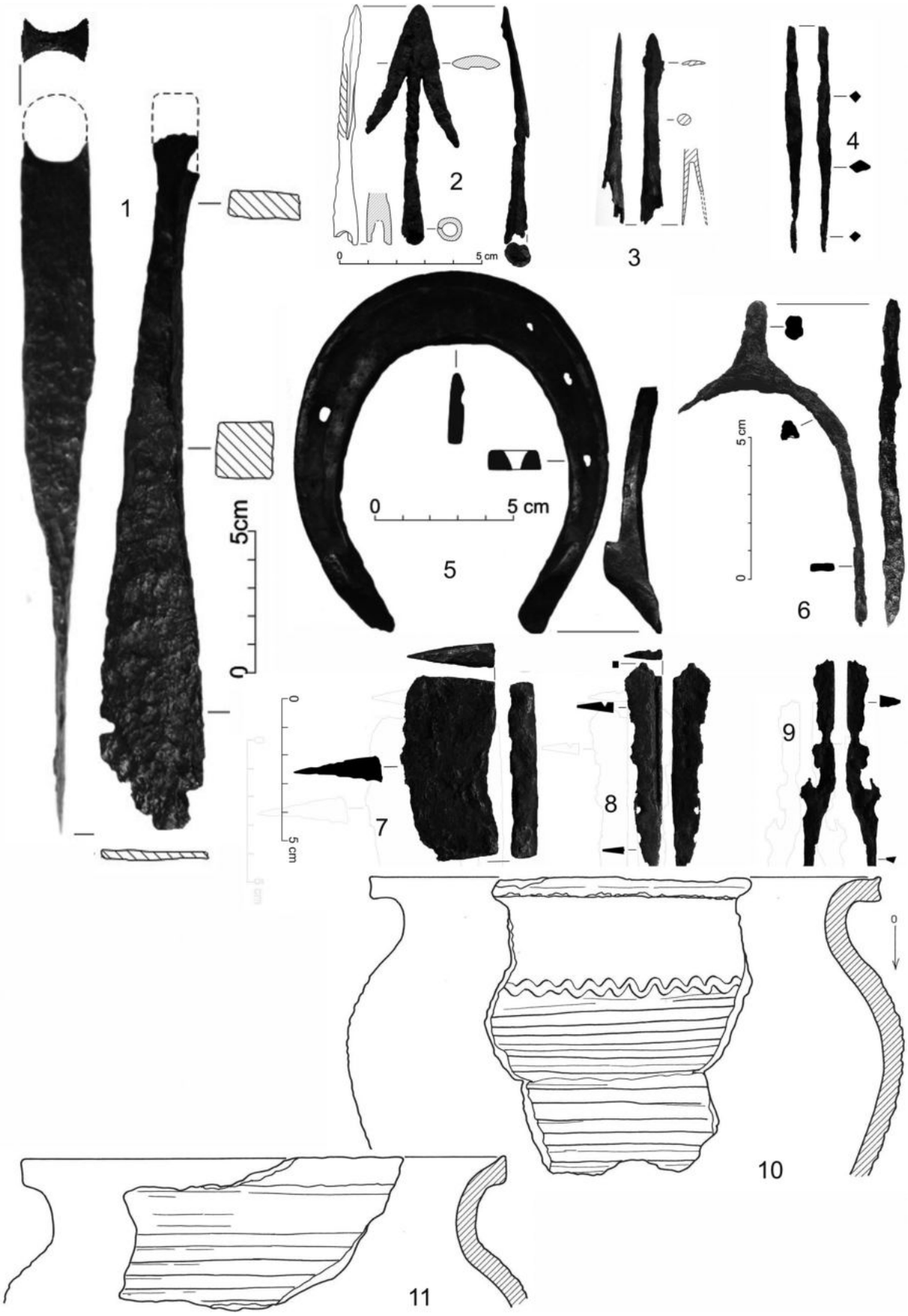

Ryc. 218. Zawada Lanckorońska, pow. Tarnów, stan. 1 (grodzisko). 1. Wybór zabytków: 1 – grzywna siekieropodobna z terenu grodziska (znalezisko luźne z 1969. r.), 2 – grot strzały („Mieścisko" – podgrodzie, wykop XXVI z 1939 r., głęb. 45 cm, „obok polepy"), 3 – grot strzały (znalezisko luźne); 4 – przekłuwacz żelazny? (znalezisko luźne), 5 – podkowa („Mieścisko – podgrodzie, wykop XI, głęb. 20–40 cm), 6 – ostroga („Mieścisko", badania z 1938. r.), 7 – fragment ostrza topora (znalezisko luźne, zapewne z terenu „Zamczyska"), 8 – fragment noża (znalezisko luźne, zapewne z terenu „Zamczyska"), 9 – fragment noża (znalezisko luźne, zapewne z terenu „Zamczyska"), 10, 11 – fragmenty naczyń („Mieścisko" – podgrodzie, wykop XLVIII, m. 18–19). 1 – 9 – żelazo, 10, 11 – glina (ryc. i fot. U. Bąk).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 226 09.03.2020 10:52:07

R. Jamka odkrył żelazną ostrogę (ryc. 217:1, 218:6), zbliżoną do typu I/1 według Hilczerówny (1956) lub, co wydaje się obecnie bardziej prawdopodobne, do ostróg płytkowo-nitowych w typie późnokarolińskim, czyli tzw. wielkomorawskich (zob. niżej). Z powierzchni „Zamczyska" pochodzi domniemany wczesnośredniowieczny, żelazny topór (ryc. 217:2) oraz ostrze drugiego topora (ryc. 218:7). Z terenu grodziska pochodzi też znalezisko luźne przekłuwacza żelaznego (ryc. 218:4), zaś z podgrodzia – „Mieściska", wykop VIII, żelazna podkowa (ryc. 218:5).

7. Chronologia

VIII?, IX–X w. (1. i 2. faza grodu wczesnośredniowiecznego – VIII?, IX w., budowa wałów 3. fazy grodu – po 869 r., przed 900 r., osadnictwo przetrwało zapewne do 2. połowy X w).

W opublikowanej w 1950 r. monografii grodziska w Zawadzie Lanckorońskiej G. Leńczyk stwierdził, że odkryte w tej części stanowiska pozostałości obwałowań, a także warstw i obiektów kulturowych, można wiązać z końcowym stadium okresu halsztackiego i początkami okresu lateńskiego. Autor badań stwierdził w cytowanej pracy, iż w na terenie głównego członu grodziska („Zamczysko") mamy do czynienia z czterema fazami osadnictwa prehistorycznego, związanego z kulturą łużycką i grobów podkloszowych, odnoszonego przez niego do schyłku okresu halsztackiego i początków lateńskiego. Z pierwszą fazą wiązać się miała krótkotrwała osada otwarta, z którą G. Leńczyk łączył pozostałości chat drewnianych, odkryte w przekopie VI, jak i cienka warstwa kulturowa, zalegająca w kilku miejscach stanowiska pod wałami. Warstwa ta spoczywała bezpośrednio na calcu. G. Leńczyk uważał, iż po zakończeniu użytkowania tej osady upłynął okres około 100 lat nim rozpoczęto budowę wału grodu (wał I). Z publikacji wymienionego autora nie wynika jasno, czy wał I to konstrukcja powstała w jednym czasie, czy też dwa, budowane kolejno w tym samym miejscu wały. Analizując tekst G. Leńczyka można sądzić, że uważał on ów wał za konstrukcję jednorodną, powstałą w tym samym czasie. W kilku miejscach znajdujemy jednak wzmianki świadczące o tym, iż autor dopuszczał możliwość istnienia w tym miejscu dwóch faz budowy wału (Leńczyk, 1950, 72). Pierwsza z tych faz to tzw. wał palisadowy, druga zaś to wał wybudowany w konstrukcji przekładkowej. Cytowany autor trafnie skonstatował, iż wały II i III powstały później niż wał I (lub raczej jego pierwsza faza, tzw. wał palisadowy). Wały II i III wybudowane były w technice przekładkowej. Według G. Leńczyka (1950, 76), nieco później niż wymienione wały II i III (ale jeszcze w okresie ich istnienia) na „Zamczysku", powstaje obwarowane, czworokątne podgrodzie – „Mieścisko", otoczone wałem przekładkowym. Należy wyraźnie podkreślić, że G. Leńczyk obie fazy obwałowań wiązał z osadnictwem kultury łużyckiej. Odkryte na terenie „Zamczyska" i „Mieściska" wczesnośredniowieczne obiekty i zabytki ruchome wiązał on z niewielką, otwartą osadą. Okres istnienia grodu kultury łużyckiej (obu jego faz) umieszczał G. Leńczyk (1950, 76) między V a IV/III w. przed Chr. Według cytowanego autora, w jakiś czas potem na terenie „Zamczyska" powstała niewielka osada ludności kultury grobów podkloszowych. G. Leńczyk uważał, iż pierwszą fazę osadnictwa kultury łużyckiej na stanowisku (osada otwarta) oddzielał od budowy pierwszej fazy wału grodu okres około 100 lat, w związku z czym odnosił ją on do VI w. przed Chr. Z przedstawioną powyżej opinią G. Leńczyka nie zgadzał się R. Jamka. Uważał on, iż obie fazy wałów na „Zamczysku", jak i wały „Mieściska", wiązać należy z okresem wczesnośredniowiecznym. Opinii tej nie uzasadnił on jednak szerzej, a wyniki prowadzonych przez niego na „Mieścisku" badań pozostają do dzisiaj nieopublikowane. Archeolodzy zajmujący się kulturą łużycką przychylali się do poglądów G. Leńczyka na temat chronologii i charakteru osadnictwa prehistorycznego na grodzisku w Zawadzie Lanckorońskiej, przy czym podkreślana jest też obecność wśród pochodzących stąd zabytków fragmentów naczyń wiążących się z III okresem EB (Gedl 1976, 13–14; 1982, 31).

A. Żaki (1961) uważa, iż gród w Zawadzie Lanckorońskiej funkcjonował w IX i X w. Wnioskowanie wymienionego autora oparte było w głównej mierze na analizie chronologii skarbu grzywien siekieropodobnych, odkrytego na terenie „Zamczyska", w mniejszym stopniu na analizie porównawczej odkrytej tu ceramiki (a także chronologii wspomnianego wyżej skarbu ozdób srebrnych i paciorków szklanych). W cytowanej pracy A. Żaki nie zajmował się dokładniej stratygrafią i chronologią wałów „Zamczyska". Podobnie datuje grodzisko w Zawadzie Lanckorońskiej E. Dąbrowska (1973A, 175–176).

Impulsem do podjęcia w 1993 r. prac wykopaliskowych była konieczność rozstrzygnięcia zasadniczych wątpliwości, dotyczących zarówno chronologii odkrytych na stanowisku reliktów osadnictwa otwartego i obronnego, jak i wyjaśnienia niektórych niejasnych, a równocześnie kluczowych punktów stratygrafii stanowiska. Badania te były również koniecznym etapem poprzedzającym próbę reinterpretacji wyników wykopalisk, przeprowadzonych przez G. Leńczyka na terenie „Zamczyska". Pewne przesłanki, wskazujące na konieczność dokonania takiego przewartościowania, znalazły się w cytowanej już wcześniej monografii stanowiska, pióra G. Leńczyka (1950, tabl. XIV, XVIII:12). Chodzi tu o odkrycie przez wymienionego autora w przekopie VI, w warstwie kulturowej zalegającej pod wałem I (jego najstarszą, zidentyfikowaną przez G. Leńczyka fazą – tzw. wałem palisadowym) i między wałem I i II, kilku fragmentów naczyń wczesnośredniowiecznych. Z kolei w przekopie V, pod wałem I (również tzw. palisadowym), natrafiono na wkopaną

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 227 09.03.2020 10:52:07

w calec, czworokątną jamę posłupową, na dnie której odkryto żelazne okucia (prawdopodobnie brzegów drewnianej łopaty)[27].

Określenie metodami archeologicznymi chronologii poszczególnych faz osadnictwa wczesnośredniowiecznego na stanowisku jest, moim zdaniem, obarczone znacznym marginesem błędu. Wynika to przede wszystkim z wyjątkowo nikłej frekwencji zabytków wczesnośredniowiecznych w tych warstwach, które związane są z kolejnymi fazami budowy wałów. Odkryte w trakcie badań w 1938, 1939 i 1993 r. fragmenty naczyń wczesnośredniowiecznych pochodzą w większości z warstw i obiektów nie związanych z wałami, albo też wystąpiły w rejonie wałów na złożu wtórnym, głównie w warstwach podestrukcyjnych ostatniej fazy obwałowań na „Zamczysku". Analiza nielicznych fragmentów naczyń, odkrytych pod najstarszą fazą wału (1. faza osadnictwa wczesnośredniowiecznego) w wykopie VI (ryc. 190, warstwy XV lub XVI; Leńczyk 1950, tabl. XIV) i V (warstwa XXIX między metrami 12–14; ryc. 217:15–17), jak i w trakcie badań w 1993 r., pozwala jedynie na stwierdzenie, iż mogą one pochodzić zarówno z IX, jak i z X wieku. Podobnie musimy określić chronologię zbioru naczyń wczesnośredniowiecznych, odkrytych poza rejonem wałów w trakcie badań G. Leńczyka i R. Jamki. Przechowywane w zbiorach Muzeum Archeologicznego w Krakowie fragmenty naczyń, wydobyte w 1938 i 1939 r., to prawie wyłącznie naczynia wykonane techniką taśmowo-krokową, częściowo silnie formująco obtaczane. Glinę do wyrobu naczyń schudzano przede wszystkim domieszką drobnoziarnistego tłucznia mineralnego, rzadziej spotyka się fragmenty naczyń wykonanych z masy garncarskiej z domieszką średnio- i gruboziarnistą. Wśród naczyń wczesnośredniowiecznych odkrytych na grodzisku w Zawadzie Lanckorońskiej nie natrafiono na takie, które wykonane byłyby z gliny z dodatkiem węglanu wapnia. Zdecydowanie przeważają wśród nich formy garnkowate, większość naczyń posiada brzegi nie profilowane lub słabo profilowane, Wśród brzegów naczyń silnie profilowanych brak jednak takich, które miałyby analogie wśród silnie profilowanych naczyń z przedlokacyjnego Krakowa, datowanych już na XI w. (Radwański 1975, 279–376). Większość naczyń to okazy zdobione na brzuścu poziomymi liniami, duży ich odsetek zdobiony jest też pojedynczymi lub częściej wielokrotnymi liniami falistymi. Część naczyń zdobiona jest też ukośnymi odciskami nożyka lub grzebienia garncarskiego. Niewielki odsetek den naczyń zaopatrzony jest w znaki garncarskie. W sumie zbiór ceramiki wczesnośredniowiecznej z Zawady Lanckorońskiej, wedle wypracowanych dotychczas, moim zdaniem dalekich jeszcze od doskonałości (Poleski 1992, 42–60), kryteriów oceny chronologii tej kategorii zabytków, umieścić należy ramowo w okresie od IX do schyłku X w.

Istotne znaczenie dla sprecyzowania ram chronologicznych osadnictwa wczesnośredniowiecznego na stanowisku w Zawadzie Lanckorońskiej przypisać należy dwóm skarbom, odkrytym przypadkowo poza kontekstem stratygraficznym na terenie „Zamczyska". Pierwszy z tych zespołów to około trzydzieści ozdób srebrnych i kilkadziesiąt paciorków szklanych (z wtopioną złotą lub srebrną folią), ukrytych w naczyniu glinianym (ryc. 215). Skarb ten datowano początkowo na XI w. (Jamka 1935), następnie był on przez kolejnych badaczy coraz bardziej „postarzany" (Zeylandowa 1960; Gąssowska 1979, 109–111; Zoll-Adamikowa 1988), aż do schyłku IX w. Wymienieni badacze przytaczali szereg analogii dla odkrytych w skarbie z Zawady Lanckorońskiej zausznic i paciorków, wskazując trafnie, iż większość z nich reprezentuje takie typy, które występują w szerokim spektrum czasowym (od IX do XI w.) i kulturowym. Wskazywano też, iż do większości odkrytych tutaj typów zausznic najbliższych analogii należy poszukiwać wśród podobnych zabytków wielkomorawskich. Odmiennie traktować należy odkryte w omawianym zespole paciorki srebrne, do których analogii należy poszukiwać głównie wśród skarbów z drugiej połowy X i XI w., chociaż podobne okazy incydentalnie występują też w inwentarzach grobów wielkomorawskich. Dla poprawnego określenia daty ukrycia skarbu z Zawady Lanckorońskiej decydujące znaczenie ma, moim zdaniem, pozycja chronologiczna srebrnej lunuli. Wbrew zdaniu poprzednio cytowanych autorów, nie uważam za trafne ich spostrzeżenia, dotyczące analogii wielkomorawskich do tego zabytku. Najbardziej zbliżone do okazu z Zawady Lanckorońskiej są egzemplarze odkryte w kilku skarbach z terenu Rusi Kijowskiej (Poleski 1992, 31, przyp. 13), datowanych na okres po połowie X w. (w tym dwa zespoły datowane monetami). W związku z tym uważam za najbardziej prawdopodobne, że omawiany zespół mógł zostać zdeponowany w ziemi najwcześniej około połowy X w. Do podobnych wniosków w odniesieniu do daty depozycji skarbu doszła po dogłębnej analizie porównawczej jego elementów H. Zoll-Adamikowa, określając ogólnie okres ukrycia skarbu na 3. ćwierć X w. (Zoll-Adamikowa, Dekówna, Nosek 1999, 99, 124, 128, 131). Ostatnio S. Suchodolski (2003) wskazał, generalnie zgadzając się z wnioskami J. Poleskiego, jak i H. Zoll-Adamikowej, na możliwość ukrycia skarbu z Zawady Lanckorońskiej przed połową X w., zapewne w ciągu 2. ćwierci X w. Omawiane zespoły ozdób sprawiają wrażenie garniturów biżuterii używanej w swej pierwotnej funkcji, a nie pozamonetarnego pieniądza kruszcowego. W przypadku skarbu z Zawady Lanckorońskiej dodatkowym argumentem, świadczącym na korzyść tej tezy, jest obecność wśród ozdób kilkudziesięciu paciorków szklanych. Wśród wczesnośredniowiecz-

[27] Według zgodnej opinii Prof. dr. hab. M. Gedla i Prof. dr. hab. J. Chochorowskiego w okresie halsztackim przedmiotów tego rodzaju nie znano, a przynajmniej dotychczas takich nie odkryto.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 228 09.03.2020 10:52:07

nych skarbów srebrnych z terenu Polski do 2015. r. było to zjawisko unikatowe. Tak więc omawiany zespół ozdób należy, moim zdaniem, do zaledwie kilku tego rodzaju z terenu Polski, w których zgromadzone zostały okazy tworzące garnitury biżuterii, najprawdopodobniej używane zgodnie ze swoim pierwotnym przeznaczeniem. Podobne wnioski wyciągnął ostatnio odnośnie do funkcji omawianego zespołu ozdób S. Suchodolski (S. Suchodolski 2003). Sądzić też można, iż tego rodzaju garnitury wyrobów jubilerskich, ze względu na ich dużą wartość, nie były wówczas zbyt często spotykane, należały zaś do kobiet pochodzących z najzamożniejszych rodów. Odmienne wnioski wyciągnęły autorki znakomitej, wzorcowej monografii skarbu z Zawady Lanckorońskiej (Zoll-Adamikowa, Dekówna, Nosek 1999, s. 70, 130, 132. Ich zdaniem, szereg przesłanek wskazuje, iż zespół ten był depozytem pieniądza pozamonetarnego. Ze stanowiskiem tym polemizuje ostatnio S. Suchodolski, wskazując na odmienne możliwości tłumaczenia w skarbie obecności ozdób obcego pochodzenia, czy też biżuterii ze śladami naprawy. Zdaniem cytowanego autora mało przekonujący jest też argument o braku tego typu zestawów ozdób w grobach w Polsce z X wieku. S. Suchodolski zadaje w tym kontekście retoryczne pytanie o liczbę znanych i precyzyjnie datowanych na X wiek grobów szkieletowych (Suchodolski 2003, s. 282–283). Podkreślenia wymaga obecność w zespole biżuterii z Zawady Lanckorońskiej, co zgodnie stwierdzają wszyscy cytowani autorzy, okazów mających najbliższe analogie w zespołach biżuterii z X wieku z terenu Rusi Kijowskiej (srebrna lunula), jak i na obszarze Kotliny Czeskiej i Moraw, gdzie przynajmniej w pierwszej tercji (a może nawet pierwszej połowie) X wieku przeżywały się jeszcze tradycje złotnictwa wielkomorawskiego (w tym przypadku chodzi o pewne odmiany kolczyków). Jest więc wspomniany garnitur biżuterii wymownym przykładem na istnienie kontaktów handlowych elit plemion zamieszkujących tereny Małopolski w X wieku zarówno z Czechami, jak i Rusią Kijowską. Skarb ten jest też wyjątkowo dobitnym dowodem, potwierdzającym cytowaną wcześniej informację Ibrahima ibn Jakuba o istnieniu szlaku handlowego, łączącego Pragę z Krakowem, a dalej z Rusią Kijowską. Dodatkowym argumentem, który wspiera przedstawioną powyżej rekonstrukcję stało się odkrycie w jednej z jam na grodzisku „na Regii" w Wiślicy skarbu złożonego z sześciu kolczyków srebrnych odmiany Břeclav-Pohansko, który można datować analogicznie, jak depozyt z Zawady Lanckorońskiej i w którym znajdowały się zresztą identyczne okazy kolczyków (Gliński 1999). Również i to znalezisko można moim zdaniem uznać za realnie funkcjonujący około połowy X w. garnitur biżuterii. Świadczy to, iż co najmniej od początków X wieku wśród niewiast należących do elit plemion zamieszkujących tereny Małopolski popularny był określony „wzorzec" garnituru biżuterii, składający się z identycznych lub bardzo podobnych elementów, jak zestawy biżuterii w państwie morawskim w IX i państwie czeskim w X wieku (Poleski 2013, s. 133).

W 2015 roku do Muzeum Rejonowego w Tomaszowie Lubelskim trafił skarb biżuterii srebrnej oraz paciorków szklanych i z kamieni półszlachetnych[28]. Składa się on z naszyjników z 24 paciorów srebrnych trzech różnych typów, dwóch lunul (zawieszek półksiężycowatych – większej i mniejszej), ponad dwudziestu paciorków szklanych i ośmiu paciorków z karneolu, dwudziestu kolczyków srebrnych, trzech bransolet srebrnych, kilku pierścionków srebrnych oraz zapewne małej zawieszki kolistej. Depozyt ten, odkryty w pobliżu grodziska w Czermnie w woj. lubelskim (w miejscowości Perespa, skarb oznaczono jako Perespa I) przez „poszukiwacza skarbów" posługujących się detektorem metali, jest pod względem struktury biżuterii w zasadzie prawie identyczny do opisanego powyżej zespołu ozdób z Zawady Lanckorońskiej, może też być datowany podobnie – na X wiek. Także i w skarbie z Perespy (obok Czermna) znajdziemy elementy typowe dla biżuterii z Rusi Kijowskiej (między innymi dwie lunule, z których większa jest bardzo podobna do okazu z Zawady Lanckorońskiej), jak i terenu Moraw i Czech (kilka typów kolczyków, w tym okazy identyczne do niektórych egzemplarzy z Zawady Lanckorońskiej).

Dotychczasowe rezultaty analizy omawianego skarbu każą nam zastanowić się nad złożoną problematyką genezy i chronologii poszczególnych tworzących go elementów. W zespole tym obecne są zabytki, dla których najbliższych analogii należy poszukiwać w milieu wielkomorawskim z IX wieku, jak i takie typy ozdób, które występują w X i XI stuleciu na szerokich obszarach Słowiańszczyzny wschodniej, zachodniej i południowej. Moim zdaniem, świadczy to przede wszystkim o gromadzeniu ozdób wchodzących w skład omawianego zespołu przez okres odpowiadający trwaniu co najmniej dwóch kolejnych pokoleń, od schyłku IX do połowy X w. (inaczej: Zoll-Adamikowa, Dekówna, Nosek 1999, 131; zob. też: Suchodolski 2003). Szeroki „rozrzut" geograficzny analogii do poszczególnych okazów z te-

[28] Na stronie internetowej Muzeum Regionalnego w Tomaszowie Lubelskim opublikowano krótką informację o przejęciu przez tę instytucję skarbu wczesnośredniowiecznej biżuterii, znalezionego w okolicach grodziska w Czermnie oraz blisko 70 zdjęć zabytków z tego zespołu (strona z dnia 10.01.2016 r.: https://www.facebook.com/pages/Muzeum-Regionalne-im-Janusza-Petera/571788169582315). Jest to zabieg całkowicie nietypowy, w zasadzie zawsze znaleziska tego rodzaju są najpierw naukowo opracowywane, a następnie w miarę możliwości jak najszybciej publikowane w formie monografii. Korzystając z udostępnionych w domenie publicznej zdjęć tego zestawu biżuterii czerpię też z bogatego zasobu informacji Pana Prof. dr. hab. Marcina Wołoszyna z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego, którego autorstwa jest wstępna ocena chronologii, jak i koneksji kulturowych wspomnianego zespołu zabytków. Za podzielenie się ze mną swoją wiedzą i cennymi uwagami na temat skarbu z Czermna serdecznie Panu Profesorowi dziękuję.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 229 09.03.2020 10:52:07

go skarbu wskazuje też zapewne na kierunki ewentualnych powiązań handlowych w tej części Europy – z Rusi Kijowskiej poprzez tereny Małopolski w kierunku na Słowację wzdłuż Dunajca, Popradu i Ondawy (do dorzecza Cisy) i na Morawy wzdłuż Dunajca, Popradu i Wagu (o drodze łączącej Kijów z Pragą poprzez tereny dorzecza górnej Wisły zob. ostatnio: Poleski Poleski 2017).

Podkreślenia wymaga także jeszcze jeden aspekt tego znaleziska, wiążący się z unikatowym zestawem ozdób, które wchodziły w jego skład. Spośród ponad czterystu sześćdziesięciu wczesnośredniowiecznych skarbów srebrnych, odkrytych na terenie Polski, zaledwie w szesnastu odkryto same ozdoby (lub ozdoby i surowiec srebrny w postaci placków lub drutu). W przeważającej większości skarbów zawsze występowały monety, zazwyczaj też dominujące liczbowo, jeśli występowały w towarzystwie ozdób (Gajewski et al. 1982, tam starsza literatura). Spośród szesnastu skarbów, w których nie występowały monety, należy wyłączyć te znaleziska, których kompletność jest wątpliwa (np. z dużego skarbu zachowała się jedna lub kilka ozdób), jak i takie, w których występowały fragmenty ozdób i półsurowiec srebrny. Porównując inwentarze skarbów zawierających wyłącznie całe ozdoby (lub ich fragmenty powstałe najprawdopodobniej w wyniku destrukcji w procesie podepozycyjnym) zauważymy, iż do skarbu z Zawady Lanckorońskiej najbardziej zbliżone były zespoły z Borucina, woj. włocławskie (Gupieniec, Kiersnowscy 1965, 16) i Bytowa, woj. słupskie (Kiersnowscy 1959, 34–35), a przede wszystkim odkryty kilka lat temu, wspomniany powyżej skarb ozdób srebrnych, paciorków szklanych i z kamieni półszlachetnych z Perespy koło Czermna.. W skarbach tych wystąpiły zarówno kolie paciorków srebrnych, jak i zausznice (prawie wszystkie zachowane w całości). Omawiane zespoły ozdób sprawiają wrażenie garniturów biżuterii używanej w swej pierwotnej funkcji, a nie pozamonetarnego pieniądza kruszcowego. W przypadku skarbu z Zawady Lanckorońskiej oraz Perespy dodatkowym argumentem świadczącym na korzyść tej tezy jest obecność wśród ozdób kilkudziesięciu paciorków szklanych (w zespole z Perespy także wykonanych z karneolu); wśród wczesnośredniowiecznych skarbów srebrnych z terenu Polski jest to zjawisko unikatowe. Tak więc omawiany zespół ozdób należy, moim zdaniem, do zaledwie kilku tego rodzaju z terenu Polski, w których zgromadzone zostały okazy tworzące garnitury biżuterii, prawdopodobnie używane zgodnie ze swoim pierwotnym przeznaczeniem. Podobne wnioski wyciągnął ostatnio odnośnie do funkcji omawianego zespołu ozdób S. Suchodolski (2003). J. Tambor (1989, 15) zidentyfikował 3 takie skarby z terenu Polski: z Borucina, Chełma Drezdeneckiego i właśnie z Zawady Lanckorońskiej (do których dodać należy już wspomniany zespół ozdób z Perespy). Sądzić też można, iż tego rodzaju garnitury wyrobów jubilerskich, ze względu na ich dużą wartość, nie były wówczas zbyt często spotykane, należały zaś do kobiet pochodzących z najzamożniejszych rodów. Próbę rekonstrukcji układu biżuterii ze skarbu z Zawady Lanckorońskiej przedstawiam na ryc. 215. Umieszczam tam po kilka zausznic po obu stronach głowy, umocowanych na opasce czołowej. Podstawą rekonstrukcji ich funkcji i ułożenia są stosunkowo liczne znaleziska grobowe z terenu Wielkich Moraw, w których w takim właśnie układzie odkryto zestawy liczące od dwóch do dziesięciu zausznic (Hrubý 1955, tabl. 8:3, 15:1, 20:1; Kalousek 1971, 148–150, tabl. 23:4; Galuška 1991, 57). Odmienne wnioski wyciągnęły autorski znakomitej monografii skarbu z Zawady Lańckorońskiej (Zoll-Adamikowa, Dekówna, Nosek 1999, 70, 130, 132). Ich zdaniem szereg przesłanek wskazuję, iż zespół ten był depozytem pieniądza pozamonetarnego. Ze stanowiskiem tym polemizuje ostatnio S. Suchodolski (2003, 282–283), wskazując na odmienne możliwości tłumaczenia w skarbie obecności ozdób obcego pochodzenia, czy też ze śladami naprawy. Zdaniem cytowanego autora mało przekonujący jest też argument o braku tego typu zestawów ozdób w grobach w Polsce z X w. S. Suchodolski zadaje w tym kontekście retoryczne pytanie o liczbę znanych i precyzyjnie datowanych na X w. grobów (oczywiście szkieletowych) z X w. W tym kontekście warto moim zdaniem jeszcze raz dokonać próby rozwiązania problemu absencji na terenie Polski pewnie datowanych na X w. grobów szkieletowych[29], analizując z jednej strony zestawy ozdób ko-

[29] Pomijam w tym miejscu dyskutowane nadal kwestie datowania niektórych pochówków na schyłek X w. na niektórych cmentarzyskach w obrębie państwa wczesnopiastowskiego. Chodzi tu bowiem o męskie groby zawierające w wyposażeniu elementy uzbrojenia i oporządzenia jeździeckiego pochodzenia skandynawskiego. Groby te, odkryte na cmentarzyskach m.in. w Łubowie, Luboniu, Ciepłem, Lutomiersku, datowane być mogą jedynie ramowo na 2. połowę X – 1. połowę XI w. (Kara 1991). Podobnie można określić datowanie niekiedy towarzyszących im (np. w Lutomiersku) grobów kobiecych (z rozważań z oczywistych względów wykluczyć należy również szkieletowe cmentarzysko „staromadziarskie" z Przemyśla i domniemany grób Węgra-koczownika z Czechowic). Bardzo poważnym problemem badawczym, nastręczającym trudne do przezwyciężenia trudności, jest próba wskazania najstarszych pochówków szkieletowych, będących świadectwem chrystianizacji władztwa Mieszka I, a odnoszonych przez wielu archeologów do schyłku X w. Datowanie pojedynczych grobów, zawierających w swym wyposażeniu monety (tzw. obol zmarłego), na schyłek X w. (Suchodolski 1984; tegoż 1988) pozwala na stawianie tez o ich wyjątkowo wczesnej chronologii, chociaż musimy brać też pod uwagę pozostawania monet w obiegu znacząco dłużej, niż formalna, możliwa najmłodsza data wybicia monety przez emitenta (zob. krytycznie: Urbańczyk 2016, 111). Z kolei datowanie grobów z wczesnośredniowiecznych cmentarzysk metodą radiowęglową (dotyczy to zarówno datowania fragmentów węgli drzewnych z jamy grobowej – pozostałości trumien, jak i próbek kolagenu z kości pochowanych w grobach osobników) powinno być traktowane jako jedynie jedna z metod przybliżania nas do określenia rzeczywistej daty pochowania danego osobnika, i to niestety wcale nie najbardziej precyzyjna (zob. ostatnio na ten temat bardzo celne spostrzeżenia dotyczące cmentarzyska w Ciepłem: Wadyl 2019; podobną, chwalebną ostrożnością w określaniu chronologii najstar-

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 230 09.03.2020 10:52:08

biecych w grobach z końca IX–1. połowy X w. na terenie Czech, Moraw i Słowacji (w przypadku tej ostatniej chodzi oczywiście o groby Słowian, nie zaś o groby ludności węgierskiej), z drugiej zaś strony inwentarz grobów kobiecych z XI w. na terenie Małopolski. W przypadku pierwszym można jako przykłady podać inwentarze kilku grobów. Zestaw czterech par srebrnych zausznic, jednej pary złotych zausznic, naszyjnik składający się ze srebrnych paciorków, gombików i kaptorgi oraz drugi naszyjnik z paciorków z karneolu, kryształu górskiego, bursztynu i szkła tworzył garnitur biżuterii w grobie „księżniczki"" nr 268, odkrytym na cmentarzysku w obrębie wałów grodziska w Libicach w Kotlinie Czeskiej (Turek 1978, 121–124, ryc. 13). Pochówek ten datowany jest na koniec IX – 1. połowę X w. Podkreślenia wymaga, iż podobnie, jak w skarbie z Zawady Lanckorońskiej, w zespole grobowym z Libic garnitur tworzyły ozdoby głowy w postaci kilku par zausznic oraz dwa naszyjniki, jeden składający się elementów srebrnych, drugi z kamieni półszlachetnych, bursztynu i szkła. Nieco uboższy zestaw biżuterii, składający się jednak również z ozdób głowy w postaci zausznic, gombików oraz naszyjnika, składającego się ze szklanych paciorków i brązowej lunuli, odkryto z kolei w grobie nr 3 na słowiańskim cmentarzysku w miejscowości Cifer-Pác (zachodnia Słowacja, datowanym na X w. (Hanuliak 1992, tabl. IV:3–8, 10). Jeśli chodzi o wyposażenie kobiecych grobów z XI w. z terenu Małopolski, to wymownym przykładem jest zestaw ozdób odkrytych na cmentarzysku w Krakowie-Zakrzówku. W grobie nr 36 odkryto osiem kabłączków skroniowych i kolię złożoną z paciorków ze szkła i kamieni półszlachetnych, w grobie nr 51 odkryto sześć kabłączków skroniowych i naszyjnik z paciorków szklanych i kryształu górskiego, zaś w grobie nr 53 trzy kabłączki skroniowe, dwie zausznice i naszyjnik z paciorków z kryształu górskiego i karneolu (Morawski, Zaitz 1977, tabl.; VI:12–22, IX:1–9. 12–18). Powyższe przykłady dowodzą, iż na terenie południowej części Słowiańszczyzny zachodniej od IX do co najmniej XI w. bogatsze zestawy biżuterii kobiecej, wykorzystywanej w swej pierwotnej funkcji (a nie tylko jako pieniądz pozamonetrany), składały się z metalowych ozdób głowy (zausznice, od pewnego momentu także kabłączki skroniowe), metalowych ozdób szyi (kolie paciorków, kaptorgi, lunule) oraz naszyjników z paciorków szklanych i z kamieni półszlachetnych. W tej sytuacji rekonstrukcja funkcji zestawu ozdób ze skarbu z Zawady Lanckorońskiej jako garnituru biżuterii kobiety należącej do ówczesnej elity wydaje się prawdopodobna.

Przypadkowe odkrycie na terenie „Zamczyska" skarbu około dziesięciu żelaznych grzywien siekieropodobnych (ryc. 216) dało asumpt A. Żakiemu (1961) do powiązania grodziska w Zawadzie Lanckorońskiej z serią dużych grodów plemiennych z terenu Małopolski (grody te wiązał cytowany autor z Wiślanami i datował na IX lub początki X w). Odwołując się do analogii wielkomorawskich A. Żaki datował skarb grzywien z Zawady Lanckorońskiej ramowo na IX lub pierwszą połowę X w. Podobnie datuje występowanie na terenie Małopolski tego typu zabytków E. Zaitz (1990), wskazując trafnie na pewne różnice w proporcjach między większością grzywien odkrytych na tym obszarze, a podobnymi zabytkami z terenu Wielkich Moraw. Według ustaleń E. Zaitza (1990) większość grzywien z Zawady Lanckorońskiej można zaliczyć do odmiany „małopolskiej", dwie zaś do odmiany „wielkomorawskiej". Musimy sobie jednak uświadomić, iż wbrew twierdzeniom cytowanego autora (Zaitz 1990, 171), nie istnieją poza jednym wyjątkiem (nie jest nim niestety największy skarb żelaznych grzywien siekieropodobnych, odkryty na ul. Kanoniczej w Krakowie, liczący 4212 egzemplarzy tego rodzaju przedmiotów) podstawy do innego, niż w oparciu o analogie wielkomorawskie, datowania tego rodzaju zabytków odkrytych w Małopolsce. Tym wyjątkiem jest odkrycie w skarbie przedmiotów żelaznych na osadzie wczesnośredniowiecznej w Krakowie, Nowej Hucie-Mogile, fragmentu domniemanej grzywny siekieropodobnej. Zabytek ten wystąpił wraz z ostrogą zbliżoną do typu VB według. D. Bialekowej (Poleski 1992, s. 37; tam starsza literatura). Tak więc omawiany zespół grzywien z „Zamczyska" możemy jedynie ramowo datować na okres między początkiem IX a połową X w.

Krótkiego komentarza wymaga odkrycie przez G. Leńczyka (1950, tabl. XVIII:2, 11) w warstwie próchnicy, w rejonie tzw. bramy zachodniej, dwóch żelaznych, trzpieniowych, trójlistnych grotów strzał (ryc. 217:3, 5). Tego typu groty występowały w Europie środkowej głównie w środowisku awarskim (Szymański 1979, 82–83, tam starsza literatura). Pojedyncze okazy tego typu znajdowane były również na stanowiskach osadowych i w szkieletowych grobach wielkomorawskich z IX w. (zob.,: Dostál 1966, tabl. LXIV:5; Kalousek 1971, 132, ryc. 221), jak i wśród datowanych już na X w. zabytków niektórych wschodnioeuropejskich ludów koczowniczych (Medvedev 1966, tabl. 15:13–25). Brak przesłanek, które pozwoliłyby na bardziej precyzyjne określenie chronologii okazów z Zawady Lanckorońskiej, nie pozwala na jednoznaczne wskazanie kręgu kulturowego, z którym owe zabytki należałoby łączyć. Nie ulega jednak wątpliwości, iż tego typu groty strzał są na terenie Polski we wczesnym średniowieczu zjawiskiem unikatowym (podobny, luźny zabytek znany jest z Maszkowa koło Miechowa; Nadolski 1954, tabl. XXXI:3). Dwa okazy tego typu trójlistnych, żelaznych grotów strzał odkryto na dwóch innych, przedpaństwowych grodziskach z południowej Małopol-

szych pochówków, wykazują się również autorzy piszący o datowaniu pochówków na podobnym elitarnym cmentarzysku w Bodzi; Buko, Kara 2016).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 231 09.03.2020 10:52:08

ski – w Trzcinicy[30] i Trepczy, stanowisko „Horodyszcze" (Ginalski, Kotowicz 2004, 209–211, tabl. VI:1). Ponieważ na obu tych stanowiskach odkryto również inne zabytki, które wiązać należy z VIII w. (odpowiednio była to w Trzcinicy żelazna ostroga oczkowata i w Trepczy brązowe, późnoawarskie okucie pasa), teza o ich związku, podobnie jak okazów z Zawady Lanckorońskiej z VIII w. (co oznacza także wskazania na kaganat awarski jako miejsce ich pochodzenia) wydaje się prawdopodobna. Nie można więc wykluczyć, iż najstarsza faza wału wczesnośredniowiecznego w Zawadzie Lanckorońskiej może wiązać się jeszcze z VIII wiekiem.

Pewne znaczenie dla ramowego określenia chronologii osadnictwa wczesnośredniowiecznego posiada także odkrycie na terenie „Mieściska", w bliżej nieokreślonym kontekście stratygraficznym, żelaznej ostrogi (ryc. 217:1). Zabytek ten został odkryty w trakcie badań prowadzonych przez R. Jamkę (Hilczerówna 1956, pozycja 197 w katalogu). Kabłąk ostrogi nie jest wygięty, źle zachowany bodziec nie wykazuje odchylenia od płaszczyzny U-kształtnego kabłąka. Zachowane ramię ostrogi jest w przekroju trójkątne. Stan zachowania omawianego egzemplarza (brak zaczepów) pozwala jedynie na stwierdzenie, iż najbardziej zbliżony jest on do ostróg znanych m.in. z terenu Wielkich Moraw (typ VB, zob.,: Bialeková 1977) lub do ostróg typu I (raczej odmiany 1) według typologii Z. Hilczerówny (1956, 22–34). W tej sytuacji możemy jedynie stwierdzić, iż ostrogę z Zawady Lanckorońskiej wiązać można z drugą połową IX w., albo też z X lub początkiem XI w. W ostatnim czasie opisaną ostrogę poddano powtórnej konserwacji, której efektem jest ujawnienie pewnych szczegółów formalno-technicznych, niewidocznych wcześniej pod warstwą konserwującego zabytek koloidu. Okazało się, że zachowane prawie w całości (lecz niestety bez zaczepu) ramię ostrogi jest w górnej części (przy bodźcu) trójkątne w przekroju, natomiast w dolnej partii (przy zaczepie) przekrój ramienia można określić jako taśmowaty (ryc. 218:6). Ostroga z Zawady Lanckorońskiej mogłaby zostać bez przeszkód zaszeregowana do podobnych okazów z obszaru państwa morawskiego z IX i początków X w. (typ III; Bialeková 1977, 106, ryc. 2) gdyby nie pewien znamienny fakt. Otóż prawie wszystkie ostrogi taśmowate z terenu państwa morawskiego cechowały się tym, że albo cały kabłąk miał płaski, taśmowaty przekrój, albo też płaska jego część znajdowała się u góry (w rejonie bodźca), a trójkątna lub płasko-wypukła część ramion w dolnej ich partii, przy zaczepach (zob.: Kavanová 2012). Cytowana autorka uwzględnia jednak w swoim opracowaniu wielkomorawskich ostróg taśmowatych jeden okaz o odwrotnej konstrukcji, takiej, jak w przypadku egzemplarza z Zawady Lanckorońskiej. Pochodzi on z grobu 261/49, z cmentarzyska „Na Valách", Staré Město (Kavanová 2012, ryc. 2:6). W tej sytuacji ostrogę z Zawady Lanckorońskiej możemy traktować jako import lub naśladownictwo okazów z ternu państwa morawskiego i datować ramowo na 2. połowę IX i początek X w. Konieczność poszerzenia ram chronologicznych ostróg płytkowo–nitowych w tzw. typie wielkomorawskim, czyli wykonanych w stylu późnokarolińskim, o co najmniej pierwsze dziesięciolecie X w. wynika z rezultatów badań grodziska Bojna I (Słowacja; Pieta 2015; Henning et al. 2015, 340–343). Uzyskane metodą dendrochronologiczną datowanie najmłodszych elementów wału tego obiektu na okres około/po roku 908 wskazuje, że liczne, odkryte w trakcie badań tego grodziska ostrogi płytkowo-nitowe były wytwarzane i użytkowane jeszcze w początkach X w. Kwestia, czy mogły one pozostawać na wyposażeniu jeźdźców także po roku 910 jest otwarta, ale wydaje się to bardzo prawdopodobne. Sugestie, wysuwane przez niektórych archeologów o użytkowaniu tego typu ostróg aż do połowy X stulecia wymagałyby jednak mocnych dowodów, których jak na razie nie mamy do dyspozycji.

Na „Zamczysku" w Zawadzie Lanckorońskiej odkryto również poza kontekstem stratygraficznym brązowy trzewik pochwy miecza (ryc. 217:9; Leńczyk 1950, tabl. XVIII:1). Okaz ten można zaliczyć do typu IVa2 według typologii P. Sikory (2001, 112, tabl. III). Zbliżone formą i rodzajem zdobienia zabytki odkrywane są na terenach Rusi Kijowskiej, Bułgarii, Węgier, Chersonezu (Korzuchina 1950, s. 63, tab. I:38, 40, 41, 44, 46, 48), a także kultur ludów bałtyjskich (Kulakov 1990. 30, ryc., 16:2–6; Kazakevičius 1998, 298–304, typ IIIa lub IIIb). Przedmioty te datowane są głównie na schyłek X–XI w., pojedyncze egzemplarze niezdobionych lub oszczędnie ornamentowanych trzewików występują jeszcze w XII w.

Do uściślenia datowania osadnictwa wczesnośredniowiecznego nie wnosi wiele odkryty przypadkowo na terenie grodziska topór (Żaki 1974A, 262, ryc. 212:d)[31]. Ten masywny okaz o długości 17 cm posiada stosunkowo wąskie ostrze (lekko wygięte w dół w stosunku do szyjki) i prostokątny w przekroju młotek. Krawędzie osady w rzucie z boku są proste, brak wąsów. W rzucie z góry osada nie wyodrębnia się od ostrza i młotka. Egzemplarz ten A. Żaki zaliczył do broni wczesnośredniowiecznej ze względu na miejsce odkrycia, jednak brak kontekstu stratygraficznego skłania do pewnej ostrożności, szczególnie wobec braku ścisłych analogii do tego egzemplarza pod względem uformowania młotka i osady. Niewiele też można powiedzieć o datowaniu domniemanego fragmentu grotu włóczni, odkrytego na terenie „Zamczyska" w trakcie badań G. Leńczyka (ryc. 196:10). Okaz gro-

[30] Zabytek niepublikowana, uprzejma informacja autora badań, Mgr. J. Gancarskiego.

[31] Zabytek ten jest przechowywany w zbiorach Muzeum Archeologicznego w Krakowie (nr inw. MAK 4313).

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 232 09.03.2020 10:52:08

tu włóczni odkryty podczas badań tej części grodziska (ryc. 196:11), prowadzonych przez A. Żakiego (1974A, ryc. 215:a), należy do typu V według A. Nadolskiego (1954, 54–55), który to typ został przez tego ostatniego badacza datowany w szerokich ramach chronologicznych od X do XII w. Nie ulega jednak wątpliwości, że groty włóczni tego typu występują też przed X w., np. na terenie Moraw i Słowacji już co najmniej od IX w. (Ruttkay 1976, 300–301).

Dokonany powyżej przegląd wczesnośredniowiecznych zabytków, odkrytych na grodzisku w Zawadzie Lanckorońskiej, które mogą pełnić funkcję niezależnych wyznaczników chronologii, ukazuje, że na podstawie ich analizy porównawczej można określić chronologię osadnictwa na stanowisku w interesującym nas okresie jedynie ramowo. Na podstawie istniejących przesłanek można stwierdzić, iż gród w Zawadzie Lanckorońskiej funkcjonował już w drugiej połowie IX w., natomiast jego ostateczny upadek, którego śladem jest warstwa pożarowa ostatniej fazy wału, nastąpił najprawdopodobniej w X w., zapewne w jego drugiej połowie (jeśli zdeponowanie skarbu srebrnych i szklanych przedmiotów miało związek ze zniszczeniem ostatniej fazy obwałowań grodu). W oparciu o posiadane przesłanki nie można natomiast określić precyzyjnie, kiedy rozpoczęto budowę pierwszej fazy wału wczesnośredniowiecznego (piąta faza osadnictwa, tzw. wał I G. Leńczyka), ani też kiedy i z jakiego powodu wał ten został naprawiony (wał 2. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego). Brak podstaw do stwierdzenia, czy po pożarze wału 2. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego od razu rozpoczęto budowę wałów przekładkowych (3. fazy osadnictwa), czy też między tymi zdarzeniami upłynął pewien czas. Nie można też określić, jak długo istniał wał 1. i 2. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego (traktuję wał obu tych faz jako pewną całość, gdyż 2. faza osadnictwa wiąże się z naprawą wału 1. fazy na odcinku E i SE jego obwodu), ani stwierdzić, jak długi był okres między budową wału 1. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego, a jego ostatecznym zniszczeniem (pożarem), wiążącym się już z 2. fazą osadnictwa. Stwierdzenie, że przy wewnętrznej ścianie tego wału wytworzyła się stosunkowo gruba warstwa materiału, zmywanego w te miejsca z wyżej położonych partii majdanu, wskazuje tylko, że nie był to proces krótkotrwały.

Z wyżej wymienionych powodów najwłaściwszym będzie przyjęcie najostrożniejszej hipotezy, wedle której początki grodu w Zawadzie Lanckorońskiej należy wiązać z IX w. Nie można jednak odrzucić definitywnie przypuszczenia, iż budowę pierwszego wału grodu należałoby wiązać jeszcze z VIII stuleciem. W tym jednak przypadku musielibyśmy dysponować bardziej przekonywującymi przesłankami niż te, które wynikają z dotychczas prowadzonych badań (odkrycie przez G. Leńczyka poza dokładnie określonym kontekstem stratygraficznym dwóch żelaznych, trójlistnych grotów strzał, których związek ze środowiskiem awarskim jest, przyznajmy, problematyczny, chociaż oczywiście najbardziej prawdopodobny). Kwestii tej, jak już wcześniej wspomniano, nie wyjaśniła niestety analiza ^{14}C próbki pobranej ze słupa palisady wału 2. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego w trakcie badań prowadzonych przez J. Poleskiego.

Odmiennie przedstawia się kwestia precyzyjnego określenia czasu budowy wału przekładkowego ostatniej, 3. fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego na stanowisku. Wykonana przez M. Krąpca (1996) analiza dendrochronologiczna ponad dwudziestu próbek zwęglonych belek z wałów związanych z tą fazą osadnictwa wykazała, że zostały one zbudowane w ciągu ostatnich trzydziestu lat IX wieku (po r. 868, przed r. 900). Trudnym zadaniem jest określenie momentu zniszczenia przez pożar wałów tej fazy. Pozornie zadanie to ułatwia datowanie skarbu biżuterii srebrnej i szklanych paciorków, zdeponowanego na majdanie głównego członu grodu po połowie X w. Złożenie go do ziemi można byłoby wiązać z gwałtownym pożarem obwałowań grodu. Przyjęcie tego wyjaśnienia utrudnia jednak świadomość, że wały 3. fazy zostały wzniesione w okresie pomiędzy 868 a 900 r., a więc musiałyby funkcjonować z pewnością ponad 50 lat (może nawet blisko 100). Możliwość przetrwania wału przekładkowego przez tak długi okres wydaje się mało prawdopodobna, konstrukcja taka po pewnym czasie wymagałaby naprawy. Z drugiej strony brak wyraźnych śladów naprawy w przebadanych, dolnych partiach korpusu wału nie oznacza, że napraw takich nie wykonano. Mogły one obejmować, co najbardziej prawdopodobne, górne partie wału, jak i jego zewnętrzne powierzchnie, w tym słupy palisady zewnętrznej. W tej sytuacji prawdopodobieństwo natrafienia na ślady takich napraw w trakcie badań wykopaliskowych jest stosunkowo małe. Jedno na obecnym etapie badań wydaje się wszakże pewne: założenie obronne w Zawadzie Lanckorońskiej nie funkcjonowało już w XI w. Jeśli na jego terenie istniały wówczas jeszcze jakieś pojedyncze zabudowania mieszkalne (jak wiadomo nie natrafiono na ich wyraźne pozostałości), to były to chaty zlokalizowane wewnątrz zgliszczy potężnych niegdyś obwałowań.

Datowaniu metodą C14 poddano ostatnio 2 próbki węgli drzewnych ze słupów palisady (zapewne zewnętrznej ściany wału przekładkowego, czyli najmłodszej, trzeciej fazy wczesnośredniowiecznego wału, otaczającego główny człon grodziska)[32]. Próbki te pobrano w 1939. r. z wykopów X i VIII (badania G. Leńczyka). Wyniki tych analiz przedstawiają się następująco:

[32] Datowanie przeprowadził Prof. M. Krąpiec w Laboratorium Datowań Bezwzględnych w Krakowie.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 233 09.03.2020 10:52:08

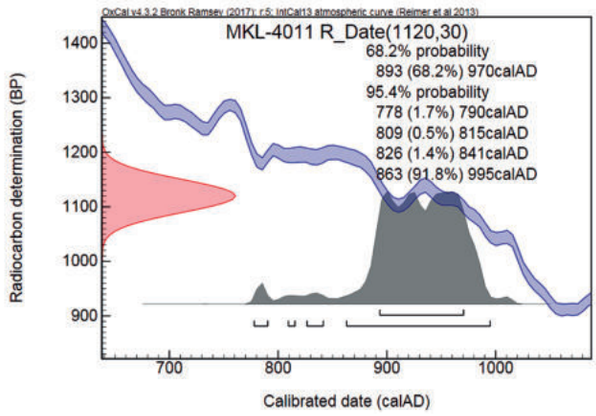

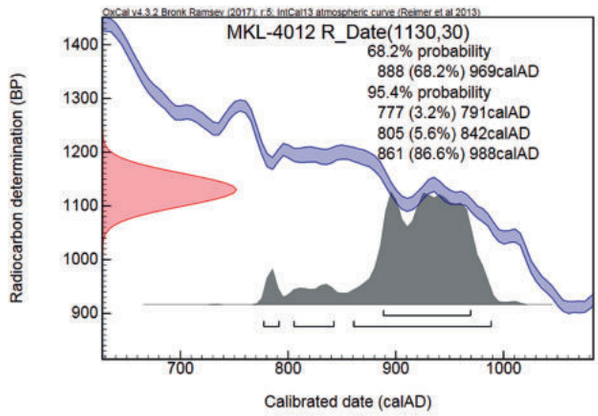

Otrzymane daty ramowe próbek w zasadzie się pokrywają, co może wskazywać, iż pochodzą one z konstrukcji drewnianej powstałej w tym samym czasie (chodzi o wał przekładkowy z palisadową ścianą zewnętrzną, czyli najmłodszą fazę wału głównego członu grodziska oraz współczesną mu pierwszą i jedyną fazę wału jego podgrodzia). Oba fragmenty słupów palisady pochodzą więc z dębów, które zostały ścięte w okresie pomiędzy trzecią tercją IX a schyłkiem X w. Nie stoi to w sprzeczności z datą wzniesienia tych obwałowań, uzyskaną na podstawie analizy dendrochronologicznej zwęglonych resztek tych linii umocnień.

8. Badania

Grodzisko zostało odkryte przez W Demetrykiewicza około 1900 r. Na terenie „Zamczyska", w jego części SW, ówczesny właściciel gruntu (F. Łyczko) odkrył dwa skarby. W 1932 roku znalazł on skarb wczesnośredniowiecznych ozdób srebrnych i paciorków szklanych, a około roku 1946 wydobył skarb około 10-u żelaznych grzywien siekieropodobnych. W latach 1938 i 1939 G. Leńczyk i R. Jamka przeprowadzili badania grodziska w Zawadzie Lanckorońskiej. Pierwszy z nich prowadził prace na „Zamczysku", drugi zaś na „Mieścisku". W trakcie badań w 1938 i 1939 r. G. Leńczyk przeciął wał wewnętrzny (tzw. I) 11-toma przekopami, tzw. bramę wschodnią i odchodzący od niej wał dwoma kolejnymi, zaś wały zewnętrzne (II i III) aż 18-toma niewielkimi szurfami. Z kolei R. Jamka przeciął wał podgrodzia 24 przekopami, zakładając także kilka wykopów sondażowych na majdanie „Mieściska" oraz na jego północnym przedpolu. W 1967 roku niewielkie badania sondażowe prowadził na „Zamczysku" A. Żaki. Wyniki jego prac wykopaliskowych nie zostały niestety opublikowane (z analizy zachowanego planu wykopów wynika, iż badaniami objęto głównie majdan). Z wywiadu przeprowadzonego wśród mieszkańców Zawady Lanckorońskiej, którzy brali udział w tych wykopaliskach, wynika, iż w jedynym wykopie, założonym na N krawędzi wału I, nie osiągnięto poziomu calca. Eksplorację na tym odcinku przerwano na poziomie około 2 m, po odsłonięciu stropu zwartej warstwy kamieni. W 1993 r. na „Zamczysku" J. Poleski przeprowadził badania weryfikacyjne wschodniego odcinka wału I. W trakcie tych wykopalisk zadokumentowano 2 przypadkowo odsłonięte profile: wału I na „Zamczysku" (ryc. 200:B) i wału „Mieściska" (ryc. 200:A). W trakcie badań prowadzonych przez G. Leńczyka, R. Jamkę i A. Żakiego stosowano eksplorację warstwami mechanicznymi, w trakcie prac J. Poleskiego stratygraficzną metodę eksploracji.

9. Zbiory

Zabytki ruchome i dokumentacja badań G. Leńczyka i R. Jamki znajdują się w krakowskim Muzeum Archeologicznym (dokumentacja prac prowadzonych przez R. Jamkę jest niestety częściowo zdekompletowana). Nie jest znane miejsce przechowywania dokumentacji z badań A. Żakiego, zabytki znajdują się w Muzeum Okręgowym w Nowym Sączu. Dokumentacja i zabytki z wykopalisk prowadzonych przez J. Poleskiego znajdują się w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego.

10. Literatura

Demetrykiewicz 1912, X; Jamka 1935, 1938; Leńczyk 1950; Zeylandowa 1960; Żaki 1961, 1968; Poleski 1996A, 1996C, 1996D; Krąpiec, Poleski 1996; Bąk 1996; Krąpiec 1996; Zoll-Adamikowa, Dekówna, Nosek 1999: Zoll-Adamikowa 2000; Suchodolski 2003.

11. Uwagi

Na terenie „Zamczyska" pod nawarstwieniami wczesnośredniowiecznymi odkryto dużej miąższości nawarstwienia prehistoryczne. Ich skomplikowane relacje i duża miąższość pozwalają w nich rozpoznawać pozostałości wielofazowego osadnictwa, rozwijającego się od III do V okresu epoki brązu. Na stanowisku znaleziono liczną serię fragmentów naczyń kultury łużyckiej z III okresu EB, lecz tylko nieco mniej licznie występowała ceramika ma-

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 234 09.03.2020 10:52:08

teriały kultury pilińskiej, Kyjatice i Gavá. Niektóre układy nawarstwień, rozpoznane zarówno w trakcie badań prowadzonych przez G. Leńczyka, jak i J. Poleskiego, mogą być interpretowane jako relikty fortyfikacji w formie celowo wykonywanych poprzez niwelację podłoża skarp i tarasów, umocnionych solidnymi konstrukcjami w formie „płotów" wspartych potężnymi, pionowymi słupami (Bąk 1996). Ponowny przegląd zabytków prahistorycznych z Zawady Lanckorońskiej, dokonany przez Dr. hab. M. Przybyłę, wykazał, iż wśród licznych fragmentów naczyń, odkrytych w czasie przedwojennych badań na terenie grodziska, natrafiono także na zabytki wiążące się z okresem halsztackim[33].

Jacek Poleski

[33] W tym miejscu pragnę wyrazić wdzięczność Panu Profesorowi M. Przybyle za konsultacje w sprawie materiałów prahistorycznych z grodziska w Zawadzie Lanckorońskiej.

Bibliografia

SKRÓTY

AAC – „Acta Archaeologica Carpathica", Kraków
AP – „Archeologia Polski", Warszawa
AR – „Archeologické rozhledy", Praha
AVANS – „Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v r. ...", Bratislava
IA – „Informator Archeologiczny. Badania ...:", Warszawa
MA – „Materiały Archeologiczne", Kraków
MSROA – „Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego", Rzeszów
PA – „Przegląd Archeologiczny", Wrocław
RA – „Recherches Archeologiques de ...", Kraków
RP – „Rocznik Przemyski", Przemyśl
RS – „Rocznik Sądecki", Nowy Sącz
SA – „Sprawozdania Archeologiczne", Kraków
SHGWKS – Słownik Historyczno-Geograficzny Województwa Krakowskiego w Średniowieczu, (Słownik Historyczno-Geograficzny Ziem Polskich w Średniowieczu, t. V, Małopolska – Woj. Krakowskie), Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, od 1993 Kraków.
SlA – „Slavia Antiqua", Poznań
SLed – „Studia Lednickie", Lednica-Poznań.
SlovA – „Slovenská Archeológia", Bratislava
SROA – „Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego", Rzeszów
SWs – „Studia Wczesnośredniowieczne", Warszawa
WA – „Wiadomości Archeologiczne", Warszawa
ZOW – „Z otchłani wieków", Warszawa

Prace niepublikowane

Cetera A., Dworaczyński E.
2001 *Wczesnośredniowieczna osada przygrodowa na stanowisku 101 w Tarnowie. Badania ratownicze w roku 2001*, Tarnów (Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie, Oddział w Tarnowie).

Dębowska L., Dębowski T.
2000 *Oświęcim – Zamek. Wyniki badań archeologicznych przeprowadzonych w latach 1999–2000*, Kraków (Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie).

Dębowski T.
1991 *Oświęcim – Zamek. Opracowanie wyników nadzoru archeologicznego prowadzonego w latach 1988–1990*, Kraków (Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie).

Dworaczyński E.
2001 *Wojnicz. Otoczenie kościoła parafialnego. Nadzór archeologiczny robót ziemnych – wykopy instalacji kanalizacyjnej*, Tarnów (Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie, Oddział w Tarnowie).
2007 *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego. Budowa kanalizacji sanitarnej w Wojniczu z przyłączami w ulicy Plebańskiej, Jagiellońskiej, Słonecznej, Rolniczej, Kąpielowej, Krzywej i Tarnowskiej*, Wojnicz-Tarnów (Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie, Oddział w Tarnowie).

Filipowicz A., Filipowicz M.
2002 *Zamek w Oświęcimiu. Sprawozdanie z badań konserwatorskich – etap VI – 2002. Badania architektoniczne wieży*, Kraków (Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie).

Frankowicz-Szpunar B.
2007 *Zawada, gm. Tarnów, stan. 1. Grodzisko. Wyniki badań archeologicznych na działce 1/1 w Zawadzie*, Tarnów (Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie, Oddział w Tarnowie).
2009 *Zawada, gm. Tarnów, stan. 1. Grodzisko. Wyniki nadzoru archeologicznego na działce 1/1 w Zawadzie*, Tarnów (Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie, Oddział w Tarnowie).

Madej M.
2003 *Osada grupy tynieckiej na Wzgórzu Klasztornym w Tyńcu*, maszynopis pracy magisterskiej, napisanej pod kierunkiem Prof. dr hab. R. Madyda-Legutko, w Archiwum Instytutu Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie.

Mądrzycki G.
2008 *Stan badań archeologicznych nad osadnictwem średniowiecznym w dorzeczu Raby*, Kraków (wydruk pracy magisterskiej, Archiwum Instytutu Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie).

Myszka M.
2006 *Wyniki nadzoru archeologicznego wykopów wykonanych w związku z remontem zamku w Oświę-*

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 237 09.03.2020 10:52:08

cimiu w latach 2004–2005, Kraków (Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie).

Naglik R.
1988 *Oświęcim – Zamek. Opracowanie wyników nadzoru archeologicznego prowadzonego w latach 1984–1986*, Kraków (Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie).

Okoński J.
1989 *Ceramika z grodziska w Zawadzie, gm. Tarnów, na tle porównawczym*, Tarnów (Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie, Oddział w Tarnowie).
2003 *Dokumentacja badań archeologicznych. Ratownicze badania wykopaliskowe, wyprzedzające budowę obiektu mieszkalnego na działce 1662/3 w Wojniczu, pow. tarnowski, przy ul. Jagiellońskiej 20 (stanowisko 1 w Wojniczu, gm. loco, AZP 105-65:1)*, Tarnów (Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie, Oddział w Tarnowie).

Zespół Pracowni Archeologiczno-Konserwatorskiej
1994 *Tarnów. Stanowisko 101. Wyniki nadzoru archeologicznego osady wczesnośredniowiecznej*, Tarnów (Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie, Oddział w Tarnowie).

Prace publikowane

Bąk U.
1996 *Zabytki prahistoryczne z badań wykopaliskowych przeprowadzonych w 1993 roku w Zawadzie Lanckorońskiej, woj. Tarnów, stan. 1, „Zamczysko”,* AAC, 33, 51–84.

Bialeková D.
1977 *Sporen von slawischen Fundplätzen in Pobedim (Typologie und Datierung),* SlovA, 25, 103–160.

Biermann F.
2001 *Zwischen Polen, Rus und Balten: die frühmittelalterliche Burg von Sypniewo in Masowien*, „Archäologisches Korrespondenzblatt”, 31, 617–635.

Brzostowicz M.
2002 *Bruszczewski zespół osadniczy we wczesnym średniowieczu*, Poznań.
2014 *Schyłek organizacji grodowej w Wielkopolsce*, (w:) Chrzan. K., Czapla K., Moździoch S. (red.), *Funkcje grodów w państwach wczesnośredniowiecznej Europy środkowej. Społeczeństwo, gospodarka, ideologia*, Wrocław–Głogów, 381–399.

Buko A., Kara M.
2016 *Chronologia cmentarza*, (w:) Buko A. (red.), *Bodzia. Elitarny cmentarz z początków państwa polskiego*, Warszawa, 447–455.

Cabalska M.
1969 *Badania archeologiczne w Chełmie, pow. Bochnia*, SA, 21, 47–55.
1970 *Wstępne wyniki badań wykopaliskowych na stanowisku w Chełmie, pow. Bochnia*, WA, 25, s. 417–420.
1972 *Materiały archeologiczne z grodziska w Chełmie nad Rabą, pow. Bochnia*, MA, 13, 183–188.
1975 *Osadnictwo neolityczne na stanowisku w Chełmie, pow. Bochnia*, „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne”, 3, 7–40.

Cetera A.
1994 *Budynki mieszkalne z grodziska w Zawadzie k. Tarnowa (na tle porównawczym)*, „Rocznik Tarnowski 1994”, Tarnów, 255–276.
1998 *Badania archeologiczne na stanowisku nr 3 w Wojniczu*, (w:) *Z najdawniejszej przeszłości Wojnicza i okolic (najnowsze badania archeologiczne)*, (w:) *Z najdawniejszej przeszłości Wojnicza i okolic (najnowsze badania archeologiczne)*, „Zeszyty Wojnickie”, I/1998, Wojnicz, 30–44.
2000 *Tajemnice kolegiaty św. Wawrzyńca w Wojniczu*, „Zeszyty Wojnickie”, 7–8/2000, Wojnicz, 2–7.

Cetera A., Okoński J.
1984 *Wiślański gród pod Tarnowem*, ZOW, 50, 166–169.
1986A *Sprawozdanie z badań wczesnośredniowiecznego grodziska w Zawadzie gm. Tarnów w latach 1982–1983*, SA, 38, 261–282.
1986B *Zawada, gm. Tarnów. Grodzisko kultury łużyckiej i wczesnośredniowieczne*, (w:) „Badania archeologiczne w województwie tarnowskim w 1985 r.” (materiały powielane), Tarnów, 10–11.
1987 *Grodzisko wczesnośredniowieczne w Zawadzie gm. Tarnów*, (w:) „Badania archeologiczne w województwie tarnowskim w 1986 r.” (materiały powielane), Tarnów, 11–13.
1988A *Wstępne sprawozdanie z badań południowo-zachodniego rejonu grodziska w Zawadzie koło Tarnowa w latach 1984–1986*, AAC, 27, 117–151.
1988B *Zawada, gm. Tarnów – grodzisko wczesnośredniowieczne.*, (w:) „Badania archeologiczne w województwie tarnowskim w 1987 r.” (materiały powielane), Tarnów, 13–15.
1990 *Grodzisko wczesnośredniowieczne w Zawadzie, gm. Tarnów*, (w:) „Badania archeologiczne w województwie tarnowskim w 1988 r.” (materiały powielane), Tarnów, 23–27.
1991A *Grodzisko wczesnośredniowieczne w Zawadzie, gm. Tarnów*, (w:) „Badania archeologiczne w województwie tarnowskim w 1989 r.” (materiały powielane), Tarnów, 27–30.
1991B *Zawada, gm. Tarnów, stan. 2. Osada wczesnośredniowieczna*, (w:) „Badania archeologiczne w województwie tarnowskim w 1989 r.” (materiały powielane), Tarnów, 30–32.
1994A *Gród kasztelański w Wojniczu*, „Zeszyty Wojnickie”, 7–8/1994, Wojnicz, 1–7.
1994B *Grodzisko w Zawadzie – dziesięć lat później*, „Rocznik Tarnowski 1994”, Tarnów, 287–310.
1995 *Materiały do pradziejów prawobrzeża środkowego biegu Raby*, „Rocznik Bocheński”, III, 5–64.

Czapkiewicz B.
1923 *Sprawozdanie z poszukiwań archeologicznych w zachodniej Małopolsce*, WA, 8, 102–104.

Darnay K.
1905 *Szeghalami ásatásról*, „Archeológiai Értesitő”, XXV/I, 66–70.

Dąbrowska E.
1965A *Studia nad osadnictwem ziemi wiślickiej we wczesnym średniowieczu*, Wrocław–Warszawa–Kraków.
1965B *Sprawozdanie z badań sondażowych przeprowadzonych na grodzisku wczesnośredniowiecznym w Dem-*

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 238 09.03.2020 10:52:09

blinie, pow. Dąbrowa Tarnowska, w 1963 roku, SA, 17, 265–277.
1973A *Wielkie grody dorzecza górnej Wisły. Ze studiów nad rozwojem organizacji terytorialno-plemiennej w VII–X wieku*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
1973B *Quelques remarques sur la pénétration hongroise sur le territoire de la Pologne du Sud*, (w:) *Berichte über den II. Internationalen Kongress für Slawische Archäologie*, 2, Berlin, 363–368.
1978 *Etapy kształtowania się osadnictwa grodowego i formowania organizacji grodowych u Słowian zachodnich we wczesnym średniowieczu*, AP, 23, 425–444.

Demetrykiewicz W.
1907 *Sprawozdanie z posiedzeń Komisji Antropologicznej odbytych w roku 1906*, „Materiały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne", 9, Kraków, VIII–IX.
1912 *Sprawozdanie z posiedzeń Komisji Antropologicznej odbytych w latach 1910 i 1911,* MAAE, 12, VIII–XI.
1914 *Sprawozdanie z posiedzeń Komisji Antropologicznej odbytych w roku 1912 i 1913*, „Materiały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne", 13, VIII–IX.

Dostál B.
1966 *Slovanská pohřebište ze středni doby hradištni na Morave*, Praha.

Dulinicz M.
2000 *Miejsca, które rodzą władzę (najstarsze grody słowiańskie na wschód od Wisły)*, (w:) Moździoch S. (red.), *Człowiek, Sacrum, środowisko. Miejsca kultu we wczesnym średniowieczu*, Spotkania Bytomskie, IV, Wrocław, 85–98.

Florek M.
2012 *„Obcy" we wczesnośredniowiecznym Przemyślu. Kim byli Węgrzy pochowani na tzw. cmentarzysku „staromadziarskim" przy ulicy Rycerskiej?*, [w:] W. Dzieduszycki, J. Wrzesiński (red.), *Funeralia Lednickie. Spotkania 14. Obcy*, Poznań, 295–311.
2017 *Materials of Hungarian provenience from the turn of the 11th century from Lipnik, Opatów district, Świętokrzyskie Province. Contribution to the study on foreign settlement in Early medieval Lesser Poland*, AAC, 52, 209–233.
2018 *Osadnictwo obcoplemienne i obcoetniczne w okolicach Opatowa i Sandomierza we wcześniejszym średniowieczu w świetle źródeł archeologicznych i toponimicznych*, SlA, 59, 281–315.

Florjova W.E. (Nahapetjan)
2000 *Kostjanye detali lukov, kolčanov i nalučij Beloj Veži*, (w:) Yevglevsky A.V. (red.), *Stepi Evropy v epohu srednevekovja*, I, Doneck, 101–116.

Gajewski L., Górska I., Paderewska L., Pyrgała J., Szymański W.
1982 *Skarby wczesnośredniowieczne z obszaru Polski. Atlas*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.

„Galicja…" 2013
2013 *Galicja na józefińskiej mapie topograficznej 1779 – 1783*, Bukowski W., Dybaś B., Noga Z. (red.), T. 2, cz. A i B, Kraków.

„Galicja…" 2015
2015 *Galicja na józefińskiej mapie topograficznej 1779 – 1783*, Bukowski W., Dybaś B., Noga Z. (red.), T. 3, cz. A i B, Kraków.

Galuška L.
1991 *Great Moravia*, Brno.

Gąssowska E.
1979 *Bizancjum a ziemie północno-zachodnio-słowiańskie we wczesnym średniowieczu. Studium archeologiczne*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.

Gedl M.
1976 *Burgen und Höhensiedlungen der Lausitzer Kultur in Kleinpolen*, (w:) *Studien zur südpolnischen Wehranlagen*, (w:) *Prace Archeologiczne UJ*, 23, 7–40.

Ginalski J., Kotowicz P. N.
2004 *Elementy uzbrojenia i oporządzenia jeździeckiego z grodziska wczesnośredniowiecznego „Horodyszcze" w Trepczy, pow. Sanok, stan. 2*, MSROA, 25, 187–258.

Gliński W.
1999 *Wczesnośredniowieczne zausznice z czterema paciorkami z Wiślicy, stan. Regia*, SA, 51, 211–233.

Górecki J.
2002 *Gród na Ostrowie Lednickim na tle wybranych ośrodków grodowych pierwszej monarchii piastowskiej*, Poznań.

Gupieniec A., Kiersnowscy T. i R.
1965 *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Polski środkowej, Mazowsza i Podlasia*, (w:) *Polskie Badania Archeologiczne*, 10. Wrocław.

Hampel J.
1907 *Ujabb tanulmányok a honglalási kor emlékeiről*, Budapest.

Hanuliak M.
1992 *Gräberfelder der slawischen Population im 10. Jahrhundert im Gebiet der Westslowakei*, SlovA, 40/2, 243–308.

Henning J., Ruttkay M., Pieta K., Heussner K.–U.
2015 *Bojná a datovanie hradísk nitrianskeho kniežatstva, prínos prírodovedných metód k archeologickému výskumu*, (w:) Pieta. K, Robak. Z. (red.) *Bojná 2. Nové výsledky výskumov včasnostredovekých hradísk*, Nitra, 335–345.

Hilczerówna Z.
1956 *Ostrogi polskie z X–XIII wieku*, Poznań.

Hrubý V.
1955 *Staré Město. Velkomoravské pohřebište „Na Valách",* Praha.

Jamka R.
1935 *Wczesnohistoryczny skarb znaleziony na grodzisku w Zawadzie Lanckorońskiej*, WA, 13, 95–100.
1938 *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na „Mieścisku" w Zawadzie Lanckorońskiej pow. Brzesko*, „Sprawozdania z posiedzeń i czynności Polskiej Akademii Umiejętności", 43, Kraków, 340–342.

Jastrzębski S., Maciejczuk J.
1988 *Grób wczesnośredniowieczny z Gródka nad Bugiem, stan. 1C, woj. zamojskie*, (w:) Labuda G., Tabaczyński S., (red.), *Studia nad etnogenezą Słowian i kulturą Europy wczesnośredniowiecznej*, II, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, 55–61.

Jodłowski A.
1967 *Grodzisko wczesnośredniowieczne w Łapczycy p. Bochnia*, AAC, 9, 49–58.
1968A *Wyniki badań sondażowych na grodzisku wczesnośredniowiecznym w Jadownikach, pow. Brzesko*,

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 239 09.03.2020 10:52:09

„Badania Muzeum Żup Krakowskich w Wieliczce w roku 1968", Wieliczka, 59–63.
1968B *Uwagi nad osadnictwem wczesnośredniowiecznym w dorzeczu Raby*, AAC, 10, 63–98.
1970 *Gród w Jadownikach*, ZOW, 36, 303–304.
1974 *Wczesnośredniowieczny gród w Łapczycy, pow. Bochnia, w świetle badań lat 1965–1967 i 1972 r.,* SA, 26, 241–277.
1984 *Grodzisko w Poznachowicach Górnych, woj. krakowskie, w świetle wstępnych badań archeologicznych*, SA, 35, 249–262.

Jończyk L.
2013 *Zapinki podkowiaste w kontekście europejskich analogii*, (w:) Kalaga J. (red.) *Sutiejsk. Gród pogranicza polsko-ruskiego w X – XIII wieku. Studium interdyscyplinarne*, Warszawa–Pękowice, 41–51.

Kalousek F.
1971 *Břeclav-Pohansko. I. Velkomoravské pohřebiště u kostela*, Brno.

Kara M.
1991 *Z badań nad wczesnośredniowiecznymi grobami z uzbrojeniem z terenu Wielkopolski* (w:) Leciejewicz L. (red.), *Od plemienia do państwa. Śląsk na tle wczesnośredniowiecznej Słowiańszczyzny zachodniej*, Wrocław–Warszawa, 99–120.

Kavánová B.
1976 *Slovanské ostruhy na Území Československa*, „Studie Archeologického stavu Československé Akademie Véd", 4, z. 3, Praha.
2012 *Poznámka k relativni chronologii ostruh s páskovými* rameny, (w:) Doleřel J., Vihoda M. (red.), *Mezi raným a vrcholným středověkem. Pavlu Kouřilovi k šedesátým narozeninám přátelé, kolegové a žáci*, Brno, 169–184.

Kazakevičius V.
1998 *Iš vėlyvojo geležies amžiaus baltų ginklų istorijos (kalavijų makštų galų apkalai)*, „Lietuvos Archeologija", 15, 287–331.

Kiersnowscy T. i R.
1959 *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Pomorza*, (w:) *Polskie Badania Archeologiczne*, 4, Warszawa.

Kiryk F.
1970 *Dzieje powiatu myślenickiego w okresie przedrozbiorowym*, (w:) Reinfuss R. (red.) *Monografia powiatu myślenickiego*, t. I, Kraków, s. 12–45.
1985 *Rozwój urbanizacji Małopolski XIII – XVI w.*, Kraków.

Kobyliński Z. (red.)
1990 *Early medieval hillforts in Polish lands in the 6th to the 8th centuries: problems of origins, funktion and spatial organization*, (w:) Austin D., Alcock L. (red.), *From the Baltic to the Black Sea*, Boston, s. 147–156.
2017A *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom I*, Warszawa.
2017B *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom II*, Warszawa.

Kočka-Krenz H.
1993 *Biżuteria północno-zachodnio-słowiańska we wczesnym średniowieczu*, Poznań.

Kołodziejski S.
1994 *Średniowieczne rezydencje obronne możnowładztwa na terenie województwa krakowskiego*, Kraków.
1995 *Późne średniowiecze*, (w:) *Natura i Kultura w Krajobrazie Jury. Tom IV. Pradzieje i średniowiecze*, Kraków, 151–162.
2002 *Początki zamków w Karpatach polskich*, (w:) Antoniewicz M. (red.), *Zamki i przestrzeń społeczna w Europie środkowej i wschodniej*, Warszawa, s. 247–255

Kondracki J.
1978 *Geografia fizyczna Polski*, Warszawa.

Koperski A.
1996 *Przemyśl (Poland)*, (w:) Fodor I., Nepper I.M., Révés L., Wolf M. (red.), *The ancient Hungarians. Exhibition Catalogue*, Budapest, 439–448.

Korzuchina G. F.
1950 *Iz istorii drevneruskogo oružija XI veka*, Sovetskaja Archeologija, 13, 63–94.

Kovács L.
1986 *Über einige Steigbügeltypen der Landnahmezeit*, „Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae", XXXVIII/1–2, 125–139.

Krąpiec M.
1996 *Chronologia wału grodziska w Zawadzie Lanckorońskiej w świetle analiz dendrochronologicznych*, AAC, 33, 131–137.

Krąpiec M., Poleski J.
1996 *Dwa grodziska wczesnośredniowieczne w Zawadzie Lanckorońskiej i Naszacowicach – datowanie metodą archeologiczną i dendrochronologiczną*, PA, 44, 117–137.

Kukliński A.
2017 *Wczesnośredniowieczna stratygrafia kulturowa w południowo-zachodniej części Wzgórza Wawelskiego*, „Acta Archaeologica Waweliana", V, Kraków.

Kulakov V. I.
1990 *Drevnosti prussov VI–XIII vv*, (w:) *Archeologija SSSR, Svod archeologičeskich istočnikov*, G 1–9, Moskva.

Kunysz A.
1963 *Przyczynki archeologiczne do najdawniejszych dziejów Biecza*, (w:) Kaleta R. (red.), *Biecz. Studia historyczne*, Wrocław–Warszawa–Kraków, 64–81.
1968 *Grodziska w województwie rzeszowskim*, MSROA, 1966(68), 25–87.

Kurczab J.
2003 *O działalności Karpackiej Ekspedycji Archeologicznej*, (w:) Woźniak Z., Gancarski J. (red.), *Polonia minor medii aevii. Studia ofiarowane Panu Profesorowi Andrzejowi Żakiemu w osiemdziesiątą rocznicę urodzin*, Kraków–Krosno, 83–118.

Kurtyka J.
1997 *Tęczyńscy. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*, Kraków.

Laberschek J.
1995 *Osadnictwo średniowieczne w świetle źródeł pisanych*, (w:) *Natura i Kultura w Krajobrazie Jury. Tom IV. Pradzieje i średniowiecze*, Kraków, s. 163–178.

Labuda G.
1986 *Z dyskusji nad początkiem klasztoru benedyktyńskiego w Tyńcu: fundatorzy i pierwsi opaci*, (w:) *Symbolae historiae artium. Studia z historii sztuki Lechowi Kalinowskiemu dedykowane*, Warszawa, 93–109.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 240 09.03.2020 10:52:09

1994 *Szkice historyczne XI wieku. Początki klasztoru benedyktynów w Tyńcu*, „Studia Źródłoznawcze", 35, 23–64.
1999 *Słowiańszczyzna starożytna i wczesnośredniowieczna. Antologia tekstów źródłowych*, Poznań.

Lenarczyk L.
1984 *Materiały archeologiczne z Góry Zamkowej w Bieczu*, MSROA, 1976–1979 (1984), 143–170.

Leńczyk G.
1938 *Wyniki wstępnych badań w południowej części grodziska zwanego Zamczyskiem w Zawadzie Lanckorońskiej nad Dunajcem w pow. brzeskim*, „Sprawozdania z posiedzeń i czynności Polskiej Akademii Umiejętności", 43, 338–340.
1939 *Grodzisko w Piekarach*, (w:) Jamka R., Leńczyk G., Dobrowolski K., *Badania wykopaliskowe w Piekarach w pow. krakowskim*, (w:) *Prace Prehistoryczne*, 2, Kraków, 19–75.
1950 *Prasłowiański gród nad Dunajcem w Zawadzie Lanckorońskiej*, Kraków.
1957 *Sprawozdanie z badań w r. 1955 na terenie grodziska w Poznachowicach Górnych, pow. Myślenice*, SA, 4, 132–141.
1962 *Na temat pobytu Celtów w Polsce południowej*, „Światowit", 24, 249–283.
1967 *Elementy obronne w miejscach umocnionych*, „Studia Archeologiczne", 2, 73–116.
1983 *Katalog grodzisk i zamczysk z terenu Małopolski*, (red.: Kołodziejski S.), Kraków.

Marszałek J.
1993 *Katalog grodzisk i zamczysk w Karpatach*, Warszawa.

Mądrzycki G.
2018 *Oświęcim w badaniach archeologicznych. Zarys problematyki*, (w:) Czwojdrak B., Mikroszewski K., Węcowski P. (red.), *Oświęcim. Miasto pogranicza*, t. II, Warszawa, s. 24–50.

Medvedev A. F.
1966 *Ručnoe metatelnoe oružie (luki, strely, samostrel) VIII–XIV vv.,* (w:) *Archeologija SSSR. Svod archeologičeskich istočnikov*, Moskwa.

Mika N.
2006 *Mieszko syn Władysława II Wygnańca, książę raciborski i pan Krakowa – dzielnicowy władca Polski*, Racibórz.

Morawski W., Zaitz E.
1977 *Wczesnośredniowieczne cmentarzysko szkieletowe w Krakowie na Zakrzówku*, MA, 17, 53–169.

Moździoch S.
2002 *Castrum munitissimum Bytom. Lokalny ośrodek władzy w państwie wczesnopiastowskim*, Warszawa.
2015 *Przemiany XII–XIII wieku na Śląsku w świetle badań grodów kasztelańskich*, , „Fontes Archaeologici Posnanienses", 51, 83–96.

Nadolski A.
1954 *Studia nad uzbrojeniem polskim w X, XI i XII wieku*, Łódź.

Nepper I.N.
1996 *Sárrétudvari-Hízóföld*, (w:) Fodor I., Nepper I.M., Révés L., Wolf M. (red.), *The ancient Hungarians. Exhibition Catalogue*, Budapest, 257–277.

Nowosad-Grylowa M.
1969 *Grodzisko w Zawadzie, pow. Tarnów*, AAC, 11, 136–138.

Okoński J.
1990 *Pradzieje Tarnowa*, Tarnów.
1995 *Keramik aus der Burg von Zawada, Gem. Tarnów – Ein Verfahren zur Registrierung von Merkmalen und die Analysenmöglichkeiten*, (w:) Poláček L. (red.), *Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert. Terminologie und Beschreibung, Internationale Tagungen in Mikulčice*, II, Brno, 51–63.

Okoński J., Szpunar B. i A.
2002 *Najdawniejsza przeszłość Wojnicza i okolic*, Wojnicz.

Parczewski M.
1986 *Stan badań nad grodziskami wczesnośredniowiecznymi we wschodniej części polskich Karpat*, AAC, 25, 179–205.

Perzanowski Z.
1989 *Średniowieczny Wojnicz*, (w:) *Acta Univeritatis Wratislaviensis*, 1112, *Historia*, LXXVI, 65–73.

Pieta K.
2015 *Včasnostredoveké mocenské centrum Bojná – výskumy v rokoch 2007–2013'*, (w:) Pieta. K, Robak. Z. (red.) *Bojná 2. Nové výsledky výskumov včasnostredovekých hradísk*, Nitra, 9–49.

Poleski J.
1992 *Podstawy i metody datowania okresu wczesnośredniowiecznego w Małopolsce,* (w:) *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace Archeologiczne*, 52, Kraków.
1995 *Wczesne średniowiecze*, (w:) *Natura i Kultura w Krajobrazie Jury. Tom IV. Pradzieje i średniowiecze*, Kraków, 137–150.
1996A *Stratygrafia i chronologia osadnictwa na grodzisku w Zawadzie Lanckorońskiej*, AAC, 33, 185–230.
1996B *Zawada Lanckorońska und Naszacowice – zwei frühmittelalterliche Burgwälle im Zuflußgebiet des Dunajec in Kleinpolen*, (w:) – Brachmann H., Daim F., Poláček L., Staňa Č., Tejral J. (red.), *Frühmittelalterliche Machtzentren in Mitteleuropa. Langjährige Ausgrabungen und ihre Auswertung*, Internationale Tagungen in Mikulčice, 3, Brno, 85–98.
1996C *Grodzisko w Zawadzie Lanckorońskiej*, „Sprawozdania z posiedzeń komisji naukowych Oddziału Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, styczeń–czerwiec 1995 r.", 2–5.
2000 *Chronologia wczesnośredniowiecznego grodziska w Łapczycy koło Bochni*, AAC, 35, 193–209.
2004A *Naszacowice. Ein frühmittelalterlicher Burgwall am Dunajec. I. Stratigraphie, Chronologie, Architektur*, (w:) „Moravia Magna. Seria Polona", II, Kraków.
2004B *Wczesnośredniowieczne grody w dorzeczu Dunajca*, Kraków.
2011 *Naszacowice. Ein frühmittelalterlicher Burgwall am Dunajec. II. Fundstoff, Funktion, interregionale Beziehungen. Burgenbau in Kleinpolen*, (w:) Parczewski M. (red.), „Moravia Magna, Seria Polona", III, Kraków.
2013 *Małopolska w VI – X wieku. Studium archeologiczne*, (w:) Kaczanowski P. (red.), „Opera Archaeologicae Iagellonicae", III, Kraków.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 241 09.03.2020 10:52:09

2017 *Małopolska w X w. w świetle źródeł archeologicznych*, (w:) A. Różański (red.), *Gemma gemmarum. Studia dedykowane Profesor Hannie Kóčce-Krenz*, Poznań 2017, s. 163–212.

Poleski J., Rodak J.
2001 *Frühmittelalterlicher Hortfund mit Eisengegenstanden von Kraków-Kurdwanów*, AAC, 36, 49–74.

Poleski J., Szpunar A.
2016 *Wczesnośredniowieczne grodzisko przedpaństwowe w Demblinie, pow. Tarnów*, (w:) Chudzińska B., Wojenka M., Wołoszyn M. (red.), *Od Bachórza do Światowida ze Zbrucza. Tworzenie się słowiańskiej Europy w ujęciu źródłoznawczym. Księga jubileuszowa Profesora Michała Parczewskiego*, Kraków–Rzeszów 2016, 267–207.

Radwański K.
1968 *Wczesnośredniowieczna ceramika krakowska i zagadnienia jej chronologii*, MA, 9, 5–89.
1975 *Kraków przedlokacyjny. Rozwój przestrzenny*, Kraków.

Roczniki Długosza 1973
1973 *Jana Długosza Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego. Księga piąta. Księga szósta*, tłum. J. Mrukówna, oprac. K. Pieradzka, t. III, Warszawa.

Roczniki Długosza 1974
1974 *Jana Długosza Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego. Księga siódma. Księga ósma*, tłum. J. Mrukówna, oprac. K. Pieradzka, t. IV, Warszawa.

Rokosz M.
1995 *„Pulchrum patriae clenodium et fortis contra hostiles insidias minimen". Kilka uwag o czynniku geograficznym w dziejach opactwa tynieckiego*, (w:) Żurowska K. (red.), *Benedyktyni tynieccy w średniowieczu. Materiały z sesji naukowej Wawel – Tyniec 13–15 października 1994*, Kraków, 59–70.

Rozmus D.
2016 *Wokół Agricoli, czyli znaleziska średniowiecznych i nowożytnych reliktów górnictwa i hutnictwa kruszców*, (w:) Rams A. (red.), *Z notatnika Agricoli, czyli u źródeł górnictwa kruszcowego na złożach śląsko-krakowskich. Katalog wystawy*, Jaworzno, 3–21.

Ruttkay A.
1976 *Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei (II)*, SlovA, 34/2, 245–395.

Sedova M.V.
1981 *Juvelirnye izdelija drevnego Novgoroda (X–XV vv.)*, Moskva.

Sikora P.
2001 *Dolne okucia pochew mieczy (tzw. trzewiki) z terenu północnej Słowiańszczyzny we wczesnym średniowieczu – katalog źródeł*. MSROA, 22, 107–134.

Spiong S.
2000 *Fibeln und Gewandnadeln des 8. bis 12. Jahrhunderts in Zentraleuropa. Eine archäologische Betrachtung ausgewählter Kleidungsbestandteile als Indikatoren menschlicher Identität*, (w:) *Zeitschrift für Archäologie, Beiheft 12*, Bonn.

Suchodolski S.
1984 *Skarb monet i ozdób z X wieku oraz inne monety znalezione na cmentarzysku w Niemczy*, (Wiadomości Numizmatyczne", t. 28, z. 1–2, 92–105.
1988 *Początki obola zmarłych w Wielkopolsce*, (w:) Kočka-Krwenz H., Łosińska A. (red.), *Kraje słowiańskie w wiekach średnich. Profanum i sacrum*, Poznań, 496–504.
2003 *Kiedy ukryty został skarb ozdób z Zawady Lanckorońskiej*, (w:) Woźniak Z., Gancarski J. (red.), *Polonia minor medii aevii. Studia ofiarowane Panu Profesorowi Andrzejowi Żakiemu w osiemdziesiątą rocznicę urodzin*, Kraków–Krosno, 277–285.

Szope M.
1981 *Grodziska i zamczyska województwa tarnowskiego*, Tarnów.

Szpunar A.
1995 *Grodzisko w Demblinie, gm. Wietrzychowice*, (w:) „Badania archeologiczne w województwie tarnowskim w 1990 r." (materiały powielane), Tarnów, 24–28.

Szydłowski J.
1970 *Wczesnośredniowieczne grodzisko w Lubomi, pow. Wodzisław Śląski*, SA, 22, 173–191.

Szymański J.
1962 *Czas powstania kościoła w Wojniczu i benedyktyni tynieccy*, „Roczniki Humanistyczne. Prace z historii, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego", Lublin, 11/2, 125–145.
1967 *Wojnicz. Dzieje i zabytki*, Wojnicz.

Szymański W.
1979 *Awarzy*, (w:) Szymański W., Dąbrowska E., *Awarzy, Węgrzy*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
1983 *Beiträge zur Problem der Entstehung von Burgen bei den Slawen*, „Archaeologia Polona", 21–22, 89–104.
1987 *Próba weryfikacji datowania zespołu osadniczego ze starszych faz wczesnego średniowiecza w Szeligach, woj. płockie*, AP, 32, 349–376

Świszczowski S.
1979 *Miasto Kazimierz pod Krakowem*, Kraków.

Tabaczyński S. (red.)
1993 *Sandomierz: Badania 1969–1973*, t. I, Warszawa.
1996 *Sandomierz: Badania 1969–1973*, t. II, Warszawa.

Tambor J.
1989 *Pieniężne funkcje biżuterii srebrnej na ziemiach polskich w X–XI w.*, „Wiadomości Numizmatyczne", 33, 12–43.

Točik A.
1968C *Altmagyarische Gräberfelder in der Südwestslowakei,* Bratislava.

Turek R.
1978 *Libice. Hroby na libickém vnitřním hradisku – Libice/Cidlina*, „Sborník Národního muzea v Praze. Řada A – Historie", XXXII/1–4, 1–150.

Tyniec A.
1994 *Badania sondażowo-ratownicze na stanowisku 1 w Grodzisku, województwo bielskie, w 1992 roku*, „Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim w latach 1991–1992", Katowice, 249–252.

WgwP - tom 4 - Powiat małopolskie - korekta 2 - 2020-03-09.indd 242 09.03.2020 10:52:09

Urbańczyk P.
2000 *Władza i polityka we wczesnym średniowieczu*, Wrocław.
2002 *Wczesna urbanizacja ziem polskich*, (w:) Buśko C., Klápiště J., Leciejewicz L., Moździoch S. (red.), *Civitas & villa. Miasto i wieś w średniowiecznej Europie środkowej*, Wrocław–Praha, 37–47.
2016 *Najstarsze materialne świadectwa chrystianizacji ziem polskich* , (w) Graczyk W., Marszalska J.M., Fałkowski W., Zygner L. (red.), *Kościół, kultura, polityka w państwie pierwszych Piastów*, Warszawa–Ciechanów, 99–118.

Wadyl S.
2019 *Chronologia cmentarzyska*, (w:) Wadyl S. (red.), *Ciepłe. Elitarna nekropola wczesnośredniowieczna na Pomorzu Wschodnim*, Gdańsk, 361–377.

Wałowy A.
1974 *Wyniki badań przeprowadzonych na „Grodzisku" w Chełmie, pow. Bochnia*, MA, 15, 41–56.

Zaitz M.
1990 *Wczesnośredniowieczne grzywny siekieropodobne z Małopolski*, MA, 25, 142–178.
2000 *Badania archeologiczne w Opactwie oo. Benedytynów w Tyńcu*, (w:) Buko A., Świechowski Z. (red.), *Osadnictwo i architektura ziem polskich w dobie zjazdu gnieźnieńskiego*, Warszawa, 305–330.

Zbieranowski M.
2018 *Oświęcim w drugiej połowie XVI wieku. Próba rekonstrukcji planu miasta*, (w:) Czwojdrak B., Mikroszewski K., Węcowski P. (red.), *Oświęcim. Miasto pogranicza*, t. II, Warszawa, s. 111–116.

Zeylandowa M.
1960 *O pochodzeniu niektórych ozdób ze skarbu w Zawadzie Lanckorońskiej, pow. Brzesko,* SA., 9, 103–104.

Zientara B.
1975 *Henryk Brodaty i jego czasy*, Warszawa.

Zoll-Adamikowa H.
1988 *Eiserner Bestendteil einer Riemengarnitur aus dem Burgwall in Stradów*, SlovA, 36, 277–281.
2000 *Lunula ze skarbu z Zawady Lanckorońskiej. Chronologia i nawiązania kulturowe*, (w:) Rydzewski J. (red.), *150 lat Muzeum Archeologicznego w Krakowie*, Kraków, 321–332.

Zoll-Adamikowa H., Dekówna M., Nosek E.M.
1999 *The Early Mediaeval Hoard from Zawada Lanckorońska (Upper Vistula River)*, Warszawa.

Żak J.
1959 *Ostrogi z zaczepami haczykowato odgiętymi na zewnątrz*, PA, 11, 88–105.

Żaki A.
1955 *Początki osadnictwa w Karpatach Polskich*, „Wierchy", 25, 99–116.
1957 *Zespół osadniczy Poznachowice Górne pow. Myślenice w świetle badań wstępnych*, SA, 4. 107–131.
1961 *Skarb żelazny z Zawady Lanckorońskiej i problem chronologii grodzisk małopolskich*, AAC, 3, 219–244.
1963 *Biecz i kasztelania biecka w zaraniu dziejów. Szkic archeologiczno-historyczny*, (w:) Kaleta R. (red.), *Biecz. Studia historyczne*, Wrocław–Warszawa–Kraków, 34–63.
1968 *Zawada Lanckorońska*, IA. Badania 1967, 304.
1969A *Grodzisko wiślańskie w Jadownikach Podgórnych, powiat Brzesko*, AAC, 11, 130–132.
1969B *Wstępne prace wykopaliskowe w Wojniczu,* AAC, 11, 81–92.
1970 *Poznachowice Górne*, (w:) Labuda G., Stieber Z. (red.), *Słownik Starożytności Słowiańskich*, t. 4/1, Wrocław–Warszawa–Kraków, s. 271.
1974 *Archeologia Małopolski wczesnośredniowiecznej*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.

Żaki A., Szuwarowski K.
1971 *Odkrycie śladów grodu Konrada Mazowieckiego pod Ojcowem*, „Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Naukowych PAN, Oddział Kraków,1970 r.", XIV/2, 482–484.